

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SELÇUKLU VEZİRİ SAHİP ATA FAHRETTİN ALİ’NİN
VAKIF ESERLERİNDEKİ ÇİNİLERİN GEÇİRDİĞİ
ONARIMLAR VE MEVCUT KORUNMA
DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Işılray KONAK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER

DOKTORA TEZİ

**KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA
ANABİLİM DALI**

MART 2021

**SELÇUKLU VEZİRİ SAHİP ATA FAHRETTİN ALİ’NİN VAKIF
ESERLERİNDEKİ ÇİNİLERİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE
MEVCUT KORUNMA DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Işılray KONAK

**DOKTORA TEZİ
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA
ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

MART 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Işıl Konak

10.03.2021

**SELÇUKLU VEZİRİ SAHİP ATA FAHRETTİN ALİ'NİN VAKIF
ESERLERİNDEKİ ÇİNİLERİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR VE MEVCUT
KORUNMA DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Doktora Tezi)

Işıl KONAK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Mart 2021

ÖZET

İnceleme alanı Sivas ve Konya ili merkezi ve Konya iline bağlı Akşehir ilçesi merkezi, dönemi Anadolu Selçuklu devri ve incelenen yapı grubu Vezir Sahip Ata baniliğinde yaptırılan çinili yapıların oluşturduğu bu çalışmayla, mimari yapılarda kullanılan çinilerde görülebilecek bozulmaların ve bozulmalara yol açan faktörlerin tespit edilmesi, yapılan çini onarım uygulamalarının kıyaslı olarak incelenmesi ve elde edilen verilerin modern restorasyon uygulamaları temelli değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda Sahip Ata baniliğinde yaptırılan çinili yapıların en erken tarihlisinin 1250 tarihli Akşehir Taş Medrese olduğu ve en geç tarihlisinin ise 1271 tarihli Sivas Gök Medrese yapısı olduğu tespit edilmiştir. Çini üretim teknikleri, kullanım alanları ve malzemeleriyle özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan sekiz çinili yapıların; medrese, cami, mescit, hankah, türbe gibi çeşitlendiği ve bu yapılar üzerinde taç kapı, minare, mihrap, kubbe, kubbe geçiş elemanları, pencere şebekeleri, sanduka gibi farklı unsurlarda çini uygulamalarının görüldüğü belirlenmiştir. Anadolu Selçuklu çini sanatına ait çini tekniklerinin neredeyse tamamının uygulamalı ve en iyi örneklerini gördüğümüz yapıların aynı zamanda banisi, dönemi ve mimarları bakımından da öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen yapı çinilerinin sahip oldukları üstün niteliklerini tehdit eden oldukça fazla tipte bozulmalar görülmektedir. İncelemeler sonucu çinilerin özgün durumuna göre meydana gelen bozulmaları ve sebep olan faktörler tespit edilmiştir. Problemlerin, üretimden başlayan ve tarihi süreçte karşılaştıkları çevresel faktörler, insani faktörler, onarımlar, kullanım yeri ve konumu gibi etkenler sonucu meydana geldiği anlaşılmaktadır. Çinilere ilişkin bozulmaların en önemli bölümünü oluşturan koruma-onarım uygulamaları değerlendirildiğinde, bu tür müdahalelerin özellikle erken dönem uygulamalarında çinilere ilişkin sorunların çözümünden ziyade yapısal unsurların mukavemetine yönelik gerçekleştirildiği, daha sonraki ve yakın dönem uygulamalarında da eski biçimin yeniden kazandırılması temelinde estetik kaygının ağır bastığı uygulamalar olduğu belirlenmiştir. Tespit edilen tüm bu bulgular ışığında çinilerde meydana gelen ya da gelebilecek olan bozulmalar, koruma bilincinin artırılması, modern ve kabul gören koruma-onarım ilkeleri dâhilinde yapılacak onarım ve koruma müdahaleleriyle, sürekli ve kontrollü bakım türündeki çözümlerin acil gerekliliğini göstermektedir.

Bilim : 41301

Kodu

Anahtar : Restorasyon, Çini, Sahip Ata, Koruma, Onarım, Selçuklu

Kelimeler

Sayfa : 464

Adedi

Tez :Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER

Danışmanı

Öğrenci :0000-0003-1443-243X

ORCID ID

EVALUATION OF THE REPAIR AND PRESENT CONDITIONS OF THE TILES IN
THE FOUNDATION BUILDINGS OF SELÇUKLU VIZIER SAHIP ATA FAHRETTİN
ALI

(Ph. D. Thesis)

Işıl KONAK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

March 2021

ABSTRACT

With this study, which consist of tiled structures built in Sivas and Konya province center and Akşehir district center of Konya province, the period of the Anatolian Seljuk the studied structure group, tiled structures that is made under the ownership the Anatolian Seljuk Vizier Sahip Ata, determining the deterioration and deterioration factors that can be seen in the tiles used in architectural decoration, it be aimed comparatively examination of tile repair applications evaluating of the obtained data according to modern restoration practices. In line with the obtained data, it was determined that the earliest of the tiled structures built in the ownership of Sahip Ata was the Akşehir Stone Madrasa dated 1250 and Sivas Gök Madrasa dated 1271, dated the latest. The eight tiled on structure, which preserve originality to a great extent with its production techniques, usage areas and materials; it has been determined, that there are different structural elements such as madrasah, mosque, masjid, hankah and tomb, and the tiles have different structural elements such as crown door, minaret, mihrab, dome, transition elements to the dome, window networks and sarcophagus. It is understood that these structures which we see with almost all of the applied and best examples of the tile techniques known in the Anatolian Seljuk tile art, have a so important period for the builder, and architects. Different types of deterioration that threaten the superior qualities of the tiles in the examined buildings are observed. It is understood that the identified problems have occurred due to factors such as environment and humanitarian factors, repairs, place of use and location, starting from production; load-bearing wall and panel deterioration, material deterioration, deterioration caused by repair and doing the interventions, and deterioration of interventions are collected under 4 headings in total. When the repairs, which are one of the most important causes of deterioration in tiles, are examined, it can be said that the interventions were carried out in the early period, giving prioritization the structural elements rather than solving the problems related to the tiles, and later, that especially in the recent period, turned into applications aimed at restoring the old form and an aesthetic concern predominated. In the light of all the findings and evaluations that is made, in order to prevent deterioration that occur or may occur in tiles, increasing awareness of protection, repair and protection interventions to be detected within the framework of modern and accepted protection-repair principles show that solutions continuous and controlled maintenance are needed.

Science Code : 41301

Key Words : Restoration, Tile, Sahip Ata, Conservation, Repair, Seljuk

Page Number : 464

Supervisor : Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER

Student ORCID ID : 0000-0003-1443-243X

ÖNSÖZ

Tarihi yapı çinilerinde meydana gelen bozulmaların ve bozulmalara sebep olan faktörlerin doğru ve eksiksiz tanımlanması, yapılacak her türlü koruma ve onarım uygulamasının doğru programlanması için esastır. Belirlenen eserler üzerinde yapılacak tespit yani belgeleme çalışmaları, yapılacak koruma-onarım uygulamaları üzerinde oldukça yararlı bilgiler ve etkiler sağlayacaktır. Bu sayede edinilecek doğru tespitler yoluyla doğru teşhisler belirlenecek ve devamında doğru ve bütüncül uygulamalarla gerekli olan ve istenen doğru hedefe ulaşılabacaktır.

Bu bağlamda seçilen tez çalışmamız ile çini restorasyonu alanında eksikliği anlaşılan belgeleme çalışmaları konusunda kendi sınırlılıkları içinde katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bir tez çalışması yürütülürken çalışmayı hazırlayan kişi kadar, çalışmayı denetleyen ve yol gösterme çabasında olan diğer kişilerin de katkısı söz konusudur. Bu bağlamda öncelikle tez çalışmamın yöneticisi olan engin bilgisi, sabrı ve samimiyeti ile bana her koşulda yol gösteren, uyarı ve yönlendirme noktasında katkılarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Yaşar Selçuk Şener'e teşekkür ederim.

Ders döneminde bilgisi, samimiyeti ve kaynak temininde göstermiş olduğu desteklerden dolayı hocam Doç. Dr. Hatice Tozun'a, yine ders döneminde bilgileri, yol göstericilikleriyle destekleyen hocalarım Prof. Dr. Bekir Eskici'ye, Prof. Dr. Muna Sılav'a, Doç. Dr. Ali Akın Akyol'a, arşiv araştırmalarında iyi niyetleri ve destekleriyle işimi kolaylaştıran Konya V.B.M. Mimarı Ayşenur Abuşka Büyükbayram'a ve Sivas V.B.M. Mimarı Fatma Kiraz'a teşekkür ederim.

Bu uzun ve zor süreçte bana kanat olan, asla beni desteklemekten ve yol göstermekten vazgeçmeyen, sabır ile beni ayakta tutan kızım Sude Naz Konak'a, oğlum Mehmet Can Konak'a ve eşim Ruhi Konak'a kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

Işlay Konak

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLARIN LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	ix
RESİMLERİN LİSTESİ.....	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ	vi
ÇİZİMLERİN LİSTESİ.....	xiv
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ	xlvi
1. GİRİŞ	1
2. ANADOLU SELÇUKLU VEZİRİ SAHİB ATA FAHRETTİN ALİ VE BANİLİĞİNDE YAPTIRILAN ÇİNİLİ ESERLER	15
2.1. Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Hayatı.....	15
2.2.Sahip Ata Fahrettin Ali Baniliğinde Yaptırılan Çinili Esreler	20
3. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ÇİNİ SANATI ÜZERİNE	27
3.1. Çini Sanatı Gelişimi ve Anadolu Selçuk Dönemi Çini Yapım ve Üretim Teknikleri	27
3.2. Anadolu Selçuklu Mimarisinde Çininin Kullanım Alanları.....	33
4. ÇİNİ BOZULMALARI ÜZERİNE	37
4.1.Çinide Bozulma Türleri.....	37
4.1.1.Pano Bozulmaları.....	37
4.1.1.1.Taşıyıcı sorunları;	38

4.1.1.2.Pano bağlantı ve derz malzemesinde bozulmalar;	39
4.1.1.2.1.Derz dolgusunda aşınma-ufalanma;	39
4.1.1.2.2.Derz dolgusunda çatlak-kırık;	39
4.1.1.2.3.Derz dolgusunda taşıyıcı veya birim çinide ayrılma;	39
4.1.1.2.4.Derz dolgusunda kayıp ve boşalma;	40
4.1.1.3.Çini birim malzeme kaybı;.....	40
4.1.1.4.Taşıyıcıdan ayrılma;.....	40
4.1.1.5.Şişme-kabarma;.....	40
4.1.1.6.Çatlak-yarık oluşumları;	41
4.1.1.7. Aşınma-ufalanma;	41
4.1.1.8. Taşıyıcıda çiçeklenme-tuzlanma;.....	41
4.1.1.9. Taşıyıcıda yüzeysel kirlilik ve bitkisel oluşum;.....	41
4.1.2.Malzeme Bozulmaları.....	42
4.1.2.1.Çini hamur bozulmaları;	42
4.1.2.1.1.Ufalanma-aşınma;	42
4.1.2.1.2.Çatlak-kırık;.....	43
4.1.2.1.3.Parça kaybı;	43
4.1.2.1.4. Kirlenme-leke oluşumları;.....	43
4.1.2.1.5. Taş atkını;	43
4.1.2.2.Sır bozulmaları;.....	44
4.1.2.2.1. Kırık-çatlak;.....	44
4.1.2.2.2. Tuz tabakası-kristalleşme-çiçeklenme;	44
4.1.2.2.3. Sodalama-sodalaşma;	44
4.1.2.2.4. Kavlama ve kabuklanarak ayrılma;.....	44
4.1.2.2.5. Korozyon;	45
4.1.2.2.6. Leke;	45

4.1.2.2.7. Yüzeysel birikim-kirlilik/ siyah tabaka;	45
4.1.2.2.8. Yüzeysel tabaka oluşumu /yeni karbonat oluşumu;	46
4.1.2.2.9. Kellik-matlık;	46
4.2. ÇİNİDE BOZULMA FAKTÖRLERİ	46
4.2.1. Üretim	46
4.2.1.1. Malzeme seçimine bağlı sorunlar;	47
4.2.1.2. Yapım-üretim aşamasındaki sorunlar;	47
4.2.2.Kullanıldığı Yer ve Konum	50
4.2.2.1.Bulunduğu yer ve konumuna bağlı gelişen sorunlar;.....	50
4.2.2.2.Taşıyıcıda gelişen sorunlar;.....	51
4.2.3. Çevre ve İklim Etkileri (Atmosfer).....	51
4.2.3.1. Sıcaklık, nem, iklim;	51
4.2.4. Risk Faktörleri	52
4.2.4.1. Hava kirliliği; siyah tabaka	53
4.2.4.2. Afetler (deprem, yıldırım, yangın);	53
4.2.4.3. Yeniden kullanım veya terk;	54
4.2.5. Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Sorunlar	55
4.2.5.1.Vandalizm;	55
4.2.5.2. Hatalı onarım ve müdahaleler;	56
4.2.5.2.1. Hatalı malzeme kullanımı ve taşıyıcıda hatalı onarımlar;.....	56
4.2.5.2.2. Temizlik;	57
4.2.5.2.3. Dolgu-tamamlama, rötuş;.....	58
5. SAHİP ATA FAHRETTİN ALİ BANİLİĞİNDE YAPITIRILAN ESERLERDEKİ ÇİNİLERİN MEVCUT KORUNMA DURUMLARI (KATALOG)	61
5.1. Akşehir Sahip Ata Külliyesi	61
5.1.1. Taş Medrese (Kat. No:1)	61

5.1.1.1. Mimari özellikleri.....	62
5.1.1.2. Onarımların tarihçesi.....	66
5.1.1.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri	71
5.1.1.4. Çinilerin mevcut korunma durumu	78
5.1.1.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmaları	94
5.1.2. Mescit (Kat. No:2)	99
5.1.2.1. Mimari özellikleri.....	99
5.1.2.2. Onarımların tarihçesi.....	103
5.1.2.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri	107
5.1.2.4. Çinilerin mevcut korunma durumu	114
5.1.2.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmaları	132
5.2.Konya Sahip Ata Külliyesi	139
5.2.1. Cami (Kat. No:3)	139
5.2.1.1. Mimari özellikleri.....	140
5.2.1.2. Onarımların tarihçesi.....	141
5.2.1.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri	146
5.2.1.4 Çinilerin mevcut korunma durumu	151
5.2.1.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmalar.....	165
5.2.2. Hankah (Kat. No:4).....	172
5.2.2.1. Mimari özellikleri.....	173
5.2.2.2. Onarımların tarihçesi.....	176
5.2.2.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri	180
5.2.2.4. Çinilerin mevcut korunma durumu	185
5.2.2.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmalar.....	206
5.2.3. Türbe (Kat. No:5)	211
5.2.3.1. Mimari özellikleri.....	212

5.2.3.2. Onarımların tarihçesi.....	213
5.2.3.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri	218
5.2.3.4. Çinilerin mevcut korunma durumu	231
5.2.3.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmalar.....	262
5.3. Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Medrese (Kat. No:6)	269
5.3.1. Mimari Özellikleri	270
5.3.2. Onarımların Tarihçesi	274
5.3.3. Çinilerinin Konumu ve Teknik Özellikleri.....	280
5.3.4. Çinilerin Mevcut Korunma Durumu.....	288
5.3.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmaları	312
5.4. Konya Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mescidi (Kat. No:7)	319
5.4.1. Mimari Özellikleri	320
5.4.2. Onarımların Tarihçesi	324
5.4.3. Çinilerinin Konumu ve Teknik Özellikleri	328
5.4.4. Çinilerin Mevcut Korunma Durumu.....	333
5.4.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmaları	348
5.5. Sivas Sahip Ata (Gök) Medrese (Kat. No:8).....	355
5.5.2. Onarımların Tarihçesi	362
5.5.3. Çinilerinin Konumu ve Teknik Özellikleri.....	367
5.5.4. Çinilerin Mevcut Korunma Durumu.....	377
5.5.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmaları	390
6. DEĞERLENDİRME.....	397
6.1. Çinilerde Teknik Özellikler ve Kullanım Alanları	397
6.2. Çinilerde Belirlenen Korunma Sorunları ve Bozulmalar	403
6.2.1. Pano Bozulmaları.....	403
6.2.1.1.Taşıyıcı Sorunları:.....	403

6.2.1.2. Birim Malzeme Kaybı:.....	404
6.2.1.3. Pano Bağlantı- Derz Malzeme Sorunu:.....	405
6.2.1.4. Taşıyıcıdan Ayrılma: İncelenen bozulma dört yapıda tespit edilmiştir (Tablo 6.1)......	407
6.2.2. Malzeme Bozulmaları.....	408
6.2.2.1. Aşınma-ufalanma:	408
6.2.2.2. Çatlak-kırık:	410
6.2.2.3. Parça kaybı:	412
6.2.2.4. Renk Bozulması-Korozyon:.....	414
6.2.2.5. Yüzeysel kirlilik-birikim/İs tabakası:.....	415
6.2.2.6. Yüzeysel tabaka oluşumu/Çiçeklenme-tuzlanma:	416
6.2.3. Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar	417
6.2.3.1. Tamamlama:.....	417
6.2.3.2. Hatalı malzeme kullanımı:	429
6.2.3.3. Badana-sıva uygulamaları:.....	430
6.2.3.4. Yüzey koruma uygulamaları:	431
6.2.3.5: Vandalizm:	431
6.2.4. Müdahalelerde Bozulmalar.....	432
6.2.4.1. Nem:	433
6. 2.4.2. Leke:.....	434
6.2.4.3. Yüzeyde boya ayrılmaları ve solmaları:	435
6.2.4.4. Parça kaybı:	436
7. SONUÇ	441
KAYNAKLAR	447
ÖZGEÇMİŞ.....	461

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 5.1. Akşehir Taş Medrese Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	87
Tablo 5.2. Akşehir Taş Medrese Mescidi Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	125
Tablo 5.3. Konya Sahip Ata Cami Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	156
Tablo 5.4. Konya Sahip Ata Hankah Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	193
Tablo 5.5. Konya Sahip Ata Türbe Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	247
Tablo 5.6. Konya İnce Minareli Medrese Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	293
Tablo 5.7. Konya Tahir İle Zühre Mescidi Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	326
Tablo 5.8. Sivas Gök Medrese Yapısı Çini Bozulmaları Tablosu.....	364
Tablo 6.1. Sahip Ata Yapıları Toplu Çini Bozulmaları Tablosu.....	402

ÇİZİMLERİN LİSTESİ

Çizim	Sayfa
Çizim 5.1. Akşehir Taş Medrese planı.....	53
Çizim 5.2. Akşehir Taş Medrese çini kullanım alanları	61
Çizim 5.3. Akşehir Taş Mescit planı.....	89
Çizim 5.4. Akşehir Taş Mescit çini kullanım alanları.....	95
Çizim 5.5. Konya Sahip Ata külliye planı.....	127
Çizim 5.6. Konya Sahip Ata Cami çini kullanım alanları.....	133
Çizim 5.7. Konya Sahip Ata külliye planı.....	158
Çizim 5.8. Konya Sahip Ata Hankah çini kullanım alanları.....	164
Çizim 5.9. Konya Sahip Ata külliye planı.....	194
Çizim 5.10. Konya Sahip Ata Türbe çini kullanım alanları.....	200
Çizim 5.11. Konya İnce Minareli Medrese planı.....	248
Çizim 5.12. Konya İnce Minareli Medrese çini kullanım alanları	257
Çizim 5.13. Konya Tahir ile Zühre Mescidi planı.....	294
Çizim 5.14. Konya Tahir ile Zühre Mescidi çini kullanım alanları.....	302
Çizim 5.15. Sivas Gök Medrese planı.....	328
Çizim 5.16. Sivas Gök Medrese çini kullanım alanları.....	339

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 5. 1. Taş Medrese, taç kapı.	64
Resim 5. 2. Medrese, doğu eyvan, sivri kemer ve yan mekânlar.....	64
Resim 5. 3. Medrese, güney eyvan, ...	65
Resim 5. 4. Medrese, kuzey eyvan ve yan mekânlar.	65
Resim 5. 5. Medrese, kuzey-batı cephe görünüş.....	66
Resim 5. 6. Medrese, giriş (batı) cephe (F. Sarre'den).	67
Resim 5. 7. Medrese, ana (doğu) eyvan, (F.Sarre'den).	67
Resim 5. 8. Medrese, giriş (batı) cephe (Kalfazade, 2011: 158).....	68
Resim 5. 9. Medrese, giriş (batı) cephe, taç kapı, 2007 yılındaki durumu (Yavaş, 2007: 63).	69
Resim 5. 10. Medrese, türbe Türk üçgenleri ve kubbe göbek çinileri, 2007 yılındaki durumu (Yavaş, 2007: 63).....	70
Resim 5. 11. Medrese, giriş (batı) cephe, günümüzdeki durumu	71
Resim 5. 12. Medrese, türbe eyvan, batı (giriş) cephe, dış görünüş.	72
Resim 5. 13. Medrese, türbe eyvan.	72
Resim 5. 14. Medrese, Türbe eyvan, güney duvar ve kapı açıklığı.	72
Resim 5. 15. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, çini parçalar.	73
Resim 5. 16. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 1 ve 2 no. lu çini parçalar.	73
Resim 5. 17. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çini parça.	74
Resim 5. 18. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 6 no. lu çini parça.	74
Resim 5. 19. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 4 no. lu çini parça.	74
Resim 5. 20. Medrese, türbe eyvan, Doğu duvar, 5 no. lu çini parça.	75
Resim 5. 21. Medrese, türbe eyvan, Doğu duvar, 9 no. lu çini parça.	75

Resim 5. 22. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 7 no. lu çini parça.	75
Resim 5. 23. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çini parça.	76
Resim 5. 24. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çini parça.	76
Resim 5. 25. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar kuzey üst köşede.....	76
Resim 5. 26. Medrese, türbe eyvan, güney duvar sırlı tuğla.....	76
Resim 5. 27. Medrese, kuzey-batı köşe, Türk üçgenleri sırlı tuğlaları.	77
Resim 5. 28. Medrese, türbe kasnak çinileri, güney-batı cephe.....	77
Resim 5. 29. Medrese, türbe kubbe çinileri.	78
Resim 5. 30. Medrese, türbe kubbe göbek çinileri.....	78
Resim 5. 31. Türbe eyvan, doğu duvar, taşıyıcı sorunu.	79
Resim 5. 32. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çini, birim malzeme kaybı.	79
Resim 5. 33. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	80
Resim 5. 34. Türbe eyvan, doğu duvar, 6 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	80
Resim 5. 35. Türbe eyvan, doğu duvar, 5 ve 9 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	80
Resim 5. 36. Türbe eyvan, doğu duvar, 5 ve 9 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	80
Resim 5. 37. Türbe eyvan, doğu duvar, 7 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	80
Resim 5. 38. Türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	81
Resim 5. 39. Türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.	81
Resim 5. 40. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çiniler, çatlak-kırık.....	81
Resim 5. 41. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, çatlak-kırık.....	81
Resim 5. 42. Türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çiniler, çatlak-kırık.....	81
Resim 5. 43. Türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çiniler, çatlak-kırık.....	82
Resim 5. 44. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çiniler, parça kaybı.	82
Resim 5. 45. Türbe eyvan, doğu duvar, 2 no. lu çiniler, parça kaybı.	82
Resim 5. 46. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, parça kaybı.	82

Resim 5. 47. Türbe eyvan, doğu duvar, 4 no. lu çiniler, parça kaybı.	82
Resim 5. 48 Türbe eyvan, doğu duvar, 5 no. lu çiniler, parça kaybı.	83
Resim 5. 49. Türbe eyvan, doğu duvar, 7 no. lu çiniler, parça kaybı.	83
Resim 5. 50. Türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çiniler, parça kaybı.	83
Resim 5. 51. Türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çiniler, parça kaybı.	83
Resim 5. 52. Türbe eyvan, doğu duvar, 5 ve 16 no. lu çiniler, yüzeysel kirlilik.	83
Resim 5. 53. Türbe eyvan, doğu duvar, sırlı tuğla, yüzeysel kirlilik.	84
Resim 5. 54. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çiniler, yüzeysel kirlilik.	84
Resim 5. 55. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, yüzeysel kirlilik.	84
Resim 5. 56. Türbe eyvan, doğu duvar, çiniler, tamamlama.	85
Resim 5. 57. Türbe eyvan, doğu duvar, sırlı tuğla, tamamlama.	85
Resim 5. 58. Türbe eyvan, doğu duvar, sol-üst köşe sırlı tuğla, tamamlama.	85
Resim 5. 59. Türbe, Türk üçgenleri, doğu cephe, birim malzeme kaybı.	86
Resim 5. 60. Medrese, kubbe kasnağı, birim malzemem kaybı.....	86
Resim 5. 61. Medrese, Türk üçgenleri, doğu cephe, aşınma-ufalanma.	87
Resim 5. 62. Medrese, Türk üçgenleri, kuzey-doğu cephe, aşınma-ufalanma.	87
Resim 5. 63. Medrese, Türk üçgenleri, güney-batı cephe, aşınma-ufalanma.	87
Resim 5. 64. Türbe, Türk üçgeni, güney-batı cephe, çatlak.....	87
Resim 5. 65. Türbe, Türk üçgeni, doğu cephe, çatlak.....	87
Resim 5. 66. Türbe, kubbe göbeği, çatlak.....	88
Resim 5. 67. Türbe, Türk üçgenleri, güney-batı cephe, parça kaybı.	88
Resim 5. 68. Türbe, Türk üçgenleri, kuzey cephe, parça kaybı.	88
Resim 5. 69. Türbe, Türk üçgenleri, doğu cephe, parça kaybı.	89
Resim 5. 70. Medrese, kubbe göbeği, parça kaybı.....	89
Resim 5. 71. Türbe, Türk üçgenleri, kuzey-batı cephe, parça kaybı.....	89

Resim 5. 72. Türbe, kubbe göbeği, parça kaybı.	90
Resim 5. 73. Türbe, Türk üçgeni, doğu cephe, parça kaybı.	90
Resim 5. 74. Türbe, Türk üçgeni, güney cephe, parça kaybı.	90
Resim 5. 75. Türbe, Türk üçgenleri, kuzey-doğu cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.	90
Resim 5. 76. Türbe, Türk üçgenleri, kuzey-batı cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.	90
Resim 5. 77. Türbe, Türk üçgenleri, güney-batı cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.	91
Resim 5. 78. Türbe, Türk üçgenleri, doğu cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.	91
Resim 5. 79. Türbe, kubbe kasnağı, güney-batı cephe, is tabakası oluşumu.	91
Resim 5. 80. kubbe kasnağı 3 no.lu çini, güney-batı cephe, is tabakası oluşumu. ..	91
Resim 5. 81. Türbe, kubbe kasnağı, güney-batı cephe, yüzeysel kirlilik.	92
Resim 5. 82. Medrese, Türk üçgenleri, doğu cephe, tamamlama.	92
Resim 5. 83. Türbe, kubbe, malzeme kullanımı.	93
Resim 5. 84. Türbe, kubbe kasnağı, güney-batı cephe, malzeme kullanımı.	93
Resim 5. 85. Türbe, Türk üçgeni, güney-batı cephe, malzeme kullanımı.	93
Resim 5. 86. Türbe, kubbe göbek, malzeme kullanımı.	93
Resim 5. 87. Türbe, kubbe, beyaz badana yüzeyinde dökülmeler.	93
Resim 5. 88. Türbe, kubbe- detay, beyaz badana altında kalan sır yüzey dökülmeleri.	94
Resim 5. 89. Türbe, kubbe, nem.	94
Resim 5. 90. Mescit, son cemaat yeri.	100
Resim 5. 91. Mescit, kubbe.	101
Resim 5. 92. Mescit, güney-batı cephe, Türk üçgenleri.	101
Resim 5. 93. Mescit, güney cephe.	101

Resim 5. 94. Mescit, doğu (giriş) cephe.	102
Resim 5. 95. Mescit, minare kaidesi.	102
Resim 5. 96. Mescit, minare gövdesi.	102
Resim 5. 97. Medrese, mescit ve minare, giriş (batı) cephe (F. Sarre'den).....	103
Resim 5. 98. Minare, batı cephe (Arslan, 2005: 15).	105
Resim 5. 99. Mescit, son cemaat yeri (Arslan, 2005: 16).	105
Resim 5. 100. Mescit, mihrap (Arslan, 2005: 33).	105
Resim 5. 101. Mescit, mihrap (Alptekin, 2007: 81).....	106
Resim 5. 102. Mescit, minare kaide kısmı.	108
Resim 5. 103. Mescit, minare gövde kısmı.	109
Resim 5. 104. Mescit, minare gövde kısmı.	110
Resim 5. 105. Mescit, son cemaat yeri.	110
Resim 5. 106. Mescit, sivri kemer, sırlı tuğlaları.	111
Resim 5. 107. Mescit, tonoz örtü, sırlı tuğlaları.	111
Resim 5. 108. Mescit, mihrap.	111
Resim 5. 109. Mescit, mihrap, birinci sıra kavsara çinileri.....	112
Resim 5. 110. Mescit, mihrap, ikinci sıra kavsara çinileri.	112
Resim 5. 111. Mescit, mihrap altıncı sıra kavsara çinileri.	112
Resim 5. 113. Medrese, türbe kubbe göbek çinileri.....	114
Resim 5. 114. Mescit, minare bir, iki ve dördüncü kuşak, kuzey, kuzey-batı cephe, Taşıyıcı sorunu.	114
Resim 5. 115: Mescit, minare gövde, mevcut durum.	114
Resim 5. 117. Mescit, minare ikinci kuşak, güney cephe, birim malzeme kaybı. ...	115
Resim 5. 118. Mescit, minare gövde kısmı, güney-doğu ve doğu cephe, birim malzeme kaybı.	116
Resim 5. 119.: Medrese, minare, batı ve kuzey-batı cephe, mevcut durum.	116

Resim 5. 120. Mescit, minare gövde kısmı, güney cephe, çatlak.	116
Resim 5. 121. Mescit, minare gövde kısmı, güney cephe, çatlak.	116
Resim 5. 122. Mescit, minare gövde kısmı, batı cephe, parça kaybı.	116
Resim 5. 124 Mescit, minare gövde kısmı, güney cephe, parça kaybı.	117
Resim 5. 125. Medrese, minare gövde kısmı, doğu ve batı cephe, parça kaybı.	117
Resim 5. 126. Mescit, minare gövde, kuzey cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.	117
Resim 5. 127. Mescit, minare gövde, kuzey cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası.	118
Resim 5. 129. Mescit, minare birinci şerefe, güney-doğu ve doğu cephe, tamamlama.	119
Resim 5.130. Mescit, minare birinci şerefe altı dördüncü kuşak, güney cephe, tamamlama.	119
Resim 5.131 Mescit, minare birinci şerefe altı ikinci kuşak, güney cephe, tamamlama.	119
Resim 5. 132. Mescit, minare birinci şerefe altı birinci kuşak, güney cephe, tamamlama.	120
Resim 5. 133. Mescit, minare gövde, doğu cephe, tamamlama.	120
Resim 5. 134. Mescit, minare birinci şerefe altı birinci kuşak, kuzey cephe, tamamlama.	120
Resim 5. 135. Mescit, minare birinci şerefe altı birinci kuşak, güney cephe, yüzey boya ayrılımları ve kayıpları.	120
Resim 5. 136. Mescit, minare birinci şerefe altı ikinci kuşak, güney cephe, yüzey boya ayrılımları ve kayıpları.	120
Resim 5. 137. Mescit, kuzey sivri kemer.	121
Resim 5. 138. Mescit, kuzey sivri kemer, karın kısmı.	121
Resim 5. 139. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak.	122
Resim 5. 140. Mescit, kuzey cephe, minare kaidesine yapışık sivri kemer.	122
Resim 5. 141. Mescit, kuzey sivri kemer, taşıyıcı sorunu.	122
Resim 5. 142. Mescit, kuzey cephe, tonoz örtü, taşıyıcı sorunu.	122

Resim 5. 143.Mescit, kuzey sivri kemer ve silme, birim malzeme kaybı.....	123
Resim 5. 144.Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, birim malzeme kaybı.	123
Resim 5. 145.Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak,taşıyıcı sorunu.....	123
Resim 5. 146. Mescit, kuzey sivri kemer, parça kaybı.	123
Resim 5. 147. Mescit, kuzey sivri kemer, parça kaybı.	123
Resim 5. 148.Mescit, kuzey tonoz örtü, parça kaybı.	124
Resim 5. 149. Mescit, kuzey cephe, minare kaidesine bitişik sivri kemer, parça kaybı.	124
Resim 5. 150. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, parça kaybı.....	124
Resim 5. 151. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, parça kaybı.....	124
Resim 5. 152.Mescit, kuzey tonoz, yüzey kirlilik.....	125
Resim 5. 153.Mescit, minare kaidesine bitişik sivri kemer, kuzey cephe, yüzey kirlilik.....	125
Resim 5. 154. Mescit, kuzey sivri kemer karnı, tonoz örgü, yüzey kirlilik.	125
Resim 5. 155.Mescit, güney tonoz, tamamlama.	126
Resim 5. 156. Mescit, güney tonoz, sivri kemer ve kemer köşelikleri, birim malzemede yenileme.....	126
Resim 5. 157. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, tamamlama.....	126
Resim 5. 158. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, tamamlama.....	126
Resim 5. 159.Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, tamamlama.....	126
Resim 5. 160. Mescit, kuzey tonoz, yüzey badana-sıva uygulaması.	127
Resim 5. 161. Mescit, kubbe göbek, birim malzeme kaybı.	128
Resim 5. 162. Mescit, mihrap, birim malzeme kaybı.	128
Resim 5. 163. Mescit, kubbe göbek, çatlak.	129
Resim 5. 164. Mescit, mihrap, birinci kuşak, çatlak.	129
Resim 5. 165. Mescit, kubbe göbeği, parça kaybı.	129

Resim 5. 166. Mescit, mihrap birinci kuşak, parça kaybı.	129
Resim 5. 167. Mescit, mihrap, kavsara niş, parça kaybı.	130
Resim 5. 168. Mescit, mihrap, kavsara altı orta alan	130
Resim 5. 169. Mescit, kubbe göbeği, tamamlama.	130
Resim 5. 170. Mescit, mihrap, kavsara altı orta alan, tamamlama.	131
Resim 5. 171. Mescit, mihrap, kavsara alanı, tamamlama.	131
Resim 5. 172. Mescit, mihrap, sol sütun, tamamlama.	131
Resim 5. 173. Mescit, mihrap, sol sütun alt kısım, tamamlama.	132
Resim 5. 174. Mescit, mihrap, sağ sütun alt kısım, tamamlama.	132
Resim 5. 175. Mescit, minare, doğu ve batı cepheler.	134
Resim 5. 176. Mescit, minare, sırlı tuğla yüzeyinde is tabakası oluşumu.	134
Resim 5. 177. Mescit, minare, sırlı tuğla yüzeyinde is tabakası oluşumu, parça kaybı.	134
Resim 5. 178. Mescit, minare, üçüncü kuşak, batı cephe.	135
Resim 5. 179. Sahip Ata Cami taç kapı.	140
Resim 5. 180. Sahip Ata Cami harim mekânı (Erol, 2014: 18).	140
Resim 5. 181. Hankâh taç kapı (V.B.M.).	141
Resim 5. 182. Cami mihrap (V. G. M.).	143
Resim 5. 183. Larende Sahip Ata Cami minare çinileri (Sarre'den).	144
Resim 5. 184. Mihrap mevcut durumu.	146
Resim 5. 185. Taç kapı yazılı ve düğüm süslemeli panolardan detay.	148
Resim 5. 186. Cami, taç kapı.	149
Resim 5. 187., minare çinili süslemelerinden detay.	149
Resim 5. 188. Cami, mihrap.	150
Resim 5. 189. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, birim malzeme kaybı.	152

Resim 5. 190. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, birim malzeme kaybı (R.S.) .	152
Resim 5. 191. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, birim malzeme kaybı (Yavaş, 2007: 107) (R.Ö.).	152
Resim 5. 192. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, parça kaybı.	153
Resim 5. 193. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, parça kaybı.	153
Resim 5. 194. Taç kapı, batı kenar, düğümlü pano, çatlak-kırık oluşumu.	153
Resim 5. 195. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, renk bozulması.	154
Resim 5. 196. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, renk bozulması, detay.	154
Resim 5. 197. Taç kapı, batı kenar, yazılı pano, yüzeysel kirlilik.	154
Resim 5. 198. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, yüzeysel kirlilik.	154
Resim 5. 199. Taç Kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, tamamlama.	155
Resim 5. 200. Taç Kapı, doğu kenar, düğümlü pano, tamamlama.	155
Resim 5. 201. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, renk bozulmaları.	156
Resim 5. 202. Taç kapı, batı kenar, düğümlü pano, yüzey boya ayrılımları ve kayıpları.	156
Resim 5. 203. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, tamamlanan yüzeylerde sıva çatlağı.	156
Resim 5. 205. Minare, dilimli gövde, batı taraf, birim malzeme kaybı.	157
Resim 5. 206. Minare, dilimli gövde, batı taraf, parça kaybı.	158
Resim 5. 207. Minare, dilimli gövde, batı taraf, çatlak-kırık.	158
Resim 5. 208. Minare, dilimli gövde, doğu taraf, tuzlanma.	159
Resim 5. 209. Minare, dilimli gövde, batı taraf, tuzlanma.	159
Resim 5. 210. Minare, dilimli gövde, batı taraf, tamamlama.	160
Resim 5. 211. Minare, zikzak kuşak, doğu taraf, yüzey boya ayrılımları ve solmaları.	161
Resim 5. 212. Mihrap, birim malzeme kaybı (Yavaş, 2007: 120).	161
Resim 5. 213. Mihrap, sağ sütünce ve kuşaklar, birim malzeme kaybı.	161

Resim 5. 214. Mihrap, sağ alt kuşaklar, birim malzeme kaybı (Yavaş, 2007: 120).	161
Resim 5. 216. Mihrap, kavsara sağ alt köşe, sır-çatlak-kırık.	162
Resim 5. 217. Mihrap, sağ sütünce üstü, parça kaybı.	163
Resim 5. 218. Mihrap, sağ üst taraf kuşak, yüzey kirliliği.....	163
Resim 5. 219. Mihrap, sağ sütünce, tamamlama.....	164
Resim 5. 220. Mihrap, sağ kuşak alt taraf, tamamlama	164
Resim 5. 221. Mihrap, sol taraf kuşak, sıva çatlakları.	165
Resim 5. 222. Mihrap, sol taraf kuşak, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.....	165
Resim 5. 223. Mihrap.....	166
Resim 5. 224. Mihrap (Sarre).....	166
Resim 5. 225. Mihrap (V.G.M).....	166
Resim 5. 226. Mihrap çinileri 2007 restorasyonundan önce (Yavaş, 2007: 120). ...	167
Resim 5. 227. Mihrap, kavsara altıgen çinileri.	170
Resim 5. 228. Hankah taç kapı (V.G.M).	174
Resim 5. 229. Hankah giriş koridor.	174
Resim 5. 230. Hankah kubbe.	174
Resim 5. 231. Hankah güney-batı eyvanlar.	174
Resim 5. 232. Hankah kuzey eyvan.	175
Resim 5. 233. Güney eyvan.	176
Resim 5. 234. Batı eyvan	176
Resim 5. 235. Hankah dış görünüş (V.G.M.).....	176
Resim 5. 236. Hankah giriş (V. G. M.).	177
Resim 5. 237. Hankah giriş (V. G. M.).	177
Resim 5. 238. Hankah giriş koridor. (V.G.M.).	178
Resim 5. 239. Hankah giriş koridor (Mevcut hali).	178

Resim 5. 240. Hankah dış görünüş (V.G.M.).....	178
Resim 5. 241. Hankah dış cephe (V.G.M.)	178
Resim 5. 242. Hankah çinileri (V.B.M.)	179
Resim 5. 243. Kuzey eyvan çinileri.	181
Resim 5. 244. Batı Eyvan pencere şebeke çinileri.	182
Resim 5. 245. Kuzey eyvan pencere şebeke çinileri.....	183
Resim 5. 246. Hankah, kuzey-doğu pencere şebeke çinileri.	183
Resim 5. 247. Hankah, kuzey-batı pencere şebeke çinileri.....	183
Resim 5. 248. Hankah, kubbe çinileri.	184
Resim 5. 249. Hankah, kubbe kasnak çinileri.....	184
Resim 5. 250. Hankah, batı eyvan, arka duvar, özgün çiniler.	185
Resim 5. 251. Hankah, batı eyvan, sol pano, sağ üst köşe, özgün çiniler.....	186
Resim 5. 252. Hankah, batı eyvan, sağ pano, sonradan üretim çiniler, birim malzeme kaybı.	186
Resim 5. 253. Hankah, kuzey eyvan, özgün çiniler.	186
Resim 5. 254. Hankah, güney eyvan, sol pano, özgün çiniler.	186
Resim 5. 255. Hankah, batı eyvan, sağ duvar, pano bağlantı sorunu-taşıyıcıdan ayrılma.....	187
Resim 5. 256. Hankah, kuzey eyvan, arka duvar, sol pano çinileri, parça kaybı....	187
Resim 5. 257. Hankah, kuzey eyvan, sol (batı) duvar pano çinileri, parça kaybı...	188
Resim 5. 258. Hankah, güney eyvan, sağ(batı) duvar sol alt köşe, parça kaybı.	188
Resim 5. 259. Hankah, batı eyvan sol duvar, sağ köşe özgün çini, parça kaybı.....	188
Resim 5. 260. Hankah, Batı eyvan, Ana eyvana bakan sağ duvar, Özgün çini alt kısım, Çatlak.	189
Resim 5. 261. Hankah, batı eyvan, sol duvar, çatlak.	189
Resim 5. 262. Hankah, kuzey eyvan, ana eyvana bakan sol duvar, kırık.	189

Resim 5. 263. Hankah, batı eyvan, sağ duvar, yeni üretim çini, çatlak.	190
Resim 5. 264. Hankah, batı eyvan, ana eyvana bakan sağ duvarın sağ köşesi, özgün çini, tuzlanma-çiçeklenme.....	190
Resim 5. 265. Hankah, güney eyvan, sağ duvar sol köşe, tuzlanma detay.	191
Resim 5. 266. Hankah, batı eyvan, sol duvar geneli, tuz-çiçeklenme.....	191
Resim 5. 267. Hankah, batı, kuzey ve güney eyvanların onarımdan önceki görüntüleri (V.B.M).	191
Resim 5. 268.Hankah, batı eyvan, sol duvar sol üst köşe, taşıyıcıda-birim malzemede yenileme.	192
Resim 5. 269. Hankah, batı eyvan, sağ duvar panoları, taşıyıcıda-birim malzemede yenileme.	192
Resim 5. 270.Hankah, batı eyvan, sol duvar, sağ üst köşe, taşıyıcıda-birim malzemede yenileme ve özgün çini birleşimi.	192
Resim 5. 271. Hankah, kuzey eyvan, ana eyvana bakan sol duvar pano, tamamlama.	193
Resim 5. 272. hankah, kuzey eyvan panoları, tamamlama.	193
Resim 5. 273. Hankah, güney eyvan mihrabı, Nem.	194
Resim 5. 274. Hankah, kuzey-batı cephe tuğlaları, nem (V.B.M.).	194
Resim 5. 275. Hankah, güney eyvan, sol duvar, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.	195
Resim 5. 276. Hankah, güney eyvan, sol duvar, sağ alt köşe, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.	195
Resim 5. 277. Hankah, güney eyvan, sol duvar, sol alt köşe, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları	195
Resim 5. 278. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, (R.Ö.)(V.B.M.).	196
Resim 5. 279. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, (R. S.).	196
Resim 5. 280. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.	196
Resim 5. 281. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı, detay.	196

Resim 5. 283. Hankah, güney-doğu cephe, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.	197
Resim 5. 284. Hankah, kuzey-doğu, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.	198
Resim 5. 285. Hankah, kuzey-batı, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.	198
Resim 5. 286. Hankah, güney-batı, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.	198
Resim 5. 287. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, parça kaybı.	199
Resim 5. 288. Hankah, güney-batı cephe, pencere şebekesi, parça kaybı.	199
Resim 5. 289. Hankah, kuzey-doğu cephe, pencere şebeke köşelikleri, çatlak.	200
Resim 5. 290. Hankah, batı eyvan, pencere şebekesi, yüzeysel kirlilik.	200
Resim 5. 291. Hankah, kuzey-batı cephe, pencere şebekesi, tamamlama.	201
Resim 5. 292. Hankah, kuzey-batı cephe, pencere şebekesi, tamamlama, detay.	202
Resim 5. 293. Hankah, güney-batı cephe, pencere şebekesi, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları.	203
Resim 5. 294. Hankah, kubbe kasnak, batı eyvan üstü pano, birim malzeme kaybı.	203
Resim 5. 295. Hankah, kubbe kasnak, batı eyvan sol yan üstü, birim malzeme kaybı.	204
Resim 5. 296. Hankah, kubbe, birim malzeme kaybı.	204
Resim 5. 297. Hankah, kubbe kasnak altı, batı eyvan üstü çini karo, parça kaybı. .	204
Resim 5. 298. Hankah, kubbe kasnak, batı eyvan üstü, sol taraf çini pano, parça kaybı.	204
Resim 5. 299. Hankah, kubbe, sırlı tuğla, parça kaybı.	204
Resim 5. 300. Hankah, kubbe kasnak, güney-batı eyvan üstü, çini pano, çatlak-kırık.	205
Resim 5. 301. Hankah, batı eyvan üstü, çini pano, yüzeysel kirlilik.	205
Resim 5. 302. Hankah, kubbe kasnak çinileri, tamamlama.	206
Resim 5. 303 Hankah, batı eyvan, pencere şebeke çinileri (V.B.M.).	207
Resim 5. 304 Hankah, batı eyvan, pencere şebeke çinileri(V.B.M)	207

Resim 5. 305. Türbe	211
Resim 5. 306. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı.....	212
Resim 5. 307. Türbe, doğu duvarı penceresi.....	213
Resim 5. 308. Türbe, kubbe (V.B.M.).	214
Resim 5. 309. Türbe, beyaz sıvalı duvarlar (V.B.M.).....	214
Resim 5. 310. Türbe, beşinci sandukalar (Erol, 2014: 136).....	215
Resim 5. 311. Türbe, altıncı sandukalar (Erol, 2014: 136).....	215
Resim 5. 312. Türbe, sandukalar (Erol, 2014: 131).....	215
Resim 5. 313. Hankah, kuzey eyvan penceresi (1981’den önce V.B.M.).	216
Resim 5. 314. Hankah, kuzey eyvan penceresi (1981’den sonra V.B.M.).	216
Resim 5. 315. Türbe, doğu duvar çinileri (V.B.M.).....	217
Resim 5. 316. Türbe, batı duvar çinileri(V.B.M.).....	217
Resim 5. 317. Türbe, mevcut hali.	217
Resim 5. 318. Türbeye açılan kapı üzerinde ve sol duvardaki sivri kemerli pencere şebekeleri.....	219
Resim 5. 319. Türbe, giriş koridor, türbe tarafı sivri kemer.	220
Resim 5. 320. Türbe, giriş koridor, sivri kemer karın kısmı.....	220
Resim 5. 321. Türbe, giriş koridoru güney duvarı, “Ali” yazılı duvar panosu.	220
Resim 5. 322. Türbe, giriş koridoru kuzey duvarı, “Ekber” yazılı duvar panosu... 220	
Resim 5. 323. Türbe, giriş koridor doğu duvar, “Ali” yazılı duvar panosu.	221
Resim 5. 324. Türbe, giriş koridor batı duvarı, çarkıfelek ve “T” motif düzenlemeli panolar.....	221
Resim 5. 325. Türbe, kemer, batı yüzü.	222
Resim 5. 326. Türbe, kemer batı ayak kısmı (Erol, 2014: 70).....	222
Resim 5. 327. Türbe, kemer karnı.....	223
Resim 5. 328. Türbe, kemer doğu yüzü (Erol, 2014: 75).....	224

Resim 5. 329. Türbe, güney duvar çini pano.	225
Resim 5. 330. Türbe, güney pencere şebekesi	226
Resim 5. 331. Türbe, batı pencere şebekesi.	227
Resim 5. 332. Türbe, kubbe Türk üçgenleri.....	227
Resim 5. 333. Türbe, kubbe kasnağı.	228
Resim 5. 334. Türbe, kubbe.	228
Resim 5. 335. Türbe, Sahi Ata Fahrettin Ali, Tac'ed-din Hüseyin ve Nasr'ed-in Hasan sandukaları.	230
Resim 5. 336. Türbe, Melike Hatun, Şemse'd-din Mehmed ve kime ait olduğu tam olarak tespit edilemeyen sandukalar	231
Resim 5. 337. Türbe, giriş koridor, güney-batı köşe, taşıyıcı sorunu.	232
Resim 5. 338. Türbe, giriş koridor, kuzey duvar, taşıyıcı sorunu.	232
Resim 5. 339. Türbe, giriş koridor, batı duvar, taşıyıcı sorunu.....	232
Resim 5. 340. Türbe, geçiş kapı, doğu (sağ)taraf kuşaklar üst kısım, birim malzeme kaybı.	232
Resim 5. 341. Türbe, geçiş kapı, doğu (sağ)taraf kuşaklar alt kısım, birim malzeme kaybı.	233
Resim 5. 342. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu taraf, birim malzeme kaybı. ..	233
Resim 5. 343. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu taraf, parça kaybı.....	234
Resim 5. 344. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, batı taraf, parça kaybı.....	234
Resim 5. 345. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu taraf, parça kaybı.....	234
Resim 5. 346 Türbe, giriş koridor, kuzey yan kuşaklar, sır çatlağı.....	235
Resim 5. 347 Türbe, giriş koridor, kuzey üst pano, sır çatlağı.	235
Resim 5. 348. Türbe, geçiş kapı, batı alt taraf, sır çatlağı.	235
Resim 5. 349. Türbe, geçiş kapı, batı alt taraf, yüzey kirliliği.	235
Resim 5. 350. Türbe, giriş koridor, kuzey üst pano, yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma.	236

Resim 5. 351. Yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma- detay.	236
Resim 5. 352. Türbe, geçiş kapı kemeri karın üst kısmı, tamamlama.	236
Resim 5. 353. Türbe, geçiş kapı, tamamlama.	237
Resim 5. 354. Türbe, geçiş kapı kemeri karın doğu taraf, tamamlama.....	237
Resim 5. 355. Türbe, geçiş kapı, doğu taraf, yüzey boya ayrılımları ve solmaları.	238
Resim 5. 356. Türbe, geçiş kapı, batı taraf alt seviye, yüzey boya ayrılımları ve solmaları.	238
Resim 5. 357. Türbe, sivri kemer, kuzey taraf, birim malzeme kaybı.	239
Resim 5. 358. Türbe, sivri kemer, güney taraf, birim malzeme kaybı.....	239
Resim 5. 359. Türbe, sivri kemer, kuzey taraf, parça kaybı.	240
Resim 5. 360. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu yüz, birim malzeme kaybı.....	240
Resim 5. 361. Türbe, sivri kemer, doğu yüz, kuzey taraf, çatlak.....	241
Resim 5. 362. Türbe, sivri kemer, doğu yüzey, yüzey kirliliği.....	241
Resim 5. 363. Türbe, Sivri Kemer, Doğru yüz, Kuzey taraf, Tuz çıkışı detay.	242
Resim 5. 364. Sivri kemer, tamamlama.	242
Resim 5. 365. Türbe, sivri kemer, kuzey taraf alt kısım, yüzey boya ayrılımları. ..	243
Resim 5. 366. Türbe, sivri kemer, doğu yüzey, güney taraf alt kısım, yüzey boya ayrılımları.	243
Resim 5. 367. Türbe, batı pencere şebekesi, (R.Ö.) (V.B.M.).	244
Resim 5. 368. Türbe, batı pencere şebekesi.	244
Resim 5. 369. Türbe, güney pencere şebekesi.	244
Resim 5. 370. Türbe, kuzey duvar, sağ pano, birim malzeme kaybı.	244
Resim 5. 372. Türbe, Batı duvar, kapı üstü, Birim malzeme kaybı.	245
Resim 5. 373. Türbe, batı duvar, kapı sol taraf, Birim malzeme kaybı	245
Resim 5. 374. Türbe, kuzey-güney-batı duvarlar, pano bağlantı/taşıyıcı sorunları.	246
Resim 5. 375. Türbe, kuzey duvar, sol pano, kırık.	247

Resim 5. 376. Türbe, kuzey duvar, sol pano, kırık-çatlak.	247
Resim 5. 377. Türbe, kuzey duvar, sağ pano, yüzey çatlak.	247
Resim 5. 378. Türbe, kuzey duvar, sağ pano, çatlak detay.	247
Resim 5. 379. Türbe güney duvar, pencere üstü, parça kaybı.	247
Resim 5. 380. Türbe, kuzey duvar, sol pano sol köşe, parça kaybı.	248
Resim 5. 381. Türbe, kuzey duvar, sol pano, parça kaybı.	248
Resim 5. 382. Türbe, batı duvar, sol pano, parça kaybı.	248
Resim 5. 383. Türbe, batı duvar, sol pano, parça kaybı.	248
Resim 5. 384. Türbe, batı duvar, kapı üstü, parça kaybı.	248
Resim 5. 385. Türbe, batı duvar, sağ pano, parça kaybı.	248
Resim 5. 386. Türbe, güney-batı duvar birleşimi, çiçeklenme-tuzlanma.	249
Resim 5. 387. Türbe, güney duvar sağ pano ağ alt köşe, çiçeklenme-tuzlanma.	249
Resim 5. 388. Türbe, batı pencere şebekesi, tamamlama.	250
Resim 5. 389. Türbe, kuzey duvar, sol pano, tamamlama.	250
Resim 5. 390. Türbe kuzey duvar, sağ pano alt sıra, yüzeyde boya ayrılmaları ve kayıpları.	252
Resim 5. 391. Türbe, batı duvar, sol pano kapı yanı, yüzeyde boya ayrılmaları ve kayıpları.	252
Resim 5. 392. Türbe, Türk üçgeni, birim malzeme kaybı, (V.B.M.).	253
Resim 5. 393. Türbe, kubbe kasnağı, turkuaz şeritler, birim malzeme kaybı.	253
Resim 5. 394. Türbe, Türk üçgenleri, batı pencere üstü kısım, birim malzeme kaybı detay.	253
Resim 5. 395. Türbe, Türk üçgenleri, kubbe kasnağı, kubbe çinileri genel.	253
Resim 5. 396. Türbe, Türk üçgeni, güney cephe köşe birleşimi, parça kaybı.	254
Resim 5. 397. Türbe, Türk üçgeni, batı cephe, parça kaybı.	254
Resim 5. 398 Türbe, kubbe kasnak, pano birleşim kenarları, parça kaybı.	254

Resim 5. 399. Türbe, kubbe göbek, parça kaybı.....	254
Resim 5. 400 Türbe, ikinci ve üçüncü sanduka, başucu kitabeleri, birim malzeme kaybı.....	256
Resim 5. 401. Türbe, ikinci ve beşinci sandukalar, ayakucu kitabeleri, birim malzeme kaybı	256
Resim 5. 402. Türbe, birinci sanduka baş taraf, birim malzeme kaybı.....	256
Resim 5. 403. Türbe, beşinci sanduka alt taraf, birim malzeme kaybı.	256
Resim 5. 404. Türbe, altıncı sanduka, ayakucu kitabelik kısmı, kırık.	257
Resim 5. 405. Türbe, ikinci sanduka, gövde üst kısım, çatlak.....	257
Resim 5. 406. Türbe, ikinci sanduka, gövde üst kısım, sır çatlağı.....	257
Resim 5. 407. Türbe, birinci sanduka, kaide kısmı, parça kaybı.	258
Resim 5. 408 Türbe, ikinci sanduka, gövde baş taraf, parça kaybı.....	258
Resim 5. 409. Türbe, üçüncü sanduka, gövde alt taraf, parça kaybı.....	258
Resim 5. 410. Türbe, altıncı sanduka, parça kaybı.	258
Resim 5. 411. Türbe, dördüncü sanduka, kaide kısmı kuzey taraf, tamamlama.....	259
Resim 5. 412. Türbe, beşinci sanduka, ayakucu kitabelik, tamamlama.....	259
Resim 5. 413. Türbe, bir ve ikinci sandukalar, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.	261
Resim 5. 414. Türbe, üçüncü sandukalar, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.	261
Resim 5. 415. Türbe, dördüncü sanduka, kuzey taraf, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.....	261
Resim 5. 416. Türbe, beşinci sanduka ayak taraf, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.....	261
Resim 5. 417 Türbe, ikinci sanduka baş taraf, parça kaybı.....	262
Resim 5. 418 Türbe, üçüncü sanduka güney taraf, parça kaybı.....	262
Resim 5. 419. Türbe, beşinci sanduka ayak taraf sol köşe, parça kaybı.	262
Resim 5. 420. Türbe, geçiş kapı sivri kemeri (R.Ö.) (V.B.M.).....	263

Resim 5. 421. Türbe, geçiş kapı sivri kemeri (R.Ö.) (V.B.M.).....	263
Resim 5. 422. Türbe, geçiş kapı sivri kemeri mevcut hali	263
Resim 5. 423. Medrese, taç kapı.	271
Resim 5. 424. Medrese, doğu cephe geçiş kapısı.....	272
Resim 5. 425. Medrese, batı eyvan.	272
Resim 5. 426. Medrese, kuzey cephe, öğrenci hücre kapıları ve çinili pencereler. .	272
Resim 5. 427. Medrese, son cemaat revakı ve mescit.....	273
Resim 5. 428. Medrese, minare.....	273
Resim 5. 429. Minare yıkılmadan önceki hali (19. Yüzyıl, Sarre'den) (Yavaş, 2007: 209).	275
Resim 5. 430. Minare ve mescit yıkıldıktan sonraki hali (Erdemir, 2009: 65.).....	276
Resim 5. 431. Medrese, kuzey öğrenci hücrelerinin yıkık hali (Erdemir, 2009: 68).	277
Resim 5. 432. Medrese, güney öğrenci hücrelerinin yıkık hali (Erdemir, 2009: 68).	277
Resim 5. 433 Medrese, 1989 yılı, Nem Problemi (V.B.M.)	278
Resim 5. 434 Medrese, özgün döşeme (Erdemir, 2009: 102).....	279
Resim 5. 435 Medrese, kanal ve içindeki tuğla borular (Erdemir, 2009: 102).	279
Resim 5. 436 Medrese, kazılarda bulunan çini parçaları (Erdemir, 2009: 102)	279
Resim 5. 437. Mescidin 20. yüzyıl başındaki yıkık durumu (V.B.M.).....	280
Resim 5. 438. Medrese, minare tuğla kaide kısmı.	281
Resim 5. 439. Medrese, minare sekizgen gövde.....	282
Resim 5. 440. Medrese, minare birinci şerefe altı.....	282
Resim 5. 441. Medrese, güney cephe, 5 no.lu pencere çinileri.....	282
Resim 5. 442. Medrese, 1, 2, 6, 7 no.lu pencere alınlık çinileri.....	283
Resim 5. 443. Medrese, 3,4,5,8 no.lu pencere alınlık çinileri	283

Resim 5. 444 Medrese, 9, 10 no.lu pencere alınlık çinileri.....	283
Resim 5. 445. Medrese, 1, 2 no.lu pencere köşelik çinileri.	284
Resim 5. 446. Medrese, 3, 10 no.lu pencere köşelik çinileri.	284
Resim 5. 447. Medrese, 5, 8 no.lu pencere köşelik çinileri.	284
Resim 5. 448. Medrese, 6, 4, 7, 9 no.lu pencere köşelik çinileri.	285
Resim 5. 449. Medrese, 11, 12 no.lu pencere köşelik çinileri	285
Resim 5. 450. Medrese, batı eyvan kemer çinileri.	286
Resim 5. 451. Medrese, kubbe geçiş elemanı çinileri.....	286
Resim 5. 452. Medrese, kubbe kasnağı çinileri.	287
Resim 5. 453. Kubbe çinileri.....	287
Resim 5. 455. Medrese, minare gövde kısmı, batı cephe, birim malzeme kaybı.....	289
Resim 5. 456. Medrese, minare, güney cephe, birim malzeme kaybı.....	289
Resim 5. 457. Medrese, minare kuzey-batı cephe, birim malzeme kaybı.	290
Resim 5. 458. Medrese, minare güney cephe, birim malzeme kaybı.....	290
Resim 5. 459. Medrese, minare, batı ve kuzey-batı cephe, birim malzeme kaybı...	290
Resim 5. 460. Medrese, minare kuzey ve batı cephe, pano bağlantı/derz malzeme sorunları.....	291
Resim 5. 461. Medrese, minare kaide kısmı, güney ve doğu cephe, parça kaybı....	291
Resim 5. 462. Medrese, minare dilimli gövde, güney cephe silme, parça kaybı.	292
Resim 5. 463. Medrese, minare dilimli gövde, doğu cephe silme ve konik sırlı tuğlalar, parça kaybı.	292
Resim 5. 464. Medrese, minare şerefe altı pano, kuzey cephe, parça kaybı.	292
Resim 5. 465. Medrese, minare şerefe altı pano, batı cephe, parça kaybı.	292
Resim 5. 466. Minare, şerefe altı kuşak, kuzey-doğu cephe, tamamlama	293
Resim 5. 467. Minare, dilimli gövde, kuzey-batı cephe, tamamlama.....	294
Resim 5. 468. Minare, dilimli gövde, batı cephe, tamamlama.....	294

Resim 5. 469. Medrese, 3 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.....	294
Resim 5. 470. Medrese, 4 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.....	294
Resim 5. 471. Medrese, 8 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.....	295
Resim 5. 472 .Medrese, 9 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.....	295
Resim 5. 473. Medrese, 10 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.....	295
Resim 5. 474 Medrese, 12 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.....	295
Resim 5. 475. Medrese, 10 no.lu pencere alınlık çinisi, çatlak.....	296
Resim 5. 476. Medrese, 9 no.lu pencere alınlık çinisi, kırık.....	296
Resim 5. 477. Medrese, 3 no.lu pencere alınlık çinisi, çatlak.....	296
Resim 5. 478. 7 no.lu pencere alınlık çinisi, çatlak.....	297
Resim 5. 479. Medrese, 11 no.lu pencere köşelik çinisi, çatlak.	297
Resim 5. 480. Medrese, 8 no.lu pencere alınlık, parça kaybı.	298
Resim 5. 481. Medrese, 8 no.lu pencere sivri kemer ve alınlık birleşme yüzeyi, parça kaybı.....	298
Resim 5. 482. Medrese, 6 no.lu pencere alınlık çini üst kısım, parça kaybı.....	298
Resim 5. 483. Medrese, 4 no.lu pencere alınlık çinisi, tamamlama.....	299
Resim 5. 484. Medrese, 9 no.lu pencere alınlık çinisi, tamamlama.....	299
Resim 5. 485. Medrese, 8 no.lu pencere alınlık çinisi, parça kaybı.....	300
Resim 5. 486. Medrese, batı eyvan sivri kemer, karın kısmı, birim malzeme kaybı.	300
Resim 5. 487. Medrese, kubbe kasnağı, doğu cephe, birim malzeme kaybı.	301
Resim 5. 488. Medrese, kubbe kasnağı, kuzey-doğu cephe, birim malzemem kaybı	301
Resim 5. 489. Medrese, kubbe kasnağı, güney-doğu cephe, birim malzemem kaybı.	301
Resim 5. 490. Medrese, kubbe kasnağı, güney cephe, birim malzeme kaybı.....	301
Resim 5. 491. Medrese, kubbe kasnağı, batı cephe, birim malzeme kaybı.	301

Resim 5. 492. Medrese, kubbe, doğu cephe, birim malzeme kaybı.....	302
Resim 5. 493. Medrese, kubbe, doğu cephe, turkuaz sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı.	302
Resim 5. 494. Medrese, kubbe, güney-batı cephe, turkuaz sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı	302
Resim 5. 495. Medrese, kubbe, batı cephe, sırsız tuğlalarda birim malzeme kaybı.	302
Resim 5. 496. Medrese, kubbe, güney-batı cephe, kahverengi sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı	303
Resim 5. 497 Medrese, kubbe, batı cephe, birim malzeme kaybı, detay.	303
Resim 5. 498. Medrese, kubbe, batı cephe, birim malzeme kaybı.....	303
Resim 5. 499. Medrese, kubbe kasnağı, doğu cephe, aşınma-ufalanma.	304
Resim 5. 500. Medrese, kubbe, batı cephe, aşınma-ufalanma.	304
Resim 5. 501. Medrese, kubbe, doğu cephe, aşınma-ufalanma.	304
Resim 5. 502. Medrese, kubbe yirmigen kuşak, batı cephe, çatlak-kırık.	304
Resim 5. 503. Medrese, batı eyvan sivri kemer, karın üst kısmı, parça kaybı.....	305
Resim 5. 504. Medrese, üçgen bingiler, kuzey-batı cephe, parça kaybı.	305
Resim 5. 505. Medrese, üçgen bingiler, güney-batı cephe, parça kaybı.....	305
Resim 5. 506. Medrese, yirmi gen kuşak ve üçgen bingiler, güney-batı cephe, parça kaybı.	305
Resim 5. 507. Medrese, kubbe kasnağı, güney-doğu cephe, parça kaybı.....	306
Resim 5. 508. Medrese, kubbe, batı cephe, parça kaybı.	306
Resim 5. 509. Medrese, kubbe, güney-batı cephe, parça kaybı.	306
Resim 5. 510. Medrese, kubbe kasnak, kuzey-doğu cephe, renk bozulması.	307
Resim 5. 511. Medrese, yirmi gen kuşak, güney cephe, yüzey kirlilik.	307
Resim 5. 512. Medrese, yirmi gen kuşak ve üçgen bingiler, güney-batı cephe, yüzey kirlilik.....	307
Resim 5. 513. Medrese, kubbe, tamamlama.	308

Resim 5. 514. Medrese, kubbe, güney cephe, birim malzemede yenileme.	308
Resim 5. 515. Medrese, kubbe, güney cephe, birim malzemede yenileme.	308
Resim 5. 516. Medrese, kubbe, güney cephe, birim malzemede yenileme.	308
Resim 5. 517. Medrese, batı eyvan kemer karnı, güney cephe, tamamlama.	309
Resim 5. 518. Medrese, batı eyvan kemer karnı, kuzey cephe, tamamlama.	309
Resim 5. 519. Medrese, kubbe, doğu cephe, tamamlama.	309
Resim 5. 520. Medrese, kubbe, doğu cephe, tamamlama.	309
Resim 5. 521. Medrese, kubbe, doğu cephe, tamamlama.	310
Resim 5. 522. Medrese, kubbe, tamamlama.	310
Resim 5. 523. Medrese, kubbe, tamamlama.	310
Resim 5. 524. Medrese, kubbe, tamamlama.	311
Resim 5. 525. Medrese, kubbe, tamamlama.	311
Resim 5. 526. Medrese, kubbe, malzeme kullanımı.	311
Resim 5. 527. Medrese, kubbe, nem.	312
Resim 5. 528. Medrese, ana eyvan ve batı cephe üçgen bingiler, nem.	312
Resim 5. 529. Medrese, kubbe, leke.	312
Resim 5. 530. Minare, yıldırımından sonraki hali.	315
Resim 5. 531. Minare, ilk tamamlama (Erdemir, 2009: 72).	315
Resim 5. 532. Minare, mevcut hali.	316
Resim 5. 533. Çinili şerefe altı kısım.	316
Resim 5. 534. Tahir İle Zühre Mescidi (URL-10).	321
Resim 5. 535. Mescit, kuzey-batı cepheleri (Baş, 2008: 88).	321
Resim 5. 536. Tahir ile Zühre Mescidi.	322
Resim 5. 537. Son cemaat yeri mukarnas kavsaralı pencere.	323
Resim 5. 538. Son cemaat yeri pencereleri.	323

Resim 5. 539. Mescit geçiş kapısı.....	323
Resim 5. 540 Mescit, mihrap.	324
Resim 5. 541 Mescit, kubbe.....	324
Resim 5. 542. Türbe, kubbe (Yavaş, 2007: 274).	324
Resim 5. 543. Türbe, sandukalar (Yavaş, 2007: 274.).....	324
Resim 5. 544. Mescit ve bitişindeki ev giriş kapısı (V.B.M.).....	325
Resim 5. 545. İçerden görünüş (V.B.M.).....	325
Resim 5. 546. Mescidin etrafındaki yapılardan temizlenmesi (V.B.M.).	326
Resim 5. 547. Mescidin etrafındaki yapılardan temizlenmesi (V.B.M.).	326
Resim 5. 548. Mescit giriş cephesi, 1990 yılındaki durumu (Baş, 2008: 90).	326
Resim 5. 549. Mescit kapı açıklığı, sırsız tuğla ve inili süslemelerden kalan özgün parçalar (V.B.M.).	327
Resim 5. 550. Mihrap (V.B.M.).....	327
Resim 5. 551. Mihrap (Baş, 2008: 89).	327
Resim 5. 552. Mihrap (Yavaş, 2007: 270).	327
Resim 5. 553. Mescit, kapı açıklığının mevcut hali.	328
Resim 5. 554. Mescit, mihrap mevcut hali.....	328
Resim 5. 555. Mescit, kapı açıklığı.....	330
Resim 5. 556. Mescit, kapı açıklığı, karın kısmı.....	330
Resim 5. 557. Mescit, türbe kapısı üzeri, doğu pencere şebekesi.....	330
Resim 5. 558. Mescit, son cemaat yeri, güney pencere.	331
Resim 5. 559. Mescit, mihrap.	332
Resim 5. 560. Mescit, son cemaat yeri, tonoz inileri.	333
Resim 5. 561. Mescit, kubbe inileri.	333
Resim 5. 562. Mescit, kapı açıklığı (V.B.M.), taşıyıcı sorunları.	333

Resim 5. 563. Mescit, giriş kapı, kuzey taraf, taşıyıcı sorunları.	333
Resim 5. 565. Mescit, kapı açıklığı, kuzey taraf, parça kaybı.	335
Resim 5. 566. Mescit, kapı açıklığı, kuzey taraf, yüzeysel kirlilik.	335
Resim 5. 567. Mescit, kapı açıklığı, karın kısmı, tamamlama.	336
Resim 5. 568. Mescit, kapı açıklığı, köşelik kısım, tamamlama.	336
Resim 5. 569. Mescit, kapı açıklığı, sağ (kuzey) taraf, alt kısım, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları.	337
Resim 5. 570. Mescit, kapı açıklığı, sol (güney) taraf, alt kısım, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları.	337
Resim 5. 571. Mescit, kapı açıklığı, sol (güney) taraf, alt kısım, parça kaybı.	338
Resim 5. 572. Mescit, kapı açıklığı, sağ(kuzey) taraf, alt kısım, parça kaybı.	338
Resim 5. 573. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, birim malzeme kaybı.	338
Resim 5. 574. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sağ (kuzey) taraf, birim malzeme kaybı.	338
Resim 5. 576. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, parça kaybı.	340
Resim 5. 577. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, çatlak.	340
Resim 5. 578. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, tamamlama.	341
Resim 5. 579. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, tamamlama.	341
Resim 5. 580. Mescit, son cemaat yeri, güney duvar, mukarnaslı pencere, sağ alt köşe, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.	342
Resim 5. 581. Mescit, mihrap.	343
Resim 5. 582. Mihrap, tamamlama- yüzey koruma Uyg.	343
Resim 5. 583. Mihrap, tamamlama- yüzey koruma Uyg.	343
Resim 5. 584. Mescit, mihrap, tamamlama.	344
Resim 5. 585. Medrese, Mihrap, Nem.	345

Resim 5. 586. Mescit, kubbe göbeği, birim malzeme kaybı (V.B.M.).	346
Resim 5. 588. Mescit, kubbe göbeği, parça kaybı.	347
Resim 5. 589. Mescit, kubbe göbeği, sır çatlağı.	347
Resim 5. 590. Mescit, kubbe göbek, tamamlama.	348
Resim 5. 591. Mescit, tonoz göbek, tamamlama.	348
Resim 5. 592. Mescit, giriş kapısı (Yavaş, 2007: 265).	349
Resim 5. 593. Mescit, giriş kapısı	349
Resim 5. 594. Mescit, giriş kapısı, sivri kemer.	351
Resim 5. 595. Mescit, giriş kapısı, karın kısmı.	351
Resim 5. 596. Mescit, son cemet yeri, güney cephe, pencere kuşağı.	351
Resim 5. 597. Mescit, mihrap 1989 yılı (V.B.M.).	353
Resim 5. 598. Mescit, mihrap (Yavaş, 2007: 270).	353
Resim 5. 599. Mescit, mihrap (URL 10).	353
Resim 5. 600. Mescit, mihrap (Mevcut Durumu).	353
Resim 5. 602. Medrese, kuzey cephe, taş payandalar.	358
Resim 5. 603. Medrese, kuzey cephe, çeşme.	358
Resim 5. 604. Medrese, minare, kaide kısmı, kuzey-batı cepheler.	359
Resim 5. 605. Medrese, minare, kaide ve pabuç kısmı, doğu cephe.	359
Resim 5. 606. Medrese, minare gövde.	359
Resim 5. 607. Medrese, minare şerefe kısmı.	360
Resim 5. 608. Medrese, batı (giriş) eyvan ve havuzlu avlu.	360
Resim 5. 609. Medrese, mescit mihrabı.	361
Resim 5. 610. Medrese, mescit kubbesi.	361
Resim 5. 611. Medrese, batı (giriş) eyvan.	362
Resim 5. 612. Medrese, doğu eyvan ve havuzlu avlu.	362

Resim 5. 613. Medrese, minare ve avlu görünüş (V.B.M.).	363
Resim 5. 614. Medrese, taç kapı, minareler (Oktay, 1948: 113).	363
Resim 5. 615. Medrese, kuzey kanat avlu yüzü 1978 (Tuncer, 2004: 88).	364
Resim 5. 616. Medrese, doğu eyvan avlu yüzü 1978 (Tuncer, 2004: 80).	364
Resim 5. 617. Medrese, güney eyvan, çinileri koruma iskelesi, 2006(V.B.M.).	366
Resim 5. 618. Medrese, güney eyvan çinileri koruma iskele detay, 2006 (V.B.M.).	366
Resim 5. 619. Medrese, minare çinilerinin onarımı, 2007(V.B.M.).	366
Resim 5. 620. Medrese, güney eyvan çinilerinin onarımı, 2007(V.B.M.).	366
Resim 5. 621. Medrese, minareler, 2010 (V.B.M.).	367
Resim 5. 622. Medrese, güney eyvan çinilerinde görülen bozulmalar, 2010 (V.B.M.).	367
Resim 5. 623. Medrese, minare, kaide kısmı, kuzey-batı cepheler, alttan birinci pano.	368
Resim 5. 624. Medrese, minare, kaide kısmı, kuzey-batı cepheler, alttan ikinci pano.	368
Resim 5. 625. Medrese, minare, kaide ve pabuç kısmı, doğu cephe.	369
Resim 5. 626. Medrese, kuzey minare gövde.	369
Resim 5. 627. Mescit (güney)kubbe kasnağı dış yüz çinileri.	370
Resim 5. 628. Dar-ül Kurra (kuzey) kubbe kasnağı dış yüz çinileri.	370
Resim 5. 629. Mescit, Türk üçgeni çinileri.	370
Resim 5. 630. Mescit, Türk üçgeni çinileri .	371
Resim 5. 631. Mescit, Türk üçgeni çinileri.	371
Resim 5. 632. Mescit, kubbe kasnağı çinileri.	372
Resim 5. 633. Mescit, kubbe çinileri.	372
Resim 5. 634. Mescit, mihrap.	373

Resim 5. 635. Mescit, mihrap	373
Resim 5. 636. Mescit, mihrap alınlık.	374
Resim 5. 637. Mescit, mihrap.	374
Resim 5. 638. Medrese, kuzey eyvan, tonoz örtü çinileri (Tuncer, 2008: 101).	375
Resim 5. 639. Medrese, kuzey eyvan, tonoz kilit çinileri (Tuncer, 2008: 101).	375
Resim 5. 640. Medrese, güney eyvan, arka duvar çinileri (Tuncer, 2008: 90).	376
Resim 5. 641. Medrese, türbe duvar ve sanduka çinileri.	377
Resim 5. 642. Medrese, türbe batı duvar çinileri.	377
Resim 5. 643. Medrese, güney cephe, 1. Oda pencere şebeke çinileri.	377
Resim 5. 644. Medrese, Güney cephe, 3. Oda pencere şebeke çinileri.	377
Resim 5. 645. Medrese, güney minare kaide kısmı, güney cephe, birim malzeme kaybı (Tuncer, 2008: 45).	378
Resim 5. 646. Medrese, güney minare kaide kısmı, batı cephe, mevcut hali.	378
Resim 5. 647. Medrese, kuzey minare gövde, sonradan üretim sırlı tuğlalar, birim malzeme kaybı.	378
Resim 5. 648. Medrese, kuzey minare gövde, detay.	378
Resim 5. 649. Medrese, kuzey minare, şerefe altı kuşak çinileri, birim malzeme kaybı.	379
Resim 5. 650. Medrese, güney minare, şerefe altı kuşak çinileri, birim malzeme kaybı.	379
Resim 5. 651. Medrese, güney minare dilimli gövde, güney-batı cephe silmeler, parça kaybı.	379
Resim 5. 652. Medrese, kuzey minare dilimli gövde, doğu cephe silme ve konik sırlı tuğlalar, parça kaybı	379
Resim 5. 653. Medrese, güney minare, batı cephe, yuvarlak kaide panosu, çatlak.	380
Resim 5. 654. Medrese, güney minare, batı cephe, kare kaide panosu, çatlak.	380
Resim 5. 655. Medrese, kuzey minare kaide ve pabuç kısmı, kuzey ve batı cephe, birim malzemede yenileme.	380

Resim 5. 656. Medrese, kuzey minare pabuç kısmı, batı cephe, birim malzemede yenileme. 380

Resim 5. 657. Medrese, kuzey minare gövde kısmı, batı cephe, birim malzemede yenileme. 381

Resim 5. 659. Mescit ve dar-ül kurra kubbe dış yüzleri, taşıyıcı sorunları..... 381

Resim 5. 660. Medrese, türbe batı duvar çinileri, birim malzeme kaybı. 382

Resim 5. 661. Mescit (güney)kubbe kasnağı dış yüz çinileri, birim malzeme kaybı. 382

Resim 5. 662. Medrese, güney cephe, 3. oda pencere şebeke çinileri, birim malzemede yenileme. 382

Resim 5. 663. Medrese, türbe sanduka çinileri, birim malzemede yenileme..... 383

Resim 5. 664. Medrese, türbe giriş duvar çinileri, birim malzemede yenileme. 383

Resim 5. 665. Mescit, Türk üçgeni (doğu)niş köşelik çinileri, birim malzeme kaybı. 383

Resim 5. 667. Mescit, güney cephe, kubbe kasnağı ve Türk üçgenleri, parça kaybı. 385

Resim 5. 668. Mescit, doğu cephe, Türk üçgeni, parça kaybı. 385

Resim 5. 669. Mescit, Türk üçgeni (doğu) niş köşelik çinileri, parça kaybı. 385

Resim 5. 670. Mescit, Türk üçgeni (batı) kör niş çinileri, parça kaybı..... 385

Resim 5. 671. Mescit, kubbe göbeği, tamamlama. 386

Resim 5. 672. Mescit, Türk üçgeni (batı) kör niş çinileri, tamamlama. 386

Resim 5. 673. Mescit, güney cephe, Türk üçgenleri, tamamlama. 387

Resim 5. 674. Mescit, güney cephe, kubbe kasnağı, tamamlama..... 387

Resim 5. 675. Mescit, Türk üçgeni, güney cephe batı uç, nem 387

Resim 5. 676. Mescit, Türk üçgenleri, kuzey cephe, leke. 388

Resim 5. 677. Mescit, mihrap. 388

Resim 5. 678. Mescit, mihrap kuşak, çatlak. 389

Resim 5. 679. Mescit, mihrap kuşak, sol taraf, parça kaybı.	389
Resim 5. 680. Mescit, mihrap kuşak, sol ve orta taraf, parça kaybı.	389
Resim 5. 681. Mescit, mihrap, eski onarım, tamamlama (Tuncer, 2008: 72).	390
Resim 5. 682. Medrese, minare gövde kısmı, birim malzeme kaybı (Tuncer, 2008: 71).	391
Resim 5. 683. Medrese, mescit kubbe, birim malzeme kaybı (Tuncer, 2008: 193).	391
Resim 5. 684. Medrese, dar-ül kurra kubbe dış yüzey özgün çinileri (Tuncer, 2008: 157).	392
Resim 5. 685. Medrese, türbe giriş duvarı özgün çinileri (Tuncer, 2008: 139).	392

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 5.1. Sahip Ata Külliyesi şehir plan haritası	52
Harita 5.2. Sahip Ata Külliyesi şehir plan haritası	52
Harita 5.3. Konya Sahip Ata külliyesi şehir haritası.....	126
Harita 5.4. Konya Sahip Ata külliyesi şehir haritası.....	126
Harita 5.5. Konya Sahip Ata külliyesi şehir haritası	126
Harita 5.6. Konya İnce Minareli Medrese şehir haritası.....	248
Harita 5.7. Konya Tahir ile Zühre Mescidi şehir haritası.....	294
Harita 5.8. Sivas Gök Medrese şehir haritası	324

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

R.Ö.

Restorasyondan Önce

R.S.

Restorasyondan Sonra

Vb.

ve benzeri

V.G.M.

Vakıflar Genel Müdürlüğü

V.B.M.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü

1. GİRİŞ

Anadolu toprakları üzerinde farklı kùltùrlere ait imza niteliği taşıyan, pek çok açıdan değer ve öneme sahip çiniler, mimari yapılar ile bütùnleşik olarak kullanılan pişmiş toprak ürünlerdir. Anadolu Selçuklu döneminde, hamur, renk, form, kompozisyon, teknik ve sır farkıyla özgünleşerek pişmiş toprak ürünlerin önemli grubunu oluşturan çiniler mimaride yüzey süsleme malzemesi olarak geniş kullanım alanı bulmuştur. Çiniler, ait olduğu topluma ilişkin belgeleyici özelliğe sahip kùltürel miras olarak değerlendirilir. Toplumların geçmiş dönemlerine ait mirasının günümüze ve geleceğe aktarılması, ilgili toplumun kendi kùltürünü muhafaza edebilmesi ve kendi değerler sistemi içinde varlık göstermesi açısından önemlidir. Çini eserlerin de içinde bulunduğu kùltür varlıkları üretildikleri andan itibaren devam eden bir bozulma süreci içinde varlıklarını sürdürürler, ancak sahip oldukları tarihi, sanatsal, kùltürel, teknolojik, simgesel değerleri gereği maruz kaldıkları bozulma süreçlerinin yavaşlatılarak ömürlerinin uzatılması kùltür varlıklarını korumamanın temelini teşkil etmektedir (Tapan, 2007: 42).

Bozulma sürecini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlar, malzemenin kendi yapısal özellikleri ve üretim teknolojisi temelinden başlayıp kullanım şekilleri ve içinde bulundukları koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Çinilerde üretime yönelik bozulma etkenleri, üretimde kullanılan malzeme içerikleri, miktarları, uyumları, şekillendirme ve pişirim teknolojisi ile temellendirilir. Zira bu esnada gelişebilecek herhangi bir uyumsuzluk malzemenin yapısında hemen ortaya çıkmasa bile sonraki etkenlerle aktif hale gelip bozulmayı etkileyecek bir tehdit oluşturmaktadır (Arcasoy, 1983: 88-108; Taçyıldız, 2018:185-204).

Çini malzemelerin kullanımlarına ilişkin uygulamalar da bozulma sürecinde kritik öneme sahiptir. Küçük boyutlu olan ve çok miktarda kullanılan çinilerin destek duvarları yüzeyine uygulanması, çini birim malzemelerin farklı kompozisyonlar içinde düzenlenmesi ve bağlayıcı harçlar ile sabitlenmesi şeklindedir. Bu esnada kullanılan bağlayıcı harçların niteliği de bozulmalarda oldukça önemlidir. Kullanıma hazır hale getirilen çini panoların duvarlara yerleştirilmesinde kullanılan malzemeler de aynı öneme sahiptir (Fraser, 2010: 86-164; Başaran, 2000: 23-28).

İnceleme konumuzu oluşturan çiniler mimaride taşıyıcı duvarlarla birlikte varlığını devam ettiren tiptedir. Bu nedenle bağlı bulundukları yapıda var olan sorunlar da çinileri etkilemektedir. Yapıların bulunduğu zemin mukavemeti ve mimari yapıda kullanılan malzeme türleri de bu etkenler arasındadır.

Bozulmada üretim ve inşa kaynaklı etkenler dışında zamana bağlı gelişen faktörlere gelindiğinde; deprem, yıldırım gibi doğal afetler; sıcak, soğuk, don, yağmur, rüzgâr gibi iklimsel etkiler, insan eliyle gelişen kasıtlı yıkımlar, konut, ulaşım ve endüstriyel üretim kaynaklı atıklar ve gazlarla oluşan hava kirliliği ile nitelikli, niteliksiz onarımlar ve yeniden kullanımlar da çinilerin bozulma süreçlerine etki eden faktörler olarak sıralanmaktadır (Ahunbay, 1996: 38-58).

Bozulma faktörleri karşısında yıpranan çiniler, bağlı bulunduğu yapılarla birlikte pek çok onarıma maruz kalmıştır. Çalışma konumuz özelinde incelenen örneklerden anlaşıldığı üzere çinilere yönelik yapılan restorasyon uygulamaları zaman içinde nitelik açısından farklılıklar göstermektedir.

Bilgisine ulaşılan ilk onarımlar Osmanlı Dönemine aittir ancak onarımlarda çinilere ilişkin doğrudan bilgiye ulaşılamamıştır (Atçeken, 1992:101-110).

Cumhuriyet'in ilk dönem uygulamalarından 1950'li yıllara kadar durum benzerdir. Eski tarihli onarımlar yapının işlevsel değerini sürdürmesini gözetmektedir; yıkılan kısımlarının onarılarak biçimsel bütünlüğe ulaşılması, gerekirse eklemeler yapılarak ayakta kalmasının sağlanması amaçlanmıştır (Erdoğan, 1968: 149-207; Önge, 1985: 41-46; Bakırer, 1973: 113-126; Madran, 1996: 125-130). Bu müdahalelerde çinilerin de içinde bulunduğu süsleme unsurlarına ait bütüncül bir uygulama söz konusu olmamıştır, ancak çinilerde oluşan bozulmalar tespit edilebilmiştir.

1950'den sonra, onarımların sayısında artış görülmekte, ancak bu onarımlarda da belgeleme eksiklikleri devam etmektedir (Çal, 1990: 118-249). Onarımların detaylı içeriğine ulaşılamamaktadır. Mimari yapı hakkında bir belgeleme varsa bile çiniler ve süsleme unsurları yine göz ardı edilmiştir.

Yurtdışındaki profesyonel (modern) restorasyon algısının doğuşu ile gelişmesi (Erder, 1968: 111-115; Kuban, 1962: 149-152; Ahunbay, 1996: 148-181) ve geç de olsa Türkiye topraklarında restorasyonun tamirden öte bir bilim dalı olduğunun idrak edilmesiyle birlikte sadece yapıların değil, yapısal süslemelerin de dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Bu olumlu gelişmeye rağmen, yapıların takip edilen

restorasyon geçmişlerinden, tüm uygulamaların tam anlamıyla doğru yapılmadığı ve gereği kadar başarılı olmadığı, kabul gören bir görüştür (Tapan, 2007: 30-39; Durukan, 1992: 197). Tam bir geçiş olarak tanımlanacak bu dönem uygulamalarında özgünü muhafaza etmekten ziyade, görsel bütünlük kaygısı güden uygulamalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

1990'lı yıllarda çiniler üzerinde yapılan onarım müdahalelerinin daha doğru algılandığı, belgeleme eksikliklerinin büyük oranda giderildiği, ancak korumadan çok estetik kaygı ön plana alınarak kararların alındığı ve uygulamaların yapıldığı tespit edilmektedir.

Bu bağlamda kültür mirası olan çinilerin korunması, onarılması ve gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarılması konusundaki müdahalelerin kritik sorunları da beraberinde barındırdığı anlaşılmakta; tüm bu belirtilen hususlara dikkat edilerek yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir..

Bu tür sorunların çözümünü gözeten bir yaklaşımla konu olarak çini malzeme, zaman dilimi ise Anadolu Selçuklu dönemi olarak seçilen çalışmamızda, Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğinde yaptırılan ve günümüze ulaşan sekiz mimari eserde görülen çinilerde özgün durumuna göre meydana gelen bozulmaların ve onarım süreçlerinin belirlenmesi ve yapılan onarımların restorasyon ilkeleri doğrultusunda değerlendirmesinin yapılması istenmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğinde yaptırılan mimari eserlerdeki çinilerin mevcut durumlarının tespit edilerek özgüne göre meydana gelen değişimlerin saptanması ve elde edilen verilerle sonuçların karşılaştırılarak değerlendirilmesinin yapılması olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmamız, Sahip Ata Fahrettin Ali'nin hayatı ve baniliğinde yaptırılan eserleri ve bu eserler içerisinde çini bezemeye sahip olan eserlerinin incelenerek konumuz kapsamında belirlenen yapılara ilişkin bir katalog oluşturulması, çinilerde mevcut korunma durumlarının özgün durumlarına göre meydana gelen bozulmalarla tespit edilmesi; elde edilen tüm verilere dayanarak modern restorasyon ilkeleri gereği değerlendirmenin yapılması başlıklarından oluşmaktadır.

Yukarıda genel olarak bahsedilen çinilerde koruma ve onarım uygulamaları ile bu konudaki problemler, bütüncül olarak ele alınması gereken öneme sahiptir.

Bu noktada Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğindeki çinili eserler Anadolu Selçuklu Dönemi Türk mimarisinin en önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Bu yapı grubu sadece banisi ve mimari özelliklerinden dolayı değil aynı zamanda süsleme özellikleri açısından da büyük öneme sahiptir. Ancak, adı geçen baniye ait bilinen otuz hayır eserinden on dört tanesinin günümüze ulaşmamış olması, bahsi geçen dönem eserlerinin yeterince korunamadığı gerçeğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca günümüze ulaşan on altı eserden birçoğunun kapsamlı restorasyonu yapılmıştır. Dolayısıyla bu yapılardaki çinilerin restorasyon süreci ve mevcut korunma durumlarına ilişkin tespitler, hem özgün çinilerin durumunu hem de restore edilen çinilerin durumunun ortaya konulması açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca restorasyon çalışmalarında gerçekleştirilen uygulamaların tespiti, çinilerinin korunma süreçlerinin devamının belirlenmesinde ve/veya farklı koruma önerilerinin geliştirilmesinde oldukça önemli sonuçları da beraberinde getirecektir. Bu çalışmayla, birbirine yakın tarihlerde inşa edilen farklı yapıların mevcut korunma durumunun aynı zaman diliminde tespiti ve eserlerin aslındaki muhtemel ortak malzemelere uygulanan farklı restorasyonların karşılaştırılmasını mümkün kılacaktır. Dolayısıyla araştırma kapsamı ve çıktıları açısından değerlendirildiğinde aynı veya sonraki dönemlerde, aynı bölgede yapılmış olan diğer çinilerde mevcut sorunların incelenmesinde ve tespit edilen bozulmaların değerlendirilmesinde öncü bir çalışma olarak fayda sağlayacaktır. Ayrıca Selçuklu çini sanatına ait örnekler üzerinden yapılacak olan tespitler ile restorasyon süreçlerinin incelenmesi, çini malzemenin koruma ve onarımının da değerlendirilebilmesine imkan sağlayacaktır.

Çalışma konusu, Selçuklu Döneminin en önemli siyasi karakterlerinden biri olan Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğinde, 1250-1271 tarihleri arasında yaptırılan ve yine Anadolu Selçuklunun en önemli merkezlerinden olan Konya, Sivas ve Akşehir illerinde bulunan sekiz adet çinili eser ile sınırlıdır.

Çalışma konusu ile ilgili yayınlar Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğindeki eserler ve bu eserlerdeki çiniler hakkında ki yayınlar, çini üzerine yayınlar, çini malzeme ve çinili eserlerde bozulmalar üzerine yayınlar olarak çeşitlenmektedir.

İlgili yayınlar incelendiğinde konunun farklı araştırma ve yayınlarla ele alındığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda Selçuklu dönemi çinili eserler ve bu eserlerdeki sorunlara ilişkin incelemeler yapılmış olmasına rağmen Sahip Ata

Fahrettin Ali yapılarının çini sorunları hususunda kapsamlı inceleme yapılmamıştır. Çinili Sahip Ata yapılarının çoğunun günümüzde mevcut olması, Anadolu Selçuklu çini sanatında onarım uygulamalarının önemli örneklerinin tespit edilebilmesini ve toplu olarak onarımlar üzerine çıkarımlarda bulunmayı mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan çalışmamız Sahip Ata çinili yapılarını konu aldığı için bir dönem çalışmasıdır.

Vezir Sahip Ata Fahrettin Ali'nin hayatını, eserlerini, Selçuklu çini sanatını, dönemin mimarlarını, ustalarını ve çini koruma-onarım uygulamalarını inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Vezirin hayatını ve mimari eserlerini toplu olarak konu eden çalışmalar Uğur - Koman (1934) ve Yavaş (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda, Sahip Ata Fahrettin Ali'nin hayatı, baniliğindeki eserlerin mimari bilgileri ve bu eserlerin restorasyon geçmişleri hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Yavaş'ın çalışması, incelediğimiz yapılarla ilgili son döneme kadar yapılmış olan en kapsamlı çalışma olarak sıklıkla başvurduğumuz temel kaynaklardan olmuştur. Yakın tarihte gerçekleştirilen, Sahip Ata ve oğullarını konu alan “Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği” isimli sempozyumda sunulan pek çok bildiri de çalışmamız içinde kaynak olarak sıklıkla kullanılmıştır (Arabacı, 2018; Kuşçu, 2018; Yavaş, 2018; Balık, 2018; Topçu, 2018; As, 2018; Yavuzylmaz, 2018; Şen, 2018). Bu çalışmalar dışında baninin yapılarını münferit olarak inceleyen pek çok yayından da faydalanılmıştır (Arslan, 2005; Demiralp, 1996; Huart, 1897; Huart, 1895; Konyalı, 1997; Sarre, 1910; Sarre, 1896; Sarre, 1999; Soyman-Tongur, 1994; Atçeken, 1994; Doğan, 2012; Önder, 1962; Önder, 1971; Önge, 1984; Önkal, 1996; Parlak, 2008; Ambraseyss-Fnkel, 1995; Arabacı, 1998; Arseven, 1973; Arseven, 1984; Aslanapa, 1946; Brend, 1975; Dilaver, 1971; Erdemir, 2009; Hamilton, 1842; Hebrard, 1923; Hebrard, 1914; Kuban, 2002; Kuban, 1969; Küçükdağ, 1989; Karpuz, 2009; Löytved, 1907; Mendel, 1908; Oğuzoğlu, 1980; Sözen, 1970; Yavaş, 2015; Yavaş, 2019; Balık, 2006; Başkan, 1991; Bayburtluoğlu, 1977; Bilget, 1989; Bilget, 1991; Demirel, 2000; Ertuğrul, 1996; Evliya Çelebi, 1314; Hersek, 1993; İlki vd, 2015; Kuran, 1969; Nafiz vd, 1928; Oktay, 1948; Özdural, 1968; Önge, 1997; Özkun, 2006; Tanyeli vd, 2015; Tuncer, 2008; Oral, 1945; Parlak, 2008; Ünver, 1964).

Selçuklu çini sanatı tarih ve tekniklerini, dönemin mimarlarını ve ustalarını konu eden yayınlardan Ömür Bakırer, Şerare Yetkin ve Gönül Öney'in çalışmaları çini sanatı, tarihi ve teknikleri ile ilgili faydalandığımız ana kaynaklar olmuştur. Bu yayınlar dışında dönemin mimar ve sanatçıları, çini sanatı, tekniği ve tarihini inceleyen pek çok yayından da faydalanılmıştır (Anılanmert vd, 1997; Arık, O., 2007; Arık, R., 2007; Akgül, 2001; Aslanapa, 1993; Atay, 2007; Ayduşlu, 2012; Ayduşlu, 2013; Bakır, 1999; Bakırer, 1971; Bakırer, 1981; Bakırer, 1984; Bayburtluoğlu, 1977; Brend, 1975; Çeken, 2007; Erdemir, 2018; Erol, 2014; Güvenateş, 1996; Öney, 1976; Öney, 1987; Önkall, 1996; Mimiroğlu, 2007; Meinecke, 1976; Wilber, 1939; Yetkin, 1986; Yetkin, 1993; Pala, 2018; Tuncer, 1985; Bayburtluoğlu, 1993; Şahinoğlu, 1997; Sönmez, 1995).

Çini ve seramik sanatında görülen bozulmaların tespiti ve sebep olan etkenler konusunda başvurduğumuz ana kaynaklar Arcasoy, Taçyıldız, Fraser'e aittir. Bu yayınlarda sırlı seramiklerin üretim aşamaları ve üretim kaynaklı temel bozulmaları ele alınmakta ve konumuz olan çinileri de yakından ilgilendirmektedir. Çinilerin zaman içinde karşılaştıkları diğer bozulma etkenleri ve çinilerde meydana gelen bozulma türlerinin tespitinde ise Şener, Eskici, Bayazıt-Işık, Işıkhan'ın çalışmaları bozulmaların ve etkenlerin tanımlanmasında kullanılmıştır. Bu yayınlar haricinde pek çok yayından da faydalanılmıştır (Arcasoy, 1983; Atagün, 2010; Başaran, 2000; Bayazıt vd, 2014; Belli, 2009; Busy vd, 1993; Büyükkakıncı, 2010; Caner, 1999; Eskici vd, 2011; Eskici, 2004; Eskici vd, 2006; Eskici vd, 2008; Fraser, 2010; Işıkhan, 2008; Işıkhan, 2012; Koçu, 1994; Kap vd, 2018; Küçük, 1997; Şahin, 1983; Şener, 1997; Şener, 2012; Şener, 2013; Şener, 2014; Şener, 2018; Taşkiran, 2014; Zeyveli vd, 2019).

Çalışma konumuz olan yapıların ve çinilerinin tarihi süreçteki durumları ile onarım geçmişleri incelenirken öncelikle Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Vakıflar Bölge Müdürlüklerinden ulaşılan, yapılara ilişkin restorasyon kayıtlarından yararlanılmış; ayrıca Konya, Sivas ve Akşehir illerindeki yapıları münferit inceleyen yayınlar da onarım süreci hakkında önemli katkılar sağlamıştır (Bayram vd, 1981; Bilget, 1997; Bilget, 1991; Demirel, 2000; Demiralp, 1996; Erdoğan, 1968; Evliya Çelebi, 1314; Hersek, 1993; Hersek, 2001; İlki vd, 2015; Kahya vd, 2001; Kuran, 1969; Nafiz vd, 1928; Tuncer, 2004; Tuncer, 2008; Baş, 2008; Konyalı, 1997; Akok,

1970; Akok, 1977; Atçeken, 1994; Atçeken, 1998; Atçeken, 2000; Arslan, 2005; Erdemir, 2007; Erdemir, 2009; Kalfazade, 2011; Karamağaralı, 1982; Konyalı, 1964, Konyalı, 1997; Küçükdağ, 1989; Oral, 1945; nder, 1971; Uzluk, 1951, nver, 1964; Küçük, 2009). Özellikle seyyah ve araştırmacı olarak tarihi yapıları çalışan yabancı yazarların yayınları yapıların tarihi seyir hakkında bilgi vermektedir (Ambraseyss vd, 1995; Gabriel, 1934; Brend, 1975; Hamilton, 1842; Heabrard, 1914; Heabrard, 1923; Huart, 1895; Huart, 1897; Huart, 1978; Lyrtved, 1907; Meinecke, 1976; Mendel, 1908; Sarre, 1896; Sarre, 1910; Sarre, 1999).

Yukarıda belirtilen yayın ve kaynaklardan yararlanarak hazırlanan tezimizde tarama modeli kullanılarak betimleme çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın evrenini Selçuklu döneminin önemi devlet adamı olarak bilinen Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğinde yaptırıldığı tespit edilen otuz yapı, örneklemini ise bu yapılardan günümüze ulaşan onaltısı içerisinde yer alan ve ini bezemeye sahip sekiz adet yapı oluşturmaktadır.

Tez çalışmamızın hazırlanması çeşitli aşamalardan oluşmuştur. İlk aşamayı, belgesel tarama yapılması, yazılı ve görsel literatür ile elde edilecek verilerin toplanması oluşturmuştur. Verilerin toplanması aşamasında çalışmaya Kastamonu, Ankara, Konya, Sivas ve Akşehir İl Halk, Müze ve niversite kütüphanelerinin taramasıyla ile başlanmıştır. Bu esnada kişisel kütüphaneler de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Selçuklu ini sanatı, Sahip Ata Fahrettin Ali ve onun baniliğinde yaptırılan yapılarla ilgili belge, doküman çizim ve görüntüler taranmış kitap, makale, tez, vb. bilgi kaynakları derlenmiştir. Web veri tabanları üzerinden makale, kitap ve tez yayınları ile yapılara ilişkin haber sitelerine konu olmuş kaynaklar incelenerek toplanmıştır.

Sivas, Akşehir ve Konya İli Müze Müdürlükleri; Vakıflar Genel ve Bölge Müdürlüğü arşivinden Sahip Ata Fahrettin Ali baniliğinde yaptırılan yapılar ve inili bezemenin restorasyon süreçlerini içeren kaynaklara ulaşılmıştır. Kayıtlarda yer alan arşiv fotoğrafları, çizimler, eski eser fişleri, onarım fişleri, tescil fişleri ve eski esere ait dosyaların kopyaları temin edilmiştir. Ancak bu incelemelerde özellikle çinilere ilişkin belgelemede ve çinilerde gerçekleştirilen müdahaleler konusunda eksikliklerin olduğu anlaşılmıştır. Dosya ve arşivlerdeki eski tarihli fotoğraflar,

çinilere ilişkin bilgi edinebildiğimiz nadir kaynaklar olmuştur. Bir yapının eski tarihli onarım dosyası ile sonraki onarım dosyasındaki belge ve fotoğraflar bilgiden ziyade, buradan yola çıkarak çinilerde dönemsel bozulmaların tespiti konusunda fikir edinilmesinde kullanılmıştır. Son dönem onarımlarına ait kayıtlar eskilerine kıyasla daha fazla bilgi içermektedir. Eser ve malzemenin yerinde inceleme (alan inceleme) aşaması, kaynak taraması ve ön tespitler sonrasında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Sivas, Konya, Akşehir'e gidilerek ilgili eserler yerinde incelenmiştir. Bu incelemelerin ilki 17.11.2017 tarihinde, ikincisi 12.09.2019 tarihinde ve üçüncüsü ise 24.09.2020 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İncelemelerde hem mimari eserlerin ve hem de mimari bezemede kullanılan çinilerin mevcut durumları detaylı olarak fotoğraf ve video ile görsel belgelenmiş, mevcut durumları kayıt altına alınmıştır. Böylece, yayın ve arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler ile yapıların ve çinilerinin mevcut durumları karşılaştırılarak koruma ve onarım problemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapıların ve çinilerinin yerinde incelemeleri sırasındaki yapılan belgelenmelerde, önceden hazırlanan ve tüm çinili yapılarda ve çinilerde görülebilecek bozulmaların yer aldığı çizelgeler kullanılmıştır. Çizelge oluşturulurken daha önceden mozaik, seramik, tekstil, mimari vb. farklı çalışmalarda kullanılan form türleri incelenmiştir; ancak tabii ki hazırlanmış olan bu tür çizelgelerin çalışma konumuza tam olarak uygun olmadığından uygun eklemeler ve çıkarımlar yapılarak son hali verilmiştir. Sonuçta hazırlanan çizelge, daha önce hiçbir çalışmada kullanılmayan, ancak sonraki benzer çalışmalarda referans alınabilecek genel ve detay bozulma tipleri sınıflandırılarak oluşturulmuştur.

Çizelgede belirlenen bozulmalar, dört ana kategoride toplanmıştır. Bu başlıklar; çinilerin bağlı bulundukları taşıyıcılarda görülebilecek “pano bozulmaları”, birim malzeme olarak incelediğimiz çini ve sırlı tuğlalarda görülen “malzeme bozulmaları”, çinilere ve bağlı bulundukları taşıyıcıda uygulanan “onarım ve diğer müdahaleler ile oluşan bozulmalar” ile “müdahalelerde meydana gelen bozulmalar” şeklindedir. Her bir üst başlık kendi içinde alt başlıklara bölümlendirilerek bozulmaların detaylı tasnifinin/ sınıflandırılmasının yapılması sağlanmıştır.

Pano bozulmaları başlığı yedi alt başlıkta toplanmış olup bunlar; taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı, pano bağlantı-derz malzeme sorunu, taşıyıcıdan ayrılma, şişme kabarma, çatlak- yarık, aşınma-ufalanma şeklinde belirlenmiştir.

Malzeme bozulmaları başlığı altında, malzemenin bölümlendirilerek incebilmesi için sırlı tuğlada- çini hamurunda ve sırda görülen bozulmalar olarak iki alt başlık oluşturulmuştur. Çini-sırlı tuğla hamurunda görülen bozulmalar, aşınma-ufalanma, çatlak-kırık, parça kaybı, kirlenme-leke olarak; sırda görülen bozulmalar, çatlak-kırık, korozyon-leke, renk bozulması, yüzey kirlilik, birikim-is tabakası ve yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma olarak dokuz başlıkta toplanmıştır.

Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar başlığı on iki alt başlıkta toplanmıştır; bunlar tamamlama (birim malzemede yenileme ile alçı-harç ile çizgisel desen, renklendirme boyama, rötuş), hatalı temizlik, yapıştırma-birleştirme, hatalı malzeme kullanımı, onarıma ait leke kirlilik, badana-sıva uygulamaları, yüzey koruma uygulamaları ve Vandalizm şeklinde belirlenmiştir.

Müdahalelerde bozulmalar başlığı altı alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar yeniden kullanım, nem sorunları, tuz sorunu-çiçeklenme, leke, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları ile parça kaybı şeklinde belirlenmiştir.

Hazırlanan bozulma çizelgesi ile özgün çinilerde tespit edilen sorunlar detaylı olarak incelenmiş ve mevcut bozulmalar belirlenmiştir. Çinilerdeki bozulmalar dört ana, otuz dört alt başlıkta hazırlanmıştır. Ancak çalışma özelinde yapılan incelemelerdeki tespitlerde mevcut bozulmalar tabloda yer alan yirmi iki başlıkla sınırlı kalmıştır.

Çalışmamız, literatür taraması sonucunda elde edilen belge, kayıt ve kaynaklar, yapıların yerinde yapılan incelemeler sonucu mevcut durum tespitleri ve çizelge ile tespit edilen bozulmalar bağlamında tek cilt altında toplanmış;

Çalışmamız, “Giriş”, “Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali ve Baniliğinde Yaptırılan Çinili Eserler”, “Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatı Üzerine”, “Çini Bozulmaları Üzerine”, “Sahip Ata Fahrettin Ali Baniliğinde Yaptırılan Eserlerdeki Çinilerin Mevcut Korunma Durumları (Katalog)”, “Değerlendirme” ve “Sonuç” başlıkları altında düzenlenmiştir.

Girişin ardından gelen ikinci bölümde, Vezir Sahip Ata’nın siyasi hayatına, kaynaklara yansıyan yönleriyle Anadolu Selçuklu Devleti içinde sahip olduğu öneme ve devlet kademesinde aldığı görevlere değinilmiştir. Bu bölümde Sahip Ata’nın

banisi olduğu yapılarla ilgili; yapının konumu, inşa tarihi, külliye düzeni içinde beraberinde inşa edilen yapılar, yapım-inşa kitabeleri, varsa vakfiyesi hakkında ulaşılan bilgiler derlenmiştir. Sahip Ata'nın yaptırdığı yapılarla paralellik gösteren farklı siyasi rütbeleri hakkında genel bilgi verilerek yapıların özgünde çinili olup olmadığına değinilmiştir. Bu bölümün sonunda çinili olan yapılar tespit edilmiş, yapılardaki çini kullanım alanlarına ve yapım-üretim teknikleri kısaca aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde; pişmiş toprak ürünlerin bir türü olan çininin etimolojik ve sanatsal tanımlarının bulunduğu bir girişten sonra, çini sanatının başlangıcından Anadolu Selçuklu dönemi dâhil geçirdiği tarihi süreç incelenmiştir. Bu bölümde Anadolu Selçuklu dönemimde bilinen çini teknikleri açıklanmış, döneme ait yapılarla örneklendirilmiştir. Çini teknikleri incelendiğinde, tam olarak aynı malzeme ve teknik olmasa da sırlı tuğla malzemenin çini teknikleri içerisinde sıralandığı, bu durumun bazı kesimler tarafından yanlış bir sınıflandırma olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Tuğla malzemenin ve çininin; üretim teknolojisi, pişirim teknikleri, kullanım alanı ve amacı, hamur malzemeleri ve şekillendirilmeleri açısından çok yakın özelliklere sahip olduğu kabul edilebilir. Söz konusu sırlı tuğla olduğunda ise durum daha da özdeş ve yakın bir hal almaktadır. Tuğla yüzeyine uygulanan ve çininin ana unsuru olan sır, bu durumda çini ve sırlı tuğlayı birlikte anılır hale getirmektedir. Buradan yola çıkarak yapılacak değerlendirmede; sırlı tuğla ve çini malzemenin aslında hamur olarak ayrı nitelikte iki ürün olmamakla birlikte, mimari bezemede kullanımıyla üretim teknolojileri ve kullanım alanları, malzeme ortaklığı vb. özellikleri bakımından aynı kategoride sınıflandırılabilir. Bu doğrultuda sırlı tuğla malzemeler çalışmamızda çiniler ile birlikte ele alınmış, çini teknikleri içerisinde değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümün ikinci başlığı altında Anadolu Selçuklu mimarisinde çini kullanım alanları değerlendirilmiştir. Anadolu Selçuklu döneminde çinili yapıların bulunduğu yerleşimler, bu yerleşimlerde yer alan yapılardaki çinilerde görülen ortak özelliklerden bahsedilerek; çinilerin hangi tür yapılarda kullanıldığı incelenmiştir. Belirlenen yapı tiplerinde iç ve dış mekân olarak farklı kullanım alanı bulan çinilerin yapılar genelinde kullanım bulduğu unsurlara değinilmiş tespitler örneklerle desteklenmiştir.

Dördüncü bölüm, bozulmaların incelendiği kısımdır. Bu bölüm iki başlık altında toplanmıştır. İlk başlık çinide bozulma türlerinin, ikinci başlık ise çinide bozulmaya yol açan faktörlerinin incelendiği bölümü oluşturur. Genel olarak tüm sırlı pişmiş toprak ürünlerde görülebilecek bozulma türleri, pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, sır bozulmaları başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde hem birim malzeme olarak kullanılan çinilerde, hem de çinilerin yer aldığı taşıyıcı duvarlarda oluşabilecek tüm bozulma türleri irdelenmiştir. İkinci başlıkta ise tanımını yaptığımız tüm bozulma türlerinin oluşmasına sebep olan bozulma faktörleri incelenmiştir. Bu bölümde çinilerin üretim aşamasından başlayarak, kullanıldığı yer konum, çevre-iklim etkileri, risk faktörleri, onarım ve müdahalelerle oluşan etkiler detaylı olarak irdelenmiştir.

Beşinci bölüm çini bezemeli Sahip Ata yapılarının katalog olarak ele alındığı ve detaylı incelendiği bölümdür. Sekiz mimari eser ele alındığında bu bölümde her bir yapı beş başlık altında incelenmiştir. Katalog örnekleri ilk olarak, yapıların inşa tarihleri, tarihi seyirdeki isimlendirilişleri ve mimari özellikleri bakımından incelenmiştir. İkinci olarak, yapıların inşasından günümüze gelene kadar geçirdikleri nitelikli-niteliksiz onarım tarihçeleri irdelenmiştir. Üçüncü başlıkta, yapılarda yer alan çinilerin konumları ve teknik özellikleri incelenmiş ve ardından dördüncü başlıkta, çinilerin mevcut durumu yani korunma durumları detaylı olarak incelenmiştir. İncelenen yapılarda Sivas Gök Medrese yapısının çini restorasyonu devam ettiği gerekçesiyle eyvan çinileri incelenmesine müsaade edilmemiş ve bundan dolayı eyvan çinileri inceleme kapsamına alınamamıştır. Diğer tüm örnekler yerinde incelenerek tespitler birebir gözleme dayalı yapılmıştır. Yapılan incelemelerle mevcut durumu tespit edilen çinilerdeki sorunlar ele alınarak beşinci başlık olan asli durumuna göre meydana gelen bozulmaları ortaya konulmuştur.

Altıncı bölümde elde edilen veriler iki başlık altında değerlendirilmiştir. İlk başlıkta, katalog örneklerimizdeki çinilerin teknik özellikleri ve kullanım alanları irdelenmiştir. Sırlı tuğla, tek renk sırlı çini, tek renk sırlı ve altınlı çini, kabartma çini, çini mozaik, kazıma (sahte) mozaik ve lüster olmak üzere yedi farklı teknikte yapılan çini uygulamalarının renk, kompozisyon, form özelliklerine değinilmiş ve sekiz yapıdaki kullanım alanları incelenmiştir.

İkinci başlıkta, yine katalog örnekleri üzerinden çinilerde belirlenen korunma sorunları ve bozulmalar incelenmiştir. Kataloglardaki incelemeyle belirlenen çini bozulmaları ve bozulma faktörleri bir araya getirilerek değerlendirilmiştir. Çinilerin mevcut durum tespitlerinin detaylı tespiti için hazırlanan bozulma çizelgeleri rehberliğinde değerlendirmesinin yapıldığı bu bölümde, dört ana kategoride ve yirmi iki alt başlık altında tespit edilen bozulmalar incelenmiştir.

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı, pano bağlantı-derz malzeme sorunları ve taşıyıcıdan ayrılma olarak dört tipte incelenmiştir. Malzeme bozulmaları, önce çini hamurunda ve sırda oluşan bozulmalar olmak üzere iki ana başlıkta planlanmıştır. Çini hamurunda görülen bozulmalar, aşınma-ufalanma, çatlak-kırık, parça kaybı şeklinde; sır tabakasında görülen bozulmalar, çatlak-kırık, renk bozulması-korozyon, yüzeysel kirlilik-birikim/ is tabakası, yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma şeklinde toplam yedi başlıkta irdelenmiştir. Sırda ve hamurda görülen çatlak-kırıklar ayrı ayrı tespit edilmiş ancak sebep-sonuç bağlantıları bakımından çok yakın ilişkide oldukları için toplu olarak değerlendirildiğinden bölüm altı başlıkta incelenmiştir. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar bölümü, tamamlama, hatalı malzeme kullanımı, yüzeye badana-sıva uygulamaları, yüzey koruma uygulamaları ve Vandalizm olarak beş başlıkta değerlendirilmiştir. Tamamlamalarda çok sayıda farklı uygulama tespit edilmiştir. Müdahalelerin detaylandırılması ve daha anlaşılır olması için dört alt başlık altında değerlendirilmiştir. Bu sayede nitelikli-niteliksiz çok sayıda uygulama gören çiniler ve taşıyıcılarında oluşan bozulmaların güçlü etkenleri tespit edilmiş ve farklı uygulamalar kıyaslamalı olarak değerlendirilmiştir. Müdahalelerde bozulmalar bölümü, nem, leke, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları, parça kayıpları olarak dört başlıkta incelenmiştir. Bu incelemeyle sadece özgün çinilerin değil, süreçte uygulanan onarımların da irdelenmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

Yedinci bölüm olan sonuç kısmında, Anadolu Selçuklu dönemi Sahip Ata baniliğinde yaptırılan eserlerdeki çini bozulmaları, bozulma faktörleri ve yapılan onarım faaliyetlerinin oluşturduğu sorunlar özetlenmiştir.

Çalışmamızın kaynakça bölümü ile sonuçlandırılmıştır. Bu bölümde ilgili çalışmalar “A.P.A.” sistemiyle verilmiş, tamamına ait açık liste yazar soyadı sırasına göre alfabetik olarak “KAYNAKÇA” başlığı altında sıralanmıştır.

2. ANADOLU SELÇUKLU VEZİRİ SAHİB ATA FAHRETTİN ALİ VE BANİLİĞİNDE YAPTIRILAN ÇİNİLİ ESERLER

2.1. Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Hayatı

Sahip Ata Fahrettin Ali, Anadolu Selçuklu Devleti tarihinde yürüttüğü üst düzey yöneticilikler ile, banisi olduğu önemli mimari eserler, bu eserlerin süsleme unsurları ve onarımları ile adından çokça bahsedilen önemli bir siyasi karakterdir¹. Anadolu Selçuklu Devleti yönetiminde kırk yılı aşkın süre görev yapan Sahip Ata'nın siyasi hayatı dışında pek fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak aslen Konyalı olup asıl adının "Ali" olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir (Uğur-Koman, 1934: 24). Ayrıca banisi olduğu yapı kitabelerinden² ve vakfiyesinden babasının adının "Hüseyin" ve dedesinin adının ise "El-Hac Ebu Bekir" olduğu anlaşılmaktadır (Yavaş, 2015: 10).

Ali, zaman içinde "Sahib"³, "Ata"⁴, "Fahrüddin"⁵, "Hoca"⁶, "Sahibül Hayrat"- "Ebu'l Hayrat"⁷, "Kavvamül Mülk"⁸, "Sahib-i Azam"⁹ vb. gibi farklı isim

¹ Sahib Ata ve eserlerini konu alan bazı yayınlar; Akgül,2000; Akmaydalı, 1982; Akok, 1967; Akok, 1970; Akok, 1972; Akok, 1974; Akok, 1977; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, 2000; Akyurt, 1940; Anonim Selçukname, 1952; Arabacı, 2018; O. Arık, 1967; O.Arık, 1993; Arseven, 1973; Aslanapa, 1946; Aslanapa, 1989; Atçeken, 1992; Atçeken, 1998; Atçeken, 2000; As, 2018; Bakırer, 1971; Bakırer, 1984; Bakırer, 2000; Balık, 2018; Bayburtluoğlu, 1977, Bayburtluoğlu, 1993, Bayram-Karabacak, 1981; Bilgent, 1989; Bilgent, 1998; Bloom, 1994; Bozer, 2006; Brend, 1975; Ceylan, 1993; Crane, 1993; Crane, 1975; Demiralp, 1996; Diez, 1949; Dilaver, 1971;Doğan, 2012; Duran, 2001; Erdmann, 1961; Erdoğan, 1968; Erat, 2006; Erdemir, 2018; Erdemir, 2009; Eyliya Çelebi, 2004; Eyice, 1960; Eyice, 1972; Gabriel, 1931; Gabriel, 1934; Glück, 2001; Gordon, 1967; Gök, 2018; Grenard, 1901; Hebrard, 1923; Hersek, 2001; Hersek, 2006; Huart, 1897; Huart,1978; İbn Bibi, 1996; İlhan, 1978; İnbaşı, 1993; İvanow, 1967; Kahya, 2001; Karamağaralı, 1982; Karamağaralı, Tarihsiz; Karpuz, 1989; Katoğlu, 1967; Kayademi, 1986; Kaya-Uncu, 2018; Kendi, 1959; Konyalı, 1955; Konyalı, 1964; Kuban, 2002; Kucur, 1993; Kuran, 1969; Kuran, 1993; Kuşçu, 2018; Küçükdağ, 2018; Löytved, 1907; Meinecke, 1976; Mendel, 1908; Odabaşı-Özönder-Karpuz, 2000; Oktay, 1948;Oral, 1945; Otto-Dorn, 1959; Ögel, 1966; Önder, 1962; Öney, 1988; Önge, 1969; Önge, 1984; Önge, 1995; Önge, 1997; Önkall, 1996; Özdemir, 1959;Özdural, 1968; Özırmak, 1992; Parlak, 2008; Rogers, 1965; Rogers, 1974;Rogers, 1976; Samurt, 1985; Samurt, 1990; Sarre, 1990; Sarre, 1896; Sarre, 1910; Soyman-Tongur, 1944; Sonmez, 1995; Sönmez, 1982; Sönmez, 1970; Şen, 2018; Şimşir, 2001; Tanman-Parlak, 2006; Taşkı, 1971; Tuncer, 1981; Tuncer, 1982; Tuncer, 1985; Tuncer, 1986; Tuncer, 1988; Tuncer, 2004; Tuncoku, 1993; Uğur-Koman, 1934; Uysal, 1994; Uzluk, 1951; Uzunçarşılı, 1988; Ünal, 1982; Ünver, 1941; Ünver, 1964; Yavaş, 2007; Yavaş, 2008; Yavaş, 2015; Yavaş, 2018; Yavaş, 2019; Yavuz, 1983; Yavuz, 2006;Y. Topçu, 2018; Yetkin, 1986; Yörükoğlu, 1977; Yörükoğlu, 1981; Zeki, 2018; Zeyeda, 2018 şeklinde sıralanabilir.

² Konya Sahib Ata Cami ve Hankah kitabelerinde, türbesindeki sanduka üzerindeki yazıda, Akşehir Taş Medresesi kitabesinde, Sultandağı-İshaklı Han kitabesinde, Sahibiye Medresesi ve çeşmesi kitabelerinde, Sivas Gök Medrese kitabesinde babası "Hüseyin" ve dedesinin "El-Hac Ebu Bekir" olarak isimleri yer almaktadır (Yavaş, 2015: 10).

³ "Sahib", bu unvanı Selçuklu Döneminde veziri azamlara veya divanda mektubat ya da nişancılık görevini yerine getirenlere verildiği aktarılmaktadır (Uğur-Koman, 1934: 24).

ve unvan ile anılmıştır. Bu unvan ve isimlerle anılmasının sebebi maddi olarak çok güçlü bir kişilik olması, dini, siyasi, ilmi, iktisadi vb. içerikli önemli eserlerin banisi olması, devlet işlerinde oldukça ölçülü, zeki, tedbirli ve bilgili bir yönetici oluşu ve dahası halkın faydasını gözeterek davranmasından kaynaklı olmalıdır (Uğur-Koman, 1934: 24) (Şeker, 2018: 39).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en zor ve karmaşık dönemlerinde, çok önemli mevkilerde aktif olarak görev yapan Sahip Ata'nın hayatını anlatabilmek ancak Anadolu Selçuklu Devletinin tarihini ve içinde bulunduğu ortamı anlamakla mümkün olabilecektir. Ancak günümüze ulaşan kaynakların kısıtlılığı ve buna bağlı olarak detayların fazla bilinmemesi bu durumu mümkün kılmamaktadır (Yavaş, 2015:). Siyasi kariyerinden önceki hayatı ile ilgili bir bilgiye ulaşamayan ancak kaynaklar ışığında o dönemde gelişen siyasi olaylar ve kritik noktalarda yer alan Sahip Ata'nın üstlendiği görevler kısaca aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Anadolu Selçukluların yükseliş döneminin hükümdarı olan I. Alaaddin Keykubat'ın ölümü üzerine yeni hükümdar II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) tahta çıkarılmıştır. Genç ve deneyimsiz sultanın hüküm yılları, iç ve dış tehlikelere karşı mücadele ile geçmiştir (Ersan, 2018: 23). Emir Sadettin Köpeğin kışkırtmasıyla ileri gelen bazı devlet adamları öldürülmüş, bazıları da kaçarak Eyyubilere sığınmışlardı (İbn-i Bibi, 2007: 155). Bu karışıklıklar sırasında göçebe Türkmenler tarafından gerçekleşen Baba İshak Ayaklanması (1240) devleti oldukça yıpratmış ancak sonunda bastırılmıştır. Bu zayıflığı fırsat bilen Moğollar Anadolu'yu işgale kalkışmıştır. Köseadağ Savaşı'ı (1243) olarak bilinen bu savaşta galip gelen Moğollar Anadolu'da pek çok bölgeyi ele geçirmiş ve bunun üzerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev komutayı Muzaffereddin Çavlı'ya bırakıp kaçmıştır. Moğolların galibiyeti ile

---

⁴ “Ata” kelimesi ise baba anlamına geldiği gibi ihtiyar, aziz, muhterem anlamlarına da gelmektedir (Uğur-Koman, 1934: 24).

⁵ “Fahrüddin- Fahrettin”, dinin övücüsü anlamında kullanılmıştır (Şeker, 2018: 31).

⁶ “Hoca” unvanı, XII. yüzyılda Sahib, efendi, tahsil görmüş kişi anlamlarında kullanılmıştır ayrıca yine Selçuklular'da devletin birinci adamı ve sultanın mutlak vekili olan vezire “hâce-i büzürg” dedikleri bilinmektedir (URL.1).

⁷ “Sahibül Hayrat”, “Ebu'l Hayrat” hayırların babası, hayırların sahibi anlamındaki unvanını iyilikseverliği sebebiyle almıştır (Merçil, 2008: 516) (Şeker, 2018: 39) (Ersan, 2018: 23).

⁸ “Kavvamül Mülk”, 1277 yılında vuku bulan Cimri hadisesi sebebiyle, Moğol Hanı Abaka tarafından Niyabet-i Hazret makamı ve “Kavamül Mülk (Devletin Dayanağı)” unvanı verilmiştir (İbn Bibi, ...: 239'dan aktaran Yavaş, 2007: 168)

⁹ “Sahibi Azam” unvanı vezir, sultandan sonra gelen en büyük ve mesul devlet adamı unvanıdır (Uzunçarşılı, 1988: 90).

sonuçlanan savaşta Vezir Mühezzibiddin Ali Moğol komutan Baycu Noyan ile antlaşma yaparak her yıl vergi vermeyi ve tabi olmayı kabul etmiştir. Bu anlaşma ile Anadolu Selçuklu Devleti tam bağımsızlığını kaybederek Moğollara bağlı bir devlet haline gelmiştir (Köroğlu, 1999: 367, 25.-26. dipnottan).

Bu dönemden başlayarak devletin yıkılışına kadar devam eden Moğol baskıları ile mücadele eden Anadolu Selçuklu Devleti yönetiminde sultanın şahsında merkezî idare zayıflamış, devlet esasen Moğolların atadığı vezir veya emirlerin, yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren de Moğol beylerinin eline geçmiştir. Söz konusu emir ve vezirlerin belki de en önemlisi Sahip Ata Fahrettin Ali'dir (Yavaş, 2007: 167).

Sahip Ata, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ardından oğulları II. İzzeddin Keykavus, II. Alâeddin Keykubat ve IV. Kılıç Arslan'ın üç çocuk sultan dönemi olarak da bilinen hükümdarlık yıllarında önemli noktalarda görev yapmıştır (Atçeken, 1998: 13).

Sahip Ata ismine ilk olarak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1245 yılında ölümü üzerine 1246 da oğlu II. İzzeddin Keykavus'un ümera kararı ile tahta çıkarılmasında rastlanılmaktadır –ki burada “Pervaneci”¹⁰ Emir Fahrettin Ali” ismi ile geçmektedir (Uğur-Koman, 1934: 6). Aynı yıl içinde Sahip Ata, Moğol Hanı'na elçilik görevi ile de zikredilmektedir (Yavaş, 2007: 167).

Devamında 1246-1249 tarihleri arasında yürüttüğü anlaşılan “Emir-i Dad”¹¹ görevi gelmektedir. Bu dönemde Emir-i Dad olarak görev yapan Sahip Ata Moğol komutan Baycu'nun Anadolu'ya gelerek anlaşma dışı para talep etmesi üzerine Batu Han'a ağır hediyeler ve 100.000 sultani dirhem ile giderek ondan alınan yarlık ve Baycu'nun söz konusu isteklerinden vazgeçmesini sağlamıştır (Yavaş, 2015: 11). Kaynaklarda yer alan diğer bir görev ise 1258-59 'da II. İzzeddin Keykavus'un Moğol Hanı Hülagü'nün yanında savaşa katılmak üzere Bağdat'a gitmesi sırasında getirildiği “Saltanat Naipliği” görevidir (Aksarayî 2000, 64-66'dan aktaran Yavaş, 2015: 11). Sahip Ata kısa süre bu görevde bulunduktan sonra 1258 tarihinde

¹⁰ “Pervaneci”, pek çok eserde ve sözlükte ferman ve hüküm padişahı demek olup (...)” (Uzunçarşılı, 1988: 95 s. 5. dipnottan).

¹¹ “Emr-i Dad”, adliye nazırı yani adliye bakanı olarak görev yapan kişidir (Uğur-Koman, 1934: 30 s. 1. dipnottan). Kaynaklarda bu görevin genellikle asker kökenli kişilere verilmesinden yola çıkarak, Fahrettin Ali'nin seyfiye (kılıç ehli) sınıfından olduğu belirtilir (Uzunçarşılı, 1988: 91).

başlayarak çok uzun yıllar sürdüreceği “Vezir”¹² makamına yükselmiştir. Vezir olduğu ilk yıllar II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan’ın ülkeyi birlikte yönettiği dönemdir. II. İzzeddin Keykavus veziri Şemseddin Tuğyani’nin ölümü ardından Sahip Ata’yı kendi vezirliğine getirmiştir(1259-1260) (İbn-i Bibi, 2007: 220).

İki kardeş yönetimi çok uzun sürmemiş ve IV. Kılıç Arslan çok kere tüm devlete sahip olmak için kardeşine karşı kimi zaman Moğol desteğini alarak savaş açmış ve yenilmiştir. Her seferinde Emir Celaeddin Karatay gibi devletin ileri gelenleri sayesinde kardeşlerin birlikteliği tekrar sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sırada II. Alaaddin Keykubat ölmüş ve diğer iki kardeş ümeranın araya girmesiyle birleştirilmiştir. Devlet ikiye bölünmüş, batısı II. İzzeddin Keykavus’a, doğusu IV. Kılıç Arslan’a verilmiştir. Sahip Ata II. İzzeddin Keykavus’un veziri olurken Muinüddin Pervane ise IV. Kılıç Arslan’ın vezirliğine atanmıştır. Bir zaman sonra Muinüddin Pervane II. İzzeddin Keykavus’a iftira atarak Moğol Hükümdarını kızdırmıştır. Bu arada olan karışıklığın sebebini anlamak için II. İzzeddin Keykavus Sahip Ata’yı kardeşi IV. Kılıç Arslan’ın yanına göndermiştir. Bu esnada Sahip Ata burada tutulmuş ve Muinüddin Süleyman elinde bulunan vezirlik unvanından vazgeçerek bu unvanı da Sahip Ata’ya vermiştir. Bu durumda Sahip Ata doğu ve batının veziri olmuştur. İzzeddin Keykavus üzerine saldırıya geçilmiştir. Bu durumda II. İzzeddin Keykavus ilk önce Bizans’a (İstanbul) sığınmış ardından Kırım’a geçerek burada on sekiz yıl yaşamış ve ölmüştür (Uğur-Koman, 1934: 8-13). IV. Kılıç Arslan tek başına devletin başına geçmiş ve veziri olarak da Sahip Ata’yı tayin edilmiştir. Bu tayinin ardından Sahip Ata’ya ikta olarak Afyonkarahisar (Karahisar-i Sahib) verilirken oğullarına Kütahya, Sandıklı, Beyşehir ve Akşehir’in idaresi bırakılmıştır (Aksarayi, 1943, 56’dan aktaran Ayönü, 2018: 89). Bu süreçte Sultan devleti Moğollar eli ile yönetmektedir. Moğollar Anadolu’nun doğusuna iyice yerleşmişlerdir. Bu durumdan rahatsız olan Sultan’ın söyledikleri Muinüddin Pervane tarafından Moğollara iletilmiş ve IV. Kılıç Arslan 1265 te öldürülmüştür (Uğur-Koman, 1934: 8-13).

IV. Kılıç Arslan’ın öldürülmesinin ardından tahta geçen III. Gıyaseddin Keyhüsrev, çocuk yaştadır. Bu durum Pervane Muinüddin Süleyman’ın ve Sahip

---

¹² “Vezir”, Sahibi Azam demek olup 8. Dipnotta açıklanmıştır.

Ata'nın ülkenin gerçek hâkimleri olmasını sağlamıştır. 1971-72 yılına kadar en önemli iki isimden biri olan Sahip Ata bu tarihte görevinden azledilmiştir¹³ (Yavaş, 2015: 12). 1274 de Moğol hükümdarının yanına yüklü miktarda para ve hediye ile giden Sahip Ata tekrar Vezirlik görevine geri iade edilmiştir (İbn-i Bibi, 2007: 230).

Artan Moğol baskıları sonucunda Anadolu ümerasının bir kısmı Mısır'a giderek Sultan Baybars'tan yardım istemişlerdir. Bu istek akabinde Anadolu'ya gelerek Moğollarla savaşıyan Memluklular galibiyet elde etmiş ve bu çatışmalarda Pervane Muinüddin Süleyman öldürülmüştür(1277). Memluklerin geri çekilmesiyle Karamanoğlu Mehmet Bey ve Kırım'da ölen eski Sultan II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Siyavuş birleşerek Konya'ya yürümüştür. Bu sırada Sahip Ata ve hükümdar III. Gıyaseddin Keyhüsrev Tebriz'de bulunur. Bu sayede Siyavuş tahta oturur ve Mehmet Bey'i vezir ilan eder. Ardından Siyavuş ve Mehmet Bey komutasındaki güçlerin Afyonkarahisar ve Akşehir üzerine yürüyerek açtıkları -Cimri Vakası olarak bilinen- çatışmalarda Sahip Ata'nın iki oğlu da öldürülür. Bu durum karşısında Sahip Ata ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev İlhanlılardan asker toplayarak karşı atağa geçer ve Siyavuş'un güçlerini bertaraf ederek her ikisini de öldürtür (Uğur-Koman, 1934: 13-21). Sahip Ata "1277 tarihinde gerçekleşen Cimri hadisesi sebebiyle Moğol Hanı Akaba tarafından "Niyabet-i Hazret" makamını ve yanı sıra "Kavamül Mülk" unvanını almıştır" (Yavaş, 2018: 158). Bu olaydan sonra zaten devletin asıl yöneticisi olan Moğol hükümdarı Ahmet Han ülkeyi İzzeddin Keykavus'un büyük oğlu II. Gıyaseddin Mesud ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev arasında ikiye bölmüş ve batısını Keyhüsrev'e doğusunu Mesud'a vermiştir (1282). Bu durumdan memnun olmayan III. Gıyaseddin Keyhüsrev şikâyet ve itirazda bulunmuştur, bu tam olarak babalarının yaşadığı çok başlılık ve akabinde gelecek huzursuzlukların habercisidir. Nihayetinde sorun çıkaracağı belli olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev Kırım Hanı ile haberleştiği gerekçesiyle Moğol hükümdarı kararı ile idam ettirilir. Bu durumda Sahip Ata artık tek kalan II. Gıyaseddin Mesud'un veziri olmuştur. Ancak Sahip Ata

¹³ Buna sebep olan olay şöyledir; II. Keykavus tahttan indirilerek Kırım'a kaçmasının ardından eski veziri Sahib Ata'ya kendisine yardım etmesi için bir mektup gönderir. Sahib Ata bu mektuptan ve eski sultanın talebinden Muinüddin Pervane'yi haberdar ederek eski sultana yardımda bulunur. Ancak Pervane bu olayı Sahib Ata'yı ortadan kaldırmak için kullanır ve Moğol hükümdarına durumu yanlış olarak aksettir. Hükümdar Sahib Ata'yı görevden alır ve Çorum'daki Osmancık Kalesine hapseder. Ardından küçük oğlu Nusreddin kaçarak Moğol hükümdarının yanına hediyeler ile gider ve babasını hapisten kurtarır (İbn-i Bibi, 2007, 208). Hapisten kurtulan ancak görevi elinden alınan Sahib Ata 1271-74 yılları arasında Konya'daki evinde kalmış bu sırada emlak ve vakıf işleriyle meşgul olmuştur.

bu dönemde vezirlikten çekilmiş ve ardından 1288 tarihinde ölmüştür (Uğur-Koman, 1934: 21-33). Sahip Ata'nın ölümü ile çok uzun süre ayakta kalamayacak olan Anadolu Selçuklu Devleti tarihinde önemli bir devir kapanmış olur.

2.2.Sahip Ata Fahrettin Ali Baniliğinde Yaptırılan Çinili Esreler

Sahip Ata Fahrettin Ali, Anadolu Selçuklu Devleti'nin en zor ve karmaşık zamanlarına damgasını vuran önemli siyasi karakterlerden biridir. 1246'dan 1288 yılına kadar devam eden yaklaşık kırk yıllık tarihi süreçte devlet yönetiminde pek çok farklı ve önemli görev üstlenen Vezir, aynı zamanda Anadolu Selçuklu mimarisinin pek çok önemli eserine de banilik yapmıştır (Uğur-Koman, 1934: 6). Bu yapılarda dikkati çeken önemli bir husus, yapılar ile Vezirin getirildiği görevlerin tarihleri arasındaki paralelliktir. Zira yapı kitabe ve vakfiyelerinden günümüze ulaşan örnekler bu düşünceyi doğrular niteliktedir¹⁴. Sahip Ata yapıları mimari olarak Anadolu Selçuklu dönemine ait önemli örnekler olmakla birlikte, Anadolu Selçuklu çini sanatının da en önemli uygulamalarını teşkil etmektedir.

Kronolojik bir sıralama ile Sahip Ata'nın yapıları incelendiğinde baninin sahip olduğu unvanlarının yapı vakfiye ve kitabelerine yansımaları ve çini uygulamalı olanları tespit edebilmekteyiz.

Sahip Ata dönemindeki en erken tarihli yapı Afyon İshaklı'daki İshaklı Han/Kervansaraydır (H. Cemazi-el Ahirin 647/M. Eylül-Ekim 1249) (Eyice, 1972: 237). Han'ın kuzey-batısında yakın zamana mevcut olduğu bilinen bir hamam ve Osmanlı dönemi kayıtlarında bir de mektebi olduğu belirtilmiştir (Uzluk, 1958: 42)(Yavaş, 2015: 19). Mimarı bilinmeyen yapının vakfiyesi de günümüze ulaşmamıştır. Avlu ve ahır taç kapıları üzerinde yer alan iki farklı kitabede II. İzzeddin Keykavus döneminde yapıldığı bildirilmekte; ancak Sahip Ata'nın o dönem sahip olduğu Emri Dad görevinden bahsedilmemektedir. Daha sonra yaptırdığı yapılarda makamı hakkında bilgi bulmamıza rağmen İshaklı Han'daki durum dikkat çekicidir. Yapı topluluğundan günümüze ulaşamayan hamam ve mektebe ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine rastlanmadığı gibi, günümüzde mevcut İshaklı Han/Kervansarayda da çini uygulaması da mevcut değildir.

---

¹⁴ Sahip Ata yapılarının yapım tarihleri ve baninin üstlendiği devlet görevleri arasındaki ilişki için bkz. Yavaş, 2007: 165-179.

Sahip Ata'ya ait ikinci yapı Akşehir'de bulunan medrese ve mescit ile günümüze ulaşamayan, ancak varlığı kaynaklardan öğrenilen hankâh, mathap ve çeşme yapılarından oluşan külliyesidir. Taş (Halkalı) Medrese olarak bilinen yapı H. Muharrem 648/ M. Nisan/Mayıs 1250 tarihlerinde yapılmış olup hankâh ise 1260 tarihli dir. Matbah, çeşme ve mescidin yapım tarihleri bilinmemektedir (Demiralp, 1996: 64). Mimarı bilinmeyen yapının vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır (Yavaş, 2015: 30). Medrese ve hankâha ait olan yapı kitabelerinden medresenin II. İzzeddin Keykavus döneminde yapıldığı bildirilmekte ve Sahip Ata'nın o dönemde yürüttüğü "Emri Dad" görevinden bahsedilmektedir. 1260 tarihli Hankâh yapısının kitabesinde ise yine II. İzzeddin Keykavus döneminde yapıldığı bildirilmekte; Sahip Ata'dan ise "... din ve devletin fahri büyük ve ulu veziri Hüseyin zade Ali..." olarak bahsedilmektedir (Demiralp, 1996: 64). Bu yapı topluluğundan Taş (Halkalı) Medrese'de çini uygulaması mevcut olup, günümüze ulaşmayan hankâh, mathap ve çeşmeye ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine rastlanmamıştır.

Üçüncü yapı, Konya'da Meram ilçesi Larende Caddesinde bulunan Sahip Ata Külliyesidir. Sahip Ata'nın Konya'da bilinen en erken tarihli yapısı olan Cami, güneyine eklenen hankâh, bu iki yapı arasındaki türbe, hankâh taç kapısının sağ ve solunda yer alan dükkânlar, çeşme ve batısındaki hamamdan oluşan yapılarla bir külliye şeklinde planlanmıştır. Külliye'nin en erken tarihli yapısı olan caminin vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Taç kapıdaki inşa kitabelerine göre, yapının Sultan II. İzzeddin Keykavus zamanında H. 656/M. 1258 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Sahip Ata'dan ise "Allah'ın rahmetine muhtaç zaif kul..." olarak bahsetmektedir (Karpuz, 2009: 48). Külliye'nin camiden sonraki ikinci yapısı hankâhtır. Mimarı bilinmeyen yapının günümüze ulaşan bir vakfiyesi de bulunmamaktadır. Taç kapısında yer alan inşa kitabesinde Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında H. 668/ M. 1269-70 yıllarında yapıldığı aktarılmakta ve Sahip Ata'dan "... Tanrı'nın rahmetini özleyen zaif kulu..." olarak bahsetmektedir. Üçüncü bina olan türbe, mimarı bilinmemekle birlikte, ilk inşası 1277-78¹⁵ de gerçekleştirilmiş olup, yapının içindeki çinili sivri kemerde yer alan kitabesine göre ise H. 682/M. 1283 tarihlerinde yenilenmiştir. İnşa kitabesi bulunmayan hamamın ve çeşmenin tarihi kesin olarak tespit edilememektedir (Yavaş, 2015: 62-73). Yapı

---

¹⁵ Türbenin inşa tarihi için bkz. Yavaş, 2015: 79, dipnot 390.

topluluğundan günümüze tümü ulaşmış olup, çeşme, hamam ve hankâh dükkânları hariç cami, hankâh ve türbe yapılarında çini uygulaması bulunmaktadır.

Sahip Ata'ya ait dördüncü yapı Konya'da Aleaddin tepesi eteklerinde, Selçuklu ilçesi, Beyhekim Mahallesinde yer alan ve Sahip Ata Darü'l-Hadis'in de içinde bulunduğu yapı topluluğudur. Külliye, günümüze ulaşan medrese, minare ve mescit ile günümüze ulaşamayan ancak varlığını kaynaklardan öğrendiğimiz mektep yapılarından oluşmaktadır (Uğur-Koman, 1934: 69-70). Osmanlı kayıtlarında geçen "mektephane", külliyenin ilk inşasına ait olmayıp, daha sonra medreseye eklenmiştir (Ankara Eski Kayıtlar Arşivi, Defter No: 255'ten aktaran Atçeken, 1998: 252). Vakfiyesinde "mescit, medrese ve minareden oluşan imaret" şeklinde geçmektedir. "İnce Minareli Medrese" olarak da bilinen yapının taç kapısında usta kitabesi bulunmaktadır; ancak inşa kitabesine ulaşamamaktadır. Mimarı "Amel-i Kelük" olan yapı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultanlığı döneminde yapılmıştır (Bayram-Karabacak, 1981: 38). Yapının inşa tarihi hakkında yayınlarda farklı bilgiler yer almakta birlikte; Yavaş'ın da belirttiği gibi yapı M. 1261-62 tarihlerine ait olmalıdır¹⁶. Bu yapı topluluğundan medrese ve minaresinde çini uygulaması mevcuttur. Günümüze ulaşmayan mektebe ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine ulaşamamıştır. Kaynaklara göre özgün mescit mihrabının tamamen, duvarlarının da yarıya kadar çinili olduğu bilgisine ulaşılan (Konyalı, 1997: 118) ve sonradan özgün planına uygun olarak yeniden inşa edilen mescidinde ise şuan çinili uygulama bulunmamaktadır.

Beşinci Sahip Ata yapısı, Fatih Dönemine ait Konya evkaf defterlerinde bildirildiği üzere "Dar'ül Huffaz, mescit ve çeşmeden oluşan külliye"dir (Konyalı, 1997: 518). Günümüzde Meram ilçesi Beyhekim Mahallesi'nde yer alan ve "Tahir ile Zühre Mescid'i" olarak bilinen yapı hariç, geçen Dar'ül Huffaz ve çeşme günümüze ulaşmamıştır. Kitabesi bulunmayan yapının tarihi ve mimarı net olarak bilinmemektedir ancak, "baninin diğer yapıları ve Konya çevresindeki benzer tipteki mescitler dikkate alındığında XIII. yüzyıl üçüncü çeyreğine tarihlendirildiği" kabul edilmektedir (Yavaş, 2015: 113). Yapı topluluğundan mescitte çini uygulaması

---

¹⁶ Zira 1261 yılında ülkenin genel veziri olan Sahib Ata, yapının M. Temmuz 1262 tarihli vakfiyesinde "...doğu ve batı vezirlerinin hâkimi..." olarak ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak yapı, Sahib Ata'nın yeni görevinin bir nişanı olarak 1261-62 tarihlerinde yaptırılmış olmalıdır. Bkz. Yavaş, 2015: 91.

mevcut olup, Dar'ül Huffaz ve çeşmeye ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine rastlanmamıştır.

Altıncı yapı Kayseri şehir merkezinde, kalenin kuzeyinde kalan Sahibiye Medresesi'nin de içinde bulunduğu yapı topluluğudur. Külliye yapılarından medrese ve çeşme günümüze ulaşmıştır; mescit XX. Yüzyıl başlarında yıkılmıştır (Yavaş, 2015: 121). Vakfiyesi bulunmayan olan külliye yapılarından çeşmenin H. Sefer 665/ M. Kasım 1266 yılında, medresenin ise kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre, sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, H. 666/ M. 1267 yılında, "...Hüseyin oğlu Sahib Ali..." tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır (Eldem, 1982: 121). Yapı topluluğundan medrese ve çeşmede çini uygulaması bulunmamaktadır; günümüze ulaşmayan mescide ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine rastlanmamıştır.

Yedinci Sahip Ata yapısı Konya Ilgın'da ki yapılardır. Külliye günümüzde hala aktif olarak kullanılan kaplıca ile günümüze ulaşamayan, ancak kaplıcanın yakınlarında bulunduğu bildirilen han ve zaviye yapılarından oluşmaktadır. Vakfiyesi bulunmayan yapının kitabesinde, III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, H. 666/ M. 1267 tarihinde "...Hüseyin oğlu Ali..." tarafından yaptırıldığı bildirilmektedir (Uğur-Koman, 1934: 84). Bu yapı topluluğundan kaplıcada çini uygulaması bulunmamaktadır; günümüze ulaşmayan han ve zaviyeye ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine rastlanmamıştır.

Sahip Ata yapılarının en önemlilerinden ve baninin de son dönemine denk gelen Sivas yapıları kronolojik olarak sekizinci sırada yer almaktadır. "Yapı Sivas ili, Kaleardı Mahallesi, Topraktepe olarak bilinen eski kalenin doğu eteklerinde bulunmaktadır" (Yavaş, 2015: 146). Külliyenin asli halinde medrese, çeşme ve yakınındaki "darü'l-ziyafe" (konuklar yurdu) yapılarından oluştuğu bilinmekle birlikte, günümüze ancak "Gök Medrese" olarak ta bilinen, vakfiyesinde "Medres-i Sahibiyye-i Fahriyye" olarak geçen, medrese ve çeşme yapıları ulaşmıştır. Medresenin ve çeşmenin, kitabelerine göre, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsren döneminde, H. Muharrem 670/ M. Ağustos 1271 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Mimarı için "Amele-El Üstad" "Kaluyanü'l-Konevi" ismi ve Sahip Ata için ise "...mülkün nizamı, ülkelerin dayanağı, doğu ve batıda, uzakta ve yakında bulunan meliklerin, emirlerin, vezirlerin iftiharı,..." olarak bahsedilmektedir (Bayram-

Karabacak, 1981: 52-53). Yapı topluluğundan medresede çini uygulaması mevcut olup çeşmede ise çinili süsleme bulunmamaktadır; günümüze ulaşmayan “darü’l-ziyafe” (konuklar yurdu)’na ait çinili bir süsleme bilgisine rastlanmamıştır.

Sahip Ata’ya ait olan son yapı grubu buzhaneler, ev, şikâye ve su arkı olarak bilinmektedir. Konya ili, Meram İlçesi, Havzan Caddesi’nde yer alan, kitabesi bulunmayan buzhaneler, Tekli ve Çiftli Buzhaneler olarak isimlendirilmektedir. Kaynaklarda 13. yüzyılda yapıldığı aktarılan yapıların tarihi tam olarak bilinmemektedir (Karpuz, 2009: 642). “Suyu toplayan ve dağıtan bir tür mesken” olan şikaye, “Sahip Ata Irmağı” olarak adlandırılan su arkı (Yavaş, 2015: 186) ve kaynaklarda Ermenilerin kaldıkları hanlar olarak aktarılan evleri (Uzluk, 1958: 15) günümüze ulaşmamıştır. Bu yapı topluluğundan buzhanelerde ise çinili süsleme bulunmamaktadır; günümüze ulaşmayan Sahip Ata evleri, şikaye ve su arklarına ait çinili herhangi bir süsleme bilgisine rastlanmamıştır.

Mevcut yapılar ve ilgili kaynaklara göre, Sahip Ata tarafından yaptırıldığını öğrendiğimiz ve yukarıda sıralandığı gibi cami, hankah, medrese, mescit, türbe, matba, mektep, kaplıca, çeşme, han, hamam ve buzhane gibi yapılardan oluşan toplam otuz yapı tespit edilmiştir. Bu yapıların dışında sayıları tam olarak bilinmeyen evler, şikaye ve su arkları da bulunmaktadır. Yapıların neredeyse tamamı özgün halinde külliye düzenlemeli olarak inşa edilmiş, ancak günümüze Konya Sahip Ata Külliyesi (Larende) hariç tekli ya da ikili yapılar olarak gelebilmiştir.

Sahip Ata yapılarından evler, şikaye ve su arkları hariç, Afyon, Akşehir, Konya, Kayseri ve Sivas’ta yer alan toplam otuz eserden on altı tanesi günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşamayan on dört yapıdan Sahip Ata (İnce Minareli) Medresesinin ana eyvanının sağ ve solunda yer alan kubbeli hücreleri ile medrese bitişiğinde bulunan mescidi, özgününe uygun olarak yeniden inşa edilmiştir;

Bahsi geçen yapılardan, Akşehir Sahip Ata Külliyesi içindeki (Taş) medrese ve mescit, Konya Sahip Ata Külliyesi içindeki cami, hankâh, türbe, Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Medrese, Konya Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mescidi, Sivas Sahip Ata (Gök) Medrese olmak üzere, sekiz yapıda çini uygulaması görülmektedir.

Yapılardaki çini uygulamaları (iç ve dış) mekân yüzeyleri, yapı unsurları ve tekniklerine göre farklı kullanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır¹⁷. Çinilerin uygulama alanları incelendiğinde, Akşehir Sahip Ata (Taş) Medrese’de minarede, türbe kubbesinde, kubbe kasnağında ve kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinde; mescitte ise girişteki sivri kemerde, giriş tonozunda, kubbede ve mihrapta çini uygulamaları görülmektedir.

Konya Sahip Ata Külliyesi’nde camiinin taç kapısında, minaresinde ve mihrabında; hankâhın eyvan duvarlarında, pencere şebekelerinde, mihrabında, kubbe kasnağında ve kubbesinde; türbenin sivri kemerinde, duvarlarında, pencere şebekelerinde, sandukalarında, kubbesinde, kubbe kasnağında ve kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinde görülmektedir. Sahip Ata (İnce Minareli) Medrese’de minarede, eyvanın sivri kemerinde, pencere şebekelerinde, kitabe panolarında, kubbede, kubbe kasnağında ve kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinde yer alır. Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mescidinde taç kapıda, pencere şebekelerinde, mihrapta, kubbede mevcuttur. Sivas Sahip Ata (Gök) Medrese’de ise taç kapı, minare, medrese ve mescit eyvanlarında, eyvan tonozlarında, Türk üçgenlerinde, kubbe kasnağında ve kubbede, mescit mihrabında çini uygulaması görülmektedir.

Ele alınan yapılardaki çini uygulamaları yapım teknikleri açısından incelendiğinde, Anadolu Selçuklu Devri çini sanatında en çok karşımıza çıkan sırlı tuğla, tek renk sırlı çini, tek renk altın yaldızlı çini, çini mozaik, sahte mozaik çini ve tek renk sırlı kabartma çini gibi teknikler şeklinde çeşitlendiği görülmektedir.

---

¹⁷ Çinilerin kullanım alan ve uygulama teknikleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. 5. SAHİB ATA FAHRETTİN ALİ BANİLİĞİNDE YAPTIRILAN ESRELERDEKİ ÇİNİLERİN MEVCUT KORUNMA DURUMLARI (KATALOG).

3. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ ÇİNİ SANATI ÜZERİNE

3.1. Çini Sanatı Gelişimi ve Anadolu Selçuk Dönemi Çini Yapım ve Üretim Teknikleri

Pişmiş toprak ürünler, insanlık tarihi boyunca büyük öneme sahip olmuştur. Başlangıçta ihtiyaç için yapılmış olsa da sonraki dönemlerde estetik kaygı ile şekillendirilmiş pişmiş toprak ürünler, farklı kullanım amaçları doğrultusunda ve farklı tekniklerde üretilmiş ve uygulanmıştır. Bu uygulamalardan biri olan çini, hamur, renk, form, kompozisyon, teknik ve sır farkıyla özgünleşerek pişmiş toprak ürünlerin önemli bir grubunu oluşturur.

Genel itibariyle duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçıktan yapılan levha, fayans (TDK Sözlük 1, 312) olarak tanımlanan çini, “Farsça ’da” (Bakır, 1999: 10.) ve Osmanlıcada “Çin’e ait, Çin işi anlamında porselen sanatını dünyaya tanıtan Çinlilere izafetle Çin isminden türetilmiştir. Çeşitli biçimlerdeki levhaların renklendirilip sırlanarak fırınlanması sonucu, eriyen sıran çini hamurundan yapılmış levha üzerinde meydana getirdiği koruyucu saydam tabaka çini sanatının esasını oluşturmuştur.” (Yetkin, 1993: 329). Beyaz kilden yapılan kapların (Yolal, 2007: 3) yanı sıra duvar kaplaması olarak da kullanılan ve genellikle geleneksel motiflerle süslü, pişmiş levhalara çini denilmiştir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi: 2740). Osmanlı döneminde kap-kaçak formları “evâni”, duvar kaplamaları ise “kâşi” (Bakır, 1999: 10) veya “sırça” (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1: 406) olarak isimlendirilmiştir. Zamanla bu tanım değişmiş, kâse, tabak ve vazo gibi kap-kaçak türünden eşyalara “seramik”, duvar kaplamalarına ise “çini” adı verilmiştir (Bakır, 1999: 10).

Eserleri çini ile süsleme ilk kez M.Ö. 3000’nin ilk yarısında Mısır’da Sakkara mezar piramitlerinde görülmüştür. Büyük bir boşluktan sonra Mezopotamya’da M.Ö. 12. ve 6. yüzyıllar arasında Asurlular renkli sır ve kabartmalı çiniler kullanmışlardır. Babillerin ünlü İhtar Kapısı (Doğu Berlin, Staatliche Museen, M.Ö. 570 civarı) Mezopotamya çini sanatının en görkemli örneklerindendir. İhtar Kapısını koruyan boğa kabartmaları firuze, sarı, beyaz, kahverengi kabartma çinilerle işlenmiştir. İran’da M.Ö. 12. ve 9. yüzyıllar arasında Elam krallarının Susa’daki eserleri firuze, sarı, kahverengi sırlarla boyanmış figürlü çinilerle süslenmiştir (Paris Louver

Müzesi). Bu geleneğin M.Ö. 404-358 yılları arasında Akhemenid saraylarında kabartma figürlü çinilerle sürdüğüne şahit olmaktayız. Büyük İskender'in M.Ö. 4. yüzyılda Yakın Doğu'yu istilasından sonra yapılarda sırlı tuğla ve çini kullanımı son bulmuştur (Öney, 1987: 13). Anadolu'da ise M.Ö. 8 ve 6. yüzyıllar arasında Frigler'in ve onların etkisiyle Lidya'lılar hafif kabartmalı, pişmiş toprak plakların üzerini çiniye benzer şekilde boyayarak süsledikleri görülmektedir ancak bunlar sırsızdır (O. Arık, 2007: 26). Anadolu'da ilk sırlı çini kullanımı 10. yüzyılda İstanbul'da Bizans mimarisinde karşımıza çıkmaktadır (Öney, 1987: 13).

Türk sanatında çininin geniş bir uygulanma alanı vardır. “Türk sanatında iç ve dış mimari süslemenin en önemli unsurlarından olan çini sanatının başlangıcını Türklerin yayıldığı tüm bölgelerde takip edebilmemiz, onların bu sanata verdiği değer en açık delilidir.” (Yetkin, 1986: 1). Bu bağlamda “mimari eserleri renklendiren çini sanatının Türkler tarafından ilk uygulandığı örneklerin Uygurlara (745-840) kadar uzanan bir tarihi vardır. Karahoço harabelerinde 1902-1903'de yapılan kazılarda gri-mavi sırlı tuğlalarla ortalarında rozet ve köşelerinde çeyrek rozet motifliyle aynı renkte sırlı kare levhaların zemin döşemesi olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Aslanapa, 1993: 14). Karahanlılar zamanında mimari eserlerde çini kullanıldığı, Özkent'de Celaledin Hüseyin türbesi (1152) portal nişi kemerlerinin ucunda kalan mavi çinide ve Buhara'da Kalan Camii minaresinin şerefesi altında firuze ve mor renk tuğlalardan halkalar görülmektedir. Gazne kazılarında kalıp işi kabartma motifli küçük kare çiniler, tek renkli sırlı yeşil, sarı, mavi ve kahverengi olarak bol sayıda ele geçirilmiştir. Kabartmalarda Uygur çinilerine benzer rozetler, ayrıca çift başlı kartal, yürüyen hayvan figürleri, rumiler ve yazı görülür. Çininin devamlı olarak mimaride kullanılması ve geliştirilmesi İran'da ilk çini eserleri meydana getiren Büyük Selçuklularla başlamıştır (Aslanapa, 1993: 317).

İran, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'da egemen olan Büyük Selçuklulardan “günümüze kalan çini eser sayısı fazla değildir. Bu devirde başlayan yeni çini geleneğinin 13. yüzyılda giderek zenginleştiği, Moğol akınlarını izleyen durgunluktan sonra 13. yüzyıl sonlarında İlhanlı devrinde çok parlak örnekler verdiği dikkati çeker. Büyük Selçukluların dini eserlerinde özellikle firuze sırlı çini kullandıklarını görmekteyiz. En ilk örnek Damgan Mescid-i Cuması minaresindeki (1050) kufi yazılı, mavi sırlı kitabe olmalıdır”(Öney, 1987: 17). Diğer örnekler

Kazvindeki Mescid-i Haydariye, İsfahan yakınındaki Sin Ziar, Rehrevan, İsfahan'da Sareban ve Ali Mescidi minarelerindeki firuze çinili kitabelerde sırlı ve sırsız tuğlalarla sağlanan tuğla mozaik olarak isimlendirebileceğimiz dekor büyük ustalık gerektirir. Geç tarihli örnek olan Magara'da ki Kümbet-i Kabud ve firuze sırlı çinilerin geometrik kompozisyonlarla işlendiği bezemelere sahiptir (Öney, 1987: 18).

XIII. yy. boyunca çini sanatının asıl büyük ve parlak gelişmesi Anadolu Türk sanatında görülür (Aslanapa, 1993: 318). Anadolu'da Selçuklu döneminde 1200'lerin başında başlayıp kesintisiz olarak yüzyılın ikinci yarısında da artarak devam eden çini sanatı gelişimi, devletin içinde bulunduğu siyasi çalkantılar ve Moğol akınlarından garip bir şekilde olumsuz olarak etkilenmemiş hatta desteklenmiş görülmektedir (Yetkin, 1986: 194). Büyük olasılıkla Moğol akınlarından kaçan birçok doğulu çini ustası Anadolu'ya gelmiş ve burada yeni etkilerle çini sanatının atılımına yardımcı olmuştur. (Öney, 1987: 19). Burada ilk defa Türklerle başlayan mimarî eserlerde çini süslemeler, daha ilk eserlerde, İran ile ölçülemeyecek bir teknik olgunluk gösteren çok zengin motifler halinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar, Büyük Selçuklulardan gelen ve bütün süsleme sanatlarına yayılan motiflerdir. Fakat yine bütün sanatlarda olduğu gibi çinilerde de yeni desen, renk ve tekniklerle çok süratli bir gelişme görülür. Böylece çini, levha ve mozaik şekilleri ile Selçuklu mimarisinin temel unsurları arasına girerek abidevî sanata yükselmiştir. İlk örnekler, tuğla süslemelere firuze çinilerin katılması şeklindedir (Aslanapa, 1993: 318.).

Anadolu Selçuklu Döneminin en eski yapıları aynı zamanda çini sanatının da en eski örneklerini barındırmaktadır. Bu döneme ait çinili yapılardan bazıları şöyle sıralanabilir; Siir Ulu Cami (1128), Tokat Çukur Medrese (1164), Divriği Kale Cami (1181), Konya-II. Kılıç Arslan Türbesi (1178-92 arası), Akşehir Ulu Cami (1213), II. İzzeddin Keykavus Türbesi (1217), Konya Alaaddin Cami (1220), Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi (1235), Konya Sırçalı Medrese (1242), Akşehir Taş Medrese (1216-1250), Konya Karatay Medresesi (1251), Konya Sahib Ata Cami (1258), Konya İnce Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese (1271), Konya Beyhekim Mescidi (1270-80), Erzurum Çifte Minareli Medrese (13. Yüzyıl sonu) (O.Arık, 2007:).

Geometrik geçme, yıldız ve örgü motifleri, bitkisel, figüratif ve yazı süslemelerden oluşan desenlerle izlediğimiz Anadolu Selçuklu çinilerinin tarihi seyir

içerisinde farklı teknikler ile uygulamalarını görmekteyiz. Anadolu Selçuklu çini sanatında görülen çini tekniklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

Sırlı tuğla tekniği¹⁸: Kırmızı bazen gri, sarı ufak taneli tuğla hamuruna şekil verilip fırınlandıktan sonra çoğunlukla firuze olmak üzere siyah, kobalt veya patlıcan moru sırla kaplanıp fırınlanması ile elde edilir. Genellikle tuğlanın dar ve uzun yüzü sırlanır. Bu şekilde hazırlanan sırlı tuğlalar gerektiğinde isteğe göre kesilebilir ve yan yana yerleştirilerek dekoratif yüzeyler sağlanır. Selçuklular devrinde uygulanmış sırlı tuğlalarda silis oranı yüksek, iyi yoğrulmuş hamurlar kullanılmıştır. Selçuklu devri mimarisinde yaygın bir tekniktir. Dayanıklı olan sırlı tuğla bezemenin yapı dışında ve özellikle minarelerde kullanılmıştır. Antalya Yivli Minare (13. yy ortası), Konya İnce Minareli Medrese (1264), Sivas Çifte Minareli Medrese (1272) gibi önemli yapıların minareleri bu tekniğin en güzel örneklerindendir (Öney, 1987: 44-45).

Tek renk sırlı çini tekniği (düz çiniler): Sırlı tuğla tekniğine benzetmekle birlikte daha kaliteli ve daha sert bir hamurdan yapılırlar (Öney, 1987: 45-46). Kare, dikdörtgen, altıgen veya üçgen formlu levhalar halinde hazırlanan çini hamuru üzerine astar kullanılmadan tek renk sır kullanılarak elde edilen tekniktir. Kullanılan renkler patlıcan moru, kobalt mavi, turkuaz, beyaz ve yeşildir (Çeken, 2007: 17). Tokat Gök Merese (1270), Konya II. Kılıç Arslan Türbesi (1156-92), Konya Sahib Ata Türbesi tek renk sırlı çini tekniğinin uygulandığı örneklerdendir.

Tek renk sırlı yaldızlı-altınlı çini tekniği: Tek renk sırlı düz çinilerin süslemesinde sır üstüne altın yaldızla baskı ıstampa veya boyama yapılmasıdır. (Öney, 1999: 206). Altın yaldız uygulamasından sonra çini karo düşük derecede fırınlanarak sabitlenir. Sır üstü tekniği olan bu uygulama çok kalıcı bir uygulama

---

¹⁸ Çini sanatı teknikleri incelendiğinde, ilgili yayınlarda da yer alan ve dikkat çeken bir husus, aslında tam olarak aynı malzeme olmayan sırsız ve sırlı tuğla malzemenin de, çini teknikleri içerisinde sıralanıyor olmasıdır. Bu durum bazı kesimler tarafından yanlış bir sınıflandırma olarak değerlendirilse de, tuğla malzemenin ve çininin; üretim teknolojisi, pişirim teknikleri, kullanım alanı ve amacı, bünye malzemeleri ve şekillendirilmeleri açısından çok yakın özelliklere sahip olduğu kesindir. Söz konusu sırlı tuğla olduğunda ise durum daha da özdeş ve yakın bir hal almaktadır. Tuğla yüzeyine uygulanan ve çininin ana unsuru olan sır, bu durumda çini ve tuğlayı birlikte anılır hale getirmektedir. Buradan yola çıkarak şöyle bir değerlendirme yapılabilir; tuğla ve çini malzeme aslında bünye olarak aynı nitelikte iki ürün olmamakla birlikte, üretim teknolojileri ve kullanım alanları, malzeme ortaklığı vb. özellikleri bakımından aynı kategoride sınıflandırılabilir durumdadır. Tez çalışmamız kapsamında hem çiniler hem de sırlı tuğla malzemeler değerlendirileceğinden çini teknikleri bölümünde de sırlı tuğla tekniği de dâhil edilmiştir.

değildir. Konya Karatay Medresesi, Sahip Ata Türbesi çinileri bu tekniğin uygulandığı önemli örneklerindendir (Çeken, 2007: 17).

Kabartma çini tekniği: Çoğunlukla sivil mimari ve saraylarda karşılaşılan bu tekniğe ilişkin uygulamalara, XII. yüzyıldan XIV. yüzyılın başına kadar Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Beylikler devrinde ait örneklerde rastlanır. Bu tarz çiniler genellikle figür formları ve yazılar için kullanılır (Öney, 1987: 20-21). Bu teknik çini hamuru üzerine harflerin kalıpla basılarak veya zemin kazınarak harflerin yükseltilmesi ile oluşmaktadır. Lacivert, mavi, beyaz, mor renklerde uygulamalar görülmektedir (Yetkin, 1986: 165). Konya Kılıçarslan Kümbeti, Konya Sahip Ata Türbesi sanndukalarında bu teknik uygulanmıştır.

Çini mozaik tekniği: Doğrudan bir çini üretim tekniği değildir daha ziyade üretilen çiniler kullanılarak yapılan uygulama şeklidir. Bu teknik düz veya kavisli tüm yüzeylere uygulanabildiği için çok tercih edilmiştir (Çeken, 2007: 20). Çini mozaik Anadolu sanatına Selçukluların katkısıdır. Kullanılan renkler firuze, mor, siyah, kobalt mavisidir. Çini mozaik, uygulanacak desene göre hafif konik şekilde kesip hazırlanan küçük çini parçacıklarının sırlı yüzleri aşağı gelmek üzere yerleştirilir ve arkalarına kirli beyaz renkli harç dökülür ve plakalar elde edilir, daha sonra yapılara tatbik edilir. Harcın kirli beyaz rengi, renkli çini parçacıkları arasında tezat yaratır. Konya Alaattin Cami mihrabı (1220), Ankara Aslanhane Camii mihrabı (13.yy sonu), Beyşehir Eşrefoğlu Cami mihrabı (1297-98) bu tekniğin önemli örneklerindendir (Öney, 1987: 46-47).

Kazıma çini (sahte mozaik- kaşıtraş) tekniği: Sır pişirimi yapılan plaka üzerine desenin geçirilmesi ve desen dışındaki kısımlarda sırnın kazınması ya da tam tersi desen kazınarak zeminin sırlı bırakılması şeklinde meydana gelen tekniktir. Ortaya çıkan ürünün mozaik çiniye olan benzerliğinden dolayı bu isimle anılmaktadır. Aynı zamanda Kaşıtraş tekniği olarak ta isimlendirilmektedir (Öney, 1976: 11). İlk örneğine Meraga Bölgesindeki Kümbed-i Kabud'da rastlanırken (Yetkin, 1986: 20), Anadolu'da ki ilk örneği ise Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifası Türbesidir. Kazıma çini tekniğinde sır kazındıktan sonra zemin başka bir işlem görmeden bırakıldığı gibi, sırnın kazındığı yerler harç ile doldurularak iki farklı uygulama örneği de görülmektedir. İkinci uygulama mozaik çiniye daha çok benzemektedir, hatta karışıklıklara sebep olmuştur. İkinci uygulamaya en güzel

örnek Malatya Ulu Camidir. Mozaik çini tekniği ile birlikte kullanıldığını gördüğümüz kazıma tekniği daha ince ve ayrıntılı kompozisyonların uygulamasına daha elverişli olduğu için tercih edilmiştir (Ayduslu, 2013: 11-17).

Sıraltı çini tekniği: İslam ve Anadolu Türk çini sanatında kullanılan en yaygın tekniktir. Devirlere göre renkler ve motifler büyük farklar gösterir (Öney, 1987: 20-21.). Sıraltı tekniği pişirilmemiş veya ilk pişirimi yapılmış bisküvi halindeki sırlanmamış çini parçaların dekorlanması ve ardından son pişirimin yapılması tekniğidir. Sıraltı tekniği Hamur dokusu ince ve sıktır. Önceleri astarsız, sonraları çamur rengine göre daha açık astar kullanılarak dekor daha net ve parlak hale getirilmiştir (Güvenateş, 1996: 17-18.) Kuzey-Batı İran bölgesinden Kubaçi sıraltı çinileri önemli örneklerdendir (Safavi Devri 17.yy başı) (Öney, 1987: 118). Anadolu Selçuklu dönemindeki örnekleri ise daha çok saraylar olmakla birlikte bazı dini ve kamusal yapılarda da uygulanmıştır. Kayseri Hant Hatun Hamamı, Konya Şeker Fırın Mesdici, Sivas İzzeddin Keykavus Türbesi bu tekniğin uygulandığı örneklerdir (Çeken, 2007: 17).

Lüster çini tekniği: Abbasi sanatında 9. yüzyılda sonra Mısır ve İran'da yayılan sır üstü tekniğidir. Lüster çinilerin toprağı gri-sarı ve kolay dağılan yumuşak bir hamurdur (Öney, 1987: 47). Lüster teknik, bakır ve gümüş bileşikler gibi metalik pigmentlerin kil macunu haline getirilip, pişmiş sırlı seramik yüzeye uygulanması, ardından da 3. kez, indirgenmiş bir ortamda pişirilmesi şeklinde olur (Pala, 2018: 364). Lüster bezeme, çininin yüzeyinde madenî parlak bir tabaka oluşturur ve yeşilimsi sarıdan, kırmızımsı kahverengiye kadar çeşitli tonlarda madenî parlak bir desen bırakır. Farklı maden oksit bileşimleri ve lüster tabakasının farklı kalınlığı, değişik renk tonları ve parlaklıklarla çininin yüzeyinde değişik etkiler yaratır. En başarılı ve bol örnekleri Beyşehir Kubadabad Sarayı kazılarında bulunmuştur (1236 civarı) (Öney, 1987: 15-47)

Minai çini tekniği: Bu teknik, yedi rengin bir arada kullanılmasından dolayı “yedi renk” (heft reng) ismiyle anılır (Ayduslu, 2012: 11). Selçuklularının bulduğu ve geliştirdiği bir tekniktir. Çini hamuru sert, gri-sarı renkte ince taneli hamur olduğundan astarlanmadan kullanılabilir. Renklerden bir kısmı sır altına, bir kısmı da sır üstüne tatbik edilir. Minai tekniğinde şeffaf, renksiz ve ender olarak lacivert, firuze renkli sır kullanıldığı görülmektedir. Sır altındaki renkler mor, mavi, firuze ve

yeşildir. Bu sır altındaki renkler desene göre boyanıp kurutulduktan sonra çini sırlanır ve fırınlanır. Sonra sır üstüne kalan, kiremit kırmızısı, beyaz, kahverengi, siyah, altın yıldız boyanır ve düşük ısıda tekrar fırınlanır (Güvenateş, 1996: 20). Anadolu Selçuklu döneminde minai tekniği saray mimarisinde yer bulur ve Konya, II. Kılıçaslan Köşkünde (1156-1192) örneklerine rastlanmıştır (R. Arık, 2007: 238). Ayrıca Konya Alâeddin Köşkünde bulunan çiniler de bu tekniğin uygulandığı önemli örneklerindendir (Öney, 1987: 47).

3.2. Anadolu Selçuklu Mimarisinde Çininin Kullanım Alanları

Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında mimari unsurlar ile bütünleşik olarak kullanılan çini uygulamaları, dönemin sanat anlayışının bir imzası niteliğindedir. Anadolu Selçuklu döneminde başta başkent Konya olmak üzere Akşehir, Beyşehir, Sivas, Tokat, Malatya, Kayseri, Afyon, Antalya, Alanya, Amasya, Aksaray, Ankara, Harput ve Kırşehir gibi iller çini uygulamalı yapıların çokça bulunduğu bölgelerdir. Bu bölgelerde gösterdiği özellikler ile çinilerde kalite ve üslup benzerliği hemen fark edilmektedir. Bu benzerlik gezici ustaların varlığını ya da çini üretimlerinin Akşehir, Sivas ve Konya gibi büyük merkezlerden yönetildiği fikrini akıllara getirmektedir (Öney, 1987: 44). Anadolu Selçuklu çinileri, diğer medeniyetlerin çini uygulamalarından ayrılarak, kendi özgün kimliğini ortaya koyacak kadar eşsiz örnekler sunmaktadır. İran ile aynı zamanda kullanılan çini tekniği Moğol baskıları yüzünden İran'da Çini sanatının duraklamasına sebep olmuş ise de Anadolu Selçuklu çini sanatının gelişimine bir o kadar hizmet etmiş, çini Anadolu'da kesintisiz devam etmiş ve gelişmiştir (Wilder, 1939: 16-47'den aktaran Yetkin, 1986: 15-22).

Anadolu Selçuklu çini sanatının eşsiz örnekleri, cami, mescit, medrese, türbe, darüşşifa, hankâh, saray vb. gibi farklı yapıların, iç mekânda ve dış cephe yüzeylerinde muhtelif alanlarda kullanılmıştır. Döneme ait tüm çinili eserlerin günümüze sağlıklı bir şekilde gelememesi ve günümüze ulaşanların da müdahale görmüş olmaları dikkate alındığında net bir fikir elde edebileceğimiz yapılar üzerinden, çinilerin kullanım alanları aşağıdaki gibi genel bir çerçeve ile tasnif edilebilir;

Dış cephelerde/dışa açık mekân yüzeylerinde çini kullanımı ilk olarak, Siirt Ulu Cami'nde, daha sonra ise Akşehir Ulu Cami, Sivas Ulu Cami, Akşehir Taş

Medrese, Sivas Buruciye Medresesi, Sivas Gök Medrese, Konya İnce Minareli Medrese, Konya Sahib Ata Cami gibi yapılarda görmekteyiz. Çoğunlukla sırlı ve sırsız tuğla ile birlikte tek renk çiniler kullanılarak mozaik tekniğinde minarelerde uygulanmıştır. Önemli örneklerini Konya Sahib Ata Cami ve Sivas Gök Medrese yapılarında gördüğümüz taç kapılar da yine çininin dış cephe uygulamalarına örnektir. Karaman Mengücekoğlu Melik Gazi Türbesi, Sivas İzzeddin Keykavus Türbesi, Konya Şekerfirüş Mescidi, Akşehir Ferruhşah Mescidi yapılarına geçiş kapısı, kapı alınlığı, ön cephe duvarı, ön cephe pencere üstlerinde de mozaik, sırlı-sırsız tuğla, kazıma çini vb. uygulamalar mevcuttur.

Ayrıca hem ön cephelerinde hem de açık avlulu plana sahip iç avludaki açık alanda bulunan, Sivas İzzeddin Keykavus Türbesi, Konya Sırçalı Medrese, Malatya Ulu Cami, Tokat Gök Medrese, Sivas I. Keykavus Şifahanesinin revak sivri kemerlerinde, kemer köşeliklerinde, kemer aralarındaki duvarlarda, eyvan kemerlerinde, eyvanın tonoz örtülerinde ve eyvan nişlerinde çini uygulama görülmektedir. Son olarak Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi ve Amasra Gök Medrese Türbesinin tamburunda ve beden duvarlarında da sırlı-sırsız tuğla ve farklı tekniklerde çini uygulamaları görülmektedir (Bakırer, 1971: 355, Önkol, 1996: 261, Yetkin, 1986: 27-124, Öney, 19987: 44-47, Öney, 1976: 15-41, O.Arık, 2007: 37-190, Aslanapa, 1993, 101-187, Ayduşlu, 2012: 51).

Anadolu Selçuklu yapılarının mekân yüzeylerindeki çini uygulamalarını ilk olarak mihraplarda görmekteyiz. Siirt Ulu Cami, Akşehir Ulu Cami, Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi, Konya Alaattin Cami, Konya Sahib Ata Cami, Konya Sahip Ata Hankah, Sivas Gök Medrese, Konya Selaattin Konevi Mescidi, Harput Arap Baba Mescidi, Konya Beyhekim Mescidi, Tokat Gök Medrese, Ankara Aslanhane Cami genellikle mozaik, kazıma çini, lüster, kakma çini, tek renk çini vb. tekniklerin uygulandığı en önemli mihraplardır. Ayrıca Konya Zeyneddin Başarabey Mescidinde son cemaat yerinde bulunan mihrabiyelerde ve yine bu yapı ile Konya Alâeddin Cami kitabelerinde de çini kullanımı görülmektedir.

Tokat Çukur Medrese, Konya İnce Minareli Medrese, Konya Sahib Ata Hankah, Konya Karatay Medresesi, Konya Sahip Ata Türbesi, Sivas Gök Medrese yapılarının eyvan duvarlarında, yapı duvarlarında, sivri eyvan kemerlerinde, yapıya geçişi sağlayan kapı kemerlerinde de çini sanatının tüm teknik uygulamaları

görülmektedir. Konya Sahip Ata Hankahı ve Türbesinde, Konya İnce Minareli Medrese’de, Sivas Gök Medrese’de, Akşehir Taş Medrese Türbesi’nde, Konya Karatay Medresesi’nde, Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi’nde ve Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi’nde sırlı-sırsız tuğla, mozaik, kazıma çini ve kakma çinilerinin uygulama alanları, Türk üçgenleri, kubbe kasnağı, kubbe, kubbe göbeği, pencere şebeke ve kapı alınlıklarında karşımıza çıkar. Konya Sahip Ata Türbesinde, Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesinde bulunan sandukalarda mozaik, tek renk çini, tek renk altınlı çini, kabartma çini, gibi tekniklerin bulunduğu uygulamalar görülmektedir (Bakırer, 1971: 355, Önkol, 1996: 261, Yetkin, 1986: 27-124, Öney, 19987: 44-47, Öney, 1976: 15-41, O.Arık, 2007: 37-190, Aslanapa, 1993, 101-187, Ayduşlu, 2012: 51).

4. ÇİNİ BOZULMALARI ÜZERİNE

Çini, Anadolu Selçuklu Döneminde farklı alanlarda farklı teknikler ile üretilerek kullanılmıştır, sahip olduğu özellikleriyle tarihi süreçte çokça tercih edilen mimari bir kaplama ve bezeme elemanı olmuştur (Beyazıt- Işık, 2014:153). Tercih edilmesi¹⁹, yapısal olarak sağlam ve dayanıklı olması yansira estetik olarak da üstün bir görünüme sahip olmasıdır. Birlikte kullanıldığı taş, tuğla gibi malzemelerle hem sağlamlık hem de estetik açıdan yüksek derecede uyum ve uygunluk göstermesi ve ait olduğu toplumun sanatına dair özgün bir imza niteliğinde kimlik sunması da diğer tercih sebepleridir. Kompozit ürün olan çiniler, dayanıklı ve sağlam olsalar bile üretildikleri ilk andan itibaren çeşitli türde ve farklı nedenlere bağlı olarak bozulmaya uğrarlar.

Bozulmalar malzeme özelliklerine ve çevresel faktörlere bağlı olarak gelişmekte (Öcal –Dal, 2012: 25), ürünün estetik görünümü etkilemekte, geriye kalan kısmının ayakta kalmasını, sağlamlığını, dayanıklılığını da etki ederek ciddi korunma riski oluşturmaktadır. Zamanla artan bozulmalar yoluyla yapı, yapı elemanı ve malzeme ölçeğinde, eser dayanımı ve sürekliliği için tehdit oluşturur (Şener, 2015: 143). Anlaşıldığı üzere tüm kültür varlıklarında olduğu gibi çiniler için de bozulmalar kritik öneme sahip tehdittir. Bu tehditin ortadan kaldırılması koruma-onarımın esaslarından birini oluşturmaktadır. Bozulmaların yavaşlatılması, durdurulması veya ortadan kaldırılması için bozulmaya sebep olan faktörlerin ve bozulma türlerinin doğru anlaşılması ve tanımlanması gerekir. Zira çinilerin özellikleri, üretim faaliyetleri ve maruz kaldığı koşullar bozulma nedenlerini ve dayanım süreçlerini belirler. Bu bölümde çini bozulma türleri ve çini bozulmalarına sebep olan faktörler incelenecektir.

4.1.Çinide Bozulma Türleri

4.1.1.Pano Bozulmaları

Mimari dekorasyonda kullanılan çiniler benzer ve/veya farklı tekniklerle üretilen pek çok çiniden oluşan parçalı-bütün ürünlerdir. Öncelikle her biri ayrı üretilen çiniler bir araya getirilerek bir panoyu ve bu panolar da belirlenen bir düzende birleştirilerek daha kapsamlı kompozisyonları oluşturur. Mimaride kullanılan çiniler, asıl itibariyle birden fazla parçanın birleşerek oluşturduğu birim panolardan oluşmaktadır.

---

¹⁹ Çinilerin kullanımda tercih edilme sebepleri için bkz. Beyazıt- Işık, 2014:153-158.

Çinili eserlerde pano bozulmaları, panoyu veya kompozisyonu ilgilendiren düzende veya birim çinilerde meydana gelen sorunları tanımlamaktadır. Pano bozulmaları altında tespit edilen bozulmalar farklı başlıklar altında incelenebilir.

4.1.1.1.Taşıyıcı sorunları;

Çini birim parçaların birleşerek oluşturduğu panolar, mimari yapılarda taşıyıcı, geçiş veya örtü gibi yapı elemanları üzerinde sabitlenerek kullanılmıştır. Bozulma pano veya kompozisyonu oluşturan çini eserin üzerinde yer aldığı taşıyıcısında meydana gelen bozulma türlerini kapsar.

Bu tür bozulmalardan ilki taşıyıcının bozulması olarak değerlendirilebilir. Bozulma deprem, toprak altı su yatakları sayesinde zemin yumuşaması, homojen olmayan zemin sertliği ve doluluğu vb. gibi nedenlerle ilk etapta yarıma ve ayrılma devamında örgü siva, derz ve malzemelerde çatlak, kırık, ufalanma, dağılma, dökülme, örgü kaybı veya örgüde birim malzeme kaybı görülür. Devamında görülen sorunlar karşısında çini kompozisyonu oluşturan birim ve/veya bütünde meydana gelen, sonuçta kaybına kadar giden sorunları kapsamaktadır.

Çini pano için taşıyıcı niteliğindeki duvarda, geçişte, örtü elemanında (tonoz, kubbe gibi) yarıma ve çatlak oluşumu ve devamında örgüde malzeme kaybı, taşıyıcıya bağlı çini panoda da çatlak-yarıma oluşmasına, devamında derz boşalması, birim malzeme kaybı ile çini birim-pano bölümü veya panonun kaybına yol açmaktadır. Bu gibi bozulmaları diğer etkenler de (trafik ve bayındırlık çalışmaları gibi) desteklemektedir. Çinili eserlerin çevresinde yapılan yollar, kazılar, yaşam alanlarının oluşturulmasında yeni inşaatların yapılması ve bu esnada iş makinalarının çalışması, ağır tonajlı taşıtların yapılara yakın mesafeden geçerek zemini etkilemeleri ve oluşturdukları vibrasyonlar bahsi geçen bozulmaları arttırıcı sebep olmaktadır. Bu hareketlerden dolayı bazı durumlarda yapının duvar ya da duvarları zemine farklı ölçülerde oturma göstermekte ve ayrıca bu dengesiz basınç farkı ile çatlaklar ve kırıklar oluşmaktadır (Çetin, 1993: 330; Koçu, 1994: 204; Caner-Salkıt, 1999: 111; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 171; Işıkhani, 2008: 74; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2008: 24; Ahunbay, 2009: 38-39; Eskici, Kadioğlu, 2011:239; Şener, 2012: 331-338; Şener, 2013: 612; Şener, 2014: 980-981; Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.2.Pano bağlantı ve derz malzemesinde bozulmalar;

Bozulma, hem panoların duvara hem de çini parçaların panolara sabitlenmesinde kullanılan derz dolgu malzemesindeki sorunları tanımlar. İlk uygulandığında yumuşak ve kıvamlı olan bağlantı ve derz malzemesi, hava ile münasebetiyle zaman içinde sertleşerek pano veya parça çinileri taşıyıcıya sabitlemektedir.

Derz malzemesinde oluşan ufalanma, aşınma, çatlak ile kayıp ve boşalma türü bozulmalar, zaman içinde mukavemetini kaybederek hem birim çinide hem de dekorun korunmasında risk oluşturan sorunlara zemin hazırlar.

Bozulma türleri kendi içinde şu şekilde sıralanabilir.

4.1.1.2.1.Derz dolgusunda aşınma-ufalanma;

Derz dolgu malzemede görülen mekanik veya kimyasal etkilere bağlı olarak yüzeyin yıpranması “aşınma” olarak tanımlanırken, minimum mekanik etkenlerle bütünü oluşturan tanelerin dökülmesi ya da küçük parçacıkların ayrılarak kopması ile oluşan çözümler de “ufalanma” şeklinde tanımlanır (Şener, 2013: 613 ve Şener, 2014: 980-981).

4.1.1.2.2.Derz dolgusunda çatlak-kırık;

Derz dolgu malzemesinin farklı etkenler sonucunda (ısı değişimi, nem, tuz vb. gibi) gerilimler yaşaması ve bu gerilmeler karşısında devamlılığını yitiren malzemenin bütünlüğünün kısmen koparak çatlaması veya tamamen koparak kırılması şeklinde görülen bozulma türüdür (Şener, 2014: 980-981 ve Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.2.3.Derz dolgusunda taşıyıcı veya birim çinide ayrılma;

Yukarıda sıralanan aşınma-ufalanma bozulmalarının ilerlemiş seviyede çatlak, kırık ve son aşamada yarık olarak görülmesi sonucu taşıyıcı malzemede veya taşıyıcı üzerindeki birim çinilerde bütünlüğü etkileyen ve tamamen ya da kısmen bulunduğu yerden ayrılma sonucu oluşan bozulmalar olarak tanımlanmaktadır (Şener,2012: 331; Şener, 2013: 613; Şener, 2014: 980-981 Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.2.4.Derz dolgusunda kayıp ve boşalma;

Mekanik, kimyasal, biyolojik, insan kaynaklı vb. gibi pek çok faktör sonucu gelişen ve derz dolgu malzemesinde görülen eksilmeler ve ileriki aşamada tamamen boşalmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu boşalmalar taşıyıcı duvarın ana malzemeleri arasındaki bağılılığı sarsarak mukavemeti azaltmakta ve buna bağlı olarak üzerindeki çini pano ve çini parçalarında varlığını tehdit eder bir bozulma olmaktadır (Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 171; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2008: 25; Şener, 2014: 977-980-981 ve Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.3.Çini birim malzeme kaybı;

Panoları oluşturan kompozisyonundaki eksilmeleri tanımlar. Birim çinilerden düşen veya kaybedilen her türlü parça ile ortaya çıkan bozulma türüdür. Pano-taşıyıcı ilişkisiyle çini parça-pano ilişkisindeki eksilmeler bu tür bozulmalara örnektir.

Bozulma, bağınyı yitirerek taşıyıcıdan ayrılan birim veya birden çok birim için kullanılır. Bozulmanın kaynağı, ya taşıyıcıda ya da onunla bağlantısını sağlayan bağlantı harçlarında oluşan sorunlar gibi nedenlerle oluşabilir (Caner-Salkıt, 1999: 108; Şener,2012: 331 ve Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.4.Taşıyıcıdan ayrılma;

Taşıyıcı sorunlarına veya bağlantı-derz malzeme bozulmalarına bağlı olarak gelişen panonun taşıyıcıyla bağınyı yitirmesini tanımlar. Bozulma panonun bir bölümünü ilgilendirdiği gibi, tüm panoyu da ilgilendiren ölçekte karşımıza çıkmaktadır. Bozulmanın tespiti, daha çok pano üzerine parmakla vurulduğunda (tok ses yerine ayrılmaya işaret eden) boşluk sesi ile algılanabilir (Şener, 2014: 980-981 ve Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.5.Şişme-kabarma;

Çini panonun üzerinde yer aldığı taşıyıcı yapı elemanı ile birleştiği yüzey arasında gelişen sorunlara bağlı olarak bölgesel veya bütüne yakın ölçülerde kabarması veya şişmesini tanımlar. Pano altında (don, tuz oluşumu vb. gibi nedenlerle) gelişen mekanik baskılarla bağlantı harçlarının fonksiyonunu yitirmesiyle oluşmaktadır (Şener,2012: 333).

4.1.1.6.Çatlak-yarık oluşumları;

Çini panoların üzerinde yer aldığı taşıyıcı duvar malzemesinin farklı etkenler sonucunda (ısı değişimi, nem, tuz vb. gibi) gerilimler yaşaması ve bu gerilmeler karşısında devamlılığını yitiren malzemenin bütünlüğünün kısmen koparak çatlaması veya tamamen koparak kırılması veya yarılması şeklinde görülen bozulma türüdür (Çetin, 1993: 331; Koçu, 1994: 205; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 171; Eskici, Kabaoğlu, 2011: 239; Şener, 2012: 332; Şener, 2013: 613 ve Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.7. Aşınma-ufalanma;

Çini panoların üzerinde yer aldığı taşıyıcı duvar malzemesinin minimum mekanik etkenlerle parçalanarak dökülmesi ya da küçük parçacıkların ayrılarak kopması şeklinde karakterize edilen çözülme “ufalanma”, mekanik veya kimyasal etkilere bağlı olarak yüzeyin yıpranması ise “aşınma” olarak tanımlanmaktadır (Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 172 ve Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2008: 26).

4.1.1.8. Taşıyıcıda çiçeklenme-tuzlanma;

Taşıyıcı yüzeyinde veya yüzeyin hemen altındaki alanlarda yağışlarla ve zeminden kapiler yolla esere ulaşan suların içerdiği çözünmüş kimyasallar, ortamdaki ısı artışıyla yüzeye doğru hareket ederek buharlaşır. Bu buharlaşma esnasında çözünebilir tuzlar malzeme yüzeyinde “çiçeklenme” denilen yüzeysel bir birikim oluştururlar. Tuzlar taşın kendi yapısından kaynaklandığı gibi dışarıdan da (onarım harçlarından, topraklı tabakalardan gibi) taşa ulaşarak kuşatabilir. Tuzun yüzeyde birikimine “çiçeklenme” yüzeyin hemen altında birikimine de “kabuk altı çiçeklenme” adı verilir (Caner-Salkıt, 1999: 109; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2008: 25; Öcal-Dal, 2012: 101; Şener, 2012: 335 ve Kap, Sağlık, 2018: 89).

4.1.1.9. Taşıyıcıda yüzeysel kirlilik ve bitkisel oluşum;

Taş yüzeyinde bakteri, algler, likenler, yosun ve mantar gibi oluşumlar ile ot, çalı ve ağaç türündeki bitki gelişimi, “biyolojik yerleşim” adı altında değerlendirilir. Mikroorganizmalar ve bitki toplulukları, fiziksel/mechanik olarak ve kimyasal olarak eserlerin bozulmasına neden olurlar. Organik asitleri üreten mikroorganizmalar taşın yapısını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda mikroskobik boyuttaki küçük hayvan ve böceklerle de bir habitat oluşturmaktadırlar. Bu tür bozulmalar

taşıyıcılarda olduğu kadar taşıyıcı yüzey kaplamasını oluşturan çini panolar için risk oluşturmalar (Caner-Salkıt, 1999: 113; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 172; Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2008: 25; Öcal-Dal, 2012: 110), (Şener, 2012: 335 ve Şener, 2013: 613).

4.1.2.Malzeme Bozulmaları

Çiniler farklı teknikler ile farklı form ve renkte üretilen kompozit, pişmiş toprak ürünlerdir. Mimaride kullanılan çinilerde doğrudan veya dolaylı olarak meydana gelecek değişiklikler ve devamında oluşacak bozulmalar, farklı malzemelerin birleşmesiyle oluşan çinilerde çeşitli sorunlara sebep olur. Çini malzeme bozulmaları bütünü oluşturan hamur ve sır bozulmaları başlıkları altında incelenebilir.

4.1.2.1.Çini hamur bozulmaları;

Çini birimde ürünün taşıyıcı malzemesini oluşturan hamur tabakası, pek çok inorganik malzemenin birleşiminden oluşan ve şekillendirilerek yüksek ısı ile sabitlenen kısımdır. Hamur bozulma türleri aşağıdaki gibi açıklanabilir.

4.1.2.1.1.Ufalanma-aşınma;

Çini hamurunda minimum mekanik etkenlerle bütünü oluşturan tanelerin dökülmesi ya da küçük parçacıkların ayrılarak kopması şeklinde karakterize edilen çözülme “ufalanma”, mekanik veya kimyasal etkilere bağlı olarak yüzeyin yıpranması ise “aşınma” olarak tanımlanmaktadır.

Aşınmada bozulma etkenleri, erozyon (mekanik nedenler), korozyon (kimyasal ve biyolojik nedenler) ve yıpranma (eskime) (insani nedenler) olarak sıralanabilir.

Ufalanma olarak tanımlanan bozulma ise daha çok mekanik (don, tuz kristalizasyonu, ısınmaya bağlı genleşme ve soğumaya bağlı çekme gibi) etkiler nedeniyle tanelerin bütünden ayrılması ile meydana gelmektedir (Koçu, 1994: 204; Şener, 1997: 361; Eskici, Kabaoğlu, 2011: 239; Bayazit-Işık, 2014: 156 ve Şener, 2014: 977-980-981).

4.1.2.1.2.Çatlak-kırık;

Çini hamur malzemesinin, üretimde malzeme ve uygulama sorunları (malzemelerin iyi elenmemesi, yanlış kurutma ve fırınlama gibi) ile veya çevresel etkenlerle (ısı değişimi, nem, tuz vb. gibi) gerilimler yaşaması ve bu gerilmeler karşısında devamlılığını yitiren malzemenin bütünlüğünü kısmen kaybetmesi “çatlak”, tamamen ayrılması ise “kırık” olarak isimlendirilen bozulma türüdür (Arcasoy, 1983: 88-89; Şener, 1997: 361; Eskici, 2004: 78; Fraser, 2010: 24-25-46; Eskici, Kabaoğlu, 2011: 240; Işıksan, 2012: 17-21 ve Bayazit-Işıksan, 2014: 156).

4.1.2.1.3.Parça kaybı;

Çini hamurunda koparak ayrılan veya kaybedilen her türlü parça ile ortaya çıkan bozulma türüdür. Parça kaybı, genel anlamda hamurun mekanik bir etkiye maruz kalmasıyla veya diğer (ufalanma, aşınma, kırık gibi) bozulmaların ilerlemesiyle oluşmaktadır (Şener, 2014: 977 ve Zeyveli- Eskici, 2019:435).

4.1.2.1.4. Kirlenme-leke oluşumları;

Çini hamurunda, atmosferin doğal bileşenlerinden olan maddelerin-partiküllerin normal seviyelerinden daha yüksek oranda bulunmasıyla ortaya çıkan hava kirliliğiyle meydana gelmektedir. Bozulma, oluşan hava kirliliğine ek olarak bakımsızlık, kötü kullanım vb. gibi insani faktörlerle birleşerek malzeme yüzeyinde, renk değişimine sebep olurken ilerleyen seviyede hamurun yapısal değerini de tehlikeye sokabilecek olan yüzeysel birikimleri tanımlamaktadır. Ayrıca duvar ve kaplama yüzeylerinde suyla çözünerek gezinen tuzlar da leke, yama veya bant şeklinde hoş olmayan görüntülere sebep olmaktadır (Torraca, 1982’ den aktaran Öcal –Dal, 2-12: 33; Küçük, 1997: 121; Şener, 1997: 361; Eskici, Kabaoğlu, 2011: 240; Bayazit-Işıksan, 2014: 156 ve Şener, 2014: 977).

4.1.2.1.5. Taş atkını;

Bozulma, çinide hamuru oluşturan çamur içinde kalan iyi ezilmemiş kireç taşlarının pişirimden sonra ortamda bulunan nemi alarak sönmüş kirece dönüşmesi esnasında hacminin artması ve patlayarak bulunduğu maseden ve sırdan bir kısmını düşürmesi şeklinde görülür (Şahin, 1983: 32).

4.1.2.2.Sır bozulmaları;

Çini hamur üzerinde astar-boya yüzeylerini de kaplayan, hem malzeme dayanıklılığını arttıran aynı zamanda bezeme unsuru oluşturan sır, hamurda olduğu gibi kompozit bir üründür. Sırda görülen bozulmalar şu başlıklar altında incelenebilir.

4.1.2.2.1. Kırık-çatlak;

Sır oluşturan malzemenin üretim hataları (malzemelerin iyi elenmemesi, hamur malzemesi ile uyumsuz oluşları, fırınlama esnasında ve sonrasında gerçekleşen ısı farklılıkları vb. gibi) veya çevresel etkenlerle (ısı değişimi, nem, tuz vb. gibi) gerilimler yaşamasıyla oluşan kısmi ayrılma “çatlak”, tamamen ayrılması ise “kırık” olarak tanımlanır. Ayrıca bu faktörlere bağlı olarak yanma, renk değişimi, kabarcık-baloncuk oluşumu, gözeneklilik, yumrulaşma, zayıflama ve kolay dağılma” gibi bozulmalarda görülebilmektedir. (Arcasoy, 1983: 167), (Küçük, 1997: 125), (Şener, 1997: 361), (Işıkhani, 2008: 70), (Zeyveli- Eskici, 2019:433), (Fraser, 2010: 87-88), (Mirdanlı-Sakarya, 2009: 285).

4.1.2.2.2. Tuz tabakası-kristalleşme-çiçeklenme;

Sır ve boya bileşiminde kullanılan oksit sülfat ve nitrat, sodyum ve potasyumdan arıtılmış pigment ve ara malzemelerin kullanılması ile sırlı fırınlama sonrası sır ve boyalar üzerinde ince tuz oluşumu olarak tanımlanır. Kristalleşme ise zeminden gelen su-nem ile hem sudaki hem de duvardaki çözünebilir tuzlar yüksele ısı karşısında yüzeyde veya hemen altında buharlaşır ve kristalleşir (Buys- Oakley, 1993: 23; Küçük, 1997: 125; Işıkhani, 2012: 17-21).

4.1.2.2.3. Sodalama-sodalaşma;

Sır içinde fazla oranda kullanılan sodaya bağlı olarak fırınlama sonrasında fazla sodanın sır yüzeyinde kendini çiçeklenme şeklinde göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 1983: 32 ve Işıkhani, 2012: 17-21).

4.1.2.2.4. Kavlama ve kabuklanarak ayrılma;

Yapım-üretim aşamasına bağlı gelişen bir bozulma türü olup; fırınlama sonrasında hamur üzerine uygulanan sır-astar yüzeyde görülen ve sır-astar ve hamurda kullanılan malzemenin uyumsuzluğu sonucu gelişen bozulmadır. Uyumsuz

malzeme ve oran sonucu erken dönemde sır, hamur ve astar birbirini tutsa bile zaman içinde gelişen farklı şartlara bağlı çözümleri daha kolay olup ayrılmalar gerçekleşmektedir. Ayrıca sırın hamurla arasında gelişen don veya tuz kristalleşmesi gibi mekanik zorlamalarla kısmen veya bütünü ilgilendiren ölçüde ayrılması olarak da tanımlanır. Bunun dışında çinili yapılarda gerçekleşen yangın gibi ısı yükselmesine bağlı olarak gelişen, çinilerin iç ve dıştaki farklı hacim genişlemesi sonucunda da yüzeyde plak ve parça halinde kopmalar, ayrılmalar görülür (Kieslinger 1968, 13'den aktaran Belli, 2009: 48; Şahin, 1983: 20; Buys- Oakley, 1993: 26; Küçük, 1997: 125; Işıkhani, 2012: 17 ve Atalay-Güler, 2014: 46).

4.1.2.2.5. Korozyon;

Sırın veya bileşiminde yer alan malzemelerin kimyasal bir etkiyle değişime uğramasını tanımlamaktadır. Yüzeyde renk değişimiyle görünen bozulma türüdür görülür. Ayrıca hava kirliliğinin bulunduğu ortamlarda oluşan nitrik asit ve çiniler ile birlikte kullanılan metaller de korozyonun oluşmasına en büyük etkendir (Boreli, 1999: 7'den aktaran Taşkıran, 2014: 75 ve Fraser, 2010: 158).

4.1.2.2.6. Leke;

Sır yüzeyinde görülen organik veya inorganik kökenli leke oluşumlarıdır. Bozulma faktörleriyle (kirlilik unsurlarıyla) oluşabildiği gibi, daha çok müdahaleler sırasında hatalı kullanılan malzemelerle de (malzeme, badana, boya vb gib) meydana gelmektedir (Küçük, 1997: 125; Şener, 1997: 361; Başaran, 2000: 27 ve Işıkhani, 2012: 18)

4.1.2.2.7. Yüzeysel birikim-kirlilik/ siyah tabaka;

Sır yüzeyinde ev, fabrika ve araç yakıtları vb. gibi yanmış karbon atıklar, uçucu küller, toz ve kum gibi havada salınan metal ve mineral parçacıklar, tuz (rüzgar ve dalgalar yoluyla denizden gelen su zerreleri) vb. gibi etkenler sonucu oluşan hava kirliliği, hatalı onarım müdahalesi vb. gibi etkenlerle meydana gelen, yüzeysel birikim veya kirlilik oluşumları, ayrıca çevre ve iklim şartlarına açık malzemelerde nemli yüzeylerde görülen mikroorganizma (turuncu, yeşil ve gri renkleriyle alge ve liken gibi su yosunu gibi) patinası-tabakasını tanımlar. Bu tür bozulma estetik bir problem olarak görülmekte birlikte yüzeyde gözeneklere girerek suyun tutulmasını sağlamakta tuzlanma, ufalanma, aşınma gibi farklı bozulma

türlerine de zemin hazırlamaktadır (Küçük, 1997: 125; Büyükakıncı, 2010: 47-49; Işıkhani, 2012: 19 ve Şener, 2014: 981),

4.1.2.2.8. Yüzeysel tabaka oluşumu /yeni karbonat oluşumu;

Sır yüzeyinde su akıntılarıyla birlikte taşınan çözünen tuzların katılaşmasıyla meydana gelen inorganik kökenli birikimleri tanımlamaktadır. Asitli yağmurların yapı elemanından emilerek çinili yüzey üzerinde sızması sırasında suyun buharlaşmasıyla önce ince ve giderek kalınlaşan, yüzeyi kısmen veya örtücü tabaka oluşumlarına yol açmaktadır (Zeyveli- Eskici, 2019:433).

4.1.2.2.9. Kellik-matlık;

Sır yüzeyindeki uygulanan katmanın ince olduğunda ortaya çıkan, renk farklılığı, hamurdaki bazı hataların görülür olması, kelleşme gibi görünen bozulma türüdür. Ayrıca sıranın az kullanımı yüzey parlamasının gereği kadar oluşmamasına sebep olan bir bozulmayı tanımlar (Singer-German, 1971: 142; Atagün, 2010: 42 ve Zeyveli- Eskici, 2019:432).

4.2. ÇİNİDE BOZULMA FAKTÖRLERİ

4.2.1. Üretim

Çiniler pişmiş toprak ürünler olmalarından dolayı çok aşamalı bir üretim sistemiyle son haline ulaşırlar. Bu aşamalar genel itibariyle çamurun hazırlanışı, istenilen formda şekillendirilmesi, kurutulması ve birinci pişirimin yapılması, yüzeyinin astarlanması, dekorlanması ve sırlanması, ardından eğer istenirse üçüncü pişirimin yapılması şeklinde kabaca sıralanabilir. Bu işlemler sırasında kullanılan malzemelerin tek başlarına ya da birbirleriyle kullanımda, kurutulmasında veya pişirimlerinde karşılaştıkları etkenlere bağlı olarak farklı tepkiler göstermeleri söz konusudur.

Bu tepkilerin temel nedenleri, yanlış hesaplanmış reçeteleri, uygun olmayan tasarım ve şekillendirme, yetersiz pişirim olarak sayılabilir (Buys- Oakley, 1993: 20). İdeal ölçüde malzeme kullanımı sonucu sorunsuz ve istenilen ürünler çıkarken, uygun olmayan ve oran dışındaki kullanımlarda istenilmeyen sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar çinilerin kullanım sürecinde de onunla birlikte maruz

kalınan ortam ve şartlara bağılı olarak akıbetini etkileyecektir. Üretimden kaynaklı bozulma faktörleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

4.2.1.1. Malzeme seçimine bağılı sorunlar;

Çini²⁰ inorganik maddeler olan kuvars, tebeşir, kuvars kumu gibi doğal malzemelerin belirli oran da karıştırılması, 900-970 °C derecede fırında pişirimi, üzerine daha küçük taneli içeriğe sahip kuvars ve silikat bileşenleri ile oluşturulan astarın uygulanması (Işıkhani, 2012: 16) ve ardından bileşiminde çeşitli metal oksitlerin bulunduğu boyalar (Arcasoy, 1983: 241) ile dekorlanıp üzerine yine içeriğinde kuvars, kurşun oksit, soda ve boraks gibi inorganik malzemelerden üretilen sır ile kaplanması ve 900-970 °C de son pişirimi ile oluşan bir bütünlüktür.

Bu üründe kullanılan malzemelere bağılı gelişen bozulmalardan biri, sır ve boya bileşiminde kullanılan oksit sülfat ve nitrat, sodyum ve potasyumdan arıtılmış pigment ve ara malzemelerin kullanılması ile sırlı fırınlama sonrası sır ve boyalar üzerinde ince **“tuz tabakası”**nın oluşumudur (Işıkhani, 2012: 17-21). Ayrıca sır içinde belirlenen orandan fazla kullanılan sodaya bağılı olarak fırınlama sonrasında fazla sodanın sır yüzeyinde kendini çiçeklenme şeklinde göstermesiyle de **“sodalama-sodalaşma”** denilen bozulma da bu grup bozulmalara örnektir (Işıkhani, 2012: 17).

Diğer bir bozulma ise **“taş atkını”** olarak isimlendirilen bozulmadır. Bozulma, çinide hamuru oluşturan çamur içinde kalan iyi ezilmemiş kireç taşlarının pişirimden sonra ortamda bulunan nemi alarak sönmüş kirece dönüşmesi esnasında hacminin artması ve patlayarak bulunduğu maseden ve sırdan bir kısmını düşürmesi şeklinde görülür (Şahin, 1983: 32). Yine sır yapısında yer alan, sırda eritici özellik taşıyan sodyum oksit ve potasyum oksit, yapısal özellikleri gereği **“sır çatlağı”** bozulmasına meyli arttırmaktadır (Arcasoy, 1983: 167).

4.2.1.2. Yapım-üretim aşamasındaki sorunlar;

Yapım-üretim aşamasına bağılı gelişen bozulmalar; hamur, astar, sır, boya, kurutma ve fırınlama şartlarından kaynaklı olabilir (Öztürk, 2020; 900). Hamur

---

²⁰ Çini içeriğinin verildiği bu bölümde Işıkhani'nin yayınından aktarılan bilgiler Dr. Faruk Şahin'in izniyle, el yazısı ile yazdığı, yayımlanmamış notlarından alınmıştır (Işıkhani, 2008: 66-75; Işıkhani, 2012: 15-22).

üzerine uygulanan astar ile ilgili gelişen bozulmalardan ilki, fırınlama sonrasında astar yüzeyinde görülen **“kavlama ve kabuklanarak ayrılma”** türü bozulmalarıdır. Bu bozulmalar astarda kullanılan malzemenin boya ve hamurda kullanılan malzemeye uyumsuzluğu sonucu görülmektedir (Atalay-Güler, 2014: 46).

Benzer bir bozulma, kullanılan astarın yeterince inceltilmemesi, homojen (iyi dağılımlı) sürülmemesi, çinilerin astar içinde gereğinden fazla bekletilerek kalın uygulanması veya tersi olarak ince ve örtücü olamayan astar uygulaması, hamurun fazla gözenekli ve kuru olması sonucunda **“kabarma, dökülme, dalgalı görünüm, yüzeyde hava kabarcıkları”** gibi bozulmalar görülebilmektedir. Astarlama öncesi yüzeyin temizliğine bağlı olarak gelişen, sürülen astarın tutmaması sonucu da **“kabuklanma, topaklanma”** bozulmaları ortaya çıkar (Arcasoy, 1983:147).

Üretim aşamasında sır kullanımına bağlı gelişen bozulmalar, sırnın kalınlığına bağlı olarak ortaya çıkan, ince veya kalın sır kullanımından kaynaklanmaktadır. Sır tabakasının normalin üstünde olması ile **“toplanma, iğne başı delikleri, renk farklılığı”** gibi hatalar görülür (Atagün, 2010: 42). Ayrıca kalın sır uygulaması **“sır çatlağına”** da sebep olabilmektedir (Arcasoy, 1983: 226).

Sır ince olduğunda ise **“renk farklılığı, hamurdaki bazı hataların görülmesi, kelleşme”** gibi bozulmalar oluşabilmektedir (Atagün, 2010: 42) (Zeyveli-Eskici, 2019:432). Ayrıca sırnın az kullanımı **“yüzey parlamasının gereği kadar oluşmamasına”** da sebep olur (Singer-German, 1971: 142). **“Toz atkını”** olarak isimlendirilen ve bisküvi üzerindeki kirli ve yağlı bölgelerde sırnın açık kalması yani yüzeyi kapatmaması da sır bozulmalarına diğer bir örnektir (Şahin, 1983: 35)

Üretim aşamasında kullanılan boyaya bağlı olarak sır ve boya birleşmesinin eksik olduğu durumlarda renklerde **“kararmalar”** görülür, ayrıca kobalt gibi bazı renklendirici pigmentlerin üzerindeki sırnın çözücü özelliğine bağlı olarak renklerde **“dağılma”**, yüzey kirliliğine bağlı olarak da **“dökülme”** görülebilir. Renklerin kullanım kalınlığına, pişirim sıcaklığına, sır ve boya içerik farklılıklarına, göre renklerde **“ton farklılıkları”** ve **“boya kabarcıklanması”** görülür (Fraser, 2010: 158). Sıraltı boyalı kısımlarda görülen **“toplanma ve matlaşma”** bozulması, üzerine uygulandığı hamur malzemesinin ve boya üzerine uygulanan sır malzemesinin boya

içine uygun oranda katılmamış olması halinde görülen bir bozulmadır (Arcasoy, 1983: 248).

Çini üretiminde ürünlerin en çok bozulmaya uğradığı aşamalardan birisi kurutma aşamasıdır. Kurutma aşamasına bağlı olarak görülen bozulmalar çini hamurunda görülen **“kırık ve çatlaklar, deformasyon-eğilme”** dir. Çatlağın her iki yanında yer alan kenar ve yüzey pürüzlerinin keskin olmayışı kuruma esnasında yavaş oluşan çatlaklar olduğunu gösterir. Bu bozulmalar gövde kusurları ve yanlış kurumaya bağlı gerilimden kaynaklanmakta ve daha sonra ilerlemektedir. Kurutma işleminin süresi, ortam şartları ve çini hamurunun farklı kalınlıkta oluşu çatlak oluşumuna zemin hazırlayan sebeplerdir. İnce ve kenar kısımlar çabuk kururken kalın ve iç-orta kısımlar daha geç kurur. İlk kuruyan kısımlar ilk önce küçülür ve henüz kurumayan kısımları sıkıştırır, bu esnada oluşan gerilim, deformasyona-eğilmelere, çatlaklara ve ilerleyen aşamalarda kırıklara sebep olur (Fraser, 2010: 24-25-46), (Arcasoy, 1983: 88-89).

Üretim aşamasına ilişkin son bozulmalar pişirim aşamasında gerçekleşir. Çini hamurunun yukarıda sıralan aşamalarda belirlenen faktörlere bağlı olarak yüzeyinde gelişen mikro çatlak ve krater oluşumları gözle görülür miktarda olmasa da, pişirim aşamasında fırının atmosferine bağlı olarak artmakta ve dahası ilerleyerek kırıklara sebep olabilmektedir. Bunun dışında sadece fırın atmosferine bağlı olarak gelişen bozulmalar da söz konusudur (Işıksan, 2008: 70—71). Fırın sıcaklığının gerekenden fazla miktarda ve sürede olması ve kaynaması, ısının ani yükselmesi ve düşmesi, tam soğumadan fırının açılması, fırının içindeki üst ve alt raflarda ki ısı farklılıkları, yüzey hacim artışı ya da azalışı, malzemelerin genleşme katsayısı farkı, sır, astar, hamur ve boyaların ısı işlem sırasında oluşturdukları kimyasal reaksiyonlar (hamurda kullanılan fazla miktardaki uçucu madde oranı gibi) ve devamında gelişen fiziksel etkiler, nem vb. gibi faktörler **“sert ve keskin çatlak, kırık, yanma, renk değişimi, kabarcık-baloncuk oluşumu, yumrulaşma, zayıflama ve kolay dağılma”** gibi bozulmalara sebep olmaktadır (Işıksan, 2008: 70), (Zeyveli- Eskici, 2019:433), (Fraser, 2010: 87-88), (Arcasoy, 1983: 108-109).

4.2.2.Kullanıldığı Yer ve Konum

Çini malzemeler genel itibariyle mimari yapı elemanlarında (duvar, mihrap, pencere çerçeve ve alınlık vb. gibi) yalıtım ve süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. Bu kullanıma bağlı maruz kalınan koşullar sonucu oluşan bozulmalar çinileri ve aynı zamanda üzerinde bulundukları yapı elemanlarını da etkilemektedir. Bu durumda çiniler doğrudan veya dolaylı olarak hatta bazen iki durumda birden bozulma faktörlerinden etkilenebilmektedirler. Çinilerin kullanıldığı yer ve konuma bağlı olarak gelişen sorunlar aşağıdaki gibi iki başlık altında incelenebilir.

4.2.2.1.Bulunduğu yer ve konumuna bağlı gelişen sorunlar;

Çiniler yapı elemanları üzerine çeşitli bağlayıcı malzemeler kullanılarak sabitlenmekte ve bu destekten ayrılana kadar birlikteliklerini korumaktadırlar. Bu durumda bulunduğu yapıyı ilgilendiren statik ve benzeri tüm olaylar, üzerinde yer alan çinileri de etkilemekte ve ilgilendirmektedir.

Yapı zemininin mukavemetinin düşük olması ya da homojen olmaması, yapı ve çinilerini ilgilendiren statik bozulma faktörlerindendir. Örneğin yapı, bulunduğu zeminin yamaç oluşu ya da dere yatağında oluşu ile ayrıca zemin yapısının homojen olmaması sebebiyle değişime uğrayabilmektedir. Bu değişim de zaman ve iklime bağlı faktörlerin etkisi ile büyümektedir. Bu değişimler zaman içinde belli belirsiz durgun hareketler şeklinde oluşarak biriken ve yapıyı etkileyen hareketlerdir (Ahunbay, 2009: 38-39), (Işıksan, 2008: 74).

Bu hareketlerden dolayı bazı durumlarda yapının duvar ya da duvarları zemine farklı ölçülerde oturma göstermekte ve ayrıca bu dengesiz basınç farkı ile çatlaklar ve kırıklar oluşmaktadır. Bu gibi bozulmaları destekleyen ve yine zemindeki dengesiz vibrasyon ve mukavemet farkı oluşturan diğer etkenler de trafik ve bayındırlık çalışmaları sonucu oluşmaktadır. Çinili eserlerin çevresinde yapılan yollar, kazılar, yaşam alanlarının oluşturulmasında yeni inşaatların yapılması ve bu esnada iş makinalarının çalışması, ağır tonajlı taşıtların yapılara yakın mesafeden geçerek zemini etkilemeleri ve oluşturdıkları vibrasyonlar bahsi geçen bozulmalara sebep olmaktadır (Ahunbay, 2009: 56-57).

4.2.2.2. Taşıyıcıda gelişen sorunlar;

Taşıyıcıdan (duvar, ayak gibi) kaynaklı sorunlar, zemin problemleri ile paralel düzeyde bozulma faktörleri arasındadır. Zira çinilerin üzerinde bulunduğu ana yapının, zemin şartlarına bağlı olarak etkilenmesi yanında yine ana yapıyı ilgilendiren alt yapı ve örtü sorunları; yani drenaj problemleri, yapının ilk inşasında gerçekleşen strüktürel hatalar, hatalı malzeme kullanımı, kötü işçilik ve uygulama detayları gibi unsurlar zemin şartları gibi farklı nedenlere bağlı gelişen (Deprem, trafik vb.) bozulma faktörlerinin başında gelmektedir. Bu etkenler dolaylı da olsa yapının farklı unsurları üzerinde yer alan çinileri de etkilemektedir. Ayrıca çini plaka ve tutunma harcı, sahip olduğu ağırlık ile hem kendi için hem de üzerinde bulunduğu ana yapının statığı için büyük önem taşımaktadır. Tek bir karo 850-1400 gr arasında bir yük oluşturmakta ve uygulandığı taşıyıcı elemana bu yükü taşıtmaktadır. Oluşan vibrasyonlar ile çinili olan kubbe, tonoz, kemer gibi elemanların ilk olarak etkilendiği görülmektedir (Ahunbay, 2009: 38-42), (Işıksan, 2008: 74).

4.2.3. Çevre ve İklim Etkileri (Atmosfer)

Doğal malzemelerin tümünde olduğu gibi çiniler de bulunduğu çevreye ve maruz kaldıkları iklim etkilerine karşı direnmekte ancak süreç içerisinde bozulmaya uğramaktadırlar. Çevresel ve iklimsel etkileri kapsayan bozulma nedenleri atmosferik faktörlere bağlı gelişir. Atmosferik faktörlerde en etkin sorun kaynağı sıcaklık ve nemdir.

4.2.3.1. Sıcaklık, nem, iklim;

Atmosferik olaylar içerisinde gece ile gündüz arasındaki ısı farkına bağlı olarak gelişen değişimler çiniler üzerinde yıpratıcı etki göstermektedir. Binalarda taşıyıcı ve örtü sistemlerinde görülen sorunlar vasıtasıyla yağışlar ve su (nem), yapı elemanlarına ve dolayısıyla kaplamayı sağlayan harçlara ve çinilere ulaşır. Özellikle kış aylarında 0 °C'nin altına düşen ısı ile birlikte su (nem) donar ve hacimsel bir genişlemeye sebep olur. Bu genişleme ile birlikte bulunduğu yere sığamayan ve kendine yer açmaya çalışan su, çiniye zarar verir. Bu zararlar hamurda ve sırlı yüzeyde kırık, çatlak ve dağılma olarak görülür (Taşkiran, 2014: 75). Ayrıca ani sıcaklık değişimi yani termal şok sonucu da bozulmalar görülmektedir, şöyle ki sıcaklıkla genişleyen malzeme soğumayla çeker. Örneğin aşırı sıcak günde ani bastıran

yağmurla veya havanın soğumasıyla genişmiş yüzey birden çekme hareketine maruz kalırsa çini hamuru veya sırda çatlar, kırıklar görülebilir²¹.

Suyun varlığında pişmiş toprak ürünlerde çokça rastlanan sorunlardan bir diğeri çözünebilir tuzların yol açtığı bozulmalardır (Buys- Oakley, 1993: 23). Toprak içinde bulunan sodyum karbonat, sodyum nitrat ve sodyum klorür gibi maddeler, suyun yardımıyla yapı malzemeleri ve üzerinde kaplama olarak kullanılan çiniler gibi gözenekli malzemelere sızarak kuşatır. Sıcaklık değişimlerine bağlı olarak suyun buharlaşmasıyla katılaştıran çözünebilir tuzlar, hamuru bozarak kırık ya da çatlaklara neden olur (Başaran, 2000: 25). Bu bozulmanın oluşumu düşük sıcaklıkta, hava sirkülasyonunun sabit olduğu ve havadaki nemin yüksek olduğu durumlarda uzun vadede yüzeye kadar hareket eden tuzlu suyun yüzey veya yakınında buharlaşmasıyla; hava sıcak, rüzgallı ve kuru olduğunda ise tuzların yüzeye ulaşmadan katılaşması ve baskı yapması şeklindedir (Şener, 2017: Ders notları).

Tuz kristalleşmesinin bir başka etkisiyle, mevcut tuzların (çözelti halinde) bulunduğu su, ısınan hava ile birlikte buharlaşmak için bu çatlak ve kırıklardan dışarı çıkar ve bu sırada yüzeyde tuz birikimine sebep olur (Ahunbay, 2009: 46). Tuzlar, yapı ve kaplama malzemelerinde parçalanmalara, yüzey dekorasyonlarının dökülmesine neden olan başlıca etkenlerdir (Öcal –Dal, 2-12: 33). Çözünür tuzlar suyla çözünür, yapı malzemelerinde hareket ederek taşınır, ısınan hava ile su buharlaşır ve geride kalan tuzlar, kristalleşerek malzeme içerisinde mekanik baskılara yol açarken, ayrıca duvar ve kaplama yüzeylerinde leke, yama veya bant şeklinde hoş olmayan görüntüler ortaya çıkar; yüzey bozulmalarına ve çiçeklenmeye sebep olurlar (Torraca, 1982’ den aktaran Öcal –Dal, 2-12: 33).

Yağmur, kar, rüzgar gibi diğer iklimsel etkiler yoluyla özellikle dış cephede bulunan çinilerde aşınma, kirlenme, malzeme, parça ve harç kaybı da görülmektedir (Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 172).

4.2.4. Risk Faktörleri

Mimaride dış cephe ve iç mekânda farklı kullanım alanı bulan çiniler, çevre ve iklim etkenleri dışında var olan tüm olumsuzluklardan etkilenmektedir. Bahsi

---

²¹ Bu bilgiler Şener’in 2017-18 dönemi doktora derslerinde anlattığı yazılı olmayan ders notlarından aktarılmaktadır.

geçen risk faktörlerinden bazılarının engellenmesi ya da azaltılması mümkün olmakla birlikte, engellenemez doğa olayları için de aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çiniler için önemli bozulma kaynağı olan bu faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

4.2.4.1. Hava kirliliği; siyah tabaka

Atmosferdeki katı, sıvı ve gaz halde yer alan, doğal ve insan kökenli kaynaklardan oluşan, canlı sağlığına ve yeryüzünün ekolojik dengesine zarar veren veya yabancı maddelerin doğrudan ya da dolaylı olarak diğer maddelerle reaksiyona girmesi sonucu meydana gelen kirlilik, “hava kirliliği” olarak tanımlanır.

Reaksiyonlar sonucu oluşan zararlı maddeler ve bu maddelerle beslenen yağmurlar (asit yağmurları) sonucu çinili yapılar dâhil tüm tarihi eserler tahrip olurken, havadaki duman partikülleri de yapıların ve çinilerin üzerine yapışarak tabaka oluşumuna sebep olur. Suyun etkisiyle bu bozulmalar hızlanır. Ev, fabrika ve araç yakıtları vb. gibi yanmış karbon atıklar, uçucu küller, toz ve kum gibi havada salınan metal ve mineral parçacıklar, tuz (rüzgar ve dalgalar yoluyla denizden gelen su zerreleri) vb. gibi etkenler aşındırıcı etkileriyle yapıların dış cepheleri ve girdikleri iç mekanlarda büyük oranda bozulmaların hızını arttırmaktadır. Kapladıkları yüzeylerde iklim ve zaman bağlı olarak sıcak-soğuk ve nemin yardımıyla siyah tabakaya sebep olmaktadır (Büyükakıncı, 2010: 47-49), (Eskici, Akyol, Kadioğlu, 2006: 172). Yüzeysel kirlilik, görünümü etkileyen estetik sorun gibi algılansa da aslında tuz birikimi, ufalanma ve yapraklaşma gibi farklı yeni bozulmalara yol açan bir faktördür. Çünkü mikrobiyolojik patina/tabaka oluşumları yüzeyde gözeneklere nüfuz ederek yağış suyunun ve nemin tutulmasına ve ardından gelişen don olaylarıyla meydana gelen genleşme ve basınç sonucunda da bozulmalara neden olmaktadır (Şener, 2014: 981).

4.2.4.2. Afetler (deprem, yıldırım, yangın);

Kültür varlıklarının tamamı için en keskin-yıkıcı değişimlerin ve bozulmaların yaşandığı olaylar afetlerdir. Afetler yapıların statik düzenine ve malzemesine yaptığı direkt ya da dolaylı etkiyle bazı durumlarda geri dönüşsüz bozulmalara sebep olmaktadır. Çinilerin kullanıldığı yer ve konuma bağlı olarak gelişen sorunlar başlığında da değinilen unsurlara ek olarak, yaşanan depremler de

aynı doğrultuda gelişen ve bozulmayı arttıran faktörlerdir. Deprem esnasında çinili yapının bulunduğu bölgeye yayılan vibrasyon, yapıyı ve yapı elemanlarının strüktürel dengesini bozmakta ve hatta tamamen yıkmaktadır. Yıkımın gerçekleşmediği durumlarda bile, titreşime bağlı olarak çinilerin, bağlı bulunduğu duvarın ve aradaki harcın yapısal farklılıklarıyla titreşime verdiği farklı cevap sonucunda farklı gerilimler yaşanır ve çinilerde pano bozulmaları, parça kaybı, kırık, çatlak vb. gibi bozulmalar görülebilir.

Yangın esnasında yükselen ısı sonucunda ise yapı elemanları ve malzemesi yanında, üzerinde bulunan çinilerin yüzeyinde hacim genişlemesi oluşur, ancak ortamdaki ısı taş ve çinilerin iç yüzeyine aynı süratle nüfuz etmediği için, dışı sıcakken içi soğuk kalır ve malzemenin direncini aşan iç gerilme oluşur. Bu ısı farkı ve gerilmeye bağlı yapı malzemeleriyle birlikte üzerindeki çinilerde plak ve parça halinde kopmalar görülür. Yanı sıra dekorlu yüzeylerdeki sırüstü uygulamalar bu esnada büyük zarar görür (Kieslinger 1968, 13'den aktaran Belli, 2009: 48), (Buys-Oakley, 1993: 26). Bu malzeme bozulmalarının hemen görünmediği durumlarda da çini malzemenin mukavemetini azalttığı için zaman içinde bozulma faktörlerine karşı daha savunmasız duruma getireceği için daha hızlı bozulmalara sebep olacaktır.

Yangın esnasında ortamda bulunan ve yanan diğer yanıcı maddelerden (kumaş, ahşap mobilya vb. gibi) çıkan kalıntılar da çini yüzeylerde zarar verici etki oluştururlar (Gökbel, 2010: 9-11). Diğer risk faktörü olan yıldırım düşmesi esnasında da düşüş şiddetine bağlı, hem isabet ettiği yer hem de bir yıkıma sebep olduysa yıkılan yapı parçasının yıkılırken etrafındaki yapı unsurlarına verdiği zarar büyük bozulmalara yol açmaktadır.

4.2.4.3. Yeniden kullanım veya terk;

Risk faktörlerinden bir diğeri çinili yapıların yeniden kullanımı veya terk edilmeleridir. Çinili yapılarda zaman içinde ortaya çıkan yapısal ve işlevsel sorunlar, zaman bağlı beğenilerin değişmesi ve başka alternatiflerin ortaya çıkışı vb. gibi sebeplerle yapıların terk edilmesi ya da yeniden farklı amaçlar için kullanılması isteği doğmaktadır.

Bu istek ve ihtiyaçlar sonucunda terk edilen çinili yapının bulunduğu alandaki kentsel dokunun yok olması ile bu tür yapılar zamanın yıpratıcı etkisine karşı

savunmasız olarak terk edilmesi ve sonucunda özgün yapının bozulması anlamına gelmektedir. Benzer olarak yeniden kullanımda da yeni istek ve ihtiyaçlar için özgünüyle alakası olmayan hatta özgün yapı ve çinilerine zarar verecek değişikliklerin yapılması söz konusu olur (Ahunbay, 2009: 50). Her iki durumda da çinili yapılar belki de geri dönüşü olmayan bozulmalarla karşılaşılır.

Terk edilen yapılarda ilgisizlik ve bakımsızlığa bağlı olarak gelişen ve yine bozulmaları hızlandıran diğer bir husus kuş pislikleri, örümcek-sinek yumurtaları ve dışkılarıdır. Rüzgârla taşınan ve yapılar üzerinde kendine yer bulan polenler, sporlar, mantarlar ve bitki tohumları uygun buldukları yerde yerleşmeye ve ardından yetişmeye çalışırlar. Bu mikro organizmalar ya da bitkisel gelişimler çinili yüzeyler üzerinde şiddetli bozulmalara sebep olurlar (Şahin'den aktaran Işıksan, 2008: 72).

4.2.5. Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Sorunlar

Çinili yapılar özelinde tüm kültür varlıkları, pek çok büyük zararı ve devamında bozulmaları insan eliyle yaşamışlardır. İnsanların kullanımı için yapılan ve yine beğeni ve istekleri doğrultusunda şekillendirilen ve süslenen çinili yapılar zaman zaman yine insan tarafından bu sayılan özellikleri yüzünden tahribata uğrarlar. Müdahalelerin bir kısmında kasıtlı zarar vermek söz konusu iken, bir kısmında ise yapıların ve çinilerin kurtarılması için yapılan uygulamalar oluşturmaktadır.

4.2.5.1.Vandalizm;

Çini gibi hem estetik hem de işlevsel özelliğe sahip ürünler, tarih boyunca insanların ilgilerini çekmiş ve talep görmüştür. Bu talep bazı durumlarda meşru olmayan şekillerde gerçekleşmiş, çinilerin yoğun şekilde bozulmalarına ve yok olmalara sebep olmuştur. İnsan eliyle gerçekleşen ve Vandalizm olarak isimlendirilen bu teşebbüsler bazen çinilerin sahip olduğu maddi değerden faydalanmak için bazen, eskidiği düşüncesiyle onarmak yerine yıkılmak istenmesi sonucu bazen de çinilerin değerlerini bilmeden günlük kullanım eşyası gibi kullanmak amacıyla gerçekleşmiştir. Her durumda çiniler bulunduğu yapıların üzerinden sökülmesi veya yıkılması işlemleri sonucu ağır hasar görmüş veya tamamen yok olmuşlardır. Ayrıca savaşlar esnasında gerçekleşen saldırılar sırasında

doğrudan veya dolaylı olarak çinili yapılar da etkilenmekte ve yok olmaktadır (Asatekin, 2004: 52), (Ahunbay, 2009: 54).

4.2.5.2. Hatalı onarım ve müdahaleler;

En az Vandalizm kadar etkili, bozulmalara sebep olan diğer bir faktör de çiniler ve çinili yapılara uygulanan hatalı onarım ve müdahalelerdir. Bu uygulamalar ilk bakışta yapının ve çinilerin mevcut durumlarının güçlendirilerek, yaşamını uzatmak ve ayağı kaldırmak amaçlı olsa da, yapılan işlemlerin ve kullanılan malzemelerin sahip olduğu içerik ve etkileri zaman içinde farklı etkenlerle birleşip çiniler ve yapılar üzerinde tam tersi bir sonuç doğurabilmektedir (Eskici, 2008: 118-122).

Uygulamalar esnasında “esere fazla güç uygulanması sonucu ortaya çıkan kırılma, çatlama gibi fiziki bozulmalar, zımpara, ege, törpü, matkap v.b. malzemelerin doğru ve dikkatli kullanılmaması sonucu oluşan aşınma, geri dönüşümsüz yapıştırıcı ve tamamlama malzemelerinin kullanımı, estetiğe uygun olmayan müdahaleler, dikkatsiz paketleme ve taşıma yapılmasından” doğan bozulmalar hatalı onarım ve müdahalelerini oluşturmaktadır (Zeyveli- Eskici, 2019:434). Özgün malzemenin bozulmasını hızlandıracak hatalı onarım ve müdahaleler, aşağıdaki gibi sıralanabilir.

4.2.5.2.1. Hatalı malzeme kullanımı ve taşıyıcıda hatalı onarımlar;

Ülkemizde 1940’lı yıllardan sonraki onarımlar esnasında kullanılan ve çinilerin bozulmasına sebep olduğu anlaşılan çimento katkılı harçlarla yapılan onarımlar, hatalı onarımlar olarak değerlendirilebilir (Kap, Sağlık, 2018: 88). Ne yazık ki çimento katkılı harç malzeme “son dönemlerde yapılan tüm duvar örgü onarımlarında kullanılmış” (Şener, 2014: 890) olup “yoğun tuz içeriği, geçirimsizliği ve düşük genleşme özellikleriyle özgün malzemeler üzerinde bozulma sürecini hızlandırıcı rol oynamaktadır. Kimyasal ve fiziksel özellikleri bakımından geleneksel yapı malzemeleriyle ısı, nem ve çeşitli hava koşullarına karşı tamamen farklı çalışan bu malzeme gerek renk ve doku benzerliği gerekse estetik bütünlük bakımından da büyük bir uyumsuzluk sergilemektedir” (Eskici, 2008: 72). Buna bağlı olarak çimento katkılı harç kullanılan yapılarda su ile aktive olduğu durumlarda yüzeysel veya malzemeyi ilgilendiren sorunlara yol açmakta, çiçeklenme, kabarma, dökülme

ve nihayet malzeme kaybına sebep olmaktadır (Kap, Sağlık, 2018: 89), (Vakıf Restorasyon Yıllığı, 2012: 128).

Çimento gibi özgün yapıya ve üzerindeki çinili unsurlara zarar verecek olan malzeme kullanımı dışında yine onarımlar esnasında yapılan yapısal değişiklikler ile özgün yapı geri dönüşümsüz bozulabilmektedir. Taşıyıcı unsurlarda uygulanan hatalı onarımlar sonucu, strüktür düzende aşırı yüklenmeye veya süreksizliklere sebep olmakta (Ahunbay, 2009: 50) ve bunu takiben taşıyıcılar üzerindeki çiniler de bulundukları yerden düşerek ya da parça kaybederek bozulmaya uğramaktadırlar.

Ayrıca kubbe göbekleri gibi çinili yüzeylere sonradan yerleştirilen aydınlatmalar için kullanılan çivi gibi metal elemanlar hava ile temasından kaynaklı bir oksidasyon yaşamakta ve buna bağlı korozyonlar gelişmektedir. Hava kirliliğinin bulunduğu ortamlarda oluşan nitrik asit metal korozyonuna en büyük etkidir (Boreli, 1999: 7'den aktaran Taşkiran, 2014: 75). Ayrıca çinili yapıların duvarlarında da bu tür metal malzemelerin kullanılması oldukça sık görülen bir durum olup duvar çini karolar için bozulma faktörlerindendir.

Çini onarımlarında kullanılan yapıştırıcı ve dolgu malzemelerinin fazla kullanımı ile yüzeye bulaşması ve gerektiği gibi temizlenmemesiyle yüzeyde sararma, kirlilik ve lekelenmelere sebep olmakta ve zamanla yoğunlaşmaktadır. Fazla yapıştırıcının temizlenme esnasında parçaların kopmasına ve aşınmaya sebep olabilir. Ayrıca parçaların birleştirilmesi için kullanılan bantların uzun süre yüzeyde kalmasının sonucu olarak lekelenmeler olmaktadır. Aynı zamanda yüzeyde kalan bant yapıştırıcıları toz ve kirleri çekerek yüzeyde birikinti oluşmasına yol açmaktadır (Şener, 1997: 361), (Zeyveli- Eskici, 2019:434), (Eskici,2004: 79), (Küçük, 1997: 121).

4.2.5.2.2. Temizlik;

Çinili eserler üzerinde bulunan, ortam koşullarına bağlı olarak gelişen farklı türde kirlerin temizlenmesinde mekanik ve kimyasal yöntemler gibi pek çok yöntem kullanılabilir (Şener, 2013: 618), (Başaran, 2000: 30), (Küçük, 1997: 121), (Eskici, 2009: 773). Bu yöntemlerin uygulama tekniği, süresi, malzemesi vb. gibi ayrıntıları temizlik işleminin sonucunu tamamen değiştirmekte ve doğruluğunu etkilemektedir. Zira temizlik özgün malzeme için zarar verici olan kirleri yok etmeyi

amaçlamaktadır. Ancak yanlış temizlik uygulamaları çinili yüzeyler için ciddi bir bozulma faktörü olabilir. Özgün yüzeylerin temizliğinde temizlenecek malzemenin türü, korunma durumu, yüzeydeki kirin niteliği, temizlenecek yüzeyin boyutu göz önüne alınarak; uygulayıcı tarafından kontrol edilebilir şekilde, yüzeyde yeni bozulmalara sebep olmadan uygun yöntem seçilerek temizlenmelidir (Eskici, 2009: 775), (Eskici, 2013: 60). Aksi takdirde yapılan temizlik uygulaması özgün yüzeyin yapısını geri dönüşümsüz şekilde bozabilmekte ve ciddi bir risk faktörü oluşturmaktadır.

4.2.5.2.3. Dolgu-tamamlama, rötuş;

“Bozulmalara yol açan yağış, rüzgâr, sıcaklık, nem, bitki gelişimi, doğal ve iklimsel faktörler yanında; hatalı onarımlar ve bakımsızlık gibi insanı faktörler de yapı malzemeleri üzerinde aşındırıcı, tahrip edici ve /veya bozulmaları artırıcı rol oynadığı” anlaşılmaktadır (Şener, 2014: 980).

Çiniler üzerinde bozulmalar sonucunda çoğu kez malzeme ya da parça kaybı yaşanmaktadır. Bu bozulmalara karşın “çeşitli iç ve dış etmenler ile şekillenen boşluk ve eksikliklere yapılan onarımlara da tamamlama” olarak tanımlanmakta (Bakırer, 1985: 50), onarım ve müdahaleler esnasında kayıp yaşanan alanlarda farklı tekniklerde tamamlama yöntemleri uygulanmaktadır.

Bu tamamlamalar çiniler için malzeme ve dekor bazında gerçekleşebilmektedir. Her iki açıdan da oldukça önemli ve kritik bir işlem olan tamamlama işlemi sırasında kullanılan yanlış malzeme ve yanlış uygulamalar özgün yapı ve çiniler üzerinde önemli ve hatta geri dönüşümsüz bozulmalara sebep olmaktadır.

Çinilerin de içinde bulunduğu süsleme unsurlarına yönelik restorasyon çalışmalarında tamamlama işlemleri, koruma (pratik) gereklilik ve görünüş (estetik) gereklilik durumlarında yapılmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun yapılacak tamamlama uluslararası kabul gören tüzüklerde²² de belirtildiği üzere bilgi ve

---

²² Carta Del Restauro (Restorasyon Tüzüğü)’nun 2. maddesinde: “Madde 2- Sanatsal nedenler veya mimari bütünlük sağlama kaygısından kaynaklanan restorasyon sorunları tarihi ilke ve ölçütlerle sıkı sıkıya bağlıdır; bir anıtın bütünlenmesi birtakım varsayımlara değil, anıtın sağladığı kesin verilere ve büyük ölçüde anıtın özgün öğelerine dayandığı takdirde gündeme gelebilir.” Şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. İnternet: Carta Del Restauro (1931) (URL-3). Venedik Tüzüğü Madde 12’de, “Madde 12- Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünlüğe uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu

belgeye dayalı ve ayırt edilebilir nitelikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan uygulama yanıltıcı olabilir (Eskici, 2018: 137). Ayrıca uygun olmayan malzeme kullanımında örneğin çimento katkılı harç gibi malzemelerde özgün malzemeyle genleşme, geçirgenlik, sağlamlık açısından uyuşmama ve zamanla özelliğini yitirerek bulunduğu yerlerden ayrılma ve işlevini kaybetme gibi bozulmalar görüldüğü gibi, içeriğindeki tuz sayesinde de risk oluşturmaktadır. Ayrıca bu tür uygun olmayan malzeme kullanımı sonucu; (Şener, 2012: 339). Tamamlama uygulamalarında gerekli görüldüğü durumlarda, kısmi veya destek tamamlama (yapısal tamamlama) ve biçimsel tamamlama (formun bütünlenmesi) yapıldıktan sonra dekorlu alanlarda da çizgisel (soyut), farklı tonlama ve tarama, renkli noktalama (puntinato), mimetik (birebir/taklitçi) tamamlama, rötuş yöntemleri kullanılarak işlem bitirilebilir (Eskici, 2018: 138-147). Ancak bu uygulamada da yukarıda bahsedildiği üzere bilgi ve belgeye dayalı ve ayırt edilebilir nitelikte olması, malzemeyle uyumluluk göstermesi ve eser için yeni bir zarar üretmemesi gerekmektedir.

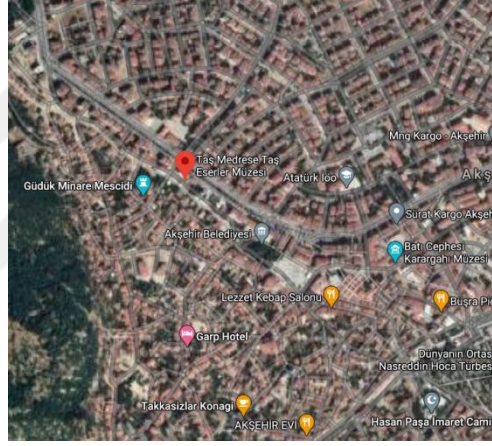
onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.” şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. İnternet: Venedik Tüzüğü (1964) (URL.4).

5. SAHİP ATA FAHRETTİN ALİ BANİLİĞİNDE YAPITIRILAN ESERLERDEKİ ÇİNİLERİN MEVCUT KORUNMA DURUMLARI (KATALOG)

5.1. Akşehir Sahip Ata Külliyesi

Akşehir Sahip Ata Külliyesi, Konya ili, Akşehir İlçesi, Altın kalem Mahallesi, Eski Afyon Caddesi üzerinde yer almaktadır (Karpuz, 2009: 1255). Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yapıdırılmış olan yapı topluluğu, Akşehir’de Selçuklulardan günümüze ulaşan medrese, mescit, türbe, Daru’l Kurra, şifahane, hankah, imaret ve çeşmeden oluşan bir külliye dir. Ancak günümüze medrese, mescit ve türbe ulaşabilmiştir (Demiralp, 1996: 57) (Karpuz, 2009: 1255).

Harita 5. 1. Sahip Ata Külliyesi şehir plan haritası (URL-5).

5.1.1. Taş Medrese (Kat. No:1)

Harita	: 5.1
Çizim	: 5.1, 5.2
Fotoğraf	: 5.1- 5.89
Tablo No	: 5.1, 6.1
İnceleme Tarihi	: 17.11.2017,12.09.2019

Medresenin, kitabesine²³ göre, Sultan II. İzzettin Keykavus zamanında, H. Muharrem 648/ M. Nisan/Mayıs 1250 yılında²⁴, Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından

²³ Kitabe Arapça yazışışı ve Transkripsiyonu için Bkz. Demiralp, 1996: 64

yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Uğur-Koman, 1934: 87) (Yavaş, 2015: 91). Ancak kaynaklarda, yapının daha önce 1216 yılında I. İzzettin Keykavus devrinde yapıldığı, 1250 yıllarında Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından tamir edildiği ve ek binalarla genişletildiği aktarılmaktadır (Akşehir Taş Eserler Müzesi kayıtları)²⁵. Mimarı bilinmeyen yapının vakfıyesi de günümüze ulaşmamıştır²⁶.

Medrese, çeşitli kaynaklarda ve halk arasında “Taş Medrese” (Akok, 1977: 5) (Soyman-Tongur, 1944: 168) (Uğur-Koman, 1934: 87) (Demiralp, 1996: 57), “Halkalı Medrese²⁷” (Sözen, 1970: 22) (Demiralp, 1996: 57), “Atabek Gazi” (Baltacı, 1976: 349), “Sahip Ata Medresesi” (Konyalı, 1945: 85) olarak anılmaktadır. Yapı günümüzde “Akşehir Taş Medrese Taş Eserler Müzesi” olarak kullanılmaktadır.

5.1.1.1. Mimari özellikleri

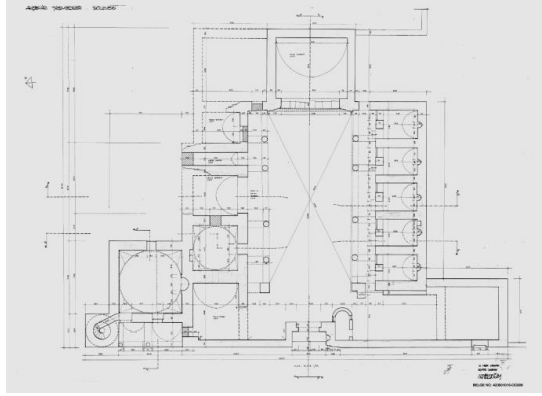
Medrese, tarihi süreçte geçirdiği bozulmalar sonrasında özgün halinden büyük kayıplar vermiş ancak sonraki onarımlarda özgün plan tipine uygun tamamlanarak günümüze gelebilmiştir (Çizim 5.1).

²⁴ Külliyeinin diğer yapılarından olan hankah 1260 tarihinde yapıldığı günümüze ulaşan kitabesinden anlaşılırken, matbah, mescit ve çeşmenin ise yapım tarihleri bilinmemekte ancak külliyeinin 1250-60 tarihleri arasında tamamlandığı anlaşılmaktadır (Alptekin, 2015: 29).

²⁵ Yavaş yayınında bu tarihlendirmenin yanlış olduğunu söyleyerek, "Kitabeyi ilk kez okuyan Huart, (1897: s.107-110. ve 1895: s.28-34) tarihi yanlış bir şekilde H.613/M.1216 olarak tespit etmiş, yazıtta zikredilen Keykavus'unda I. İzzettin Keykavus olabileceğini belirtmiştir. Bu yanlış tespiti, Sarre (1896: 22) ve Löytved (1907: 120-121.) Huart'ı kaynak göstererek tekrarlamıştır. Kuran (1969: 80) bu yanlış Huart'ı kaynak göstererek tekrarlamış, M.1250 yılındaki kitabenin, binanın ikinci müdahalesine ait bir yazıt olduğu" nu aktarmaktadır.

²⁶ Vakfıyesi bulunmamasına karşın Osmanlı dönemine ait evkaf kayıtlarından medresenin de içinde bulunduğu bir vakfın varlığı anlaşılmaktadır. Bu vakfa ilişkin geniş bilgi için bkz. (Alptekin, 2015: 30).

²⁷ Akşehir Taş Eserler Müzesi kayıtlarında medresenin isimlendirmesine dair şu bilgi yer almaktadır “Bir rivayete göre medrese odalarına ahşap kapılar yapılmış, bu kapıların üzerine çekerek kapatmak ve vurarak içeri girmek amacıyla yuvarlak demirden halka şeklinde kapı tokmaklar yapılmıştı. İşte bu halkalar nedeniyle medrese halk arasında Halkalı Medrese olarak ünlenmiştir... medrese binasının yetersiz kalması ve zaman içerisinde binanın eskimesinden dolayı yaklaşık 35 yıl sonra Emr-i dad Sahip Ata Hüseyin oğlu Fahreddin Ali tarafından yeniden yapılır gibi bir tamiratla elden geçirilmiş ve o tarihten itibaren Taş Medrese olarak anılmaya başlanmıştır.

Çizim 5. 1. Akşehir Taş Medrese planı (V.B.M.).

Yapı, kuzey ve güney yönde revaklarla kuşatılan açık avlulu ve dört eyvanlı medrese plan tipinde olup, doğu-batı doğrultulu bir alana oturmaktadır. Yapı, kuzey cephesine batı uçta bitişik olarak mescit ve minare, güney cephesi batı ucuna “Darü’l Kurra”²⁸ olarak aktarılan mekânın eklenmesiyle ters “T” plana dönüşmüştür (Çizim 5.1).

Yapıya, batı (giriş) cephenin ortasını kaplayacak şekilde konumlandırılan taç kapıdan girilmektedir. Anadolu Selçuklu geleneğine sahip olan taç kapısı/ portalı, yapının dıştan bakıldığında en göz alıcı unsurdur. Mermer malzemeden yapılan portalde mukarnaslı kavsara altında basık kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının hemen üstünde üç satırlık yapı kitabesi ve onun üzerinde yedi sıra mukarnaslı kavsara bulunur. Kavsaranın 2, 3, 4, 5 ve 6. mukarnas sırasının sağ ve solunda sekiz tanesi yuvarlak, iki tanesi ise enine dikdörtgen formlu rozetler yer alır. Rozetlerin sekiz tanesi geometrik yıldız motifi düzenlemeli, iki tanesi ise penç motifi düzenlemeli olup karşılıklı olanlar aynı kompozisyona sahiptir. Mukarnaslı kavsarayı ve rozetleri dıştan kuşatan sivri kemer formlu bir silme ile bu kısım sınırlandırılmıştır. Sivri kemer formlu silme dıştan süslemesiz dikdörtgen diğer bir silme ile kuşatılmıştır. Sivri kemer köşeliklerinde ise karşılıklı iki tane dıştan yuvarlak içten sekizgen formlu ve onun içinde de sekiz köşeli yıldız düzenlemeli rozetler bulunmaktadır. İçteki dikdörtgen formlu silmeyi dıştan üç kollu yarım yıldız motif düzenlemeli bir kuşak ve ardından süslemesiz düz bir kuşak sınırlandırılmış olarak taç kapı süslemesi son bulur (Resim 5.1).

²⁸ Kuran ve Karpuz bahsedilen mekânın devşirme malzemeden sövelere çevrili açıklığın üstünde bezemeli bir Bizans mimari parçasının yer aldığını ve bu mekânın Darü’l Kurra olduğunu ifade etmektedirler. Geniş bilgi için bkz. (Karpuz, 1994: 51), (Kuran, 1969: 79-82).

Resim 5. 1. Taş Medrese, taş kapı.

Taş kapı ortasındaki kapı açıklığı, ortada kare formlu havuzun bulunduğu açık avluya geçişi sağlar. Giriş (batı)eyvanın sağ ve solunda farklı büyüklükte iki mekân yer almaktadır. Eyvan duvarlarında tonoz örtüye kadar moloz taş, tonoz örtüde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Batı eyvanda yan mekânlar günümüzde uzman odası, müze mağazası, kütüphane, güvenlik birimleri olarak kullanılmaktadır.

Avlunun doğu tarafında, cephe duvarı ve örtüsüyle avluya açılan diğer mekânlardan daha yüksek inşa edilen, diğer eyvanlarda olduğu gibi sivri beşik tonozuyla avluya açılan ana eyvan yer alır. Eyvanın güney ve kuzeyinde kubbe örtülü, kare planlı iki mekân yer almaktadır. Eyvanda duvarlar beyaz sıvalı olup (malzemesi tespit edilememiş), tonoz örtü ise tuğladan inşa edilmiştir. Ana (doğu) eyvanın avluya bakan cephe yüzeyi ise mermer malzemedendir; eyvanın yan ve üst kenarları üç yönden kuşak silme çevrilmiştir. Ana eyvan ve yan mekânlar günümüzde taş işçiliği ve Selçuklu figürlü mezar taşlarının sergilendiği bölümler olarak kullanılmaktadır (Resim 5.2).

Resim 5. 2. Medrese, doğu eyvan, sivri kemer ve yan mekânlar.

Avlunun güney tarafında, ortada daha büyük diğerleri nispeten daha küçük ve birbiri ile eş büyüklükte beş mekân bulunmaktadır. Ortada tonoz örtüsü avluya açılan güney eyvan yer alır. Eyvanın iki yanında kalan hücrelerde eyvan gibi sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Mekânların tonoz örtüleri, sivri kemerleri ve kapı ile pencere kenar kuşaklarında tuğla, eyvan duvarları ile diğer mekânların dış ve iç duvarlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Güneydeki eyvan ve diğer mekânlar günümüzde medresede eğitimi, medrese yaşamı ile el sanatlarına ait canlandırmaların ve ürünlerin sergilendiği bölümler olarak kullanılmaktadır (Resim 5.3).

Avlunun kuzey tarafında ortada kuzey eyvan, eyvanın doğusunda farklı ölçülerde iki mekân ile batısında kare planlı türbe ve kareye yakın türbe eyvanı yer almaktadır. Türbe kubbe, diğer mekânlar sivri beşik tonoz örtülüdür. Tonoz örtülerde, sivri kemerlerde ve kapı ile pencere kenar kuşaklarında tuğla malzeme, eyvan ve diğer mekânların dış ve iç duvarlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kuzey eyvan ve yan mekânlar günümüzde Selçuklu mezar taşları, figürlü mezar taşlarına ait ürünlerin sergilendiği bölümler olarak kullanılmaktadır (Resim 5.4).

Resim 5. 3. Medrese, güney eyvan,
Resim 5. 4. Medrese, kuzey eyvan ve yan mekânlar.

Avlunun kuzey ve güney yönlerini kuşatan revaklar, farklı başlıklara sahip devşirme dörder mermer sütun ile beş bölüme ayrılmıştır. Revaklarda duvarlar ile sütunlar arasında bağlantı sağlayan sivri kemerleri ile revak üzerini örten sivri beşik tonoz örtüleri tuğla örgülüdür. Yapının güney-batı köşesinde günümüzde kütüphane olarak kullanılan kare bölüm ile kuzey-batı ucundaki mescit ve minare ile düzgün dikdörtgen plan dışa taşmıştır²⁹ (Resim 5.5).

²⁹ Taş medrese mimarisi detaylı bilgi için bkz. (Akok, 1977: 5-12); (Yavaş, 2015: 29-39); (Ertaş, 2017: 1-17).

Resim 5. 5. Medrese, kuzey-batı cephe görünüşü.

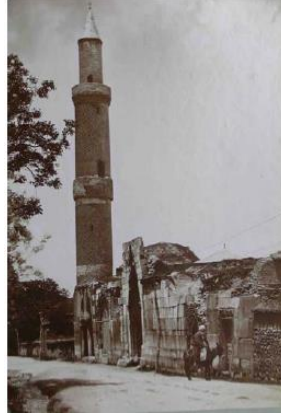
5.1.1.2. Onarımların tarihçesi

Zaman içinde çeşitli sebeplerle tahrip olan medrese büyük oranda onararak günümüze gelebilmiştir. Kaynaklara göre yapı Osmanlı ve cumhuriyet döneminde birçok kez onarım görmüştür.

Osmanlı dönemi onarımlara ilişkin kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Yapının 1216 yılında I. İzzettin Keykavus devrinde yapıldığı 1250 yıllarında Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından tamir edilerek ek binalarla genişletildiği kabul edilmektedir (Akşehir Taş Eserler Müze kayıtları) (Sarre, 1999: 122).

Osmanlı dönemine ait ilgili vakıf kayıtlarında yer alan bilgiler çoğunlukla vakfın gelirlerine ait evkaf bilgileri ile müderris ve imam tayinleri hakkındadır. İlgili kayıtlar Fatih, II. Beyazıt, III. Mehmet dönemlerine aittir (Akşehir Taş Eserler Müze kayıtları) (Yavaş, 2015: 30). Osmanlı dönemine ait son kayıt H. 1286/M. 1869 tarihli gelir-gider kayıtlarıdır. Bu belgeden bu tarihe kadar yapının aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Uğur-Koman, 1934: 93).

Yapıyı 1891 yılında ziyaret eden ilk yabancı seyyah Huart, yapının harap halde olduğundan bahseder (Huart, 1897: 107'den aktaran Yavaş, 2015: 30). 1922'ye gelindiğinde yapının birkaç hücresinin öğrenci kullanımında olduğu ve 1930'lu yıllarda yapının tamamen harap hale geldiği öğrenilmektedir (Uğur-Koman, 1934: 93). Bu durumda yapının 1869- 1891 yılları arasında ileri derecede bozulmasına sebep olacak bir durumla karşılaştığı anlaşılmaktadır (Resim 5.6).

Resim 5. 6. Medrese, giriş (batı) cephe (F. Sarre'den).

Osmanlı dönemi müdahalelerine ilişkin diğer kayıt 1910 tarihine aittir. Medrese kapısının yıkılmak üzere olmasından dolayı zamanın müftüsü onarım için gerekli başvuruda bulunmuş ancak olumlu cevap ve bütçe gelmeden kapı taşlarını numaralandırarak sökmüş ve medrese avlusuna yerleştirmiştir. Ancak sonrasında gerekli bütçe verilmediğinden taç kapı onarımının gerçekleşmediği anlaşılmaktadır (Uğur-Koman, 1934: 93) (Akok, 1977: 6) (Konyalı, 1945: 294) (Resim 5.7).

Resim 5. 7. Medrese, ana (doğu) eyvan, (F.Sarre'den).

Cumhuriyet dönemine ait ilk onarım bilgisi 1941-1944 yılına aittir. Onarımda, eserin tamamen yok olmaktan kurtarılması amacıyla, güney cephe hücre revakları ve cephe duvarları onarılmış, orta avlu temizlenmiştir. Akşehir taş eserler müzesi olarak işlevlendirilmesi düşünülen yapının güney-doğusunda bulunan arsalar duvarlarla çevrilerek açık teşhir alanı durumuna getirilmiştir. Ayrıca avlu alanında sonradan kâgir ve modern biçimde yeniden kapalı kısımlar kurulmuştur (Akok, 1977: 8-9).

Yapı, Vakıflar tarafından, türbe, mescit ile bu cephedeki revakları içine alan 1965-66 tarihli bir onarım daha geçirmiştir (Akok, 1977: 8-9). İçeriği hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan bu onarımdan sonra yapı 1965'te Akşehir Arkeoloji

Müzesi olarak ziyarete açılmıştır (Kalfazade, 2011: 159). Müze olarak kullanımı esnasında kapalı mekân gerekliliği sonucu ana (doğu) eyvan ve iki yanındaki mekânların onarımı 1972-1975 tarihleri arasında planlanmış ve uygulanmıştır. Akok'un 1977 tarihli yayınında, o döneme kadar yapılan ancak bütüncül olarak ele alınmayan parçalı onarımların yapıldığını bildirerek, 1977 yılındaki durumunun oldukça kötü olduğunu aktarmış ve yapının genelini kapsayan detaylı onarım planı verilmiştir (Akok, 1977: 5-12).

Müze olarak kullanılmakta olan yapın 1986'da tekrar onarılmak üzere kapatılmıştır; ancak işlemler hakkında bilgi edilememiştir (Kalfazade, 2011: 158) (Resim 5.8).

Resim 5. 8. Medrese, giriş (batı) cephe (Kalfazade, 2011: 158).

Bir sonraki onarım 1997-2001 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Onarımda; taş kapının orijinaline uygun olarak tamamlanması, mescit kubbesi üzerindeki muhdes eklentiler temizlendikten sonra kurşunla kaplanması, mescit duvarlarındaki çimento harçlı sıvaların raspa edilerek, horasan harcıyla yenilenmesi işlemlerinin yapıldığı aktarılmaktadır (V.G. M. Taş Medrese Restorasyon Kayıtlarından aktaran Yavaş, 2015: 31) .Yavaş yayınında; “Vakıflardaki dosyada belirtilen bu bilgilerin dışında, binada, avlunun her iki yanındaki oda duvarlarının yenilenmesi gibi dosyada yer almayan işlemlerin, bu onarımlar sırasında gerçekleştirildiği” bilgisini aktarmaktadır (Yavaş, 2015: 31) (Resim 5.9).

Resim 5. 9. Medrese, giriş (batı) cephe, taş kapı, 2007 yılındaki durumu (Yavaş, 2007: 63).

Yapı, son olarak 2009 tarihinde, harap durumda olduğu gerekçesiyle bir onarım daha geçirmiştir. Bu onarım sırasında, mevcut haliyle güney orta odanın aslında güney eyvan olduğu anlaşılarak eyvan olarak inşa edilmiş ve türbe eyvanı ve giriş kısmında, aslına uygun olacak şekilde yeniden yapılmıştır. Bu onarımlarda ana eyvanda sıva raspası yapıldığı, hangi bir pencere izine rastlanılmadığı ve bu nedenle bölümdeki pencerenin kaldırıldığı, taş kapı kenarındaki mihrabiye üzerindeki mimari plastiklerin buraya ait olmadığı tespit edilerek fotoğraftaki özgün haline göre projenin yenilendiği, yapının bahçesindeki zeminin doğu ve güneyindeki zemin kotuna bağlı olarak bu bölümlere engelli rampası yapıldığı aktarılmaktadır. Yapının güneyinde kalan bahçede yapılan sundurma medresenin ana duvarına doğru kaydırılarak orta bölümde geniş bir alan bırakılmıştır (Konya Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurul Kararından aktaran Ertaş, 2017: 7-8).

Yapılan bu çalışmalar sonrası, Kültür Bakanlığı ve Müzeler Genel Müdürlüğüne; medrese yapısı için “Akşehir Taş Medrese Taş Eserler Müzesi” olarak yeniden kullanımı için düzenlenmeye gidilmiştir³⁰. Bu doğrultuda yapının konumu, büyüklüğü, yeniden kullanımı için gerekli açık ve kapalı alanın bulunması, onarım sonrası hem yapının hem müze işlevinin sergilenmesi için gereken bir teşhir ve tanzim projesi hazırlanmış ve proje Kültür ve Turizm Bakanlığı Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 06.11.2015 tarihinde kabul edilmiştir (Ertaş, 2017: 7-8). Yapıya 12.09.2019 tarihinde yaptığımız ziyarette onarımı tam olarak bitmediği gerekçesiyle halen ziyarete açılmamış durumdaydı.

³⁰ “Akşehir Taş Medrese Taş Eserler Müzesi” olarak düzenlenme hakkında detaylı bilgi için bkz. Ertaş, 2017: 1-17.

Çinilerdeki restorasyon müdahaleleri ile ilgili Osmanlı ve cumhuriyet dönemine ait onarım bilgileri yetersizdir. Onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir. Çini süslemenin bulunduğu türbe ve türbe eyvan çinileriyle ilgili ulaşılan ilk kayıt 1977 tarihli'dir. Akok yayınında türbe yapısının iç mekânında kubbe kasnak, Türk üçgenleri ve kubbe göbeğinde çinili süslemelerin olduğunu ve güney köşesinde üç sandukanın bulunduğundan bahsederek bu sandukaların özgününde çinili olduğunu aktararak ve o zamanki durumu itibariyle adi sıvalı olduğunu bildirmektedir (Akok, 1977: 7) (Yetkin, 1986: 59). Kaynaklarda türbe duvarlarının da firuze ve mor çinilerle kaplı olduğu aktarılmakta, ancak bahsi geçen duvar ve sanduka çinilerine ne olduğu bilgisi verilememektedir (Yetkin, 1986: 59) (Öney, 1976: 34). Yavaş yayınında 1997 tarihli onarımlar sırasında “türbe’nin kubbe eteğinde ve merkezinde yer alan çinili süslemelerin yenilenmesi gibi dosyada yer almayan işlemlerin, bu onarım sırasında gerçekleştirildiği” bilgisini verir; ancak yenilemenin niteliğinden bahsetmez (Yavaş, 2015: 31) (Resim 5.10).

Resim 5. 10. Medrese, türbe Türk üçgenleri ve kubbe göbek çinileri, 2007 yılındaki durumu (Yavaş, 2007: 63).

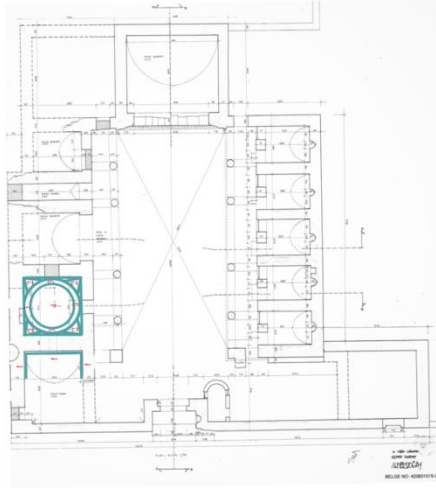
Son kayıt ise 2009 tarihli raporda ve ilgili yayında yer almaktadır. “Türbe Eyvanı, müze görevli odası olacaktır. Mekânın ana caddeye bakan cephesi şeffaf camla kaplanacaktır. Mekânın kuzey duvarındaki çinilere dikkat çekilecek ve bu noktalarda gece aydınlatılması sağlanacaktır” bilgisi verilmiştir (Ertaş, 2017: 13) (Resim 11). Medrese çinilerinin onarımı hakkında fazla kayıtlı bilgi bulunmamasına rağmen tarihi süreçte bakımsızlık ve onarım hataları sebebiyle yapıyla birlikte çinilerinde tahrip olduğu düşünülmektedir.

Resim 5. 11. Medrese, giriş (batı) cephe, günümüzdeki durumu

5.1.1.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri

Taş Medresenin günümüze ulaşan çinileri iç mekânlardır. Medresede bulunan çiniler türbe eyvan duvarları (1) ile türbe kubbe geçişinde kullanılan Türk üçgenlerinde (2), kubbe kasnağında (3) ve kubbeye (4) görülmektedir (Çizim. 5.2.).

Çizim 5. 2. Akşehir Taş Medrese çini kullanım alanları (V.B.M.'den işlenmiştir).

Türbe eyvan çinileri:

Bugün taç kapının kuzeyinde, mescit ve taç kapı arasında yer almaktadır. Türbe eyvanı batı cepheye dıştan mermer sivri kemer ile açılmakta olup kare planlıdır (Resim 5.12).

Resim 5. 12. Medrese, türbe eyvan, batı (giriş) cephe, dış görünüş.

Eyvan duvarları almaşık (tuğla, moloz taş) malzemeyle inşa edilmiş olup aralarda ahşap hatıllar, sırlı tuğla ve çini parçalar bulunmaktadır. Mekânın üstü sivri beşik tonoz örtülü olup kuzey ve güney duvarların yarıdan yukarısı ve tonoz örtü, sıvalı ve beyaz badanalıdır (Resim 5.13).

Resim 5. 13. Medrese, türbe eyvan.

Kuzey ve güney duvarların batı tarafına yakın konumda karşılıklı birer kapı açıklığı bulunmakta ve mescit ve medreseye geçiş sağlamaktadır (Resim 5.14).

Resim 5. 14. Medrese, Türbe eyvan, güney duvar ve kapı açıklığı.

Türbe eyvanının doğu, kuzey ve güney duvarlarında çini ve sırlı tuğla uygulamaları yer almaktadır. Ancak eyvanın özgün yapımdan sonra neredeyse (bütünüyle yenilenerek) yeniden yapıldığı (Çiniler ve sırlı tuğlaların özgün konumları bu eyvanda olsa bile) ve parçaların mevcut haldeki düzensizliği göz önüne

alındığında çinilerin ve sırlı tuğlaların bulundukları yere tamamen gelişigüzel yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu uygulama, onarımlar sırasında (ele geçen) çini ve sırlı tuğlaların değerlendirilmesini öngören, ancak profesyonel olmayan bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Eyvan doğu duvarında bütün olmayan on parça çini görülmektedir (Resim 5.15).

Resim 5. 15. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, çini parçalar.

Kuzeyden güneye (sağdan sola) doğru birinci ve ikinci parça benzer özellikli olup yazı kompozisyonlu bir düzenlemenin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Yazılar beyaz zemin üzerine turkuaz çiniden, arada kalan boşluklarda kullanılan damla ve tepelik benzeri motifler ise patlıcan moru çiniden e mozaik teknikle imal edilmiştir.. Birinci parça yazılara göre, yatay ancak tersine, ikinci parça düşey yan konulmuştur. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında fikir vermez; ancak türbe kubbe kasnağındaki yazı düzenlemeli çinilere benzerlik göstermektedir (Resim 5.16).

Resim 5. 16. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 1 ve 2 no. lu çini parçalar.

Üçüncü ve altıncı parçaların, geometrik kompozisyonlu bir düzenlemenin benzer parçaları olduğunu anlaşılmaktadır. Beyaz zemin üzerine altıgen turkuaz çiniler ile altıgenlerin tüm kenarlarına dek gelecek şekilde kullanılan daha küçük boyutlu patlıcan moru altıgen çinilerle mozaik çini tekniğinde birleştirilmiştir. Kenarlar turkuaz ince şeritlerle (muhtemelen üstte kemer formu oluşturacak biçimde) çevrelenmiştir. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında fikir vermemekte

ancak Konya Sahip Ata Cami mihrabındaki kavsara çinilerine benzerlik göstermektedir (Resim 5.17, 5.18).

Resim 5. 17. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çini parça.

Resim 5. 18. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 6 no. lu çini parça.

Dördüncü parçanın, ters tepelik ve kıvrık dal motif kompozisyonlu bir düzenlemenin parçası olduğunu anlaşılmaktadır. Düzenleme turkuaz renkli çini zemin üzerine beyaz zeminden ters tepelik ve kıvrık dallar kullanılarak oluşturulmuş ve diyagonal olarak mozaik (sahte-kazıma) teknikle birleştirilmiştir. Kenarlar turkuaz ince şeritlerle çevrelenmiştir. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında fikir vermemekte ancak Akşehir Taş medrese mescidi mihrabındaki düzenlemeyle benzerlik göstermektedir (Resim 5.19).

Resim 5. 19. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 4 no. lu çini parça.

Beş ve dokuzuncu parçanın benzer özellikli rumi-kıvrık dal kompozisyonlu bir düzenlemenin parçası olduğunu anlaşılmaktadır. Beyaz zemin üzerine patlıcan moru çinilerden uçları rumili “S” düzende kıvrık dallar sıralanarak oluşturulan düzenleme alt ve üstten turkuaz çini ince şeritlerle sınırlandırılmıştır ve mozaik (sahte-kazıma) teknikle birleştirilmiştir. Beşinci parça yatay (düz) dokuzuncu parça dikey (yan) konulmuştur. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında net fikir

vermemekte ancak Konya Sahip Ata Cami, hankah ve türbesinde çokça kullanılan ince kuşak çinilerine benzerlik göstermektedir (Resim 5.20, 5.21).

Resim 5. 20. Medrese, türbe eyvan, Doğu duvar, 5 no. lu çini parça.

Resim 5. 21. Medrese, türbe eyvan, Doğu duvar, 9 no. lu çini parça.

Yedinci parçanın geometrik kompozisyonlu bir düzenlemenin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Beyaz zemin üzerine eş büyüklükte, dikdörtgen forma yakın altıgen turkuaz ve patlıcan moru çinilerin yatay ve dikey dizilimi mozaik teknikle birleştirilmiştir. Kenarları turkuaz ince şeritlerle çevrelenmiştir. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında fikir vermemekte ancak Konya Sahip Ata Cami mihrabındaki kavsara çinilerine benzerlik göstermektedir (Resim 5.22).

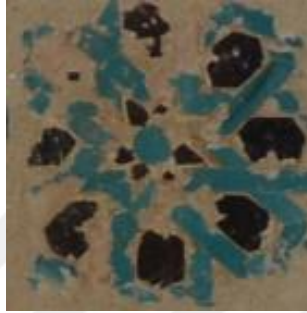

Resim 5. 22. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 7 no. lu çini parça.

Sekiz ve onuncu parçalar benzer özellikli olup geometrik kompozisyonlu bir düzenlemenin parçası olduğunu anlaşılmaktadır. Düzenleme beyaz zemin üzerine turkuaz çinilerden oluşan sekiz kollu yıldız ve aralarında kalan boşluklarda patlıcan moru çokgenler kullanılarak oluşturulmuş ve mozaik teknikle birleştirilmiştir. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında fikir vermemekte ancak türbe kubbesi göbek çinisine benzerlik göstermektedir (Resim 5.23, 5.24).

Resim 5. 23. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çini parça.

Resim 5. 24. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çini parça.

Eyvan duvarlarında bulunan sırlı tuğlalar turkuaz renktedir. Doğru duvarda kuzey üst köşe hariç belirli bir düzenleme gözetilmeden yerleştirilmiştir. Doğru duvarın kuzey üst köşesinde ise devamı olmayan 1.5 birimlik bir baklava dilimi düzenlemesi görülmektedir. Kuzey ve güney duvarlarda sadece birkaç parça turkuaz sırlı tuğla görülmektedir (Resim 5.25, 5.26).

Resim 5. 25. Medrese, türbe eyvan, doğu duvar kuzey üst köşede.

Resim 5. 26. Medrese, türbe eyvan, güney duvar sırlı tuğla.

Türbede Türk üçgenleri, kubbe kasnak ve kubbe çinileri:

Türbede kubbeye geçiş sağlayan Türk üçgenlerinde motifler turkuaz, zemin kahverengi olmak üzere sırlı tuğlaların yatay düzende kaydırmalı sıralanmasıyla oluşturulan baklava motifleriyle bezeme elde edilmiştir. Kubbeye geçişi sağlayan üçgen yüzeylerin tümünde, yoğun bozulmadan dolayı net olarak anlaşılmaya da

baklava kompozisyonunun köşedekilerde daha küçük boyutlu, yan yüzeylerdeki ise iç içe iki baklava motifinden oluşacak şekilde daha büyük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır (Resim 5.27).

Resim 5. 27. Medrese, kuzey-batı köşe, Türk üçgenleri sırlı tuğlaları.

Türk üçgenleri üzerinde kalan kubbe kasnağının, türbenin en yoğun çini bezmesinin bulunduğu alan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kasnak çinilerinden günümüze sadece güney-batı bölümünde yer alan 10 parça çini pano günümüze gelebilmiştir. Kasnak çinileri, örgülü kufi düzenlemelidir. Kompozisyonda kullanılan tüm yazı karakterleri, birbirlerinin alt ve üstünden geçerek örgü düzeni oluşturmaktadırlar. Yazı karakterleri beyaz zemin üzerine ortada patlıcan moru ile onun kenarlarında turkuaz renkli çinilerden oluşturulmuştur. Zemin boşluklarında patlıcan moru ile turkuaz yuvarlak ve damla formlardan dolgular yapılmıştır. Çini bezeme, mozaik tekniğinde hazırlanmış birim panoların, yan yana sıralanmasıyla oluşturulmuştur (Resim 5.28).

Resim 5. 28. Medrese, türbe kasnak çinileri, güney-batı cephe.

Kubbede yer alan tuğlaların sırsız tuğla ve kahverengi sırlı tuğla oldukları dikkati çekmektedir, ancak yüzeyde görülen yoğun bozulmalardan herhangi bir düzenleme tespit edilememiştir (Resim 5.29).

Resim 5. 29. Medrese, türbe kubbe çinileri.

Kubbe göbeğinde dıştan iki sıra turkuaz sırlı tuğla ile çevrilmiş geometrik düzenli bir madalyon bulunmaktadır. Düzenleme dışta patlıcan moru ince çini şerit ile belirginleştirilen turkuaz çini şeritli bir daire ile sınırlandırılmıştır. Beyaz zemin üzerine turkuaz çinilerden oluşan sekiz kollu yıldız ve aralarında kalan boşluklarda patlıcan moru çokgenler kullanılarak oluşturulan göbek, çini mozaik teknikle birleştirilmiştir. Bu düzenleme türbe eyvan doğu duvarında bulunan çini parçalardaki örneklerle benzerlik göstermektedir (Resim 5.30).

Resim 5. 30. Medrese, türbe kubbe göbek çinileri.

5.1.1.4. Çinilerin mevcut korunma durumu

Türbe eyvan çinileri

a. Pano bozulmaları;

Eyvanın doğu duvarında bütün olmayan on parça çini günümüze ulaşabilmiştir. Bu çinilerin eyvana ait özgün çinileri olup olmadığı tespit edilememiştir.

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.1).

Taşıyıcı sorunu: Eyvan duvarları onarım izlerinden ve eski resimlerden de anlaşıldığı üzere tamamına yakını tahrip olmuş ve sonraki onarımlarda tamamlanmıştır. Çinilerin de bozulan örgüde kalan parçalar olduğu ve bozulan örgüde korunmaya çalışıldıkları söylenebilir.(Resim 5.31).

Resim 5. 31. Tübe eyvan, doğu duvar, taşıyıcı sorunu.

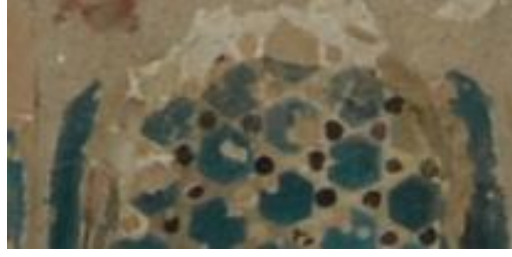
Birim malzeme kaybı: Eyvan duvarlarında on parça çini yer almaktadır. Bu çiniler kompozisyonu oluşturan birim parça özelliği göstermektedir. Mevcut tüm parçalarda birim malzeme kaybı mevcuttur.

1 ve 2 no. lu parçalarda gerek turkuaz çiniden oluşan kufi yazı karakterlerinde gerekse aralarda kullanılan patlıcan moru çinilerde parça kaybindan oluşan birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.32).

Resim 5. 32. Tübe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çini, birim malzeme kaybı.

3 ve 6 no.lu parçalarda çinileri çevreleyen turkuaz ince şeritlerde ve kompozisyonu oluşturan turkuaz ve patlıcan moru çinilerde birim malzeme kaybı mevcuttur (Resim 5.33, 5.34).

Resim 5. 33. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 34. Türbe eyvan, doğu duvar, 6 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

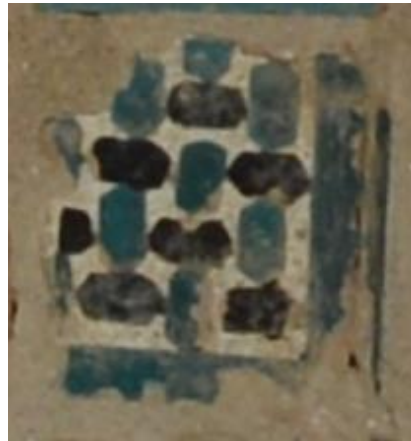
5 ve 9 no.lu parçalarda inileri çevreleyen turkuaz ince şeritler ile s formu çinilerde parça kaybı ve birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.35, 5.36).

Resim 5. 35. Türbe eyvan, doğu duvar, 5 ve 9 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 36. Türbe eyvan, doğu duvar, 5 ve 9 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

7 no.lu parçada inileri çevreleyen turkuaz ince şeritlerde ve kompozisyonu oluşturan turkuaz ve patlıcan moru altıgen çinilerde malzeme kayıpları görülmektedir (Resim 5.37).

Resim 5. 37. Türbe eyvan, doğu duvar, 7 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

8 ve 10 no.lu parçalarda yıldış kompozisyonu oluşturan turkuaz ve patlıcan moru çinilerde birim malzeme kaybı mevcuttur (Resim 5.38, 5.39).

Resim 5. 38. Türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

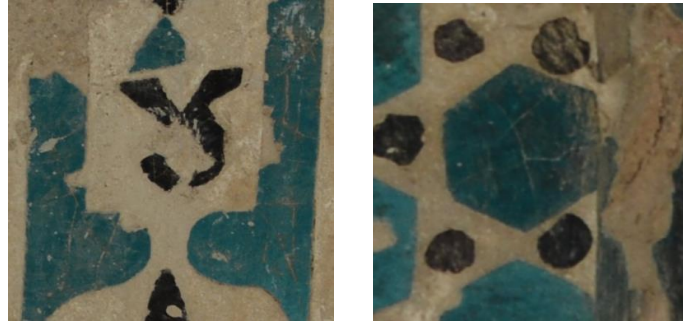
Resim 5. 39. Türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çiniler, birim malzeme kaybı.

Onarımlar sırasında, taşıyıcı duvarda yer alan çinilerdeki eksiklikler, dikkate alınmamış, çevresinde kalan örgü tuğla ve taş malzemeyle tamamlanmış ve özgün çiniler herhangi bir müdahalede bulunmadan geliş güzel duvara yerleştirilerek bırakılmıştır.

b. Malzeme bozulmaları;

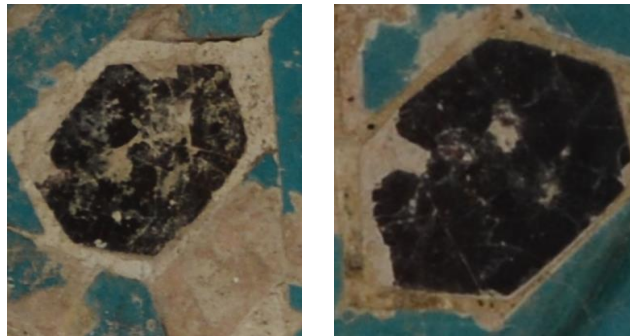
Türbe eyvanda malzeme bozulmaları, çini hamuru ve sırda görülen çatlak-kırık, parça kaybı ve yüzeysel kirlilik olarak üç tipte tespit edilmiştir (Tablo 5.1).

Çatlak-kırık: 1 ve 3 no.lu parçalarda kompozisyonu oluşturan turkuaz moru çinilerde ve 8 ve 10 no.lu parçalarda kompozisyonu oluşturan patlıcan moru çinilerde sır yüzeyini etkileyen çatlak-kırıklar mevcuttur (Resim 5.40, 5.41, 5.42, 5.43).

Resim 5. 40. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çiniler, çatlak-kırık.

Resim 5. 41. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, çatlak-kırık.

Resim 5. 42. Türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çiniler, çatlak-kırık.

Resim 5. 43. Türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çiniler, çatlak-kırık.

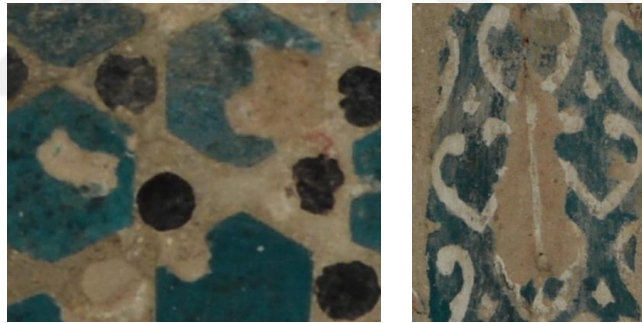
Parça kaybı: Türbe eyvan çinilerinin tamamında genele yaygın olarak parça kaybı mevcuttur. 1 ve 2 no.lu parçaların turkuaz ve patlıcan moru çinilerinin kenar ve köşelerinde sır yüzeylerini etkileyen parça kaybı görülmektedir (Resim 5.44, 5.45).

Resim 5. 44. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çiniler, parça kaybı.

Resim 5. 45. Türbe eyvan, doğu duvar, 2 no. lu çiniler, parça kaybı.

3 ve 4 no.lu parçaların turkuaz ve patlıcan moru çinilerinin kenar ve köşelerinde sır yüzeyini etkileyen parça kaybı görülmektedir (Resim 5.46, 5.47).

Resim 5. 46. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, parça kaybı.

Resim 5. 47. Türbe eyvan, doğu duvar, 4 no. lu çiniler, parça kaybı.

5 ve 7 no.lu parçaların turkuaz ve patlıcan moru çinilerinin kenar ve köşelerinde sır ile birlikte hamurda da parça kaybı görülmektedir (Resim 5.48, 5.49).

Resim 5. 48 Türbe eyvan, doğu duvar, 5 no. lu çiniler, parça kaybı.

Resim 5. 49. Türbe eyvan, doğu duvar, 7 no. lu çiniler, parça kaybı.

8 ve 10 no.lu parçaların turkuaz ve patlıcan moru çinilerinin kenar ve köşelerinde sır ile birlikte hamurda da parça kaybı görülmektedir (Resim 5.50, 5.51).

Resim 5. 50. Türbe eyvan, doğu duvar, 8 no. lu çiniler, parça kaybı.

Resim 5. 51. Türbe eyvan, doğu duvar, 10 no. lu çiniler, parça kaybı.

Parça kayıpları uzaktan açık bir şekilde anlaşılmakta ve herhangi bir tamamlama izine rastlanmamaktadır.

Yüzey kirliliği: 5 ve 6 no.lu parçaların çini ve zemin yüzeylerinde ve doğu duvar çini parçaları altında yer alan turkuaz sırlı tuğlaların bazılarının yüzeylerinde harç kalıntısı olarak görülen yüzeysel kirlilik mevcuttur (Resim 5.52, 5.53).

Resim 5. 52. Türbe eyvan, doğu duvar, 5 ve 16 no. lu çiniler, yüzeysel kirlilik.

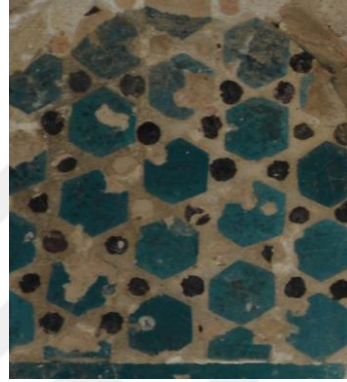
1 ve 3 no.lu parçaların beyaz zeminlerinde daha net görülen yüzeysel kirlilik mevcuttur (Resim 5.54, 5.55).

Resim 5. 53. Türbe eyvan, doğu duvar, sırlı tuğla, yüzeysel kirlilik.

Resim 5. 54. Türbe eyvan, doğu duvar, 1 no. lu çiniler, yüzeysel kirlilik.

Resim 5. 55. Türbe eyvan, doğu duvar, 3 no. lu çiniler, yüzeysel kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Sorunlar, tamamlama tipinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.1).

Tamamlama: Uygulama iki tipte görülmektedir. Birinci uygulama, birim malzemede yenileme tipinde tamamlama, ikinci uygulama ise harç malzemeyle tamamlama tipindedir.

Türbe eyvan duvarlarında meydana gelen ve taşıyıcı duvarların tamamına yakının yıkılması sonucu oluşan eksiklikler birim malzemede yenileme yapılarak tamamlanmış ve on adet çini parça ve sırlı tuğlalar da, eyvan duvarlarına derz dolgusunda kullanılan harç malzemeyle sabitlenmiştir.

Tamamlama uygulaması, çini parçaların paça biçimi ve dekor özelliklerinin bütünlemesi değil, çini ve sırlı tuğların, moloz ve tuğla örgü ile birleştikleri bölümlerdeki boşlukların dolgulanmasını gözetken, duvarla hem yüzey seviyede, özensiz bir işçilikle yapılmıştır. Duvar örgüsünde örgü tamamlaması yapılırken çinilerin (beklide bulundukları biçimde, bekli de eski fotoğraflarda görülen biçimleriyle olsa gerek) yönleri, desen bütünlükleri, formları gözetilmeden gelişi

güzel yerleştirilmiş; çini birim bütünlüğüne ait farklı bir harçlı uygulama veya farklı renklendirmeye gidilmemiştir (Resim 5.56).

Resim 5. 56. Türbe eyvan, doğu duvar, çiniler, tamamlama.

Sırlı tuğlaların bulunduğu bölümde, çinilerden ayrı olarak çini parçaların altında ve sol üst yanında yatay ve dikey olarak geliş güzel bir şekilde yerleştirilmiş, kenar köşe eksikliklerine ve formlarına özen gösterilmeden (derz dolgu için kullanılan) harç malzemeyle tamamlanmıştır. Benzer uygulama sol üst köşede baklava dilimi motifli düzenleme korunmuş, ancak burada da sırlı tuğla birimlerindeki eksik parçaların tamamlanması yapılmamış, derz harcı ile dolgulanmıştır (Resim 5.57, 5.58).

Resim 5. 57. Türbe eyvan, doğu duvar, sırlı tuğla, tamamlama.

Resim 5. 58. Türbe eyvan, doğu duvar, sol-üst köşe sırlı tuğla, tamamlama.

Türk üçgenleri, kubbe kasnak ve kubbe çinileri

a. Pano bozulmaları;

Türk üçgenleri, kubbe kasnağı ve kubbede kullanılan turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalar ile patlıcan moru ve turkuaz çinilerin bir kısmı özgün haliyle

günümüze ulaşabilmiştir. Çini ve sırlı tuğlalardaki pano bozulmaları, pano bağlantı sorunu, birim malzeme kaybı ve taşıyıcıdan ayrılma olarak karşımıza çıkar (Tablo 5.1).

Birim malzeme kaybı: Doğu cephe Türk üçgenlerinin sol alt kısmında görülen ve harç malzemeyle dolgu türü tamamlanan, alt alta iki alandaki özgün tuğlalarda birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.59).

Resim 5. 59. Türbe, Türk üçgenleri, doğu cephe, birim malzeme kaybı.

Türk üçgenleri ve kubbede yoğun kirlilik ve badana izlerinden dolayı özgün malzemenin değerlendirilmesi güçtür. Ancak kubbede yüzeyde izlenen örgü sıralarının eş yükseklikte olmasına bakılarak birim malzeme kaybı olmadığı, ancak kubbe ve Türk üçgenlerinin sırlı tuğla yüzeylerinde sır kayıp olduğu söylenebilir.

Pano bağlantı sorunu-taşıyıcıdan ayrılma: Kubbe kasnağının güney-batı bölümünde on adet pano özgün olarak günümüze ulaşmış olup özgün halinde kasnağın tamamının bu kufi örgü düzenlemeli çinili panolarla kuşatıldığı anlaşılmaktadır. Kasnağın neredeyse 3/2 lik alandaki çini panolar pano bağlantı sorunu yaşayarak bulundukları taşıyıcıdan ayrılmış ve üzerinde bulunan panolar da birim malzeme kaybına uğramıştır (Resim 5.60).

Resim 5. 60. Medrese, kubbe kasnağı, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar çini hamurundan başlayan ve sırlı yüzeyleri de kaplayacak şekilde gelişen aşınma-ufalanma ile çatlak, parça kaybı, yüzeysel birikim- is olarak dört tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.1).

Aşınma-ufalanma: Türk üçgenlerinde yer alan turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalar bir kısmı sırlı yüzeylerini kaybedilmiş olup hamura kadar ulaşan aşınma ve ufalanma görülmektedir. Aşınma ve ufalanmalar üçgenlerde özellikle doğu yöndeki sırlı tuğlalarda tuğla hamurunda yüzeyden derinleşen kayıplara sebep olmuştur (Resim 5.61, 5.62, 5.63).

Resim 5. 61. Medrese, Türk üçgenleri, doğu cephe, aşınma-ufalanma.

Resim 5. 62. Medrese, Türk üçgenleri, kuzey-doğu cephe, aşınma-ufalanma.

Resim 5. 63. Medrese, Türk üçgenleri, güney-batı cephe, aşınma-ufalanma.

Çatlak: Türk üçgenlerinde ve kubbe göbeğinde yer alan sırlı tuğla ve çinilerde genele yaygın olarak sır yüzeylerini etkileyen kılcal çatlaklar görülür (Resim 5.64, 5.65, 5.66).

Resim 5. 64. Türbe, Türk üçgeni, güney-batı cephe, çatlak.

Resim 5. 65. Türbe, Türk üçgeni, doğu cephe, çatlak.

Resim 5. 66. Türbe, kubbe göbeği,  atlak.

Parça kaybı: Türk üçgenlerinde bulunan özgün sırlı tuğlaldan bu alanların tamamının kahverengi ve turkuaz sırlı tuğladan yapıldığı görülmekte ancak yüzeyleri kaplayan kirlilik ve tabaka oluşturan birikimlerden dolayı bozulma düzeyi tam tespit edilememektedir

Güney, kuzey ve batı cephelerdeki geçiş yüzeylerinde eşit oranda birkaç adet sırlı tuğladan oluşan parça kaybı görülmektedir. Kayıplar hem kahverengi hem de turkuaz sırlı tuğlalarda kısmen veya tamamen olmak üzere sır tabakası kaybı ve bozulmanın ilerlemiş örneklerinde sır altında kalan kısmi hamur kayıpları olarak görülmektedir. (Resim 5.67, 5.68).

Resim 5. 67. Türbe, Türk   genleri, güney-batı cephe, parça kaybı.

Resim 5. 68. Türbe, Türk   genleri, kuzey cephe, parça kaybı.

Kubbe geçişindeki parça kaybının en yoğun görüldüğü alan doğu cephedeki kahverengi sırlı tuğlalardır. Bu cephede turkuaz sırlı tuğlalarda da sır tabakaları ile sır ile birlikte kısmen de hamur tabakalarına derinleşen parça kayıpları mevcuttur. Bozulmaların diğer bozulma örneklerine göre sırda başlayan çatlaklarla sırlın dökülmesi ve bozulmanın  ini hamuruna ulaşarak aşınma–ufalanma ile etkisi artan bir bozulma olduğu anlaşılmaktadır (Resim 5.69).

Resim 5. 69. Türbe, Türk   genleri, doğu cephe, parça kaybı.

Sır yüzeyinin tamamen kaybolduğu aynı tür bozulma kubbe g be ini çevreleyen iki sıra turkuaz sırlı tu lalardan iki tanesinde de görülmektedir (Resim 5.70).

Resim 5. 70. Medrese, kubbe g be i, parça kaybı.

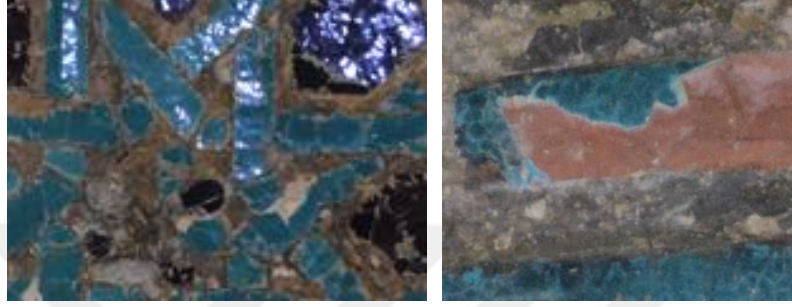
Parça kayıplarına herhangi bir müdahalede bulunulmadan olduğu gibi bırakıldığı, (dökülen yüzeyde bir dolgu ve boyamaya dayanan bir tamamlama şeklinde müdahale edilmediği) görülmektedir (Resim 5.71). Mevcut durum uzaktan bakıldığında, sırla birlikte hamurdaki d k lmelerle birlikte açılan renkten dolayı, sanki örgüye yeni bir tuğla yerleştirilmiş etkisi vermektedir.

Resim 5. 71. Türbe, Türk   genleri, kuzey-batı cephe, parça kaybı.

Türk üçgenlerinde ve kubbe göbeğinde yer alan turkuaz ve kahverengi sırlı tuğla ve turkuaz patlıcan moru çinilerde genele yaygın olarak kenar ve köşe kayıpları biçiminde parça kayıpları da görülür. Kayıplar bazı alanlarda yalnızca sırlı bölümlerde bazı bölümlerin hamur yüzeyinden kısmen ayrılması, bazı bölümlerde ise hamurda da içe doğru ilerleyen ve derinleşen ölçülerde karşımıza çıkar (Resim 5.72, 5.73, 5.74).

Resim 5. 72. Türbe, kubbe göbeği, parça kaybı.
Resim 5. 73. Türbe, Türk üçgeni, doğu cephe, parça kaybı.

Resim 5. 74. Türbe, Türk üçgeni, güney cephe, parça kaybı.

Yüzeysel birikim-kirlilik/ is tabakası oluşumu: Bozulma çini ve sırlı tuğla bulunan örgü yüzeylerinde birikim, kalıntı ve tabaka oluşumlarını tanımlamaktadır. Türk üçgenlerin güney-batı, kuzey-batı ve kuzey-doğu köşelerindeki sırlı tuğla yüzeylerde daha yoğun görülmektedir (Resim 5.75, 5.76, 5.77, 5.78).

Resim 5. 75. Türbe, Türk üçgenleri, kuzey-doğu cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.
Resim 5. 76. Türbe, Türk üçgenleri, kuzey-batı cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.

Resim 5. 77. Türbe, Türk üçgenleri, güney-batı cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.

Resim 5. 78. Türbe, Türk üçgenleri, doğu cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.

Kubbe kasnağında görülen ve sadece güney-batı cephede özgünü kalan çini panoların batıdan doğuya doğru üç ve altıncı parça yüzeylerinde, bölgesel olarak yoğun ve az yoğun biçimde yüzeyi örten, isten kaynaklanan kirlilikle oluşan tabakalaşma görülmektedir (Resim 5.79, 5.80).

Resim 5. 79. Türbe, kubbe kasnağı, güney-batı cephe, is tabakası oluşumu.

Resim 5. 80. kubbe kasnağı 3 no.lu çini, güney-batı cephe, is tabakası oluşumu.

Kasnakta yer alan çini parçaların yüzeylerinde onarımlardaki harç kalıntıları ve tuzlanmaya bağlı birikimlerden kaynaklanan badana uygulaması benzeri yüzeysel kirlilik görülmektedir (Resim 5.81). Kirlilik bazı bölümlerde kısmen bazı bölümlerde ise çini renklerini ve dekoru örtecek ölçüde yoğun bir tabaka oluşumuyla malzemeyi örtmektedir.

Resim 5. 81. Türbe, kubbe kasnağı, güney-batı cephe, yüzeysel kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Onarımlar ile oluşan bozulmalar tamamlama ve yüzey badana-sıva uygulaması olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.1).

Tamamlama: Doğu cephe üzerinde kalan Türk üçgenlerinde birim malzeme kaybı bulunan bölüm, gri beyaz renkli bir kireç bağlayıcılı (?) harç (beklide yüzey bölümü d k lm ş olan ve yalnızca üst kısımlarına dolgu) malzeme kullanılarak tamamlanmıştır. Yapılan uygulama eksik örgü malzemesinin derz ve sırlı tuğla örgü ve dekor özellikleri takip edilerek değil (belki birim sırlı tuğla beklide bunlara ait üst kısımdaki parça kaybı bulunan) eksikliğin harçla dolgulanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Dolgu türü tamamlama uygulaması oldukça özensiz ve özgüne uygunluk (form, boyut, yükseklik, dekor vb.  zellikler) gözetilmeden yapılmıştır (Resim 5.82).

Resim 5. 82. Medrese, Türk   genleri, doğu cephe, tamamlama.

Yüzeye badana-sıva uygulaması: Yapının özellikle kubbesinde daha net olarak gördüğümüz uygulama kubbe kasnak  ini yüzeylerinde ve Türk   genlerindeki sırlı tuğla yüzeylerde de izleri takip edilmektedir. Bozulma türü yüzeysel kirliliğe de sebep olan beyaz badana-sıva uygulaması olarak tespit edilmektedir (Resim 5.83, 5.84, 5.85, 5.86).

Resim 5. 83. Türbe, kubbe, malzeme kullanımı.

Resim 5. 84. Türbe, kubbe kasnağı, güney-batı cephe, malzeme kullanımı.

Uygulamalar muhtemelen daha önceki müdahaleler sırasında (olasılıkla is, kirlenme ve su emilimine bağlı tuzlanma gibi nedenlerle) kirlenen yüzeyin kapatılması amacıyla sıva veya badana uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu tür uygulamalar, onarımlar sırasında tamimiyle temizlenememiş, kalıntıları ile günümüze ulaşmıştır. Nitekim derz arasında sıva kalıntıları, tuğla ve sırlı tuğla yüzeyleri üzerinde görülen kireçli kalınlıklar ve ince bir tabaka halinde yüzeyi kaplayan tabakalanma ve birikintiler bu tür bir müdahaleyi ve akıntılar ise bunun temizlenmesinden kalan artıkları göstermektedir.

Resim 5. 85. Türbe, Türk üçgeni, güney-batı cephe, malzeme kullanımı.

Resim 5. 86. Türbe, kubbe göbek, malzeme kullanımı.

Müdahalelerde hatalı bir uygulama olan beyaz badanada da dökülmeler görülmektedir. Bu dökülmeler bazı yerlerde sadece beyaz badana yüzeyinde bazı yerlerde de (beklide temizlik uygulaması gibi bir müdahale nedeniyle) sırlı yüzeyi etkileyecek şekilde geliştiği anlaşılmaktadır (Resim 5.87, 5.88).

Resim 5. 87. Türbe, kubbe, beyaz badana yüzeyinde dökülmeler.

Resim 5. 88. Türbe, kubbe- detay, beyaz badana altında kalan sır yüzey dökülmeleri.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulmalar leke oluşumları şeklinde karşımıza çıkar (Tablo 5.1).

Leke: Kubbede yukarıda belirtilen kalıntılar dışında yoğun, ancak homojen dağılmayan bir tabakalanma mevcuttur. Bu oluşum yoğun olarak nem sorununa maruz kaldığına işaret etmektedir. Kubbedeki tuğla yüzeylerinde nem sorununu ve genel de buna bağlı gelişen tuzlanmayı gösteren lekelenmeler görülmektedir. Bozulma türü, beyaz badana, sıva kalıntılarıyla ve yüzeysel kirlilikle birbirinden ayırtılamayacak kadar kaynaşmış durumdadır (Resim 5.89).

Resim 5. 89. Türbe, kubbe, nem.

5.1.1.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmaları

Yapıda görülen sırlı tuğla ve çini bezeme, türbe eyvanı duvarları ile türbenin kubbeye geçişini sağlayan Türk üçgenlerinde, kubbe kasağında ve kubbede olmak üzere iki mekâna ait bölümlerinde karşımıza çıkar.

Bozulmalar genel olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ile yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları türbe eyvanında ve türbede, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak görülmüştür.

Eyvan duvarlarındaki onarım izlerinden ve eski resimlerden de anlaşıldığı üzere duvarların tamamına yakını tahrip olmuş ve bu esnada çinilerin üzerinde bulunduğu duvarlarda taşıyıcı sorunları yaşanmıştır.

Duvarlar sonraki onarımlarda tamamlanmış ve bu alanda zeminde çıkan çini parçaları doğu cephe duvarına yerleştirilmiştir. Ancak onarımlarda örgüdeki tamamlamalar sırasında çinilerin de gelişi güzel duvara, dolgu malzemesi gibi yerleştirildiği görülmektedir. Bu çinilerin bu alana ait olup olmadığı tespit edilememiştir (Resim 5.31).

Kubbe kasnağında yer alan ve en yoğun çini uygulamasının görüldüğü (birim parçaların birleşerek çini bordürü oluşturan) parçalardan sadece on tanesinin günümüze ulaşması ve diğer parçaların bulundukları yerden ayrılmaları da taşıyıcı sorunlarına bağlı gelişmiş bir bozulmadır. Kubbede muhtemelen dağılma ve dökülmeye neden olan sorunlar, hatalı onarımlar ve bakımsızlık bu tür kayıpları hızlandırıcı rol oynamıştır.

Türbede Türk üçgenlerinde ve kubbe kasnağında bozulmanın görüldüğü alanlardaki çinilerdeki birim malzeme kayıplarının yapının uzun yıllar bakımsız ve harabe halde kalması göz önüne alındığında, çevresel etkenlere (yağışlar, su emilimi vb.), ve hatalı onarımlara bağlı sebeplerle oluştuğu ve geliştiği söylenebilir.

Türbede Türk üçgeni geçişte yer alan sırlı tuğlaların büyük bölümü günümüze gelmişken, kubbe kasnağındaki çini panoların büyük bölümü kaybedilmiş, sadece on parçadan oluşan bölümü kalmıştır. Göbek çinilerinin tamamına yakını özgün yapımdan ulaşmışken, kubbe örgüsü ve bezemesini oluşturan sırlı tuğlalar, daha çok yüzeydeki sır tabakası ve hamura inen parça kayıpları ile açınma ve ufalanma türü bozulmalarla günümüze ulaşmıştır. Ancak tuğla örgü, mevcut halde yoğun kirlenme ve tabaka oluşumuyla kaplı olduğundan sırlı ya da sırsız tuğlaların durumları hakkında tam tespit yapılamamıştır (Resim 5.63, 5.88).

Malzeme bozulmaları, özgün çini ve sırlı tuğlaları bulunan türbe eyvanı duvarları ile türbede Türk üçgenleri, kubbe kasnağı ve kubbede görülen aşınma-ufalanma, parça kaybı, çatlak-kırık, yüzeysel birikim- kirlilik/is tabakaları şeklindedir (Resim 5.44, 5.55). Bu tür bozulmalar beden duvarlarını tahrip eden

bozulmalarla aynı sorunlar nedeniyle ve muhtemelen hatalı onarım ve bakımsızlıktan meydana gelmiş olmalıdır.

Sır yüzeyinde ve çini hamurunda görülen aşınma ve ufalanma özellikle türbede kubbeğe geçişı sağlayan Türk üçgenlerinde ve kubbede yer alan turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalarda görölmektedir. Bu alandaki sırlı tuğlaların bir kısmında sırlı yüzeyler kaybedilmiş olup, bozulma tuğla hamuruna da sirayet etmiştir. Bozulma özellikle türbenin doğu yöndeki geçiş bölümündeki sırlı tuğlalarda hamurda derinleşen kayıplar şeklindeki bozulmalara sebep olmuştur (Resim 5.66, 5.67, 5.68). Bozulmanın bu yoğunlaşması muhtemelen bu bölümde örtüden ulaşan su ve nem kaynaklı olabilir.

Eyvan çinilerinde, türbede Türk üçgenleri, kubbe kasnağı ve kubbe çinileri ve sırlı tuğlalarında çatlak-kırık ve parça kayıpları görölmektedir. Çatlak oluşumları daha malzeme içerisindeki tuzlanmayı işaret eden kılcal sır çatlağı türüdür. Parça kayıpları daha çok birim çini ve sırlı tuğlalardaki kenar ve köşe kayıpları ile bazen bozulmanın ilerlediğı alanlarda hamura kadar derinleşen ölçülerde sır ve hamur kayıpları şeklinde görölür. Bozulmalar beden duvarlarının uğradığı bozulmalarla aynı sorunlarla meydana geldiğı nem, don, tuzlanma ve hatalı onarım ve bakımsızlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Türbe eyvan ve türbede yer alan tüm sırlı tuğla ve çini yüzeylerde yüzeysel kirlilik ve tabaka oluşumları görölmektedir. Bu tür oluşumların ilkinii türbe eyvandaki 5 ve 6 no.lu parçalarda da göröldüğü üzere çini ve zemin yüzeylerinde ve doğu duvar çini parçaları altında yer alan turkuaz sırlı tuğlaların bazılarının yüzeylerinde (Resim 5.52, 5.53) ve türbe kubbe kasnakta yer alan çini parçaların yüzeylerinde de önceki onarımlarda uygulanan ve sonradan temizlenen sıva ve badana uygulamaları ve kalıntılarına ait kirlilik oluşturmaktadır (Resim 5.81).

Yüzeysel birikim/is oluşumuna bağı siyah tabakalanma türü oluşumlar Türk üçgenlerin güney-batı, kuzey-batı ve kuzey-doğı köşelerindeki sırlı tuğla yüzeylerde (Resim 5.75, 5.76, 5.77, 5.78) ve kubbe kasnağında batıdan doğuya doğru üç ve altıncı parça yüzeylerinde görölmektedir (Resim 5.79, 5.80). Bu tür kirlilik oluşumları tuzlanma etkileri ile de birleşmiş ve kaynaşmış, etkileri daha da artmıştır

Yapıdaki onarım sorunları iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar tamamlama ve yüzeyde sıva ve badana boya uygulamalarıdır.

Türbe eyvan duvarlarının nerdeyse tamamının yıkıldığı ve birim malzemede yenileme ile tamamlandığı da tespit edilmiştir. Ayrıca türbe eyvanı çini ve sırlı tuğlaları duvarların tamamında, derz dolgularında kullanılmış olan harç malzemeyle, türbe Türk üçgenlerindeki sırlı tuğlalardaki kayıp alanlar ise rengi ve dokusu özgünden daha farklı bir harç dolguyla tamamlanmıştır.

Her iki uygulamada da müdahalenin çini ve sırlı tuğlaların oluşturduğu dekorun tamamlanması değil, duvar örgüsünde moloz ve tuğla örgülerin sağlamlaştırılması ve tamamlanması amacıyla yapıldığı ve derz dolgu uygulamalarıyla sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle onarımlarda çini ve sırlı tuğla bezemede veya onları oluşturan birim çinilerdeki eksiklikler dikkate alınmamış, dekorasyon bütünlüğünde oluşan kayıplar olduğu gibi bırakılmış, hatta geçiştirilmiştir. Uygulama, eyvan çinilerinin duvara tutturulması, Türk üçgenlerindeki ise yapılan dolguyla birim malzeme kaybına uğrayan bölümde eksikliğin kapatılması amacıyla yapılmış izlenimi oluşturmaktadır. Nitekim eyvanda birim çinilerin yönleri, desen bütünlükleri, formları gözetilmeden geliş güzel duvara yerleştirilmiş (Resim 5.56), baklava dilimi oluşturan tuğla bölüm dışındaki sırlı tuğlalar ise yatay ve dikey olarak geliş güzel bir şekilde yerleştirilmiştir (Resim 5.57, 5.58), tuğlaların boyut, form, sınır özellikleri göz ardı edilmiştir.

Yapıda müdahalelerdeki bozulmalar, lekelenmeler ve yoğun yüzeysel birikimler olarak tespit edilmiştir. Kubbede yoğunlaşan bu tür sorunlar nedeniyle tuğla yüzeylerinde beyaz renkli badana, sıva kalıntıları ve tuz çıkışına bağlı beyazımsı lekelenmeler görülmektedir (Resim 5.88).

Kubbede, kubbe kasnağında ve Türk üçgenlerinde tarihi bilinmeyen onarımlar esnasında uygulanan beyaz badanalarda da dökülmeler görülmektedir. Bu dökülmeler bazı yerlerde sadece boya yüzeyinde bazı yerlerde de sırlı yüzeyi de kaplayacak şekilde izlenebilmektedir (Resim 5.89).

TABLO 5.1: AKŞEHİR TAŞ MEDRESE YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 1		AKŞEHİR TAŞ MEDRESE		İncelenen Bölüm		Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar							Müdahalelerde Bozulmalar																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
						Taşıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Taşıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda		Sırda				Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
										Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kırılık Birikim-İs tabakası	Yüzeyel Tabaka Oluşumu Çiçeklenme- tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Alçı-Haç ile	Çizgisel desen									Renklendirme boyama																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
		Türbe eyvan	Doğu																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								

5.1.2. Mescit (Kat. No:2)

Harita	: 5.1
Çizim	: 5.3, 5.4
Fotoğraf	:5. 90- 5.178
Tablo No	: 5.2, 6.1
İnceleme Tarihi	: 17.11.2017,12.09.2019

Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılan (Uğur-Koman, 1934: 87), kitabesi ve vakfiyesi günümüze ulaşmayan yapının inşa tarihi ve mimarı da kesin olarak bilinmemektedir³¹. Külliye'nin diğer yapılarından olan medrese 1250, hankah 1260 tarihinde yapıldığı günümüze ulaşan kitabelerinden anlaşılırken, matbah, mescit ve çeşmenin ise yapım tarihleri bilinmemekte ancak külliye'nin 1250-60 tarihleri arasında tamamlandığı anlaşılmaktadır (Alptekin, 2015: 29)³².

Mescit, çeşitli kaynaklarda “Taş Medrese Mescidi”, “Mescit”, “Sahip Ata Mescidi” (Akok, 1977: 6), (Soyman-Tongur, 1944: 169), (Uğur-Koman, 1934: 91), (Demiralp, 1996: 31), “Cami”, “Taş Medrese Cami” (V.B.M. Restorasyon Raporu), (Sarre, 1999: 383) olarak anılmaktadır. Yapı günümüzde “Akşehir Taş Medrese Cami” olarak kullanılmaktadır.

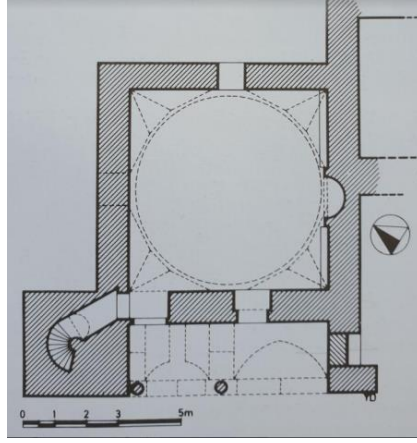
5.1.2.1. Mimari özellikleri

Mescit, tarihi süreçte geçirdiği bozulmalar sonrasında özgün halinden kayıplar vermiş ancak sonraki onarımlarda özgün plan tipine uygun tamamlanarak günümüze gelebilmiştir (Çizim 5.3).

---

³¹ Külliye'nin bir Vakfiyesi bulunmamasına karşın Osmanlı dönemine ait evkaf kayıtlarından mescidin de içinde bulunduğu bir vakfın varlığı anlaşılmaktadır. Bu vakfa ilişkin geniş bilgi için bkz. (Alptekin, 2015: 30).

³² Mescidin yapım tarihi hakkında Uğur-Koman kaynak göstermeksizin mescit ve minarenin Taş Medreseden önce yapıldığını bildirirken (Uğur-Koman, 1934: 93), Demiralp ise mescit ve minarenin medrese ile aynı tarihte yapıldığını aktarmaktadır (Demiralp, 1996: 33).

Çizim 5. 3. Akşehir Taş Mescit planı (Demiralp, 1996: 31).

Taş Medresenin kuzey duvarının batı ucunda yer alan mescit, iki bölümlü biri sivri kırk kemerli tonoz diğeri beşik tonoz örtülü son cemaat yeri, son cemaat yerinin kuzey-batı köşesinde bulunan minare ve kubbeli harim mekânından oluşmaktadır (Çizim 5.3).

İki kemer ve üç sütundan oluşan revaklı son cemaat yerini kuzeyde minare kaidesi, güneyden türbe eyvanı sınırlamaktadır. Son cemaat yerinin kuzey-batı köşesindeki dikdörtgen kapı açıklığından harim mekânına girilmektedir. Kapı açıklığının güney cephesinde üst üste yerleştirilmiş, ahşap doğramalı iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerden alttaki boyuna dikdörtgen formda, üstteki aynı hizada sivri kemerlidir. Son cemaat yeri revakındaki sütunlarda mermer, duvar, örtü ve kemer alınlıklarında ise tuğla malzeme kullanılmıştır. İki bölümlü tonoz örtülerin tepe bölgesinde ve kemer silmelerinde turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğlalar az miktarda da olsa görülmektedir (Resim 5.90).

Resim 5. 90. Mescit, son cemaat yeri.

Harim mekânı, beden duvarları üzerinde yükselen ve tuğla malzemeden mamul Türk üçgenleriyle taşınan kubbe ile örtülüdür. Türk üçgenlerinin tam cephe orta boşluklarına denk gelen alanlarda güney ve doğu yönlerde sivri kemerli kör

nişler yer alırken, kuzey ve batı yönlerde ise sivri kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Kubbe göbeğinde turkuaz ve siyah renkli çinilerden oluşan bir madalyon yer alır (Resim 5.91, 5.92).

Resim 5. 91. Mescit, kubbe.

Resim 5. 92. Mescit, güney-batı cephe, Türk üçgenleri.

Harim duvarları Türk üçgenleri alt hizasından yaklaşık orta seviyeye kadar sıvalı ve beyaz badanalı olup malzemesi tespit edilememiştir. Orta seviyeden alt zemine kadar olan alanlar ise ahşap malzeme ile kaplanmış durumdadır.

Güney cephede duvarın ortasında mihrap nişi yer alırken, doğu cephede iki pencere açıklığı ve geçiş kapı açıklığı bulunmaktadır. Batı cephede duvarın orta seviyesinde dikdörtgen bir pencere açıklığı yer alırken, kuzey duvarda bir açıklık bulunmamaktadır. Güney-doğu köşede nitelsiz ahşap malzemeden yapılmış minber yer almaktadır.

Mihrap dıştan iki sıra geometrik düzenlemeli kuşak ile çevrelenmiştir. Mihrap nişi üstte yedi sıra mukarnas kavsaralıdır. Mihrap nişini çevreleyen kuşaklar, kavsara köşelikleri, kavsara altında kalan niş yüzeyi ve köşe sütunceleri turkuaz ve siyah renkte geometrik düzenlemeli olarak boyanmıştır. Mukarnaslı alan ise sıvalı, beyaz boyalı ve süslemesizdir. Mihrapta birinci ve üçüncü sıra doğu tarafta buluna birinci mukarnasta turkuaz ve siyah çiniler bulunmaktadır (Resim 5.93, 5.94).

Resim 5. 93. Mescit, güney cephe.

Resim 5. 94. Mescit, doğu (giriş) cephe.

Mescidin kuzey-batı köşesine bitişik bulunan minare iki şerefeli ve yukarıya doğru daralarak yükselen düzende olup dönem minareleri arasında farklılık arz etmektedir. Minare kaidesi zeminden kaide orta seviyeye kadar düzgün kesme taş malzemededen, silindirik gövdeye kadar olan üst kısmı ise tuğla malzemededen mamul olup kare planlıdır (Resim 5.95).

Resim 5. 95. Mescit, minare kaidesi.

Minarenin silindirik gövdesine pabuç kısmı olmaksızın geçiş yapılmıştır. Kaidenin batı yüzünde merdiven boşluğunu aydınlatan bir mazgal açıklığı bulunmaktadır. Silindirik gövdede de belirli bir düzen göstermeyen iki mazgal açıklık ve üç sivri kemerli kapı açıklığı yer alır. İki şerefeli silindirik gövde farklı genişliklerdeki bordürlerle bölümlere ayrılmış fıruze ile siyah çini, sırlı tuğla ve sırsız tuğladan yapılmıştır (Resim 5.96).

Resim 5. 96. Mescit, minare gövdesi.

5.1.2.2. Onarımların tarihçesi

Zaman içinde çeşitli sebeplerle tahrip olan mescit büyük oranda onararak günümüze gelebilmiştir. Kaynaklara göre yapı Osmanlı ve cumhuriyet döneminde birçok kez onarım görmüştür.

Osmanlı dönemine ait ilgili vakıf kayıtlarında yer alan bilgiler vakfın gelirlerine ait evkaf bilgileri ile müderris ve imam tayinleri hakkındadır. İlgili kayıtlar Fatih, II. Beyazıt, III. Mehmet dönemlerine aittir (Akşehir Taş Eserler Müze kayıtları) (Yavaş, 2015: 30). Osmanlı dönemine ait mescide ilişkin ilk kayıt H. 1286/M. 1869 tarihli gelir-gider kayıtlarıdır. Bu belgeden bu tarihe kadar bağlı bulunduğu medrese binası ile birlikte mescidin de aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen kayıtlarda minare onarımına ilişkin masraf kaydı da yapının onarımına ilişkin ilk belgedir. Ancak içeriği hakkında bilgiye ulaşılmamıştır (Uğur-Koman, 1934: 90,93).

Külliyeyi ziyaret eden ilk yabancı seyyah Huart, 1891 yılında medrese ve mescidin harap halde olduğundan bahseder (Huart, 1897: 107'den aktaran Yavaş, 2015: 30). Bu durumda yapının 1869- 1891 yılları arasında ileri derecede bozulmasına sebep olacak bir durumla karşılaştığı anlaşılmaktadır (Resim 5.97).

Resim 5. 97. Medrese, mescit ve minare, giriş (batı) cephe (F. Sarre'den).

Eski tarihli kaynaklarda külliye yapısına ilişkin onarımlar daha çok medrese dâhilinde olup mescit yapısının durumu ve onarımlarından detaylı bahsedilmemektedir.

Cumhuriyet dönemine ait ilk onarım bilgisi 1965-1966 yılına aittir. Onarımda, mescit ve türbe ile bu bölümdeki revakı da içine alan bir onarımdan bahsedilmekte ancak içeriği hakkında bilgi verilmemektedir (Akok, 1977: 9).

Akok'un 1977 tarihli yayınında, o döneme kadar yapılan ancak bütüncül olarak ele alınmayan parçalı onarımların yapıldığını bildirerek, yapının 1977 yılındaki durumunun oldukça kötü olduğunu aktarmış ve yapının genelini kapsayan detaylı onarım planı verilmiştir. Bu plan içinde mescit ve minare için kesin bir plan tespit edilmemiş olup onlar için ileri de ayrı bir çalışma yapılabileceği aktarılmıştır. Ayrıca Akok mescit ve minarenin 1977 yılındaki durumu hakkında "mescit bugünkü haliyle ve düzensiz tamirlerle içten ve dıştan şekilsiz duruma düşürülmüştür. Son cemaat yeri, demir camekânları, dam örtüsü çok perişan durumdadır." bilgisini aktarmıştır (Akok, 1977: 5-12).

Bir sonraki onarım 1997 tarihinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla gerçekleştirilmiştir. Onarımda giriş cephesi revakı güney kısımdaki sütun yıkıldığı için bu kısım tuğla ile onarıldığı fakat kemer kavisinin tutturulmadığı aktarılmıştır. Ayrıca su yalıtımını sağlamak için kubbe kurşunla kaplanmış, beden duvarlarının özgününden farklı olarak yükseltildiği, kubbenin pek çok kat çamur sıva ile kaplandığı tespit edilmiştir. Bahsi geçen bulgularla rölövesi hazırlanan yapının onarım planı çıkarılmıştır. Harim mekânının iç duvarlarına uygulanan çimento harçlı sıvaların raspa edilmesi, horasan harcı ile yeniden sıva yapılması, harim mekânı ve son cemaat yerinin zemin seviyesinin özgün seviyeye indirilmesi, iç mekânı zeminin ahşap, son cemaat alanının ise taş kaplanması, minarenin taş, tuğla ve çinilerinin tamamlanarak derz dolgularının yapılması, birinci şerefe üzerine demir korkuluk yapılması, paratoner teşkilatı kurulması kararı alınmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde onarımlara başlandığı aktarılmaktadır (V.G.M. Restorasyon raporundan aktaran Alptekin, 2015: 31, Arslan, 2005: 4) (Resim 5.98, 5.99, 5.100).

Resim 5. 98. Minare, batı cephe (Arslan, 2005: 15).
Resim 5. 99. Mescit, son cemaat yeri (Arslan, 2005: 16).

Resim 5. 100. Mescit, mihrap (Arslan, 2005: 33).

Arslan yayınında 1997 yılında başlayan mescit ve minarenin onarımın 2005 tarihinde tamamlandığını aktarmaktadır (Arslan, 2005: 4) ancak 2007 tarihli V.B.M. restorasyon kayıtlarında mescit onarımlarının devam ettiği ve duvarda yapılan sıva raspa çalışmaları ve zemin seviye tespit çalışmalarının sürdüğü, özgün mihraba ve çinilere ait buluntuların çıkarıldığı bildirilmektedir (V.B.M. Restorasyon Raporları).

Yapıya 12.09.2019 tarihinde yaptığımız ziyarette mescit kullanıma açık durumdaydı. Çinilerdeki restorasyon müdahaleleri ile ilgili Osmanlı ve cumhuriyet dönemine ait onarım bilgileri yetersizdir. Onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir. Çini süslemenin bulunduğu mescit ve minare onarımına ilişkin ilk belge H. 1286/M. 1869 tarihli gelir-gider kayıtlarıdır. Bu kayıtlarda minare onarımına ilişkin masraf kaydından bahsedilmekte ancak içeriği hakkında bilgi verilmemektedir bu bakımdan çiniler ile ilgili bir şey söylemek mümkün değildir (Uğur-Koman, 1934: 90,93).

Çinilere ilişkin ikinci kaynak 1934 tarihlidir. Koman-Uğur yayınlarında mescidin giriş cephedeki revaklı son cemaat yerinin örtüsünün, harim mekânına açılan sivri kemerli pencere kenarlarının, kubbenin ve mihrabının özgününde çinili

olduğunu, büyük çoğunluğu kaybolan çinilerin var olan işaretlerden böyle bir çıkarım yaptığını aktarmaktadır (Uğur-Koman, 1934: 93).

Çini onarımlarına ait ilk açık kaynak 1997 tarihli Mescide ait yoğun uygulamanın yapıldığı onarımda minarenin taş, tuğla ve çinilerinin tamamlanarak derz dolgularının yapılması kararı da alınmıştır (V.G.M. Restorasyon raporundan aktaran Alptekin, 2015: 31, Arslan, 2005: 4).

Ulaşılan sonraki kaynak 2005 tarihli V.B.M. restorasyon kayıtlarıdır. Kayıtlarda 2004 yılı programı dâhilinde yürütülen mescit onarımları esnasında duvarda yapılan sıva raspa çalışmaları ve zemin seviye tespit çalışmaları sonucu özgün mihraba ait izlerin ve zemin hafriyatı içinde de çini parçaların bulunduğu bildirilmekte, bulunan çini parçaları ışığında mihrabın özgün deseni tespit edildiği aktarılmaktadır (V.B.M. Restorasyon Raporları).

V.B.M.'nin 2007 kayıtlarında, mihrap nişinin üst sırasında yağlı boya ve sıva altında kalan kısım ile zemindeki çinilerin ortaya çıkarıldığı ve bu çinilerin bir sütunceye ait üç parça, mukarnasa ait on parça, mihrap alınlığı ve mihrap nişine ait elli parçada olduğu ve bunun dışında küçük ve form vermeyen birçok parçanın bulunduğu bildirilmiştir. Raporda, koruma yöntemi olarak yerinde korumanın en doğru yöntem olacağı gerekçesiyle çini parçaların özgün yer ve düzenin tespiti için mevcut niş üzerine geçici olarak yerleştirilerek en uygun pozisyonun tespit edildiği aktarılmaktadır (V.B.M. Restorasyon Raporları). Alptekin'in yayınında yer alan mihrap görseli bu uygulamaya ait olmalıdır (Alptekin, 2007: 81) (Resim 5.101).

Resim 5. 101. Mescit, mihrap (Alptekin, 2007: 81).

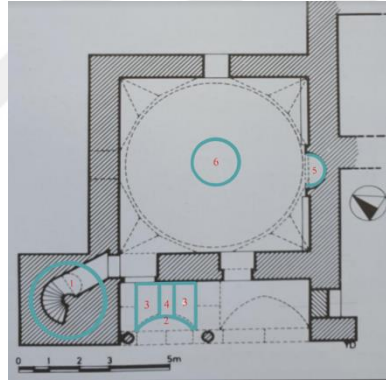
Bahsi geçen onarımlar esnasında tespit edilen kompozisyon deseninin 1/1 oranında kâğıt üzerine çıkarıldığı ve renklendirildiği bildirilmektedir. Raporda geniş

olarak aktarılan sebepler ve gereklilikler sonucu aslına uygun olarak belirlenen mihrap düzenin özgün çinileri dışındaki alanlara, kireç harcı üzerine, asitsiz geri dönüşümlü boyalarla renklendirilerek uygulanmasının doğru olacağı aktarılmış ve mevcut durum itibarıyla bu karar uygulanmıştır.

Mescit çinilerinin eski onarımları hakkında fazla kayıtlı bilgi bulunmamasına rağmen tarihi süreçte bakımsızlık ve onarım hataları sebebiyle yapıyla birlikte çinilerinde tahrip olduğu düşünülmektedir.

5.1.2.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri

Mescidin günümüze ulaşan çinilerinin konumları, dış cephe ve iç mekân olarak sınıflandırılabilir. Mescidin dışında yer alan çiniler minaresinde(1), son cemaat yeri kuzey sivri kemerinde(2), kuzey tonoz örtü(3) ve tonoz tepe şeridinde(4) görülürken iç mekânda mihrap nişinde(5) ve kubbe göbeğinde(6) çini uygulaması mevcuttur (Çizim 5.4).

Çizim 5. 4. Akşehir Taş Mescit çini kullanım alanları (Demiralp, 1996: 31'den işlenerek)

Minare çinileri: Bugün mescit son cemaat yerinin kuzey-batı köşesinde bulunan minare, zemin seviyesinden son cemaat yeri sivri kemer seviyesine kadar kesme taş malzemedir, üzerinde gövdeye kadar ise tuğla malzemedir. Kaidenin taş ve tuğla kısmı süslemesiz olup tuğla bölümünün giriş (batı) cephesinde küçük mazgal açıklık bulunur (Resim 5.102).

Resim 5. 102. Mescit, minare kaide kısmı.

Taş ve tuğla malzemeden oluşan kaide üzerinde yükselen ve yaklaşık kaide kısmının iki katı uzunluğunda olan minare gövdesi, iki şerefeli, yukarı doğru daralarak incelen ve silindirik planlıdır. Kaideden gövdeye pabuç kısmı olmadan direk geçilmiştir. Minare gövdesi birinci şerefe altına kadar sırlı-sırsız tuğla ve çini kullanılarak oluşturulan dört yatay kuşağa ayrılmıştır. Kaide üstünden başlayarak birinci kuşakta, ilk üç-dört sıra dikdörtgen tuğlaların kaydırmalı sıralamasıyla oluşturulmuş onun üstünde ikinci kuşağa kadar dikdörtgen tuğlalar ve kare turkuaz sırlı tuğlalar sıralı olarak kullanılmış her sıra kaydırmalı olarak yerleştirilmiştir.

İkinci yatay kuşakta kalan izlerden anlaşıldığı üzere düzenleme mozaik çini tekniğinde turkuaz ve siyah çiniler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu kuşakta sekiz kollu yıldızlar ve onu çevreleyen sekizgenler ile geometrik motiflerin üst uçlarından çıkan harfler turkuaz renkli, geride kalan boşluklar yani zemin ise siyah renklidir.

Üçüncü kuşak en geniş kuşak olup dikdörtgen tuğlar ile daha küçük ölçülü dikdörtgen turkuaz sırlı tuğlaların yatay dizilimi ile oluşturulmuştur. Tuğlaların kaydırmalı istiflenmesiyle kesintisiz baklava motifi düzeni oluşturulmuştur. İlk sıradaki motiflerin orta noktalarında yine turkuaz sırlı tuğlalar yer alır. Silindirik gövdenin bu kuşağında güney cephede küçük mazgal açıklık bulunmaktadır.

Dördüncü kuşak, turkuaz ve siyah çiniler ile oluşturulan mozaik teknikli ve geometrik düzenlemelidir. Bu düzenlemede motifler turkuaz zemin ise siyah renkli olarak tasarlanmıştır. Kuşak birinci şerefeye ulaşacak şekilde iç bükey tasarlanmıştır (Resim 5.103)

Resim 5. 103. Mescit, minare gövde kısmı.

Birci şerefe sadece tuğla malzeme kullanılarak süslemesiz olarak yapılmıştır. Minare gövdesi ikinci şerefe altına kadar sırlı-sırsız tuğla ve çini kullanılarak oluşturulan üç yatay kuşağa ayrılmıştır. Birinci şerefe üstünden başlayan birinci kuşak süslemesiz olarak tuğlaların kaydırmalı dizilimi ile oluşturulan en dar kuşaktır.

İkinci kuşak kaide üzerindeki birinci kuşağa benzer. Ancak burada yatay dikdörtgen tuğlalar arasında kare değil yine dikdörtgen ancak daha küçük ölçülü turkuaz sırlı tuğlalar kullanılmıştır. Kaydırmalı düzenlemede sırlı ve sırsız tuğlaların uçları her sırada birbirini takip ederek kesintisiz devam eder şekildedir.

Üçüncü ve son kuşak, kaide üstündeki üçüncü kuşağa benzemektedir. Burada turkuaz sırlı tuğlalar ile oluşturulan baklava dilimli motiflerde kareye yakın formda sırlı tuğlalar kullanılmış ve tüm motiflerin ortalarında yine turkuaz sırlı tuğladan oluşan daha küçük ölçülü baklava dilimleri ile doldurulmuştur. İkinci şerefe kademeli üç sıra kirpi saçaklı olup üstü demir korkulukludur. İkinci şerefe üstündeki kısım süslemesiz yatay tuğlalarla düzenlenmiş ve en üstte bir külahla sonlandırılmıştır (Resim 5.104).

Resim 5. 104. Mescit, minare gövde kısmı.

Sivri kemer ve tonoz çinileri: Bugün mescidin giriş(batı)cephesinde yer alan, iki bölümlü son cemaat yeri dıştan tuğla sivri kemerli olup dikdörtgen planlıdır.

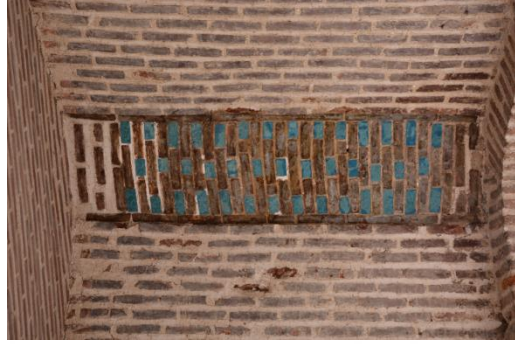
Son cemaat yeri duvarları tuğla malzemeyle inşa edilmiş, revakı oluşturan üç sütun mermerdir. Sütunlar üzerinde yükselen kemer, kemer köşelikleri tuğla malzemedendir olup minare kaidesi üst seviyesinde son bulur. Sütun ve kemer aralarında ahşap hatıllar bulunmakta ve mekânın üstü iki bölümlü, tuğla malzemedendir tonoz örtülüdür. Kuzey köşede dikdörtgen giriş açıklığı, güney tarafta ise üst üste biri sivri kemerli diğeri altında olmak üzere dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunur. Kuzey duvarda üst seviyede tuğla malzemedendir sivri kemerli kör bir niş yer almaktadır (Resim 5.105).

Resim 5. 105. Mescit, son cemaat yeri.

Mescidin dıştan kuzey taraftaki sivri kemerinde ve kuzey yanındaki tuğla silmede, içten kuzey taraftaki tonoz örtüde, minare kaidesine bitişik bulunan kör nişi çevreleyen iç kemerde ve tonoz örtünün tepe noktasındaki dikdörtgen kuşakta sırlı tuğla uygulamaları yer almaktadır. Ancak dıştan güney sivri kemer ve tonoz

örtüsü, kemer köşelikleri, son cemaat yeri duvarları özgün yapımdan sonra neredeyse (bütünüyle yenilenerek) yeniden yapıldığı için az miktarda özgün malzeme bulunmaktadır (Resim 5.106, 5.107).

Resim 5. 106. Mescit, sivri kemer, sırlı tuğlaları.

Resim 5. 107. Mescit, tonoz örtü, sırlı tuğlaları.

Mihrap ve kubbe çinileri: Son onarımlarla büyük oranda yenilendiği anlaşılan mihrap bir miktar dışa taşkın haldedir. Yanda kalan taşkın kısımlar turkuaz renkte boyanmış ve karo formlarda sınırları belirlenmiştir. Mihrap dıştan iki sıra, kıvrık dal ile rumili ve geometrik düzenlemeli kuşak ile çevrelenmiştir (Resim 5.108).

Resim 5. 108. Mescit, mihrap.

Dıştaki ilk kuşak medresedeki türbe eyvanında yer alan beş ve dokuz nolu parça çinilerle benzerlik gösterir. Düzenleme, kazıma(sahte çini) teknikli olarak patlıcan moru çinilerden oluşan kıvrık dal ve rumi motifleri sıralı olarak devamından oluşmaktadır. Zemin beyaz renkte boş bırakılmıştır. Özgününden çok az miktarda bulunan çini parçaların dışında kalan tüm alanlar çinilere çok yakın tonlarda renklendirilerek tamamlanmıştır. İkinci kuşak daha kalındır. Merkezde altıgenler ve kenarlarında eş kenar altı üçgenden oluşan geometrik düzenleme motiflerin kaydırmalı olarak dizilimi ile oluşturulmuştur. Altıgenler turkuaz renkli,

üçgenler ise beyaz renkte boyanmış ve ortalarına patlıcan moru küçük daireler yerleştirilmiştir. Kuşağın tamamı boyalıdır. Kenar kuşaklarının ikisi de turkuaz renkli ince şerit çinilerle sınırlanmıştır. İnce turkuaz şeritlerde özgün çiniler bulunmakta diğer boşluklar ise özgüne yakın tonda turkuaz boyanmıştır. Mihrabın ortasında bulunan yedi sıra mukarnaslı alanın köşeliklerinde de geometrik düzenleme görülür. Düzenleme merkezde turkuaz renkli altıgenler ve çevresinde patlıcan moru eşkenar üçgenler ile oluşturulan altı kollu yıldız formlarının kaydırmalı sıralanmasıyla oluşur. Köşeliklerin tamamı boyalıdır.

Yedi sıra kavsaralı mukarnasta bir, iki ve altıncı sıralarda özgün parçalar bulunmakla birlikte diğer alanlar beyaz boyanarak süslemesiz bırakılmıştır. Birinci mukarnas sırasında ki düzenleme medrese eyvan çinilerinin üç ve altıncı parçasıyla benzerdir. Beyaz zemin üzerine altıgen patlıcan moru çiniler ile altıgenlerin tüm kenarlarına dek gelecek şekilde kullanılan daha küçük boyutlu turkuaz parça çinilerle mozaik çini tekniğinde birleştirilmiştir. Kenarlar turkuaz ince şeritlerle (muhtemelen üstte kemer formu oluşturacak biçimde) çevrelenmiştir (Resim 5.109).

Resim 5. 109. Mescit, mihrap, birinci sıra kavsara çinileri.

Resim 5. 110. Mescit, mihrap, ikinci sıra kavsara çinileri.

Resim 5. 111. Mescit, mihrap altıncı sıra kavsara çinileri.

İkinci sırada ki düzenleme medrese eyvan çinilerinin yedinci parçasıyla benzerdir. Beyaz zemin üzerine eş büyüklükte, dikdörtgen forma yakın altıgen turkuaz ve patlıcan moru çinilerin yatay ve dikey dizilimi mozaik teknikle birleştirilmiştir. Kenarları turkuaz ince şeritlerle çevrelenmiştir. Mevcut parçalar kompozisyon bütünü hakkında fikir vermemekte ancak ayrıca Konya Sahip Ata Cami mihrabındaki kavsara çinilerine benzerlik göstermektedir (Resim 5.110).

Altıncı sırada ki düzenleme medrese eyvan üç ve altıncı parçasıyla aynıdır. Beyaz zemin üzerine altıgen turkuaz çiniler ile altıgenlerin tüm kenarlarına dek

gelecek şekilde kullanılan daha küçük boyutlu patlıcan moru parça çinilerle mozaik çini tekniğinde birleştirilmiştir. Kenarlar turkuaz ince şeritlerle (muhtemelen üstte kemer formu oluşturacak biçimde) çevrenmiştir (Resim 5.111).

Kavsara altında kalan niş yüzeyi iki kenarda turkuaz renkli, altta ve üstte zar başlıklı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütuncelerdeki kompozisyon düzeni medrese türbe eyvanındaki dördüncü parçayla aynı özelliktedir. Düzenleme turkuaz renkli çini zemin üzerine beyaz zeminden ters tepelik ve kıvrık dallar kullanılarak oluşturulmuş ve diyagonal olarak mozaik (sahte-kazıma) teknikle birleştirilmiştir. Ortada kalan niş yüzeyi merkezde patlıcan moru, altı kollu küçük yıldız ve onun etrafından çıkan turkuaz, daha büyük altı kollu ve birbirine bağlanan yıldız motiflerin kaydırmalı düzenlemesiyle oluşturulmuştur. Kenar sütuncelerde ve orta alanda çok az özgün çini parça bulunmakta, eksik alanlar alçı harçlarla tümlenmiş ve üzeri özgün çinilerin rengine uygun tonlarda boyanarak renklendirilmiştir (Resim 5.112).

Resim 5. 112. Mescit, mihrap çinileri.

Kubbe göbeğinde dıştan patlıcan moru bir sıra ince şerit çini ile çevrilmiş geometrik düzenli bir madalyon bulunmaktadır. Beyaz zemin üzerine turkuaz ve patlıcan moru çinilerden oluşan on kollu yıldız, onu çevreleyen daha büyük ikinci on kollu yıldız ve onu çevreleyen ongen ile üç bölüme ayrılan göbek düzenlemesi aralarda beş kollu yıldızlarla dolgulanmıştır. En dışta geometrik desenlerin ucundan çıkan kufi harfler ve onların aralarında hayat ağacına benzer motiflerle son bulur (Resim 5.113).

Resim 5. 113. Medrese, türbe kubbe göbek çinileri

5.1.2.4. Çinilerin mevcut korunma durumu

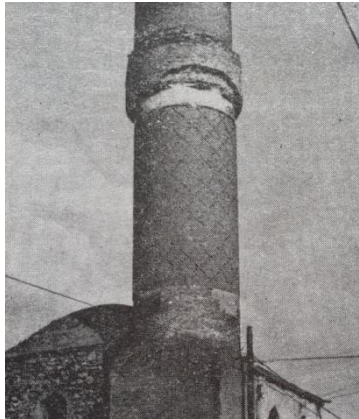
Minare çinileri

a. Pano bozulmaları;

Minarenin gövde kısmında, turkuaz sırlı tuğlaların tamamına yakını (yarısından fazlası yoğun şekilde yüzey sır kaybı yaşayarak), turkuaz ile patlıcan moru çinilerden oluşan birinci şerefe altı kısımdaki iki ve dördüncü kuşak çinilerinin çok az parçası günümüze ulaşabilmiştir.

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.2).

Taşıyıcı sorunu: Minarenin birinci şerefe altı çinili ve sırlı tuğlalı bir, iki ve dördüncü kuşağının, kuzey ve kuzey-batı cephelerini kapsayan bir bozulma geçirdiği eski tarihli resimlerden tespit edilmektedir (Akok, 1977: 24). Bu bozulmalarda sırlı tuğla ve çinilerin bağlı bulunduğu taşıyıcının yıkıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5.114).

Resim 5. 114. Mescit, minare bir, iki ve dördüncü kuşak, kuzey, kuzey-batı cephe, Taşıyıcı sorunu.

Resim 5. 115: Mescit, minare gövde, mevcut durum.

Minarede taşıyıcı sorunu yaşayan kısımlar sonraki onarımlarda tuğla örgü ile tamamlanmış, çinili kısımlar sıvanmış ve özgün süsleme düzenine göre renklendirilerek bugünkü mevcut halini almıştır (Resim 5.115).

Birim malzeme kaybı: Minare gövdesi kuzey ve kuzey-batı cephelerinde, birinci şerefe altı birinci kuşakta bulunan sırlı-sırsız tuğlalarda birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.116) .

Resim 5. 116. Mescit, minare birinci kuşak, kuzey, kuzey-batı cephe, birim malzeme kaybı.

Minare gövdesi birinci şerefe altı ikinci ve dördüncü kuşakta bulunan çinilerde çoklu birim malzeme kaybı görülmektedir. Birinci şerefe altındaki ikinci kuşakta ise sadece güney cephede birkaç parça özgün çini bulunur (Resim 5.117).

Resim 5. 117. Mescit, minare ikinci kuşak, güney cephe, birim malzeme kaybı.

Dördüncü kuşakta ise doğu ve güney-doğu cephelerde özgün çiniler mevcutken iki ve dördüncü kuşakların diğer cephelerindeki tüm çinilerde birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.118).

Onarımlar sırasında kuşaklardaki özgün tuğla ve çiniler korunmuş, tuğla ve çinili yüzeylerdeki taşıyıcı duvar eksikliği tuğla malzemeyle tamamlanmış, çinili bölümlerin üzeri sıvanarak özgün düzenlemeye uygun olarak desenlendirilip renklendirilmiştir (Resim 5.119).

Resim 5. 118. Mescit, minare gövde kısmı, güney-doğu ve doğu cephe, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 119.: Medrese, minare, batı ve kuzey-batı cephe, mevcut durum.

b. Malzeme bozulmaları;

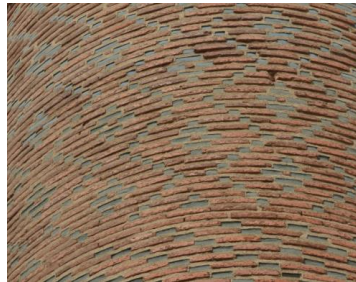
Minarede malzeme bozulmaları sırda görülen çatlak, parça kaybı ve yüzeysel birikim-kirlilik/ is tabakası oluşumu tipinde tespit edilmiştir (Tablo 5.2).

Çatlak: Minarede güney ve güney-batı cephede bulunan özgün sırlı tuğla ve çini parçalarının tamamına yakınında sır yüzeyinde kılcal çatlaklar görülmektedir (Resim 5.120, 5.121).

Resim 5. 120. Mescit, minare gövde kısmı, güney cephe, çatlak.

Resim 5. 121. Mescit, minare gövde kısmı, güney cephe, çatlak. **Parça kaybı:** Minare gövde kısmında, kuzey ve batı cephede yer alan turkuaz sırlı tuğlaların tamamında parça kayıpları sır yüzeyinde gelişen ve çini çamuru kayıplarına yol açacak şekilde görülmektedir (Resim 5.122). Batı ve doğu cephelerde yer alan özgün sırlı tuğla ve çinilerin tamamına yakınında ise sır tabakasını ilgilendiren sır tabakasına ilişkin parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.123, 5.124).

Resim 5. 122. Mescit, minare gövde kısmı, batı cephe, parça kaybı.

Resim 5. 123. Mescit, minare gövde kısmı, doğu cephe, parça kaybı.

Resim 5. 124 Mescit, minare gövde kısmı, güney cephe, parça kaybı.

Parça kayıpları sırlı yüzeylerin parlaklıkları, sonraki onarımlarda uygulanan boyaların ton farkı ve onarımlarda kullanılan boyaların kaybı sonucu tuğlaların aldığı renk farklılıkları sayesinde açıkça anlaşılmaktadır (Resim 5.125).

Resim 5. 125. Medrese, minare gövde kısmı, doğu ve batı cephe, parça kaybı.

Yüzeysel birikim-kirlilik/ is tabakası oluşumu: Bozulma minare gövdesindeki sırlı tuğla yüzeylerde kısmi olarak görülür. Çini ve sırlı tuğla bulunan örgü yüzeylerinde birikim, kalıntı ve tabaka oluşumlarını tanımlamaktadır. Gövde kuzey cephesine denk gelen sırlı tuğla yüzeylerde daha yoğun görülmektedir (Resim 5.126).

Resim 5. 126. Mescit, minare gövde, kuzey cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası oluşumu.

Kirlilik bazı bölümlerde kısmen bazı bölümlerde ise sırlı yüzeyi tamamen örtecek ölçüde yoğun bir tabaka oluşumu göstermektedir. Ayrıca bu tabakanın sır yüzeyinde kayıplara da sebep olduğu görülmektedir (Resim 5.127).

Resim 5. 127. Mescit, minare gövde, kuzey cephe, yüzey kirlilik/ is tabakası.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Onarımlar ile oluşan bozulmalar tamamlama tipinde karşımıza çıkar (Tablo 5.2).

Tamamlama: Minaredeki çini ve tuğlaların birinci şerefe ve şerefe altı bazı kısımları zaman içinde bozularak tahrip olmuş, sonraki onarımlarda tuğla malzemeye tamamlanmıştır. Birinci şerefe altındaki dördüncü çinili kuşakta güney-doğu cephe hariç hepsi, ikinci çinili kuşakta güney cephede birkaç parça özgün çini hariç tamamı günümüze ulaşamamıştır. Bunun dışında kalan sırlı tuğlalardan batı cephedekilerin tamamı ve kuzey cephedekilerin ise yarıya yakını sırlı yüzeylerini tamamen kaybetmiş, güney ve doğudakilerin ise bir kısmında sır yüzey kaybı meydana gelmiştir.

Minarede bahsi geçen bu eksikliklere uygulanan tamamlamalar birinci şerefede, birinci şerefe altı bir, iki ve dördüncü kuşaklarda görülmektedir. Bu kayıplarda üç farklı tamamlama uygulaması tespit edilmektedir.

Birinci tip tamamlama birinci şerefede, birinci şerefe altı bir ve ikinci kuşaklardaki eksikliklerde uygulanmıştır. Eksiklikler özgün taşıyıcı malzemeye uygun olarak yeniden üretim tuğla ile tamamlanmıştır. Birinci şerefede tamamlanan alanın yüzeyine herhangi bir sıvama ya da renklendirme yapılmadan bırakılmıştır (Resim 5.128, 5.129).

Resim 5. 128. Mescit, minare birinci şerefe, güney cephe, birim malzemedeki yenileme.

Resim 5. 129. Mescit, minare birinci şerefe, güney-doğu ve doğu cephe, tamamlama.

İkinci uygulama birinci şerefe altı iki ve dördüncü kuşaklarda uygulanmıştır. Uygulamada çinili kuşaklardaki eksiklikler birim malzemedeki yenileme tipinde özgününe uygun olarak tuğlayla tamamlanmıştır (Akok'un yayınında yer alan görselden öğrendiğimiz üzere (Akok, 1977: 24). Tamamlanan yüzeyler özgün seviyede sıvanarak üzeri özgün geometrik düzene ve renklere göre desenlenerek yakın renklerde boyanmıştır (Resim 5.130, 5.131).

Resim 5.130. Mescit, minare birinci şerefe altı dördüncü kuşak, güney cephe, tamamlama.

Resim 5.131. Mescit, minare birinci şerefe altı ikinci kuşak, güney cephe, tamamlama.

Üçüncü uygulama ise birinci kuşakta uygulanmıştır. Uygulamada kuşaktaki diğer tamamlamalarda olduğu gibi sırlı ve sırsız tuğla eksiklikleri özgününe uygun form, renk vb. açılardan yeni birim malzeme tuğla ile tamamlanmış ve sırlı tuğlanın bulunduğu alanlar herhangi bir sıva işleme yapılmadan özgününe yakın renklerde boyanmıştır (Resim 5.132, 5.133).

Ayrıca minare gövdesindeki baklava dilimi düzenlemeli sırlı tuğla yüzeylerde gelişen eksikliklerde de yine yakın renklerde boyanarak tamamlama yapıldığı tespit edilmiştir (Resim 5.134).

Resim 5. 132. Mescit, minare birinci şerefe altı birinci kuşak, güney cephe, tamamlama.
Resim 5. 133. Mescit, minare gövde, doğu cephe, tamamlama.

Resim 5. 134. Mescit, minare birinci şerefe altı birinci kuşak, kuzey cephe, tamamlama.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Müdahale bozulmaları yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları olarak görülmektedir (Tablo 5.2).

Yüzey-boya ayrılmaları ve kayıpları: Minare birinci şerefe altı birinci kuşak, güney cephede yapılan tamamlamalar üzerine sırlı tuğlalı alanlarda renklendirme uygulanmıştır. Renklendirilen alanlardaki boyalarda yüzeyden ayrılarak dökülmeler mevcuttur (Resim 5.135).

Resim 5. 135. Mescit, minare birinci şerefe altı birinci kuşak, güney cephe, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Resim 5. 136. Mescit, minare birinci şerefe altı ikinci kuşak, güney cephe, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Yine tamamlanarak renklendirilen şerefe altı ikinci ve dördüncü kuşaktaki boyalarda solmalar görülmektedir. Özellikle ikinci kuşaktaki renkli tamamlamalar alttaki sıvayı gösterecek şekilde solmuştur (Resim 5.136).

Sivri kemer ve tonoz çinileri

a. Pano bozulmaları;

Mescidin giriş(batı) cephesinde yer alan, iki bölümlü son cemaat yeri tuğla malzemedan iki sivri kemerli olup, dıştan kuzeydeki kemerin sütun üstü seviyeden sivri kemer kavisine kadar olan kısmı, kemer karnının tamamına yakını, içten kuzey tonozun tamamına yakını özgün haliyle günümüze ulaşmıştır.

Çinilerdeki pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.2).

Taşıyıcı sorunları: Kuzey sivri kemerdeki özgün tuğlalar kemerin oturduğu sütun başlığından sivri kemer kavisinin başladığı seviyeye kadar karşılıklı aynı seviyede mevcuttur. Özgün tuğlalar üzerinde sadece kuzey cephe sivri kemer karnında ve sivri kemer yanındaki tuğlalı silmede toplam beş parça turkuaz sırlı tuğla bulunur (Resim 5.137, 5.138).

Resim 5. 137.Mescit, kuzey sivri kemer.

Resim 5. 138.Mescit, kuzey sivri kemer, karn kısmı.

Kuzey tonoz örtü ve minare kaidesine bitişik bulunan kör nişi çevreleyen iç kemerin ise tamamı kahverengi sırlı tuğladan olup tamamına yakını mevcuttur (Resim 5.139, 5.140).

Resim 5. 139. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak.

Resim 5. 140. Mescit, kuzey cephe, minare kaidesine yapışık sivri kemer.

Tonoz örtünün tepesinde bulunan kuşaktaki turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlaların az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Özgün malzemenin dışında kalan alanlarda taşıyıcı sorununa bağlı bozulmalar yaşanmış kemer, kemer köşelikleri, duvarlar ve güney tonoz sonraki onarımlarda tuğla malzemeye yenilenmiştir. Özgün sırlı tuğlalı tonoz tepe kuşak ise özgününe göre renklendirilerek bugünkü mevcut halini almıştır (Resim 5.141, 5.142).

Resim 5. 141. Mescit, kuzey sivri kemer, taşıyıcı sorunu.

Resim 5. 142. Mescit, kuzey cephe, tonoz örtü, taşıyıcı sorunu.

Birim malzeme kaybı: Kuzey sivri kemerde bulunan ve özgün beş parça olarak günümüze ulaşan turkuaz sırlı tuğlalardan, sivri kemerin ve dış kenar silmelerin minare birinci kuşakta olduğu gibi sırlı tuğlalı olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen beş parça haricinde ki tüm sırlı-sırsız tuğlalarda birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.143). Kuzey tonozda yoğun badana izlerinden dolayı özgün malzemenin değerlendirilmesi güçtür. Ancak yüzeyde izlenen örgü sıralarının eş yükseklikte olmasına bakılarak birim malzeme kaybı olmadığı, ancak tepe kuşaktaki sağ-sol baş kısmındaki turkuaz sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı olduğu görülmektedir (Resim 5.144, 5.145).

Resim 5. 143.Mescit, kuzey sivri kemer ve silme, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 144.Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 145.Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, taşıyıcı sorunu.

b. Malzeme Bozulmaları;

Bozulmalar sırlı yüzeylerde gelişen parça kaybı, yüzeysel birikim olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.2).

Parça kaybı: Sivri kemer sırlı tuğlalarının hepsinde özgün formunu kaybedecek ölçüde parça kaybı görülmektedir. Özgün formun fark edilmemesine derz dolgularının sırlı tuğla üstüne gelecek şekilde taşkın uygulaması da etki etmektedir (Resim 5.146, 5.147).

Resim 5. 146. Mescit, kuzey sivri kemer, parça kaybı.

Resim 5. 147. Mescit, kuzey sivri kemer, parça kaybı.

Kuzey tonozda bulunan özgün sırlı tuğlalardan bu alanların tamamının kahverengi turkuaz sırlı tuğladan yapıldığı görülmekte ancak yüzeyleri kaplayan kirlilik ve tabaka oluşturan birikimlerden dolayı bozulma düzeyi tam tespit edilememektedir

Tonoz örgüde tepe kuşağına yakın birkaç tuğlada parça kaybı görülmektedir. Kayıplar kahverengi sırlı tuğlalarda kısmen veya tamamen olmak üzere sır tabakası kaybı ve bozulmanın ilerlemiş örneklerinde sır altında kalan kısmi hamur kayıpları

olarak görülmektedir. Aynı tür bozulma minare kaidesine bitişik sivri kemerde de mevcuttur (Resim 5.148, 5.149).

Resim 5. 148. Mescit, kuzey tonoz örtü, parça kaybı.

Resim 5. 149. Mescit, kuzey cephe, minare kaidesine bitişik sivri kemer, parça kaybı.

Tonozda parça kaybının en yoğun görüldüğü alan tonoz tepe kuşağındaki turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalardır. Sırlı tuğlalar sır tabakaları ile birlikte kısmen de hamur tabakalarına derinleşen parça kayıpları mevcuttur. Bozulmaların sırda başlayan çatlaklarla sırnın dökülmesi ve bozulmanın çini hamuruna ulaşarak aşınma–ufalanma ile etkisi artan bir bozulma olduğu anlaşılmakta ve bu kuşağındaki tüm birim malzemelerde görülmektedir (Resim 5.150).

Parça kayıplarında görsel bütünlüğü sağlayacak şekilde özgüne uygun renklerde boyandığı görülmektedir (Resim 5.151).

Resim 5. 150. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, parça kaybı.

Resim 5. 151. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, parça kaybı.

Yüzeysel birikim-kirlilik: Bozulma sırlı tuğla bulunan örgü yüzeylerinde birikim, kalıntı ve tabaka oluşumlarını tanımlamaktadır. Mescit kuzey sivri kemer karın, tonoz örgü ve minare kaidesine bitişik kör nişi çevreleyen sivri kemerdeki kahverengi sırlı tuğla yüzeylerde daha yoğun görülmektedir.

Yüzey kirliliği ileri derecede olup ancak tonozda yüzeyi kaplanmayan birkaç parça sırlı tuğla renk ve malzeme hakkında fikir vermektedir (Resim 5.152, 5.153).

Resim 5. 152.Mescit, kuzey tonoz, yüzey kirlilik.

Resim 5. 153.Mescit, minare kaidesine bitişik sivri kemer, kuzey cephe, yüzey kirlilik.

Sırlı tuğlaların yüzeylerinde zamana bağlı kirler ve onarımlardaki harç kalıntıları ile badana uygulaması benzeri yüzeysel kirlilik görülmektedir. Kirlilik tonoz üst kısımlarda yoğun, altlarda ve sivri kemerde kısmen sırlı yüzeyi örtecek ölçüde bir tabaka oluşumuyla malzemeyi örtmektedir (Resim 5.154).

Resim 5. 154. Mescit, kuzey sivri kemer karnı, tonoz örgü, yüzey kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Onarımlar ile oluşan bozulmalar tamamlama ve yüzey badana-sıva uygulaması olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.2).

Tamamlama: Son cemaat yeri sırlı tuğlalarında üç tür tamamlama uygulaması tespit edilmiştir.

İlk uygulama iki bölümlü son cemaat yerinin duvarları, güney sivri kemeri, güney tonozu, güney ve kuzey sivri kemer köşelikleri ve silmelerinde uygulanmıştır. Zaman içinde ağır bozulmalara uğrayan bu alanlara sonraki onarımlarda birim malzemede yenileme tipinde tamamlama yapılmıştır. Tamamlamada özgününe uygun renk, form, boyut ve malzeme ile sırsız tuğla kullanılmıştır (Resim 5.155, 5.156).

İkinci uygulama kuzey tonoz tepe kuşağındaki kahverengi ve turkuaz sırlı tuğla eksikliklerinde görülmektedir. Uygulamada sır yüzeylerinin neredeyse tamamını kaybetmiş olan kahverengi sırlı tuğlalar ve kısmi sır kaybı yaşayan

turkuaz tuğlalardaki eksiklikler özgün malzeme rengine çok yakın tonlarda renklendirilmiştir.

Resim 5. 155.Mescit, güney tonoz, tamamlama.

Resim 5. 156. Mescit, güney tonoz, sivri kemer ve kemer köşelikleri, birim malzemedede yenileme.

Tamamlama yüzey seviyesini eşitleyecek herhangi bir sıva uygulanmadan direk tuğla çamuru üzerine yapıldığından, kullanılan renklerin özgüne çok yakın olmasından ve derzlerin üzeri de boyandığından derz boşlukları ve özgün parçalar algılanmamakta ve çok estetik bir görüntü sunmamaktadır (Resim 5.157, 5.158).

Resim 5. 157. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, tamamlama.

Resim 5. 158. Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, tamamlama.

Tamamlamada son uygulama ise yine kuzey tonoz tepe kuşağın iki uç kısmında görülen ve turkuaz sırlı tuğlaların gelmesi gereken yerlere uygulanan sırsız tuğla kullanımıdır. Bu alanlarda derz boşlukları boyanmadan bırakılmış, tuğlalar ise düzensiz olarak yerleştirilmiştir (Resim 5.159).

Resim 5. 159.Mescit, kuzey tonoz tepe kuşak, tamamlama.

Yüzeye badana-sıva uygulaması: Yapının özellikle kuzey tonozunda net olarak gördüğümüz uygulamanın sırlı tuğla yüzeylerinde izleri takip edilmektedir. Bozulma türü yüzeysel kirliliğe de sebep olan beyaz badana-sıva uygulaması olarak tespit edilmektedir

Uygulamalar muhtemelen daha önceki müdahaleler sırasında (olasılıkla is, kirlenme ve su emilimine bağlı tuzlanma gibi nedenlerle) kirlenen yüzeyin kapatılması amacıyla sıva veya badana uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu tür uygulamalar, onarımlar sırasında tamimiyle temizlenememiş, kalıntıları ile günümüze ulaşmıştır. Nitekim derz arasında sıva kalıntıları, tuğla ve sırlı tuğla yüzeyleri üzerinde görülen kireçli kalınlıklar ve ince bir tabaka halinde yüzeyi kaplayan tabakalanma ve birikintiler bu tür bir müdahaleyi göstermektedir. Müdahalelerde hatalı bir uygulama olan beyaz badanada da dökülmeler görülmektedir (Resim 5.160).

Resim 5. 160. Mescit, kuzey tonoz, yüzey badana-sıva uygulaması.

Mihrap ve kubbe çinileri

a. Pano bozulmaları;

Mihrapta bezemede yer alan turkuaz ve lacivert özgün çinilerin tamamına yakını yok olmuştur. Yapılan onarımlardaki bezeme tamamen yenilenerek kompozisyon düzeninin korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Kubbe çinilerinin ise yarıya yakını günümüze ulaşmıştır. Mihrap ve kubbe pano bozulmaları, birim malzeme kaybı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.2).

Birim malzeme kaybı: Mihrabı çevreleyen kuşaklarda, mukarnasta ve mukarnaslı kavsara altındaki orta alanda turkuaz ve patlıcan moru özgün çinilerin yalnızca birkaç parçası mevcuttur. Diğer alanlarda çoklu birim malzeme kaybı görülmektedir.

Kubbe göbeğindeki turkuaz çinili ikinci on kollu yıldızın güney cepheye bakan kolundaki dört parçada birim malzeme kaybı mevcuttur (Resim 5.161).

Resim 5. 161. Mescit, kubbe göbek, birim malzeme kaybı.

Mihrap ve kubbe göbeğinin mevcut bezemesi, özgün dekorasyona benzetilerek kireç harcı malzeme ile tamamlanarak yenilenmiş; harçlı tamamlama üzerine boyama yöntemiyle renklendirilmiştir (Resim 5.162).

Resim 5. 162. Mescit, mihrap, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme Bozulmaları;

Mihrap ve kubbe göbekte malzeme bozulmaları çini hamuru ve sır yüzeyinde çatlak, parça kaybı olmak üzere iki tip olarak tespit edilmiştir (Tablo 5.2).

Çatlak: Mihrap ve kubbe mevcut çinilerinde genele yaygın olarak sır yüzeylerinde çataklar görülmektedir. Çatlaklar turkuaz sırlı çinilerde de bulunmakla birlikte özellikle patlıcan moru çinilerde çok bariz fark edilmektedir (Resim 5.163).

Mihrabı kuşatan kazıma teknikli kuşağın patlıcan moru cini parçalarının yüzeylerinde sır çatlakları görülür (Resim 5.164).

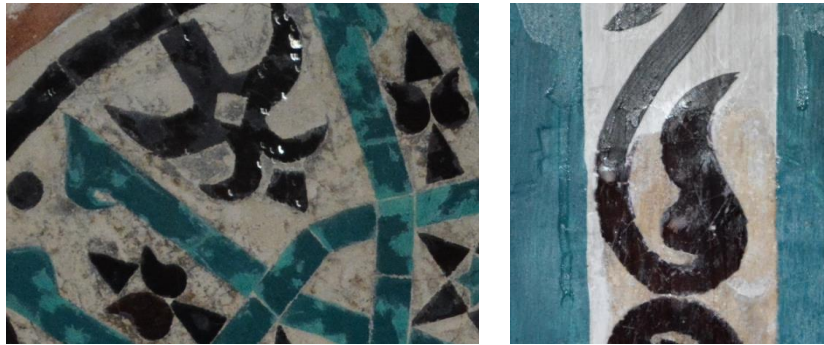
Resim 5. 163. Mescit, kubbe göbek, çatlak.

Resim 5. 164. Mescit, mihrap, birinci kuşak, çatlak.

Sır çatlakları mevcut haliyle yüzeyden ayrılacak kadar çini hamurla bağlantısını azaltmış değildir. Kılcal çatlaklar olarak değerlendirilmektedir.

Parça kaybı: Mihrap ve kubbe göbek mevcut çinilerinde sır çatlaklarının ileri derecede bozulmaya sebep olduğu alanlarda bozulma çini çamuruna kadar ulaşmış aşınma ve ufalanma eşliğinde parça kayıplarına sebep olmuştur.

Bozulma kubbe kasnağında yer alan patlıcan moru ve turkuaz mozaik çini parçalarda izlenmekte, turkuaz çinilerdeki parça kayıpları daha açık şekilde anlaşılmaktadır. Mihrap mevcut çinilerinde de benzer bozulmalar bulunmakta ve özgün çinilerin tamamına yakınında de parça kaybı görülmektedir (Resim 5.165, 5.166).

Resim 5. 165. Mescit, kubbe göbeği, parça kaybı.

Resim 5. 166. Mescit, mihrap birinci kuşak, parça kaybı.

Parça kayıpları onarımlarda alçı-harç malzeme ile tamamlanmıştır. Yapılan tamamlama uygulamalarında bazı yerlerde boyanarak renklendirilmediği için kolaylıkla anlaşılırken bazı yerlerde özgün renklerine çok yakın renklendirildiği için kolaylıkla ayırt edilememektedir. Ancak renk ve sırlı yüzeydeki parlaklık farklılıkları parça kayıplarının anlaşılmasını sağlar (Resim 5.167, 5.168)

Resim 5. 167.Mescit, mihrap, kavsara niş, parça kaybı.

Resim 5. 168.Mescit, mihrap, kavsara altı orta alan

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Mihrap ve kubbe göbeğinde onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, tamamlama olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.2).

Tamamlama: Mihrap ve kubbe göbeğindeki tamamlama uygulamaları üç farklı uygulama biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

Birinci uygulama kubbe göbeğinin ve tuğla malzemeli olarak günümüze ulaşan ve 2007 onarımlarında üzerindeki özgün çiniler hariç tüm yüzeylerin kireç-haç ile sıvanarak tamamlaması şeklindedir. Bu tamamlama özgün çinilerin eş seviyesinde ve özgün çinilerdeki parça kayıplarını da tamamlar nitelikte uygulanmıştır. Tamamlama işleminde çini birim parçaların formlarına uygunluk bakımında özen gösterilmiş ve parçaların tamamlansa bile sınırları belirtilmiştir (Resim 5.169).

Resim 5. 169. Mescit, kubbe göbeği, tamamlama.

Bu uygulamada mihrap çinileri için sadece mihrap üzerinde var olan özgün parçalar değil zeminden çıkan ve mihraba ait oldukları düşünülen parçalar da uygun olan yerlere yerleştirilmiş ve mihrabın genel düzeni hakkında bir fikir edinilmiştir. Devamında kireç-harç ile tamamlanmış eksikliklerin yüzeylerinde genel mihrap kompozisyonu tamamlanmış ve renklendirilmiştir (Resim 5.170).

Resim 5. 170. Mescit, mihrap, kavsara altı orta alan, tamamlama.

Tamamlamada ikinci uygulama kavsara nişinde görülmektedir. Bu bölümde özgün parçaların dışındaki tüm alan özgün parçalar seviyesinde sadece kavsara nişlerinin formlarını temel hatlarıyla gösterecek şekilde düz sıvanmış ve herhangi bir boyama işlemi yapılmadan bırakılmıştır (Resim 5.171).

Resim 5. 171. Mescit, mihrap, kavsara alanı, tamamlama.

Diğer bir tamamlama ise mihrabın sol sütuncesinin alt kısmında çok küçük bir alanda uygulanmıştır. Sağ ve solda bulunan sütuncelerin tamamı kireç-harç ile tamamlanmış ve üzeri desenlenerek boyanmışken bu küçük alanda beyaz sıvalı alan üzerine özgün kompozisyona ait motifler kontür halinde belirtilmiş ancak boyanmadan bırakılmıştır (Resim 5.172).

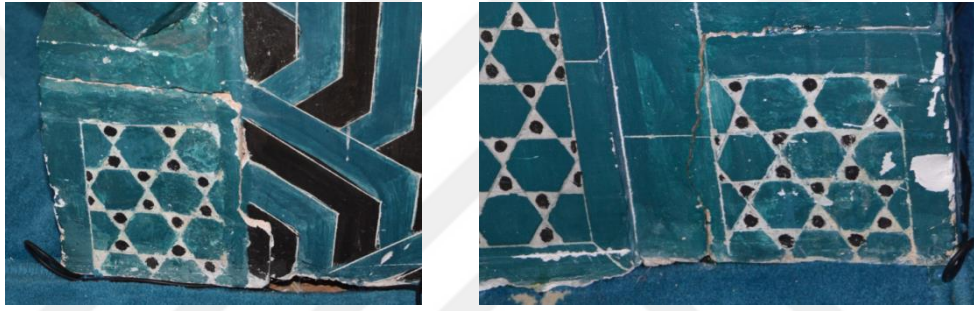
Resim 5. 172. Mescit, mihrap, sol sütunce, tamamlama.

Yapılan uygulamalar, tamamlama belirtilmesini benimsemekten çok görünümde bütünlüğün ön plana alındığı gösteren, aşırı uygulamalar olarak değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Mihrapta, müdahalelerdeki bozulmalar yüzey - boya ayrılmaları ve solmaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.2).

Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları: Mihrabı çevreleyen kuşakların zemine yakın alt kısımlarda hem harç hem de üzerinde yapılan boyamalarda dökülmeler görülmekte ve tamamlama yapılan alanlardan sol taraftaki sütunce altına denk gelen kaide de ilerlemiş bir çatlak görülmektedir (Resim 5.173, 5.174).

Resim 5. 173. Mescit, mihrap, sol sütunce alt kısım, tamamlama.

Resim 5. 174. Mescit, mihrap, sağ sütunce alt kısım, tamamlama.

5.1.2.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmaları

Yapıda görülen sırlı tuğla ve çini bezeme minare, son cemaat yeri kuzey cephe sivri kemeri, tonoz örtüsü ile tepe kuşağında ve iç mekânda mihrap ile kubbe göbeğinde karşımızı çıkar.

Bozulmalar genel olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ile yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır.

Minarenin birinci şerefe altı bir, iki ve dördüncü kuşağının, kuzey ve kuzey-batı cephelerinde (Resim 5.114), mescitte ise kuzey sivri kemerin oturduğu sütun başlığından sivri kemer kavisinin başladığı seviyeye kadar karşılıklı aynı seviyedeki tuğlalar, kuzey sivri kemer karın kısmı, iç tonoz örtü ve minare kaidesine bitişik

sivri kemerli kör niş (Resim 5.139, 5.140) haricindeki alanlarda taşıyıcı sorununu anlatan bir bozulma geçirdiği eski tarihli resimlerden tespit edilmektedir.

Taşıyıcı sorununa bağlı bozulmalar yaşanmış bu alanlar sonraki onarımlarda tuğla malzemeyle yenilenmiştir. Özgün sırlı tuğlalı tonoz tepe kuşak ise özgününe göre renklendirilerek bugünkü mevcut halini almıştır (Resim 5.141, 5.142).

Birim malzeme kayıpları, özellikle minarede iki ve dördüncü kuşak çinilerinde görülmekteyken, mescidin kuzey kemer yüzü ile karnında ve tonoz tepe kuşağındaki sırlı tuğlalarda da kayıplar mevcuttur. Birim malzeme kaybının en fazla görüldüğü alan mihraptır. Mihraptaki özgün parçalar mihrap nişini kuşatan ilk kuşakta, mukarnaslı kavsara nişinde, sol sütun ve kavsara altındaki orta alanda küçük parçalar olarak bulunmaktadır. Tamamına yakını kaybeden mihrabın aksine en az birim malzeme kaybı kubbe göbeğinde mevcuttur.

Minare ve mescitte bozulmanın görüldüğü alanlardaki sırlı tuğla ve çinilerdeki birim malzeme kayıplarının yapının uzun yıllar bakımsız ve harabe halde kalması göz önüne alındığında, çevresel etkenlere (yağışlar, su emilimi vb.), ve hatalı onarımlara bağlı sebeplerle oluştuğu ve geliştiği söylenebilir.

Malzeme bozulmaları kapsamında minarede ve medrese çini ve sırlı tuğlalarında çatlak, parça kaybı ve yüzeysel birikim-kirlilik/ is tabakası oluşumu tespit edilmiştir.

Minarede güney ve güney-batı cephe özgün sırlı tuğla ve çini parçalarının tamamına yakınında sır yüzeyinde kılcal çatlaklar görülmektedir (Resim 5.120, 5.121). Mihrap ve kubbe mevcut çinilerinde ise genele yaygın olarak sır yüzeylerinde çataklar mevcuttur. Mevcut sır çatlakları yüzeyden ayrılacak kadar çini hamurla bağlantısını azaltmış değildir. Kılcal çatlaklar olarak değerlendirilmektedir.

Parça kaybına gelindiğinde tüm özgün sırlı tuğla ve çini parçalarda sır yüzeyi ve çini hamurunu ilgilendiren parça kayıpları görülmektedir.

Minare gövdesinin doğu ve kuzey cephe sırlı tuğla yüzeylerindeki sır kayıpları ile diğer gövde cephelerindeki parça kayıpları farklılık göstermektedir (Resim 5.175).

Resim 5. 175. Mescit, minare, doğu ve batı cepheler.

Bunlardan ilki yoğun olarak kuzey cephedeki sırlı tuğlalarda görülen yüzey kararmaları ya da is tabakası kaynaklı olmalıdır. Sır yüzeyi dökülen tuğla çamuru yüzeylerinde görülen kararmalar atmosferik etki ile oluşabilecek etkenler sonucu oluştuğunu düşündürmektedir. Ancak bu parçalar az ya da çok sır yüzeyini koruyan parçalar olduğu görülür (Resim 5.176, 5.177).

Resim 5. 176. Mescit, minare, sırlı tuğla yüzeyinde is tabakası oluşumu.

Resim 5. 177. Mescit, minare, sırlı tuğla yüzeyinde is tabakası oluşumu, parça kaybı.

İkinci tür parça kayıpları ise hemen beraberinde yer alan ancak batı cepheye daha çok denk gelen sırlı tuğlalar üzerindeki bütüncül sır kayıplarıdır. Bu tuğla parçaların yüzey seviyesi sır kaybından dolayı daha aşağıda, tuğla çamurları gri renkli ve pürüzsüz bir yüzeye sahiptir. Sır yüzeyini tamamen kaybeden tuğlaların üst kenarlarında mavi renk boya kalıntıları mevcuttur. Ancak sır yüzeyi kısmen de olsa duran is kaplı tuğlaların kenar köşe kayıplarından anlaşıldığı üzere kırmızı çamurdan üretilmiştir.

Bu durum bize tuğlaların gri ve kırmızı renkli iki ayrı çamurdan üretilmiş olabileceğini ve bozulma etkenlerine karşı farklı bozulmalara sebep olduğunu akla getirmektedir. İkinci olarak da sırlı tuğlaların batı cephedeki parçalarının onarımlar (bizim ulaştığımız onarım kayıtlarında yer almayan) esnasında diğer sırlı tuğlalarda görülen is tabakası gibi yüzeyi kaplayan kirlenme sonrasında yüzey temizliği gibi bir müdahale görmüş olabileceği ve boya kalıntılarından da sonradan yüzeylerinin boyandığını düşüncesidir. Ancak mevcut hali değerlendirildiğinde yüzeylerde var

olan boya kalıntılarının sistematik denilecek kadar aynı yerlerde kalıntı bırakmış olmaları boyalı yüzeylerin daha sonra temizlenmeye çalışılmış olduğunu akla getirmektedir. Ancak ulaşılan kaynaklarda minare çinilerine ilişkin böyle bir onarım kaybına rastlanılmamıştır (Resim 5.178).

Resim 5. 178. Mescit, minare, üçüncü kuşak, batı cephe.

Sivri kemer ve tonoz örtü tepe kuşağında yer alan sırlı tuğlalarda da parça kayıpları görülmekte ancak tonozun kahverengi sırlı tuğlalarının detaylı durumunu anlamak yüzeyini kaplayan sıva tabakası nedeni ile mümkün olmamaktadır. Ancak minare kaidesine bitişik kör niş sivri kemerindeki kahverengi tuğlalarda da sırt yüzey kayıpları görülmektedir.

İç mekânda mihrap ve kubbe göbeğinin özgün çini parçalarında kenar-köşelerinde ve sırt yüzeylerinde kayıplar bulunmaktadır. Tüm bu parça kayıpları onarımlarda özgün malzemeye eş seviyede kireç-harç ile tamamlanmış ve hem yüzey seviyede özgün renklerde boyama yapılarak görsel bütünlük sağlanmıştır.

Mescit kuzey tonoz sırlı tuğla yüzeylerde yüzeysel kirlilik ve tabaka oluşumları görülmektedir. Bu tür oluşumların önceki onarımlarda uygulanan ve sonradan temizlenen sıva ve badana uygulamaları ve kalıntılara ait kirlilik oluşturmaktadır (Resim 5.170).

Minare gövdesinde kısmen görülen is oluşumuna bağlı siyah tabakalanma türü oluşumlar tuzlanma etkileri ile de birleşmiş ve kaynaşmış, etkileri daha da artmıştır. Tüm çini ve sırlı tuğla bozulmaları nem, don, tuzlanma ve hatalı onarım ve bakımsızlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Yapıdaki onarım sorunları iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, tamamlama ile yüzeyde sıva ve badana uygulamalarıdır.

Tamamlama uygulamaları minare ve mescitte beş farklı tipte yapılmıştır.

Tamamlamaların ilki birim malzeme kayıplarına bağılı eksikliklerde birim malzemede yenileme yöntemiyle tuğla kullanılarak gerçekleştirilen uygulamalar olup minarede birinci şerefenin doğı cephesi ile diğler cephelerde ilk iki-üç tuğla sırası hariç tamamında ve bir, iki ile dördüncü kuşağının kuzey ve kuzey-batı cephelerinde görölmektedir.

Minare bir ve üçüncü kuşaklardaki sırlı tuğlalı alanlarda tuğla üzerine özgününe yakın renklerde boyama yapılarak ikinci bir tamamlama yöntemi uygulanmıştır. Mevcut hali ile minarenin bahsi geçen kısımların mukavemeti ve görsel bütünlüğü sağlanmış durumdadır. Son cemaat yeri kuzey tonozunun tepe kuşağında da benzer bir tamamlama uygulaması görölmektedir. Turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalı alanda eksiklikler özgüne yakın renklerde boyanarak tamamlanmıştır. Ancak burada orta alandaki derz boşlukları da kahverengiye boyanmış ve birim malzemenin ayıt edilmesi güçleşmiştir. Tamamlamalar oldukça özensiz görölmektedir. Birim malzeme ve parça kaybı (sır yüzey kaybı) görölen yüzeylerde yüzey pürüzsüz hale getirilmeden, pütürlü belki de yüzey kaybı olan alanlara doğrudan boya uygulandığı görölmektedir. Ayrıca kenar ve köşelerden taşan boyalar görsel nizamı bozmaktadır.

Üçüncü tamamlama uygulaması mihrabın mukarnaslı kavsarasında görölür. Birinci, ikinci ve altıncı kavsara sırasında özgün çinilerin bulunduğu, diğler kavsara sıralarında sadece mukarnas formlarının belli edildiğı ve üzerinin sıvanarak beyaz boyandığı uygulamada özgün çiniler dışındaki tüm kavsara renklendirilmeden bırakılmıştır. Mevcut parçaların hepsi farklı düzenlemeye sahip olduğundan ve kavsara genel düzeni hakkında kesin bilgi bulunmadığından dolayı diğler alanların sade bırakılması doğru bir uygulamadır.

Dördüncü uygulamaya minarenin iki ve dördüncü kuşaklarında, mihrapta ve kubbe göbeğinde rastlanmaktadır. Tamamlama özgününde çinili olan alanların özgün çiniler seviyesinde kireç-harç malzemeye dolgulanması ve yüzeyin sıvanması şeklindedir. Sonrasında özgün çinilerden yola çıkarak genel kompozisyon tamamlanmış ve özgününe uygun renklerde boyanarak uygulama sonlandırılmıştır.

Minarenin dördüncü kuşağında ve mihrabın kuşak ve orta alanında ki tamamlamalarda kullanılan renkler özgününe çok yakın kullanılmıştır bu yüzden

tamamlanan alanlar ayırt edilememektedir. Ancak sır yüzey parlaklıkları ayrımı mümkün kılmaktadır. Kubbe göbeğindeki özellikle turkuaz renkli çinilerde uygulanan ton farkı sayesinde tamamlamalar çok daha anlaşılır durumdadır. Tamamlanan çini formları özenli olarak işlenmiş ve tüm birim malzeme sınırları belirtilmiştir.

Desen tamamlamalarında uyumsuzluk ve kopukluklar görülmemekte ancak bir husus dikkat çekmektedir. Mihrabın birinci kuşağı, kavsara ve kavsara altındaki orta alanda özgün çini parçaları bulunmakta iken ikinci kuşağı ve kavsara köşeliklerinde özgün çinilere rastlanmamıştır. Yapıya ait restorasyon kayıtlarında kazılardan çıkan çini buluntular ve mevcut parçalar resmedilmiş ancak bahsi geçen kuşak ve köşelik çinilerine ilişkin görsel bulunmamaktadır. Bu alanlarda yapılan desen tamamlamalarının neye göre yapıldığı anlaşılmamaktadır.

Beşinci ve son tamamlama ise yine mihrapta görülür. Mihrabın sol sütuncesinin zemine yakın alt kısmında küçük bir alanda yapılan uygulamada, eksiklik var olan özgün parçaya göre kireç-harç ile tamamlanmış ve yüzey sıvanmıştır. Özgün desen renklendirilerek değil sadece kontür olarak belirtilmiştir.

Onarımlara bağlı son bozulma badana-sıva uygulamalarıdır ve son cemaat yeri kuzey tonoz örtüsünde karşımıza çıkmaktadır. Kuzey tonoz örtünün kahverengi sırlı tuğladan yapılmış olduğu köşelerde bulana yüzeyi kaplanmamış, sonradan yüzeyi dökülmüş veya temizlenmiş sırlı tuğlalardan anlaşılmaktadır. Uygulamalar muhtemelen daha önceki müdahaleler sırasında (olasılıkla is, kirlenme ve su emilimine bağlı tuzlanma gibi nedenlerle) kirlenen yüzeyin kapatılması amacıyla sıva veya badana uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu tür uygulamalar, onarımlar sırasında tamimiyle temizlenememiş, kalıntıları ile günümüze ulaşmıştır (Resim 5.160).

Yapıda onarım müdahalelerindeki bozulmalar, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları olarak tespit edilmiştir. Minare birinci şerefe altı birinci kuşak, güney cephede boyalı alanlarda yüzeyden ayrılarak dökülmeler mevcuttur (Resim 135). Yine şerefe altı ikinci ve dördüncü kuşaktaki boyalarda solmalar görülür (Resim 136). Mihrabı çevreleyen kuşakların zemine yakın alt kısımlarda hem harç hem de üzerinde yapılan boyamalarda dökülmeler bulunmaktadır (Resim 5.173, 5.174).

TABLO 5.2: AKŞEHİR TAŞ MEDRESE MESCİDİ YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 2		AKŞEHİR TAŞ MEDRESE MESCİDİ		İncelenen Bölüm	Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar						Müdahalelerde Bozulmalar						
					Tasıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Tasıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda				Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı
									Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kirlilik Birikim-Isı tabakası	Yüzeyel Tabaka Oluşumu-Çıkarılma- tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Alçı-Harç ile	Çizgisel desen	Renklendirme boyama								
		Minare																									
		Mihrap																									
		Kubbe																									
		Kemer																									
		Tonoz																									

5.2.Konya Sahip Ata Külliyesi

Sahip Ata Külliyesi, Konya Meram ilçesi, Larende Caddesi'nde yer alır. Kitabesine göre dönemin önemli siyasi karakteri Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır (Yakar, vd., 2015: 1). Külliye, anıtsal taç kapıya sahip Cami, güneyindeki hankah, ikisi arasında yar alan türbe ve yapı topluluğunun batısında bulunan hamamdan oluşmaktadır.

Harita 5.2. Konya Sahip Ata külliyesi şehir haritası (URL-6)

5.2.1. Cami (Kat. No:3)

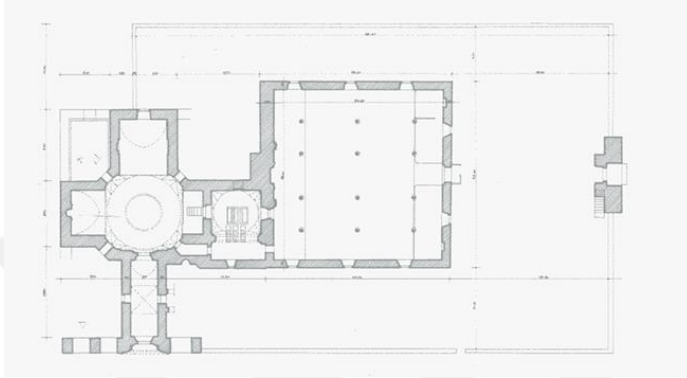
Harita	: 5.2
Çizim	: 5.5, 5.6
Fotoğraf	: 5.179, 5.227
Tablo No	: 5.3, 6.1
İnceleme Tarihi	: 17.11.2017; 12.09.2019

Sahip Ata Cami, kitabesine göre Sultan II. İzzettin Keykavus döneminde, 656 H./1258 M. yılında yaptırılmış olup, Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya'da yaptırdığı, bilinen en erken tarihli yapısıdır. Mimarı taç kapı üzerinde yer alan madalyonlardan anlaşıldığı üzere “Amelehu Kölük”tür (Doğan, 2012: 175).

Cami, kaynaklarda bulunduğu bölgeden ve bitişiğinde yer alan hankâh yapısı gibi unsurlardan dolayı, “Larende Mescidi” (Yetkin, 1986: s.73), “Energe Cami” (Sarre, 1896: 33, 46, 54, 56, 66-67, 127), “Sahip Ata Hankâh Cami” ve “Hankâh Camii” (Yavaş, 2007: 92) gibi farklı isimler ile anılmaktadır.

5.2.1.1. Mimari özellikleri

Cami tarihi süreçte geçirdiği doğal felaketler (yıldırım ve yangınlar) sonucunda özgün plan tipini büyük ölçüde kaybetmiş olup pek çok onarım geçirerek günümüze gelebilmiştir (Çizim 5.5, Resim 5.179).

Çizim 5. 5. Sahip Ata külliye planı (V.B.M.).

Resim 5. 179. Sahip Ata Cami taç kapı.

Caminin girişinde dönemin özelliklerini taşıyan bir taç kapı bulunmaktadır. Taç kapının sağında silindirik on altı yivli gövdeye sahip ve şerefe üstü yenilenmiş, çini ve tuğla bezemeli minare yer almaktadır (Resim 5.179). Taç kapıdan girişte geniş avludan geçilerek caminin ana giriş kapısına ulaşılmaktadır. Cami, on iki ahşap direk taşıyan düz bir çatıyla örtülüdür. Kible duvarına göre boyuna uzanan beş sahından meydana gelen yapı, kareye yakın bir plana sahiptir. Kible duvarının ortasında kısmen zemine gömülü çinili bir mihrap yer almaktadır. Mihrabın iki yanında yarım yıldız planlı iki kâgir sütun bulunmaktadır (Resim 5.180).

Resim 5. 180. Sahip Ata Cami harim mekânı (Erol, 2014: 18).

Caminin özgün plan tipini ortaya çıkarmak amacıyla “1964'te yapılan sondaj ve kazı çalışmaları sonucu caminin doğu, batı ve kuzey yönlerinde duvar temelleri

tespit edilmiş, bundan yapının kuzeydeki taç kapıya kadar uzanan kible duvarına göre boyuna uzanan yedi sahnalı, mihrap önü kubbeli, ahşap direkli bir yapı olduğu anlaşılmıştır” (Karamağaralı, 1982: 51; Parlak, 2008: 516).

Yapının yeniden inşa edilerek günümüzdeki şeklini almasına ilişkin kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Buna göre, Konyalı bugünkü caminin H.1288/M.1871 yılında yapılmış olduğunu söylerken (Konyalı, 2007: 188), Uğur-Koman ise, camiye iki defa yıldırım düştüğünü bunun sonucunda ancak mihrabın ayakta kaldığını belirterek, son yangının gerçekleştiği 1878 yılına kadar caminin ön cepheye kadar uzanan düz tavanlı olup, ortasında açıklık bulunduğunu ifade etmiştir (Uğur-Koman, 1934: 43) (Çizim 5.5).

Sahip Ata Camii Anadolu Selçuklulara ait bilinen en eski ahşap direkli ve ilk çifte minareli taç kapıya sahip örnektir (Karamağaralı, 1982: 53; Özkafa, 2006: 170; Atçeken, 1998: 101). Cami, özgünden kalan tek minaresi, taç kapısı ve çinili mihrabı dışında yapı unsurlarını büyük ölçüde kaybetmiş, mevcut haliyle (özgün kısımları dışında) yeniden inşa edilmiştir. “Eski fotoğraflarda görülen hankah’ın girişindeki ahşap direkli sundurmaya ait stalaktitli başlıklar da muhtemelen yangınlardan kurtarılabilmiş camiye ait son örneklerdir” (Parlak, 2008: 516) ancak bu direklerin de bugün nerede olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Resim 5.181).

Resim 5. 181. Hankâh taç kapı (V.B.M.).

5.2.1.2. Onarımların tarihçesi

Camii zaman içinde çeşitli sebeplerle tahrip olmuş, birçok onarım geçirmiş ve aslî halini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Kaynaklara göre yapı Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinde olmak üzere birçok kez onarım görmüştür. Osmanlı dönemine ait şeriye ve kadı sicil kayıtlarında yer alan ilk resmi onarım kaydı, Konya kadısına gönderilen H. 978 / M. 1570 tarihli fermanıdır. Bu fermanla Sahip Ata evladından mütevellî Mehmet Subaşı Divan-ı Ala'ya acilen yapının onarılması talep edilmiştir. Bu talep doğrultusunda gerçekleştirilen onarım içeriği hakkında bilgiye ulaşılamamış ancak onarım için ayrılan miktar dikkate alındığında oldukça büyük bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır (Ş.S.D., C.2, (M-20), s.12/6' dan aktaran Atçeken, 1994: 103).

Yapının onarımına ilişkin ikinci belge ise H.1114/M.1702 tarihli kadı şer'iyye sicil kayıtlarda yer alan ancak yine içeriği açıklanmamış kayıttır (K.Ş.S.D. No. c. 27'den aktaran Küçükdağ, 1989: s.33). Üçüncü olarak H.1240/M.1825 tarihinde Konya Naibi tarafından yapının bütünüyle tamire muhtaç olduğu talebi üzerine II. Mahmud'un fermanı ile yapılan onarımda ise tamamen harap durumdaki kuzey, doğu ve güney (kıble) duvarları ve çatının onarılması, cami ve türbe için beyaz sıva ile sıvanması, cami taban döşemesinin tamiri kararı alınmış ve uygulanmıştır (Ş.S.D., C.71 (F-31), s. 150/1, s.23/1'den aktaran Atçeken, 1994: 104).

Osmanlı dönemine diğer onarım kaydı ise H. 21 Şaban 1264/ M.23 Temmuz 1848 tarihlerine aittir. Bu onarımın içeriği hakkında da net bilgi verilmemiş ancak harap haldeki Hankah cami, türbe, çifte hamam ve şehir dışındaki buzhane onarımları için keşif yapıldığı ve gerekli miktarın belirlenmiş olduğu aktarılmıştır (Ş.S.D., C.80 (F-39), s.132/1'den aktaran Yavaş, 2007: 97). İ. Konyalı, ilk yıldırım düşmesi ardından olduğu düşünülen “bugünkü cami H.1288-M.1871 yılında yapılmıştır” diye bildirmektedir (Konyalı, 2007: 188). Uğur-Koman da “son yıldırım düşmesinin 1878 yılında gerçekleştiği, o güne kadarki caminin ön cepheye kadar uzandığı, ...” ifade etmiştir. Anlaşıldığı üzere yapıya isabet eden yıldırımlar ve sonrasında geçirilen yangınlar sonucunda ağır hasar gören cami ancak mihrabın ayakta kalmış ve 1871 ve/veya 1878 tarihlerinde de önemli onarım geçirmiştir (Uğur-Koman, 1934: 43) (Resim 5.182).

Resim 5. 182. Cami mihrap (V. G. M.).

Diğer bir müdahale bilgisini Oral'dan öğrenmekteyiz; Oral, “caminin, 1944–1945 yıllarında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından niteliği bilinmeyen bir onarım gerçekleştirildiğini” bildirmektedir. (Oral, 1945: 32'den aktaran Yavaş, 2007: 98).

Caminin özgün plan tipini ortaya çıkarmak için Haluk Karamağaralı tarafından 1964'te günümüzdeki cami ve taç kapı arasında kalan avlu kısmında sondaj ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında öncelikle caminin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yapılan sondajlar sonucu temel izlerine rastlanmış ama caminin genişliği düşünüldüğünde bu temellerin asıl yapının cephe duvarlarına ait olamayacağı kanaatine varılmıştır. Caminin bütünüyle harap olması ve ardından yeniden yapımı sırasında birer sahnin küçültüldüğünü düşünen Karamağaralı, doğu ve batı yönlerinde yaptığı sondajlarla eski yapının beden duvarlarını köşe dönüşleri ile birlikte tespit etmiştir. Bu sırada taç kapının arkasındaki temeller de ortaya çıkarılmıştır (Karamağaralı, 1982: 50-51).

Ö. Yürükoğlu, 4–20 Eylül 1974'de bugünkü cami ile asıl caminin portalı arasında kalan alanda, avluda ve cami içinde yeniden sondaj çalışmaları gerçekleştirmiştir. Yapılan kazılarda içerisinde çini, seramik, metal vb. pek çok parçanın da olduğu kalıntılara ulaşıldığı; kendi ifadesiyle “Selçuklu çöplüğüne ulaşılmış olduğu, kazılar sonucunda zeminde bulunan toprağın, taşınarak dolgu malzemesi olması için başka yerden getirildiğinin tespit edildiği, ayrıca farklı bölgelerde mezarlara da rastlanıldığı” aktarılmaktadır (Yürükoğlu, 1982: 218-220).

Yapıya ait V.G.M. kayıtlarında, 1960 tarihinde cami, hankâh ve türbe yapılarının acil onarıma ihtiyaç duyduğu ve onarım için gerekli miktarın belirtildiği ve 1961 yılında koruma programına alınması gerektiği bilgilerini içeren bir rapor

bulunmaktadır. 1963 yılında yapıya ilişkin restorasyon projesinin hazırlandığı, genel temizliğinin yapıldığı, bildirilmektedir. 1978 yılında Orhan Cezmi Tuncer tarafından kazı yapıldığı, beden duvarlarının su basmanı seviyesinde yükseltildiği, kible duvarında sıva raspası yapılarak restitüsyon projesi hazırlandığı bilgisine ulaşılmaktadır (V.B.M. Sahip Ata Cami, Restorasyon Raporları) . Çobanoğlu'nun yayınından, minarenin;

“18. yy da yenilendiğini, 20. yy. başlarında da, özgün olmayan şerefe ve mukarnasların tamir edildiğini, üzerinin kurşunla kaplanıp ahşap konik külâh ile kapatılarak bir âlem konulduğunu” bildirmektedir. 1980’de yapılan onarımda “minarenin basamakları, külâhı ve taç kapı arkasındaki merdivenlerin onarıldığı, minarenin yıkılması veya yanlara açılmasını önlemek için ahşap hatılların kullanıldığı”

bilgisine ulaşılmaktadır (Başar, 1998: 311-312 dan aktaran Çobanoğlu, 2016: 16) (Resim 5.183).

Resim 5. 183. Larende Sahip Ata Cami minare çinileri (Sarre'den).

Yine vakıf kayıtlarında 1981 yılında cami bahçe duvarlarının yapıldığı, minarenin tamir edildiği, çeşmeye siperlik yapıldığı aktarılmaktadır. 1989 yılında ise acil onarım ihtiyacı belirtilen bir karar alındığı ve hayırsever ancak uzman olmayan teşebbüsleri önlemek için acil onarım isteğinin bildirildiği bir rapor yer almaktadır (V.B.M. Sahip Ata Cami, Restorasyon Raporları). Bunun dışında camide, 1991 yılında avluya abdest musluklarının yapılması, 1994 yılında çeşitli boya ve badana işlemleri, 2003 yılında ise pencere doğramalarının yenilenmesi gibi onarım bilgilerine ulaşılmaktadır (V.G.M. Sahip Ata Cami, Restorasyon Raporları) .

Sahip Ata Camii, son olarak 2007 tarihinde yapılan restorasyon çalışmalarıyla günümüze ulaşmıştır. 2007 de yapılan restorasyonlara ilişkin olarak, minarede büyük boşluklara ince elenmiş hidrolik bazlı kireç harcı uygulandığı,

küçük boşluklara ise malta 6002 ile enjeksiyon yapılarak güçlendirildiği, duvardan ayrılmak üzere olan çinili mihrabın ön yüzden görünmeyecek şekilde çelik taşıyıcılarla sağlamlaştırıldığı, yüzeyden çıkıntılı olarak yerleştirilen mihrabın kenar açıklıklarının hidrolik kireç harcı ile gereken bölümlerde ise tuğla destekli ilaveler yapılarak beden duvarına bağlandığı bildirilmektedir (V.B.M. Sahip Ata Cami, Restorasyon Raporları) Ulaşılan kaynaklardan anlaşıldığı üzere camiye ait tarihi bilinen özellikle ilk onarımların niteliği hakkında açıklayıcı bilgi bulunmamaktadır. Ancak yapıdaki onarım için ayrılan bütçeye göre, yapının o dönemde kötü durumda ve uygulamaların geniş kapsamlı tutulduğu söylenebilir.

Çinilerdeki restorasyon müdahaleleri ele alındığında: Osmanlı dönemine ait şer'iyye ve kadı sicil kayıtları gibi en eski kayıtlarda camiye ilişkin onarımlar hakkındaki detaylar bulunmadığı için bilgiler yetersiz kalmaktadır. Ancak eski tarihli onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir. Camiye ilişkin yukarıda da değinilen 1825 onarımında minare külâhının kurşunlarının yenilemesi işleminden bahsedilmekte ancak yoğun çini uygulaması bulunan bu alandaki çinilerin durumu hakkında bilgi vermemektedir. Bu durum minarenin temel yapısında görülen ciddi bozulmalara bağlı olarak çinilerin de kötü durumda olabileceğini düşündürmektedir.

Çinilere ait ulaşabildiğimiz en eski bilgiler cami bahçesinde yapılan kazı çalışmalarına ilişkin kayıtlardır. Yörükoğlu tarafından 4-20 Eylül 1974 'de gerçekleştirilen kazı çalışmamalarında kendi ifadesiyle;

“küçüklü büyüklü yüzlerce eski eser ve parçalar ele geçmiştir. (...) Kazı alanının her yerinde tekli, ikili veya üçlü duvar ve minare çinileri ile mozaik çini parçaları ele geçmiştir. Bunların bir yüzü sırlı olup (...) renkleri umumiyetle patlıcan moru, gök mavisi ve siyahtır. (...) Duvar çinisi buluntuları arasında üç ünik parça daha vardır. Bunlardan biri Kubadabad ve Alâeddin Camii çinileri kadar güzel, figürlü, çok renkli ve sıraltı tekniğindedir. Diğer ikisi de ajur tekniğinde siyah renkli bordür parçalarıdır. (...) Buluntular Konya Arkeoloji ve Karatay Müzeleri asistanlarına bir tutanakla teslim edilmiştir ”

bilgisine ulaşılmaktadır (Yörükoğlu, 1982: 218-219). Ayrıca Yörükoğlu'nun bildirildiğine göre, ele geçen ve minare çinileri olarak değerlendirilen parçalar caminin çifte minareli olduğunu destekler niteliktedir.

Cami çinilerinin onarımı hakkında az sayıda kayıtlı bilgi bulunmasına rağmen çinilerin zaman içinde onarım görmediği düşünülemez. Zira caminin de

harap olduğu felaketler sonunda, ayakta kalan minarede ve sadece sağlam kalan mihrap duvarı ve mihrapta ağır hasar olduğu kuvvetle muhtemeldir. 1871 ve/veya 1878 tarihlerde yapılan ve camiye bugünkü plan tipinin verildiği düşünölen onarımda çinilerin de onarıldığı muhakkaktır. Mihrapta yer alan ve farklılığıyla yayınlarda konu olan lüster çini parçalarının da bu tarihlerde yapılan onarımlar esnasında eklendiği düşünölmektedir. Bu kanı 1950’lerde çekilen bir fotoğrafta mihrabın belirli bir miktar zeminin altında bulunması ve lüster çinilerin ise sonradan eklendiği için bu seviyenin üstünde yer almasından yola çıkarak bu düşünceyi doğrulamaktadır (Mimiroğlu, 2007: 466) (Resim 5.50). Son olarak V.B.M. de bulunan Sahip Ata Cami çinileriyle ilgili açıklayıcı restorasyon kaydına, 2007 tarihli raporda ulaşılmaktadır. Raporda yapılan uygulamalardan şöyle bahsedilmektedir;

“çinilerde görölen devşirme parçaların yerinden alınmış, mihrap, minarede görölen çinilerdeki eksik kısımların yıkılmış olan minare kovanından çıkan iyi durumdaki çini parçalarla tamamlanmış, gerekli görölen yerlerde restorasyon alçısıyla tamamlamaya gidilmiştir. Bu işlemler ardından çinilerin korunması amaçlı solüsyon uygulaması yapılmıştır. Çinilerde görölen eksik desenler su bazlı, asitsiz ve dış etkenlere dayanıklı boyalar kullanılarak orijinal görünüme uygun olarak renklendirilmiştir” (V.B.M. Sahip Ata Cami, Restorasyon Raporları) (Resim 5.184) .

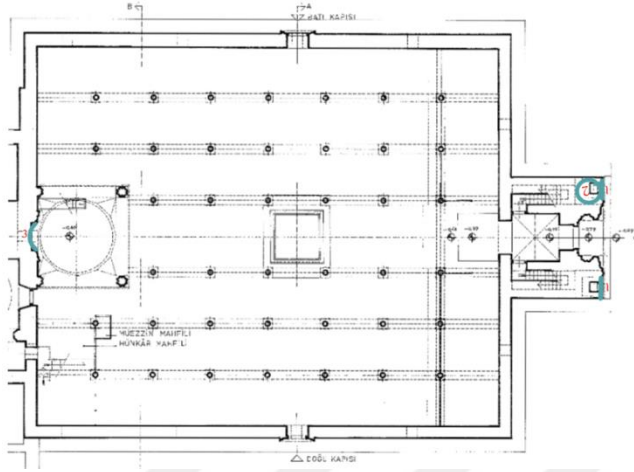

Resim 5. 184. Mihrap mevcut durumu.

5.2.1.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri

Larende Sahip Ata Camisinin günümüze ulaşan çinilerinin konumları, dış cepheler ve iç mekân olarak sınıflandırılabilir. Camide dış cephe çinileri taç

kapıda(1) ve minaresinde(2), iç mekânda ise sadece mihrapta (3) görülmektedir (Çizim 5. 6).

Çizim 5. 6. Konya Sahip Ata Cami çini kullanım alanları (Konya V.B.M.'den işlenerek)

Taç kapı çinileri:

Taç kapıda sırsız tuğla ve turkuaz ve patlıcan moru çiniler mozaik teknikte kullanılmıştır. Taç kapı yüzeyi geometrik, yazı ve düğüm motifli düzenlemelerle oluşturulan bordür ve silmelerle kuşatılmıştır.

Taç kapı ortada kapı açıklığının yer aldığı bölüm ve yan bölümler halinde tasarlanmıştır. Dışta üç yanı bordürlerle kuşatılan orta kısımda, üstte sivri kemerli ve mukarnaslı kavsara ile kuşatılmış sivri kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının yer aldığı orta bölümün iki yanı yukarıdan aşağıya doğru bölümlere ayrılarak tasarlanmıştır.

En üstteki bölümlerin batı yönünde olanında “Ebubekir” doğu yönünde olanında “Ali” (Uğur, Koman, 1934: 42) tasarımlı, sırsız tuğla, patlıcan moru ve turkuaz çinilerden oluşturulan kufi yazı kompozisyonlu panolar yer almaktayken, altında yine sivri kemerle kuşatılmış mermer silmelerden oluşan, zeminde tek renk turkuaz ve daha az patlıcan moru çinilerin kullanıldığı düğüm tasarımlı bölümler bulunmaktadır (Resim 5.185). Bu bölümden sonraki alttaki alanlar boş bırakılmıştır. Altta mukarnaslı sebil pencerelerine yer verilmiştir. Bu tasarım taç kapının küçük bir modeli gibidir. Sebil pencereleri altından başlayarak tam zemine kadar yer alan son bölümde ise “Roma dönemi sarkofajlarından” oluşan devşirme kabartmalı mermer bloklar yer almaktadır (Akok, 1972: 9) (Resim 5.185).

Resim 5. 185. Taç kapı yazılı ve düğüm süslemeli panolardan detay.

Minare çinileri:

Minare, taç kapının sağ kösesine oturmaktadır. Kaide oluşturan bu alt bölüm üzerindeki minare gövdesi on altı dilimli alt bölüm ile bu kısmın üstünde silindirik formlu olarak şerefeye uzanır (Resim 5.186, 5.187). Minareye, taç kapının arkasında yer alan ve yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen onarımlardan biri esnasında eklenen merdivenle ulaşılmaktadır.

Dilimli gövde alt bölümde, sırsız tuğla örgü arasında turkuaz ve patlıcan moru çini malzeme kullanılmış, bitişi araları sırsız tuğla çevirileri bulunan zikzak formlu kuşak ile farklı genişlikte yatay kuşaklara ayrılmış çini kaplamalı bir üst kısım ile sonuçlanmaktadır. Bu alt bölümden başlayan gövdenin ikinci bölümü şerefe altı hizasına kadar düz sırsız tuğla örgülüdür.

Zikzak ve yatay kuşakların süslemelerinde: alttan birinci kuşakta rumi motifli bir düzenleme, ikinci ve dördüncü kuşakta sıralı yatay “S” düzenlemesi ve bunların arasında alan en geniş olan üçüncü kuşakta ise çokgenlerden oluşan geometrik geçme düzenleme yer almaktadır olarak. Günümüzde bu alanların tamamı çini olmayıp boya ile renklendirilmiştir. Kaynaklarda bu alanların yukarıda belirtilen kompozisyon düzeninde, “sırlı turkuaz ve patlıcan moru renklerde çinilerle kaplı olduğu” bilgisi yer almaktadır (Koyalı, 2007: 186). Minarenin dilimli gövdesinden sonraki gövde üst bölümü, şerefe ve petek kısmının “XVIII. yy. da yenilendiği” bilinmektedir (Akok, 1972: 10).

Resim 5. 186. Cami, taç kapı.

Resim 5. 187., minare çinili süslemelerinden detay.

Mihrap çinileri:

Mihrapta, çini mozaik, tek renk sırlı çini, lüster çini, sahte çini mozaik (kazıma çini) ve kakma çini gibi farklı teknikler birlikte kullanılmıştır.

Mihrabı dıştan kuşatan iki bordur rumi motiflerle tasarlanmıştır. En dıştaki bordürde turkuaz ve patlıcan moru renklerde karşılıklı olarak yerleştirilen rumiler, iki iplik sistemiyle birbirinin altından ve üstünden geçen bir düzenlemeye sahiptir. İkinci bordürde ise yine patlıcan moru ve turkuaz renkli rumiler ilk bordürde görülen rumi motiflerden daha farklı tasarlanmış olup yine iki iplik sistemi ile oluşturulan bir düzenlemeye sahiptir. Mihrabın köşe sütuncelerinden başlayarak mihrap kavsarasını çevreleyen üçüncü bordürde ise geometrik geçmeli bir düzenleme vardır. Bu bordürde birbirinin içinden geçen yarım onikigenler ve aralarında kesişen diğer çokgenler turkuaz zemin üzerine patlıcan moru renkli olarak çini mozaik tekniğinde uygulanmıştır. Nişin köşe sütunceleri turkuaz zemin üzerine koyu kobalt ve patlıcan moru renkli mozaik çinilerle oluşturulan baklava dilimi motiflerin kaydırmalı sıralamasıyla düzenlenmiştir. Sütunce başlarında koyu kobalt, patlıcan moru ve turkuaz renklerden oluşan tek renk sırlı çinilerle zar tipi düzenleme görülmektedir.

Mukarnaslı kavsara köşeliklerinde, turkuaz renkli birbiri içinden geçen altıgen formların oluşturduğu ana alanın içini yine turkuaz renkli altı kollu yıldızlar ve patlıcan moru geometrik formların kesişerek oluşturduğu ince şeritlerin doldurduğu bir düzenleme görülür. Tam merkezde ise altı kollu yıldız motifi yer almaktadır. Birim olarak alınacak turkuaz renkli mozaik çiniden oluşturulan altıgen motif kaydırmalı olarak düzenlenmiş ve sonsuzluk hissi uyandıracak niteliktedir.

Sağlı sollu mukarnas nişinin köşelerini bezeyen bu düzenleme içten mukarnaslar hizasında zikzak, yandan ve üstten düz, ince ve patlıcan moru çini mozaik şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Mukarnaslı kavsara, yukardan aşağı doğru kademeli olarak genişleyen ve birbirine yakın ölçülerde tasarlanmış nişlerin arttırmalı düzenlemesiyle oluşturulmuş altı sıralı bir düzenlemeye sahiptir. Her bölümde farklı sayıda yer alan nişlerin yüzeyleri farklı düzenleme ile turkuaz ve patlıcan moru renklerde çini kakma tekniği ile şekillendirilmiştir. Kavsaranın kompozisyon düzeni aksa göre simetriktir. Kavsarada mukarnasların birleştiği kenarlarda ise sahte mozaik (kazıma çini) tekniği ile yapılmış patlıcan moru renginde, rumili düzenlemeler yer almaktadır. Kenarlarda aslında mihraplarda görmeye alışık olmadığımız kısmi figürlü süslemelerin yer aldığı lüster çini teknikli ve patlıcan moru çiniler kullanılmıştır. Kavsarada mukarnasların aralarında kullanılan sınırlandırıcı ince şeritlerin bazılarında da bu lüster teknikli çini parçaları görülmektedir. Mukarnaslı kavsara dıştan patlıcan moru içten turkuaz şeritler ile sınırlandırılmıştır. Mukarnasların çevrelediği merkezdeki panoda yine turkuaz renkli zemin üzerine patlıcan moru renklerde, aksa simetrik, rumili ve ince dallı zarif kompozisyon yer almaktadır.

Resim 5. 188. Cami, mihrap.

Mihrapta Kavsara üstünde, aynı genişlikte geometrik motifli pano yer almaktadır. Panonun iki yanı düşey uzanan iki iplik sistemli ince rumi dar şeritler ile sınırlandırılmıştır. Pano kompozisyonu birim motif olarak birbirini kesen sekizgenlerle oluşturulmuştur. Sekizgenlerin birbirleriyle kesiştikleri noktalarda daha küçük sekizgenler, kesiştikleri ara noktalarda ise beş kollu yıldız motifleri

görülmektedir. Sekizgenlerin içinde sekiz kollu yıldızlar ve tam orta noktalarda ise daha küçük boyutlu merkez sekiz kollu yıldızlar yer alır. Genel kompozisyon yine kaydırmalı bir düzenlemede olup çini mozaik tekniği ile yapılmıştır. Panodaki geometrik motifler patlıcan moru, zemin ise turkuaz renklerde uygulanmıştır.

Mihrapta mukarnaslı kavsara altında bulunan niş yüzeyi altıgen ve üçgen geçme kompozisyona sahiptir. Kompozisyonda, turkuaz altıgen ve bu altıgenin tüm kenarlarından uzanan üç patlıcan moru üçgen ve bu küçük üçgenlerin kesiştikleri orta noktada da yer alan bir turkuaz üçgenden oluşan altı kollu yıldız motifi görülür. Altı kollu yıldızlar da kaydırmalı dizilişiyle sonsuzluk düzenli bir kompozisyon göstermektedir. Ortada yer alan altıgen çiniler tek renk turkuaz sırlı çini, küçük üçgenler ise patlıcan moru sırlı ve lüster tekniğindeki uygulamalardır (Resim 5.188).

5.2.1.4 Çinilerin mevcut korunma durumu

Taç kapı çinileri

a) pano bozulmaları;

Taç kapı üzerinde yer alan “Ebubekir” ve “Ali” yazılı panolar ve altındaki düğüm kompozisyonlu panolardaki çinilerin ancak az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

Taç kapıda pano bozulmaları birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Birim malzeme kaybı: “Ebubekir” ve “Ali” yazılı panolarda kullanılan turkuaz ve patlıcan moru çini mozaiklerde çoklu birim malzeme kaybı mevcuttur.

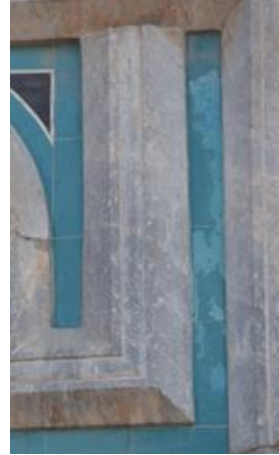
Özgün parçalar batı panonun orta ve sağ üst köşesinde, doğu panonun orta ve alt sıra patlıcan moru şeritlerinde bulunur. Özgün çinilerin eksiklikleri yapılan onarımlarda tamamlanmış ve özgüne yakın renklerde boyanmıştır. Çinileri tamamlamalardan ayırmak oldukça güç olsa da ton farklılıklarıyla bu mümkündür (Resim 5.189).

Resim 5. 189. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, birim malzeme kaybı.

Düğümlü panolarda ise mermer malzemenin düşük zemininde kullanılan patlıcan moru çinilerin tamamı, turkuaz çinilerin ise büyük bir kısmı birim malzeme kaybına uğramıştır.

Özgün yapımdan ulaşan çiniler düğümlü doğu panonun sağ kenarında ve batı panonun da sağ ve sol kenarlarında az sayıda bulunmaktadır. Birim malzeme kaybı bulunan alanlar günümüzde alçı malzeme ile tümlenmiş ve sıva üzerine özgün renklerinde boyama yöntemiyle renklendirilmiştir (Resim 5.190, 5.191).

Resim 5. 190. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, birim malzeme kaybı (R.S.)

Resim 5. 191. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, birim malzeme kaybı (Yavaş, 2007: 107) (R.Ö.).

b. Malzeme bozulmaları;

Taç kapıda malzeme bozulmaları çatlak-kırık, parça kaybı, renk bozulması ve yüzey kirliliği olmak üzere dört tip olarak tespit edilmiştir (Tablo 5.3).

Parça kaybı: Taç kapı panolarındaki özgün çiniler, günümüze kenar ve köşelerindeki kayıplarla küçük parçalar halinde ulaşmıştır.

Düğümlü doğu panonun sağ kenarında ve batı panonun da sağ ve sol kenarlarındaki az sayıdaki mevcut çinide, muhtemelen aşınma-ufalanma türü bozulmaların devamı olarak parça kayıpları görülmektedir. “Ali” ve “Ebubekir” yazılı panolarda ise çok az parça çini bulunmaktadır. Özgün parçalar batı panonun orta ve sağ üst köşesinde, doğu panonun orta ve alt sıra şeritlerinde bulunur.

Bu panolarda parça kayıpları uzaktan açık bir şekilde anlaşılamasa da, yapılan tamamlamaları işaret eden renk ve sırlı yüzeydeki parlaklık farklılıklarıyla anlaşılmaktadır. Tamamlama yapılan alanlar dikkatle incelendiğinde bazı çinilerde neredeyse çok az kısmı günümüze ulaşmış, bazılarında ise sadece kısmi kayıplar olduğu anlaşılmaktadır (Resim 5.192, 5.193).

Resim 5. 192. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, parça kaybı.

Resim 5. 193. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, parça kaybı.

Çatlak ve kırık: düğümlü doğu panonun sağ kenarında ve batı panonun da sağ ve sol kenarlarındaki az sayıdaki turkuaz renkli mevcut özgün çinilerin çamurunda ve sır yüzeylerinde görülmektedir. Çatlak ve kırıklar, tamamlama müdahalesi yapılan bölümlerde hem dolgu hem de boyama renk farkına göre tespit edilebilmiştir (Resim 5.194). Bozulma biçimleri incelendiğinde, tümünde çatlağın tamamlanması ile parçada çok parçaya ayrılan kırık olduğu söylenebilir.

Resim 5. 194. Taç kapı, batı kenar, düğümlü pano, çatlak-kırık oluşumu.

Renk bozulması: Özellikle yazılı panolardaki mevcut çini parçalarda ve bu çini parçaların tamamlamasında kullanılan alçı harç sıvalı ve boyalı alanlarda renk bozulması mevcuttur.

Resim 5. 195. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, renk bozulması.

Resim 5. 196. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, renk bozulması, detay.

Oluşan renk değişimi ile patlıcan moru ve turkuaz renkli çini yüzeylerde opaklaşma görülmektedir. Patlıcan moru çini ve tamamlamalı alanlarda daha fazla belli olmak üzere panonun genelinde buğulu görünüş mevcuttur. Turkuaz çini ve tamamlamalı alanlarda yakından bakılmadıkça ayırt edilemez durumdadır (Resim 5.195, 5.196).

Yüzeysel kirlilik: Taç kapı “Ali” ve “Ebubekir” yazılı pano ve altındaki düğümlü doğu-batı panolarda görülmektedir. Yazılı pano yer alan az sayıdaki turkuaz ve patlıcan moru renk mozaik mevcut çinilerin ve geri kalan tamamlama yapılmış yüzeylerin tümünde çevresel faktörlere bağlı yüzeysel kirlilik mevcuttur (Resim 5.197).

Aynı zamanda düğümlü panoların özgün çini ve tamamlamalı yüzeylerinin de tümünde kirlilik mevcuttur. Düğümlü panolardaki patlıcan moru tamamlama yapılan alanlarda kirlilik daha açık şekilde izlenmektedir (Resim 5.198).

Resim 5. 197. Taç kapı, batı kenar, yazılı pano, yüzeysel kirlilik.

Resim 5. 198. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, yüzeysel kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Taç kapıda onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, tamamlama ve yüzey koruma olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Tamamlama: Tamamlama uygulamasının, taç kapıda yazılı ve düğümlü panolarındaki birim malzeme ve parça kaybı bulunan çinilerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan tamamlamalarda “Ali” ve “Ebubekir” yazılı panonun parçalar halindeki özgün mevcut çinilerde uygulanmış ve bu özgün çinilerin dışında kalan yüzeyde tamamlama yapılmıştır.

Düğümlü panolarda ise, doğu panonun sağ kenarında ve batı panonun da sağ ve sol kenarlarındaki az sayıdaki mevcut çinilerin kenar köşelerindeki parça kayıplarında ve bu özgün çinilerin dışında kalan yüzeyde tamamlama yapılmıştır.

Yapılan tamamlama uygulamaları oldukça özenli, özgün çiniler ile aynı seviyede alçı-harç ile yapılmış ve birim malzeme formları ile sınırları belirtilmiştir. Renklendirmede özgüne oldukça yakın renklerde boyanmış olmasından dolayı mevcut çiniler kolaylıkla ayırt edilememektedir. Ancak sır yüzeylerindeki parlaklık ve yakından gözlendiğinde anlaşılan çok az ton farkı ile ayırt edilebilmektedir.

Yapılan uygulama birim malzeme kayıpları, aşınma-ufalanma, kenar köşe kayıplarından doğan eksikliklerin giderilmesi şeklindedir (Resim 5.199, 5.200).

Resim 5. 199. Taç Kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, tamamlama.

Resim 5. 200. Taç Kapı, doğu kenar, düğümlü pano, tamamlama.

Yüzey koruma uygulaması: Taç kapıda yazılı ve düğümlü panolarında, özgün birim cinlerdeki eksik kısımların tamamlandığı tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı, restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulma yüzey boya ayrılmaları ve solmaları türündedir. Taç Kapı panolarındaki özgün çini eksikliklerinde alçı-harçla tamamlanan kısımlarda çatlaklar, üzerine uygulanan renklerde ise solma ve renk kaybı görülmektedir (Tablo 5.3) (Resim 5.201, 5.202, 5.203).

Resim 5. 201. Taç kapı, doğu kenar, “Ali” yazılı pano, renk bozulmaları.

Resim 5. 202. Taç kapı, batı kenar, düğümlü pano, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Resim 5. 203. Taç kapı, doğu kenar, düğümlü pano, tamamlanan yüzeylerde sıva çatlağı.

Minare çinileri

a. Pano bozulmaları;

Minarenin dilimli gövde kısmında, sırsız tuğlaların oluşturduğu motiflerin düşük zemininde kullanılan turkuaz ve patlıcan moru çinilerden çok az parça günümüze ulaşabilmiştir. Dilimli gövde üst kısmında yer alan zikzak formlu kuşak bezeme alanlarından ise özgün çini bulunmamaktadır.

Minarede pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Taşıyıcı sorunları: Minarenin şerefe üst kısmına isabet eden yıldırım sonrasında on altı dilimli silindirik gövdeli minarenin şerefe ve petek kısmı zarar gördüğü ve sonraki onarımlarda müdahale gördüğü bilinmektedir (Akok, 1972: 10). Bu bozulma esnasında çinili olduğunu bilinen şerefe altı kısımdaki zikzak formlu, farklı kalınlık ve süsleme özelliğine sahip çinili kuşak panolarının büyük oranda taşıyıcı sorunu yaşadığı ve bulunduğu yerden ayrıldığı eski resimlerden de anlaşılmaktadır (Resim 5.204). Sonraki onarımlarda var olan eksiklikler tamamlanmıştır (Resim 5.183).

Resim 5. 204. Minare çinileri (Serre'den).

Birim malzeme kaybı: On altı dilimli silindirik gövde tuğla ve çinilerinin kuzey cephede yer alanlarını büyük bir kısmı ile şerefe altı zikzak formu kuşak çinilerinin tamamında birim malzeme kaybı mevcuttur.

Dilimli gövdedeki özgün çiniler sırsız tuğlaların düşük zemininde bulunmaktadır. Birim malzeme kaybı bulunan alanlar günümüzde alçı malzeme ile tümlenmiş ve sıva üzerine boyama yöntemiyle renklendirilmiştir (Resim 25.05).

Resim 5. 205. Minare, dilimli gövde, batı taraf, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Minarede malzeme bozulmaları çini hamuru ve sırda, çatlak-kırık, parça kaybı, yüzey kirliliği ve yüzeysel tabaka oluşumu-çiçeklenme-tuzlanma olmak üzere dört tip olarak tespit edilmiştir (Tablo 5.3).

Parça kaybı: Minare dilimli gövdenin özellikle kuzey ve batı yönlerdeki patlıcan moru ve turkuaz renk mozaik özgün mevcut çinilerinde, kenar köşe kısımlarında olmak üzere tüm minare yüzeyinde genel yağın olarak özgün mevcut çinilerinde var olan aşınma-ufalanma bozulmalarının devamı olarak parça kayıpları görülmektedir.

Parça kayıpları uzaktan açık bir şekilde anlaşılamasa da yapılan tamamlama izlerini gösteren renk ve sırlı yüzeydeki parlaklık farklılıkları parça kayıplarını net bir şekilde ortaya koyarak kayıpların da daha kolay anlaşılmasına kılavuzluk etmiş ve imkân sağlamıştır (Resim 5.206)

Resim 5. 206. Minare, dilimli gövde, batı taraf, parça kaybı.

Çatlak ve kırık: Dilimli gövdenin genele yaygın olarak özgün mevcut çinilerin çamurunda ve sırt yüzeylerinde çataklar ve kırıklar görülmektedir. Özellikle minare gövdesinin kuzey ve batı yönlerinde oluşan çatlak ve kırıkların tamamlama müdahalesi yapılmış olmasına rağmen hem kot farklılıkları hem de sırt yüzeyinin parlaması ile çatlak ve kırıklar tespit edilebilmiştir (Resim 5.207).

Resim 5. 207. Minare, dilimli gövde, batı taraf, çatlak-kırık.

Yüzeysel kirlilik: Dilimli silindirik gövdedeki turkuaz ve patlıcan moru mozaik mevcut çinilerin ve tamamlama yapılmış şerefe altı zikzak formu kuşak yüzeylerinin tümünde çevresel faktörlere bağlı yüzeysel kirlilik görülmektedir.

Yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma: minare dilimli gövdedeki sırsız tuğlalar üzerinde tuzlanma mevcuttur (Resim 5.208). Bozulmayı

dilimli gövdenin şerefe altı zikzak kuşağa yakın üst kısımlarda, doğu ve batı cephedeki sırsız tuğla yüzeylerde daha net görmektedir (Resim 5.209).

Resim 5. 208. Minare, dilimli gövde, doğu taraf, tuzlanma.

Resim 5. 209. Minare, dilimli gövde, batı taraf, tuzlanma.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Minarede onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, tamamlama, hatalı malzeme kullanımı ve yüzey koruma olarak üç tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Tamamlama: Tamamlama uygulamaları, dekorasyonda birim malzeme kayıpları bulunan kısımlarda diğer minareden kalan çinilerin kullanılmasıyla yapılan tamamlama ve harçlı tamamlama olmak üzere iki farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Tamamlama müdahalelerinin ilkinde; minaredeki çini birim malzeme kayıplarında sol minare kovanından çıkan iyi durumdaki çini parçalar kullanılmıştır. Bu tamamlamada, özgün olanlarla ortak özellikleri dolayısıyla yeni yerleştirilen çiniler ve çinili bölümler ayırt edilememektedir.

Tamamlamada ikinci uygulama harçlı tamamlamalardır. Minarenin dilimli gövdesindeki kısmı eksiklikler özgün çini seviyesinde alçı-harç kullanılarak tamamlanmıştır. Tamamlanan bu alanlar dekorasyona uygun olarak benzer renklerde boyanarak renklendirilmiştir.

Yapılan tamamlamanın uygulaması birim malzeme kayıpları, aşınma-ufalanma, kenar köşe kayıplarından doğan eksikliklerin giderilmesi şeklindedir. Tamamlamalar dilimli gövdedeki mevcut özgün çinilerin sır renkleri ve yüzeylerindeki parlaklık ile ayırt edilebilmektedir (Resim 5.210).

Yapılan uygulamalar incelendiğinde, uzaktan pek anlaşılamasa da yakından bakıldığında; birim çinisi kaybedilmiş sırsız tuğla aralarındaki dar alanlarda pek de düzgün olmayan harçlı dolgular yapıldığı, harç yüzeyleri düzlenmeden boyamanın gelişi güzel yapılarak yüzeyin renklendirildiği anlaşılmaktadır. Benzer durum, aynı renk (örneğin turkuaz) çinilerin bulunduğu alanlarda birleşme yerleri ve derz kenarları belirtilmeden eksik kısımların tamamlandığı ve derz olması gereken alanlarında boyandığı kısımlarda da izlenmektedir. Minare çinilerindeki bu özensiz tamamlama, çinilerin sırsız tuğlaların düşük zemininde oluşlarından dolayı yeterince ulaşılamadığını düşündürmektedir.

Resim 5. 210. Minare, dilimli gövde, batı taraf, tamamlama.

Hatalı malzeme kullanımı: Minare eski onarımlarında çimento katkılı harç kullanıldığı bilgisi V.B.M. restorasyon raporlarında bulunmakla birlikte, birim malzeme ve taşıyıcı sorunlarına bağlı gelişen bozulmaların da temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Son onarımlarda bu alanlar temizlenerek özgün çiniler seviyesinde alçı-harçla tamamlandığı bildirilmektedir (V.B.M. Restorasyon Raporları).

Yüzey koruma uygulaması: Minare dilimli gövdesindeki özgün çinilerde ve şerefe altı özgün çiniler seviyesinde tamamlanan zikzak kuşak kısmının tüm yüzeylerinde yüzey koruma uygulaması yapıldığı yapıya ait restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır (V.B.M. Restorasyon Raporları).

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Minarede yapılan müdahalelerdeki bozulmalar, tuz sorunu, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Yüzey boya ayrılmaları ve solmaları: Minarede yer alan zikzak kuşaklardaki patlıcan moru ve turkuaz renkli özgün çinilerin tamamlanmasında kullanılan alçı

harç yüzeylerinde ve üzerinde kullanılan renklerde solmalar görülür ve alçı harçla sıvanan kısımlarda çatlaklar mevcuttur (Resim 5.211).

Resim 5. 211. Minare, zikzak kuşak, doğu taraf, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.

Mihrap çinileri

a. Pano bozulmaları;

Mihrapta kullanılan pathıcan moru ve turkuaz çiniler ağırlıklı olarak bütünlüklerini ve kompozisyon değerlerini korudukları görülmektedir.

Mihrap pano bozulmaları birim malzeme kaybı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Birim malzeme kaybı: mihrap nişinin sağ alt köşesindeki altıgen çinilerden yirmiye yakın altıgen çini ile aralarındaki üçgenleri oluşturan çini parçalarıyla birlikte döküldüğü öncesi fotoğraflarından izlenebilmektedir. Aynı fotoğrafta ayrıca mihrap nişinin sağ sütuncesinde, mihrabı çevreleyen kuşakların sağ ota seviyeden alt seviyeye kadar olan kısmında ve üste yakın kısımlarda birim malzeme kaybı görülmektedir.

Resim 5. 212. Mihrap, birim malzeme kaybı (Yavaş, 2007: 120).

Resim 5. 213. Mihrap, sağ sütünce ve kuşaklar, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 214. Mihrap, sağ alt kuşaklar, birim malzeme kaybı (Yavaş, 2007: 120).

Özgün birim malzeme kaybı bulunan alanlar günümüzde alçı-harç malzeme ile tümlenmiş ve harçlı tamamlama üzerine boyama yöntemiyle renklendirilmiştir. Uygulamada farklı olarak sütünce üzerindeki bazı çini birimler boyanmadan bırakılmıştır (Resim 5.212, 5.213, 5.214).

b. Malzeme bozulmaları;

Mihrapta malzeme bozulmaları çini hamuru ve sırda, çatlak-kırık, parça kaybı ve yüzey kirliliği olmak üzere dört tip olarak tespit edilmiştir (Tablo 5.3).

Çatlak ve kırık: Mihrap mevcut çinilerinde genele yaygın olarak sır yüzeylerinde çataklar görülmektedir. Çatlaklar özellikle mihrabın mukarnaslı kavsarasını ve kavsara altındaki orta göbeği kuşatan patlıcan moru lüster çini şeritlerde çok daha bariz fark edilmektedir.

Ayrıca mihrabın sağ taraf sütuncesinin orta seviyesine yakın sol kısmındaki tek karo altıgen çinide hamuru da etkileyen çok parçalı bir kırık bulunmaktadır. Turkuaz renkli altıgen kırık karo onarımlarda alçı-harç ile birleştirilmiş durumdadır. Sır çatlakları mevcut haliyle yüzeyden ayrılacak kadar çini hamurla bağlantısını azaltmış değildir. Kılcal çatlaklar olarak değerlendirilmektedir (Resim 5.214, 5.215).

Resim 5. 215. Mihrap, kavsara, sağ üst köşe, çini hamur çatlak-kırık.

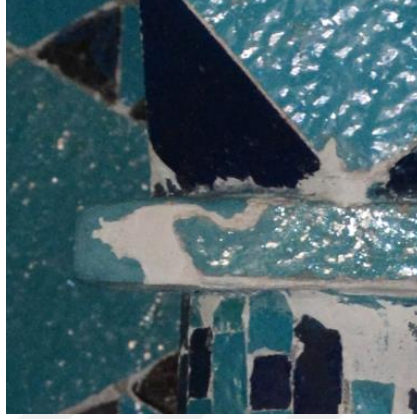
Resim 5. 216. Mihrap, kavsara sağ alt köşe, sır-çatlak-kırık.

Parça kaybı: Mihrap mevcut çinilerinde var olan aşınma-ufalanma bozulmalarının devamı olarak parça kayıpları görülmektedir. Bozulmayı daha çok sağ ve solda yer alan sütunceler üzerindeki patlıcan moru ve turkuaz mozaik çini parçaların kenar ve köşelerinde görmekteyiz.

Parça kayıpları onarımlarda alçı-harç malzeme ile tamamlanmıştır. Yapılan tamamlama uygulamalarında bazı yerlerde boyanarak renklendirilmediği için

kolaylıkla anlaşılırken bazı yerlerde özgün renklerine çok yakın renklendirildiği için kolaylıkla ayırt edilememektedir. Ancak renk ve sırlı yüzeydeki parlaklık farklılıkları parça kayıplarını net bir şekilde ortaya koyarak kayıpların da daha kolay anlaşılmasına kılavuzluk etmiş ve imkân sağlamıştır (Resim 5.217)

Resim 5. 217. Mihrap, sağ sütünce üstü, parça kaybı.

Yüzey kirliliği: : Mihrabın turkuaz ve patlıcan moru renk mozaik mevcut çinilerin ve geri kalan tamamlama yapılmış yüzeylerin tümünde renk veya ton değişikliği şeklinde izlenebilen yüzeysel kirlilik görülmektedir (Resim 5.218).

Resim 5. 218. Mihrap, sağ üst taraf kuşak, yüzey kirliliği.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Mihrapta onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, tamamlama, hatalı malzeme kullanımı ve yüzey koruma olarak üç tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.3).

Tamamlama: Mihraptaki eksiklikler, tüm alanlarda özgün çinilerin oluşturduğu dekorasyon seviyesinde alçı-harç kullanılarak tamamlanmıştır. Tamamlar, sütuncelerde görüldüğü gibi renklendirilmeden bırakılmış olan

uygulamalar ve dekorasyona uygun olarak yakın renklerde boyanarak renklendirilmiş uygulamalar olarak iki tipte karşımıza çıkar.

Yapılan uygulama birim malzeme kayıpları, aşınma-ufalanma, kenar köşe kayıplarından doğan eksikliklerin giderilmesi şeklindedir.

Tamamlamalarda kavsara sağ alt köşedeki altıgen çiniler ve mihrabı çevreleyen kuşamların sağ ve sol alt ve üst köşelerindeki eksikliklerin dışında kalan sır yüzeylerindeki parlaklık ile ayırt edilebilmektedir (Resim 5.219, 5.202).

Resim 5. 219. Mihrap, sağ sütünce, tamamlama.

Resim 5. 220. Mihrap, sağ kuşak alt taraf, tamamlama

Uygulamalar, birim çinilerdeki kenar-köşe kırılma ve eksikliklerin, derz dolgu harçlarıyla dolgulanarak bırakılması, bu kenar-köşeleri oluşturan harçlı dolguların (belki de aşırı müdahale olarak görülmesi dolayısıyla) birim çiniyi ilgilendiren bölümlerinin renklendirilmeden bırakılmış olmasıyla eleştirilebilir. Ancak renkli tamamlamalarda birim malzeme formları, birleşim yerleri, harç izleri oldukça titizlikle verilmiş olması da uygulamanın iyi tarafıdır.

Hatalı malzeme kullanımı: Mihrapta eski onarımlarda çimento katkılı harç kullanıldığı bilgisi restorasyon raporlarında bulunmakla birlikte, son onarımlarda bu alanlar temizlenerek alçı harç kullanıldığı bildirilmektedir (V.B.M. Restorasyon Raporları). Günümüzde sorun olmasa da kullanılan suda çözünebilir tuzları barındıran çimentolu harçların birim çinilerdeki kayıplara yol açtığı söylenebilir.

Yüzey Koruma uygulaması: Mihrap özgün çinilerinde ve özgün çiniler seviyesinde tamamlanan tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı yapıya ait restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır (V.B.M. Restorasyon Raporları).

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları: Mihrapta yer alan patlıcan moru ve turkuaz renkli çinili bölümlerin tamamlamasında kullanılan alçı-harç yüzeylerinde ve üzerinde kullanılan renklerde dökülme türü bozulmalar mevcuttur (Tablo 5.3).

Alçı harçla tamamlanan kısımlarda çatlaklar ile bu alanların üzerine uygulanan renklerde ise kabuklanarak dökülme görülmektedir (Resim 5.221, 5.222).

Resim 5. 221. Mihrap, sol taraf kuşak, sıva çatlakları.

Resim 5. 222. Mihrap, sol taraf kuşak, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

5.2.1.5. Çinilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmalar

Cami yapısında yapılan incelemelerde çiniler taç kapı, minare ve mihrap olmak üzere üç bölümde karşımıza çıkmaktadır.

Çinili Bölümlerde görülen bozulmalarda genel olarak 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ve yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları taç kapıda, minarede ve mihrapta olmak üzere çini dekorasyonun görüldüğü tüm bölümlerde karşımıza çıkar. Bozulmalar birim malzeme kaybı ve pano bağlantı-derz malzeme bozulmaları olarak sınıflandırılmıştır.

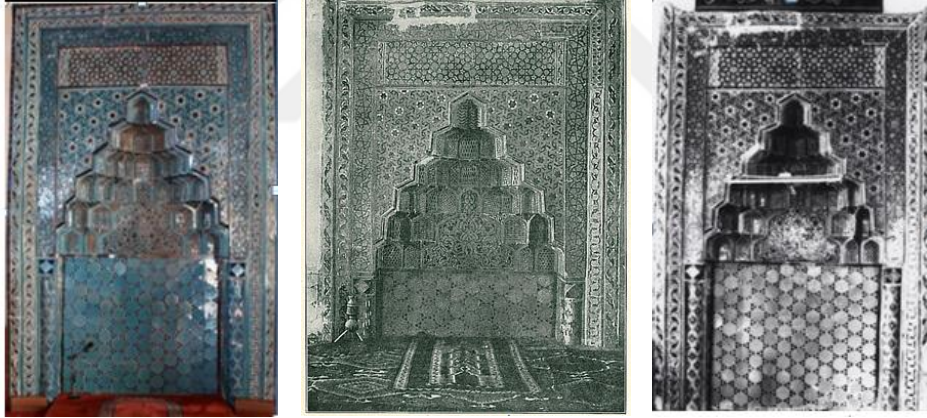
Birim malzeme kayıpları, bozulmanın yoğunluğuna göre sırasıyla taç kapıda, minarede ve mihrapta olmak üzere sıralanabilir. Taç kapıda birim malzeme kayıpları doğu batı yönlerdeki “Ali” ve “Ebubekir” yazılı panoların turkuaz ve patlıcan moru renkli mozaik çini parçalarının muhtelif yerlerinde ve altındaki düğüm düzenlemeli panoların üst ve alt kısımlarında yoğunlaşmaktadır. Minaredeki birim malzeme kayıpları ise dilimli gövde de var olduğu gibi şerefe altı zikzak kuşaklardaki çinilerin

tamamında görülmektedir. Mihrapta ise kavsara göbeğinin sağ alt köşesindeki altıgen çinilerden yirmiye yakın karo, sağ sütünce, mihrabı çevreleyen kuşakların muhtelif yerlerinde birim malzeme kaybı görülmektedir.

Pano bozulmaları kapsamında derz malzemesindeki sorunlara bağlı olarak gelişen taşıyıcıdan ayrılma bozulmaları mihrap, taç kapı ve minare çinilerinde görülmüştür. Bahsi geçen alanlardaki ve derz malzemenin birlikte kullanıldığı birim ve pano çinilerdeki kayıplar bunu destekler niteliktedir.

Bu bölümlerde oluşan sorunların minare bölümlerinin yıkılması, onarımla yenilenmesi sürecine kadar yağış ve su emilimine maruz kalması, harçla örgüye sabitlenen çini birimlerinde bu süreçte kayıplar oluşması veya çini malzemede bozulmalara yol açması şeklinde değerlendirilebilir (Resim 5.183). Ayrıca arşiv kayıtlarında, son onarımlara kadar, daha önceki onarımlar sırasında çimentolu harçların kullanılmış olması, bu harçların ayıklanıncaya kadar bozulmalara etki ederek oluşumları arttırdığı da akla gelmektedir.

Resim 5. 223.Mihrap
Resim 5. 224.Mihrap (Sarre).
Resim 5. 225. Mihrap (V.G.M).

Mihraptaki taşıyıcı sorunlarına ilişkin bozulmaları farklı dönemlere ait eski fotoğraflardan tespit edebiliyoruz. Bu resimlerde mihrap nişinin cami taban seviyesi altında kalması, sonra bu seviyenin eski haline getirilmesi gibi süreçlerden geçtiği izlenebilmektedir.

Mihrap seviyesi F. Sarre'nin yayınında, harim zemini yükseltilmiş olduğu içi mihrabın altıgen çinilerinin üst üste dört sırası görülmektedir (Sarre, 1896: 17). V.B.M. ye ait "en eski resimler" dosyasında yer alan resimde ise tek renk, turkuaz, altıgen çinileri üst üste sıralanmış on sıra halinde görünmektedir. Günümüzde ise

altıgen çinilerin bir önceki halinde göre kısmen yükseltileen zemin seviyesinden dolayı dokuz sırası görölmektedir. Bu durumundan yola çıkarak, cami zemininde farklı zamanlarda değışiklik yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5.223, 5.224, 5.225).

Eski bir fotoğrafına göre mihrabı çevreleyen en dış, patlıcan moru çinili bordürün yer yer dökölmüş olduğu görölmektedir. Günümüzde mihrabı kuşatan rumili, çift dal düzenlemeli birinci kenar bordürünün resimlere göre üst tarafta tamamen yok olduğu, sağ alt köşesinin ise bir miktar tahrip olduğu görölmektedir; ayrıca bu bordürün sol üst köşe dönüşünde desen birbirini takip eder nitelikte dönüşlü değildir. Sol alt köşede tahrip olan kısım da yine tümlenerek boyanmıştır. İkinci rumili, iki iplik sistemli düzenlemeye sahip bordürün sağ üst yan köşesinde ve yine üçüncü geometrik düzenlemeli bordürün sağ üst birleşme yerinde eski resimden farklı tasarımlı bir parça çininin olduğu dikkati çekerken bugün bu alanlar bordürün genel kompozisyonlarıyla devam ettirilmiş ve boyanarak tamamlanmış durumdadır.

Diğer bir mihrap fotoğrafında ise mihrap nişinin sağ alt köşesi çinileri ve sütunceler hizasından zemine kadar olan dış mihrabı kuşatan bordürlerinin, sağ alt tarafındaki üç kuşak çini bordür tamamen tahrip olmuş ve alçı harçla tamamlandığı görölmektedir (Resim 5.226).

Resim 5. 226. Mihrap çinileri 2007 restorasyonundan önce (Yavaş, 2007: 120).

Malzeme bozulmaları yoğunluğuna göre taç kapı, minare ve mihrap olmak üzere sıralanabilir. Malzeme bozulmaları çini çamurunda ve sırlı yüzeyde ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Taç kapıda malzeme bozulmaları çini çamurunda ve sırlı yüzeylerde yazılı ve düğümlü panolarda, ufalanma-aşınma devamında çatlak-kırık ve parça kaybı olarak görülmektedir. Taç kapı panolarının genel ifadeyle tamamına yakını bundan dolayı günümüze ulaşamamıştır. Doğu ve batıdaki düğümlü panonun özgün çinileri sağ ve sol kenarlarında birkaç birim malzeme oranında mevcuttur (Resim 5.190). Ayrıca taç kapı yazılı pano çinilerinde sırlı yüzeyde renk bozulmaları da mevcuttur. Özellikle patlıcan moru çiniler üzerinde görülen opak görünüş bu bozulmayı temsil eder.

Malzeme bozulmasının yoğun şekilde etkilediği minare çinilerinde de ufalanma-aşınma, çatlak ve kırık ve parça kayıpları görülmektedir. Dilimli gövdedeki çinilerin sırsız tuğla malzemenin düşük zemininde kullanılmış olması bozulma faktörleri karşısında bu çinileri nispeten daha korunaklı kılmıştır. Ancak portal çinileri kadar olmasa da bu çinilerde de malzeme bozulmaları görülmektedir. Dilimli minare gövdesindeki çinilerde ve sırsız tuğla yüzeylerde yüzeysel tuzlanma görülmesi, eski onarımlar sırasında kullanılan çimentolu harçların temizlendiği son onarımların yetersizliği ve başarısı konusunu düşündürmektedir.

Mihrap çinilerinde malzeme bozulmaları mevcuttur. Aşınma-ufalanma, sırlı yüzeyinde çatlak-kırık ve parça kayıpları sağ ve soldaki zar başlıklı sütuncelerde ve mihrap kuşaklarında görülmektedir.

Onarım ve müdahalelerle oluşan sorular üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar tamamlama ve yüzey koruma uygulamaları şeklinde sırlanabilir.

Tamamlamada iki farklı uygulama görülmektedir.

İlki minarenin eksik çinili bölümlerinin doğu minare kovanından çıkan çini parçalarla yapılmasıdır. Bu uygulamada, yıkılan minareye ait çinilerin onarımlar sırasında dekorasyona göre benzer yerlerinde kullanıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir. Yapının müdahale öncesine ait detaylı fotoğraflarının bulunmaması ve kullanılan çinilerin diğerleriyle benzer özelliklere sahip olması bu kullanımların tespitine imkân sağlamamıştır.

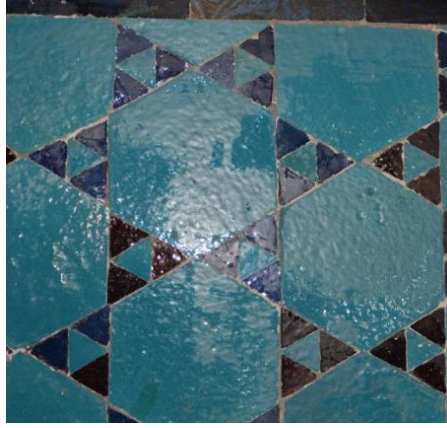
İkinci uygulama mihrap, taç kapı ve minarede olduğu gibi alçı-harçlı tamamlama yapılarak üzerinin boyanması şeklindedir. Uygulamalar içerisinde farklı olarak yalnızca mihraptaki sağ sütuncesi boyanmamış sadece alçı-harç ile

tamamlama yapılarak bırakılmıştır. Taç kapı, minare ve mihrapta diğer tüm tamamlama alanları boyama yapılarak renklendirilmiştir.

Uygulamada kullanılan harçlı malzemenin niteliği tespit edilememiştir. Kaynaklarda kireç harçlı dolgu üzeri muhtemelen akrilik türü boya ile boyandığı öğrenilmektedir. Yapılan uygulamalar incelendiğinde boyamamanın birebir aynı (mimetik) yapıldığı anlaşılmaktadır. Uygulama işçilik açısından değerlendirilebildiğinde, birim çini biçimlerinin tamamlanmasında özgününe benzer form, biçim ve renklere dikkat edilecek şekilde yapıldığı söylenebilir. Harç uygulaması, minarede sırsız tuğla örgüleri dar aralarında muhtemelen çalışma zorluğundan olsa gerek, yüzey yeterinde düzeltilmeden gelişigüzel yapılarak bırakılmış ve üzeri boyanarak tamamlanmıştır. Diğer bir sorun ise mihrap çinilerinde yapılan tamamlamada örülmektedir. Bu kısımlarda çini mozaik dekorda kenar köşe kayıpları dikkate alınmadan, derz dolguları yapılmış, ancak birim çinilerin tamamlaması yapılmadan bırakılmıştır.

Hatalı malzeme kullanımına ilişkin bilgi mihrap ve minarede önceki onarımlarda çimento katkılı harç kullanıldığı, restorasyon raporlarında yer almaktadır. Bu malzemelerin 2007 restorasyonunda temizlenerek ayıklandığı ve uygun malzeme kullanıldığı aktarılmaktadır. Çimento türü malzemenin minarede şerefe altındaki zikzak kuşak alanlarında ve üzerindeki petek kısmında kullanıldığı eski resimlerden anlaşılmaktadır (Resim 5.183).

Onarımlarda diğer bir uygulama, özgün çinili kısımlarda yapılan tamamlamaların yüzeylerindeki koruma uygulamalarıdır. Bu uygulama, mihrap kavsarasında altıgen çinilerin yüzeyinde ve taç kapının yazılı panolarındaki patlıcan moru çiniler üzerinde buğulu opak görüntülerin varlığı ilişkilendirilmektedir. Opak (buğulu) bir görüntünün nedeni tespit edilememesine rağmen, minaredeki tuğla yüzeylerin oldukça temiz olması dolayısıyla, ya tuğlalar için yapılmış olabilecek “kumlama yöntemiyle temizlik” çalışmasının neden olduğu ya da onarımların son aşamasında kullanılan yüzey korumu uygulamalarında kullanılan (paraloid vb. gibi) malzemelerin miktarına ve zamana bağlı olarak geliştiği düşünülmektedir (Resim 5.227). Kumlama türü mekanik temizlik uygulamalarının cam veya sırlı yüzeylerde benzer bir etki yaptığı bilinmektedir.

Resim 5. 227. Mihrap, kavsara altıgen çinileri.

Yapılan müdahalelerdeki bozulmalar taç kapıda, minarede ve mihrapta tamamlama yapılan yüzeylerdeki boya ayrılmaları ve kayıpları şeklinde tespit edilmiştir. Özellikle mihrabın sağ ve sol alt dış kuşaklarında uygulanan alçı-harç tamamlamalı ve boyalı kısımlar ile minarenin şerefe altında tamamlanan ve boyanan alanlarda görülen bir bozulma şeklidir. Bozulmaların tamamlamalarda alçı malzemenin kullanılması, alçının suyu tutan yapısıyla bu kısımlarda meme bağlı yüzey boya dökülmelerine ve dış mekânlarda ise renk solmalarına neden olduğu söylenebilir.

TABLO 5.3: KONYA SAHİP ATA CAMİ YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 3	KONYA SAHİP ATA CAMİ	İncelenen Bölüm	Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar						Müdahalelerde Bozulmalar						
			Taşıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Taşıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda			Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı	
							Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kırıklık Birikim-İs tabakası	Yüzeysel Tabaka Oluşumu/Çıçıldenme- tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Alçı-Harç ile	Çizgisel desen									Renklendirme boyama
Minare																									
Taç kapı																									
Mihrap																									

5.2.2. Hankah (Kat. No:4)

Harita	: 5.2
Çizim	: 5.7., 5.8
Fotoğraf	: 5.228, 5.304
Tablo No	: 5.4, 6.1
İnceleme Tarihi	: 17.11.2017,12.09.2019

Konya Meram ilçesi Larende Caddesinde bulunan Sahib Ata Külliyesinde, Cami güneyinde yer alan hankah³³, taç kapıda yer alan inşa kitabesine göre, “Hacı Ebu Bekir oğlu Hüseyin oğlu Ali” olarak bildirilen Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından H.668/M.1269–70³⁴ yılında yaptırılmıştır (Yavaş, 2007: 134). Hankah III. Gıyasettin Keyhüsrev zamanında yapılmış olup mimarı belli değildir³⁵ (Doğan, 2012: 175).

Yapı zaman içinde kullanım şekline yönelik olarak kaynaklarda farklı isimlerle anılmıştır. Bu isimler “Tekke”(Konya’da Selçuklu ve Osmanlı Eserleri, 1991: 8, Ünver, 1964: 207’den aktaran Yavaş, 2007: 132), “Hankah Medresesi” (Ş.S.D., C. 7 (c-19), s.172/1’den nakleden Atçeken, 1994: 106), “Mescid” (Atçeken, 1998: s.103, V.B.M. Kayıtları), “Hankah Cami” (Yavaş, 2007: 92, Atçeken, 1994: 109), “Hanergah” (Uğur-Koman, 1934: 50, Atçeken, 1998: 103), “Hankah Zaviyesi” (Ş.S.D., no:41, s.279’dan aktaran Küçükdağ, 1989: 121) şeklindedir.

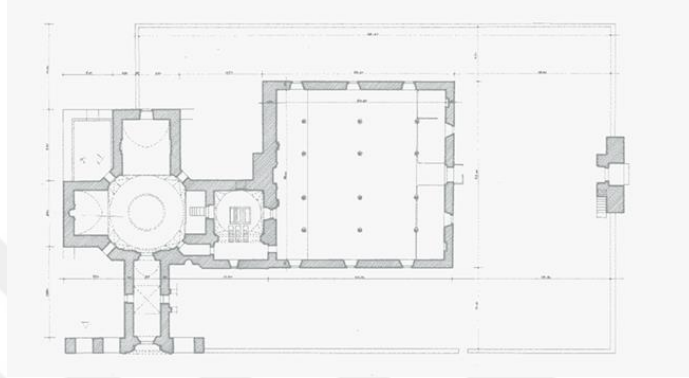
³³ “Hankâh, büyük merkezlerde yer alan ve genellikle şeyhin, pîrin türbesi bulunan geniş programlı tarikat yapılarına denir. Eşik anlamına da gelen “hankâh” Farsça’dan gelen bir kelime olup, bir yüceltme ve onurlandırma ifadesi olarak kullanılmıştır. İlahi kelimesi ile birlikte kullanıldığında “Allah’ın Katı” şeklinde bir mana kazanır. Hankâhlar birer dergâhtırlar.” (Doğan, 2012: 175)

³⁴ Hankahın yapım tarihi ile ilgili kaynaklar incelendiğinde farklı tarihler belirtilmektedir. İlk tarihini Konyalı (1997: 928), Huart (1895: 77), Sarre (1896: 55) ve Yavaş (2007: 133) H.668/M.1269–1270 olarak verirken, Löytved (1907: 63), Koman- Uğur (1934: 46-47) ve Önge (1984: 281) H.669/M.1279-1280 olarak vermektedir, Önder, (1971: 116) ise H. 668/ M. 1279 olarak aktarmaktadır. Yavaş’ın yayınında da bildirildiği üzere bu farklılık kitabenin yanlış okunmasından kaynaklanmış olup ilgili tarih bizim çalışmamızda H.668/M.1269–1270 olarak alınacaktır. Geniş bilgi için bkz. (Yavaş, 2007: 133).

³⁵ Sahip Ata Camisi ve Sahip Ata’nın birçok yapısının da mimarı olan Mimar Kölük tarafından yapıldığı ilk olarak akla gelse bile Kölük’ün aynı tarihte İnce Minareli Medrese’nin yapımıyla meşgul olduğu için buranın inşasında görev almadığı, ismini bilemediğimiz başka bir mimar tarafından yapıldığı düşünülmektedir(Doğan, 2012: 175).

5.2.2.1. Mimari özellikleri

Kapalı avlulu ve üç eyvanlı plan tipine sahip yapı aslı plan tipini büyük ölçüde koruyarak günümüze gelmiştir. Hankahın, “1584 yılına kadar zaviye, 1945-50’li yıllara kadar ise mescit olarak” farklı amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir (Doğan, 2012: 175). Bu kullanımlar sırasında ihtiyaca yönelik yapı planında kısmi değişiklikler yapılmıştır (Çizim 5.7).

Çizim 5. 7. Sahip Ata külliye planı (V.G.M.).

Hankah girişinde boyuna dikdörtgen uzanan taç kapı bulunmaktadır. Taç kapının iki yanında, sağda üç, solda iki tane olmak üzere fazla derin olmayan dükkânlar yer alır.

Kesme taş malzemeden yapılmış olan taç kapının yan yüzleri düz bırakılmıştır. Cephede yan ve üstler üç sıra geometrik geçme düzenlemeli, bir sıra rumi kompozisyonlu kuşaklarla çevrilidir. Portal nişi üstte sivri kemerle kuşatılmıştır. Niş ortasında yapıya geçişi sağlayan kapı açıklığı basık kemerlidir. Sivri kemer ve köşe sütuncelerde geometrik ve rumi kompozisyonlu kuşaklar yer almaktadır (Resim 5.228).

Taç kapıda kapı açıklığından giriş holüne ulaşılır. Giriş holü “3.70 x 9.10 m.” Ölçülerindedir Üzeri beşik tonozla başlayan ve ortada çapraz tonozlu bir düzenlemeyle devam edecek biçimde örtülmüştür. Holün orta kısmında kuzeyde bir kapı ve karşılığında kalan güney duvarda üzeri alçı şebekeli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. “Bu pencerenin önce kapı iken sonradan pencereye dönüştürüldüğü; her iki kapıyla dar bir hole oradan da hücrelere geçit sağlandığı” bilinmektedir (URL-7) (Resim 5.229).

Resim 5. 228. Hankah taç kapı (V.G.M).

Resim 5. 229. Hankah giriş koridor.

Giriş holünden ulaşılan iç avlu “8 x 8 m. ölçülerde” ve üzeri kubbe ile örtülüdür (URL-7) (Resim 5.230). Kuzey ve güney eyvanlar yakın ölçülerde, batıda kalan ana eyvan eyvanı ise daha büyük olup, tüm eyvanlar sivri beşik tonoz örtülüdür. Eyvanların birleştiği alanlarda hücrelerin giriş kapılarının bulunduğu köşeler pahlanarak avlu sekizgen forma ulaştırılmıştır. Avluyu örten kubbenin merkezinde yuvarlak açıklık bulunmakta olup tam altında kalan zeminde sekizgen bir havuz yer almaktadır. “Yapının mescit olarak kullanıldığı dönemlerde zemin seviyesi doldurularak yükseltilmiş; yapılan son restorasyonlar sırasında havuz ortaya çıkarılmıştır. Kubbeye geçiş pendentiflerle sağlanmıştır”(URL-7). Eyvanlar arasında yer alan hücre kapıları sivri kemerli açıklıklar olup üstünde, boyuna dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli sathi niş biçiminde düzenlenen ve kemerli niş içine köşelikleri çini süslemeli pencere şebekeleri yer almaktadır (Resim 5.231).

Resim 5. 230. Hankah kubbe.

Resim 5. 231. Hankah güney-batı eyvanlar.

Batıdaki kapılar doğrudan hücrelere açılırken doğudaki kapılar ise bir hole ve ardından hücreye açılmaktadır. Kuzey eyvanın bitişiğinde bulunan türbeden dolayı, kuzey-doğu hücre girişi koridor şeklinde düzenlenmiştir (Resim 5.232).

Resim 5. 232. Halka kuzey eyvan.

Kuzey, güney ve batı eyvanları zemine göre iki basamak ölçüsünde yüksekte kalmaktadır. Eyvanların beden duvarları üzengi hattına kadar kesme taş bu hattın üstünde kalan bölümler tuğla örgülüdür. Eyvanların arka duvarlarında boyuna dikdörtgen pencere açıklıkları yer almaktadır. Güneyde yer alan eyvanda farklı olarak mihrap yer almaktadır. Mihrabın, Sahip Ata Caminin 1871 yılında geçirdiği yangından sonra hankahın belli bir dönem mescit olarak kullanıldığı dönemde eklendiği düşünülmektedir (URL-7). Mihrabının tam üst hizasında eş büyüklükte, dikdörtgen formlu iki açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıkların aslında yuvarlak formlu olduğunu kenarlarında yer alan tuğla dizilim izlerinden anlaşılmaktadır (Resim 5.233). Eyvan duvarları zeminden başlayarak pencere açıklıkları üst hizasına kadar altıgen, tek renk turkuaz çini panolar ile kaplıdır.

Kuzey eyvan doğusunda türbeye bitişiktir. Eyvanın zemin altında merdivenlerle inilen türbenin cenazelik kısmına ulaşılmaktadır. Eyvanın arka duvarındaki pencere, türbeye açılmaktadır. Bu pencerenin üstünde sivri kemerli ve çinili pencere şebekesi yer almaktadır.

Girişin tam karşısında batı yönde ana eyvan yer alır. Eyvanın arka duvarında diğerlerinden farklı olarak üst üste üç farklı büyüklük ve düzene sahip açıklık bulunmaktadır. Bunlardan en üstteki güney eyvanda bulunan boyuna dikdörtgen açıklığa benzer biçimde kare formludur. Onun altında sivri kemerli ve çini bezemeli pencere şebekesi en altta ise boyuna dikdörtgen ve büyük boyutlu pencere açıklığı yer almaktadır. Alt pencere açıklığı, günümüzde müze olarak kullanılan hankahda sergilenen bir pano ile kapatılmıştır. Eyvan zeminin ortasında avlu ortasındaki havuza su taşıyan kanalların geçtiği camekânlı bir alan bulunmaktadır.

Hankahın yapım malzemesi olarak beden duvarlarında ve taç kapıda düzgün kesme taş, tonoz ve kubbe kemer üzengi hattı üzerinde kalan duvar ve örtü bölümlerinde tuğla ve sırlı tuğla malzeme kullanılmıştır (Resim 5.234).

Resim 5. 233. Güney eyvan.
Resim 5. 234. Batı eyvan

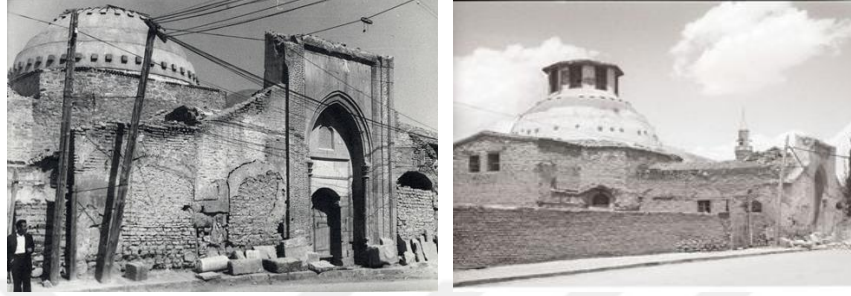
5.2.2.2. Onarımların tarihçesi

Hankah, tarihi süreç içinde onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır. Yapı mevcut durumuyla özgün halini büyük ölçüde koruyabilmiştir. Yapının Osmanlı döneminde geçirdiği onarımlarına ilişkin tek belge H. 21 Şaban 1264/ M. 23 Temmuz 1848 tarihli'dir. Şer'iyye Sicil kaydında Hankah'ın vakfın türbesi, hamamı ve buzhanesi ile birlikte onarım gördüğü aktarılmakta ancak yapılan işlemler hakkında bilgi verilmemektedir (Şer'iyye Sicil Defteri C.80 (F-39), s.132/1'den aktaran Atçeken, 1998: s.113). Hankahın XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında bir onarım geçirdiği o tarihlere ait resimlerden anlaşılmaktadır. Bahsi geçen resimde taç kapının mukarnas başlıklı iki ahşap sütun ve bir sundurma ile kapatıldığı görülmektedir (Önge, 1984: 282) (Resim 5.235).

Resim 5. 235. Hankah dış görünüş (V.G.M.).

Yılmaz Önge, XIX. yüzyıl sonlarına kadar hankah kubbesinin ortasında bulunan açıklık üstünün düz bir dam ile örtülü olduğunu, bunun eski fotoğraflardan belirlendiğini ve bunun yerine XX. yüzyıl başlarında bu açıklığa bağdadi teknikte, sekizgen prizma formda pencereli bir fener inşa edildiğini bildirmektedir (Önge, 1984: 282) (Resim 5.236, 5.237).

Resim 5. 236. Hankah giriş (V. G. M.).

Resim 5. 237. Hankah giriş (V. G. M.).

V.B.M. kayıtlarına göre yapının bir sonraki onarımı 1960'lı yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bu kayıtlarda, eserin onarılmasına hazırlık olması için restorasyon projesi hazırlandığı, avludaki topraklar kaldırıldığı, kubbe ve tonoz üstlerinin temizlendiği ve tecritlerinin tamamen ikmal edildiği; tehlike arz eden giriş tonozunun yıkılarak klasik tuğla ile yeniden inşa edilmesinin planlandığı, sondajlarda ortaya çıkarılan yıkık köşe odalarının temellerinin, muhdes duvarlarla konserve edildiği, binanın kubbe ve tonozlarının üstündeki toprak tabakaların kaldırıldığı, tuğla döşemedeki eksikliklerin tamamlandığı, aydınlık fenerinin onarıldığı, ön cephedeki dükkânların dondurularak koruma altına alınmasının sağlandığı bildirilmektedir (V.B.M. Restorasyon Kayıtları).

Yavaş'ın aktardığına göre hankah V.G.M. tarafından 1976 yılında da (içeriği tespit edilemeyen) bir onarım geçirmiştir (V.G.M. Abd. ve Yap. İşl. Dai. Bşk. Dosya No:42-01-01./ 2.'den aktaran Yavaş, 2007, s.135). 1981 yılında hankahın kuzey eyvanında türbeyle bağlantı sağlayan çini şebekeli penceresi bir hırsızlık olayı neticesinde kırılmıştır (Önge, 1984: 282).

1981–82 yıllarına ait onarımlar esnasında portalin eriyen taşları süslemesiz taşlarla yenilenmiş ve üzerine geçici bir örtü yapılması gerçekleştirilmiştir; 1983–84 yıllarında ise muhdes giriş tonozunun yıkılarak yeniden tuğla ile örülmesi (Resim 5.238, 5.239) ve dış yüzünün taş olarak düzenlenmesi kararı alınmıştır (Resim 5.240, 5.241).

Resim 5. 238. Hankah giriş koridor. (V.G.M.).
Resim 5. 239. Hankah giriş koridor (Mevcut hali).

Resim 5. 240. Hankah dış görünüş (V.G.M.).
Resim 5. 241. Hankah dış cephe (V.G.M.).

Açık hava sergi alanına dönüştürülmesi amaçlanan hankah için 1998–99 yıllarında çevre düzenleme projeleri hazırlanmış, derz, tuğla, çini analizleri yapılmıştır. Uzmanlar eliyle ortaya konan raporda en önemli sorunlardan biri olan ve binanın özellikle güney ve batı yönlerindeki temel duvarlarını tehdit eden nemi gidermek için uygun bir su yalıtımının ve temel takviyesinin yapılması istenmiştir. Özgün duvar temellerinin tespiti için sondaj çalışmaları yapılmış bu arada Önge'nin 1960'lı yıllarda yaptırdığı muhdes duvarlar da yıkılmıştır (V.B.M. Restorasyon Kayıtları). Yapının 2003, 2005 ve 2007 tarihlerinde yapılan onarımlara ilişkin V.G.M. kayıtlarında ve ilgili kaynaklarda yoğun olarak yapı çinilerinin onarımlara yer verilmiştir.

Çinilerdeki restorasyonlar ile ilgili Osmanlı dönemi müdahaleleri, Ş.S.D. gibi en eski kayıtlarda detaylar bulunmadığı için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca Sahip Ata Cami çinilerinde olduğu gibi eski tarihli onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir.

Yapı çinilerine ilişkin detaylı ilk kaynak yapının açık hava sergi alanına dönüştürülmesi amacıyla 1998–99 yıllarında başlatılan çalışmalarda derz, tuğla, çini analizlerinin gerçekleştirilmesidir. Önceki onarımlarda kullanılan çimentonun tuzlanmaya yol açması sonucu çinilerin bulundukları duvardan blok halinde

ayrıldıkları tespit edilmiştir. 437 adet çini toplanarak V.B.M.'ne teslim edilmiş; 2003 yılında söz konusu çinilerin bir envanteri çıkarılmıştır (V.B.M. Restorasyon Kayıtları).

2005 yılında yapının restorasyonu için Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından bir ihale yapılmış ve yapı çinilerinin zaman içinde karşılaştıkları en kötü ve talihsiz uygulama gerçekleşmiştir. İhaleyi alan şirket tarafından, türbe ve hankah çinileri çürümüş olduğu gerekçe gösterilerek kırılmıştır. Bu esnada hankahın güney eyvanının batı duvarındaki çiniler tamamen kırılmış, doğu duvarında ise alttaki birkaç sıra sökülüştür. Kuzey eyvanının ise batı ve doğu duvarlarındaki çiniler daha çok tahribata uğratılmıştır. Batı eyvanının güney ve kuzey duvarlarında çinilerin yaklaşık yarısı nemden ve müdahalelerden dökülmüştür. Sökülen çiniler ortada bulunan havuzun gider kanalına ve çukurlara doldurmuş, dolgu malzemesi olarak kullanmıştır. Durum fark edilince Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından ihale durdurulup müteahhitte suç duyurusunda bulunulmuş, konu yargıya ulaşmıştır (Küçük, 2009: 143) (Resim 5.242).

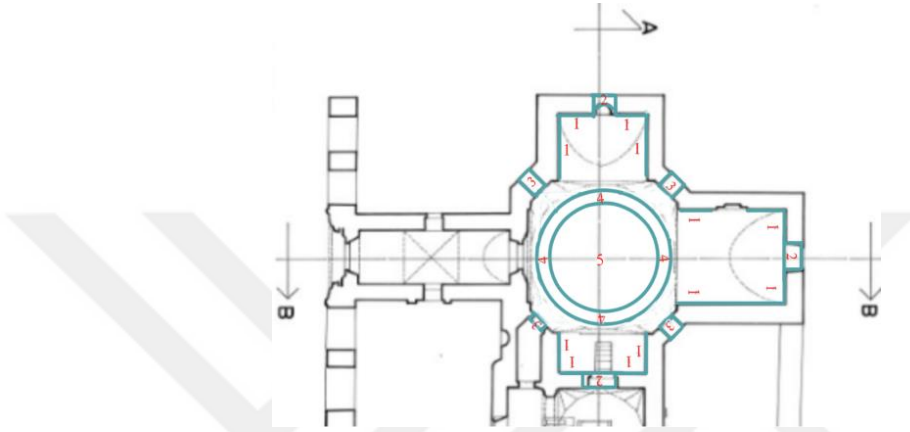
Resim 5. 242. Hankah çinileri (V.B.M.)

2007 yılı çini onarımlarının başında olan Küçük yayınında yapılan işlemleri söyle aktarmaktadır;

“ön araştırma ve tespit işlemleri sonrası uzman kişiler tarafından yürütülen çalışmalar esnasında tahrip olan çiniler tespit edilmiş, in-situ halde ve parça halinde bulunan çinilerin restorasyonu yapılmıştır. Bu işlem esnasında belgeleme, parçaların toplanması, temizlik-sağlamlaştırma ve ardından çinilerin yerlerine takılması aşamaları takip edilmiştir. Orijinal çini karoların bulunmadığı yerlerde ise yeni çini karolar üretilerek bu alanlara yerleştirilmiştir” (Küçük, 2009: 146-51).

5.2.2.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri

Sahip Ata Hankah'ının günümüze ulaşan tüm çinili bezeme iç mekânda görülmektedir. Çiniler hankahın güney, kuzey ve batı eyvan duvarları yüzeylerinde(1), eyvanların pencere şebekelerinde(2), eyvan aralarında kalan hücre giriş kapılarının üzerinde bulunan şebekeli pencere açıklıklarında(3), kubbe kasnağında(4) ve kubbede(5) görülmektedir (Çizim 5.8)

Çizim 5. 8. Konya Sahip Ata Hankah çini kullanım alanları (Konya V.B.M.'den işlenerek)

Eyvan ve pencere şebeke çinileri: Hankah ana eyvanı ile kuzey ve güney eyvanları birbirinden farklı büyüklüklerde olsa da tonoz üzengi seviyesine kadar düzgün kesme taş, üzerinde kalan kemer ve tonoz örtü bölümleri sırsız tuğla malzemeden inşa edilmiştir.

Eyvanların yüzeyleri, eyvan pencere üst seviyesi ölçüsünde, düzgün kesme taş duvarların tamamını ve üzerine gelen tuğla örgünün de bir kısmını örtecek şekilde yerleştirilmiş altıgen, tek renk turkuaz sırlı çinilerle kaplanmıştır.

Eyvan duvarlarını kaplayan çiniler patlıcan moru ince bir sıra çini şeritle sınırlandırılarak boyuna dikdörtgen birer pano haline getirilmiş, çini panolar görsel olarak birbirinden ayrılmıştır. Kuzey ve güney eyvanlarda; bu panolardan birer tanesi yan duvarlarda, birer pano da eyvan penceresinin iki yanında olmak üzere toplam dörder pano olacak biçimde yerleştirilmiştir. Ana eyvanda farklı olarak yan duvarlarda üçer tane arka duvarda ise pencerenin iki yanında birer tane olmak üzere toplam sekiz adet kullanılmıştır (Resim 5.243).

Resim 5. 243. Kuzey eyvan çinileri.

Eyvanlarda çini kullanımının görüldüğü diğer bir unsur pencere şebekeleridir.

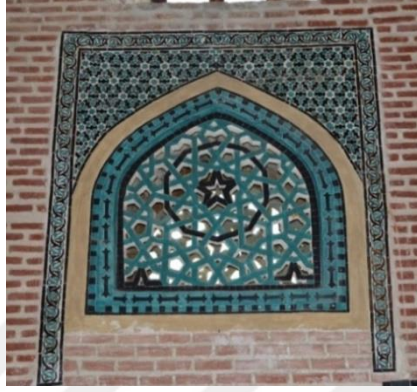
Ana eyvanın arka duvarındaki şebekeli pencere, alt pencere açıklığının iki yanında kalan çini duvar panoları bitimi hizasından başlayarak, üstteki pencere açıklığına kadar devam eden, kareye yakın boyuna dikdörtgen formu sathi bir niş içinde sivri kemerli bir düzenlemeye sahiptir.

Pencere çerçevesi dışta ve içte sınır oluşturan tek sıra, ince patlıcan moru çini şeritler arasında rumi motifli ve çift iplik düzenlemelidir. Beyaz alçı üzerine mozaik teknikte uygulanan rumi ve dal motifleri turkuaz ve patlıcan moru renklerde.

Kemer köseliklerinde, merkezde altıgen biçimli bırakılan alçı zemin ortasında turkuaz altıgen yıldız ile onu çevreleyen turkuaz renkli bitişik üç adet beşgenden oluşan birim formun, altı tanesinin sıralanmasıyla oluşan geometrik bir düzenlemeye sahiptir. Kompozisyonda, ortasında yıldız altıgenlerin yer aldığı merkez altıgen formlar birbirleri arasında I biçimli patlıcan moru çinilerle doldurularak bağlanmıştır. Pencerede açıklığı kuşatan sivri kemerde üç bordür çerçeve yer almaktadır. Kemer formunu çeviren dıştaki birinci kuşak, ince patlıcan moru iki çini şeridin ortasında şuan sarı-krem bir renk ile boyalı olup özgünündeki dekor tespit edilememiştir. Onun altında, dışta turkuaz ve patlıcan moru renklerde dama tahtası gibi sıralı geçişleri olan bir şerit ve içte aynı ölçülerde tek renk turkuaz çinilerden oluşan şeritler arasında patlıcan moru çinilerden oluşan bukağı benzeri motifin sıralanmasıyla oluşan ikinci kuşak bulunmaktadır. Üçüncü kuşak ise yine patlıcan moru çinilerden oluşan ince bir şerittir.

Kemer içerisinde alçı şebeke düzenlemesi, yüzeyi mozaik çini kaplamalı, ajur tekniğinde geometrik geçme kompozisyona sahiptir. Merkezde, patlıcan moru renkte beş kollu yıldız motifi yer almakta ve onu yine aynı renkte çinilerle oluşturulan bir ongen çevrelemektedir. Beş kollu yıldızdan çıkıp dıştaki ongen formun içini birbirleriyle kesişerek dolduran beşgenler ise turkuaz renklerde kullanılmıştır (Resim 5.244).

Resim 5. 244. Batı Eyvan pencere şebeke çinileri.

Güney eyvanda çinili pencere şebekesi bulunmamaktadır. Ancak eyvanın güney duvarı ortasında “XVI. Yüzyıldan sonra yapıya eklendiği düşünülen”, etrafı tamamen yazılı kuşaklarla çevrili, alçı kabartma bir mihrap bulunmaktadır. Mihrap niş kemerinin üçgen biçimli köşeliklerinde duvar panolarına benzer tek renk turkuaz çiniler yer alır. Bu mihrabın Hankah’ın mescit olarak kullanıldığı zamanlarda ihtiyaca binaen eklendiği kaynaklarda aktarılmaktadır (Önge, 1984: 284).

Kuzey eyvanının mekâna bakan duvarının tam ortasında alt pencerenin üzerinde yer alan bir çinili pencere şebekesi bulunmaktadır. Şebeke dıştan kareye yakın boyuna dikdörtgen formlu olup pencere açıklığı sivri kemerlidir. Dıştan ve içten tek sıra ince patlıcan moru mozaik çini şeritlerle sınırlanan kuşak çerçeve, yarım ongen formların bitişik nizamda kaydırmalı olarak sıralamasıyla düzenlenmiştir. Zemin turkuaz renkte çinilerle doldurulmuş olup ongen motifler patlıcan moru renklerde. Sonraki ince kuşak turkuaz çinilerden oluşmaktadır. Kemer köşeliklerinde altı yapraklı bir çiçeği andıran birim motif ve onu çevreleyen altıgen formun kaydırmalı tekrarı ile oluşan bir düzenleme görülmektedir. Altıgen form ve altı yapraklı çiçeğe benzeyen motif turkuaz renklerde, zemin boşluklarda kullanılan üçgenler ise patlıcan moru renklerde uygulanmıştır (Resim 5.245).

Resim 5. 245. Kuzey eyvan pencere şebeke çinileri.

İçte ince patlıcan moru ince şeritlerle çevrili, sivri kemerli iki kuşak yer almaktadır. Bu ince şerit, kemer köşeliklerindeki çiçek motifli düzenlemeyi ortadan yukarı doğru dış kuşağa kadar düğüm düzenlemesiyle kesilmektedir. Sivri kemerdeki birinci kuşak, turkuaz ve patlıcan moru renklerde, dama tahtası gibi sıralı geçişleri olan bir şeritten oluşmaktadır. İkincisi ise içten ve dıştan tek renk turkuaz çinilerden oluşan şeritler arasında, patlıcan moru çinilerden oluşan bukağı benzeri motifin sıralamasıyla oluşan kuşaktır. Pencerenin ajur tekniğinde ve çini kaplamalı şebekesinde, merkezde, patlıcan moru renkte beş kollu yıldız motifi yer almakta ve onu yine aynı renkte çinilerle oluşturulan bir ongen çevrelemektedir. Beş kollu yıldızdan çıkıp dıştaki ongen formun içini birbirleriyle kesişerek dolduran beşgenler ise turkuaz renklerde kullanılmıştır.

Eyvanlarda gördüğümüz gibi hücre giriş kapılarının üstünde de dört adet ajur pencere şebekesi görülmektedir. Güneybatı ve kuzeybatıda yönde kalan şebekeler ile güneydoğu ve kuzeydoğuda yer alan şebekeler aynı özellik göstermekle birlikte tek fark kemer köşeliklerinde yer alan patlıcan moru ve turkuaz çini parçaların doğu tarafta olanlarda beyaz alçı zemine kakılmış olması, batı tarafta olanlarda ise daha sıkı bir şekilde mozaik teknikte yerleştirilmiş olmasıdır.

Resim 5. 246. Hankah, kuzey-doğu pencere şebeke çinileri.

Resim 5. 247. Hankah, kuzey-batı pencere şebeke çinileri.

Şebekeler dıştan kareye yakın boyuna dikdörtgen formu olup, tuğla örgü bir miktar içte bırakılarak bir sathi niş biçiminde düzenlenmiştir. Niş kenarları gibi içte kalan pencere açıklıklarını kuşatan sivri kemer de sırsız tuğla örgülüdür. Çini bezeme açıklık önüne yerleştirilen çinili şebeke ile kemer yanlarında dıştan çerçeve içinde kalan kemer köşeliklerinde görülmektedir. Kemer köşeliklerinde, merkezde altıgen patlıcan moru çiniler ve yine etrafında kaydırmalı düzenleme ile oluşturulan birbirine bağlı turkuaz altı kollu yıldız düzenlemesi kullanılmıştır. Bu köşelikler dıştan ve içten tek sıra koyu bir çizgi gibi görünen ince patlıcan moru çini şeritler sınırlandırılmıştır. Sivri kemerli şebekede zeminde merkezde patlıcan moru bir onikigen ve onun etrafında turkuaz renkli ve merkezdekini eşit olarak kesen diğer onikigenlerin düzenlemesi görülmektedir. Bu iç alan da yine patlıcan moru ince şerit çiniler ile sınırlandırılmıştır (Resim 5.246, 5.247).

Kubbe ve kubbe kasnağı çinileri: Hankah orta avlu kubbesinde ve kasnağında çini uygulamaları bulunmaktadır.

Kubbe kasnağı dikdörtgen levhalar halinde kalıpla hazırlanarak yan yana getirilmiş çini kaplamalıdır. Kasnakta “El-mülkü lillah” yani “Mülk Allah’ındır” yazısı yer almaktadır. Ayna usulünde tüm kasnağı dolaşan yazı altta “el-mülk” üstte ise “lillah” kelimeleriyle donatılmıştır (Akgül, 2000: 336’dan aktaran Erol, 2014: 58). Alttaki ve üstteki yazıların birbirlerine ulaştıkları orta alanda ise dört yapraklı çiçek motifleri görülmektedir. Bu motiflerin ortaları beyaz renkte yani zemin alçısı ile renklendirilmiştir. Yazılar patlıcan moru, çiçekler turkuaz çinilerle oluşturulmuştur. Yazı kuşağını alttan ve üstten patlıcan moru ince çizgi oluşturacak biçimde çini şeritler sınırlandırmaktadır. Mozaik çini tekniğinin kullanıldığı çiniler kasnağın batısında daha sık yerleştirilmişken doğusunda daha geniş aralıktadır (Resim 5.248).

Resim 5. 248. Hankah, kubbe çinileri.
Resim 5. 249. Hankah, kubbe kasnak çinileri.

Mekân kubbesi turkuaz ve patlıcan moru sırlı ve sırsız tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Merkeze yaklaştıkça küçülen dokuz kollu yıldız formundaki düzenlemede sırsız tuğlalar kasnak çemberine paralel biçimde örgüde yer alırken, sırsız tuğlaların yarısı ölçüsünde kalan turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğlalar ile dekorasyonu oluşturmak için diyagonal, sıralanmıştır (Resim 5.249).

5.2.2.4. Çinilerin mevcut korunma durumu

Eyvan çinileri

a. Pano bozulmaları;

Hankahın Kuzey, Güney ve Batı eyvan duvarlarındaki panolarda kullanılan turkuaz tek renk altıgen özgün çinilerin tamamına yakını günümüze ulaşabilmiştir. Çinilerdeki pano bozulmaları, birim malzeme kaybı, pano bağlantı/derz malzeme sorunları ve taşıyıcıdan ayrılma olarak üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.4).

Birim malzeme kaybı: Batı yönde kalan ana eyvan yan duvarlarındaki çini panolar çoklu birim malzeme kaybına uğramıştır. Eyvanın arka duvar çinileri özgündür (Resim 5.250).

Resim 5. 250. Hankah, batı eyvan, arka duvar, özgün çiniler.

Sol duvar pano çinilerinin sol ve sağ üst kısmında yaklaşık onar adet altıgen karo özgündür (Resim 5.251). Sağ duvar panolarında çoklu birim malzeme kaybı olup özgün çini bulunmamaktadır (Resim 5.252).

Resim 5. 251. Halka, batı eyvan, sol pano, sağ üst köşe, özgün çiniler.
Resim 5. 252. Halka, batı eyvan, sağ pano, sonradan üretim çiniler, birim malzeme kaybı.

Kuzey ve güney eyvanlarındaki altıgen çinilerde yoğun parça kaybı yaşanmış olmasına rağmen birim malzeme kaybı görülmemektedir (Resim 5.253, 5.254).

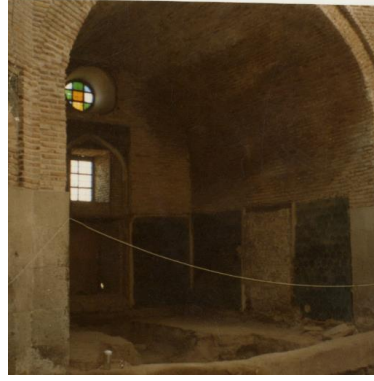

Resim 5. 253. Halka, kuzey eyvan, özgün çiniler.
Resim 5. 254. Halka, güney eyvan, sol pano, özgün çiniler.

Mevcut haliyle bu panolardaki özgün çiniler korunmuş, eksiklikler alçı-harç ile geri kalan panodaki birim karo eksiklikleri de yeni üretim çinilerle tamamlanmıştır.

Özgün çiniler yüzey doku, sır rengindeki ton değişimleri gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.254).

Pano bağlantı sorunu-taşıyıcıdan ayrılma: Günümüzde olmasa bile, restorasyon öncesindeki eski fotoğraflarına göre çinili panolarda bozulmaların görülmesi, muhtemelen nem ve tuzlanmaya bağlı olarak çini panolarda öncelikle pano bağlantı sorununun geliştiğini ve ardından taşıyıcıdan ayrılmanın yaşadıklarını göstermektedir (Resim 5.255).

Resim 5. 255. Hankah, batı eyvan, sağ duvar, pano bağlantı sorunu-taşıyıcıdan ayrılma.

Ayrıca batı eyvan sol (güney) duvar pano çinilerinin sol ve sağ (batı ve doğu) panoları üst kısmında yaklaşık onar adet özgün çini dışında özgün çini bulunmayışı bu tespitemizi doğrulamaktadır.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar parça kaybı, çatlak-kırık ve çiçeklenme-tuzlanma olmak üzere üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.4).

Parça kaybı: Kuzey eyvan, arka duvar, sol (batı) panoda neredeyse tüm altıgen karolar parça kaybına uğramış durumdadır. Buradaki kayıplar birim karonun yarısından fazla olan $3/2$ lik kayıplardan karoların kenar-köşelerdeki küçük parça kayıplarına kadar farklı ölçülerdedir (Resim 5.256).

Resim 5. 256. Hankah, kuzey eyvan, arka duvar, sol pano çinileri, parça kaybı.

Kuzey eyvan, sol (batı) duvarda ise parça kayıpları zeminden başlayan alt sıradaki iki karo dizisinde toplam on dört çini karoyu etkileyecek şekilde görülmektedir (Resim 5.257).

Resim 5. 257. Hankah, kuzey eyvan, sol (batı) duvar pano çinileri, parça kaybı.

Güney eyvan çinilerinde parça kayıpları az olmakla birlikte, sağ(batı) duvarın arka duvarla birleşim köşesindeki zemine yakın alt ve köşe kısımlarda yaklaşık beş sıra özgün çini malzemede görülür (Resim 5.258).

Resim 5. 258. Hankah, güney eyvan, sağ(batı) duvar sol alt köşe, parça kaybı.

Resim 5. 259. Hankah, batı eyvan sol duvar, sağ köşe özgün çini, parça kaybı.

Batı eyvan sağ(kuzey) ve sol(güney) duvarları yeni üretim çiniler ile kaplanmıştır. Sadece batı eyvan sol duvarının üst kısmında panoların sağ ve sol köşelerinde kalan yaklaşık onar adet özgün çini ile eyvanın arka duvar çinileri özgündür. Özgün çinilerde genele yaygın parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.259).

Eyvan çinilerindeki parça kayıpları farklı sebeplerden dolayı (hatalı onarımlar, zaman, nem vb.) için farklı ölçülerde ve farklı alanlarda olduğu anlaşılmaktadır. Tüm kayıplar son restorasyonda alçı-harç malzeme ile tamamlanarak üzeri özgün çinilerle pano bütünlüğü sağlayacak biçimde boyanmıştır.

Çatlak-kırık: Batı, kuzey ve güney eyvan duvarlarındaki özgün ve sonradan üretilen çinilerde sırlı yüzeyde kılcal çatlaklar ve birim çinide de kırıklar görülmektedir. Bozulma türü batı eyvanın arka duvarında, sağda ve solda kalan duvar panolarının zemine yakın alt kısımlarında zeminden yaklaşık iki karoyu kapsayacak şekilde çini sıralarında daha da belirgindir; Bu çinilerde görülen tuz çıkışları bozulmanın nedenini göstermektedir (Resim 5.260).

Resim 5. 260. Hankah, Batı eyvan, Ana eyvana bakan sağ duvar, Özgün çini alt kısım, Çatlak.

Özgün çiler yanı sıra sonradan üretim çinilerde de benzer bozulmalar görülmektedir; batı eyvanın sol duvarındaki panoda zeminden orta sıralara kadar uzanan çinilerde kılcal sır çatlakları yaygın olarak görülmektedir (Resim 5.261).

Resim 5. 261. Hankah, batı eyvan, sol duvar, çatlak.

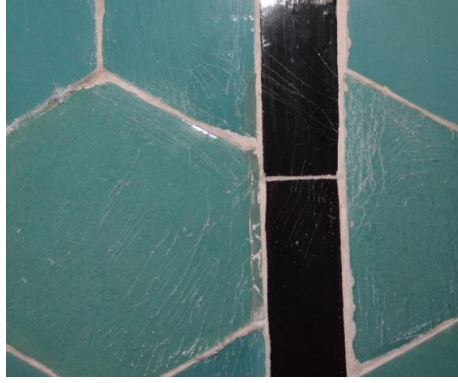
Kırık türü bozulma, sadece özgün çinilerde görülmektedir. Kuzey eyvanın arka duvarı sol pano ortasında dört çinide mevcuttur (Resim 5.262). Bozulmanın onarım öncesinde meydana geldiği, onarımlar sırasında yerlerinden ayrılan çinilerin yerlerine tekrar yerleştirildiği düşünülmektedir.

Resim 5. 262. Hankah, kuzey eyvan, ana eyvana bakan sol duvar, kırık.

Çinilerde görülen kırıkların tümü onarımlarda dolgu ve tamamlama uygulamasına tabi tutulmuş, dolgu ve tamamlama sonrasında renklendirilerek hem birim çinilerde hem de panolarda bütünlük sağlanmıştır. Özgün ve yeni üretilmiş çinilerdeki sır çatlaklarına müdahale edilmemiştir (Resim 5.263).

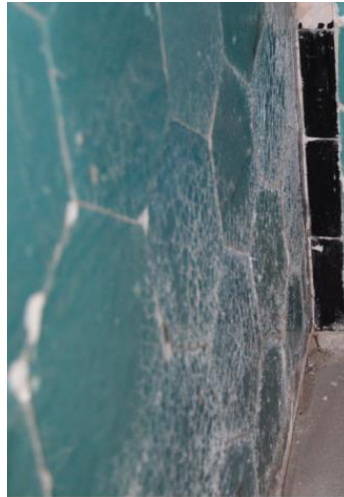

Resim 5. 263. Hankah, batı eyvan, sağ duvar, yeni üretim çini, çatlak.

Kırık ve çatlaklardaki çatlak dolgu ve renklendirme uygulamaları özgün çiniler arasındaki ton farkıyla, tamamlanan alanlardaki renk solmalarıyla ve sır yüzeyindeki parlaklık farkı ile ayırt edilebilmektedir.

Yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma: Zeminden geldiği anlaşılan nem ve devamında tuz çıkışına bağlı gelişen çiçeklenme ana eyvanın (batı) arka duvarlarının sağ ve sol köşelerinde zeminden dört-beş çini karo ölçüsünde alanda yaklaşık on beş karo üzerinde yaygın olarak görülür. Bozulma, çini ve sır yüzeylerinde beyazımsı pul ve pamuksu görünümüyle belirgindir (Resim 5.264).

Resim 5. 264. Hankah, batı eyvan, ana eyvana bakan sağ duvarın sağ köşesi, özgün çini, tuzlanma-çiçeklenme.

Batı eyvanın yan duvarlarında yeniden üretim yapılarak yerleştirilen çinilerde ise alt zeminden başlayan ve duvar orta seviyeye çıkacak kadar yaygın alanda tuzlanma görülmektedir (Resim 5.265).

Özgün ve yeniden üretim çini karolar üzerinde görülen tuzlanma türü bozulma, emilen suyla ve oluşan nemle harekete geçen çözünebilir tuzların panoda çini hamurunda başlayıp yüzeye ulaşarak görülebilen tuz birikimi yanında, tuz kristalizasyonunun oluşturduğu baskı sonucu sırda gelişen çatlaklara da yol açmıştır. Bozulma nedeniyle sırlı yüzeylerde belirgin ince kılcal çatlaklar mevcuttur.

Resim 5. 265. Hankah, güney eyvan, sağ duvar sol köşe, tuzlanma detay.

Resim 5. 266. Hankah, batı eyvan, sol duvar geneli, tuz-çiçeklenme.

Benzer sorun güney eyvan arka duvar ve sol yan duvarda, zemine yakın alt kısımlarındaki çinilerinde yüzeyde oluşan kılcal sır çatlakları ve tuz çıkışları ile belirgindir (Resim 5.266).

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Tespit edilen sorunlar, tamamlama ve yüzey koruma olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.4).

Tamamlama: V.B.M. ne ait olan ve son onarım öncesini gösteren fotoğrafa göre uygulamalar genele yaygın olarak tüm eyvanların neredeyse tüm çini karoları üzerinde gerçekleştirilmiştir (Resim 5.267). Uygulamalarda iki tür tamamlama görülmektedir.

Resim 5. 267. Hankah, batı, kuzey ve güney eyvanların onarımdan önceki görüntüleri (V.B.M).

Birinci uygulama yeniden üretim çiniler ile yapılan uygulamadır ki sadece batı eyvanda görülür. Tamamlamada kullanılan çini karolar özgün çinilerle aynı ölçü ve formda üretilmiş aynı zamanda çok yakın tonlarda renklendirilmiştir. Tamamlamada kullanılan yeni üretim çiniler homojen tek renk olmalarıyla özgünlerinden ayıt edilebilir durumda olup aynı zamanda renk yakınlığıyla görsel bütünlüğü sağlamaktadır (Resim 5.268, 5.269).

Resim 5. 268.Hankah, batı eyvan, sol duvar sol üst köşe, taşıyıcıda-birim malzemede yenileme.

Resim 5. 269. Hankah, batı eyvan, sağ duvar panoları, taşıyıcıda-birim malzemede yenileme.

Form, renk ve ölçü olarak özgün çinilere uygun olarak üretilen çinilerin panolara yerleştirilmesinde aynı uygunluk görülmez. Nitekim yeni çiniler, batı eyvan sol duvar, sağ ve sol üst köşelerinde bulunan özgün çiniler takip edilerek yerleştirilmemiştir. Bu nedenle özgün çinilerle yeni çinilerin birleştiği kısımlardaki tamamlamalar yüzünden çini formlarının bozulması ve dolayısıyla kompozisyonu bozan bir kaynaştırmaya gidilmiştir (Resim 270). Bu durum, yenilemenin özgün çinilerin in-situ konumlarını dikkate almadan tasarlandığını ve yerleştirildiklerini göstermektedir.

Resim 5. 270.Hankah, batı eyvan, sol duvar, sağ üst köşe, taşıyıcıda-birim malzemede yenileme ve özgün çini birleşimi.

İkinci uygulama ise alçı-harç kullanılarak kuzey eyvanda sol yan duvarındaki özgün çinilerin tamamına yakınında bulunan çok parçalı kırık ve çatlaklarda, güney ve batı eyvan panolarındaki eksik parça kayıplarında kullanılmıştır.

Yapılan tamamlama özgün çini seviyesi formu ve boyutlarında gerçekleştirilmiştir. Yapılan uygulamalar özgün çinilerde görülen renk tonu farklılıkları dikkate alınmadan yakın tonlarda renklendirilmiştir (Resim 5.271). Bu uygulama sayesinde panolarda veya birim çinilerde özgün kısımlar ile tamamlama alanları ayırt edilebilmektedir. Uygulama restorasyonun belirtme ilkesiyle de uyumluluk göstermektedir.

Resim 5. 271. Hankah, kuzey eyvan, ana eyvana bakan sol duvar pano, *tamamlama*.

Kuzey, güney ve batı eyvanlarında çinilere uygulanan tamamlama işlemleri sonucu panolardaki özgün çiniler sırt yüzeyindeki parlaklık farkı ve renklendirmede kullanılan az miktar ton farkı sayesinde yakından incelendiğinde fark edilebilmektedir. Ancak uzaktan bakıldığında yakın tonlarda yapılan tamamlama uygulaması ve özgün çinilerin çok tonlu renkleri ile uyum göstererek genel görünüşte bütünlüğünü sağlamıştır (Resim 5.272).

Resim 5. 272. hankah, kuzey eyvan panoları, *tamamlama*.

Yüzey koruma uygulaması: Hankahın kuzey, güney ve batı eyvanındaki çinili panolarda, eksik kısımların tamamlandığı tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre bu uygulama sırasında yüzey koruma aynı zamanda özgün çini yüzeylerinde de yapılmıştır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

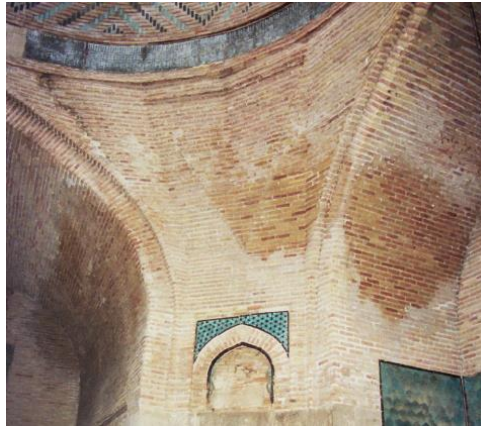
Hankah eyvanlarında önceden yapılan uygulamalarda görülen bozulmalar nem, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları olarak iki tipte görülmektedir (Tablo 5.4).

Nem: Güney eyvanda yer alan alçı mihrabın zemine yakın alt kısımlarında neme bağlı renk değişiklikleri, ufalanma ve yüzeyden içe doğru genişleyen lokal dökülmeler görülmektedir (Resim 5.273).

Resim 5. 273. Hankah, güney eyvan mihrabı, Nem.

Benzer sorun avlunun kuzey-batı köşesinde hücre kapısı üzerinde kalan kemerler ile kubbe geçişlerindeki tuğla örgüde de görülmektedir. Bu bölümde örtüdeki sorundan kaynaklı su emilimi şebeke penceresi üst ve yanlarında yaygındır.

Resim 5. 274. Hankah, kuzey-batı cephe tuğlaları, nem (V.B.M.).

Hem mihrapta hem de kuzey-batı köşede görülen bozulma, V.B.M. kayıtlarında yer alan eski tarihli resimlerde de görüldüğü üzere, üst örtü sorununa bağlı su emilimine ve önceki onarımlar sırasında çimentolu harç kullanımının etkileri olarak değerlendirilebilir (Resim 5.247).

Yüzeyde boya ayrılmaları ve solmaları: Eyvan duvarlarındaki özgün çini tamamlaması yapılan bölümlerde boya yüzeylerin nem ve çiçeklenme-tuzlanmaya bağlı olarak gelişen bozulma sonucu döküldüğü tespit edilmiştir.

Bozulma güney eyvanın sol yan duvarı alt köşesinde izlenebilmektedir. Burada, bir kısım hamur tabakası ve sır kaybının görüldüğü ancak form olarak bütünlüğünü koruduğu anlaşılan çinilerde sonradan alçıyla yapılan tamamlamanın yüzeyindeki renkli sır kısmının dolgu ve boyaması yüzeyden ayrılmış durumdadır (Resim 5.275). Benzer sorun derzlerde ve çinilerdeki alçı tamamlamalar ve renklendirmede kullanılan boyaların dökülmesi şeklinde de görülür (Resim 5.276, 5.277).

Resim 5. 275. Hankah, güney eyvan, sol duvar, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.
Resim 5. 276. Hankah, güney eyvan, sol duvar, sağ alt köşe, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.
Resim 5. 277. Hankah, güney eyvan, sol duvar, sol alt köşe, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları

Pencere şebeke çinileri

a. Pano bozulmaları;

Kuzey ve batı eyvan duvarları ile kuzey-doğu, kuzey-batı, güney-doğu ve güney-batı yönlerde hücre kapıları üzerinde yer alan, pencere şebekeleri kısmen özgün çinileriyle günümüze ulaşabilmiştir.

Pencere şebekelerindeki bozulmalar, taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı sorunları olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.4).

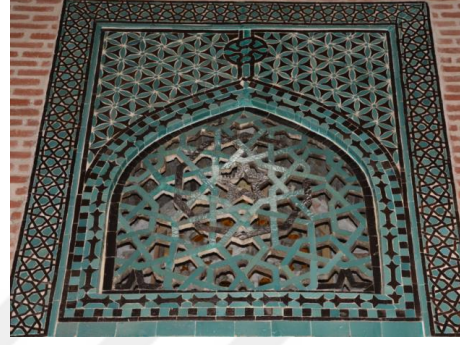
Taşıyıcı sorunları: Kuzey eyvan pencere şebekesinde 1981 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı sırasında hankahtan camiye geçmek istenirken şebeke kısmen parçalanarak tahrip edilmiştir (Önge, 1984: 284,286). Bu olayda üzerinde

özgün turkuaz ve patlıcan moru çinilerin bulunduğu pencere şebekesinin orta kısmı kırılmış, çiniler taşıyıcı ile birlikte parçalanmıştır (Resim 5.278).

Şebekeli pencere sonraki onarımlarla özgün form, ölçü ve renklerine bire bir uygun şekilde, bazı yerlerde özgün çini, bazı yerlerde ise boyanarak tamamlanmış ve bugünkü mevcut halini almıştır (Resim 5.279).

Resim 5. 278. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, (R.Ö.)(V.B.M.).

Resim 5. 279. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, (R. S.).

Yapılan müdahale sırlı yüzeylerdeki parlaklık farkları sayesinde özgün çini ve boyalı tamamlama uygulamaları ayrt edilmektedir. Ancak eski resimlerde (Resim 5.278) görülen kırık alanlarda sonradan kullanılmış olan çiniler, özgün çinilerden kesinlikle ayrt edilememektedir. Tamamlama renkleri özgün renklerle birebir aynı tonlarda yapıldıklarından ayrt edilmelerini güçleştirmektedir.

Birim malzeme kaybı: Kuzey ve batı eyvan pencere şebekelerinin ve kuzey-doğu, kuzey-batı, güney-batı, kuzey-batı cephelerdeki pencerelerde sivri kemerli açıklık şebekelerinin tamamına yakın ölçüde tahrip olmuş iken, kemer köseliklerdeki çinilerin nerdeyse tamamı özgün yapımdan günümüze ulaşmıştır.

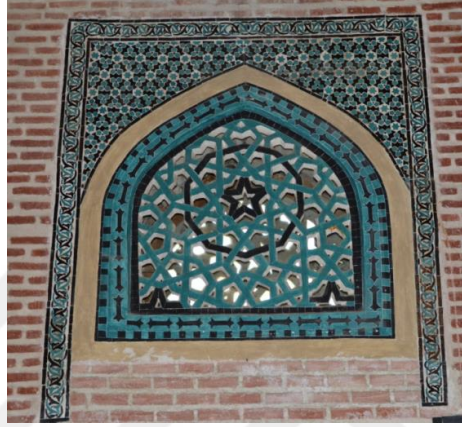
Resim 5. 280. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 281. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı, detay.

Kuzey eyvan pencere şebekesinde, ortaya yakın sol kenarında turkuaz ve patlıcan moru çinilerde kayıp mevcuttur. Ayrıca aynı bölgede sivri kemer kuşağındaki turkuaz çinilerde de birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.280, 5.281).

Batı eyvan pencere şebekesinde, kemer formunu oluşturan kuşaklarda ve geçme geometrik şebekede turkuaz ve patlıcan moru özgün çinilerin tamamında birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.282).

Resim 5. 282. Hankah, batı eyvan, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.

Güneydoğu hücreye açılan pencere şebekesinde sivri kemer içerisinde kalan turkuaz ve patlıcan moru özgün çinilerin tamamında birim çini kaybı bulunmaktadır. Burada sivri kemeri dıştan kuşatan tek sıra halindeki patlıcan moru şeritin sol üst köşesinde iki parça özgün çini bulunmaktadır (Resim 5.283).

Resim 5. 283. Hankah, güney-doğu cephe, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.

Kuzey-doğu hücreye açılan pencere şebekesinde turkuaz ve patlıcan moru özgün çinilerin tamamı birim malzeme kaybına uğramış durmadır. Sadece sivri kemerli formu dıştan kuşatan tek sıra halindeki patlıcan moru şeritin sol üst köşesinde ve alt şeritte ikişer parça özgün çini bulunmaktadır (Resim 5.284).

Kuzey-batı hücreye açılan pencere şebekesinde patlıcan moru çinilerin sadece tam orta noktadaki çokgen üzerinde üç parça özgün çinisi, sivri kemerli kuşatan patlıcan moru özgün çinilerin de üst tepe ve sol kenarda üç parça özgün çinisi mevcuttur. Diğer tüm çiniler birim malzeme kaybına uğramış durmadır (Resim 5.285).

Resim 5. 284. Hankah, kuzey-doğu, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 285. Hankah, kuzey-batı, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.

Güney-batı hücreye açılan pencere şebekesinde sivri kemerle iç kısımdaki turkuaz ve patlıcan moru özgün çinilerin tamamı birim malzeme kaybına uğramış durmadır. Sadece sivri kemer dıştan kuşatan tek sıra halindeki patlıcan moru şeritin sağ, sol ve alt köşesinde sekiz-dokuz parça özgün çini bulunmaktadır (Resim 5.286).

Resim 5. 286. Hankah, güney-batı, pencere şebekesi, birim malzeme kaybı.

Mevcut haliyle sıralanan pencerelerdeki özgün çini parçalardaki tüm eksiklikler alçı-harç ile tamamlanmıştır. Yapılan tamamlamalarda üzeri boyanan yüzeylerdeki renklerin özgün çini renkleriyle yakın tonda olmaları ayırt edilmelerini zorlaştırmaktadır. Özgün yeni ayrımı sır yüzeyindeki parlaklık farkı ile mümkün olmaktadır (Resim 5.285).

b. Malzeme bozulmaları;

Hankah Şebekeli pencere çinilerindeki malzeme bozulmaları parça kaybı, çatlak-kırık, yüzey kirliliği olmak üzere üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.4).

Parça kaybı: Kuzey eyvan penceresinde şebeke orta göbekteki patlıcan moru çokgenin sol alt kısmında ve onunla kesişen turkuaz renk çinili çokgenlerin orta kısmındaki birim malzemelerde parça kayıpları görülmektedir. Ayrıca sivri kemerin ilk iç kuşağındaki turkuaz çinilerde de parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.287).

Resim 5. 287. Hankah, kuzey eyvan, pencere şebekesi, parça kaybı.

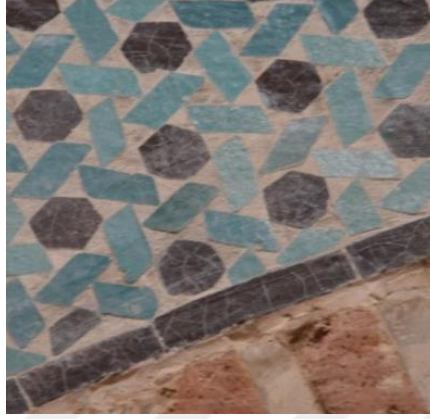
Güney-batı hücreye açılan pencerede kemer köşeliklerinde, sivri kemerin tam tepe noktasındaki patlıcan moru birim malzemede parça kaybı mevcuttur (Resim 5.288).

Resim 5. 288. Hankah, güney-batı cephe, pencere şebekesi, parça kaybı.

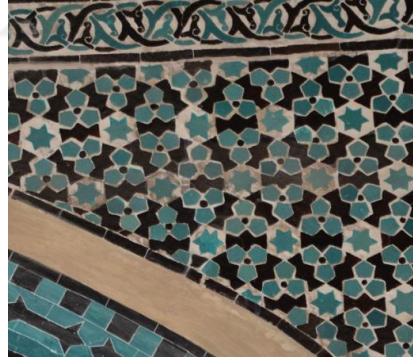
Çinilerindeki parça kayıpları son dönem restorasyonları sırasında alçı-harç malzeme ile tamamlanarak üzeri boyanmış ve özgün çinilerle pano bütünlüğü sağlanmıştır.

Çatlak: Kuzey-doğu hücreye açılan pencerenin kemer köşeliklerinin tamamında ve güney-doğu hücreye açılan pencerenin kemer köşeliklerinin sol tarafının tamamında patlıcan moru ve turkuaz özgün çini sır yüzeylerinde kılcal çatlaklar görülmektedir (Resim 5.289).

Resim 5. 289. Hankah, kuzey-doğu cephe, pencere şebeke köşelikleri, çatlak.

Yüzeysel kirlilik: Hankahda yer alan tüm pencere şebekelerinin özgün çinilerinde ve eksiklerin tamamlandığı tüm alanlarda yüzeysel kirlilik görülmektedir (Resim 5.290).

Resim 5. 290. Hankah, batı eyvan, pencere şebekesi, yüzeysel kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Hankah pencere şebeke çinilerinde meydana gelen sorunlar, tamamlama, yüzey koruma olarak ve Vandalizm olarak üç tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.4).

Tamamlama: İki farklı uygulama tespit edilmiştir. İlki, birim malzemede yenileme ile tamamlama ikincisi alçı-harç ile tamamlama ve renklendirme uygulamasıdır.

Birinci uygulama, kuzey, batı ve kuzey-batı pencere şebekelerinde görülmektedir. Kuzey şebekenin iç kısmında sol tarafa yakın orta alanı 1981 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı esnasında kırılmıştır (Resim 5.271, 5.278). Batı ve kuzey-batı (Resim 5.242) şebekeleri ise eski resimlerde tespit edilen ancak net bilinmeyen sebeplerden dolayı taşıyıcıya incek tipte tahrip olmuştur. Bu bozulmalara yönelik son onarımlarda tüm taşıyıcılarda görülen eksikliklerde ve kuzey ile batı şebeke üzerindeki çini birim malzemede eksikliklerinde yenileme uygulamasına gidilmiştir.

İkinci tamamlama uygulaması ise tüm sivri kemerli pencere şebekelerinin kemer kuşaklarında ve çokgen formlu düzenlemede kullanılan turkuaz ve patlıcan moru renkli çinilerin neredeyse tamamında, parça kaybı gibi eksikliklerde uygulanmıştır. Eksikliklerde alçı-harç ile tamamlama işlemi uygulanmış, bu alanların üzeri renklendirilmiştir (Resim 5.291).

Resim 5. 291. Hankah, kuzey-batı cephe, pencere şebekesi, tamamlama.

Tamamlamalarda kullanılan renkler genelde özgün çiniler ile birebir aynı tondadır. Bu durumda özgün parçalar, sır yüzey parlaklık farkıyla ancak ayırt edilmektedir. Özellikle orta alanlarda tamamına yakın birim malzeme kaybı sonucu boyanması ile onarımların ayırt edilmesinde yanlış olmaktadır.

Özgün çini yüzeylerin düzgünlüğüne rağmen, yenilenen kısımlarda yüzeyler gelişigüzel düzeltilerek boyanmış ve birim çinilerin yerleri çizgiler çizilerek belirtilmiş ancak özgün çinilerin düzgün kenarlarına rağmen tamamlamaların kenar düzgünlüklerine dikkat edilmeden yapıldığını söyleyebiliriz. (Resim 5.292).

Resim 5. 292. Hankah, kuzey-batı cephe, pencere şebekesi, tamamlama, detay.

Yüzey koruma uygulaması: V.B.M. kayıtlarında yer alan bilgiler sonucu hankahın kuzey ve batı eyvanlarında, kuzey-batı, kuzey-doğu, güney-batı, güney-doğu cephelerinde yer alan özgün pencere şebeke çinilerinde ve ayrıca mevcut eksikliklerin tamamlamasında kullanılan yüzeylerin tamamında yüzey koruma uygulaması yapıldığı anlaşılmaktadır.

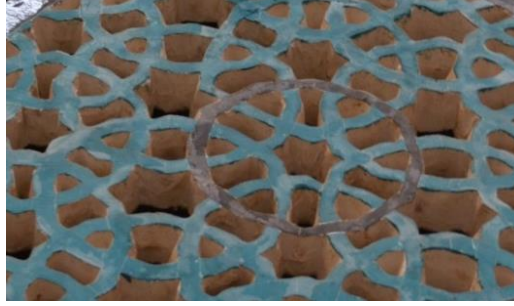
Vandalizm: Bozulma 1981 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı esnasında yaşanmıştır (Önge, 1984: 284,286). Olayda kuzey eyvan pencere şebeke çinileri hedef almıştır. Hankahtan camiye geçmek isterken yaşanan olay sırasında üzerinde özgün turkuaz ve patlıcan moru çinilerin bulunduğu pencere şebekesinin orta kısım kasti olarak hırsız tarafından kırılmış ve üzerindeki çiniler de taşıyıcı ile birlikte şebekeden ayrılmıştır (Resim 5.278).

Pencere şebekesi sonraki onarımlarda bugünkü mevcut halini almıştır. Şebeke özgün form, ölçü ve renklerine birebir uygun şekilde kısmen özgün çinilere çok benzeyen malzemeyle kısmen ise harçlı tamamlama ve boyanarak tamamlanmıştır (Resim 5.283).

Tamamlamalar gerçek çini ve boyama uygulamaları sırlı yüzey parlaklık farkları sayesinde ayırt edilmektedir. Eksik kısımlarda kullanılmış olan yeni çiniler ile özgün çiniler birbirinden ayırt edilememektedir. Tamamlama renkleri özgün renklerle birebir aynı tonlarda olup ayrıştırılmayı güçleştirmektedir (Resim 5.280, 5.281).

d. Müdahalelerdeki bozulmalar;

Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları: Pencere şebekelerinin tümünde özgün çini bulunmayan bölgelerde uygulanan tamamlamaya ait renklendirmelerde/boyamalarda renk solmaları görülmektedir (Resim 5.293).

Resim 5. 293. Hankah, güney-batı cephe, pencere şebekesi, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları.

Kubbe ve kubbe kasnağı çinileri

a. Pano bozulmaları;

Kubbe ve kubbe kasnağı çinilerinde ve sırlı tuğlalarında pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar(Tablo 5.4).

Birim malzeme kaybı: Kubbe kasnağını oluşturan yazı kuşağı, çini mozaik tekniğinde birleştirilen çini panoların sıralamasıyla oluşturtulmuştur. Yazı kuşağının batı eyvan üzerine denk gelen kısmında kayıp bir bölüm yer almaktadır. Bu bölüm tüm kasnağı kuşatan birim panolarından biridir (Resim 5.294).

Resim 5. 294. Hankah, kubbe kasnak, batı eyvan üstü pano, birim malzeme kaybı.

Benzer sorun kubbe kasnağı çinili birim panoların birleşim yerlerinde de görülmektedir (Resim 5.295).

Kubbede yer alan sırlı tuğlalarda, mevcut halde az sayıda birim malzeme kaybı görülmekte olup eksiklikler onarımlarda tamamlanmıştır. Tamamlamalar sır yüzey farklılıklarıyla anlaşılmaktadır (Resim 5.296).

Resim 5. 295. Hankah, kubbe kasnak, batı eyvan sol yan üstü, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 296. Hankah, kubbe, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Kubbede ve kubbe kasnağındaki malzeme bozulmaları parça kaybı, çatlak-kırık, yüzey kirliliği olmak üzere üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.4).

Parça kaybı: Kubbe kasnağının batı eyvan üzerinde kalan kayıp bölümün tam altında bulunan tek renk altıgen turkuaz çinide (Resim 5.297), kasnağın pano birleşim yerlerinde (Resim 5.298) ve Kubbede ise genele yaygın olarak turkuaz ve patlıcan moru özgün sırlı tuğlalarda parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.299) parça kayıpları görülmektedir.

Resim 5. 297. Hankah, kubbe kasnak altı, batı eyvan üstü çini karo, parça kaybı.

Resim 5. 298. Hankah, kubbe kasnak, batı eyvan üstü, sol taraf çini pano, parça kaybı.

Resim 5. 299. Hankah, kubbe, sırlı tuğla, parça kaybı.

Kubbe ve kubbe kasnağındaki çiniler ile sırlı tuğlalardaki parça kayıpları onarımlar sırasında alçı malzeme ile tamamlanarak üzeri boyanmış, özgün çini ve sırlı tuğlalarla bütünlük sağlanmıştır.

Tamamlanan yüzeyler sırlı yüzeylerdeki parlaklık farkı ve renkler arasında az da olsa ton farkı parça kayıplarını anlaşılır kılmaktadır.

Çatlak-kırık: Kasnağın güneybatı bölümünde ve batı eyvanı kasnak altında kalan tek renk altıgen çinide düşey ve yatay çatlaklar ve kırıklar mevcuttur (Resim 5.297,5.300).

Resim 5. 300. Hankah, kubbe kasnak, güney-batı eyvan üstü, çini pano, çatlak-kırık.

Bozulmaların sırda olduğu kadar çini hamurunda devam ettiği birleşiminde harçlı dolgu ve üzerindeki renklendirilmeyle anlaşılmaktadır.

Yüzeysel Kirlilik: kubbe kasnağında yer alan çiniler ile ve kubbedeki sırlı tuğlalarda, tamamlanan alanlar da dahil yüzeysel kirlilik görülmektedir Kirlilik oluşumu panoların birleşim yerlerinde daha yoğun şekilde izlenebilmektedir (Resim 5.301).

Resim 5. 301. Hankah, batı eyvan üstü, çini pano, yüzeysel kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Bozulmaları, tamamlama ve yüzey koruma uygulamaları olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.4).

Tamamlama: Kubbe kasnağında gerek pano kaybı gerekse parça kabına uğrayan tüm bölümler alçı-harç ile çini seviyesinde, yazı ve dekoru devam ettirecek şekilde yapılmıştır. Kubbede de benzer şekilde genele yaygın birim ve parça kaybı olan parçalar özgün sırlı tuğla biçim ve renginde alçı-harç malzemeyle tamamlama yapılmıştır.

Tamamlamada özgün çiniler ve sırlı tuğla malzemeler ile benzer ölçü ve birebir aynı boya ile renklendirme yapılmıştır. Tamamlamalar uzaktan bakılınca çok anlaşılmayan ve bütünlük sunan bir görsel sağlamakta; ancak sırlı yüzeylerin parlaması ile fark edilebilmektedir (Resim 5.302).

Resim 5. 302. Hankah, kubbe kasnak çinileri, tamamlama.

Yüzey koruma uygulaması: Hankahın kubbe kasnağı ve kubbesinde yer alan özgün sırlı tuğlalarda, çinilerinde ve ayrıca mevcut eksikliklerin tamamlamasında kullanılan yüzeylerin tamamında yüzey koruma uygulaması yapıldığı, restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

5.2.2.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmalar

Hankah çini bezeme eyvan duvarları, eyvan ve hücre giriş üzeri pencere şebekeleri ile kubbe ile kubbe kasnağı olmak üzere üç bölümde karşımıza çıkar.

Bozulmalar genel olarak 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ve yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları eyvan duvarlarında, pencere şebekelerinde ve kubbe ile kubbe kasnağında karşımıza çıkan birim malzeme kaybı olarak görülmektedir.

Birim malzeme kayıpları, bozulmanın yoğunluğuna göre sırasıyla eyvan ve hücre kapı üzerlerindeki pencere şebekelerinde, eyvan duvarlarında ve kubbe ile kubbe kasnağında olmak üzere sıralanabilir.

Batı ve kuzey eyvan pencere şebekeleriyle, avludan hücrelere açılan kapı üzeri pencere şebeke çinilerinde, neredeyse tamamına yakını birim malzeme kaybına uğramıştır. Örneğin, batı eyvanda sivri kemerli şebekenin eski resimlerde dikdörtgen formlu bir pencere açıklığı olduğu ve günümüzdeki şeklini ise sonradan aldığı anlaşılmaktadır. Kemer köşeliklerindeki çiniler- ve kuzey eyvandaki şebekeli düzenleme aslında batı pencere şebekesinin de çinili olduğunu düşündürmektedir. Yeterli bilgi olmamakla birlikte, pencerenin zamanla değiştirildiği ve son onarımlarla özgün biçimine kavuştuğu söylenebilir (Resim 5.303, 5.304).

Resim 5. 303 Hankah, batı eyvan, pencere şebeke çinileri (V.B.M.).

Resim 5. 304 Hankah, batı eyvan, pencere şebeke çinileri (V.B.M.)

Pencere şebekelerinin tamamında kemer köşeliklerindeki çiniler büyük oranda günümüze ulaşmıştır. Eyvan duvarlarındaki çini panolarda, en çok batı eyvanın yan duvarlarında olmak üzere birim malzeme kayıpları görülmüştür. Kubbe kasnağında batı eyvan üstündeki alanda bir çini pano tamamen yok olmuş; kubbenin sırsız tuğla örgüsü arasına yerleştirilen sırlı tuğlarda ise genele yaygın bir kayıp söz konusudur.

Kubbede, kubbe kasnağında ve eyvanlarda çini panolarda oluşan sorunların örtüde ve tepe açıklığında oluşan sorunlarla dolayısıyla, onarımla yenilenmesi sürecine kadar yağış ve su emilimine maruz kalmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Malzeme bozulmaları daha çok altıgen eyvan duvar çinilerinde görülmektedir. Batı ve güney eyvanda özgün ve yeni üretim çinilerde görülen, çatlak ve kırıklar bunun görsel ifadesidir. Özellikle zemine yakın alt kısımlarda ve iki

duvarın birleştiği köşe bölgelerde aktif olarak görülen bu bozulmalar V.B.M. kayıtlarında değinilen ve önceki onarımlarda kullanıldığı bildirilen hatalı malzeme kullanımından kaynaklıdır. Aynı bölgedeki çinilerde tuzlanma-çiçeklenmenin de kırık ve çatlaklarla görülmesi hatalı malzeme kullanımını zemindeki drenaj problemine bağlı olarak yapı duvarlarına ulaşan suyla önceki onarımlarda kullanılmış olan ancak tam olarak temizlenmediği anlaşılan çimentolu harçların hala var olduğuna işaret etmektedir.

Yapıdaki onarım sorunları dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar tamamlama, yüzey koruma uygulamaları ve Vandalizm'dir. Ancak bozulmalar tamamlama ağırlıklıdır.

Tamamlamada iki farklı uygulama görülmektedir. İlki Taşıyıcıda-birim malzemede yenileme ile tamamlama uygulamasıdır. Uygulama batı eyvan sağ (kuzey) ve sol (güney) yan duvarlarındaki panolarda görülmektedir. Batı eyvan arka duvarı sağ ve sol pano çinileriyle sol (güney) duvarın sağ ve sol köşelerinde yer alan özgün çiniler dışında tüm bölümleri alçı ile tamamlanmış üzeri boyanarak tamamen yenilenmiştir. Form, renk ve ölçü olarak özgün çinilere uygun olarak üretilen çinilerin panolara yerleştirilmesinde aynı uygunluk gösterilmemiştir. Yani tamamlamalarda yeni üretim çiniler özgün çinileri takip edilerek yerleştirilmemiştir. Bu durumda özgün çiniler ile yeni üretim çinilerin karşılaştığı alanlarda alçı-harç ile uyduruk bir kaynaştırmaya gidilmiştir (Resim 5.264, 5.266). Ayrıca kuzey pencere şebekesinde de hırsızlık olayından sonra kırılan yerde taşıyıcı ve özgün çini parçalar ile tamamlama yapılarak birim malzemede yenilemeye gidilmiştir (Resim 5.280, 5.281). Ayrıca batı ve kuzey-batı pencere şebekelerinde de görülmektedir. Batı (Resim 5.282, 5.303, 5.304) ve kuzey-batı (Resim 5.281, 5.291) şebekeleri ise eski resimlerde tespit edilen ancak net bilinmeyen sebeplerden dolayı taşıyıcıyı da kapsayacak tipte tahrip olmuştur. Bu bozulmalara yönelik son onarımlarda tüm taşıyıcılarda görülen eksikliklerde ve kuzey ile batı şebeke üzerindeki çini birim malzemede eksikliklerinde yenileme uygulamasına gidilmiştir.

İkinci uygulama diğer eyvan duvarlarında, pencere şebekelerinde ve kubbe ile kubbe kasnağında olduğu gibi alçı-harçlı tamamlama yapılarak üzerinin boyanması şeklindedir. Uygulamaların hepsinde tüm eksiklikler alçı malzemeyle tamamlanmış ve tüm tamamlama alanları boyama yapılarak renklendirilmiştir.

Uygulamada kullanılan harçlı malzemenin niteliği kaynaklarda, farklı oranlarda taş tozu, kum, tuğla tozu, mermer tozu, kaymak kireç ve hidrolik kireçten oluştuğu ve harçlı dolgu yüzey üzeri asit içermeyen su bazlı boya ile boyandığı bildirilmektedir (Küçük, 2009: 150). Yapılan uygulamalar incelendiğinde boyamamanın birebir aynı (mimetik) yapıldığı anlaşılmaktadır.

Uygulama işçilik açısından değerlendirilebildiğinde, birim çini biçimlerinin tamamlanmasında özgüne benzer form, biçim ve renklere dikkat edilecek şekilde yapıldığı söylenebilir. Renklendirmede aynı ton kullanımı uygulamaların fark edilmesini güçleştirdiği, hatta kubbe gibi uzak mesafelerde eski yeni ayrımının yapılamadığı söylenebilir. Tamamlama işlemi ardından Paraloid B72 malzeme ile tüm yüzeylere koruyucu uygulandığı yapıya ilişkin kayıtlarda bildirilmektedir.

Hatalı malzeme kullanımına ilişkin mihrap ve minarede önceki onarımlarda çimento katkılı harç kullanıldığı, restorasyon raporlarında yer almaktadır. Bu malzemelerin 2007 restorasyonunda temizlenerek ayıklandığı ve uygun malzeme kullanıldığı aktarılmaktadır. Ancak çini sır ve hamurlarında görülen nem, tuz oluşumları ve sır çatlakları, hala sorunun devam ettiğini göstermektedir. Oluşan nem ve sebep olduğu tuzlanma, batı ve güney eyvan duvar alt ve köşe kısımlarındaki çinilerde ve tamamlama yapılan yüzeylerdeki boyalarda ayrılmalara ve kayıplara da neden olmuştur. Bozulmaların tamamlamalarda alçı malzemenin kullanılması, alçının suyu tutan yapısıyla bu kısımlarda tuzlanmaya bağlı yüzey boya dökülmelerine ve dış mekânlarda ise renk değişimlerine ve solmalarına neden olduğu söylenebilir.

TABLO 5.4: KONYA SAHİP ATA HANKAH YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 4		KONYA SAHİP ATA HANKAH		İncelenen Bölüm		Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar						Müdahalelerde Bozulmalar						
						Taşıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sonucu	Taşıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda			Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı	
										Aşınma-Ulalanma	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kirlilik Birikim-Isı tabakası	Yüzeyel Tabaka Oluşumu/Çökeltme-tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Akı-Harç ile	Çizgisel desen									Renklendirme boyama
Kapı üstü pance re şebek eleri	Güney -Doğu																											
	Güney -Batı																											
	Kuzey -Doğu																											
	Kuzey -Batı																											
	Eyvan pence re şebek eleri	Batı																										
		Kuzey																										
	Eyvan duvarları	Batı																										
		Kuzey																										
		Güney																										
	Kubbe																											
Kubbe kasnağı																												

5.2.3. Türbe (Kat. No:5)

Harita	: 5.2
Çizim	: 5.9, 5.10
Fotoğraf	: 5.305, 5.422
Tablo No	: 5.5, 6.1
İnceleme Tarihi	: 17.11.2017,12.09.2019

Konya Larende Kapısı yakınında bulunan Külliyyede, cami ve hankah arasında yer alır. Vakfiyesi³⁶ ve mimarı da bilinmemektedir. Araştırmacılara göre, yapının ilk inşa tarihinin M. 1277-78 olduğu³⁷ (Yavaş, 2015: 79) yenilemesinin yapıldığı tarihi türbe ile doğusundaki koridoru ayıran çinili kemerde yer alan tamir kitabesine göre M. 1283 olduğu anlaşılmaktadır (Uğur- Komand, 1934: 54). Türbenin ilk olarak Sahip Ata'nın iki oğlunun Karamanoğlu Mehmet Bey'le yapılan savaş sonucu (1277) şehit düşmesi üzerine 1277–1278 yıllarında yapıldığı, daha sonra eski türbenin temelleri üzerine 1283 yılında bugünkü türbe inşa edildiği kabul edilmektedir (Doğan, 2012, s.176) (Resim 5.305).

Resim 5. 305. Türbe

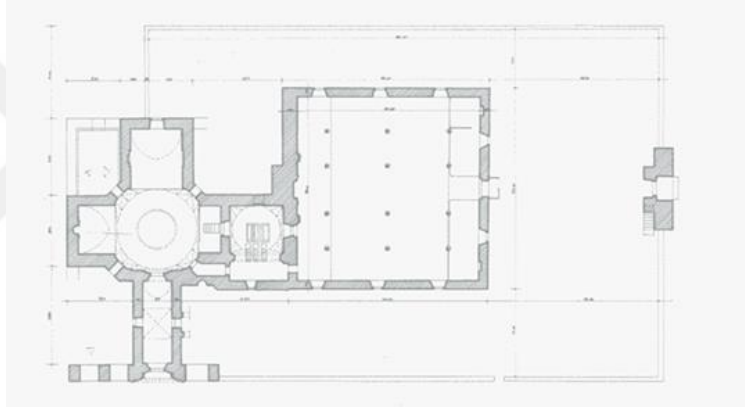
³⁶ Yapıya ilişkin H.1280/M.1863 tarihli bir şer'iyye sicil kaydında, türbenin de dâhil olduğu külliyenin H.677/M.1278 tarihli vakfiyesinin vakfın o yıllardaki mütevellilerinin ellerinde bulundurdıkları bilgisi yer almaktadır. Vakfiyenin akıbeti hakkında bugün bilgiye sahip değiliz (Yavaş, 2007, s.171).

³⁷ Türbenin ilk inşa tarihi kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. İ.H. Konyalı, 1997: 719'da 1276 tarihini vermişken, Huart, 1895: 78 ve Meinecke, 1976: 366'da 1277 tarihi verilmiştir ayrıca Arık, 1967: 79' da 1268 tarihi vermektedir. Önkal, 1996: 372, Aslanapa, 1993: 167 ve Uğur- Koman 1934: 54'te ise 1283 tarihini aktarmaktadır.

5.2.3.1. Mimari özellikleri

Türbe zaman içinde uğradığı bozulmalara ve müdahalelere rağmen asli plan özelliklerini büyük ölçüde koruyarak günümüze gelmiştir.

Türbe, caminin güney cephesi ile hânkah'ın kuzey eyvanı arasında yer almaktadır (Çizim 5.9). Hankahın kuzey-doğu köşesinde, üzerinde çini şebekeli bir pencere açıklığı bulunan kapıdan girildiğinde kuzeye yönelince sade bir koridor yer almaktadır. Koridorun sonunda iki basamak ile yükseltilmiş, etrafı çinilerle kaplı ve sivri kemer açıklıklı bir kapı türbeye geçişi sağlamaktadır (Resim 5.306). Türbe girişinde dikdörtgen planlı giriş mekanı (medhali/antresi) yer alır; bir ucu hankaha diğer ucu camiye geçişi sağlayan tonoz örtülü bölüm, türbenin doğusunda bulunmaktadır.

Çizim 5. 9. Sahip Ata külliye planı (V.B.M.).

Resim 5. 306. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı.

Kapı açıklığında geçilen türbe mekanı, kare planlı gövde üzerinde Türk üçgenleriyle geçişi sağlanan kubbe ile örtülüdür. Mekanda girişe göre üçü önde üçü arkada olmak üzere çinili altı sanduka bulunmaktadır. Sandukların “Sahib Ata Fahreddin Ali 'ye, büyük oğlu Taceddin Hüseyin'e, küçük oğlu Nusretüddin Hasan'a,

kızı Melike Hatun'a, (muhtemelen torunu) Şemseddin Mehmed'e" ait olduğu bilinmektedir (Parlak, 2008, s.517). Mekânın aydınlatılması, kapı açıklığı üzerindeki mazgal pencere, dikdörtgen giriş medhalinin doğu duvarında altta geniş bir pencere ve üst örtüye sınırlı üç mazgal pencere, batı duvarının ortasında yer alan kapının üzerindeki mazgal pencere, güneyde yer alan hacet penceresi ve onun üzerinde yer alan sivri kemerli ve çini şebekeli pencere ve kuzey duvardaki camiye açılan hacet penceresi ile sağlanmıştır (Resim 5.307).

Resim 5. 307. Türbe, doğu duvarı penceresi.

Türbe iki katlıdır ve alt kısımda cenazelik kısmı yer almaktadır. Cenazelik mekanı, taş duvarlar üzerine tonoz örtülüdür (Doğan, 2012, s.176).

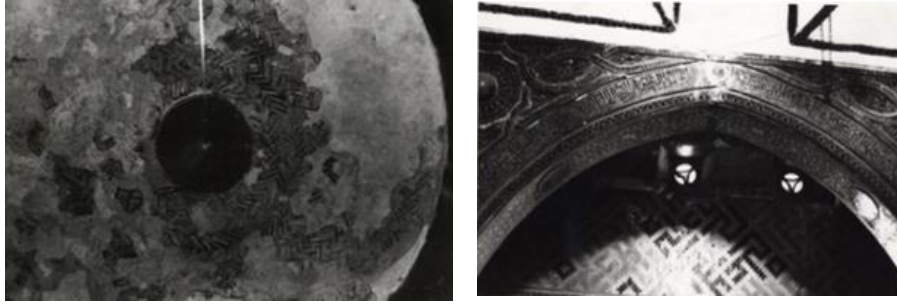
Türbe’de yapım malzemesi olarak giriş koridorunda moloz taş ve tuğla, dikdörtgen giriş holünde moloz taş, sırlı ve sırsız tuğla, iç mekanda çini panolar üstüne kadar düzgün kesme taş, pano bitişinden itibaren geçiş ve kubbeli örtüde tuğla kullanılmıştır.

5.2.3.2. Onarımların tarihçesi

Mevcut durumuyla özgün halini büyük ölçüde koruyabildiği anlaşılan türbe tarihi süreç içerisinde onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır.

Onarımlara ilişkin en erken veri M. 1283 tarihli iç mekâna geçişi sağlayan kapı açıklığı üzerindeki tamir kitabesidir (Uğur- Komand, 1934: 54). Kitabedeki tarih, bazı yayınlarda yapım tarihi olarak geçse de, kitabe metninden de anlaşılabileceği üzere 1277-78 deki yapımından kısa bir süre sonra, yeniden ve günümüzdeki şekliyle inşa edildiği ilk onarım dönemine ait olmalıdır (Doğan, 2012, s.176).

Yapının Osmanlı dönemindeki onarımlarına ilişkin ilk belge H. 13 Şaban 1240/M. 2 Nisan 1825 tarihli kayıttır. Bu belgede, camideki detaylı onarıma karşın, türbenin sadece duvarlarının beyaz sıva ile kaplanması talebi yer alır (Şer’iyye Sicil Defteri C. 71(F-31), s.23/1.’den aktaran Yavaş, 2015: 80) (Resim 5.308, 5.309).

Resim 5. 308. Türbe, kubbe (V.B.M.).
Resim 5. 309. Türbe, beyaz sıvalı duvarlar (V.B.M.).

Diğer bir belge 21 Şaban 1264/M.23 Temmuz 1848 tarihine ait kayıttır. Yapılan işlemler hakkında açıklama yer almayan kayıta, Türbe’nin, Hankah, Camii, Hamam ve Buzhane ile birlikte onarıldığı aktarılmaktadır (Şer’iyye Sicil Defteri C.80 (F-39), s.132/1’den nakleden Atçeken, 1992: 113).

Bir sonraki tarihe ilişkin bilgiyi Konyalı aktarmaktadır. Konyalı ya göre, türbenin batı duvarında yer alan kapının yapının asıl kapısıdır; 1909 da yapılan çini ve halı hırsızlığından sonra örülmek suretiyle kapatılmış, o tarihlerde bunun yerine bir pencere ve kapı üstündeki pencerenin çalınan çini şebekesi yerine ahşap malzemeden yenisi yapılmıştır (Konyalı, 2007: 262). Cumhuriyet dönemi onarımları ile ilgili bilgi veren Yavaş, türbeye ilişkin V.G.M. kayıtları gibi arşiv belgelerin yetersizliğine dikkat çekerek;

“Cumhuriyet döneminde Hankah’ta ki uzun ve sürekli onarım faaliyetine karşın, türbede herhangi bir işlemin gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. Vakıfların yetersiz kayıtlarından 1964–65 yıllarında Hankah’la birlikte Türbe’nin kubbesinin yenilendiğini öğrenmekteyiz. Buna karşın, türbenin sahihsizliği ve bakımsızlığı uzun yıllar sürmüş, külliye’nin diğer binaları olan Cami, Hankah ve Hamam defalarca onarım görmesine karşın binada yeterli koruyucu tedbirler alınmamıştır(...). Nitekim 1981’ de metruk Hankahın penceresinden türbeye giren hırsız(...) büyük bir tahribata neden olmuştur” şeklinde ifade etmiştir (Yavaş, 2015: 80).

V.B.M. kayıtlarında ve ilgili yakın dönem kaynaklarda 2003, 2005 ve 2007 tarihlerinde yoğun olarak yapı çinilerinin onarımlarına da yer verilmiştir (Önge, 1984, s.284-285) (Konyalı, 2007: 264).

Çinilerdeki restorasyonlar ile ilgili Osmanlı dönemi müdahaleleri, Ş.S.D. gibi en eski kayıtlarda detaylar bulunmadığı için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca Sahip Ata Cami ve hankah çinilerinde olduğu gibi eski tarihli onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir.

Türbe çinilerine ilişkin Konyalı'nın aktardığı üzere ulaşılan en erken tarihli bilgi “türbede yer alan ikinci ve üçüncü lahitlerde (çalışmamızda yapılan sıralamaya göre beş ve altıncı sandukalarda), hiç bir kitabe yoktur. Bunların çinilerinin çalındığı ve Avrupa'ya asırıldığı için yerlerine bu günkü çiniler kaplanmıştır” bilgisidir. Aynı yayında kitabelerin tahrip olmadan önce H.1313/M.1895-96 senesinde Ahmet Tevhit Bey tarafından okunduğunu; buradan hareketle sanduka çinilerine bu tarihten sonra bir müdahalede bulunulduğu” belirtilmektedir (Konyalı, 2007: 264) (Resim 5.310, 5.311, 5.312).

Resim 5. 310. Türbe, beşinci sandukalar (Erol, 2014: 136).

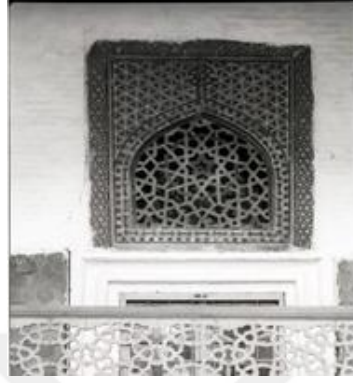
Resim 5. 311. Türbe, altıncı sandukalar (Erol, 2014: 136).

Resim 5. 312. Türbe, sandukalar (Erol, 2014: 131)

Çinilere ilişkin diğer bir bilgi, 14 Mayıs 1981 tarihinde yaşanan hırsızlık olayı esnasında camiden hankaha geçmek isteyen hırsızın türbenin güney duvardaki pencere şebekesini kırılmasıdır (Önge, 1984, s.284-285).

Son olarak yapılan 2007 onarımlarında ise bu muhdes ahşap şebeke aslına uygun olarak alçıdan yapılarak yenilenmiş, üzeri bazı alanlarda özgün çinilere benzer çinilerle ve bazı alanlarda da alçı-harç ile doldurulmuş, yüzeyi boyanarak tamamlanmıştır (Resim 5.313, 5.314).

Resim 5. 313. Hankah, kuzey eyvan penceresi (1981'den önce V.B.M.).

Resim 5. 314. Hankah, kuzey eyvan penceresi (1981'den sonra V.B.M.).

Yapının çinilerindeki müdahalelere ilişkin V.B.M. arşivindeki en detaylı kaydı, bitişiğindeki hankahın açık hava sergi alanına dönüştürülmesi amacıyla 1998–99 yıllarında başlatılarak kararı alınan ve 2003 yılında da gerçekleştirilen müdahalelerdir. Bu süreçte derz, tuğla, çini analizleri yapılmıştır. Zira türbe ve hankah çinilerinin önceki onarımlarda kullanılan çimento katkılı harcın yoğun tuzlanma gerçekleştirmesi sonucunda bulundukları duvardan blok halinde ayrıldıkları tespit edilmiştir. Türbe çinilerinden 167 adet çini toplanarak V.B.M.'ne teslim edilmiş; 2003 yılında söz konusu çinilerin bir envanteri çıkarılmıştır. Duvarдан ayrılan çini panoların oldukları yerde muhafaza edilmesi uygun görülmüştür (V.G.M. Abd. Ve Yap. İşl. Dai. Bşk. Dosya No:42-01-01./ 2.'den aktaran Yavaş, 2015: 80).

2003 ten 2005 tarihine kadar yapı çinilerinin daha fazla tahrip olmaması ve mevcut durumunu koruması için V.B.M. uzmanlarınca geçici önlemler alınmıştır (Küçük, 2009:146-147). Kaynaklarda yer alan 2003 analiz ve onarım uygulamalarından önce, çinilerin bu kadar ağır hasar görmesine neden olan çimento katkılı harç malzemenin kullanıldığı bir onarımın daha gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Resim 5.315, 5.316).

Resim 5. 315. Türbe, doğu duvar çinileri (V.B.M.).

Resim 5. 316. Türbe, batı duvar çinileri (V.B.M.).

2005 yılında V.B.M. tarafından türbenin de içinde bulunduğu külliye yapısının restorasyon işine yönelik bir ihale gerçekleştirilmiştir. İhaleyi alan şirketin uygulamaları esnasında hankah ve türbe çinilerinin çürüdüğü gerekçesiyle çiniler bulundukları duvar ve panolar üzerinden kırılarak ayrılmış zeminde dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu durum karşısında V.B.M. ihaleyi fes etmiş ve olayı yargıya taşımıştır (Küçük, 2009:146-147).

Yapıya ilişkin son onarım 2007 onarımıdır. Bu onarımın başında bulunan Küçük yayınında yapılan işlemleri şöyle anlatmaktadır,

“uzman kişiler tarafından yürütülen çalışmalar esnasında, ön araştırma ve tespit işlemleri yapılmış, ardından tahrip olan çiniler tespit edilmiş, in-situ halinde ve parça halinde bulunan çinilerin restorasyonu yapılmıştır. Bu işlem esnasında belgeleme, parçaların toplanması, temizlik-sağlamlaştırma ve ardından çinilerin yerlerine takılması aşamaları takip edilmiştir. Ancak türbenin güney-batı köşesine ait çini karolar gibi orijinal çinilerin bulunmadığı yerlerde ise yeni çini karolar üretilerek bu alanlara yerleştirilmiştir” (Küçük, 2009: 146-51) (Resim 5.317).

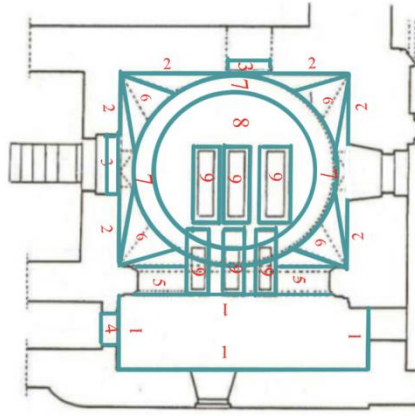

Resim 5. 317. Türbe, mevcut hali.

5.2.3.3. Çinilerinin konumu ve teknik özellikleri

Larende Sahip Ata Türbesi bu külliye'nin en yoğun çini süslemeli yapısı olup, günümüze ulaşan çini uygulamaları giriş koridorunda(1) ve iç mekânda yer almaktadır. Çiniler Türbe'nin duvarlarında(2), güney ve batı pencere şebekesinde(3), kapı açıklığını kuşatan sövelerde(4) ve sivri kemerde(5), Türk üçgenlerinde(6), kubbe kasnağında(7), kubbede(8) ve mekân ortasında sıralanan sandukalarda(9) görülmektedir (Çizim 5.9).

Çizim 5. 9. Konya Sahip Ata Türbe çini kullanım alanları (Konya V.B.M.'den işlenerek)

Geçiş kapı, koridor çinileri ve sırlı tuğlaları: Hankahın kuzey-doğu köşesindeki kapıdan girilerek ulaşılan ve diğer ucunda türbe girişine açılan kapının bulunduğu dar uzun koridor, oldukça sade ve moloz taştan inşa edilmiş durumdadır. Ancak bu koridorun türbeye açılan kapısı üzerinde ve sol tarafındaki duvar üst seviyesinde, mevcut haliyle iki sivri kemerli, geometrik süslemeli ve şebekeli pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 5.318). Özellikleri itibariyle hankah ve türbe ana mekânda yer alan çinili pencere şebekelerine çok benzerdir. Bu şebekelerin mevcut haliyle son onarımlarda alçıdan yapıldığı anlaşılmakla birlikte üzerinde herhangi bir çini unsur görülmemektedir. Buradaki pencere şebekelerinin özgünde çinili olup olmadığı konusunda ki bilgi yetersizliği nedeniyle kesin bir şey söylenmesi mümkün değildir ancak Selçuklu çini sanatının tüm özelliklerinin oldukça detaylı olarak uygulandığı bu yapı topluluğunda bu şebekelerin özgünde olup çinisiz bırakıldığı düşünülemez.

Resim 5. 318. Türbeye açılan kapı üzerinde ve sol duvardaki sivri kemerli pencere şebekeleri.

Türbe girişinde sivri kapı kemerinin koridora bakan yüzünde çok ince turkuaz çini bir şeritten başka bir uygulama bulunmamaktadır. Ancak bu kapı kemerinin karın kısmında patlıcan moru, turkuaz ve ortalarda mavi çinilerden oluşan ve baklava dilimi formunda bir düzenleme bulunur. Burada özgünden günümüze ulaşan çok az sayıda çini parça mevcuttur. Diğer kısımları aslına uygun olarak alçı harç üzerine boyanarak tamamlanmıştır (Resim 5.319).

Kapının türbeye bakan yüzü kademeli olarak tasarlanmıştır. Kapı dıştan dikdörtgen bir kuşak ile çevrelenmiş ve bu ilk kuşakta birbiri içinden geçen ve kesişen patlıcan moru ve çokgen formlu çiniler, zemininde ise turkuaz çiniler kullanılmıştır.

İkinci kuşakta zeminden yukarı doğru uzanan iki kollu, turkuaz ve patlıcan moru çinilerden oluşan beşgen motifli zencerek kuşak, kapı sivri kemer başlangıç seviyesine kadar düğümlü olarak düzenlenmiş, bu seviyeden itibaren ise bir kol sivri kapı açıklığını kuşatmış, diğer kol ise birinci kuşağın altına kadar dikdörtgen formda uzanarak ilk kuşağı içten takip etmiştir.

Sivri kemer ve ikinci kuşak arasında kalan üst bölümde dikdörtgen formlu ve sülüs yazılı kitabelik kısmı bulunmaktadır. Bunun altında kalan sivri kemer köşeliklerinde ise rumi motifli bir düzenleme görülmektedir. Köşelik ve kitabelik kısmında yazılar ve motifler kobalt mavi olup zeminde yine turkuaz çiniler kullanılmış. Kapının üçüncü ve son, sivri kemerin ise en iç kuşağında yine patlıcan moru çiniler kullanılarak rumi ve kıvrık dal motifli bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu kuşak zemini de turkuaz renkli çiniler uygulanmıştır. Eş genişlikteki bu üç kuşak oldukça ince ve patlıcan moru çinilerden oluşan şeritler ile sınırlandırılmıştır. Sivri kemerli girişin tamamında mozaik teknik kullanılmıştır (Resim 5.320).

Resim 5. 319. Türbe, giriş koridor, türbe tarafı sivri kemer.

Resim 5. 320. Türbe, giriş koridor, sivri kemer karın kısmı.

Türbenin kare planlı ana mekânına bir nevi geçişi sağlayan dikdörtgen planlı iç koridorun kuzey ve güney kapı üstlerinde ve doğu duvarı üst aydınlık pencere açıklıklarına kadar olan yerler, geniş bir kuşak şeklinde sırlı, sırsız tuğla ve çini kullanılarak elde edilen yazı kompozisyonlar ile donatılmıştır. Güneydeki geçiş kapısı üzerinde yer alan panoda “Ali” yazısı yer almaktadır (Erol, 2014: 65) (Resim 5.321). Panoda yazılar zemindeki sırsız tuğla ve patlıcan moru sırlı tuğlalar ile yazılmış olup, zemin turkuaz sırlı tuğlalarla doldurulmuştur. Pano üstteki aydınlatma açıklığına kadar uzanan kare bir alanı kaplamakta ve panoyu dıştan patlıcan moru çinilerden yapılan kazıma çini(sahte mozaik) teknikle, rumi motifli kıvrık dallardan oluşan kuşak çevrelemektedir. Rumi motifli ve kıvrık dal düzenlemeli kuşak bu panodan devamla kesintisiz olarak doğu duvardaki dikdörtgen panoyu ve kuzey duvardaki kapı üstü alanda yer alan iki panoyu da kuşatmaktadır. Kuzey kapı üstünde yer alan panolarda güney panoda olduğu gibi yazılar zemindeki sırsız tuğlalar ve patlıcan moru sırlı tuğlalar ile yazılmış olup, zemin turkuaz sırlı tuğlalarla doldurulmuştur. Kufi yazı ile alttaki panoda “Ali”, üstteki panoda ise “Ekber” yazısı okunmaktadır (Erol, 2014: 66) (Resim 5.322).

Resim 5. 321. Türbe, giriş koridoru güney duvarı, “Ali” yazılı duvar panosu.

Resim 5. 322. Türbe, giriş koridoru kuzey duvarı, “Ekber” yazılı duvar panosu

Doğu duvardaki dikdörtgen panoda ise diğerlerinden farklı bir düzenleme ile hem patlıcan moru hem de turkuaz sırlı tuğlalar dikey kullanılarak kufi yazı ile

sıralı “Ali” (Erol, 2014: 66) ler yer almaktayken, zeminde ise yatay şeklide sırsız tuğlalar sıva ve alçı derz boşlukları görülmeyecek şeklide sık düzenlenmiştir (Resim 5.323).

Resim 5. 323. Türbe, giriş koridor doğu duvar, “Ali” yazılı duvar panosu.

Koridorun batı duvarında yani sivri kemer üzerindeki alanda, üst örtüye tam ulaşmayan, eş büyüklükte üç pano yer almaktadır. Burada da doğu duvar panosunda olduğu gibi yazılar turkuaz ve patlıcan moru renklerdeki sırlı tuğlalardan zemin ise sırsız tuğlalardan oluşmaktadır. Sağ ve sol panolar birbirinin aynısı olup çarkı felek motifi tek sıra patlıcan moru tuğla ile oluşturulmuş, çevresi sırlı ve sırsız tuğlalardan zikzak motifleriyle doldurulmuşken, orta panodaki çarkı felek motifi üç sıra yan yana sırlı ve sırsız tuğla ile uygulanmıştır. Bu panolar en dıştan patlıcan moru rumi motifli kıvrık dal şerit ile ardından turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğlaların oluşturduğu yatay “T” ve sırsız tuğlaların oluşturduğu sıralı yatay “V” motifleriyle düzenlenmiştir. Ortada ise ince patlıcan moru çini şerit ile çevrili dört kollu yarım yıldız silme ile oluşan toplamda beş kuşak ile ayrılmaktadır. Bu yarım yıldız silmeler sırsız tuğladan, alt uçları ise turkuaz sırlı tuğlalardan olup sivrilerek son bulmaktadır (Resim 5.324).

Resim 5. 324. Türbe, giriş koridor batı duvarı, çarkıfelek ve “T” motif düzenlemeli panolar

Sivri kemer çinileri: Türbede, giriş koridoru ve iç mekan oldukça büyük ve tamamen çiniler ile kaplanarak tasarlanış olan sivri kemer ile ayrılmaktadır. Kemerin doğu, batı yüzeyleri ve kemer karnı farklı tasarımlarla düzenlenmiştir (Resim 5.325).

Resim 5. 325. Türbe, kemer, batı yüzü.

Kemerin batı yüzeyinde sivri kemeri boydan boya kuşatan üç kuşak yer almaktadır. Dıştan birinci kuşak, diğer duvar panolarında da görülen beyaz alçı zemin üzerine patlıcan moru çiniler ile oluşturulan rumi motifli ve tek iplik düzenlemeli kazıma çini (sahte mozaik) teknikli kuşaktır. Bu kuşak zeminden bitişik iki kol şeklinde çıkmakta ve yukarıya doğru ayrılarak biri sivri kemeri dıştan kuşatmakta, diğer kol ise kemer köşeliklerinin sınırlandırmaktadır.

İkinci kuşak yüzey kuşaklarının en geniş olup, zemindeki turkuaz çiniler üzerine iki iplik sistemli, rumi motifli kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyona sahiptir. Kompozisyon kıvrık dalların arasında dolaşan, yine rumiye benzeyen dandan (tepelik) ile desteklenmiştir. Motifler patlıcan moru çinilerden meydana gelmektedir. Kuşaklar kemerin karın kısmına doğru ilerledikçe dış bükey bir form almakta ve aralarında ince turkuaz çini şeritler ile sınırlandırılmaktadır.

Resim 5. 326. Türbe, kemer batı ayak kısmı (Erol, 2014: 70).

Üçüncü ve son kuşakta ise patlıcan moru çinilerden oluşan rumi tepelik motifi ve ondan çıkan kıvrık dallar kullanılmıştır. Bu kuşağın zemini yine turkuaz renkli çiniler ile donatılmıştır İki yana ayrılan kıvrık dallar ve bu bunların

birleşmesiyle oluşan bir geçiş ve kıvrık dalların ucundaki yarım tepelikler kuşağı donatmaktadır. Kuşak bitiminde kemer karın kısmına geçişi ise turkuaz renkli üçgen formlu ince çini şerit sağlamaktadır (Resim 5.326).

Kemer karnı, toplamda üç kuşak halinde tasarlanmıştır. İnce iç ve dış kuşaklarda, patlıcan moru çinilerden oluşan altı kollu yıldızlar kullanılmıştır. Yıldızlar, sıralı olarak tekli yıldız ve yıldızların uçlarından birleştirilerek oluşturulan ikili yıldız motifi ile düzenlenmiştir. Mozaik teknikli bu kuşakta yine zemin turkuaz çiniler ile doldurulmuştur.

Orta alandaki en geniş kuşak, merkezde tam ve onun diyagonal köşelerinde yarım sekizgenlerin yer aldığı, bu sekizgenlerin kesintisiz olarak kırık şeritlerle birleştiği ve dıştan onikigenler kuşatıldığı bir düzenlemeye sahiptir. Kemerin üst orta noktasından aşağı doğru sıralanan dördüncü onikigen formların içi tek renk kobalt mavi çini ile rozet halinde tasarlanmıştır. Merkezdeki sekizgenlerin içi kazıma çini (sahte mozaik) tekniği ile patlıcan moru çiniler kullanılarak 1/8 simetrik kompozisyonlu olarak tasarlanmıştır. Motif olarak rumi motifleri tepelik formunda tersli-düzlü kullanılmıştır. Bu sekizgenlerin dışında kalan diğer alanlarda çokgen motifler patlıcan moru çiniler ile zemin ise turkuaz çiniler ile mozaik teknikte tasarlanmıştır (Resim 5.327).

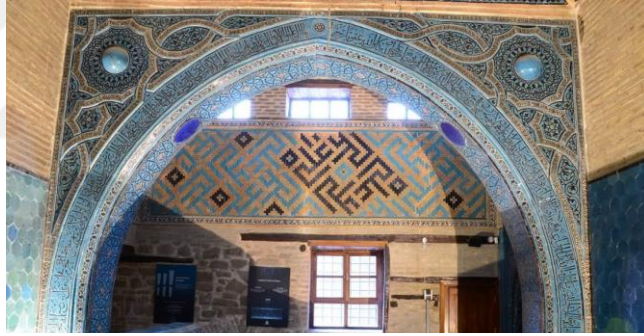
Resim 5. 327. Türbe, kemer karnı.

Sivri kemerin batı yüzü köşeliklerinde, orta da kobalt mavi çiniden altı kollu yıldız motifi onun çevreleyen ve alçı zeminden oluşan altıgen bir form mevcuttur. Altıgenin tüm köşelerinden çıkan ve saat yönünde 45 derecelik açı ile dönen turkuaz ve patlıcan moru şeritlerin oluşturduğu çark motifi kaydırmalı olarak tüm zemini doldurmaktadır. Bu yüzey duvardaki sırlı sırsız tuğlalardan oluşan üçlü pano düzenlemesine kadar devam etmektedir. Sonuçta patlıcan moru ince şeritlerle sınırlandırılmıştır (Resim 5.327).

Kemerin doğu yüzeyinde sivri kemeri boydan boya kuşatan üç kuşak yer almaktadır. İçte birinci kuşak, batı yüzdeki birinci kuşağın aynısıdır. Düzenlemede patlıcan moru çinilerden oluşan rumi tepelik motifi ve ondan çıkan dallar kullanılmıştır. Bu kuşağın zemini yine turkuaz renkli çiniler ile donatılmıştır. İki yana ayrılan kıvrık dallar ve bunların birleşmesiyle oluşan bir geçiş ve kıvrık dalların ucundaki yarım tepelikler kuşağı donatmaktadır. Bu kuşaktan ortada geniş kuşağa geçiş turkuaz renkli üçgen formlu iki sıra ince çini şerit ile sağlanmaktadır.

Ortada yer alan ikinci kuşakta, zeminden sandukaların seviyesine kadar yükselen dikdörtgen alt panolarda üç kademeli, tepelikli şemse benzeri düzenlemeler bulunur. Bu alanlarda turkuaz zemin üzerine patlıcan moru çiniler ile oluşturulan kıvrık dal ve rumi motifler kullanılmıştır. Bu panolardan sağdakinde üst hizadan başlayan ve soldakinin üst hizasına kadar devam eden geniş bir yazı kuşağı bulunmaktadır, aynı zamanda bu yapının tamir kitabesidir. Kitabedeki yazı formları patlıcan moru çinilerle zemin turkuaz çiniler ile mozaik teknikte yapılmıştır.

Resim 5. 328. Türbe, kemer doğu yüzü (Erol, 2014: 75).

Bu geniş kuşağı dıştan sınırlandıran son ince kuşak, diğere duvarlarda da kullanılan kazıma çini (sahte mozaik) teknikli, patlıcan moru çinilerden yapılan kıvrık dal ve rumi motifli düzenlemeye sahip olup sivri kemeri tamamen dolaşmaktadır. Bu kuşak zeminden tek kollu olarak çıkmakta, kemer yüksekliğinin ortalarına gelince ikiye, daha yükseldikçe dörde ve sonuçta on kola ayrılarak dağılmaktadır. Bu kollar aynı zamanda, kemer köşeliklerinde yer alan düğüm tasarımını oluşturmaktadır. Yine bu kollar tam köşelerde kesişerek onikigen bir form oluşturmakta ve bu çokgenin merkezinde turkuaz çiniden oluşan dış bükey bir kabara yer almaktadır. Kabaranın ve düğüm düzenlemenin açık kalan tüm alanlarda kıvrık dallar ve rumiler kullanılarak doldurulmuştur. Motiflerde patlıcan moru çiniler kullanılırken zeminde yine turkuaz çiniler tercih edilmiştir (Resim 5.328).

Duvarlar ve pencere şebeke çinileri: Türbenin kare planlı iç mekân duvarlarının tümünde altıgen formlu, turkuaz tek renk çiniler yer almaktadır. Bu çiniler hankah eyvan duvarlarında olduğu gibi, beden duvarlarının üstüne bitişik nizamda kaydırmalı olarak yerleştirilen panolar halinde uygulanmıştır. Bu panolar eş yükseklikte olup, dıştan patlıcan moru ince çini şeritler ile kuşatılmıştır. Ayrıca bu panolar duvardan duvara araya boşluk girmeden ve tüm duvarı enden kaplayacak şekilde kullanılmıştır.

Çini panolar yükseklik olarak, kuzey, güney ve batı duvarında yer alan kapı ve pencere sövelerinden iki karo taşacak şekilde kullanılmıştır. Çini panolar güney, kuzey ve batı duvarlarda yer alan pencere ve kapı açıklıklarının her iki yanında olmak üzere toplam altı adet kullanılmıştır. Ancak aradaki açıklığın üzerinde taşan çiniler iki karo ölçüsünde kopmadan devam etmiş ve bütünlük algısı oluşturmuştur (Resim 5.329).

Resim 5. 329. Türbe, güney duvar çini pano.

Türbede çini kullanımının görüldüğü diğer bir unsur pencere şebekeleridir. Güney duvarlarda yer alan tek renk altıgen panonun bitiminden iki sıra tuğla üzerinden başlayıp, üst örtüye geçişe kadar uzanan şebeke, dıştan kareye yakın dikdörtgen formlu, içte sivri kemer düzenlemelidir. Bu şebeke hankah kuzey eyvan penceresinin üstündeki şebekeli pencere hizasına denk gelmektedir.

Pencere, dıştan ve içten tek sıra, ince patlıcan moru çini şeritlerle sınırlanan ilk kuşak, yarım ongen formların bitişik nizamda kaydırmalı olarak sıralamasıyla düzenlenmiştir. Zemin turkuaz renkte çinilerle doldurulmuş olup ongen motifler patlıcan moru renklerde. Sonraki ince kuşak turkuaz çinilerden oluşmaktadır. Kemer köseliklerinin üstünde yer alan kitabelik alanında iki mısra yazı yer alır. Kitabeliğin ortasında damla formunda bir alan ve içinde kobalt mavi çinilerden

rumili ve kıvrık dallı bir düzenleme bulunmaktadır. Yazılar patlıcan moru çinilerden zemin ise turkuaz çinilerden yapılmış olup mozaik teknik uygulanmıştır.

Kemer köşeliklerinde yine mozaik teknikte, turkuaz zemin üzerine patlıcan moru renklerde kıvrık dal ve rumi motiflerinden oluşan bir düzenleme bulunmaktadır. İçte sivri kemerli alanda, üç kuşak yer almaktadır. Birinci kuşak, turkuaz ve patlıcan moru renklerde, dama tahtası gibi sıralı geçişleri olan bir şerit şeklinde, ikinci kuşak patlıcan moru çinili kıvrım dal ve rumi motifli olarak tasarlanmıştır. Zemin turkuaz renkli olup kuşak iki taraftan turkuaz ince çini şeritlerle sınırlandırılmaktadır. Üçüncü kuşak ise türbede en çok kullanılan kazıma çini teknikli, patlıcan moru çinilerden oluşan kıvrık dal ve rumi motif ile tasarlanmıştır.

Merkez, patlıcan moru ve turkuaz çinilerden oluşan sekiz kollu bir yıldız ve bu yıldızdan çıkan beş kollu ve sekiz kollu yıldızların kaydırmalı sıralamasından oluşmaktadır. Çokgenlerin merkezinde yer alan küçük beş kollu ve dört kollu yıldızların içleri yine patlıcan moru çiniler kullanılarak kazıma çini (sahte mozaik) teknikte süslenmiştir (Resim 5.330).

Resim 5. 330. Türbe, güney pencere şebekesi

Batı duvarın üst kısmında tonoz çini kuşakların arasında yer alan pencere şebekesi, hankah köşe hücre girişlerindeki şebekeler gibi merkezde bir ongen ve onu sıralı olarak kuşatan ve birbirinin içinden geçen diğer ongenlerle oluşan bir kompozisyona sahiptir. Merkezdeki ongen motif patlıcan moru, diğerleri ise turkuaz çiniler kullanılarak mozaik teknikte oluşturulmuştur. Merkezi patlıcan moru ince çini şeritler sınırlandırmakta ve devamında sırsız tuğlalardan oluşan bir kuşak çevrelemektedir. Aslında tonoz çini düzenlemesinin bir parçası olan ve tüm ekseni dolaşan çinili kuşak, arada bulunan bu pencere şebekesinin de dış ve üçüncü

kuşağını oluşturmuştur. Ancak bu kuşak şebekeyi üç taraftan kuşatarak tonoz kompozisyonundan ayrılmamıştır. Kemer köşeliklerinde ise yine yatay sırsız tuğlalar alandaki düzene uyumlu olarak kullanılmıştır. Bu pencere şebekesinin tam karşısına denk gelen doğu duvarında da aynı büyüklükte sivri kemerli bir alan bulunmakta ancak bu alan tuğlalar ile doldurulmuş durumdadır (Resim 5.331).

Resim 5. 331. Türbe, batı pencere şebekesi.

Türk üçgeni, kubbe kasnak ve kubbe çinileri: Türbe kubbesi, hankah yapısında olduğundan farklı bir düzenlemeye sahiptir. Kubbeye geçiş ögesi olarak Türk üçgenleri kullanılmıştır. Üçgenler ve arada kalan pencere şebeke formlarının dış hatları, turkuaz zemin üzerine sıralı bir şekilde patlıcan moru tepelik motifi kullanılarak oluşturulan bir kuşak ile sınırlandırmıştır. Bu kuşak türbenin her kenarında üçgen formdan kareye kesintisin olarak devam etmektedir (Resim 5.332).

Resim 5. 332. Türbe, kubbe Türk üçgenleri.

Türbede Türk üçgenleri ile kubbe arasında kalan kasnak üstten ve alttan, türbede en çok görülen kuşak düzenlemesi olan patlıcan moru çinili ve kazıma çini (sahte mozaik) teknikli kuşakla çevrilidir. Bu ince kuşakları da üstten ve alttan ince turkuaz çini şeritler sınırlandırmaktadır. Geniş orta kuşak ise, zeminde turkuaz üzerindeki yazı ve motiflerde ise patlıcan moru çinilerin kullanıldığı bir düzenlemeye sahiptir. Bu kuşakta mozaik çini tekniği kullanılmıştır. Kuşak düzenlemesinde, güneyden başlayan, örgülü kufi hat ile yazılmış ayetler yer almaktadır. Yazıdaki harflerin üst uçlarından çıkan uzantılar ile üst sınırda yer alan

kıvrık dal ve rumi motifli düzenlemelerin alt uçlarından çıkan uzantılar orta alanda birleşerek, dışta on iki, içte altı kollu çiçek formları oluşturmuşlardır. Bu çiçeklerin orta alanlarında beyaz alçı zemin ve onun tam merkezinde de turkuaz çini parçalar yer almaktadır (Resim 5.333).

Resim 5. 333. Tübe, kubbe kasnağı.

Kasnak üzerinde yükselen kubbede, kasnaktan kubbe merkezine kadar sırsız tuğlaların balıksırtı dizilimi ile oluşturulan örgü görülmektedir. Kubbe göbeğinde ise tamamıyla çini süslemeli yuvarlak bir madalyon yer almaktadır. Bu madalyon iki kademeli tasarlanmıştır. En dıştaki birinci kuşak alttan ve üstten patlıcan moru ince çini şeritlerle sınırlandırılmış, merkezde zemin turkuaz, motifler patlıcan moru çinilerden, ters ve düz ilerleyen tepelik motiflerinin sıralamasıyla oluşturulmuştur. Merkezde ise beş kollu bir yıldız ve etrafında yıldızın kollarından çıkan uzantılar ile oluşan bir ongen yer almaktadır. Bu ongenin iç boşlukları yine merkeze bakan birbirine bağlı beş tepelikle doldurulmuştur. Ongenin uçlarından çıkan uzantılar ile kesintisiz olarak devam eden ve ongeni kuşatan yazı kuşağında ise “Muhammed”, “Ebubekir”, “Ömer”, “Osman”, “Ali” yazılıdır. Kubbe madalyonunda zeminde turkuaz, motiflerde ve harflerde ise patlıcan moru çiniler kullanılarak mozaik teknikle üretilmiştir (Resim 5.334).

Resim 5. 334. Tübe, kubbe.

Sanduka çinileri: Türbe mekânının ortasında arkalı önlü ve üçerli sıra ile toplam altı adet sanduka yer almaktadır. Bu sandukalardan batı duvar önündeki birinci sırada, kuzeyden güneye doğru, ilkinin Sahi Ata Fahrettin Ali'ye, ikincisinin oğlu Tac'ed-din Hüseyin'e üçüncüsünün oğlu Nasr'ed-in Hasan'a ait olduğu kabul edilmektedir. İkinci sırada yine kuzeyden güneye doğru ilkinin (dördüncüsünün) kızı Melike Hatun'a (Uğur-Koman, 1934: 58-60, Yetkin, 1986: 80, Konyalı, 2007: 264, Önder, 1962: 91'den aktaran Erol, 2014: 97,), ikicisinin (beşincisinin) Sahip Ata'nın torunu Şemse'd-din Mehmed'e ait olduğu kabul edilmekte olup (Önder, 1962: 91 'den aktaran Erol, 2014: 97, Konyalı, 2007: 476) üçüncüsünün (altıncının) ise kime ait olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Ancak Bu sandukanın da aile üyelerinden birine ait olduğu düşünülmektedir (Erdemir, 2018: 281).

Sahip Ata'ya ait olan birinci sanduka, diğerlerine göre daha yüksektir. Sanduka kaide ve gövde olmak üzere iki kademeli olarak tasarlanmış ve tamamı tek renk ve kabartma teknikli, lacivert çinilerle kaplanmıştır. Sandukanın kaide ve gövde bölümlerinin alt kısımları, kare formlu karoların çapraz kullanımı ile başlayıp yukarda ise kabartmalı yazı kuşaklarıyla donatılmıştır. Tek renk karo ve yazı kuşaklı bölümlerin arası turkuaz renkte ince şerit çiniler ile sınırlandırılmıştır. Sandukanın gövde kısmında yer alan baş ve ayak ucu kitabeliklerinde de yine kabartma teknikli ve sülüs yazılı düzenlenmiş ve etrafı turkuaz ve patlıcan moru ve lacivert ince şeritler ile sınırlandırılmıştır.

İkinci ve üçüncü sandukalarda iki kademeli olarak tasarlanmış ve tamamı tek renk ve kabartma teknikli, lacivert çinilerle kaplanmıştır. Birinci sandukaya çok benzer bir düzenlemeye sahip sandukalar birincisine göre nispeten daha küçük ölçülüdür. Sandukanın kaide ve gövde bölümlerinin alt kısımları, kare formlu karoların çapraz kullanımı ile başlayıp yukarda ise kabartmalı yazı kuşaklarıyla donatılmıştır. İki ve üçüncü sandukaların birinci sandukadan en önemli farkı, kaide kısmının gövdeyle birleştiği ve dörtkenarda çıkıntı yaptığı çini karolar üzerinde görülen küçük ve sıralı kabaralardır. İkinci sandukanın hem baş hem ayakucu kitabeleri, üçüncü sandukanın ise ayakucu kitabelerinin büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Ancak üçüncü sandukanın baş kitabeliği sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Tahrip olan kısımlar mevcut haliyle tamamlanmış ve boyanmış durumdadır (Resim 5.335).

Resim 5. 335. Türbe, Sahi Ata Fahrettin Ali, Tac'ed-din Hüseyin ve Nasr'ed-in Hasan sandukaları.

Dördüncü sanduka mozaik çini tekniğinin en yoğun kullanıldığı sandukadır. İki kademeli olarak tasarlanan sandukanın gövde kısmı patlıcan moru çinilerden oluşan, merkezde sekiz kollu yıldız ve onun etrafında kesintisiz devan eden ve birbirinin içinden geçen daha büyük sekiz kollu yıldızların kaydırmalı sıralamasıyla doldurmuştur. Zeminde ise turkuaz çiniler yer almaktadır. Yıldızların aralarında oluşan beşgen alanlarda ise kıvrık dal ve rumi kullanılarak oluşturulan kompozisyonların uygulandığı görülmektedir. Ancak altın tek renk çiniler oldukça az miktarda günümüze ulaşmıştır.

Gövde bölümünün etrafını ve en üst kısmını ise iki iplik sistemli ve rumili dalların birbirine dolanarak oluşturduğu kuşaklar dolanmaktadır. Sandukanın kaidesinde hörgücün oturduğu, kaidenin üst yüzünde kalan ve çıkıntı yapan alanda, nerdeyse hiç özgünü kalmamış çiniler alçı-harç ile tümlenip, boya ile kıvrımlı tek daldan çıkan rumi tepelikler ile çevrelenmiştir. Kaidenin üstten ilk kuşağı lacivert çiniler kullanılarak kabartma teknikle ve yazı düzenlemeli olarak tasarlanmıştır. Ancak bu alanda kalan çok az özgün çini parça bulunmaktadır. Diğer alanlar alçı harç ile tümlenerek boyanmıştır. İkinci kuşak ise oldukça ince olup özgün çini parçasına rastlanmayan ancak beyaz alçı zemin üzerine turkuaz renklerde sıralı tepeliklerden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Tüm zemin ve motifler yenilenerek boyanmıştır. Üçüncü ve en geniş kuşakta ise altı kollu yarım yıldızdan çıkan uzantıların rumi tepelik motifleriyle süslenerek kesintisiz devam etmesiyle oluşan bir düzenleme görülmektedir. Motifler patlıcan moru, zemin ise turkuaz çinilerden mozaik çini tekniğinde düzenlenmiştir. Ancak bu kuşağın kuzey tarafında az miktarda özgün çini bulunmakta diğer alanlar ise özgün düzenlemeye göre tümlenerek boyanmış durumdadır. Altındaki son ve ince kuşak ise gövde çinilerini çevreleyen kuşak düzenlemesinin aynısı bulunmaktadır. Yine motifler

patlıcan moru, zemin turkuaz çinilerden olup mozaik teknikte uygulanmıştır (Resim 5.336).

Beşinci ve altıncı sandukalar süsleme açısından türbenin en sade sandukalarıdır. İkisi de turkuaz tek renk çini karolarla donatılmış ve geçişlerde patlıcan moru ince şeritlerle sınırlandırılmış durumdadır. Farklılık olarak beşinci sandukanın gövde kısmında en üst orta şeritten geçen ve kenarları sınırlandıran geometrik motifli bir kuşağın kullanılmış olmasıdır. Bu kuşakta geometrik formlar patlıcan moru zemin turkuaz çinilerden ve mozaik teknikte uygulanmıştır. Ayrıca yine beşinci sanduka kenarları iki kuşaklı tasarlanmış ve alt kuşak çini formları altıgen olarak kullanılmıştır. Beşinci sandukanın ayakucu kitabelik kısmında mahiyeti anlaşılamayan ancak yazı olacağı tahmin edilen çini parçalar gelişli güzel şekilde yerleştirilmiştir. İki sandukada da özgün çini kayıpları tümelenmiş ve boyanmıştır (Resim 5.336).

Resim 5. 336. Türbe, Melike Hatun, Şemse'd-din Mehmed ve kime ait olduğu tam olarak tespit edilemeyen sandukalar

5.2.3.4. Çinilerin mevcut korunma durumu

Geçiş kapı, koridor duvar çinileri ve sırlı tuğlalar

a. Pano bozulmaları;

Türbeye geçiş kapısının, kuzey, güney, doğu ve batı koridor duvarlarındaki panolarda kullanılan turkuaz, patlıcan moru çini ve sırlı, sırsız tuğlaların çoğu günümüze ulaşabilmiştir.

Çinilerdeki pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Taşıyıcı sorunları: Bozulma türbe giriş koridorunun tüm cephe duvarlarının örtüye bitişik üst kısmında görülmüştür.

Taşıyıcıda kayıp bulunan pano üzerindeki üst kısımlar son onarımlarda kullanılan yeni tuğla malzeme ile tamamlanmıştır (Resim 5.337, 5.338). Tamamlamalarda, batı duvarda örgü üzeri harç sıvalı ve üzeri beyaz badana uygulaması şekilde olup diğer üç cephe duvarda sırsız tuğla örgü ve derz malzeme yüzeyi kapatılmamıştır (Resim 5.339).

Resim 5. 337. Türbe, giriş koridor, güney-batı köşe, taşıyıcı sorunu.

Resim 5. 338. Türbe, giriş koridor, kuzey duvar, taşıyıcı sorunu.

Resim 5. 339. Türbe, giriş koridor, batı duvar, taşıyıcı sorunu.

Birim malzeme kaybı: Giriş koridorunun tüm duvarları üst seviyede, çini ve sırlı tuğlalardan oluşan panolarda çoklu birim malzeme kaybı görülür. Duvarlardaki mevcut çini ve sırlı-sırsız tuğlalar özgündür. Kaplaması eksik alanda aşağıdaki yazı düzeninin devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu alanlarda, panoları dıştan ve kesintisiz olarak kuşatan patlıcan moru ve rumi motifli kıvrık dallı kuşağın da eksik oluşu bu bölümlerde çini ve sırlı sırsız tuğlaların varlığını desteklemektedir.

Resim 5. 340. Türbe, geçiş kapı, doğu (sağ) taraf kuşaklar üst kısım, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 341. Türbe, geçiş kapı, doğu (sağ)taraf kuşaklar alt kısım, birim malzeme kaybı.

Sivri kemerli kapı açıklığı çevresinde de çok miktarda birim malzeme kaybı görülmektedir. Kapıyı kuşatan üç sıra kuşaktan, doğu tarafta yer alan ilk kuşak ve yanındaki dörtgen çini karo sırası üst kitabelik panosundan zemine kadar tamamen, içteki ilk kuşak ise zemine taraf yarından fazlası birim malzeme kaybına uğramıştır (Resim 5.340, 5.341).

Mevcut haliyle giriş koridor duvarlarında ve kapısındaki özgün çiniler ve sırlı tuğlalar korunmuş, eksiklikler tuğla ve alçı ile tamamlanmış ve renklendirilerek bütünlük sağlanmıştır. Özgün çiniler yüzey parlaklığı ve sır rengindeki ton değişimleri gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.337, 5.339).

Bu bölümde en çok birim malzeme kaybı görülen yer kapı açıklığı üzerinde kalan sivri kemer karın kısmıdır. Özellikle açıklığın doğu tarafında zeminden kemer dönüşüne kadar olan alanda özgün çini bulunmayıp, tepe noktada da az miktarda özgün çini günümüze ulaşabilmiştir. Batı tarafta ise yine zeminden açıklığın orta seviyesine kadar olan alanda özgün çinilerde yoğun kayıplar mevcut olup, buradan tepe noktaya kadar olan alanda özgün çini parçalar bulunmaktadır. Çinilerin yarıya yakınının birim malzeme kaybına uğramış olduğu söylenebilir (Resim 5.342).

Resim 5. 342. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu taraf, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar parça kaybı, çatlak, yüzey kirliliği ve yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma olmak üzere dört tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Parça kaybı: Kapı açıklığındaki mevcut kaplamayı oluşturan çinilerde parça kaybı görülmektedir. Özellikle kemer karnı, doğu ve batı tarafında yer alan ve açıklığın orta seviyesine kadar uzanan özgün çiniler ile alçı ile yapılan

tamamlamalar arasında kalan sınırdaki çinilerde parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.343, 5.344).

Resim 5. 343. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu taraf, parça kaybı.

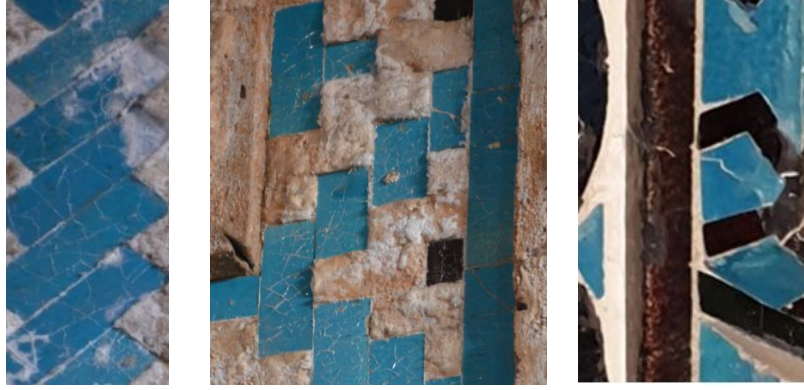
Resim 5. 344. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, batı taraf, parça kaybı.

Resim 5. 345. Türbe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu taraf, parça kaybı.

Yine kapının türbeye bakan yüzünde, doğuda bulunan üç sıra kuşaktan en içteki rumi düzenlemeli ve ortadaki düğüm düzenlemeli kuşakların zemine yakın alt kısımlardaki çinilerde parça kaybı görülmektedir (Resim 5.343). Kapı kuşak çinilerindeki parça kayıpları, tamamlama üzeri boyama şeklindeki uygulamaların boyalarında görülen yüzey dökülmeleri sonucu ortaya çıkan beyaz alçı renkleriyle uzaktan açık bir şekilde anlaşılmakta ancak karın kısmındaki özgün çiniler net olarak anlaşılamamaktadır. Ancak renk ve sırlı yüzeydeki parlaklık farklılıklarıyla karın özgün çinileri ayırt edilmektedir.

Giriş koridorunun kuzey, güney ve batı duvarları üst seviyesinde, çini ve sırlı tuğlalardan oluşan panolarda çoklu birim malzeme kaybı mevcuttur. Birim malzeme kayıplarının görülmeye başlandığı üst sınır kısmındaki özgün çini ve sırlı tuğlalarda birim malzemelerde de parça kayıpları görülmektedir.

Çatlak: Kapı açıklığında, batı tarafının zemine yakın alt kısmında kalan çinilerde tuz çıkışlarına bağlı olarak gelişen kılcal sır çatlakları görülmektedir. Benzer sorun giriş koridorunda kuzeyde kalan duvar panolarındaki turkuaz sırlı yüzeylerde de izlenmektedir. Bu bölümde yoğun tuz çıkışına bağlı genele yaygın yoğun kılcal çatlaklar görülmektedir (Resim 5.346, 5.347, 5.348).

Resim 5. 346 Türbe, giriş koridor, kuzey yan kuşaklar, sır çatlağı.

Resim 5. 347 Türbe, giriş koridor, kuzey üst pano, sır çatlağı.

Resim 5. 348. Türbe, geçiş kapı, batı alt taraf, sır çatlağı.

Yüzeysel kirlilik: Kapı açıklığı üzerindeki sivri kemerde düğüm düzenlemeli ve dışa taşkın ikinci kuşağında net olarak anlaşıldığı üzere mevcut çinilerin ve geri kalan tamamlama yapılmış yüzeylerde yüzeysel kirlilik mevcuttur (Resim 5.349).

Resim 5. 349. Türbe, geçiş kapı, batı alt taraf, yüzey kirliliği.

Yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma: Koridor kuzey cephe üst panosunda sırsız tuğla yüzeylerin tamamını kaplayacak şekilde yüzeysel tabaka (tuzlanma/kristalleşme/çiçeklenme) oluşumu mevcuttur. Ayrıca sırlı tuğla derzleri ve genele yaygın yüzeylerinde de, kılcal çatlaklardan çıkan tuzlanmalar görülmektedir (Resim 5.350, 5.351).

Resim 5. 350. Türbe, giriş koridor, kuzey üst pano, yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma.
Resim 5. 351. Yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma- detay.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Türbe geçiş kapı ve giriş koridor çini ve sırlı tuğlalarında onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, birim malzemede yenileme, tamamlama ve yüzey koruma uygulaması olarak üç tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.5).

Tamamlama: Uygulamalar farklı iki tipte yapılmıştır. İlk uygulama birim malzemede yenileme ile tamamlama tipindedir. Koridor duvarlarındaki sırlı tuğlalara ait parça kayıplarında ve birim malzeme eksikliklerinde herhangi bir tamamlamam yapılmamış olup sadece taşıyıcı duvar üst kısmı örtüye kadar tamamlanmıştır. Bu tamamlamada batı duvar harçla sıvanarak beyaz badana ile boyanmış diğer cephelerde ise sadece tuğla ve derz malzeme kullanılarak tamamlanmıştır (Resim 5.337, 5.338, 5.339).

İkinci uygulama çini eksikliklerinde görülür. Çinilerdeki tamamlamalar sivri kemer karnı üst kısmında ve batı tarafta bulunan ve üstten orta seviyeye kadar uzanan alanda uygulanmış, özgün çinilerin dışında kalan yüzeyde yapılmıştır (Resim 5.352).

Resim 5. 352. Türbe, geçiş kapı kemeri karnı üst kısmı, tamamlama.

Sivri kemerli kapı açıklığının türbeye bakan yüzünde en doğudaki kare tek renk turkuaz çini karoların zeminden yukarıya kadar yaklaşık on bir karolu alanda ve hemen bitişiğindeki geometrik düzenli ilk kuşakta da aynı seviyede alçı ile tamamlama yapılmıştır. Rumi düzenlemeli iç kuşakta ise zeminden kapı açıklığı ortasına kadar olan seviyede alçı malzeme ile tamamlama yapılmıştır. Aynı seviyede ikinci kuşakta da dışa çıkıntılı köşelerde görülen parça kayıpları ve kapı kuşaklarının batı tarafında ise zemine yakın bir karolu mesafede görülen parça kayıplarında da harçlı tamamlanmıştır (Resim 5.353).

Resim 5. 353. Türbe, geçiş kapı, tamamlama.

Yapılan tamamlama uygulamaları, birim malzeme kayıpları, aşınma-ufalanma, kenar köşe kayıplarından doğan eksikliklerin giderilmesi şeklindedir. Yapılan tamamlamalar işçilik açısından bakıldığında özgün çinilerle hem yüzey seviyede yapılmış olan tamamlamalar söz konusudur.

Resim 5. 354. Türbe, geçiş kapı kemerinin doğu tarafı, tamamlama.

Ayrıca birim malzeme formlarına bire bir uyan, sınırları ve derz izlerine dikkat edilen özenli bir tamamlama olduğu anlaşılmaktadır. Ancak renkler özgünüyle bire bir aynı tonlarda olup yanıltıcıdır (Resim 5.354).

Yüzey koruma uygulaması: Kapı çevresi ile koridor duvarı çini ve sırlı tuğlalarında, özgün birim malzemedeki eksik kısımların tamamlandığı tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı, restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulmalar yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları olarak görülmektedir (Tablo 5.5).

Yüzey boya ayrılmaları ve solmaları: Kemerde batı taraf zemin seviyesinde ve doğu tarafta ise rumi düzenlemeli içteki ilk kuşağın açıklık orta seviyesinden başlayarak zemine kadar devam eden ve tamamlama yapılan hattı devam edecek şekilde boyanan yüzeylerde boya kabarma ve ayrılmaları görülmektedir (Resim 5.355, 5.356).

Resim 5. 355. Türbe, geçiş kapı, doğu taraf, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.

Resim 5. 356. Türbe, geçiş kapı, batı taraf alt seviye, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.

Sivri kemer çinileri

a. Pano bozulmaları;

Kemerde bulunan turkuaz, patlıcan moru ve kobalt mavi renkli özgün çinilerin tamamına yakını günümüze ulaşabilmiştir. Pano bozulmaları, birim malzeme kaybı şeklinde karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Birim malzeme kaybı: Kemerinin kuzey taraf sağ ve sol kenarlarında bulunan rumili ve tepelik motifli ince ve daha kalın kuşaklarında ve bu kuşakları çevreleyen ince turkuaz kuşak çinilerinde, zeminden sandukalar üst seviyesine kadar birim malzeme kayıpları görülmektedir (Resim 5.357). Güney taraftaki alt köşe çinilerinde kuşakları sınırlayan turkuaz çinilerde zeminden iki karo yukarda başlayan ve iki karo kadarki seviyede görülen birim malzeme kayıpları gözlemlenmektedir (Resim 5.358).

Mevcut halde, kemerdeki özgün çiniler büyük oranda korunmuş, eksiklikler alçı ile tamamlanmış ve özgün renklerde boyanarak bütünlük sağlanmıştır.

Özgün çiniler yüzey doku, sır rengindeki ton ve parlaklık gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir.

Resim 5. 357. Türbe, sivri kemer, kuzey taraf, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 358. Türbe, sivri kemer, güney taraf, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulma parça kaybı, çatlaklar, yüzey kirliliği ve yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma ve şeklinde dört tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Parça kaybı: Kemerin mevcut çinilerinde parça kaybı kuzey ve güney tarafında zemine yakın alt köşelerinde turkuaz çini şeritlerde kuzeyde yıldız

düzenlemeli patlıcan moru kuşağın zemine bitişik en alt kenarında parça kayıpları bulunmaktadır (Resim 5.359).

Resim 5. 359. Tübe, sivri kemer, kuzey taraf, parça kaybı.

Kemerin batı yüzünde yer alan ve kazıma (sahte mozaik) teknikli patlıcan moru kuşaklarla çevrelenen üs bölümdeki kabara köşeliklerinde de parça kayıpları mevcuttur.

Kemerdeki parça kayıpları, tamamlama boyasının dökülmesinden dolayı uzaktan açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Batı yüz kabara köşeliklerinde ve güney kemer ayağında turkuaz çinilerde yapılan tamamlamalar, yakından incelendiğinde renk ve sır parlaklık farkı ile ayırt edilmektedir (Resim 5.360).

Resim 5. 360. Tübe, sivri kemerli geçiş kapı, doğu yüz, birim malzeme kaybı.

Çatlak: Kemerin doğu yüzü kuzey tarafındaki çinilerde tuz çıkışlarına bağlı olarak gelişen kılcal sır çatlakları görülmektedir.

Çatlaklar sanduka seviyesinden başlayıp kitabe yazı köşeliklerinde yer alan kabara seviyesine kadar uzanan kenarlardaki turkuaz çini şeritlerde ve tepelik motifli düzenlemeye sahip ikinci kuşak çinilerinde yüzeye yaygın olarak görülmektedir (Resim 5.361). Çatlaklar, beyazımsı renkteki çiçeklenme oluşumları izlenerek tespit edilmiştir.

Resim 5. 361. Tübe, sivri kemer, doğu yüz, kuzey taraf, çatlak.

Ayrıca kemerin batı yüz kabara köşeliklerindeki düğüm düzenlemeli alanlardaki turkuaz çinilerde daha net fark edilen çini hamurunu da etkileyen derin çatlak ve kırıklar görülür (Resim 5.56).

Yüzeysel kirlilik: Kemerin özellikle kazıma çini (sahte mozaik) teknikteki kuşaklarının beyaz zeminlerindeki renk değişiminden özgün çiniler ile tamamlama yapılmış yüzeylerin tümünde yüzeysel kirlilik oluşumu anlaşılmaktadır (Resim 5.362).

Resim 5. 362. Tübe, sivri kemer, doğu yüzey, yüzey kirliliği.

Yüzeysel tabaka oluşumu/ çiçeklenme tuzlanma: Kemerin, doğu yüzü kuzey tarafındaki çinilerin sanduka seviyesinden başlayıp kitabe yazısının köşeliklerinde yer alan kabara seviyesine kadar uzanan turkuaz çini şeritlerde ve aynı bölgedeki tepelik motifli düzenlenmiş ikinci kuşak çinilerinde yüzeye yaygın olarak tuz çıkışları görülmektedir Tuz çıkışı oluşumları özgün çinilerde hamur ve sır çatlaklarına, tamamlanan alanlarda ise dolgu harçlarının özgün parçalardan ayrılmasına ve boya kabarmalarına yol açmıştır (Resim 5.363).

Resim 5. 363. Türbe, Sivri Kemer, Doğu yüz, Kuzey taraf, Tuz çıkışı detay.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Tespit edilen sorunlar, tamamlama ve yüzey koruma olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.5).

Tamamlama: Türbe kemeri kuzeyi-güneyinde zemine yakın kısımlarından başlayarak yukarıya doğru özellikle kuzey dış köşe kuşaklarında sanduka seviyesine kadar olan parça kaybı, birim malzeme kaybı gibi eksiklikler onarımlarda alçı-harç ile tamamlanmıştır. Tamamlamalar özgün çinilerle eş yüksekliktedir. Tamamlanan yüzeyler özgün çinilere yakın renklerde boyanmıştır. Tamamlamalarda çini form, sınır ve derz boşluklarına dikkat edilmiştir.

Tamamlama işlemleri, sır yüzeyindeki parlaklık farkı ve renklendirmede kullanılan ton farkı sayesinde fark edilebilmektedir (Resim 5.364).

Resim 5. 364. Sivri kemer, tamamlama.

Yüzey koruma uygulaması: Türbenin kemer özgün çinilerinde ve ayrıca mevcut eksikliklerin tamamlamasında kullanılan yüzeylerin tamamında yüzey koruma uygulaması yapıldığı ilgili restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulmalar yüzey boya ayrılmaları ve solmaları tipinde tespit edilmiştir (Tablo 5.5).

Yüzeyde boya ayrılmaları ve solmaları: Kemer, güney ve özellikle kuzey tarafının zemine yakın alt kısımlarındaki yıldız düzenlemeli patlıcan moru ve turkuaz renkli kuşak çinilerinde yapılan tamamlamalarda boyanın yüzeyden kabarması, ayrılması ve dökülmesi şeklinde bozulmalar görülmektedir (Resim 5.365, 5.366). Bu bozulmaların, eriyebilir tuzların kristalize olurken malzeme içerisindeki yarattığı baskıyla en zayıf olan yüzey tabakasını zorlamasıyla meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Resim 5. 365. Türbe, sivri kemer, kuzey taraf alt kısım, yüzey boya ayrılmaları.
Resim 5. 366. Türbe, sivri kemer, doğu yüzey, güney taraf alt kısım, yüzey boya ayrılmaları.

Duvar ve güney-batı pencere şebeke çinileri

a. Pano bozulmaları;

Türbe mekânı güney, kuzey ve batı duvarlarındaki panolarda kullanılan turkuaz tek renkli altıgen özgün çinilerin tamamına yakını günümüze ulaşabilmiştir.

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı ve pano bağlantı/derz malzeme sorunları olarak üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Taşıyıcı sorunu: Türbe güney ve batı pencere şebekelerinde taşıyıcı sorunları yaşanmıştır.

Güney pencere şebekesi hankah kuzey eyvana açılmaktadır. Şebekeler her iki yönde de 1981 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı sırasında kısmen parçalanarak tahrip edilmiştir (Önge, 1984: 284,286). Bu olay üzerinde özgün turkuaz ve patlıcan moru çinilerin bulunduğu pencere şebekesinin orta yakın batı kısmı kırılmış, çinilerde taşıyıcı ile birlikte parçalanmıştır.

Resim 5. 367. Türbe, batı pencere Şebekesi, (R.Ö.) (V.B.M.).

Resim 5. 368. Türbe, batı pencere Şebekesi.

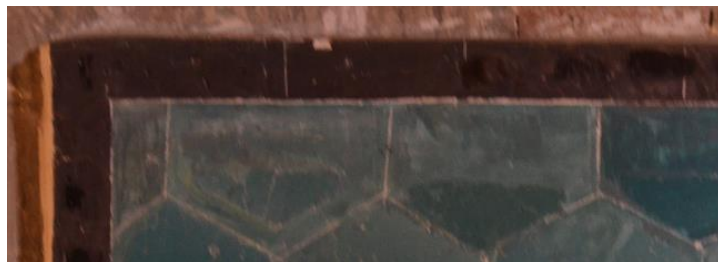
Eski tarihli resimlerden batı pencere Şebekesinin zerindeki ĉiniler ile birlikte ağır tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Bu kayıplar sonraki onarımlarda tümlenerek üzeri boyanmış ve özgün ĉinilerle pano bütünlüğü sağlanmıştır (Resim 5.367, 5.368).

Pencere Şebekeleri sonraki onarımlarla özgün form, lĉ ve renklerine bire bir uygun şekilde, bazı yerlerde özgün ĉini, bazı yerlerde ise boyanarak tamamlanmış ve bugünkü mevcut halini almıştır (Resim 5.369).

Resim 5. 369. Türbe, güney pencere Şebekesi.

Birim malzeme kaybı: Türbe duvarlarında yer alan ĉinilerinin büyük ĉođunluđu özgün olmasına karşın kuzey, batı ve güney duvarlarındaki ĉini panolarda birim malzeme kayıpları görülmektedir.

Resim 5. 370. Türbe, kuzey duvar, sağ pano, birim malzeme kaybı.

Kuzey duvarda sağ panoyu üstten çevreleyen patlıcan moru çini şeridin sol üst köşesinde birim malzeme kaybı bulunmaktadır (Resim 5.370). Güney duvarda pencere üstündeki çinilerde alt ve üst sırada bulunan yaklaşık yirmi yarım karo birim malzeme kaybına uğramıştır. Aynı hizadaki panoyu üstten ve alttan sınırlayan patlıcan moru şerit çinilerde de kayıp görölmektedir (Resim 5.371).

Resim 5. 371. Törbe, güney duvar, pencere üstü, birim malzeme kaybı.

Batı duvar ortasında kapı açıklığı üstündeki çinilerde, sağ ve sol köşedeki karolarda ve sınırlayan şerit çinilerde, kapı sol taraftaki patlıcan moru çinilerin kapı açıklığı üstünden ortasına kadar olan çinilerde kayıplar mevcuttur (Resim 5.372, 5.373).

Resim 5. 372. Törbe, Batı duvar, kapı üstü, Birim malzeme kaybı.

Resim 5. 373. Törbe, batı duvar, kapı sol taraf, Birim malzeme kaybı

Onarımlar sırasında panolardaki özgün çiniler korunmuş, eksiklikler alçı-harç ile tamamlanmıştır. Tamamlanan yüzeyler özgün çiniler rengine oldukça yakın

tonlarda renklendirilmiştir. Özgün çiniler yüzey doku, sır rengindeki ton değişimleri gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.373).

Türbede güneydeki ve batıdaki pencere şebekelerinde de birim malzeme kaybı görülür.

Şebekelerin köşeliklerindeki özgün çinilerin tamamına yakını günümüze sağlıklı olarak ulaşmışken güneydeki şebekenin ortaya yakın batı kısmında ve batı şebekenin ise orta kısmında birim malzeme kaybı görülmektedir. Mevcut haliyle tüm kayıplar alçı ile tamamlanmış, aynı tonlarda boyanmıştır. Boyama işlemi çok yakın tonlarda olduğundan ayırt edilmesi güçtür.

Pano bağlantı/taşıyıcıdan ayrılma: Günümüzde olmasa bile, restorasyon öncesi eski fotoğraflara göre, muhtemelen nem ve tuzlanmaya bağlı olarak çini panolarda kayıpların bulunması, bu dönemde çini panolarda bağlantı sorunlarına bağlı taşıyıcıdan ayrılmaların yaşandığını göstermektedir. Bozulma batı duvar sol panoda, güney duvar sağ panonun zeminden yukarı yarısında ve kuzey duvarda sağ ve sol panolarda görülmüştür (Resim 5.374)

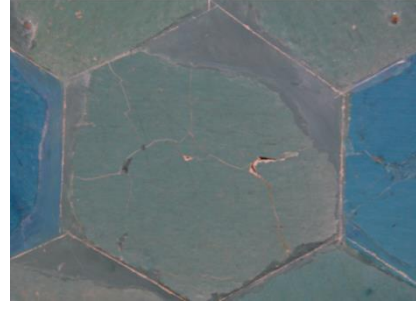

Resim 5. 374. Türbe, kuzey-güney-batı duvarlar, pano bağlantı/taşıyıcı sorunları.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar çatlak-kırık ve parça kaybı olmak üzere iki tipte karşımıza çıkar (Tablo5).

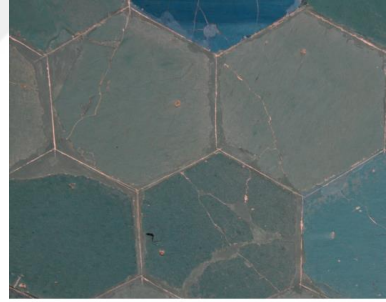
Çatlak-kırık: Kuzey duvarda sol pano üstten üç sıra karoda genele yaygın yüzey sır çatlakları, alttan dördüncü sıradaki soldan üçüncü karoda çinide kırık (Resim 5.375), üstten beşinci sırada ve sağdan dördüncü karoda yine çinide hamura ulaşan bir kırık ve devamında çatlaklar bulunur (Resim 5.376).

Resim 5. 375. Türbe, kuzey duvar, sol pano, kırık.

Resim 5. 376. Türbe, kuzey duvar, sol pano, kırık-çatlak.

Kuzey duvar sağ pano üst kısmı ve kapı kenarı kısımda çok yoğun görülmek üzere tüm yüzeyde genele yaygın kılcal sır çatlakları görülmektedir (Resim 5.377, 5.378). Batı duvar sol pano, sağ alt köşe kapı hizasındaki tüm çinilerde yoğun çatlaklar görülmektedir. Çatlak ve kırıkların, onarım öncesinde panoların taşııcıdan ayrılmasına yol açan sorunlarla meydana geldiği, onarımlar sırasındaki dolgu ve tamamlamalarla bunların büyük oranda giderilmeyse çalışıldığı ancak kırıkların veya yerinden ayrılan kırık parçaların yerlerine yerleştirilmeleri sonrasında bunlara müdahale edilmeden bırakılmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Resim 5. 377. Türbe, kuzey duvar, sağ pano, yüzey çatlak.

Resim 5. 378. Türbe, kuzey duvar, sağ pano, çatlak detay.

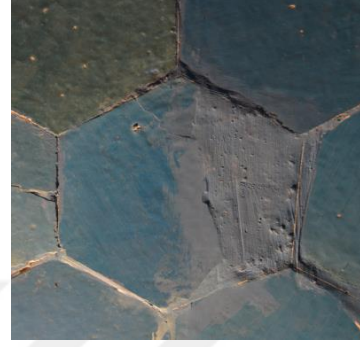
Parça kaybı: Güney duvarda sağ panonun alttan altı sıra çini karonun nerdeyse tamamında ve pencere üstünde kalan (ortadaki) karoların tamamının kenarlarında parça kayıpları bulunur (Resim 5.379).

Resim 5. 379. Türbe güney duvar, pencere üstü, parça kaybı.

Kuzey duvarda sol panonun sağ ve sol üst köşesindeki karolarda (Resim 5.380), alttan besinci ve yedinci sıranın soldan üçüncü (Resim 5.381) ve dördüncü karolarında, sağ panonun ise en üst sıra karoların tamamında büyük parça kayıpları bulunmaktadır. Bunlar dışında pano çinilerinin genelinde kenarlarda küçük parça kayıpları da mevcuttur.

Resim 5. 380. Tübe, kuzey duvar, sol pano sol köşe, parça kaybı.

Resim 5. 381. Tübe, kuzey duvar, sol pano, parça kaybı.

Batı duvar sol pano üst kısımda, kapı kenarında ve kapı üstü çinilerde daha büyük boyutlu olmak üzere pano çinilerinin genele yakınında parça kayıpları görülür (Resim 5.382, 5.383). Sağ panoda ise kapı üstü çinilerin hizasındaki karolarda parça kayıpları bulunmaktadır (Resim 5.384, 5.385).

Resim 5. 382. Tübe, batı duvar, sol pano, parça kaybı.

Resim 5. 383. Tübe, batı duvar, sol pano, parça kaybı.

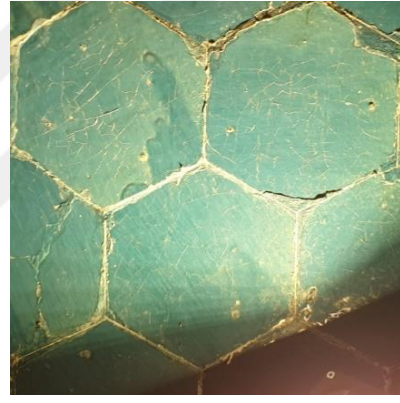
Resim 5. 384. Tübe, batı duvar, kapı üstü, parça kaybı.

Resim 5. 385. Tübe, batı duvar, sağ pano, parça kaybı.

Pencere şebekelerinde batı duvardaki şebekenin tamamında ve güney pencere şebekesinde ise sivir kemeri kuşatan patlıcan moru kuşakta ve şebekenin ortaya yakın sol kısmında olmak üzere parça kaybı mevcuttur.

Duvar ve pencere şebeke çinilerindeki parça kayıpları farklı sebeplerden dolayı (Vandalizm, zaman, nem vb.) farklı ölçülerde ve farklı alanlarda olduğu anlaşılmaktadır. Tüm kayıplar son restorasyonda alçı-harç malzeme ile tamamlanarak üzeri özgün çinilerle pano bütünlüğü sağlayacak biçimde boyanmıştır.

Yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma: Türbe güney duvar sağ pano sağ alt köşe ve batı duvar sol duvar sol alt köşe birleşiminde bulunan ve alttan yaklaşık üç-dört özgün çini sırasını kapsayacak şekilde hem derzlerde hem de çinilerde oluşan kılcal çatlaklardan tuz çıkışları görülmektedir (Resim 5.386, 5.387).

Resim 5. 386. Türbe, güney-batı duvar birleşimi, çiçeklenme-tuzlanma.

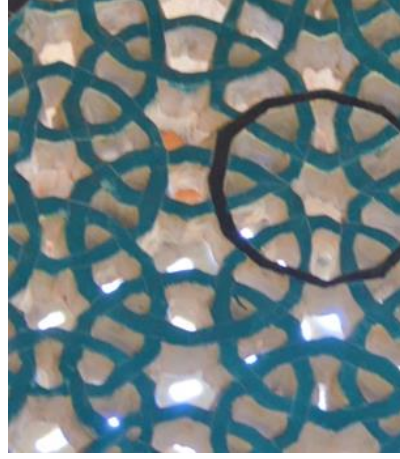
Resim 5. 387. Türbe, güney duvar sağ pano ağ alt köşe, çiçeklenme-tuzlanma.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Bozulmalar tamamlama, yüzey koruma uygulaması ve Vandalizm olmak üzere üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Tamamlama: iki tipte tespit edilmiştir. İlk uygulama birim malzemede yenileme ile tamamlama, ikinci uygulama ise alçı-harç ile tamamlama ve renklendirme uygulamasıdır.

Birim malzemede yenileme ile tamamlama uygulaması pencere şebekelerinde güney ve batı cephelerde görülmektedir. Güney cephe şebekenin sol tarafa yakın orta alanı 1981 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı esnasında kırılmıştır (Resim 5.388).

Resim 5. 388. Türbe, batı pencere şebekesi, tamamlama.

Batı şebekede görülen bozulmanın bakımsızlığa ve üst örtüden gelen neme bağlı geliştiği anlaşılmaktadır. Yenilemeler güney ve batı cephelerde taşıyıcı sorunlarını kapsayacak ölçüde yapılmış, güney cephede yenilenen taşıyıcı yüzeyi özgün çinilere çok yakın özellikte ki birim parçalarla yenilenmiştir.

İkinci uygulama, kuzey duvar sağ panoyu üstten çevreleyen patlıcan moru çini şerit sol üst köşede (Resim 5.66), kuzey duvar sol panonun sağ ve sol üst köşesindeki karolarda (Resim 5.76), alttan besinci ve yedinci sırada soldan üçüncü (Resim 5.77) ve dördüncü çini karolarda, sağ panonun ise en üst sıra karolarda görülür. Duvarlarda büyük ölçülü tamamlamalar mevcuttur ancak panoda genele yaygın olarak çinilerinin kenarlarında tamamlamalar görülmektedir (Resim 5.389).

Resim 5. 389. Türbe, kuzey duvar, sol pano, tamamlama

Güney duvar pencere üstü çinilerinin alt ve üst sırada bulunan yaklaşık yirmi yarım karoda, aynı hizada olup panoyu üstten ve alttan sınırlayan patlıcan moru şerit çinilerde de tamamlamalar görülmektedir (Resim 5.67). Güney duvar sağ pano alttan altı sıra çini karonun nerdeyse tamamında ve pencere üstü orta karoların tamamının kenarlarında tamamlama uygulanmıştır (Resim 5.67, 5.75).

Batı duvar ortasındaki kapı üstü çinilerin sağ ve sol köşedeki karolarda ve sınırlayan şerit çinilerde, kapı sol taraftaki patlıcan moru çinilerin kapı üstünden kapı ortasına kadar olan çinilerde tamamlama mevcuttur (Resim 5.79, 5.80). Batı duvar sol pano üst kısmında, kapı kenarında ve kapı üstü çinilerde daha büyük boyutlu olmak üzere pano çinilerinin genele yakınında da tamamlamalar görülür (Resim 5.78, 5.79). Sağ panoda ise kapı üstü çinilerin hizasındaki karolarda tamamlama uygulanmıştır (Resim 5.80, 5.81).

Tamamlama uygulaması şebekelerde ve duvar çinilerinde farklı bir üslupla yapılmıştır. Duvardaki karo çinilerdeki parça kaybı, birim malzeme kaybı gözetilmeden, yani karo şekillerinin önce biri sonra diğer şeklinde ve ara derzleri birim malzeme boyutları ve kenarları gözetilerek değil; araları alçı dolgu üzeri gelişigüzel tek bir tonda boyanarak yapılmıştır. Bu uygulama sonucunda uzaktan genel bir bütünlük oluşmuş gibi görünse de biraz yaklaşıldığında çalışmanın özensizliği belli olmaktadır. Bunun nedeni onarım öncesinde kenar ve köşe kayıplarının ve beklide yerinden ayrılan parçaların hem yüzey birliği gözetilmeden yerleştirilmesi, eksikliklerin tamamlanırken birim çiniler çok iyi gözetilmeden yapılması olabilir. Nitekim bu uygulamalar sonucu dekorasyon bütünlüğü büyük oranda bozulmuş ve onarımın kalitesiz olmasına yol açmıştır (Resim 5.84).

Şebeke çinilerindeki uygulamalar ise duvar panolarından farklı ve daha özenlidir. Buradaki tamamlama işlemleri, özgün çinilerle hem yüzey ve birim çini boyut ve kenarları özenli yapılmıştır; bu yüzden tamamlanan alanlar özgün çinilerden sır yüzeyindeki parlaklık farkı ve renklendirmede kullanılan az miktar ton farkı sayesinde yakıdan incelendiğinde fark edilebilmektedir. Tamamlamalar genel görünüşte bütünlüğünü sağlamıştır.

Yüzey Koruma uygulaması: Türbe duvarları ve pencere şebeke özgün çinilerinde ve ayrıca mevcut eksikliklerin tamamlamasında kullanılan yüzeylerin tamamında yüzey koruma uygulaması yapıldığı ilgili restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Vandalizm: Bozulma 1981 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı esnasında yaşanmıştır (Önge, 1984: 284,286). Olayda güney pencere şebeke çinileri hedef alınmıştır. Hankahtan camiye geçmek isterken yaşanan olay sırasında üzerinde özgün turkuaz ve patlıcan moru çinilerin bulunduğu pencere şebekesinin orta kısım kasti

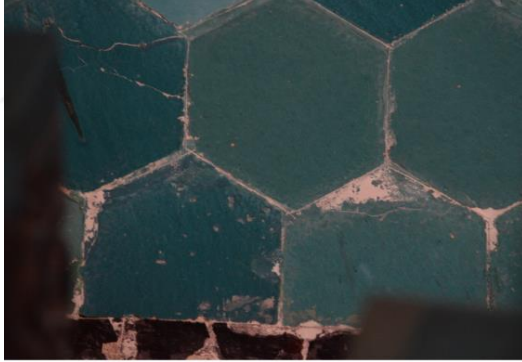
olarak hırsız tarafından kırılmış ve üzerindeki çiniler de taşıyıcı ile birlikte şebekeden ayrılmıştır.

Pencere şebekesi sonraki onarımlarda bugünkü mevcut halini almıştır. Şebeke özgün form, ölçü ve renklerine birebir uygun şekilde kısmen özgün çinilere çok benzeyen malzemeyle kısmen ise harçlı tamamlama ve boyanarak tamamlanmıştır (Resim 5.65).

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulmalar onarımlarla yapılmış tamamlama alanlarında yüzeyde boya kabarmaları, ayrılmaları ve kayıpları olarak karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Yüzeyde boya ayrılmaları ve solmaları: Türbenin batı duvarında sol pano, kapı yanı hizasında ve kuzey duvar sağ ve sol panoda zemine yakın alt sıra karolarının eksikliklerinde uygulanan tamamlama ve sonrasında yüzeylerde kullanılan renklerde yüzey boya ayrılmaları ve dökülmeleri görülmektedir (Resim 5.390, 5.391).

Resim 5. 390. Türbe kuzey duvar, sağ pano alt sıra, yüzeyde boya ayrılmaları ve kayıpları.
Resim 5. 391. Türbe, batı duvar, sol pano kapı yanı, yüzeyde boya ayrılmaları ve kayıpları.

Türk üçgeni, kubbe kasa ve kubbe çinileri:

a. Pano bozulmaları;

Türk üçgenlerinde, kubbe kasağında ve kubbesinde kullanılan turkuaz, siyaha yakın patlıcan moru çini ve sırsız tuğlaların çoğu özgün haliyle günümüze ulaşabilmiştir. Çinilerdeki pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Birim malzeme kaybı: Türk üçgenlerinin batı duvar orta hizasında kalan pencere şebekesi etrafını çevreleyen kare kuşak çinilerinin üst kısmında ve sağ

yanındaki üçgen formlu kuşağın ise sol üst yarısında bulunan özgün çinilerde birim malzeme kaybı mevcuttur (Resim 5.392).

Resim 5. 392. Türbe, Türk üçgeni, birim malzeme kaybı, (V.B.M.).

Üç kuşak düzenlemeli kubbe kasnağında dıştaki ince kuşağın batı pencere üstüne ve sol yanına denk gelen kısımda birim malzeme kaybı yaşanmıştır. Ayrıca kasnağı içten ve dıştan kuşatan turkuaz ince şeritlerde ve patlıcan moru kıvrık dal düzenlemeli kuşakta genele yaygın birim malzeme kayıpları mevcuttur (Resim 5.393).

Resim 5. 393. Türbe, kubbe kasnağı, turkuaz şeritler, birim malzeme kaybı.

Mevcut haliyle Türk üçgenlerinde ve kubbe kasnağındaki özgün çiniler büyük oranda korunmuş, eksiklikler alçı-harç ile tamamlanmış ve renklendirilerek bütünlük sağlanmıştır. Çok yakın tonlarda yapılan tamamlamalarda özgün çiniler yüzey parlaklığı, sır rengindeki ton değişimleri gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.90, 5.91).

Resim 5. 394. Türbe, Türk üçgenleri, batı pencere üstü kısım, birim malzeme kaybı detay.

Resim 5. 395. Türbe, Türk üçgenleri, kubbe kasnağı, kubbe çinileri genel.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar parça kaybı, çatlak-kırık olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.5).

Parça kaybı: Türk üçgeni, kubbe kasnağı ve kubbenin mevcut çinilerinde parça kaybı görülmektedir. Parça kayıpları genellikle çinili pano ve kuşakların birleşim yerlerinde görülmektedir (Resim 5.396, 5.397).

Resim 5. 396. Tübe, Türk üçgeni, güney cephe köşe birleşimi, parça kaybı.

Resim 5. 397. Tübe, Türk üçgeni, batı cephe, parça kaybı.

Kubbe kasnağını oluşturan yazı düzenlemeli panoların birleşim kenarlarında görülen bozulma kubbe göbeğinde de zemindeki turkuaz çinilerin köşelerinde mevcuttur (Resim 5.398, 5.399).

Resim 5. 398 Tübe, kubbe kasnak, pano birleşim kenarları, parça kaybı.

Resim 5. 399. Tübe, kubbe göbek, parça kaybı.

Mevcut haliyle tüm parça kaybı görülen kubbe geçiş elemanlarında ve kubbe özgün çinilerinde eksiklikler alçı-harç ile tamamlanmış ve renklendirilerek bütünlük sağlanmıştır.

Çatlak-kırık: Güney ve batı cephe Türk üçgenlerinde, kubbe kasnağındaki panoların birleşim yerlerinde görülen parça kayıplarının bulunduğu alanlardaki turkuaz çini yüzeylerde çini hamuruna kadar inen hamur ile sır çatlak ve kırıkları görülmektedir (Resim 5.396, 5.397, 5.398).

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Bozulmalar tamamlama ve yüzey koruma uygulamaları olarak tespit edilmektedir (Tablo 5.5).

Tamamlama: Türbe Türk üçgenlerinin batı duvar pencere şebeke etrafını çevreleyen kare kuşak çinilerinin üst kısmında ve sağ yanındaki üçgen formlu kuşağın ise sol üst yarısında bulunan eksiklikler tamamlanmıştır (Resim 5.392).

Kubbe kasnağını oluşturan yazı düzenlemeli panoların birleşim kenarlarında, kasnağın dıştaki ince kuşağın batı pencere üstüne ve sol yanına denk gelen kısımdaki eksikliklerde, ayrıca kasnağı içten ve dıştan kuşatan turkuaz ince şeritlerde ve patlıcan moru kıvrık dal düzenlemeli kuşakta tamamlama uygulanmıştır (Resim 5.392, 5.398). Kubbe göbeğinde de zemindeki turkuaz çinilerin köşelerindeki eksikliklerde de tamamlama mevcuttur (Resim 5.399). Mevcut haliyle kubbe elemanlarındaki eksik çiniler veya çini parçalarındaki eksiklikler alçı ile tamamlanmış, tamamlamalar boyanmış ve özgün çinilerle pano bütünlüğü sağlanmış ve pek çok küçük alanlarda da uygun renklerde rötuşlar yapılmıştır.

Yapılan uygulamalar incelendiğinde iki önemli eksiklik öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, kubbe kasnağında (Resim 5.393) düz şeritlerde yapılan tamamlamalarda takip edilmektedir. Uygulamada düz şeritlerdeki eksik alanlar, gelişigüzel harç dolgusu yapılmış; aynı zamanda ve daha da önemlisi derz çizgileri hem şeridin alt ve üstünde hem de birim çini aralarında belirtilmeden yapılmış olmasıdır. Uzaktan çok takip edilemese de dikkatli bakıldığında bu eksiklikler hem dekorasyona özen gösterilmeyen bir tutumu ve hem de özensiz bir uygulama yaklaşımını işaret etmektedir.

Diğer bir uygulama Türk üçgenlerini dolaşan kuşakta görülmektedir (Resim 5.394, 5.399). Burada ilkinde göre, örneğin patlıcan moru tepelik biçimli birim çini kayıpları özgünle hem yüzey bir harçla tamamlanmıştır; ancak tepelikler ile etrafındaki turkuaz çinilerin birleşim yerlerindeki derz çizgileri oluşturulmadan bırakılmıştır. Bu uygulama tamamlamada belki işçilik olarak ilkinden daha özenli bir tutumu gösterse de, boyama eksiklikleri ile birim çini ve özgün dekordan uzaklaşan yanıyla başarılı bir uygulama olarak gösterilemez.

Yüzey koruma uygulaması: Türbe Türk üçgenleri, kubbe kasnağı ve kubbe özgün çinilerinde ve eksik kısımların tamamlandığı tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı, restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Sanduka çinileri

a. Pano bozulmaları;

Türbe sandukalarında kullanılan turkuaz, patlıcan moru ve siyah özgün çinilerin büyük bir çoğunluğu günümüze ulaşabilmiştir (Tablo 5.5). Çinilerdeki pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar.

Birim malzeme kaybı: Türbede ikinci ve üçüncü sandukaların başucu kitabelerinin üst yarısı, dört, beş ve altıncı sanduka başucu kitabelerinin tamamı birim malzeme kaybına uğramıştır (Resim 5.400). İkinci sandukanın ayakucu kitabelerinin tamamı, beşinci sandukanın da büyük çoğunluğu birim malzeme kaybına uğramıştır (Resim 5.401).

Resim 5. 400 Türbe, ikinci ve üçüncü sanduka, başucu kitabeleri, birim malzeme kaybı.
Resim 5. 401. Türbe, ikinci ve beşinci sandukalar, ayakucu kitabeleri, birim malzeme kaybı

Sandukaların gövde kısımlarında bulunan özgün çiniler kısmen korunarak günümüze ulaşmış, eksik kısımlar ise son onarımlarda tamamlanmıştır. Sandukalardan birinci, ikinci ve üçüncü sanduka kaidelerinde zemine yakın turkuaz çini şeritlerde ve köşelerde birim malzeme kaybı görülür (Resim 5.402).

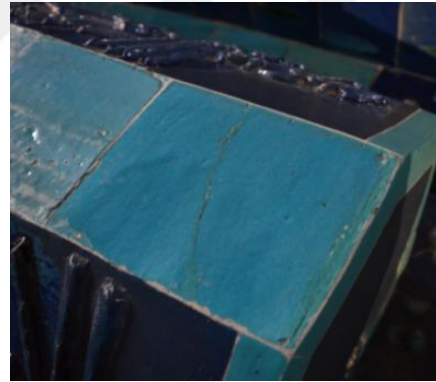
Resim 5. 402. Türbe, birinci sanduka baş taraf, birim malzeme kaybı.
Resim 5. 403. Türbe, beşinci sanduka alt taraf, birim malzeme kaybı.

Dört, beş ve altıncısında kaide kısmında, çinilerin tamamına yakınında kayıplar olmuştur (Resim 5.403). Mevcut haliyle sandukalardaki özgün çinilerin yarıya yakını korunduğu söylenebilir; eksiklikler, son onarımlarda alçı ile tamamlanmış ve yüzeyler renklendirilerek özgünle birebir tamamlama yapılmıştır. Özgün çiniler yüzey doku, sır rengindeki ton değişimleri ve onarımlarda meydana gelen bozulmalarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.400, 5.402).

b. Malzeme bozulmaları;

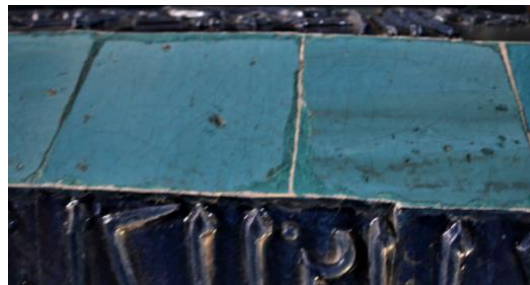
Bozulmalar çatlak-kırık, parça kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.5).

Çatlak-kırık: Sanduka çinilerinde hem hamur hem de sır yüzeylerde kırık ve çatlaklar görülmektedir. Altıncı sandukanın ayakucu aynası çinilerinde sol alt köşede kalan karoda çini hamuruna kadar ulaşan bir kırık, ikinci sandukanın gövde (kapak yan ayna) kısmının baş tarafındaki ilk çini karosunda çini hamuruna kadar ulaşan derin çatlak ve altıncı sanduka gövde üstü turkuaz çini karolarda genele yaygın kılcal sır çatlakları mevcuttur (Resim 5.404, 5.405, 5.406).

Resim 5. 404. Tübe, altıncı sanduka, ayakucu kitabelik kısmı, kırık.

Resim 5. 405. Tübe, ikinci sanduka, gövde üst kısım, çatlak.

Resim 5. 406. Tübe, ikinci sanduka, gövde üst kısım, sır çatlağı.

Çinilerde görülen kırık ve çatlakların tümü onarımlarda dolgu ve tamamlama uygulamasına tabi tutulmuş, dolgu ve tamamlama sonrasında renklendirilerek hem birim çinilerde hem de panolarda bütünlük sağlanmıştır.

Parça kaybı: Parça kayıplarının boyutları bakımından büyük ölçülü olanları, birinci sanduka kaide çinilerinin tüm kenar ve köşelerinde (Resim 5.407), ikinci sandukanın gövde kısmı başucu kitabelik ve devamındaki özgün çinilerin kenar-köşelerinde mevcuttur (Resim 5.408).

Resim 5. 407. Türbe, birinci sanduka, kaide kısmı, parça kaybı.

Resim 5. 408 Türbe, ikinci sanduka, gövde baş taraf, parça kaybı.

Resim 5. 409. Türbe, üçüncü sanduka, gövde alt taraf, parça kaybı.

Resim 5. 410. Türbe, altıncı sanduka, parça kaybı.

Devamında üçüncü sanduka ayakucu kitabelik üst kısım son karoda (Resim 5.409), dördüncü sandukanın kuzey taraf kaide kısmındaki özgün çinilerinde, altıncı sandukanın ayakucu kitabelik üst karosunda ve gövde kısmındaki üst sıra çinilerin kenar-köşelerinde görülmektedir (Resim 5.410).

Bunların haricinde sanduka çinilerinin tamamının hem gövde hem de kaide özgün çinilerinin genele yaygın kenar-köşelerinde parça kayıpları mevcuttur.

Sanduka çinilerindeki parça kayıpları farklı ölçülerde ve genele yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Tüm kayıplar son restorasyonda alçı-harç malzeme ile

tamamlanarak üzeri özgün çinilerle pano bütünlüğü sağlayacak biçimde boyanmıştır.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Bozulmalar tamamlama ve yüzey koruma uygulaması olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.5).

Tamamlama: Sandukalarda hem birim malzeme kaybı hem de parça kaybı görülen tüm bölümlerde gerçekleştirilen bir onarım uygulamasıdır.

Sanduka çinilerinde parça kaybı görülen, ikinci sandukanın gövde kısmı başucu kitabelik ve devamındaki özgün çinilerin kenar-köşelerinde (Resim 5.408), üçüncü sanduka ayakucu kitabelik üst kısım son karoda (Resim 5.409), dördüncü sandukanın kuzey taraf kaide kısmındaki özgün çinilerinde (Resim 5.411), altıncı sandukanın ayakucu kitabelik üst karosunda ve gövde kısmındaki üst sıra çinilerin kenar-köşelerinde oluşan parça kayıplarında tamamlama uygulaması yapılmıştır (Resim 5.410).

Resim 5. 411. Türbe, dördüncü sanduka, kaide kısmı kuzey taraf, tamamlama.

Resim 5. 412. Türbe, beşinci sanduka, ayakucu kitabelik, tamamlama.

Ayrıca birinci, ikinci ve üçüncü sandukaların kaidelerindeki zemine yakın alt turkuaz çini şeritlerde ve köşelerde (Resim 5.407, 5.408), dört, beş ve altıncı sandukaların kaide ve kitabelik kısmındaki çinilerin tamamına yakınında görülen birim malzeme kayıplarında da tamamlama uygulanmıştır (Resim 5.410, 5.411, 5.412).

Alçı-harç ile hem zemin şekilde tamamlanan alanların üzeri boyanmış ve özgün çinilerle pano bütünlüğü sağlanmıştır.

Gerçekleştirilen tamamlamalarda dört farklı uygulama biçimi görülmektedir.

Uygulamalardan ilki, kabartma yazılı çinilerdeki tamamlamadır. Bu uygulamada, sandukada yazı karakterlerinde kayıp olan bölümler özgün birim çini yüzey seviyesi ve ölçüleri (kenar ve köşe büyüklükleri/boyutları) gözetilerek aslına uygun tamamlanmışken, yazının gelişine göre olması gerekli yazı karakterleri tamamlanmamış; böylece görsel bütünlük sağlanmış ama tamamlamada aşırıya kaçılmamıştır (Resim 5.408).

İkinci uygulama biçimi ikinci sanduka kaide kısmında düz karo çinilerdeki birebir tamamlamadır (Resim 5.407, 5.410). Bu uygulamada sanduka ve kaidelerinde yüzey kaplamasını oluşturan tek renkli düz çiniler, özgün form ve renklerine uygun olarak derz çizgileri de verilerek birebir tamamlanmışlardır. Özgüne göre, tamamlanan parçalar düzgün yüzeyleri, örgüne yakın ancak tek bir tonda boyanmaları ve özgündeki sır dokularındaki (engebeleri oluşturan sır kalınlıkları gibi) farklılıklarının olmadığı düz yüzeyler olmasıyla ayırt edilmektedir. Çalışma birebir tamamlama olması yanında belirtmeni sağlanmış olmasıyla başarılı bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü uygulama (Resim 5.412) beşinci sanduka ayakucu aynasında görüldüğü gibi, özgüne göre aynı yüzey seviyesinde eksik kısımların tamamlandığı, ancak kaplamayı oluşturan birim çinilerin belirtilmediği, alçı yüzey ve renklendirme ile bütünlüğün sağlanmaya çalışıldığı uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama (belki de) kaplamayı oluşturan birim çini biçim, boy ve ölçülerin belirlenememesinden kaynaklanıyor olsa gerek; çini ölçü ve sınırları oluşturulmadan sadece görsel bütünlük sağlanması amacıyla yapılmıştır. Ayna içinde kalan çiniler olmasa da kenarları dolanan düz şeritlerin benzerlerinden yola çıkılarak derzlerin belirtilebileceği bu uygulama, hem harç yüzey uyumsuzluğundaki engebeler, hem de düz şeritlerde derz belirtilmemesi ile eleştirilebilir.

Dördüncü uygulama ise dördüncü sandukada görüldüğü üzere desenli düzenlemelerdeki birebir tamamlamalardır. Bitkisel ve geometrik düzenlemeler aslına uygun olarak tüm yüzeyde devam ettirilmiş, yine aslına çok yakın tonlarda renklendirilmiştir. Tamamlamalarda birim çinilerin sınırları, yüzey yükseklikleri, derz boşluklarının görüntülerine dikkat edilerek başarılı bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Ancak renkler ayırt edilemeyecek derecede aynı uygulanmış

olması da görsel bütünlüğün yanında restorasyonun belirtilmesine engel olmaktadır (Resim 5.411).

Yüzey koruma uygulaması: Türbe sanduka özgün çinileri ve eksikliklerin bulunduğu alanlarda yapılan tamamlama yüzeylerinde yüzey koruma uygulaması yapıldığı restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Türbe sandukalarında uygulanan müdahalelerdeki bozulmalar, tamamlama yapılan alanlardaki yüzey boya kabarmaları, ayrılmaları ve kayıpları ile parça kayıpları olarak iki tipte görülmektedir (Tablo 5.5).

Yüzey boya ayrılmaları ve solmaları: Birinci ve ikinci sanduka baş taraf kaide alt kısmında (Resim 5.413) ve üçüncü sanduka güney taraf kaide alt kısmında (Resim 5.414) yapılan tamamlamalarda bozulmalar görülmektedir.

Resim 5. 413. Türbe, bir ve ikinci sandukalar, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Resim 5. 414. Türbe, üçüncü sandukalar, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Dördüncü sanduka kuzey taraf kaide alt kısmında (Resim 5.415), beşinci sanduka kaide kısmının tamamında ve altıncı sanduka güney taraf kaide alt kısmında onarımlarda yapılan tamamlamalar ve renklendirilen yüzeylerde renk kayıpları ve yüzey ayrılmaları mevcuttur (Resim 5.416).

Resim 5. 415. Türbe, dördüncü sanduka, kuzey taraf, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Resim 5. 416. Türbe, beşinci sanduka ayak taraf, yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları.

Parça kaybı: İkinci sanduka baş taraf alt kısım sağ ve sol köşelerde, üçüncü sanduka güney taraf alt kısımlarda ve beşinci sandukaların alt kısımlardaki ki tamamlamalarda parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.417, 5.418, 5.419).

Resim 5. 417 Türbe, ikinci sanduka baş taraf, parça kaybı.
Resim 5. 418 Türbe, nc sanduka güney taraf, parça kaybı.

Resim 5. 419. Türbe, beşinci sanduka ayak taraf sol köşe, parça kaybı.

5.2.3.5. inilerin asli durumuna göre meydana gelen bozulmalar

Türbede ini bezeme kapı açıklığı, koridor ve mekân duvarlarında, sivri kemerinde, batı ve güney pencere şebekelerinde, Türk üçgenlerinde, kubbe kasnağında, kubbede ve sandukalarda olmak üzere altı bölümde karşımızı çıkar.

Bozulmalar genel olarak 4 başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğerk müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ve yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları türbe çinilerinde taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı ve pano bağlantı/derz malzeme sorunu olarak görülmektedir.

Taşıyıcı sorunları, batı ve güney pencere şebekelerinde ve giriş koridorunun tüm üst duvar seviyesinde görülmektedir.

Birim malzeme kayıpları, bozulmanın yoğunluğuna göre sırasıyla türbe kapı açıklık kemerinin karın kısmında ve sol doğu taraf kuşak inilerinde (Resim 5.42, 5.421, 5.422), koridor duvarlarının üst kısımlarının tamamında, pencere şebekelerinden özellikle batı şebekenin sivri kemerli i bölümünün tamamında, sandukaların özellikle kitabelik ve kaide kısımlarında görülmektedir. Türbe

çinilerinin en az birim malzeme kaybı görülen bölümleri kubbe elemanları ve iç mekândaki sivri kemerdir.

Resim 5. 420. Türbe, geçiş kapı sivri kemeri (R.Ö.) (V.B.M.).

Resim 5. 421. Türbe, geçiş kapı sivri kemeri (R.Ö.) (V.B.M.).

Resim 5. 422. Türbe, geçiş kapı sivri kemeri mevcut hali.

Türbe çinilerinde bağlantı/derz malzeme sorunları türbenin kuzey, güney ve batı duvarlarında görülmüştür. Mevcut haliyle duvarlar özgün çinilerinin büyük çoğunluğu günümüze gelmiş durumdadır. Ancak zaman içinde bahsi geçen pano bağlantı/derz malzeme sorunlarının yaşandığı V.B.M. kayıtlarındaki resimlerden anlaşılmaktadır (Resim 5.374).

Malzeme bozulmaları çini çamurunda ve sır yüzeyinde çatlak ve kırık, parça kaybı, yüzey kirliliği ve yüzeysel tabaka oluşumu/tuzlanma çiçeklenme sorunları olarak görülmektedir.

Çini çamurunda ve sır yüzeyinde görülen derin ve yüzeysel kılcal çatlaklar yoğunluklarına göre en çok giriş koridor kuzey duvar sırlı tuğlaları ve iç mekân kuzey duvar panoları olmak üzere tüm duvar çinilerinde, iç mekân kemeri güney ve kuzey taraf zemine yakın alt seviyelerde tespit edilmektedir. Bozulmanın daha az görülmesine rağmen sanduka gövde kısımlardaki özgün çinilerde ve geçiş kapı kemer çinilerinde de kılcal sır çatlakları mevcuttur.

Yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma sorununun kırık-çatlak bozulmalarıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kırık ve çatlakların tuzlanma sonucunda da gerçekleşen bozulmanın bir sonucu olduğu açıktır. Yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanmayı en çok giriş koridor kuzey duvar üst panonun sırsız tuğlalarında yüzeyi tamamen kaplayan pamukçuk şeklinde, sırlı tuğlalarda ise yüzeye yaygın ve çoklu kılcal çatlaklar ve derzlerden taşan tuz kristalleşmesi şeklinde görülmektedir. Güney ve batı duvar birleşimlerinin zemine

yakın alt kesimlerinde ve iç mekân kemerinin güney ve kuzey taraf alt kesimlerinden sanduka seviyesine kadar olan çinilerde de kılcal sır çatlaklarında görülen tuz çıkışları bulunmaktadır.

Yüzeysel kirlilik sorunu giriş koridorda, duvar panolarının kenarlarında, iç mekânda sivri kemer köşeliklerinde kesintisiz kullanılan beyaz zeminli ve patlıcan moru çini düzenlemeli ince kuşaklarda ve geçiş kapı kemerinin örgü düzenlemesinin dışa taşkın kısımlardaki çini yüzeylerde görülmektedir.

Yapıdaki onarım sorunları üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar tamamlama, yüzey koruma uygulamaları ve Vandalizm'dir.

Tamamlamada ilk uygulama, birim malzemede yenileme uygulamasıdır. Birim malzemede yenilemeyle tamamlama giriş koridor duvarları üst seviyesinde tuğla malzemeye yapılmıştır. Tüm cephelerde var olan eksiklikler taşıyıcı duvar seviyesinde tamamlanmış, batı cephe hariç üzerine bir uygulama yapılmadan bırakılmıştır. Batı cephede ise yüzey sıvanmış ve beyaz renkte boyanmıştır.

İkinci tipte tamamlama uygulamaları türbedeki duvar, kapı, kemer, pencere, kubbe elemanları ve sandukalarda olduğu gibi eksikliklerin alçı-harç ile tamamlanarak üzerinin boyanması şeklindedir. Uygulamalar gerek birim malzeme ve gerekse parça kaybı görülen tüm çinilerde benzerdir.

Yapıdaki tamamlamalarda kullanılan harç malzemenin farklı oranlarda taş tozu, kum, tuğla tozu, mermer tozu, kaymak kireç ve hidrolik kireç karışımı ile hazırlandığı, uygulamada dolgu ve tamamlama yapıldıktan sonra yüzeyin asit içermeyen su bazlı boya ile boyandığı bildirilmektedir (Küçük, 2009: 150). Mevcut tamamlamalarda uygulamaların tamamlanacak alan derinse önce kireç harçla yüzeye yakın ölçüde tamamlama yapıldığı, daha sonra ise son düzeltmenin alçı ile gerçekleştirildiği son olarak da özgün çiniyle aynı seviyeye gelen yüzeydeki boyamanın özgüne yakın tonlarda birebir aynı (mimetik) yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tamamlama uygulamasında malzeme ve uygulama aşamaları yukarıdaki gibi olsa da onarımın son aşamasındaki “bitirme çalışmasında üç farklı uygulama şekli tespit edilmiştir.

Uygulamalardan ilki, kabartma yazılı çinilerdeki tamamlamadır. Bu uygulamada, sandukada yazı karakterlerinde kayıp olan bölümler özgün birim çini

yüzey seviyesi ve ölçüleri (kenar ve köşe büyüklükleri/boyutları) gözetilerek aslına uygun tamamlanmışken, yazının gelişine göre olması gerekli yazı karakterleri tamamlanmamış; böylece görsel bütünlük sağlanmış ama tamamlamada aşırıya kaçılmamıştır (Resim 5.408).

İkinci uygulama biçimi ikinci sanduka kaide kısmında düz karo çinilerdeki birebir tamamlamadır (Resim 5.407, 5.410). Bu uygulamada sanduka ve kaidelerinde yüzey kaplamasını oluşturan tek renkli düz çiniler, özgün form ve renklerine uygun olarak derz çizgileri de verilerek birebir tamamlanmışlardır. Tamamlanan parçalar düzgün yüzeyleri, örgüne yakın ancak tek bir tonda boyanmaları ve özgün sır dokularındaki (engebeleri oluşturan sır kalınlıkları gibi) farklılıklarının olmadığı düz yüzeyler olmasıyla ayırt edilmektedir. Çalışma birebir tamamlama olması yanında belirtmeyi sağlanmış olmasıyla başarılı bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü uygulama (Resim 5.412) beşinci sanduka ayakucu aynasında görüldüğü gibi, özgüne göre aynı yüzey seviyesinde eksik kısımların tamamlandığı, ancak kaplamayı oluşturan birim çinilerin belirtilmediği, alçı yüzey ve renklendirme ile bütünlüğün sağlanmaya çalıştığı uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama (belki de) kaplamayı oluşturan birim çini biçim, boy ve ölçülerin belirlenememesinden kaynaklanıyor olsa gerek; çini ölçü ve sınırları oluşturulmadan sadece görsel bütünlük sağlanması amacıyla yapılmıştır. Ayna içinde kalan çiniler olmasa da kenarları dolanan düz şeritlerin benzerlerinden yola çıkılarak derzlerin belirtilebileceği bu uygulama, hem harç yüzey uyumsuzluğundaki engebeler, hem de düz şeritlerde derz belirtilmemesi ile eleştirilebilir.

Yapıda görülen müdahalelerdeki bozulmalar yüzey boya ayrılmaları - kayıpları ve parça kayıpları şeklindedir. Türbeye geçiş açıklığı kapı kemerinin sol (doğu) tarafında kapı ortasından zemine kadar olan alanda özellikle düğümlü kuşakta ve iç mekân duvarlarından batı ve kuzey duvarların zemine yakın alt kısımlarındaki tamamlanmış ve renklendirilmiş yüzeylerde yüzey boya ayrılmaları görülmektedir. Boya ayrılmalarını iç kemer kuzey güney ayaklarının ve özellikle dört, beş, altıncı sandukaların kaidelerindeki zemine yakın alt kısımlarda görmekteyiz. Beşinci

sandukanın kaide kısmının üst bölümlerinde de tamamlama renklerinde solmalar mevcuttur.

Bu tür sorunlar zeminden gelen nem ve devamında oluşan tuzlanmadan kaynaklıdır. Tuzlanma etkisiyle oluşan iç basınç sonucu yüzeyde kristalleşmeye bağlı boya kabarması ve yüzeyden ayrılarak dökülmesi gerçekleşmiştir.

Tamamlama malzemesindeki parça kayıpları da yine sandukalarda görülmektedir. Bozulma ikinci sanduka baş taraf alt kısım sağ ve sol köşelerde, üçüncü sanduka güney taraf alt kısımlarda ve beşinci sandukaların alt kısımlardaki ki tamamlamalarda mevcuttur. (Resim 5.419, 5.420, 5.421).

Bu tür sorunların boya ayılma ve dökülmelerindeki gibi zeminden gelen nem ve tuzlanma dolayısıyla gerçekleştiği, tuzlanma ve etkilerinin malzeme içerisinde yoğunlaşmasıyla, sonradan onarımlarla yapılan tamamlama bölümlerinde kayıplar oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Sonuçta çini sır, hamur ve derzlerinde görülen tuz oluşumları, sır çatlakları ve tamamlamalarda görülen parça kayıpları yapıda halen var olduğu anlaşılan nem sorununa işaret etmektedir. Önceki onarımlarda kullanılmış olabilecek çimento katkılı harç gibi hatalı malzeme kullanımı ortamdan uzaklaştırılamayan nem ile birleşince belirtilen sorunları ortaya çıkarmış; tamamlama yapılan yüzeylerdeki boyaların ayrılmasına ve/veya parça kayıplarına neden olmuştur. Bozulmaların, tamamlamalarda alçı malzemenin kullanılması, alçının suyu tutan yapısı, bu kısımlarda tuzlanma oluşumunun devam etmesi gibi sebeplere bağlı olarak yüzeyde boya dökülmelerine, tuzlanmanın ve nemin oluşturduğu renk değişimlerine ve solmalarına neden olmuştur.

TABLO 55.: KONYA SAHİP ATA TÜRBE YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

6

KONYA SAHİP ATA TÜRBE

İncelenen Bölüm		Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları							Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar							Müdahalelerde Bozulmalar					
		Taşıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Taşıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda				Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı	
						Aşınma-Ufalanma	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması	Korrozyon	Yüzey kirlilik	Birikim-Isı tabakası	Yüzeyseel Tabaka Olusumu/Cicekleme	Birim malzemede	Aşınma-Isı									Çizgisel desen
Giriş kapı açıklığı																									
Giriş koridor duvarları	Doğu																								
	Batı																								
	Kuzey																								
	Güney																								
Türbe duvarları	Batı																								
	Kuzey																								
	Güney																								
Pencere şebekeleri	Batı																								
	Güney																								

5.3. Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Medrese (Kat. No:6)

Harita	: 5.3
Çizim	: 5.11, 5.12
Fotoğraf	: 5.423, 5.533
Tablo No	: 5.6, 6.1
İnceleme Tarihi	: 17.11.2017,12.09.2019

İnce Minareli Medrese, Konya Selçuk İlçesi, Alaattin Tepesinin batısında, Beyhekim Mahallesinde yer almaktadır (Karpuz, 2009: 327). Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yapıştirilmiş olan, İnce Minareli Medrese olarak da bilinen Dar-ül Hadis, Mescit, Mektep ve Minare 'den oluşan bir yapı topluluğudur. Ancak günümüze sadece Medrese ve Mescit ulaşabilmiştir (Konyalı, 1997: 802).

Harita 5.3. Konya İnce Minareli Medrese şehir haritası (URL-8).

Yapının günümüze ulaşan bir kitabesi bulunmamakla birlikte (Konyalı, 1996: 810) taç kapısındaki madalyonlardan mimarının “Amel-i Kelukbin Abdullah” olduğu (Öner, 1971: 168) ve 1261-62 yılları arasında yaptırıldığı anlaşılmaktadır³⁸(Yavaş, 2015: 91). Külliye yapılarından günümüze, özgün

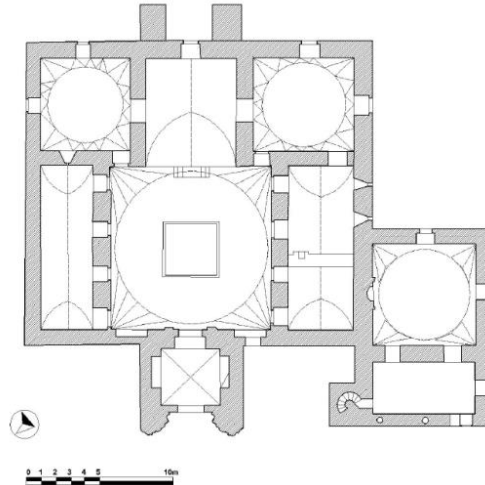
³⁸ Yapım tarihi kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. Sarre XIII. Yüzyıl ikinci yarısı (Sarre, 1999: 117), Löytved 1252-58 (Löytved, 1907: 69’dan aktaran Erdemir, 2009: 15), Önder 1264 (Önder, 1971: 166), Arseven 1262 (Arseven, 1984: 63), Konyalı 1266-81 (Konyalı, 1997: 81), Yavaş 1261-62 (Yavaş, 2019: 218), Aslanapa 1260-65 (Aslanapa, 1993: 138), Tuncer 1285 (Tuncer, 1986: 10), Arabacı ve Akok 1285-79 (Arabacı, 2019: 54),(Akok, 1970: 6) gibi farklı tarihler verişlerdir. Bizim çalışmamızda Yapının tarihi 1261-62 olarak kabul edilmiştir. Yavaş’ın da yayınında aktardığı üzere, yapının kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, Sahip Ata’nın 1261 de ülkenin genel veziri oluşu ve yapının 1262 tarihli vakfiyesinde bu durumu vurgular nitelikte “... doğu ve batı vezirlerinin hakimi” şeklinde yer alan ifadeden yola çıkarak, bu yapının yeni atamanın bir hatırası olarak yapılmış olabileceğini düşündürmekte ve bu tarihlerin yapım tarihinin 1261-62 olarak değerlendirilmesini

durumuna yakın halde medrese ile minare ve son onarımlarda özgün durumuna göre yenilenmiş mescit kısmı ulaşmıştır (Yavaş, 2015: 89)

Medrese, çeşitli kaynaklarda ve halk arasında “İnce Cami”, “İnce Minareli Medrese” veya “İnce Minareli Darü-l Hadis” olarak bilinmekte, ayrıca banisinden dolayı “Sahip Ata Medresesi”, işlevinden dolayı da “Darü-l Hadis” olarak anılmaktadır (Erdemir, 2009: 32).

5.3.1. Mimari Özellikleri

Medrese, minare ve özgün plan tipine göre yeniden yapılan mescit tarihi süreçte geçirdiği doğal felaketler ve kasti yıkımlardan sonra özgün plan tipini büyük ölçüde koruyarak günümüze gelebilmiştir.

Çizim 5. 11. Konya İnce Minareli Medrese planı (V.B.M.).

Yapı, kapalı ve tek katlı medrese plan tipinde olup, batısında yapıya geçişin yer aldığı portali, doğusunda eyvanı ve kuzey ve güneyinde ise kubbeli kapalı avluya açılan medrese mekânları yer alır. Mescit yapının güney cephesine bitişik doğu kenarına yakın konumda kalmaktadır (Çizim 5.11).

Yapıya, doğu (giriş) cephenin ortasını kaplayacak şekilde konumlandırılan taç kapıdan girilmektedir. Anadolu Selçuklu taç kapı geleneği içinde sıra dışı kompozisyonu ile ayrıcalıklı bir yere sahip olan ve yerli yabancı pek çok çalışmaya konu olan yapıdaki taç kapı³⁹, yapının en göz alıcı unsurudur. Kesme taş

sağlamaktadır (Yavaş, 1015: 91), (Vakfiyenin ayrıntılı bilgisi için Bkz. Yavaş, 2015: 91’de no:440 dipnot).

³⁹ W.J.Hamilton, 1842: 205; Huart, 1895: 65; Sarre, 1896: 56; Löytved, 1907: 69-73; Mendel, 1908: 114-116; Sarre, 1910: 133-134; Hébrard, 1914: 178-179; Hébrard, 1923: 166-171; Uğur-Koman,

malzemeden yapılan kapının iç tarafında sivri kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Bu kapı açıklığının etrafını tamamen dolanan ve sivri kemerin uç noktasından düğüm yaparak yukarı uzanan ve tüm kapıyı ikiye bölen, tepede tekrar düğüm yapıp sağ ve sola ayrılarak kapının dikdörtgen formunu kuşatan, “Yasin” ve “Fetih” suresinin yazılı olduğu kuşaklar yer almaktadır (Erdemir, 2009: 91). Bu kuşakların haricinde kalan alanlar içten ve dıştan rumili, meandırlı ve düğümlü kaval silmeler, hayat ağacı, düğüm ve geometrik motifli düzenlemelerle doldurulmuştur. Kapıyı çevreleyen yazılı kuşakların saçak altı kısımda devam etmeyişi ve burada yer alan ayetlerin eksikliklerinden yola çıkarak yapının özgününde yanlardaki kuşakların üst kısımda da devam ettiği anlaşılmaktadır (Önder, 1971: 168) (Resim 5.423).

Resim 5. 423. Medrese, taç kapı.

Taç kapı, çapraz tonoz örtülü ve kare planlı giriş holüne açılmaktadır. Holün sağ ve solunda karşılıklı, kesme taş malzemeden sivri kemerli sathi nişler yer almaktadır. Medrese'nin havuzlu avlusuna doğu duvardaki alçak sivri kemerli kapıdan geçerek ulaşılmaktadır. Avlu mekân, kapı üst hizasına kadar düzgün kesme taş malzemeden, kapı üstünden sonraki tüm kısımlar ise tuğla malzemeden yapılmıştır. Avlu mekânı, merkezinde bir aydınlatma feneri olan kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş, her köşede yan yana konumlanan dört adet Türk üçgeninin üzerine yerleştirilen kubbe kasnağı ile sağlanmaktadır. Ana eyvanın sivri

---

1934: 61-73; Soyman-Tongur, 1944: 44-45; Aslanapa, 1946: 12-13.; Konyalı, 1964: 802-818; Ünver, 1964: 201-220; Ögel, 1966: 52-54; Kuran, 1969: 54-55; Akok, 1970: 5-36; Sözen, 1970: 69-74; Dilaver, 1971: 17-28; Önder, 1971: Yetkin, 1986: 84-91.; Arseven, 1973: 63-66.; Brend, 1975: 160-187; Meinecke, 1976: 313-320; Akok, 1977: 41-69; Bayburtluoğlu, 1977: 100-101; Huart, Mevleviler Beldesi..., s.1978: 104; Oğuzoğlu, 1980: 33; Bayram-Karabacak, 1981: 31-61; Bakırer, 1981: 422-427; Ünal, 1982.; Bakırer, 1984: 77-84; Tuncer, 1985: 109-118; Tuncer, 1986: 10-12; Aslanapa, 1989: 138; Küçükdağ, 1989: 49, 136,137; Tuş, 1993: 170-171; Ergenç, 1995: 43; Atçeken, 1998.; Arabacı, 1998.; Atçeken, 2000: 37-47, Kuban vd., 2002: 170-172.

kemerinde, kubbe kasnağında ve kubbede kahverengi, turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğla ve çinilerin mozaik teknikte uygulamaları yer almaktadır. Kubbe fenerinin düşey aksında kare planlı bir havuz bulunmaktadır. Dikdörtgen sade bir kuşakla çevrilen giriş kapısının iç mekâna bakan doğu duvarında, sağ ve solda yer alan sivri kemerli kapı açıklıkları bulunmaktadır (Resim 5.424).

Sağdaki kör niş açıklığı olup, soldakinde şuan ahşap eserlerin sergilendiği alana açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu iki sivri kemerli açıklığın üst köşeliklerinde turkuaz ve patlıcan moru çinilerden oluşan köşelikler bulunmaktadır. Giriş (Doğu) cephenin karşısında yer alan ve beşik tonoz örtüyle kaplanan Batı eyvan, batı, kuzey ve güney yönlerden üç eş açıklığa sahiptir. Bu dikdörtgen formlu pencere açıklıklarının üst hizasından itibaren eyvan duvarı, düzgün kesme taş malzemeden yapılmış ve beyaz sıvalı olup bu seviyeden üzeri ise tuğla malzemeden yapılmıştır (Resim 5.525).

Resim 5. 424. Medrese, doğu cephe geçiş kapısı.

Resim 5. 425. Medrese, batı eyvan.

Bu ana eyvanın sağında ve solunda tuğla malzemeden mamul kubbe örtülü iki oda ve bu odaların devamında kapıları havuzlu orta alana açılan, sağ ve solda dörder adet olmak üzere sekiz öğrenci hücre kapısı yer almaktadır.

Resim 5. 426. Medrese, kuzey cephe, öğrenci hücre kapıları ve çinili pencereler.

Bu alanların kapıları ayrı ayrı olup iç mekânlar kesintisiz tek parçadır. Bu kapıların üzerinde, enine yerleştirilmiş tek sıra tuğla ile kuşatılmış, sivri kemerli

pencere şebekeleri yer almaktadır. Pencere açıklıkları, köşelikler ve bunların üzerinde bulunan çini panolar ile boyuna dikdörtgen formlu sathi niş düzenlemesi içerisinde yer alır (Resim 5.526).

Medresenin güneydoğu köşesine bitişik olan mescit, günümüzde özgüne bağlı olarak yeniden inşa edilmiştir. Mescidin önünde son cemaat yeri ve bu mekânın kuzeydoğusuna bitişik minare yer almaktadır. Kubbe örtülü mescit, kare planlıdır. Mescidin güney duvarı ortasında tuğla malzemeden üretilen sade ve sivri kemer formlu mihrap yer almaktadır. Yapı kubbe geçiş unsuru olarak kullanılan Türk üçgenleri seviyesine kadar düzgün kesme taş malzemeden bu seviyeden yukarıda ise tuğa malzemeden inşa edilmiştir (Resim 5.427).

Resim 5. 427. Medrese, son cemaat revakı ve mescit.

Mescit ve medrese (doğusundaki portalı) arasında yer alan minare, kesme taş malzemeden ve kare planlı bir kaide üzerinde yükselmektedir.

Resim 5. 428. Medrese, minare.

Kare planlı kaidenin kenar uzunlukları 2.70 m., yüksekliği (pabuçla beraber) 8.2 m. ye kadar ulaşmaktadır. Minare gövdesinin şerefesi taş diğer kısımları firuze

ve patlıcan moru çini, sırlı tuğla ve sırsız tuğladan mamuldür (Erdemir, 2009: 133,134) (Resim 5.428). Minare kaidesinden şerefe altı kuşağa kadar olan minare gövdesi, sekiz adet yarım daire formlu turkuaz çinili dikey kuşakla sınırlandırılmıştır. Bu dikey kuşaklarda turkuaz ve patlıcan moru konik çiniler ve tuğla birlikte kullanılarak oluşturulan geometrik motifli düzenlemeyle donatılmıştır. Bu kuşaklar sıralı olarak yarım daire ve üçgen yüzeyli olarak tasarlanmıştır. Şerefe altındaki geniş kuşak panoda yer alan parçalardan ve izlerden anlaşıldığı üzere bu alanda ve çini mozaik tekniğinde, turkuaz ve patlıcan moru çinilerden mamul bir yazı düzenlemesi söz konusudur. Bu panonun üstü günümüzde çokgen kurşun külahla ile sonlanmaktadır.

5.3.2. Onarımların Tarihçesi

Zaman içinde çeşitli sebeplerle tahrip olan medrese ve minare kısmen, mescit ise tamamen onarılarak günümüze gelebilmiştir.

Kaynaklara göre yapı Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinde olmak üzere birçok kez onarım görmüştür.

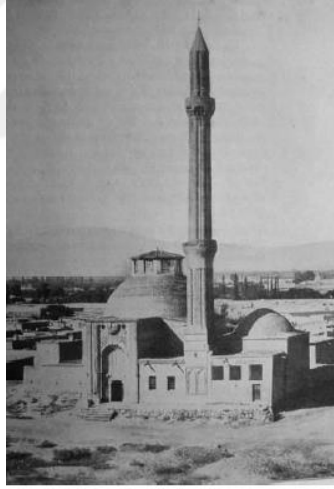
Osmanlı dönemine ait Şer'iyye Sicil kayıtlarında yer alan bilgiler çoğunlukla “vakfın gelirlerine ait evkaf bilgileri ile müderris ve imam tayinleri” hakkındadır (Yavaş, 2015: 92). Onarımlara ilişkin kısıtlı bilgi bulunmakla birlikte, Konya’da 1706 da yaşanan büyük depremten sonra (Ambraseyss, Finkel, 1995: 98’den aktaran Yavaş, 2015: 92) yapıların büyük oranda etkilendiği ve bunun ardından ulaşılan “ilk resmi onarım kaydının H.1126/M.1714 tarihli olduğu, ancak onarımın niteliğine ilişkin bilginin bulunmadığı” aktarılmaktadır (Küçükdağ, 1989: 49’dan aktaran Yavaş, 2019: 218).

İkinci onarım kaydı ise H. 1226/ M. 1811 tarihli olup onarımda “medresenin büyük kubbesi, yanında bulunan iki küçük kubbenin bazı yerleri, mescidin saçakları ve örtüsünün üzerinin yenilendiği, tahtalı dershanenin beyaz sıvandığı, duvarlarının tamir olunduğu, diğer hücrelerin kapıları da tamir edilerek yenilendiği”öğrenilmektedir (Ş.S.D. Cilt.45 (C,9), s.18/2’den aktaran Atçeken, 1998:256-257).

Bir sonraki onarım ise Uğur-Koman’ın aktardığı üzere H.1293/M. 1876 tarihliidir. Bu müdahale Konya eşrafından Tahir Paşanın Konya Evkaf

muhasibeciliği sırasında gerçekleşmiştir. Konya Sanayi nefise erbabından Mahbub Efendi'nin şiirinden öğrendiğimiz onarımın içeriği bilinmemektedir (Uğur, Koman, 1934: 69).

Medrese ve mescit H. 1317/M. 1899 tarihinde Konya Valisi Ferit Paşa'nın emriyle bir müdahale görmüş (Uğur, Koman, 1934: 69, Konyalı, 1997: 812) ve H. 1318/M. 1900 tarihinde bir sonraki onarımı gerçekleştirilmiştir. 1899 yılında “medrese ve mescidin tamiri için bir keşif yapılmıştır. Keşif defterlerine göre tamirat 14445 kuruş sarf edilerek yapılacaktır. Ama “açık eksiltme” ile ilan edilen onarım işine talip çıkmamıştır. Onarım için medrese ve mescidin “emaneten tamiri” gereklidir. Şura-yı Devlet mührüyle sadrazamlığa sunulan bu yazını tarihi 13 Cemaziyel ahir 1318/ 25 Eylül 1900 dür”(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Evkaf 1318 B.20 den aktaran Arabacı, 1998: 148-149'dan aktaran Erdemir, 2009: 70). Ardından 1900 tarihli irade çıkar ve medrese ve mescidin eksiklikleri tamamlanır ve eyvanın batısına iki kalın payanda vurulur (Erdemir, 2009: 70) (Resim 5.429).

Resim 5. 429. Minare yıkılmadan önceki hali (19. Yüzyıl, Sarre'den) (Yavaş, 2007: 209).

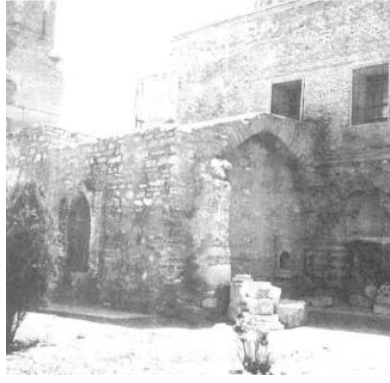
Minareye H. 15 Şaban 1319/ M. 27 Kasım 1901 tarihinde iki kez yıldırım isabet etmiştir. Özgününde 55 m. olduğu tahmin edilen minare, iki şerefeli olup bu olayda birinci şerefeye altına kadar yıkılmıştır. Yıkılan minare aynı zamanda bitişiğinde yer alan mescidin kubbesini de yıkmıştır (Uğur, Koman, 1934: 69) (Resim 5.430). Bu olaydan sonra medrese var olan sorunlarına rağmen eğitim faaliyetini sürdürdüğü, ancak mescit ve minarenin harap halde bulunduğu bilinmektedir.

Resim 5. 430. Minare ve mescit yıkıldıktan sonraki hali (Erdemir, 2009: 65.)

1910 yılında Konya Valisi Arifi Paşa'nın sadrazamlık makamından onarım talebinde bulunması (Mevlana müzesi arşivi, No: 121/2'den aktaran Arabacı, 1998: 149'dan aktaran Erdemir, 2007, no:14 dipnottan), 1922 de Babalık Gazetesinde yapının perişanlığına dikkat çekilmesi (Babalık, 27 Şaban 1340/25 Nisan 1338/1922, S.877'den aktaran Erdemir, 2007: 332), yabancı araştırmacıların ve seyyahların yurtdışı gazetelerde bu konuyu haber yapması (Taymiş Gazetesi, Mart 1930'dan aktaran Uğur, Koman, 1934: 61 No:1 dipnottan) gibi çabalar sonuçsuz kalmıştır (Erdemir, 2007: 332). Bu dönemde Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu savaş ortamında yapı cephanelik olarak da kullanılmıştır. Yapıya saldırıda bulunulmuş ve havaya uçurulmaya çalışılmıştır (İntibah, 25 Mart 1335, S.5, s.4'ten aktaran Arabacı, 1998, 149 No:616 dipnot 'tan aktaran Erdemir, 2009: 71). 1923 de ise Fahrettin Altay Paşa tarafından medresenin içine barut doldurularak yıkmaya kalkıştığı ve dönemin anıtlar derneği başkanı Uzluğ tarafından önlendiği aktarılmaktadır (Uzluğ, 1951: 2'den aktaran Erdemir, 2009: 71). 1929 senesine gelindiğinde oldukça harap durumda ve ancak onarımlarla kurtulabilecek durumda olan, duvarlarının yarıya kadar çini kaplı olduğu bildirilen mescit ve yazlığın önündeki taş duvarlar tamamıyla yıkılmıştır (Konyalı, 1997: 811). Ayrıca 1923'e kadar ayakta olan medresenin öğrenci hücrelerinin yine Fahrettin Altay tarafından askerlere kazma ve kürek ile tamam yıktırıldığı, neyse ki medresenin tamamının yıkımına engel olduğu kaynaklarda aktarılmaktadır (Bülbül, 1998: 3'ten aktaran Arabacı, 2019: 58, Erdemir, 2009: 73) (Resim 5.431, 5.432).

Resim 5. 431. Medrese, kuzey öğrenci hücrelerinin yıkık hali (Erdemir, 2009: 68).

Resim 5. 432. Medrese, güney öğrenci hücrelerinin yıkık hali (Erdemir, 2009: 68).

1930’lu yıllara gelene kadar medrese ve mescit tamamen harap halde iken 1931 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk Konya’yı ziyaret etmiş ve İnce Minareli Medresenin de içinde bulunduğu birkaç yapının acilen boşaltılmasını –ki bu dönemde bahsi geçen yapılar cephanelik olarak kullanılmaktadır- ve onarılmasını emretmiştir. 1931 yılında Medrese boşaltılmıştır; ancak 1950’li yıllarına kadar harap halde varlığını sürdürmüştür (Arabacı, 2019: 60-68). 1930-45 yılları arasında gerçekleşen onarımlar hakkında o dönemin Konya Müzesi müdürü Zeki Oral yayında işlemler hakkında bilgi vermeden sadece masraf bilgilerine değinmektedir (Oral, 1945: 38-39’dan aktaran Yavaş, 2015: 94). 1949-50 tarihlerinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İnce Minareli Medrese, Mevlana Müzesine bağlı bir seksiyon olarak tasarlanmış ve yapının ve çevresinin bakım onarımı yapılmıştır. Akok’un aktardığı üzere Külliye yapısı bu tarihe gelindiğinde özgününden taç kapı, kapalı avlu, ana eyvan ve yarım minaresini korur durmadadır (Akok, 1970: 6). 1954 yılında yapı ön araştırma ve rölöve çalışmalarından sonra köklü bir onarım görmüştür (Erdemir, 2009: 74). Bu onarımlarda kubbeler kurşunlanmış, duvarlar izole edilmiş ve yan kısımları yok olan ana eyvanın duvarlarına dıştan destek duvarları yapılmıştır. İç kısımlar aslına uygun kullanışlı şekle koyulmuş, etrafındaki arsa temizlenerek ve kenarları duvarlarla çevrilerek açık müze şekline dönüştürülmüştür (Akok, 1970: 6). Ancak anlaşıldığı üzere 1930-56 arasında medresenin taç kapı ve iç mekân onarımı dışında hem medresenin hem de mescidin yıkılmış kısımları onarılmamıştır (Yavaş, 2015: 94). Yapı 1956 yılında Taş ve Ahşap Eserler Müzesi olarak hizmete açılmıştır (Konyalı, 1997: 817). 1959 yılında Mili Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü vasıtasıyla

yapının özgününden kalan tüm unsurların rölöve çalışması yapılmıştır (Akok, 1970: 6).

1972 yılında başlayıp uzun yıllar süren onarımlarda, yıkılmış medrese öğrenci odaları, mescidin hasarlı mihrabı ve mihrap duvarı hariç diğer yıkık kısımları aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Minarenin aslına uygun olarak tamamlanması düşünülmüş ancak statik problemler sebebiyle gerçekleştirilmemiştir. Çevre düzenlemesi yapılan yapı bugünkü haline ulaştırılmıştır (V.G.M. Arşiv Kayıtlarından aktaran Yavaş, 2015: 95). Yapının en büyük sorunu olan drenaj problemi uzun yıllar çözülememiş; 1980, 1990 ve 2007 yılında, buna bağlı olarak taç kapıda ve yapıda görülen bozulmaların tespitine ilişkin karar alınmıştır. Ancak Arşiv kayıtlarında çözüme yönelik yapılan onarımlar hakkında bir belgeye ulaşılamamıştır (V.B.M. Arşiv Kayıtları) (Resim 5.433).

Resim 5. 433 Medrese, 1989 yılı, Nem Problemi (V.B.M.)

Erdemir'in aktardığına göre, medreseyle ilgili 2002 yılından sonra yapılan çalışmalarda, dış ve iç kısımlar tamamen elden geçirilmiş ve mescit tamamlanmıştır. Taç kapıya, yağmur ve kar sularından tahrip olmasını engellemek için dolgu yapılmış, aydınlatma feneri, ana kubbe ve tüm örtü sistemleri onararak izole edilmiştir. Ana eyvanda, zemin koduna kadar inilmiş, zemin ortasından geçen kanal ve içine döşeli pişmiş toprak künkler ile birlikte, çini parçalar ve özgün döşeme bulunmuştur. Mescit duvarları ve ana yola bakan ön cephe revakı özgününe bağlı olarak yenilenmiştir (Erdemir, 1997: 74-75) (Resim 5.434, 5.435, 5.436).

Resim 5. 434 Medrese, özgün döşeme (Erdemir, 2009: 102).

Resim 5. 435 Medrese, kanal ve içindeki tuğla borular (Erdemir, 2009: 102).

Resim 5. 436 Medrese, kazılarda bulunan çini parçaları (Erdemir, 2009: 102)

Çinilerdeki restorasyon müdahaleleri ile ilgili Osmanlı dönemine ait onarım kayıtları ve detayları az sayıda ve kısıtlı nitelikte oldukları için bilgiler yetersiz kalmaktadır. Ancak eski tarihli onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir. Çinilere ilişkin yapılan onarımlardan daha çok eski tarihlerde gerçekleşen çini bozulmaları tespit edilebilir.

Mescit ve minare çinilere ilişkin bilinen en büyük bozulma 1901 tarihinde düşen yıldırım esnasında olmuştur. Özgününde iki şerefeli ve yoğun çini süslemeli olan minare bu olayda birinci şerefe altına kadar yıkılmış ve bitişiğindeki duvarları yarıya kadar çinili olduğu ifade edilen mescidin kubbesini ve duvarlarını yıkmıştır (Uğur-Koman, 1934: 69). Bu olay esnasında ve sonrasında, çok uzun süre onarım görmeyen minarenin sağlam olan çinilerinin de ağır tahrip olduğu muhakkaktır. Yıldırım olayının ardından minarenin kaidesinde bulunan ve kitabe çinisi olarak değerlendirilen çinilerin de çalındığı ve Alman Konsolosluğuna taşındığı kaynaklarda yer almaktadır (Arabacı, 2019: 56).

1929 senesine gelindiğinde onarımlarla kurtulabilecek ancak bakımsızlıktan oldukça harap durumda olan mescidin yarıya kadar çini kaplı olduğu bildirilen duvarları tamamıyla yıkılmıştır. Bu yıkım esnasında kible duvarında sülüs yazı ile

yazılmış çini levhaların kalan izleri ve tüm çinileri tahrip olmuştur (Konyalı, 1997: 811) (Resim 5.437).

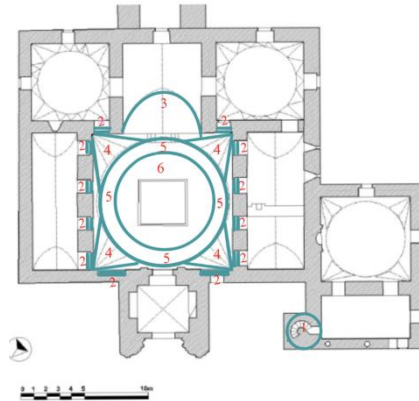

Resim 5. 437. Mescidin 20. yüzyıl başındaki yıkık durumu (V.B.M.).

Medrese çinilerinin onarımı hakkında kayıtlı bilgi bulunmamasına rağmen 1706 da yaşanan büyük depremde (Ambraseyss, Finkel, 1995: 98'den aktaran Yavaş, 2015: 92), iki yanında yer alan öğrenci hücrelerinin yıkılması sırasında (Bülbül, 1998: 3'ten aktaran Arabacı, 2019: 58, Erdemir, 2009: 73) ya da minarenin yıkılışı esnasında (Uğur-Koman, 1934: 69) medresenin ve çinilerinin hasar gördüğü kuvvetle muhtemeldir. Ancak kayıtlarda ve kaynaklarda bu konu hakkında bilgi verilmemesinden kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

5.3.3. Çinilerinin Konumu ve Teknik Özellikleri

İnce Minareli Medresenin günümüze ulaşan çinilerinin konumları, dış cephe ve iç mekân olarak sınıflandırılabilir. Medresede dışarıda yer alan çiniler minaresinde(1), iç mekândaki çiniler ise pencere alınlık ve köşeliklerinde(2), eyvan kemerinde(3), üçgen geçişlerde(4), kubbe kasağında(5) ve kubbesinde(6) görülmektedir.

Çizim 5.12. İnce Minareli Medrese çini kullanım alanları (Konya V.B.M.'den işlenerek)

Minare çinileri: Bugün taç kapının güneyinde, mescit son cemaat yerinin kuzey-doğu köşesinde bulunan minare, zemin seviyesinden yükselen kare formlu bir kaide ile başlar. Kaidenin ilk üç kademeli bölümü kesme taş malzemeden, üzerindeki üç kademeli bölüm ise tuğla örgülüdür. Taş kısımda doğu cephesindeki alt ve üst bölümler süslemesiz olup, orta ve en geniş bölümde ise sivri kemerli dikdörtgen iki pano, ortasında kıvrık dallı ve rumili bir düzenleme ve etrafında düğümlü iki sıra silme yer almaktadır. Tuğla malzemeli bölümdeki ilk kademe güney ve doğu yönlerden, orta noktaya yerleştirilen turkuaz sırlı tuğla ile oluşturulmuş baklava motifli düzenlemeye sahipken, üstteki iki bölümde süslemesiz tuğla örgü görülmektedir (Resim 5.438).

Resim 5. 438. Medrese, minare tuğla kaide kısmı.

Taş ve tuğla malzemeden oluşan, kaide üzerinde yükselen ve yaklaşık kaide kısmının uzunluğunda olan minare gövdesi sekizgen planlıdır. Minare, sıralı yarım daire turkuaz çini silme ile oluşturulan, sekiz adet dikey kuşaklarla, şerefe altındaki panoya kadar bölünmüştür. Bu kuşakların dördü ana yönleri arada kalan dördü ise ara yönleri işaret etmektedir. Dikey kuşaklar arasındaki minare gövde yüzeyleri, turkuaz ve patlıcan moru konik sırlı tuğlalar ile oluşturulan geometrik motifli düzenlemeyle donatılmıştır. Bu kuşakların ana yönü gösteren yüzeyleri üçgen formlu, ara yönü gösteren yüzeyleri yuvarlak formudur.

Şerefe altındaki geniş kuşak panoda yer alan parçalardan ve izlerden anlaşıldığı üzere bu alanda çini mozaik tekniğinde turkuaz ve patlıcan moru çinilerden oluşturulan bir yazı düzenlemesi söz konusudur. Bu panonun üstü günümüzde çokgen kurşun bir yeni külahla sonlanmaktadır (Resim 5.439, 5.440)

Resim 5. 439. Medrese, minare sekizgen gövde.
Resim 5. 440. Medrese, minare birinci şerefe altı.

Pencere köşelik ve alınlık çinileri: Medresede, kubbeli orta avlunun kuzey ve güney yönlerinde toplamda sekiz adet hücre kapısı üstündeki pencere köşelik ile alınlıklarında, batıdaki ana eyvanın iki yanında yer alan kubbeli oda kapılarının girişindeki pencere köşelik ile alınlıklarında ve giriş (doğu) cephenin kuzey ve güneyinde yer alan sivri kemerli sathi niş köşeliklerinde çini uygulaması görülmektedir. Toplamda on adet pencere alınlığında ve on iki adet pencere köşeliklerinde çini uygulaması mevcuttur.

Pencere köşelik ve alınlıklarında beyaz zemin rengi ile birlikte turkuaz ve patlıcan moru çiniler mozaik teknikte uygulanmıştır. Köşeliklerde geometrik düzenlemeler görülürken; alınlık panolarında yazı, geometrik, rumi ve palmet motiflerden oluşan düzenlemeler yer alır (Resim 5.441).

Resim 5. 441. Medrese, güney cephe, 5 no.lu pencere çinileri.

Pencere köşelik ve alınlık çinilerinin karışıklığa mahal vermeden değerlendirilebilmesi için öncelikle sıralama yapmak gerekmektedir. Yapılacak sıralama alınlıklarda yer alan yazılı kuşaklarda kesintisiz olarak devam eden “Ayet-el Kürsi” akışı gözetilerek yapılacaktır (Erdemir, 1997: 105). Bu durumda, ana (batı) eyvanın sağ (kuzey) tarafındaki pencere 1 no.lu, ana eyvanın sol (güney) tarafındaki pencere 2 no.lu, güney duvarın ana eyvana en yakın olan penceresi 3 no.lu, onun yanındakiler doğuya doğru sıralı şekilde 4 no.lu, 5 no.lu ve 6 no.lu

pencere olarak isimlendirilmiştir. Devamında kuzey duvarın giriş (doğu) tarafındaki ana giriş kapısına en yakın olan pencere 7 no.lu, onun yanındakiler batıya doğru sıralı şekilde 8 no.lu, 9 no.lu ve 10 no.lu pencereler olarak isimlendirilmiştir. Giriş (doğu) cephenin sağ(kuzey) ve solunda (güney) yer alan sivri kemerli sathi niş köşeliklerinde de çini uygulaması bulunmakta olup, sağ (kuzey) da ki niş 11 no.lu soldaki (güney) niş ise 12 no.lu pencere olarak isimlendirilmiştir. Buradan yola çıkarak bu pencerelerdeki alınlık ve köşelik çinilerinde görülen düzenlemeler aşağıdaki gibi değerlendirilebilir;

Alınlık panosu düzenlemesinde 1, 2, 6, 7 no.lu pencereler birbiriyle aynı ve 3, 4, 5, 8, 9, 10 no.lu pencereler de birbiriyle aynı düzenlemeye sahiptirler (Resim 5.442, 5.443, 5.444). Alınlık çinilerinde genel olarak, alt sıradaki yazılı düzenlemedeki harflerin dikey olarak yükselen uçları kesintisiz yukarıya doğru kıvrılarak devam eder, bu şekilde merkezde dört kollu yıldızlar oluşur ve onun çevresinde palmet ve rumi motiflerinden oluşan bir düzenleme görülür. Tüm alınlıklarda yazı ve diğer motifler aynı yerlerde kullanılmış olup iki farklı düzenleme arasında detayda küçük farklılıklar vardır. Panoların tamamı en dıştan patlıcan moru ince cini şeritlerle sınırlandırılmıştır. Düzenlemede harf ve motifler patlıcan moru çiniler, zemin ise turkuaz çiniler kullanılarak mozaik teknikle üretilmiştir.

Resim 5. 442. Medrese, 1, 2, 6, 7 no.lu pencere alınlık çinileri.

Resim 5. 443. Medrese, 3,4,5,8 no.lu pencere alınlık çinileri .

Resim 5. 444 Medrese, 9, 10 no.lu pencere alınlık çinileri.

Köşelik düzenlemelerinde, 1 ve 2 no.lu pencereler birbirleriyle aynı, 3 ve 10 no.lu pencereler birbirleriyle aynı, 5 ve 8 no.lu pencereler birbirleriyle aynı, 6, 4, 7,

ve 9 no.lu pencereler birbirleriyle aynı ve 11, 12 no.lu pencereler de birbirleriyle aynı köşelik düzenlemesine sahiptir.

1 ve 2 no.lu pencere köşeliklerinde merkezde altı kollu yıldızlar ve onu çevreleyen altıgen formun uçlarından çıkarak devam eden uzantılarıyla oluşan kaydırmalı bir düzenleme görülmektedir. Merkezdeki altı kollu yıldız patlıcan moru çiniler, altıgen formlar turkuaz çiniler kullanılarak, boş kalan alanlar da ise beyaz renkli alçı zemin kullanılarak mozaik teknikle üretilmiştir (Resim 5.445).

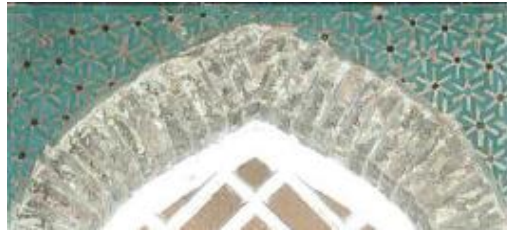
Resim 5. 445. Medrese, 1, 2 no.lu pencere köşelik çinileri.

3 ve 10 no.lu köşeliklerde merkezde altı kollu yıldız ve onun boşluklarından çıkan altı adet uçları çatallı “Z” formunun kaydırmalı olarak sıralanmasıyla oluşan bir düzenleme görülmektedir (Resim 5.446).

Resim 5. 446. Medrese, 3, 10 no.lu pencere köşelik çinileri.

5 ve 8 no.lu pencere köşeliklerinde merkezde küçük altı kollu yıldız ve onun dışında uzun ince daha büyük altı kollu yıldızların kaydırmalı sıralamasıyla oluşan bir düzenleme görülmektedir. Merkezdeki küçük yıldızlar patlıcan moru çiniler, onun etrafındaki daha büyük yıldızlar beyaz renkli alçı zemin ve geriye kalan tüm boşluklar turkuaz çiniler kullanılarak, mozaik teknikle üretilmiştir (Resim 5.447).

Resim 5. 447. Medrese, 5, 8 no.lu pencere köşelik çinileri.

6, 4, 7 ve 9 no.lu pencere köşeliklerinde merkezde küçük altı kollu yıldız, onun dışında kuşatan altıgen ve onun tüm kenarlarından çıkan kırık “S” formunun kesintisiz ve kaydırmalı sıralamasıyla devam ederek oluşturduğu çarkı felek motifli bir düzenleme görülmektedir. Merkezdeki altı kollu yıldız patlıcan moru çiniler, “S” formuyla oluşturulan çarkı felek motifi turkuaz çiniler, altıgen form ve geri kalan tüm boşluklar da beyaz renkli alçı zemin kullanılarak mozaik teknikle üretilmiştir (Resim 5.448).

Resim 5. 448. Medrese, 6, 4, 7, 9 no.lu pencere köşelik çinileri.

11 ve 12 no.lu köşeliklerde merkezde altı kollu yıldız, onu çevreleyen daha büyük altı kollu yıldız ve onun uçlarından çıkarak devam eden uzantıların birleşmesiyle oluşan kaydırmalı bir düzenleme görülmektedir. Ara boşluklarda baklava dilimi geometrik formlar yer almaktadır. Merkezdeki altı kollu yıldızlar beyaz renkli alçı zemin kullanılarak, ikinci daha büyük altı kollu yıldızlar turkuaz çiniler kullanılarak, boşluklarda yer alan baklava dilimi formlar ise patlıcan moru çiniler kullanılarak mozaik teknikle üretilmiştir (Resim 449).

Resim 5. 449. Medrese, 11, 12 no.lu pencere köşelik çinileri

Eyvan kemeri, kubbe geçiş elemanları ve kubbe çinileri: Ana eyvan sivri kemerinin avluya bakan dış yüzünde ve kemer karnında kullanılan tuğlaların arasında dört sıra halinde kaydırmalı düzenlemeli ve kare formlu turkuaz çini parçalar kullanılmıştır (Resim 5.450).

Resim 5. 450. Medrese, batı eyvan kemer çinileri.

Kubbe geçiş elemanlarından ilki, dört köşede yer alan, dört üçgenli yelpaze bingilerdir. Üçgenlerin her birinin iç kenarları ve birleşerek oluşturdukları büyük üçgenin dış kenarları çinili ince bir kuşakla çevrelenmiştir. Bu kuşak, turkuaz zemin üzerine patlıcan moru çinilerden oluşan tepelik motiflerinin sıralandığı bir düzenlemeye sahiptir (Resim 5.451).

Resim 5. 451. Medrese, kubbe geçiş elemanı çinileri.

İkinci kubbe geçiş elemanı olan kubbe kasnağı medresenin en yoğun çinilerinin bulunduğu alandır. Yelpaze bingileri çevreleyen tepelikli kuşağın bitişiğinde yer alan ilk kuşak yirmigen formlu olup tamamı çinilidir. Turkuaz zemin üzerinde patlıcan moru çiniler kullanılarak oluşturulan, tepelik ve rumi motifli iki iplik sistemli bir düzenleme görülmektedir. Bu kuşak mozaik teknikle üretilmiştir. Kuşağın bitişiğinde tek sıra tuğla kullanılarak ve tüm köşeler pahlanarak tam yuvarlak bir form verilen ince bir kuşak bulunmaktadır. Ardından kubbe kasnağının en kalın kuşağı gelmektedir. Bu kuşakta “Mülk Allah’ındır” mealindeki “El-Mülk-i Lillah” yazısı sıralı olarak örgülü kufi düzenlemede tekrarlanmıştır (Erdemir, 1997: 126).

Pencere alınlıklarında yer alan yazı düzenlemelerinde olduğu gibi harflerin dikey olarak yükselen uçları kesintisiz yukarıya doğru kıvrılarak devam eder, bu şekilde merkezde geometrik formlar oluşur ve onun uçlarında ise palmet ve rumi

motiflerinden oluşan bir düzenleme görülür. Kubbe kasnağı iki yönden patlıcan moru ince çini şeritlerden oluşan bukağı motif düzenlemesiyle sınırlandırılmıştır. Kuşakta harf ve motifler patlıcan moru çiniler, zemin ise turkuaz çiniler kullanılarak mozaik teknikle üretilmiştir (Resim 5.452).

Resim 5. 452. Medrese, kubbe kasnağı çinileri.

Kubbede merkezde sekizgen formlu bir aydınlık feneri bulunmaktadır. Fenerin bitiminden aşağı inildikçe köşeler pahlanarak tam yuvarlak formun oluşturulduğu beyaz sıvalı bir şerit bulunmaktadır. Kubbeye ilk geçişte önce turkuaz ardından patlıcan moru çinilerden oluşan ince şeritler kubbeyi kuşatır. Ardından dikine sıralanan kahverengi sırlı tuğlaların oluşturduğu sade şerit ve devamında tekrar iki sıra halinde patlıcan moru ince şeritler yer alır. Kubbenin tamamında yatay ve dikey olarak birbirine geçmiş, kilim motiflerine benzer geometrik formlarla bir düzenleme oluşturulmuştur.

Resim 5. 453. Kubbe çinileri.

Bu düzenlemede geometrik formlar turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlaların ve sırsız tuğlaların dikey kullanımıyla oluşturulmuşken geriye kalan zemin ise sırsız tuğlaların yatay kullanımıyla oluşturulmuştur. Kilim motifine benzeyen ve sıralı olarak yatay ve dikey olarak kullanılan ana motif dışta sırsız tuğla içte kahverengi sırlı tuğladan yapılmıştır. Aralarda kalan ve rüzgârgülüne benzeyen motifler ise

dıştan sırsız tuğla ve içten turkuaz sırlı tuğlalardan yapılmıştır. Geometrik motiflerin arasında kalan tüm boşluklar da sıralı olarak kahverengi ve turkuaz sırlı tuğlalardan oluşturulan baklava dilimi formu motifle dolgulanmıştır (Resim 5.453).

5.3.4. Çinilerin Mevcut Korunma Durumu

Minare çinileri

a. Pano bozulmaları;

Minarenin kaide ve gövde kısmında, sırsız tuğlalar ile birlikte dışa taşkın ve hem yüzey seviyede kullanılan turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğlaların yarıdan fazlası, şerefe altı kısımdaki çinilerin ise çok az parçası günümüze ulaşabilmiştir.

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı, pano bağlantı/derz malzeme sorunları ve taşıyıcıdan ayrılma olarak dört tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.6).

Taşıyıcı sorunu: Minarenin şerefe ve üstündeki kısmı tamamen yıkılmıştır.

Özgününde 55 m. olduğu tahmin edilen minareye 27 Kasım 1901 tarihinde yıldırım isabet etmesi sonucu minarenin iki şerefeli gövdesi birinci şerefeyle birlikte üst kısmı tamamen yıkılmıştır. Bu olayda çinili ve sırlı tuğla süslemeli olan birinci şerefe ve üstündeki kısım tamamen tahrip olmuştur (Uğur, Koman, 1934: 69) (Resim 5.8). Ayrıca mevcut şerefe altı kısmı da kuzey-doğu cephede kısmi olarak yıkılmıştır.

Minarede taşıyıcı sorunu yaşayan üst kısım sonraki onarımlarda tamamlanmamış, sadece kuzey-doğu şerefe altında görülen taşıyıcı eksikliği tuğla örgü ile tamamlanmış ve birinci şerefe altı kısmın üzeri bir örtme ile kapatılarak bugünkü mevcut halini almıştır.

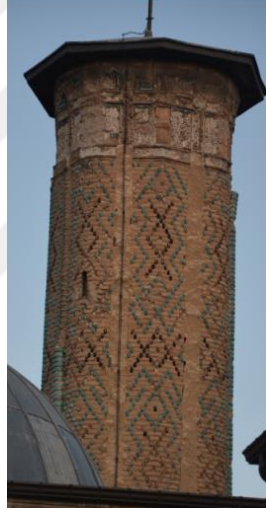
Birim malzeme kaybı: Minarede kaide ve gövdede yer alan sırlı tuğlaların yarıdan fazlası özgündür; şerefe altı çinili panolarda çoklu birim malzeme kaybı görülmektedir.

Minarede tuğla örgülü kaide güney cephesinde yer alan baklava dilimli düzenlemeli turkuaz sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.454).

Resim 5. 454. Medrese, minare kaide kısmı, güney cephe, birim malzeme kaybı.

Minarenin sekizgen gövdesinde, yüzeyleri birbirinden ayıran, yarım daire turkuaz sırlı tuğlaların oluşturduğu dikey silmelerde ve sırsız tuğlaların üzerinde kullanılan turkuaz ve patlıcan moru konik sırlı tuğlalarda da birim malzeme kaybı mevcuttur. Kayıplar en az doğu cephede, en çok batı cephede görülmekle birlikte tüm yüzeylerde mevcuttur (Resim 5.455).

Resim 5. 455. Medrese, minare gövde kısmı, batı cephe, birim malzeme kaybı.

Gövdede özellikle güney cephedeki dilimlerde genele yaygın olarak konik turkuaz ve patlıcan moru renkli sırlı tuğlalarda da birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.456).

Resim 5. 456. Medrese, minare, güney cephe, birim malzeme kaybı.

Minare şerefe altı kuşakta ise ileri bozulmalar mevcuttur. Yıldırım düşmesi esnasında kuzey-doğu cephedeki tüm taşıyıcı pano zarar görmüş olup çoklu birim malzeme kaybı yaşanmıştır. Batı cephede, birim malzeme kaybı çok fazladır; çinilerin yerleştirildiği harçlı zemin izleri üzerinde birkaç parça özgün çini günümüze gelmiştir. Güney cephede, harçlı zemin dâhil üzerindeki tüm çiniler de düşmüştür. Bu bölümde çinili panoların oturduğu taşıyıcı duvar görülmektedir. Doğu cephe özgün çini parçaların en çok görüldüğü kısımdır. Ancak burada da birim malzeme kaybı yoğun düzeydedir (Resim 5.457, 5.458).

Resim 5. 457. Medrese, minare kuzey-batı cephe, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 458. Medrese, minare güney cephe, birim malzeme kaybı.

Onarımlar sırasında panolardaki özgün çiniler ve sırlı tuğlalar korunmuş, kuzey-doğu cephedeki taşıyıcı duvar eksikliği tuğla malzemeyle tamamlanmış ve üzerine herhangi bir müdahalede bulunmadan bırakılmıştır.

Dilimli gövdede bölümleri birbirinden ayıran dikine silmelerdeki kayıplarda ve dilimler üzerindeki konik sırlı tuğlalarda (ki batı ve kuzey-batı cephelerde yan yana iki tam bir yarım silmede görülmektedir) tamamen eksik olan birim malzeme kayıpları, özgün tuğla rengine çok yakın tonlarda hazırlanan ve niteliği anlaşılmayan harç malzemeyle ile tamamlanmıştır (Resim 5.459).

Resim 5. 459. Medrese, minare, batı ve kuzey-batı cephe, birim malzeme kaybı.

Pano bağlantı/derz malzeme sorunları- taşıyıcıdan ayrılma: Günümüzde çok az özgün çini parçası bulunan şerefe altı kuşaklardaki çinilerde muhtemelen yıldırım düşmesi esnasında ve sonrasında oluşan sarsıntı-yer hareketleri, nem ve tuzlanmaya bağlı olarak zaten zayıflayan tutunma güçlerinin iyice azalması sonucu taşıyıcıdan ayrılarak kayıplar yaşanmıştır. Günümüzde özellikle kuzey ve batı cephelerde var olan harç malzeme izleri bu alanlarda derz sorunu yaşandığını ve devamında taşıyıcıdan ayrılmanın olduğunu göstermektedir (Resim 5.460).

Resim 5. 460. Medrese, minare kuzey ve batı cephe, pano bağlantı/derz malzeme sorunları

b. Malzeme Bozulmaları;

Minarede malzeme bozulmaları -çini hamuru ve sırda görülen- parça kaybı tipinde tespit edilmiştir (Tablo 5.6).

Parça kaybı: Minarenin kaide kısmında, güney ve doğu cephede yer alan turkuaz renkli ve baklava dilimi düzenlemeli özgün sırlı tuğlalarında parça kaybı görülmektedir (Resim 5.461).

Resim 5. 461. Medrese, minare kaide kısmı, güney ve doğu cephe, parça kaybı.

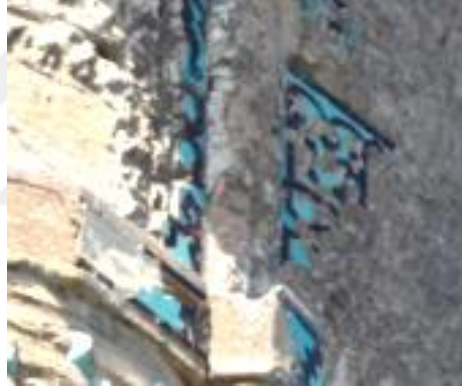
Minare gövdesinde güney, doğu ve kuzey cephelerde yer alan özgün turkuaz silmelerde genele yaygın parça kayıpları mevcuttur. Ayrıca yine bu silmeler arasında yer alan konik turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğlalarda da genele yaygın parça kaybı görülmektedir. Parça kayıpları sır yüzeyinde gelişen ve sır tabakasının kayıpları ile çini hamuruna kadar inen, sır tabakası ve altındaki çini çamuru kayıpları olarak iki farklı tipte görülmektedir (Resim 5.462, 5.463).

Resim 5. 462. Medrese, minare dilimli gövde, güney cephe silme, parça kaybı.

Resim 5. 463. Medrese, minare dilimli gövde, doğu cephe silme ve konik sırlı tuğlalar, parça kaybı.

Şerefe altında kalan kısmın kuzey-doğu cephesi hariç (daha çok kuzey ve batı yönlerdeki) tüm cephelerindeki çinili panoların özgününden çok az parça çini mevcut olmasına karşın var olan çini parçaların tamamında parça kayıpları görülmektedir. Parça kayıpları sır veya sır ile birlikte hamur kayıpları olarak iki tipte görülür (Resim 5.464, 5.465). Parça kayıpları uzaktan açık bir şekilde anlaşılmakta ve herhangi bir tamamlama izine rastlanmamaktadır.

Resim 5. 464. Medrese, minare şerefe altı pano, kuzey cephe, parça kaybı.

Resim 5. 465. Medrese, minare şerefe altı pano, batı cephe, parça kaybı.

c. Onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar;

Bozulma tamamlama tipinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.6).

Tamamlama: Minaredeki çini-tuğlalarının kuzey-doğu köşedeki şerefe altı kısmı yıldırım çarpması esnasında yıkılmış olup sonraki onarımlarda tuğla malzemeyeyle tamamlanmıştır. Ayrıca minare gövdesinde kullanılan turkuaz yarım

daire tuğlalardan oluşan silmelerin batı cephedeki ikisi ve kuzey-batı cephedeki yarısının tamamen düştüğü görülmektedir. Güney cephede iki, doğu cephede iki ve kuzey cephede yarım silme, parça kayıplarına rağmen günümüze ulaşabilmiştir.

Minarede uygulanan tamamlamalar sadece şerefe altı kuşak ile batı ve kuzey-batı cephelerdeki silmede görülmektedir. Bu kayıplarda üç farklı tamamlama uygulaması tespit edilmektedir.

Birinci tip tamamlama gibi kuzey-doğu yönündeki şerefe altı kuşak eksikliklerinde yeni birim malzeme uygulamasıdır. Eksiklikler özgün taşıyıcı malzemeye uygun olarak tuğla ile tamamlanmıştır. Tamamlanan alanın yüzeyine herhangi bir yeni üretim çini ya da sıvama ve renklendirme yapılmadan bırakılmıştır (Resim 5.466).

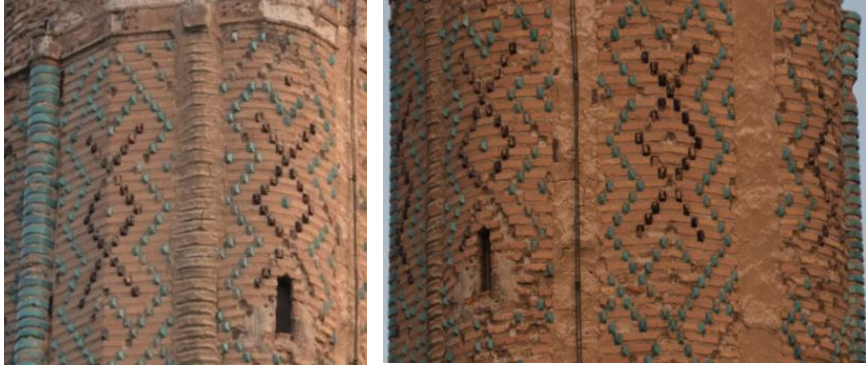

Resim 5. 466. Minare, şerefe altı kuşak, kuzey-doğu cephe, tamamlama

İkinci tip tamamlama gövde silmelerinde uygulanmıştır. Batı cephe silmelerinde yer alan eksikliklerde özgün tuğlaların rengine uygun olarak hazırlanan harçlar ile tamamlama yapılmıştır. İki silme alanında yapılan tamamlamalar özgün sırlı tuğla formları ve derz boşlukları gözetilmeden ve oldukça özensiz bir sıvama şeklinde uygulanmıştır.

Üçüncü tip tamamlama kuzey batı yöndeki yarım silmede uygulanmıştır. Eksiklik görülen yarım silmede özgün sırlı tuğlaların yarım daire formu özensiz bir şekilde taklit edilmiş ve derz boşlukları da aynı özensiz işçilik ile uygulanmaya çalışılmıştır (Resim 5.467, 5.468).

Resim 5. 467. Minare, dilimli gövde, kuzey-batı cephe, tamamlama.

Resim 5. 468. Minare, dilimli gövde, batı cephe, tamamlama.

Pencere köşelik ve alınlık çinileri

a. Pano bozulmaları;

Medresede, orta avlunun kuzey ve güney yönlerinde toplamda sekiz adet pencerenin köşelik ile alınlıklarında, batıdaki ana eyvanın iki yanında iki adet pencere köşelik ile alınlıklarında ve giriş (doğu) cephenin kuzey ve güneyinde yer alan iki adet sivri kemerli sathi nişlerin köşeliklerinde görülen turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerin tamamına yakını günümüze ulaşabilmiştir.

Pano bozulmaları, birim malzeme kaybı tipinde karşımıza çıkar (Tablo 5.6).

Birim malzeme kaybı: 1, 2, 6 ve 7 no.lu pencere alınlık ve köşeliklerinde birim malzeme kaybı görülmezken 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12 no.lu pencerelerde azda olsa birim kayıpları mevcuttur.

3 no.lu pencerede sivri kemer üstü tepe noktası ile sağ-orta ve alt köşedeki turkuaz çinilerde ve alınlık orta alanındaki koyu patlıcan moru çinilerde, 4 no.lu pencere alınlık dış sınırını kuşatan koyu patlıcan moru çinilerin sağ-üst köşelerinde birim malzeme kaybı görülmektedir (Resim 5.469, 5.470).

Resim 5. 469. Medrese, 3 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 470. Medrese, 4 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.

5 no.lu pencerenin sivri kemer üst kısmına bitişik olan turkuaz kenar şerit çinilerinde, 8 ve 9 no.lu pencerenin alınlık kısmı orta-sol taraf koyu patlıcan moru çinilerinde, kitabelik ve köşelik birleşiminde bulunan turkuaz ve koyu patlıcan moru sınır şerit çinilerinde ve köşelik sağ tarak köşe turkuaz çinilerinde parça kaybı görülür (Resim 5.471, 5.472).

Resim 5. 471. Medrese, 8 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 472 .Medrese, 9 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.

10, 11 ve 12 no.lu Pencere köşelik ve kitabelik kısımlarını sınırlandıran turkuaz ve koyu patlıcan moru şerit çinilerde de birim malzeme kaybı mevcuttur (Resim 5.473, 5.474).

Resim 5. 473. Medrese, 10 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 474 Medrese, 12 no.lu pencere alınlığı, birim malzeme kaybı.

Onarımlar sırasında panolardaki özgün çiniler korunmuş 3, 4, 6, 7, 8, ve 9 no.lu pencere alınlık çinilerinin sadece orta eksene denk gelen derin çatlak-kırıklarında ve birim malzememe kayıplarında kısmi tamamlama yapılmış ve üzerine herhangi bir müdahalede bulunmadan bırakılmıştır.

b. Malzeme bozulmaları;

Pencere alınlık ve köşeliklerinde malzeme bozulmaları çini hamuru ve sırda görülen çatlak-kırık ve parça kaybı tipinde tespit edilmiştir (Tablo 5.6).

Çatlak-kırık: 1, 2, 4, 5, 6 ve 10 no.lu pencere alınlıklarında orta-sol tarafta alttan üste kadar kesintisiz devam eden tek çatlak hat, 8 ve 9 no.lu pencere alınlık çinilerinde ise aynı alanda kırık görülmektedir (Resim 5.475, 5.476).

Resim 5. 475. Medrese, 10 no.lu pencere alınlık çinisi, çatlak.

Resim 5. 476. Medrese, 9 no.lu pencere alınlık çinisi, kırık.

3 no.lu pencere alınlığında orta-sağdan başlayıp orta-sola doğru alttan üste kadar kesintisiz devam eden iki çatlak hat görülmektedir. Bu çatlak hat üzerinde yer alan turkuaz birim çinilerde sır ve hamura kadar inen çatlaklar görülmektedir (Resim 5.477).

Resim 5. 477. Medrese, 3 no.lu pencere alınlık çinisi, çatlak.

7 no.lu pencere alınlığında orta-sağ alt taraftan başlayan ve alınlık ortasına kadar devam eden tek çatlak hat bulunmaktadır (Resim 5.478).

Resim 5. 478. 7 no.lu pencere alınlık çinisi, çatlak.

11no.lu pencere köşeliğinde sağ taraf orta kısımda üstten başlayan ve alt kısma gelmeden biten bir çatlak hat görülmektedir (Resim 5.479).

Resim 5. 479. Medrese, 11 no.lu pencere köşelik çinisi, çatlak.

Alınlık ve köşeliklerde görülen çatlak ve kırık hatlar üzerinde yer alan turkuaz birim çinilerde sır ve bisküviye kadar inen çatlak ve kırıklar görülmektedir. Mevcut haliyle görülen çatlaklardan sadece 3, 4, 6, 7, 8 ve 9 no.lu pencere alınlık bozulmalarında kısmı tamamlama yapılarak sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır (Resim 5.480, 5.481).

Parça kaybı: 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12 no.lu pencerelerde görülen birim malzeme kaybı eksikliklerinin bitişiğinde olan özgün çinilerde parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.482).

Resim 5. 480. Medrese, 8 no.lu pencere alınlık, parça kaybı.

2, 3, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 no.lu pencerelerde sivri kemer ile pencere köşeliklerinin birleştiği alanlarda çoklu parça kaybı görülmektedir (Resim 5.483).

Resim 5. 481. Medrese, 8 no.lu pencere sivri kemer ve alınlık birleşme yüzeyi, parça kaybı

2, 3, 4, 6, 8, 9 ve 10 no.lu pencerelerde sivri kemerin üst noktasındaki turkuaz çinilerde de parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.484).

Resim 5. 482. Medrese, 6 no.lu pencere alınlık çini üst kısım, parça kaybı.

Parça kaybı görülen alanlarda derin boşluklarda kısmi harç dolguları yapılmış, ancak herhangi bir tamamlama müdahalesine gidilmemiştir.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Pencere alınlık ve köşeliklerinde onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar tamamlama tipinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.6).

Tamamlama: Pencere ve köşelik çinilerinde görülen birim malzeme ve parça kaybından kaynaklı eksikliklerin bütününde tamamlama uygulaması yapılmamıştır. Onarımlar sırasında panolardaki özgün çiniler korunmuş ve sadece 3, 4, 6, 7, 8, ve 9. no.lu pencere alınlık çinilerinin orta eksene denk gelen derin çatlak-kırıkları ve birim malzeme kayıplarında kısmi dolgu uygulaması yapılmıştır.

Dolgu yapılan alanların üzerine herhangi bir müdahalede bulunmadan bırakılmıştır. Diğer eksik alanlar ise özgün hali ile muhafaza edilmiştir. Yapılan dolgu uygulamalarının estetik kaygı duyularak değil sadece özgün çinilerin destek duvarında sorun olabilecek noktalarda güçlendirilmesi amaçlanmış olmalıdır. Yapılan uygulamaların oldukça özensiz yapılmış olması da bu fikrimizi desteklemektedir. Uygulamada kullanılan harç içeriği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır ancak gri-krem renkte, ince taneli yüzey dokusu ile çimento veya hidrolik kireç harç izlenimi vermektedir (Resim 5.483, 5.484, 5.485).

Resim 5. 483. Medrese, 4 no.lu pencere alınlık çinisi, tamamlama.

Resim 5. 484. Medrese, 9 no.lu pencere alınlık çinisi, tamamlama.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Müdahale bozulmaları parça kaybı olarak tespit edilmektedir (Tablo 5.6).

Parça kaybı: 8 ve 9 no.lu pencere çinilerinde alınlıkların orta eksene denk gelen derin çatlak-kırıkları ve kaynaklı kayıplarında kısmi dolgu uygulaması yapılmış olup bu uygulamada kullanılan, niteliği belirlenemeyen harç malzemenin kenar ve köşelerinde parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.485).

Resim 5. 485. Medrese, 8 no.lu pencere alınlık çinisi, parça kaybı.

Eyvan kemeri, kubbe geçiş elemanları ve kubbe çinileri

a. Pano bozulmaları;

Eyvan kemeri, kubbe geçiş elemanları (üçgen bingiler, kubbe kasnağı) ve kubbede kullanılan turkuaz, patlıcan moru ve kahverengi çini ve sırlı tuğlaların çoğu özgün haliyle günümüze ulaşabilmiştir. Çinilerdeki pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar (Tablo 5.6).

Birim malzeme kaybı: Ana eyvan sivri kemer karnında, sağ ve solda pencere alınlık seviyesinde, kare formu özgün turkuaz çini parçalardan bazılarında kayıplar görülmektedir (Resim 5.486). Eksik çini parçalarının yerine tuğla örgüyü devam ettirecek biçimde tuğla parçalar yerleştirilmiştir.

Resim 5. 486. Medrese, batı eyvan sivri kemer, karın kısmı, birim malzeme kaybı.

Kubbe kasnağı çinilerde en yoğun bozulmanın görüldüğü alandır. Kasnaktaki yazı düzenlemeli süslemede yazılar patlıcan moru, zemin turkuaz renkte çinilerdendir. Bu andaki patlıcan moru çiniler en yoğun bozulmaya sahip çinilerdir (Resim 5.487).

Resim 5. 487. Medrese, kubbe kasnağı, doğu cephe, birim malzeme kaybı.

Kubbe kasnağının kuzey-doğu bölümünde bozulmalar diğer bölümlere kıyasla daha az görülmekle birlikte diğer bütün cephelerde genele yaygın olarak patlıcan moru çinilerin yarından fazlasında bozulma görülmektedir (Resim 5.488).

Resim 5. 488. Medrese, kubbe kasnağı, kuzey-doğu cephe, birim malzeme kaybı

Bozulmalar çini hamurundan başlayan ve sırlı yüzeyleri de kaplayacak şekilde gelişen aşınma-ufalanma türü parça kayıpları ve buna bağlı olarak birim malzeme kayıplarıdır (Resim 5.489).

Resim 5. 489. Medrese, kubbe kasnağı, güney-doğu cephe, birim malzeme kaybı.

Mevcut özgün patlıcan moru çinilerde de bozulmanın geliştiği ancak henüz malzeme kaybına ulaşmadığı anlaşılmaktadır (Resim 5.490, 5.491).

Resim 5. 490. Medrese, kubbe kasnağı, güney cephe, birim malzeme kaybı.

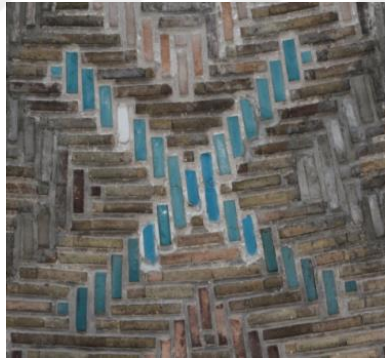
Resim 5. 491. Medrese, kubbe kasnağı, batı cephe, birim malzeme kaybı.

Kubbe sırlı tuğlalarında da birim malzeme kayıpları mevcuttur. Kubbenin doğu ve kuzey-doğu bölümünde yer alan kahverengi sırlı tuğlalarda kayıplar görülür (Resim 5.492).

Resim 5. 492. Medrese, kubbe, doğu cephe, birim malzeme kaybı.

Aynı cephede yer alan turkuaz sırlı tuğla “X” düzenlemeli alanlarda ve tüm yönlerde yer alan çarkıfelek motifleri ve aralardaki baklava dilimi düzenlemeli turkuaz sırlı tuğlalarda ayrıca baklava motifi ile “X” düzenlemeli patlıcan moru çinilerde de kayıplar mevcuttur. Kubbede sırlı tuğlalar ile birlikte kullanılan sırsız tuğlalarda da kayıplar görülür (Resim 5.493, 5.494, 5.495, 5.496).

Resim 5. 493. Medrese, kubbe, doğu cephe, turkuaz sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı.

Resim 5. 494. Medrese, kubbe, güney-batı cephe, turkuaz sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı

Resim 5. 495. Medrese, kubbe, batı cephe, sırsız tuğlalarda birim malzeme kaybı.

Resim 5. 496. Medrese, kubbe, güney-batı cephe, kahverengi sırlı tuğlalarda birim malzeme kaybı

Birim malzeme kaybı görülen ana eyvan sivri kemer karnındaki eksiklikle mevcut haliyle tuğla malzeme kullanılarak tamamlanmışken kubbe kasnağındaki patlıcan moru eksiklikler müdahale edilmeden mevcut durumunu muhafaza etmektedir.

Kubbe çinilerindeki birim malzeme kayıplarında ise alçı-harçlı bir tamamlama görülmemekle birlikte bazı alanlarda ile tuğla ile yapılan tamamlama üzeri renklerle boyanarak tamamlanmış ve görsel bütünlük sağlanmıştır.

Ancak tamamlamada kullanılan renklerin özgün renklerle aynı tonlarda olması ayrıştırılmakta güçlük oluşturmaktadır. Bu tür alanlar sır yüzeyindeki parlaklık ve yüzey düzgünlük farklarından ve etraflarındaki (açık renkli ve yeni beyaz) derz dolgu renklerinden ayırt edilebilmektedir (Resim 5.497, 5.498).

Resim 5. 497 Medrese, kubbe, batı cephe, birim malzeme kaybı, detay.

Resim 5. 498. Medrese, kubbe, batı cephe, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme Bozulmaları;

Bozulmalar aşınma-ufalanma, çatlak-kırık, parça kaybı, renk bozulması, yüzeysel kirlilik-birikim olarak beş tipte karşımıza çıkar (Tablo .5.6).

Aşınma-ufalanma: Kubbe kasnağının patlıcan moru çinilerin çoğunda sırlı yüzey kaybedilmiş olup çini hamuruna kadar ulaşana ileri derecede aşınma ve

ufalanma görülmektedir. Aşınma ve ufalanmalar kasnakta genele yaygın olarak görülmekte ve özellikle doğu yönde bazı alanlarda çini hamuru dâhil nerdeyse tamamen kaybolmuş durumdadır. Bozulma devamında parça ve birim malzemem kayıplarına sebep olmuştur (Resim 5.499).

Resim 5. 499. Medrese, kubbe kasnağı, doğu cephe, aşınma-ufalanma.

Ayrıca kubbede çok açık şekilde görülen nem sorunu eşliğinde kimyasal etkiyle oluşan, sırsız tuğlaları ile sırlı tuğlalarını tahrip etmiş aşınma-ufalanma ve parça kaybına sebep olmuştur. Kubbe açıklığına yakın ve orta kısımlarda genele yaygın sırsız tuğla yüzeylerinde başlayıp derinleşen aşınma-ufalanma ve devamında parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.500, 5.501).

Resim 5. 500. Medrese, kubbe, batı cephe, aşınma-ufalanma.

Resim 5. 501. Medrese, kubbe, doğu cephe, aşınma-ufalanma.

Çatlak-kırık: Batı eyvan üstünde yer alan yirmigen kuşağın iki yerinde çini hamuruna ulaşan çatlak ve ayrılmamış kırık görülür (Resim 5.502).

Resim 5. 502. Medrese, kubbe yirmigen kuşak, batı cephe, çatlak-kırık.

Parça kaybı: Eyvan kemerinde kullanılan kare formlu turkuaz çini parçalarından sivri kemer üst kısımlarda parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.503).

Resim 5. 503. Medrese, batı eyvan sivri kemer, karın üst kısmı, parça kaybı.

Türk üçgeni kubbe geçişlerinden kuzey-batı ve güney-batı yönde kalanlarda ve kubbe kasnağı altında yer alan yirmi gen kuşağın batı yönde kalan bölümünde görüldüğü gibi özellikle köşe birleşim kısımları ve kuşakları sınırlayan patlıcan moru ince çini şeritlerde parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.504, 5.505, 5.506).

Resim 5. 504. Medrese, üçgen bingiler, kuzey-batı cephe, parça kaybı.

Resim 5. 505. Medrese, üçgen bingiler, güney-batı cephe, parça kaybı.

Resim 5. 506. Medrese, yirmi gen kuşak ve üçgen bingiler, güney-batı cephe, parça kaybı.

Kubbe kasnağında özgün patlıcan moru çinilerde genele yaygın parça kayıpları da görülmektedir (Resim 5.507). Kayıplar sırla birlikte hamura kadar derinleşen ölçülerdedir.

Resim 5. 507. Medrese, kubbe kasnağı, güney-doğu cephe, parça kaybı.

Kubbede batı ve güney-batı cephelerde yer alan özellikle kahverengi sırlı tuğlalar olmak üzere turkuaz özgün sırlı tuğlalarda da parça kaybı görülmektedir (Resim 5.508, 5.509).

Resim 5. 508. Medrese, kubbe, batı cephe, parça kaybı.

Resim 5. 509. Medrese, kubbe, güney-batı cephe, parça kaybı.

Renk Bozulması: Özellikle kubbe kasnağındaki patlıcan moru çiniler yüzeyinde genele yaygın renk bozulması görülmektedir. Bozulma patlıcan moru özgün çinilerin daha çok bulunduğu kuzey-doğu cephedeki çini yüzeylerinde açıkça izlenmektedir.

Bozulma sırlı yüzeydeki parlak tabakanın tahrip olması ve buğulu-opak bir görüntüye sahip olması şeklinde kendini gösterir (Resim 5.510).

Resim 5. 510. Medrese, kubbe kasnak, kuzey-doğu cephe, renk bozulması.

Yüzeysel kirlilik-birikim: Bozulma üçgen bingilerin üst kısımlarında, yirmi gen kuşakta ve kubbedeki sırsız tuğla yüzeylerinde görülmektedir. Özellikle yirmi gen kuşak, üstündeki kubbe kasnağında gelişen aşınma-ufalanmaya bağlı bozulma sonucu ve yapılan onarımlar sırasındaki harç artıklarının oluşturduğu toz birikim ve harç kalıntıları tabakasıyla kaplanmıştır (Foto 5.511).

Kirlilik yirmi gen kuşakta ve üçgen bingilerin üst kısımlarında, kuzey-doğu cephede daha az olmakla birlikte genele yaygın görülür (Resim 5.512).

Resim 5. 511. Medrese, yirmi gen kuşak, güney cephe, yüzey kirlilik.

Resim 5. 512. Medrese, yirmi gen kuşak ve üçgen bingiler, güney-batı cephe, yüzey kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Onarımlar ile oluşan bozulmalar tamamlama ve hatalı malzeme kullanımı olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.6).

Tamamlama: Uygulamalar birim malzemede yenileme, harç malzemeyle dolgulama, yüzeylerin renklendirildiği ve renklendirilmeden bırakıldığı şekliyle farklı tiplerde tespit edilmiştir.

Kubbenin üst açıklığına yakın ve orta kısımlarındaki sırlı-sırsız tuğlarında yeni birim malzemeye tamamlama yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5.513).

Resim 5. 513. Medrese, kubbe, tamamlama.

İleri derecede bozulan birim tuğlar çürütme tekniği ile yerinden alınmış ve yerine özgüne uygun form, ölçü ve renkte yeni tuğlar konulmuştur. Kubbe tuğlarında özgününe kıyasla görülen (daha belirgin) renk ve doku farkı ile derz harçlarında görülen malzeme izlerinin diğerine oranla daha temiz ve açık renk olması onarım alanlarını belirginleştirmektedir (Resim 5.514, 5.515, 5.516).

Resim 5. 514. Medrese, kubbe, güney cephe, birim malzemede yenileme.

Resim 5. 515. Medrese, kubbe, güney cephe, birim malzemede yenileme.

Resim 5. 516. Medrese, kubbe, güney cephe, birim malzemede yenileme.

Batı eyvan sivri kemer karın kısmında, pencere alınlık seviyesinde sağ ve solda karşılıklı görülen çini ve sırsız tuğla eksikliklerinde yeni birim tuğla malzeme kullanılarak tamamlama yapılmıştır. Yapılan tamamlama oldukça özensiz ve

özgüne uygunluğu gözetilmeden yapılmıştır. Yeni tuğlaların yerleştirilmesinde kullanılan harç malzeme da özensiz işçilikle özgün tuğlaların üzerine taşırılarak kullanılmıştır (Resim 5.517).

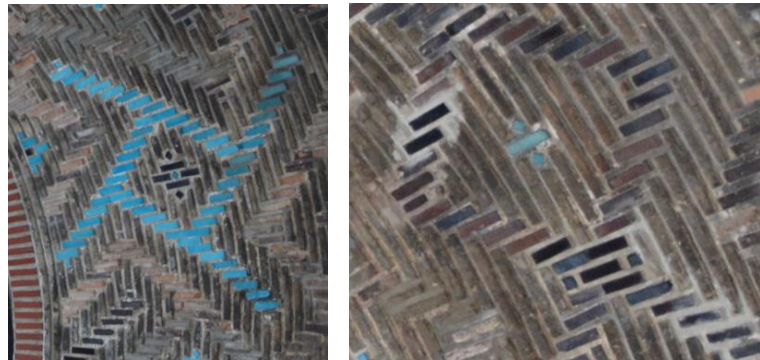
Benzer bir uygulama olarak eyvan kemerinin kuzey yanında birim malzeme kaybına uğrayan bölümde yapılan tamamlamanın olduğu kısmın yukarısına doğru, kırmızı-kahve haçla gelişi güzel sıvama türü yapılan bir tamamlama/dolgu görülmektedir. Buradaki uygulama, oluşan dikine çatlak hattın kapatılması amacıyla yapılmıştır. Dolgu hattı izlendiğinde çatlak oluşumu kendini gösterir durumdadır (Resim 5.518).

Resim 5. 517. Medrese, batı eyvan kemer karnı, güney cephe, tamamlama.

Resim 5. 518. Medrese, batı eyvan kemer karnı, kuzey cephe, tamamlama.

İkinci uygulama ise sırsız tuğla ile yapılan tamlamaların arasında kalan turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalarda yapılan kısmi boyalı tamamlamadır. Bu uygulamayı kubbenin tüm cephelerinde sırasıyla dolaşan çarkıfelek düzenlemeli turkuaz sırlı tuğlaların kubbe ortasına doğru uzanan alt uçlarında ve aynı eksenlerdeki kahverengi sırlı tuğlalarda mevcuttur (Resim 5.519, 5.520).

Resim 5. 519. Medrese, kubbe, doğu cephe, tamamlama.

Resim 5. 520. Medrese, kubbe, doğu cephe, tamamlama.

Üçüncü uygulama doğu cephe turkuaz çinilerinden ikisinde görülen renksiz uygulamadır. Özgünü turkuaz renkli olan tuğla yüzeyi (astar gibi) beyaz renkte boyanmış ve renklendirilmeden bırakılmıştır (Resim 5.521).

Resim 5. 521. Medrese, kubbe, doğu cephe, tamamlama.

Tamamlama uygulamaları özgün tuğlalarla hem yüzey seviyede ve birim tuğla boyut ve kenarlarına kabaca uygun yapılmıştır. Ancak özellikle bazı alanlarda yapılan tamamlamalar oldukça özensiz görülmektedir. Birim malzeme ve parça kaybı (sır yüzey kaybı) görülen yüzeylerde, yüzey pürüzsüz hale getirilmeden, pütürlü ve yüzey kaybı olan alanlara doğrudan boya uygulandığı görülmektedir. Ayrıca kenar ve köşelerden taşan boyalar görsel nizamı bozmaktadır (Resim 5.522, 5.523).

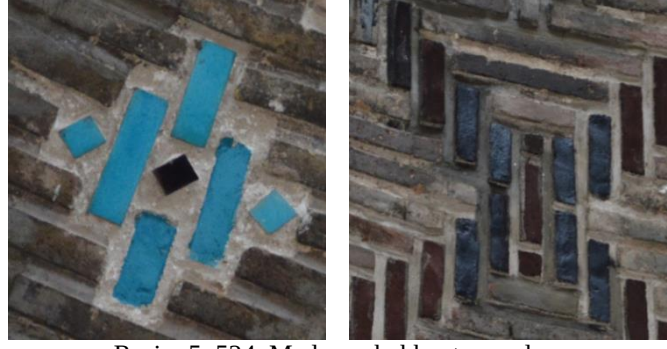

Resim 5. 522. Medrese, kubbe, tamamlama.

Resim 5. 523. Medrese, kubbe, tamamlama.

Uygulanan boyalar özgün sırlı tuğla renklerine oldukça yakın kullanılmış olup genel görünüşte bütünlüğünü sağlamış ancak (parça kayıplarında özgün ile tamamlanarak boyanan alanlarda tamamlanan alanları) ayırt etmekte güçlük yaşatmaktadır. Tamamlanan alanlar özgün tuğlaların sır yüzeyindeki parlaklık farkı ve renklendirmede kullanılan az miktar ton farkı sayesinde yakından incelendiğinde fark edilebilmektedir (Resim 5.524, 5.525).

Resim 5. 524. Medrese, kubbe, tamamlama.

Resim 5. 525. Medrese, kubbe, tamamlama.

Hatalı malzeme Kullanımı: Yapının özellikle kubbesinde var olan nem sorununa eşlik eden ve yüzeyleri kaplayan bozulmalar önceki onarımlarda çimento katkılı malzeme kullanıldığını düşündürmektedir. Malzeme kullanımına ilişkin onarım kayıtlarında ve ilgili kaynaklarda herhangi bir veriye rastlanmamış olmakla beraber nem sorununun görüldüğü alanlardaki bozulma izleri, özellikle kubbenin üst ve orta seviyesinde gri tonlu harç görüntüleri düşüncemizi desteklemektedir (Resim 5.526).

Resim 5. 526. Medrese, kubbe, malzeme kullanımı.

d. Müdahalelerde Bozulmalar;

Bozulmalar nem sorunu ve leke olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.6).

Nem: Kubbenin üst açıklık kısmından başlayarak nerdeyse tamamını, üçgen bingiler ile ana eyvan örtü ve kemerinin de bir bölümünü içine alacak şekilde görülen bir nem sorunu mevcuttur. Kubbe üzerinde sırlı tuğlalarda pek belli olmasa da özellikle sırsız tuğla yüzeylerde kendini gösteren bu sorun oldukça ilerlemiş durumdadır (Resim 5.527, 5.528).

Resim 5. 527.Medrese, kubbe, nem.

Resim 5. 528. Medrese, ana eyvan ve batı cephe üçgen bingiler, nem.

Leke: Kubbenin üst ve orta kısmın nerdeyse tamamını, üçgen bingiler ile ana eyvan örtü ve kemerinin de bir bölümünü içine alacak şekilde görülen bir nem sorunu devamında bu kısımlarda lekeli bir görünüm mevcuttur (Resim 5.529). Bozulma neme bağlı harekete geçen tuzlanma oluşumlarını işaret etmektedir.

Resim 5. 529.Medrese, kubbe, leke.

5.3.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmaları

Yapıda görülen sırlı tuğla ve çini bezeme minare, pencere alınlık ve köşelikleri, eyvan kemeri ile kubbe geçiş elemanları (üçgen bingiler ve kubbe kasnak) ve kubbede olmak üzere üç bölümde karşımızı çıkar.

Bozulmalar genel olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ile yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları, minarede taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı ve pano bağlantı-derz malzeme sorunları olarak görülmüştür. Pencere alınlık ve köşeliklerinde, ana eyvan kemerinde, kubbe kasnağı ve kubbede de birim malzeme kayıpları olarak görülmektedir.

Birim malzeme kayıpları, minarede kaide ve büyük oranda dilimli gövdede dilimleri ayıran turkuaz yarım silindir ve dilimli yüzeylerdeki prizmatik sırlı tuğlalarda, ayrıca şerefe altı bölümdeki çinili kuşakta görülmekteyken, pencere alınlıklarında ve köşeliklerinde ise panoları çevreleyen ince şeritlerde ve orta-sol tarafa yakın alanlarda mevcuttur. Ana eyvan kemer karnı, orta ve üst seviyelerinde, kubbe kasnağı genelinde ve kubbe üst açıklık hizası ve orta kısımlarda da birim malzeme kayıpları görülmektedir.

Minare ve pencere alınlık çinilerinde görülen bozulmalara, 1901 tarihinde isabet eden yıldırımların ve sonraki dönemlerdeki bakımsızlığın sebep olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü minarenin iki şerefeli özgün gövdesinin birinci şerefe altına kadar olan kısım yıkılırken şerefe altı kısmın bir bölümü, bitişiğindeki mescit kubbe ve duvarlarını da yıktığı kaynaklarda bildirilmektedir.

Medrese pencere alınlıklarında neredeyse aynı yerde bulunan (orta-sol taraf) çatlak-kırıkların da yıkım esnasında oluşan sarsıntıya bağlı geliştiği ve bu alanlardaki çatlakların pano halinde harici oluşturulan ve birleştirilerek yerine yerleştirilen çinilerin birleşim yerleri olduğunu düşünülmektedir. Özellikle minarenin bulunduğu kuzey taraftaki alınlıklarda bozulmaların daha belirgin olması düşüncemizi destekler niteliktedir.

Kubbe kasnağında ve kubbede görülen birim malzeme kayıpları kubbe genelinde açık şekilde izlenen neme bağlı gelişmiş, ilerleyerek özgün çini ve tuğlaların bozulmasına sebep olmuştur. Nemin günümüzde de açıkça izlenmesi, örtü üzeri ve aydınlık feneri etrafından kayaklanan su kaçaklarının halen var olduğuna işaret etmektedir.

Minare çinilerinden şerefe altı kuşakta yer alan özgün parçalardan sadece birkaç parça çini günümüze gelmişken, gövde kısmında yer alan sırlı tuğlaların büyük bir kısmı özgününü korumaktadır. Pencere alınlık ve köşelik çinileri ise en az kayıpla günümüze ulaşan çinileri barındır (Resim 5.481, 5.482). Eyvanda az miktarda olan birim malzeme kaybına rağmen kubbe kasnağındaki çinilerin ancak yarısına yakını özgün olarak günümüze ulaşmıştır. Kubbede de özellikle kubbe altı kısımda daha çok olmak üzere, orta ve üst kısımlarda da kahverengi ve turkuaz özgün çiniler bulunmaktadır.

Malzeme bozulmaları, özgün çini ve sırlı tuğlaları bulunan minare, pencere alınlık ve köşeliklerinde, eyvan kemerinde, üçgen bingilerde, kubbe kasnak ve kubbede görülen aşınma-ufalanma, parça kaybı, çatlak-kırık, korozyon, renk bozulması ve yüzey kirliliği şeklindedir (Resim 5.465, 5.478). Bu bozulmalar binanın uğradığı bozulmalar ve üretim hataları ve bakımsızlıktan kaynaklanmış olmalıdır.

Sır yüzeyinde ve çini hamurunda görülen aşınma ve ufalanma özellikle kubbe kasnağında görülür. Bu kısımda bozulma o kadar ileri dereceye ulaşmıştır ki özellikle patlıcan moru çinilerde çini hamurunun tamamen kaybolması ve destek duvarına ulaşan boşluklar oluşmasına sebep olmuştur. Aynı alanda yan yana kullanılan turkuaz çinilerde bu kadar yoğun yaşanmayan bozulmanın ana sebebi, patlıcan moru sır içeriği ile üzerine uygulandığı çini çamurunun içeriğinin birbirine uygun olmaması olmalıdır. Zira aynı yerde kullanılan ve aynı etkenlere maruz kalan turkuaz sırlı çinilerin mevcut hali bu fikri desteklemektedir. Bozulmayı üst örtüden gelen nem de beslemiş ve hızlandırmıştır.

Yine minare, pencere çinileri, kubbe, kubbe kasnağı ve üçgen bingilerde parça kayıpları da görülmekte olup bu bozulmalar yıldırım düşmesi, deprem, nem, bakımsızlık gibi etkenlere bağlı gelişmiştir.

Özellikle kubbede yer alan sırlı-sırsız tuğla yüzeylerde görülen korozyon ve kubbe kasnağı çini yüzeylerdeki renk bozulmaları aşırı neme maruz kalınması ve devamında sır yüzeyi ile çini hamurunda gelişen bozulmaların göstergesidir. Aynı zamanda patlıcan moru çinilerde üretim aşamasındaki malzeme uyumunun az olması ve bozulmaya yatkın olması da durumu hızlandırmış ve turkuaz çinilerden daha fazla bozulmanın yaşanmasına sebep olmuştur. Yirmigen kuşakta ve üçgen bingilerin üst

kısımında görülen yüzey kirliliği de aşınma-ufalanma sonucu parçacık haline gelen çini hamurunun oluşturduğu diğer bir bozulma olarak görülmektedir.

Yapıdaki onarım sorunları iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar tamamlama, hatalı malzeme kullanımı uygulamalarıdır.

Tamamlamaların ilki birim malzeme kayıplarına bağlı eksikliklerde yeni tuğla malzeme kullanılarak gerçekleştirilen uygulamalardır. Birim malzemede yenileme minare şerefe altı kuşak kuzey-doğu cephede, ana eyvan kemeri karın kısım sağ ve sol orta noktalarda ve kubbede sırsız tuğla ile yapılan uygulamalardır. Eyvan kemer karın kısmında yapılan tamamlama oldukça özensiz olup kullanılan tuğla malzemenin boyutlarına dikkat edilmediği ve harç malzemesinin de özgün tuğlalara taşkın kullanılarak yüzeyde kötü görüntüye sebep olduğu görülmektedir. Minaredeki birim malzeme yenilemesinde de sadece alanı doldurmak, eksikliği gidermek ve yeni sorunların oluşmasını önlemek amaç edinilmiş olmalıdır. Kubbedeki uygulama daha özenli olup özgün malzeme boyutlarına, kompozisyon düzenine ve harç malzemesinin taşkınlıklarına dikkat edilerek yapıldığı tespit edilmiştir.

Eski tarihli resimlerden anlaşıldığı üzere minare birinci şerefe altına kadar yıkılan gövdesi, tarihi bilinmeyen onarımlarda niteliği tespit edilemeyen bir malzeme ile tamamlanmış ve yine ne olduğu net olarak anlaşılmayan malzeme ile – ki çimento katkılı harç olduğunu düşündüğümüz harç ile- düz olarak sıvanmıştır (Resim 5.530, 5.531).

Resim 5. 530. Minare, yıldırımdan sonraki hali.
Resim 5. 531. Minare, ilk tamamlama (Erdemir, 2009: 72).

Günümüzdeki mevcut hali ile minarenin bu kısmı şu an zemine kadar bahsi geçen sıvadan arındırılmış durumdadır (Resim 5.532). Bu alanda yer alan, yazı düzenlemeli ve mozaik teknikli, kalın bir kuşağın bulunduğunu kalan izlerinden anladığımız çinilerin, önceden yapılan bu tamamlama işleminden ve sonradan bu malzemenin temizlenmesi sırasında zarar gördüğü muhakkaktır (Resim 5.533).

Resim 5. 532. Minare, mevcut hali.
Resim 5. 533. Çinili şerefe altı kısım.

İkinci uygulamaya kubbede rastlanmaktadır. Kubbe sırlı-sırsız tuğlalarında görülen eksikliklerde bu tamamlama iki farklı teknik uygulanmıştır.

İlk uygulama kubbe turkuaz ve kahverengi sırlı tuğlalardaki eksikliklerde yapılan kısmı boyalı tamamlamadır. Bu uygulama, kubbenin tüm bölümlerinde sırasıyla dolaşan çarkıfelek düzenlemeli turkuaz sırlı tuğlaların kubbe ortasına doğru uzanan alt uçlarında ve aynı eksenlerdeki kahverengi sırlı tuğlalarda görülür (Resim 5.520, 5.521). İkinci uygulama doğu cephe turkuaz çinilerinden ikisinde görülen renksiz uygulamadır. Özgünü turkuaz renkli olan tuğla yüzeyi beyaz renkte boyanmış ve renklendirilmeden bırakılmıştır (Resim 5.522).

Tamamlama uygulamaları, özgün tuğlalarla hem yüzey seviyede ve birim tuğla boyut ve kenarlarına kabaca uygun yapılmıştır. Ancak özellikle bazı alanlarda yapılan tamamlamalar oldukça özensiz görülmektedir. Birim malzeme ve parça kaybı (sır yüzey kaybı) görülen yüzeylerde yüzey pürüzsüz hale getirilmeden, pütürlü belki de yüzey kaybı olan alanlara doğrudan boya uygulandığı görülmektedir. Ayrıca kenar ve köşelerden taşan boyalar görsel nizamı bozmaktadır (Resim 5.523, 5.524).

Uygulanan boyalar özgün sırlı tuğla renklerine oldukça yakın kullanılmış olup genel görünüşte bütünlüğünü sağlamış ancak ayırt etmekte güçlük

yaşatmaktadır. Tamamlanan alanlar özgün tuğlaların sır yüzeyindeki parlaklık farkı ve renklendirmede kullanılan az miktar ton farkı sayesinde yakından incelendiğinde fark edilebilmektedir (Resim 5.525, 5.526).

Malzeme kullanımına bağlı bozulmalar kubbede görülmektedir. Bozulma kubbede birim malzeme yenilemesi yapılan tuğlalarda kullanılan harç malzeme rengi, doku görseli ve neme ile olan ilişkisi sonucu oluşan bozulmalardan tespit edilmektedir. Bu alanlarda çimento katkılı harç kullanıldığı düşünülmektedir (Resim 5.527).

Yapıda son olarak gözlenen müdahalelerdeki bozulmalar, nem sorunları, leke ve parça kayıpları olarak tespit edilmiştir. Nem sorunu kubbenin üst açıklık kısmından başlayarak orta kısmın nerdeyse tamamını, üçgen bingiler ile ana eyvan örtü ve kemerinin de bir bölümünü içine alacak şekilde mevcuttur (Resim 5.528, 5.529). Buna bağlı olarak bahsi geçen alanlarda lekelenmeler görülmektedir (Resim 5.530).

TABLO 5.6: KONYA İNCE MİNARELİ MEDRESE YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 6		KONYA İNCE MİNARELİ MEDRESE		İncelenen Bölüm	Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar							Müdahalelerde Bozulmalar								
					Taşıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Taşıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda			Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı				
									Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kırılık Birlikim-k sabakası	Yüzeyel Tabaka Oluşumu/Çiçeklenme-tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Alçı-Harç ile	Çizgisel desen									Renklendirme boyama			
				Minare																										
		Pence re köşeli k ve alınlık ları		Doğu																										
				Batı																										
				Kuzey																										
				Güney																										
				Kubbe																										
				Kubbe kasnağı																										
				Kubbe geçiş elemanları																										
				Batı eyvan kemeri																										

5.4. Konya Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mescidi (Kat. No:7)

Şehir Plan Haritası : 5.4

Çizim : 5.13, 5.14

Fotoğraf : 5.534, 5.600

Tablo No : 5.7, 6.1

İnceleme Tarihi : 17.11.2017, 12.09.2019

Tahir ile Zühre Mescidi, Konya Meram ilçesi Beyhekim Mahallesi'nde yer almakta olup yapının günümüze ulaşan bir kitabesi bulunmamaktadır (Karpuz, 2009: 291). Mescidin Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılmış külliye'nin bir parçası olduğu ve külliye'nin mescit, çeşme ve dar'ül-huzza'f'dan müteşekkil⁴⁰ bir yapı topluluğu olduğu bilinmektedir; günümüze sadece mescit ve bitişiğinde yer alan ve bahsi geçen kaynaklarda bulunmayan türbe⁴¹ ulaşabilmiştir (Konyalı, 1997: 517).

Harita 5.4. Konya Tahir ile Zühre Mescidi şehir haritası (URL-9).

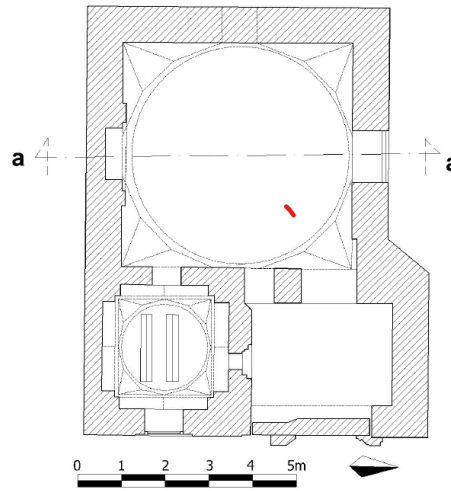
Mimarî ve yapım tarihi hakkında da kesin bilgi bulunmayan yapının inşa tarihi kaynaklarda, XIII. yüzyıl (Karpuz, 2009: 291, Konyalı, 1997: 517), XIII. yüzyıl sonu (Yetkin, 1986: 105), XIII. yüzyıl üçüncü çeyreği (Yavaş, 2015: 113) gibi yakın, ancak farklı tarihler olarak yer almaktadır.

⁴⁰ Tahir ile Zühre Mescidinin Osmanlı dönemi kayıtlarının detaylı bilgisi için Konyalı, 1997: 517 bkz.
⁴¹ Mescidin yanında yer alan ve türbe olarak bilinen yapının kriptâ bölümü yoktur (Yavaş, 2015: 119) ve içinde bulunan iki ahşap sandukanın kime ait olduğu bilinmemektedir. Konyalı bu sandukalarda "... Selçuklu paralarının üstünde şîr ile Hurşîdi koyduran hükümdarla sevgilisinin metfun olduğu rivayetini..." Ahmet Tevhîd'den nakleder (Konyalı, 1997: 571).

Mescit, “Tahir ile Zühre Mescidi”, “Dönbaba Tekkesi”, “Arzu ile Kamber Tekkesi” gibi farklı isimlerle anılmaktadır. Konyalı bu isimlerin sonradan uydurulduğunu ve Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırıldığı için asıl isminin de “Sahip Ata Mescidi” olması gerektiğini aktarmıştır (Konyalı, 1997: 517-518, Bakırer, 1976: 174).

5.4.1. Mimari Özellikleri

Mescit tarihi süreçte kişiye ait bir mülk olarak kullanılmış ve pek çok onarım geçirmiş olmasına rağmen özgün plan tipini büyük ölçüde koruyarak günümüze gelebilmiştir (Konyalı, 1997: 517) (Çizim 5.13).

Çizim 5. 13. Konya Sahip Ata (Tahir İle Zühre) Mescit planı (H.Akmaydalı’dan).

Yapı plan itibariyle tek kubbeli kübik mescitler arasında yer alır. Günümüzde doğu-batı doğrultuda uzanan yapının batısında kubbeli ve kare planlı mescit, doğusunda ise kuzeyde tonozlu giriş/son cemaat yeri mekânı ve güneyde kubbeli (türbe) mekânı yer alır (Yavaş, 2015: 112).

Yapının beden duvarları örgüsünde zeminden yaklaşık 2 m. yüksekliğe kadar kuzey cephede düzgün kesme taş, diğer cephelerde aynı seviyeye kadar moloz taş, bu kısımların üst bölümlerindeki örgüde ve kubbede tuğla kullanılmıştır (Resim 5.534).

Resim 5. 534. Tahir ile Zühre Mescidi (URL-10).

Yapının alt bölümde diğerlerinden farklı olarak kesme taş malzeme kullanılan kuzey cephesi iki kademeli olarak algılanmaktadır. Bunun sebebi mescidin bulunduğu batı tarafa göre, doğuda yer alan son cemaat yeri kuzey duvarının 1,5 m. kadar genişleyecek biçimde yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Cephenin doğu yarısı sağır olup, batıda kalan türbe bölümünde iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Özgün yapımda türbe kapısı (V.B.M. Arşiv Kayıtları) olduğu düşünülen boyuna dikdörtgen biçimli alt pencere, açıklığı dört yönden kuşatan enli taş silmelerle çevrilidir. Bu pencere üzerindeki hafifletme kemeri içi boşaltılarak kemerli bir pencere açıklığı haline getirilmiştir. Cephede alt pencere hizasında yer alan üst pencere, tuğla sıralı bir kuşakla oluşturulan boyuna dikdörtgen sathi bir niş içerisinde yer almaktadır. Bu niş içinde yer alan pencere tuğladan sivri kemerli ve şebekelidir.

Yapının batı cephesinde alta moloz örgünün bitip tuğla örgünün başladığı seviye üzerinde kalan ve kuzey cephedeki üst pencere hizasında üstten tuğla örgülü bir sivri kemerle kuşatılan boyuna dikdörtgen formlu, metal şebekeli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklığını dıştan tuğla sıralı bir kuşak dolaşmaktadır (Resim 5.535).

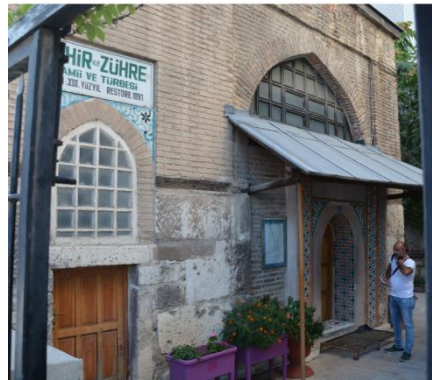

Resim 5. 535. Mescit, kuzey-batı cepheleri (Baş, 2008: 88).

Yapının güney cephesi diğer cephelerden farklı olarak sağırdır. Burada da tüm cephelerde olduğu gibi zeminden yükselen moloz taş örgü ve üzeri tuğla örgü devam etmektedir.

Yapıya geçişin yer aldığı doğu cephesinde, güneyde türbe kapısı ve üzerindeki pencere açıklığı, kuzeyde ise son cemaat yerine geçişi sağlayan kapı açıklığı yer almaktadır. Türbe kapısı boyuna dikdörtgen biçimli olup üzerinde sivri kemerli ve şebekeli bir pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere kapı genişliğinde tutulan ve örgüsünün cephe duvarına göre bir miktar içerde tutularak oluşturulan boyuna dikdörtgen sathi bir niş içerisine yerleştirilmiştir.

Cephede mescit son cemaat yeri mekânına geçiş kuzeye yakın konumlu kapı açıklığı ile sağlanmıştır. Altta taş, üstte tuğla örgü bir miktar içerde tutularak oluşturulmuş boyuna dikdörtgen bir sathi niş içerisinde yer alan ve üstte geniş ve yüksek bir sivri kemerle kuşatılan kapı açıklığı bu nişin alt bölümünde yer almaktadır. Cephe yüzeyine göre bir miktar öne taşırılan iki sıra geometrik düzenlemeli kuşakla çevrelenen boyuna dikdörtgen kapı açıklığı üstten sivri kemerle kuşatılmıştır. Açıklığın üzerinde enine dikdörtgen (kitabe levhası olması gereken bölüm) düz yüzey üzerinde, üstteki sivri kemerle kuşatılan bir pencere açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığını çevreleyen kuşaklar üzerinde ve hatta üstteki sivri kemerli pencerenin bir kısmını da içine alacak şekilde yerleştirilmiş, profil destekli düz örtülü yeni bir sundurma bulunmaktadır (Resim 5.536).

Resim 5. 536. Tahir ile Zühre Mescidi.

Kapı açıklığından girildiğinde kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı ve üstü çapraz tonoz örtülü son cemaat yerine ulaşılmaktadır. Bu alanın güney duvarında yerden yaklaşık 20 cm. yüksekte başlayan, üzeri alçıdan dört sıra mukarnas kavsara ile kuşatılmış (önceleri bir mihrap iken sonradan açıldığı kabul

edilen) bir pencere açıklığı yer almaktadır. Boyuna dikdörtgen pencere açıklığını geometrik düzenlemeli, turkuaz ve siyah boyalı bir kuşak dıştan çevrelemektedir.

Resim 5. 537. Son cemaat yeri mukarnas kavsaralı pencere.

Resim 5. 538. Son cemaat yeri pencereleri.

Resim 5. 539. Mescit geçiş kapısı.

Son cemaat yerinin batı duvarında kuzey yanda harime geçişi sağlayan kapı ve kapı açıklığının güneyinde altlı üstlü iki pencere açıklığı yer almaktadır. Ahşap doğramalı pencerelerden alttaki boyuna dikdörtgen formda, üstteki aynı hizada, sivri kemerli ve ahşap şebekelidir. Mekandan harime açılan kapı üstte ahşap şebekeli, yuvarlak kemerli pencere açıklığı bulunan, boyuna dikdörtgen açıklık olup, ahşap doğramalı ve muhdes iki kanatlı kapıya sahiptir (Resim 5.537, 5.538, 5.539).

Harim mekânı kare planda yükselen beden duvarları üzerine Türk üçgenleriyle geçişi sağlanan kubbe ile örtülüdür. Mekân duvarları geçiş hattına kadar tamamen sıvalı ve beyaz badanalı, geçiş ve örtü sıvasızdır. Kubbe merkezde çinili bir madalyon ile onun etrafında sırsız tuğlaların yatay ve dikey dizilimiyle oluşan sekiz kollu yıldız düzenlemeli bezemeye sahiptir.

Harimde güney cephe ortasında bir mihrap nişi yer almaktadır. Mihrap dıştan dört sıra, alçı kabartmalı ve geometrik düzenlemeli kuşak ile çevrelenmiştir. Mihrap nişi üstte yedi sıra mukarnas kavsaralıdır ve kavsara köşelikleri turkuaz renkte boyanmıştır. Mukarnaslı kavsara dıştan kabartmalı alçı kuşaklarla ve ince turkuaz ve beyaz iki şeritle çevrelenmektedir. İç kuşak ve mukarnaslı kavsara köşelikleri arasında kalan kitabelik alanında günümüzde yazılı bir levha yer alır. Kavsara altında kalan niş yüzeyi alçı sıvalı ve süslemesizdir (Resim 5.540, 5.541).

Resim 5. 540 Mescit, mihrap.

Resim 5. 541 Mescit, kubbe.

Türbe mekânı beden duvarları üzerinde Türk üçgenleriyle geçişi ağlanan sivri bir kubbe ile örtülüdür. Kare planlı mekânın duvarlarında yapı dış cephelerinde olduğu gibi zeminden başlayarak moloz ve kesme taş, daha sonra tuğla malzeme kullanılmış örgü görülür. Mekanın doğu, batı ve kuzey -ki bu açıklık son cemaat yerinde mukarnaslı mihrap nişinden dönüştürülerek oluşturulan - yönlerde üç pencere açıklığı bulunur. Mekân ortasında iki ahşap sanduka yer almaktadır (Resim 5.542, 5.543).

Resim 5. 542. Türbe, kubbe (Yavaş, 2007: 274).

Resim 5. 543. Türbe, sandukalar (Yavaş, 2007: 274.)

5.4.2. Onarımların Tarihçesi

Mescit, tarihi süreç içinde farklı etkenlere bağlı olarak tahrip olmuş ve çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır. Yapı mevcut durumuyla özgün halini kısmen de olsa koruyabilmiştir.

Yapının geçirdiği Osmanlı dönemi onarımlarına ilişkin herhangi bir resmi kayıta rastlanmamaktadır. Cumhuriyet dönemine ait en erken tarihli kaynak Konyalı'nın yayınıdır. Konyalı 1944 tarihli yayınında, yapının sütçü Mehmet isimli şahısın elinde olduğunu, kayın pederi tarafından 60 yıl önce satın alındığını, evin içine katıldığını ve mescidin 60 yıldır ibadete kapalı olduğunu aktarmaktadır

(Konyalı, 1997: 517). Bu konuya ilişkin Vakıf kayıtlarındaki 1964 tarihli bir eski eser fişinde de mescidin ana giriş cephesi olan doğu cephesinin ve giriş kapısının karşısındaki evin içinde kaldığını bildirmektedir. Ayrıca son cemaat yerinden mescide girişin sağlandığı kapının kapatılarak bu bölümüm kiler olarak kullanıldığı ve türbenin kuzey cephesindeki dikdörtgen planlı pencere açıklığının kapı olarak kullanıldığı bilgisi verilmektedir (V.B.M. Arşiv Kayıtları) (Resim 5.544, 5.545).

Resim 5. 544. Mescit ve bitişigindeki ev giriş kapısı (V.B.M.).

Resim 5. 545. İçerden görünüş (V.B.M.).

Yapıya ilişkin daha sonraki onarım bilgisi 1958 tarihlidir. Bu onarımın tarihini Konyalı yayınında vermiş, ancak yapılan işlemler hakkında bir bilgi vermemiştir (Konyalı, 1997: 519). Bahsi geçen bu onarım bilgisine Vakıf kayıtlarındaki 1991 tarihli belgede rastlıyoruz. Bu belgede “1950’lerde yanlış bir müdahale türü olarak çatıya dolgu ve tasfiye amaçlı beton dökülmüştür” bilgisi verilmiştir (V.B.M. Arşiv Kayıtları).

Vakıf kayıtlarında karşılaşılan diğer belgede 1986 yılında mescidin kamulaştırılarak etrafındaki yapılardan temizlendiği aktarılmaktadır (Resim 5.546, 5.547). Bu müdahalede mescit içinde ve çevresinde araştırma kazıları ve sıva raspaları yapıldığı, rölöve ve restorasyon projesinin hazırlandığı aktarılmış; gerçekleştirilecek onarımlar için kubbenin onarılacak kurşunla kaplanması, son cemaat yerinden dama çıkışı sağlayan merdivenin onarılması vb. gibi sıralanmaktadır.

1991 tarihli Vakıf kayıtlarında mescide yönelik sürmekte olan onarımlardan bahsedilmektedir. Ayrıca onarımların yapıdaki sorunları dikkate alınmadan yapıldığını ve bu durumun sorunları arttıracak işlemler olduğunu bildirmektedir. 1991 tarihli başka bir kayıta ise 1989 tarihinde onaylanan restorasyon projesine devam edilmesi ve yapının nem ve tuz probleminin çözümünden sonra sıvanması,

taş duvarlarda tecrit uygulanması, iç sıvaların kırıklı sıva olarak yapılması gibi hususlar bildirilmektedir. Vakıflarda yer alan onarım kayıtları 2005 ve 2006 tarihli çini onarım bilgileri olarak devam eder.

Resim 5. 546. Mescidin etrafındaki yapılardan temizlenmesi (V.B.M.).

Resim 5. 547. Mescidin etrafındaki yapılardan temizlenmesi (V.B.M.).

Çinilerdeki restorasyon müdahalelerine ilişkin bilgiler Osmanlı dönemine ait kayıtlarda veriler bulunmadığı için yetersiz kalmaktadır. Yanı sıra eski onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir.

Yapı çinilerine ilişkin dolaylı ilk bilgi Konyalı'nın yayınında yer almaktadır. Konyalı 1944 tarihinde yaptığı tespitlerde yapının kişi mülkiyetinde olduğunu ve o kişiye ait evin içine dâhil edildiğini bildirmektedir (Konyalı, 1997: 517). Bu bilgilerden özellikle çinili kapının onarımlar esnasında müdahale gördüğünü anlaşılmaktadır. Zira kaynaklarda mescidin ana giriş kapısı olan çinili büyük kapının aslında son cemaat yerinin mescide açılan kapısı olduğu ve sonradan bu kapının tarihi bilinmeyen bir zamanda ve sebeple yerinden çıkarıldığı ve şu anki yerine yerleştirildiği aktarılmaktadır (Yavaş, 2008: 166) (Resim 5.548).

Resim 5. 548. Mescit giriş cephesi, 1990 yılındaki durumu (Baş, 2008: 90).

Tarihi belli olmayan Vakıf eski eser fişinde, doğu cephedeki çinilere ilişkin kapı yanlarının ve üstünün mukarnaslar, mavi, mor ve çiniler ile süslü olduğu aktarılmaktadır. 1989 tarihli Vakıf kararında, mescit girişindeki çini süslemeli kapı

kemerinin onarımı için yeniden daha detaylı bir araştırma yapılması ve yeniden projelendirilmesi kararı alınmıştır (V.B.M. Arşiv Kayıtları) (Resim 5.549).

Resim 5. 549. Mescit kapı açıklığı, sırsız tuğla ve çinili süslemelerden kalan özgün parçalar (V.B.M.).

Vakıf kayıtlarında yer alan 1989 tarihli resimde ve Baş'ın yayınında yer alan 1990 tarihli resimde mescit mihrabının oldukça harap durumda olduğu, zemin seviyesinden mukarnaslı kavsaraya kadar olan kısımdaki yapısal ve süsleme özelliklerini kaybettiği anlaşılmaktadır (Resim 5.550, 5.551). V.B.M. kayıtlarında yer alan 1991 yılı onarımında ise, çinilere ilişkin bir bilgi verilmemiştir. Ancak Yavaş'ın yayınında (2007) yer alan resimlerde görüldüğü üzere eksik çinili alanlar beyaz hidrolik kireç harcı ile tümlenmiş olup renklendirilmeden bırakılmış durumdadır. Bu işlem 1991 onarımları değil de 2005-2006 onarımlarında yapılmış olmalıdır (Resim 5.552). Çünkü 2005-2006 onarım kayıtlarında özgün rengine uygun olarak boyanıp tümlendiği bilgisi verilmektedir (V.G.M.).

Resim 5. 550. Mihrap (V.B.M.).

Resim 5. 551. Mihrap (Baş, 2008: 89).

Resim 5. 552. Mihrap (Yavaş, 2007: 270).

Nitekim V.B.M. Kayıtlarında çinilere ilişkin detaylı bilginin bulunduğu ilk belge 2005 tarihli rapordur. Bu belgede uzman bir restoratör tarafından çinilerin incelendiği ve gerekli işlemlerin rapor edildiği aktarılmıştır. Ayrıca mescit kapı,

pencere ve mihrap çinilerinin kimyasal ve mekanik yöntemlerle yüzey temizliklerinin yapılacağı, gerek duyulan alanlarda hidrolik kireç harcı ve hidrolik bazlı enjeksiyon harcı ile sağlamlaştırılacağı, önceki onarımlarda kullanılan çimento katkılı harçların temizlenmesi kararı alınmış ve yapılan onarımlarda bu kararlar uygulandığı bildirilmiştir (V.B.M. Arşiv Kayıtları).

Resim 5. 553. Mescit, kapı açıklığının mevcut hali.

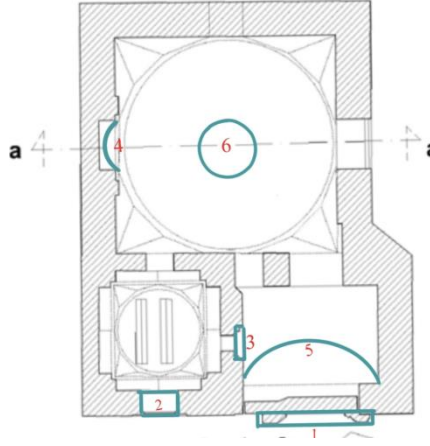
Resim 5. 554. Mescit, mihrap mevcut hali.

2006 tarihli Vakıf belgelerinde ise mescidin mihrap ve kapısını çevreleyen kuşaklarda ve köşeliklerde var olan (kabartmalı ve kabartmasız alan) eksikliklerinin, kuşak üzerindeki özgün kısımlardan alınan kalıplar yardımıyla tamamlanmasına, kuşakların aralarında yer alan (çinili alan) eksiklerinin su bazlı asitsiz boyalar ile uygun renklerde boyanmasına, çalışmalar tamamlandıktan sonra tüm yüzeye koruyucu uygulanmasına karar verildiği, özgün form ve desen hakkında yeterli bilgi bulunmayan alanlarda özgün bölümleri güçlendirecek biçimde dolgu yapılması ve nötr bir şekilde bırakılmasına karar verildiği ve uygulandığı bildirilmektedir (V.B.M. Arşiv Kayıtları) (Resim 5.553, 5.554).

5.4.3. Çinilerinin Konumu ve Teknik Özellikleri

Tahir ile Zühre Mescidinin günümüze ulaşan çini uygulamaları iç mekan ve dış cephelerde görülmektedir. Çiniler mescidin ana giriş kapısını çevreleyen kuşaklarda(1), türbenin doğu cephesindeki pencere köşeliklerinde(2) ve son cemaat alanında türbeye açılan pencere kuşaklarında(3), mescit mihrabında(4), son cemaat yeri tonoz örtüsünde(5) ve harimi kubbe göbeğinde(6) görülmektedir.

Çizim 5.13. Tahir ile Zühre Mescidi çini kullanım alanları (H.Akmaydalı'dan işlendi).

Kapı çinileri: Mescidin doğu cephesinde bulunan ve son cemaat alanına geçişi sağlayan ana kapı açıklığının geniş ölçülü karın kısmında ve kapıyı çevreleyen kuşaklarında çini kullanımına ilişkin tamamlamalar görülmektedir.

Kapı açıklığını sağ ve soldan sınırlandıran iki kuşaktan ilki geniş ölçülüdür. Kuşak kompozisyonu kırık şeritler ve aralarında oluşan beşgen formlarla düzenlenmiş olup şeritler kahverengi ve turkuaz, beşgenler ise siyah renklidir. İkinci kuşak daha dar olup yine kırık şeritlerle oluşturulan sağlı sollu den-dan benzeri formlar, aradan akan kırık şeritler ve boşluklarda yer alan beşgenlerden oluşmaktadır. Burada da şeritler kahverengi ve turkuaz, beşgenler ise siyah renklidir. İki kuşak da dıştan ince kahverengi şeritler ile sınırlandırılmaktadır. Bu kuşaklar iki yanda kapıyı kuşatmaktadır, ancak üstte devam etmez. Üst kuşak alanı son onarımlar sırasında sıvalı ve süslemesiz bırakılmıştır. Şeritlerin kuşattığı kapı açıklığı sivri kemerle üstten kuşatılmıştır. Sivri kemer yüzeyi, sıvalıdır ve süslemesizdir. Kapı kemer köşeliklerinde ise turkuaz, beyaz ve siyah renklerde üçgen formların düzenlemesi bulunmaktadır. Bu düzenleme zencerek detayı gibi ya da çarkıfelek motifinin bir kısmı gibi durmaktadır. Köşelikler turkuaz renkli şeritlerle sınırlandırılmıştır (Resim 5.555).

Kapı kemerinin karnı kısmı oldukça geniş tutulmuş olup, üzerinde ortası siyah bir kare onun etrafında turkuaz renkte dört kareden oluşan baklava motifinin kaydırmalı düzenlemesiyle oluşturulan bezeme yer alır. Zemin kahverengidir. Kapı yüzeyinde az miktarda özgün çini parçası bulunmaktadır. Eksik alanlar 2006 restorasyon çalışmaları sırasında (su bazlı asitsiz boyalar ile) uygun formlarda ve renklerde boyanarak tamamlanmış, bulunmayan alanlarda ise özgün bölümleri

güçlendirecek biçimde dolgu yapılmış ve nötr bir şekilde bırakılmıştır. Çalışmalar tamamlandıktan sonra tüm yüzeye koruyucu uygulanmıştır. Bu kısma ilişkin bilgi veren kaynaklarda buradaki çinilerin mozaik tekniğinde yapılmış olduğu bildirilmektedir (Yetkin, 1986: 105) (Resim 5.556).

Resim 5. 555. Mescit, kapı açıklığı.

Resim 5. 556. Mescit, kapı açıklığı, karın kısmı.

Pencere çinileri: Yapının doğu cephesinde altında türbe kapısının bulunduğu, türbe penceresinin sivri kemer köşeliklerinde çini uygulaması mevcuttur. Pencere köşeliklerindeki düzenleme, son cemaat yeri kapı kemer köşeliklerindeki düzenlemeyle benzerdir; turkuaz, beyaz ve siyah renklerde üçgen formların düzenlemesi bulunmaktadır. Bu düzenleme zencerek detayı gibi ya da çarkıfelek motifinin bir kısmı gibi durmakta olup aralarda altı kollu yıldızlar yer almaktadır. Mozaik teknikte uygulanan bezemede köşelikler turkuaz renkli şeritlerle sınırlandırılmıştır. Özgün çini parçalarının kapıya oranla daha fazla bulunduğu bu bölümde çinilerdeki eksik alanlar kireç harcı ile tümlenmiş ve üzeri özgün çinilerin renginde boyanarak renklendirilmiştir (Resim 5.557).

Resim 5. 557. Mescit, türbe kapısı üzeri, doğu pencere şebekesi.

Son cemaat yerinin güney duvarında, türbeye açılan şebekeli pencere açıklığını (yan ve üstten olmak üzere) üç yönden çevreleyen kuşakta mozaik tekniğinde uygulanmış çini bezeme görülmektedir. Bu kuşakta siyah renkli zemin üzerinde, turkuaz renkli, dikdörtgen forma yakın, sıralı, altı kollu yıldız motiflerden oluşan bir düzenleme görülmektedir. Bu yıldız dizinini dıştan ince turkuaz şeritler sınırlandırmaktadır. Bu kuşak üstten dört sıra mukarnaslı kavsara ile mihrap görünümüne kavuşmaktadır. Mihrabın sağ ve sol pencere kuşaklarına bitişik köşelerinde de aynı düzenlemeye sahip iki kuşak daha bulunmaktadır. Bu kısımda yer alan özgün çiniler az miktarda olup eksik alanlar kireç harçla tamamlamış ve üzeri özgün çinilere yakın tonlarda boyanarak renklendirilmiştir (Resim 5.558).

Resim 5. 558. Mescit, son cemaat yeri, güney pencere.

Mihrap çinileri: Son onarımlarla büyük oranda yenilendiği anlaşılan mihrap dıştan dört sıra, alçı kabartmalı ve geometrik düzenlemeli kuşak ile çevrelenmiştir.

Dıştaki ilk kuşak turkuaz altıgenler ve aralarda oluşan siyah üçgenlerden oluşmaktadır, ikinci kuşak daha geniş ve düz açılı olup üzerinde alçı kabartma ile oluşturulan geometrik formlar ve aralarda oluşan çokgen boşluklar şeklinde düzenlenmiştir. Bu ara boşluklar turkuaz renklerde boyanmıştır. Bu geniş kuşağı iki yandan kuşatan ince kuşaklar içerlek tutulmuş olup alçı kabartma ile oluşturulan geometrik formların sıralanışı ile düzenlemiştir. Bu kuşaklar ile sınırlanan kavsara kısmında yine alçıdan yedi sıra mukarnas yer almaktadır. Mukarnaslı kavsara dıştan kabartmalı alçı bir kuşaklarla ve turkuaz ve beyaz iki ince şeritle çevrelenmektedir. Kavsara köşelikleri turkuaz renkli ve kare formu olarak düzenlenmiştir. İç kuşak

ile mukarnaslı kavsara köşelikleri arasında kalan kitabelik alanı günümüzde beyaz sıvalı ve süslemesiz olup yazılı bir levha ile doldurulmuştur. Kavsara altında kalan niş yüzeyi tamamen alçıdan sıvanmış ve süslemesizdir. Mihrapta yer alan özgün çinilerin tamamı yok olmuş olup eksik alanlar alçı harçlarla tümlenmiş ve üzeri özgün çinilerin rengine uygun olmayan, farklı tonlarda boyanarak renklendirilmiştir (Resim 5.559).

Resim 5. 559. Mescit, mihrap.

Kubbe ve tonoz çinileri: Son cemaat yerinin çapraz tonozlu örtüsünün tam orta bölümünde önce turkuaz, onun içinde patlıcan moru ve en içte yine turkuaz baklava motiflerinden oluşan sırlı tuğlalı bir düzenleme görülmektedir. Bu düzenlemede turkuaz sırlı tuğlalar yatay, patlıcan moru sırlı tuğlalar dikey olarak kullanılmıştır.

Mescidin kubbeli örtüsündeki çiniler, göbek kısmındaki madalyon ile bu madalyonu sınırlandıran tuğla kuşak aralarında ve kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinin bitiş hizasından hemen sonra yer alan tuğlalar arasında kullanılmıştır. Göbek kısmında çini mozaik teknikle, merkezden çıkan beş kollu yıldız ve uçlarından çıkan uzantılar ile yazılı düzenlemeler görülmektedir. Yazı düzenlemelerinde turkuaz renkli çinilerden oluşan kufi harflerle “Lafzai Celal”, aralarda bulunan boşluklara da patlıcan moru renklerde çinilerden oluşan sülüs yazı ile “Muhammet, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali” yazılmıştır (Konyalı, 1997: 517). Madalyonu dıştan patlıcan moru ince bir şerit sınırlandırmaktadır. Bu şeridi bir sıra sırsız tuğla şerit çevrelemekte ve onu da dikdörtgen firuze çini ve baklava dilimi patlıcan moru çinilerin sıralamasından oluşan şerit kuşatmaktadır. Sonra tekrar sırsız tuğladan bir sıra şerit ve onun etrafında da sırsız tuğla ve kare turkuaz çinilerin sıralı düzeninden oluşan ince şerit kuşatmaktadır. Kubbe eteğine gelene

kadar sadece sırsız tuğlaların sekiz kollu yıldız formunda açılarak devam ettiği bir örgü görülmekte ancak Türk üçgenlerine geçişin hemen öncesinde yine bir tuğla bir turkuaz kare çini şeklinde oluşan çini kuşak yer almaktadır.

Tonoz ve kubbe örtülerde yer alan özgün çini ve sırlı tuğlalar az bir kayıpla günümüze ulaşmıştır. Mevcut eksiklikler kireç harçla tümlenmiş ve üzeri özgün renklerde boyanmıştır (Resim 5.560, 5.561).

Resim 5. 560. Mescit, son cemaat yeri, tonoz çinileri.

Resim 5. 561. Mescit, kubbe çinileri.

5.4.4. Çinilerin Mevcut Korunma Durumu

Kapı çinileri

a. Pano bozulmaları;

Pano bozulmaları, taşıyıcı sorunları, birim malzeme kaybı olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.7).

Taşıyıcı sorunları: Yapıya giriş kapısının, sağ ve solundaki kuşaklarda, kemerinin karın kısmında ve kemer köşeliklerinde kullanılan turkuaz, koyu patlıcan moru renkli çini ve sırsız tuğlalar kısmen günümüze ulaşabilmiştir.

Resim 5. 562. Mescit, kapı açıklığı (V.B.M.), taşıyıcı sorunları.

Resim 5. 563. Mescit, giriş kapı, kuzey taraf, taşıyıcı sorunları.

Bozulma kapının sol (güney) yanı ve üst kısmında tamamen, sağ (kuzey) kısmında ise zeminden kapı orta seviyeye kadar olan alanda görülmüştür. . Taşıyıcı sorunu yaşayan tüm kısımlar son onarımlarda kullanılan ve kayıtlarda hidrolik kireç harcı ve hidrolik bazlı enjeksiyon harcı olduğu belirtilen malzeme ile güçlendirilmiş ve tamamlanmıştır (Resim 5.562, 5.563).

Birim malzeme kaybı: Kapı kemeri köşeliklerindeki çinilerinin tamamı, kapı kuşak çinilerinin tamamına yakını ve kemer karın kısmının tamamı birim malzeme kaybına uğramıştır. Kapı açıklığını sınırlandıran sağ (kuzey) kuşak üst kısımda özgün yapımdan birkaç turkuaz ve koyu patlıcan moru çini parça bulunmaktadır.

Kapı çevresindeki çinilerin nerdeyse tamamını kapsayan birim malzeme kayıpları son restorasyonda hidrolik kireç harcı ile tamamlanmış, üzeri boyanarak pano bütünlüğü sağlanmıştır. Özgün çiniler yüzey parlaklığı ve sır rengindeki ton değişimleri gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.564).

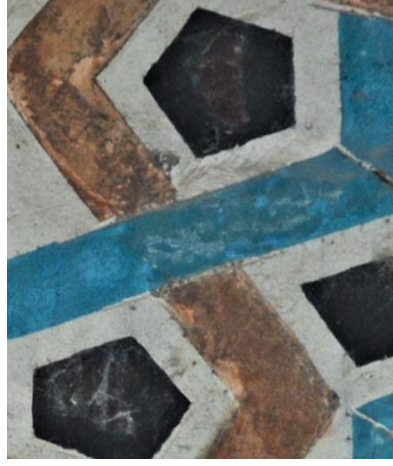
Resim 5. 564. Mescit, kapı açıklığı, kuzey taraf, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar parça kaybı, yüzey kirliliği olmak üzere iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.7).

Parça kaybı: Kapı açıklığının sağındaki (kuzey) kuşak üst kısımda özgün yapımdan günümüze ulaşan birkaç parça turkuaz ve koyu patlıcan moru çinide görülmektedir (Resim 5.565).

Resim 5. 565. Mescit, kapı açıklığı, kuzey taraf, parça kaybı.

Çinilerdeki parça kayıpları onarımlardaki tamamlama ve renklendirmeden dolayı uzaktan net olarak anlaşılamamaktadır; ancak yakından izlendiğinde renk, sırlı yüzeydeki parlaklık ve pütürlü yüzey doku farklılıklarıyla özgün çini bölümleri ayırt edilmektedir.

Yüzeysel kirlilik: Kapı açıklığı çevresinde bulunan özgün sırsız tuğla yüzeylerde daha kolay fark edilmektedir; bu yüzeyler ve tamamlama yapılmış yüzeylerin tümünde zamanla renk değil ama ton değişikliğiyle izlenen yüzeysel kirlilik oluşmuştur. (Resim 5.566).

Resim 5. 566. Mescit, kapı açıklığı, kuzey taraf, yüzeysel kirlilik.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Bozulmalar, tamamlama, hatalı malzeme kullanımı ve yüzey koruma uygulaması olarak üç tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.7).

Tamamlama: Kapı açıklığının sol (güney) yanı, üst bölümü ve kemer karın kısımlarda tamamen, sağ (kuzey) yan kısmında ise zeminden kapı ortası seviyeye kadar var olan malzeme kayıpları ile ayrıca sağ (kuzey) üst köşede yer alan özgün çini parçalarında ve sırsız tuğlalarda görülen parça kayıplarında tamamlama uygulanmıştır (Resim 5.567, 5.568).

Tamamlamaların, hem Vakıf kayıtlarına hem de yerinde yapılan incelemelere göre, hidrolik kireç harcı kullanılarak, özgün çini ve sırlı tuğlalar ile hem yüzey seviyede yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Eski resimlerde, kapı açıklığı çevresindeki süslemelerin özgünde tek seviyede değil kabartmalı olduğu ve yüksek zeminlerde turkuaz sırlı tuğlaların alçak zeminlerde ise koyu patlıcan moru çinilerin kullanıldığını anlaşılmaktadır. Ancak onarımlar sırasında yapılan tamamlamalar tek seviyede yapılmış olup, aslından uzaklaşmıştır (Resim 5.565, 5.566). Tamamlama yüzeyleri çini ve sırlı tuğlaların özgün renklerine oldukça yakın renklerde boyanmış, bu uygulama sırasında sırsız tuğlalı alanlar da kahverengi tonlarda boyanarak renklendirilmiş ve görsel bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Resim 5. 567. Mescit, kapı açıklığı, karın kısmı, tamamlama.

Resim 5. 568. Mescit, kapı açıklığı, köşelik kısım, tamamlama.

Tamamlama uygulaması iki tipte yapılmıştır.

Kapı kenarındaki geniş kuşaklarda ve kapı köşeliklerinde tamamlamalarda özgüne göre kompozisyon düzeni devam ettirilmiş, boyama özgün parçaları bulunan çini ve sırlı tuğlalardaki renklere yakın tonlarda yapılmıştır. Ancak özgünde kabartmalı olan süsleme, tamamlamada tek yüzey olarak uygulanmıştır. Kemer karnındaki tüm alanlar geometrik formlarda desenlendirilmiş ve boyanmıştır. Yapılan tamamlama uygulamasında işçilik oldukça özenli, çini parça boyutları ve düzgünlükleri dikkat çekicidir. Ayrıca derz aralıklarının bırakılmasında

itina gösterilmiştir. Ancak hem restorasyon kayıtlarında, hem kaynaklarda, kemer içinin özgünündeki renk ve desen bilgisi verecek veriye ulaşılamamıştır. Burada yapılan tamamlamanın neye göre yapıldığı anlaşılamamıştır. İkinci uygulama kapı açıklığı çevresindeki iç kuşakta ve kitabelik kısmında uygulanan renklendirmesiz tamamlama uygulamasıdır. Hidrolik kireç harcı ile yapılan tamamlama, desen oluşturulmadan ve tek renk boyanarak bırakılmıştır. Buradaki uygulama, süsleme ve renk bilgisi eksikliğinden olsa gerek, bezemenin tamamlanması kaygısıyla yapıldığı söylenebilir.

Hatalı malzeme kullanımı: kapı açıklığı çevresindeki eski onarımlarda çimento katkılı harç kullanıldığı bilgisi V.B.M. restorasyon raporlarında bulunmakla birlikte, son onarımlarda bu alanlar temizlendiği ve özgüne yakın özelliklere sahip kireç harçlı malzemelerin kullanıldığı bildirilmektedir (V.B.M. Restorasyon Raporları).

Yüzey koruma uygulaması: Kapı açıklığı çini ve sırsız tuğlalarında, özgün birim malzeme ve parça kaybı bulunan eksik kısımların tamamlandığı tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı, restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır (V.B.M. Restorasyon Raporları).

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulmalar yüzey boya ayrılmaları ve solmaları, parça kaybı olarak iki tipte görülmektedir (Tablo 5.7).

Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları: Kapı açıklığı çevresi kuşaklarındaki tamamlamalarda, sağ ve sol alt köşe kısımlarda yüzey boya ayrılmaları ve kayıpları görülmektedir (Resim 5.569, 5.570).

Resim 5. 569. Mescit, kapı açıklığı, sağ (kuzey) taraf, alt kısım, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları.
Resim 5. 570. Mescit, kapı açıklığı, sol (güney) taraf, alt kısım, yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları.

Parça kaybı: Kapı açıklığı çevresindeki kuşaklardaki tamamlamalarda sağ ve sol alt köşe kısımlarda parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.571, 5.572). Bozulmaların zeminden yükselen nem ve tuz çıkışına bağlı olarak gerçekleştiği söylenebilir.

Resim 5. 571. Mescit, kapı açıklığı, sol (güney) taraf, alt kısım, parça kaybı.

Resim 5. 572. Mescit, kapı açıklığı, sağ(kuzey) taraf, alt kısım, parça kaybı.

Pencere çinileri

a. Pano bozulmaları;

Çinilerdeki pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar (Tablo 57).

Birim malzeme kaybı: Yapının doğu cephesinde, türbe kapısı üzerindeki pencere kemer köşeliklerinde kullanılan turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerde büyük oranda birim malzeme kaybı görülmektedir.

Resim 5. 573. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 574. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sağ (kuzey) taraf, birim malzeme kaybı.

Pencere köşeliklerindeki rüzgârgülü düzenlemesi içinde kalan koyu patlıcan moru renkli çinilerde ve köşeliği çevreleyen turkuaz şeritlerde özgün yapımdan

kalan az miktarda çini parçaları mevcuttur (Resim 5.573, 5.574). Günümüzdeki dekorun tamamına yakını yapılan tamamlamalar ile sağlanmıştır.

Son cemaat yeri güneyinde türbeye açılan mukarnaslı pencerede bezemeyi oluşturan kuşakların sağ üst köşedeki turkuaz, koyu patlıcan moru çinilerinin yalnızca birkaç küçük parçası özgün olup, tamamına yakın kısmı onarımlar sırasında tamamlanmıştır (Resim 5.575).

Resim 5. 575. Mescit, son cemaat yeri, güney duvar, mukarnaslı pencere, sağ üst köşe, birim malzeme kaybı.

Mevcut halde çerçevedeki özgün çini parçalarındaki tüm eksiklikler hidrolik kireç harcı ile tamamlanmıştır. Yapılan tamamlamalarda üzeri boyanan yüzeylerdeki renklerin özgün çini renkleriyle yakın tonda olmaları ayırt edilmelerini zorlaştırmaktadır. Özgün-yeni ayrımı sır yüzeyindeki parlaklık ve doku farkı ile mümkün olmaktadır (Resim 5.575).

b. Malzeme bozulmaları;

Çinilerindeki malzeme bozulmaları parça kaybı ve çatlak-kırık olmak üzere iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.7).

Parça kaybı: Yapının doğu cephesinde türbe giriş kapısı üzerinde kalan pencere kemer köşeliklerinde rüzgârgülü düzenlemede koyu patlıcan moru özgün çinilerde parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.576).

Resim 5. 576. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, parça kaybı.

Çatlak: Yapının doğu cephesinde pencere köşeliklerinde koyu patlıcan moru renkli özgün çinilerde sır yüzeylerinde kılcal çatlaklar görülmektedir (Resim 5.577).

Resim 5. 577. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, çatlak.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Çinilerinde meydana gelen sorunlar, tamamlama ve yüzey koruma olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.7).

Tamamlama: Tamamlama uygulaması doğu cephedeki pencerede ve son cemaat yerinin güney cephe penceresi köşelik ve kuşaklarında çokgen formulu düzenlemede kullanılan turkuaz ve koyu patlıcan moru renkli çinilerde görülen birim malzeme kaybı ve özgün çinilerdeki parça kaybı gibi eksikliklerde uygulanmıştır. Eksiklikler hidrolik kireç harcı ile tamamlanmış, üzeri boyanarak renklendirilmiştir (Resim 5.578).

Resim 5. 578. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, tamamlama.

Tamamlamalarda kullanılan renkler genelde özgün çiniler ile yakın tondadır. Özgün çiniler ve parçaları, sır yüzey parlaklık ve doku farkıyla ayırt edilmektedir (Resim 5.575).

Tamamlamalarda özgün çini form ve yüzey seviyesi dikkate alınmış, uygulamalarda birim çinilerin birleşim yerleri taklit edilmiş ve derz boşlukları bırakılarak çini ve tamamlanan kısımlar hem yüzey seviyede tutulmuştur (Resim 5.579).

Resim 5. 579. Mescit, doğu cephe, pencere köşelik, sol (güney) taraf, tamamlama.

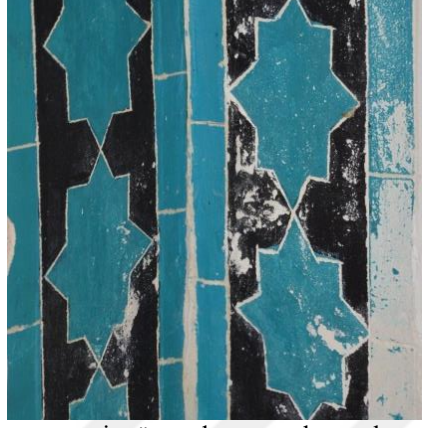
Yüzey koruma uygulaması: Vakıf kayıtlarında belirtildiği üzere yapının doğu cephesi ile ve son cemaat yeri güney cephelerinde yer alan özgün pencere çinilerinde ve eksikliklerin tamamlandığı yüzeylerde yüzey koruma uygulaması yapıldığı anlaşılmaktadır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulma yüzey boya ayrılımları ve solmaları tipindedir (Tablo 5.7).

Yüzey boya ayrılımları ve solmaları: Doğu cephe pencere çinilerinde uygulanan tamamlama ve boyama işlemlerinde özellikle turkuaz renkli uygulamalarda yüzey renklerinde solmalar/renk açılmaları görülmektedir.

Son cemaat yeri güney cephe pencere kuşaklarında uygulanan tamamlama ve renklendirmelerde ise zemine yakın alt kısımda, sol üst ve orta alanda boyalı yüzeylerde kısmi dökülmeler mevcuttur (Resim 5.580).

Resim 5. 580. Mescit, son cemaat yeri, güney duvar, mukarnaslı pencere, sağ alt köşe, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları.

Mihrap çinileri

a. Pano bozulmaları;

Mihrapta bezemede yer alan turkuaz ve lacivert özgün çinilerin tamamı yok olmuştur. Yapılan onarımlardaki bezeme tamamen yenilenerek kompozisyon düzeninin korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Mihrap pano bozulmaları, birim malzeme kaybı şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.7).

Birim malzeme kaybı: Mihrabı çevreleyen kuşaklarda, mukarnaslı kavsara köşeliklerinde, kitabelik kısmında, yakın zamana kadar yer aldığını bildiğimiz (V.B.M. Arşiv Kayıtları) turkuaz, lacivert ve koyu patlıcan moru özgün çinilerin (Resim 5.550, 5.551, 5.552), tamamı kaybedilmiştir.

Mihrabın mevcut çinili bezemesi, özgün dekorasyona benzetilerek kireç harcı malzeme ile tamamlanarak yenilenmiş; harçlı tamamlama üzerine boyama yöntemiyle renklendirilmiştir (Resim 5.581).

Resim 5. 581. Mescit, mihrap.

b. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Mihrapta onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, tamamlama ve yüzey koruma olarak iki tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.7).

Tamamlama: Mihraptaki tamamlama uygulamaları üç farklı uygulama biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

Kavsara köşeliklerindeki eksiklikler, özgün çinilerin oluşturduğu dekorasyon seviyesinde hidrolik kireç harcı kullanılarak tamamlanmıştır. Tamamlama uygulaması yüzeyler özgünüyle ilgisi olmayan farklı renk tonlarında boyanarak sonuçlandırılmıştır (Resim 5.582, 5.583).

Resim 5. 582. Mihrap, tamamlama- yüzey koruma Uyg.

Resim 5. 583. Mihrap, tamamlama- yüzey koruma Uyg.

Yapılan uygulama birim malzeme kayıplarından doğan eksikliklerin giderilmesi amacıyla yapılmış olmakla birlikte, yanı sıra yalnızca tamamlanan alanların değil, özgün olduğu düşünülen yüzeylerle birlikte tüm yüzeylerin bütünlük arz edecek biçimde boyanması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Nitekim tamamlanan alanların tespitine yönelik onarım öncesine ait fotoğraflarına göre yaptığımız incelemelerde, kavsara köşeliklerindeki yüzey boyaması altında karo çiniler ile kısmen aralarındaki derz izleri ile (biraz farklı ton farkıyla) parça eksikliklerine ait bölümler izlenebilmektedir.

Resim 5. 584. Mescit, mihrap, tamamlama.

Buna göre, yapılan uygulamada; panodaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla özgünle hem yüzey seviyede harçlı tamamlama yapıldığı, ancak yalnızca tamamlanan alanların değil; bu bölümlerle birlikte özgün çini yüzeylerinin de tamamlama alanlarıyla birlikte boyandığı, böylelikle özgün ile tamamlanan bölümlerdeki renk farklılığının giderilmesi yönde tek renkli bir dekor ortaya çıkartıldığı anlaşılmıştır (Resim 5.584).

Benzer uygulama kitabelik ve kavsı kısmı dışındaki çinili alanlarda da görülür. Nitekim eski fotoğraflarda nişi kuşatan bordür kuşaklarındaki eksik bölümler, özgünden kalan bölümlere göre tamamlanmış; tamamlanan alanlardaki çinili olması gereken bölümler boyanmıştır. Ancak buradaki müdahalede, köşelik çinilerine benzer biçimde renklendirme uygulaması, özgün çinilerdeki (yeşile çalan turkuaz) tonlarında değil, köşelikte benimsenen (maviye yakın turkuaz) tonlarda boyanmıştır. (Resim 5.582).

Tamamlama uygulamalarındaki ikinci uygulama kitabelik alanında görülmektedir. Bu bölümde özgününde büyük oranda sağlam durumda bulunan ve patlıcan moru çinilerle kaplı olan yüzey, düz sıvanmış ve beyaza boyanarak yüzeyi tamamen örtülmüştür.

Üçüncü uygulama, çinilerde değil ama çini dekoru ilgilendiren nişi çeviren alçı kabartmalı ve geometrik düzenli kalın kuşakta görülen tamamlamadır. Uygulamada, özgün kısımlarından kalıp alınarak var olan tüm eksik kısımlar tamamlanmış ve görsel bütünlük sağlanmıştır. Ancak tüm alanlar işlem sonunda beyaz renge boyandığından özgün alçı kabartmalar ile tamamlanan alanlar ayıt edilmez hale gelmiştir.

Yapılan uygulamalar, tamamlama belirtilmesini benimsemekten çok görünümde bütünlüğün ön plana alındığı gösteren, aşırı uygulamalar olarak değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

Yüzey koruma uygulaması: Mihrapta tamamlanan tüm alanlarda yüzey koruma uygulaması yapıldığı yapıya ait restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır (V.B.M. Restorasyon Raporları).

c. Müdahalelerde bozulmalar;

Mihrapta, müdahalelerdeki bozulmalar nem sorunu, leke ile yüzey - boya ayrılmaları ve kayıpları olarak üç tipte karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.7).

Nem: Mihrabın mukarnaslı kavsarası altında kalan niş yüzeylerinde çok bariz şekilde kendini gösteren nem işaretleri mevcuttur. Bu nem hareketi zemine yakın sağ ve sol köşelerdeki kuşaklarda da görülmektedir (Resim 5.585).

Resim 5. 585. Medrese, Mihrap, Nem.

Leke: Mihrabın mukarnaslı kavsarası altındaki niş yüzeylerinde kendini gösteren nem işaretleri aynı zamanda bu yüzeyde lekelenmelere yol açmıştır. Lekeler zemine yakın sağ ve sol köşelerdeki kuşaklarda da görülmektedir (Resim 5.585).

Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları: Mukarnaslı kavsara altında kalan niş yüzeyleri ile yanlarındaki kuşakların zemine yakın kısımlarda, hem harç hem de üzerinde yapılan boyamalarda dökülmeler görülmektedir (Resim 5.585).

Kubbe-tonoz çinileri

a. Pano bozulmaları;

Pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar (Tablo 5.7).

Birim malzeme kaybı: Mescit kubbesi ve son cemaat yeri tonozunda görülmektedir. Çini ve sırlı tuğlalardaki kayıplar onarım öncesi fotoğraflarıyla yapılan karşılaştırma ile tespit edilmiştir.

Resim 5. 586. Mescit, kubbe göbeği, birim malzeme kaybı (V.B.M.).

Mescit kubbe göbeğindeki birim malzeme kaybı “Ebubekir” yazılı bölümün altındaki turkuaz çinilerde ve göbeği çevreleyen turkuaz renkli sırlı tuğlalarda görülmektedir (Resim 5.586). Son cemaat yeri tonoz örtü göbeğinde de baklava düzenlemeli turkuaz ve patlıcan moru sırlı tuğlaların ikinci ve üçüncü sırasının yarısından fazlası birim malzeme kaybına uğramıştır.

Resim 5. 587. Mescit, tonoz göbeği, birim malzeme kaybı (V.B.M.).

Kubbe ve tonoz örtü göbeğinde yer alan çini ve sırlı tuğla kayıpları son onarımlarda tamamlanmış ve tamamlanan bölümler aslına yakın tonlarda

renklendirilmiştir. Tamamlamalar sır yüzey ton farklılıklarıyla anlaşılmaktadır (Resim 5.587)

b. Malzeme bozulmaları;

Kubbede ve tonoz göbeği çini ve sırlı tuğlalarındaki malzeme bozulmaları parça kaybı, çatlak, yüzey kirliliği olmak üzere üç tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.7).

Parça kaybı: Kubbe göbeğinde “Ebubekir” ve “Ömer” yazılı alanın altındaki turkuaz çinilerde parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.588).

Resim 5. 588. Mescit, kubbe göbeği, parça kaybı.

Kubbe göbeğinde görülen parça kayıpları onarımlar sırasında hidrolik kireç harcı malzeme ile tamamlanarak üzeri boyanmış, özgün çini ve sırlı tuğlalarla bütünlük sağlanmıştır.

Tamamlanan yüzeyler sırlı yüzeylerdeki parlaklık farkı ve renkler arasında az da olsa ton farkı parça kayıplarını anlaşılır kılmaktadır (Resim 5.588).

Çatlak: Kubbe göbek turkuaz özgün çinilerinde genele yaygın yüzey sır çatlaklar mevcuttur (Resim 5.588).

Resim 5. 589. Mescit, kubbe göbeği, sır çatlağı.

Yüzeysel kirlilik: Kubbede göbek çinilerinin yerleştirildiği, özgünde beyaz hidrolik kireç harcı malzeme olan zeminden de açıkça izlenen yüzeysel kirlilik mevcuttur (Resim 5.588).

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Bozulmalar, tamamlama ve yüzey koruma uygulamaları olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.7).

Tamamlama: Kubbe göbeğinde ve tonoz örtü göbeğinde yer alan çini ve sırlı tuğlalarda var olan birim malzeme ve parça kabına uğrayan bölümler hidrolik kireç harcı ile çiniler ve sırlı tuğlalar seviyesinde, yazı ve dekoru devam ettirecek şekilde tamamlanmıştır.

Tamamlamada özgün çiniler ve sırlı tuğla malzemeler ile birebir aynı tonda boya ile renklendirme yapılmıştır. Tamamlamalar uzaktan bakılınca çok anlaşılmayan ve bütünlük sunan bir görsel sağlamakta; ancak sırlı yüzeylerdeki parlaklık ile ayırt edilebilmektedir (Resim 5.590, 5.591).

Resim 5. 590. Mescit, kubbe göbek, tamamlama.

Resim 5. 591. Mescit, tonoz göbek, tamamlama.

Yüzey koruma uygulaması: Mescit kubbe göbek ve tonoz göbekte yer alan özgün sırlı tuğlalarda, çinilerinde ve ayrıca mevcut eksikliklerin tamamlamasında kullanılan yüzeylerin tamamında yüzey koruma uygulaması yapıldığı, restorasyon kayıtlarından anlaşılmaktadır.

5.4.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmaları

Yapıda görülen sırlı tuğla ve çini bezeme kapı, pencere köşelik ve kuşaklarında, mihrapta, kubbede ve tonoz örtü göbeğinde olmak üzere dört bölümde karşımıza çıkar.

Bozulmalar genel olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ile yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları, kapı açıklığı çevresinde taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak görülmüştür. Bozulmalara, kullanımlar esnasında kapının yer değiştirmesi ve sonraki onarımlarda kullanılan çimento katkılı harç kullanımı etken olmuş olmalıdır (Konyalı, 1997: 516-Yavaş, 2015: 116) (V.B.M. Arşiv Kayıtları).

Kapı ile pencere köşelik ve kuşaklarında, mihrapta, kubbe ve tonoz göbeklerinde birim malzeme kaybı görülmektedir. Birim malzeme kayıpları, mihrapta büyük oranda, kapı ile pencere köşelik ve kuşak çinilerinde kubbe ile tonoz çini ve sırlı tuğlalarında mevcuttur. Kapı açıklığı çevresindeki özgün çinilerinden sağ üst köşedeki koyu patlıcan moru ve turkuaz renkli birkaç birim parçası ancak günümüze gelmiştir (Resim 5.592, 5.593).

Resim 5. 592. Mescit, giriş kapısı (Yavaş, 2007: 265).

Resim 5. 593. Mescit, giriş kapısı

Mihrapta ise mevcut halde hiçbir özgün birim çini görülmemektedir. Ancak kavsara çevresindeki çinilerin özgün olduğu, bu kısımların onarımlar sırasında üzerinin boyanarak veya sıvanarak kapatılmasında kaynaklandığı, nişin alt bölümleri ile onu kuşatan çevresindeki bölümlerin onarım öncesinde bozulduğu ve kaybedildiği, bu bozulmaların büyük oranda (eski resimlerden anlaşıldığı üzere) zeminden geldiği anlaşılan aşırı neme maruz kalmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Resim 5.550).

Pencere çinilerinde özellikle son cemaat yerinin güney duvarında bulunan mukarnashlı pencere açıklığının etrafında yer alan çinilerin tamamına yakınında birim malzeme kayıpları görülmektedir. Bunu sebebi özgününde bu mihrabın tamamının çini olduğu ancak sonradan boyuna dikdörtgen bir hacet penceresi açıldığını

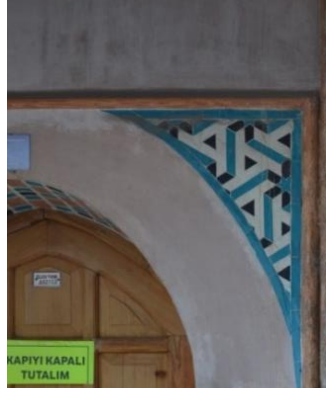
öğrendiğimiz müdahale olmalıdır (Yavaş, 2015: 116). Mescitte özgün çinilere ve sırlı tuğlalara en fazla kubbe göbeğinde ardından tonoz göbeğinde ve doğu pencere köşeliklerinde rastlanmaktadır.

Malzeme bozulmaları, özgün çinileri bulunan kubbe göbeğinde, pencere köşelik ve kuşaklarında ve kapı açıklığı çevresindeki çinilerinde görülen parça kaybı ve yüzeysel sır çatlakları şeklindedir (Resim 5.580, 5.590). Bu bozulmaların binanın uğradığı bozulmalar ve bakımsızlıktan kaynaklanmış olmalıdır.

Yapıdaki onarım sorunları iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar tamamlama ve yüzey koruma uygulamalarıdır. Tamamlamaların birim ve parça kayıplarına bağlı eksikliklerde hidrolik kireç harcı kullanılarak gerçekleştirildiği, ancak uygulamaların tamamlanan alanların özgüne benzer biçimde boyanarak renklendirilmesi yanında, özgün yüzeyin boyanarak veya sıvanarak kapatılması veya kabartmalı bezemenin düz bırakılarak yapılması gibi özgünden farklı uygulamalardan da oluştuğu anlaşılmaktadır.

Uygulamalardan ilki pencere çinileri ile kubbe-tonoz çini ve sırlı tuğlalarında özgün malzemeye riayet edilerek yapılan uygulamalardır. Buradaki uygulamalarda, eksik birimler veya parça kaybı olan bölümler, harçla özgüne benzer boyutlar ve biçimler takip edilerek tamamlanmış; tamamlama yapılan alanların üzeri benzer sır renginde boyanmışlardır.

Tamamlanan alanlarda iki farklı yöntemle renklendirme yapılmıştır. Birinci uygulama, kapının kitabelik kısmı ve sivri kemer kuşağı, mihrap kitabelik kısmı ile kavsara ve altındaki göbek alanında görüldüğü gibi hidrolik kireç harcı malzemeyle sıvanarak renkli boyanmadan düz bırakılırken, ikinci uygulamada, kapı ve pencere kuşakları, mihrap ve pencere köşeliklerinde görüldüğü gibi bu alanlar renklendirilerek çalışma sonuçlandırılmıştır (Resim 5.594, 5.595).

Resim 5. 594. Mescit, giriş kapısı, sivri kemer.

Resim 5. 595. Mescit, giriş kapısı, karın kısmı.

Tamamlamalarda doğru malzeme kullanılmış olmasına ve eksik kısımlardaki özgün form ve biçimlere uygun olarak başarılı olmasına rağmen, renk tamamlamalarında bazı yerlerde –kapı, doğu pencere köşelikleri ve güney pencere kuşakları- özgün çinilerle aynı rengin kullanılmış olması özgün çinileri tamamlamalardan ayıramayacak kadar yanıltıcıdır (Resim 5.596). Bu durum restorasyonun ana esaslarından olan belirtme kuralına uymayan bir yaklaşımdır.

Resim 5. 596. Mescit, son cemet yeri, güney cephe, pencere kuşağı.

Tamamlamalardan ikincisi özgünü kabartmalı olan kapı açıklığı çevresindeki sırlı-sırsız tuğlalarda uygulanan kabartmasız-düz şekilde yapılan uygulamadır. Eski resimlerde açıkça görülen kabartmalı süsleme, belki de fazla miktarda kalmadığı için veya belirtme amacıyla olsa gerek, onarım esnasında özgüne riayet edilmeden düz biçimde tamamlanmıştır (Resim 5.585, 5.586). Uygulama, mevcut müdahalenin özgünden farklı ve izleyeni yanıltıcı yanıyla sakıncalıdır.

Diğer bir tamamlama ise mihrap kuşaklarındaki alçı kabartmalı yüzeylerde görülür. Özgün kabartmalarından alınan kalıplarla tamamlama yapılan alanda görsel bir bütünlük sağlanmıştır. Ancak uygulamanın devamında özgün kabartmalar ile

sonradan yapılan tamamlamalar tamamıyla beyaz olarak boyandığından tamamlamada olması gereken belirtme yitirilmiştir.

Benzer bir müdahale yine mihrapta özgün bölümlerde yapılan tamamlamada görülmektedir. Mihraba ait eski fotoğraflarına göre önce kavsaradan zemine kadar olan kısım çok kötü durumda iken (Resim 5.597), daha sonra kavsaradan zemine kadar olan kısmın hidrolik kireç harcı ile tamamlandığı (Resim 5.598) tamamlanan alanların özgün rengine yakın renkte boyandığı 2007 ye kadar mihrap çinilerinin neredeyse üst yarısının sağlıklı şekilde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 2007 yılında yapılan son onarımlar sırasında mihraba yeniden müdahale edilerek özgün çini yüzeylerinin, kavsara, bordürler ve kavsara köşeliklerinde olduğu gibi tamamlanan alanlar ile birlikte üzerinin yeniden boyandığı; kitabe panosunda olduğu gibi ise özgün çinili yüzeylerin sıvanarak kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu uygulama müdahalenin, onarımla eksikliklerin giderilmesini gözetken tamamlanması tutumundan daha çok, özgün biçimin kazandırılmasını gözetken, homojen görünümün arandığı bir yenilme çalışması niteliğine bürünmesine yol açmıştır. (Resim 5.599, 5.600). Yapıda gözlenen müdahalelerdeki bozulmalar, nem sorunları, yüzey boya ayrılmaları-kayıpları ve parça kayıpları olarak tespit edilmiştir.

Bozulmalar mihrap nişinde nem sorunu olarak görülmekteyken (Resim 5.593), kapı açıklığının çeviren bordürlerin zemine yakın alt kısımlarda (Resim 5.571, 5.572), mihrap nişinin bordürlerinin zemine yakın alt kısımlarında ve pencerelerdeki tamamlamalardaki (Resim 5.579) yüzeydeki boya kayıpları ve parça kayıpları olarak tespit edilmektedir. Bozulmalar eski resimlerde de görülen, zeminden yükselen nem sorunları ve önceki onarımlar sırasında kullanıldığı bilinen çimento katkılı harç malzeme kalıntılarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Resim 5.593).

Resim 5. 597. Mescit, mihrap 1989 yılı (V.B.M.).
Resim 5. 598. Mescit, mihrap (Yavaş, 2007: 270).

Resim 5. 599. Mescit, mihrap (URL 10).
Resim 5. 600. Mescit, mihrap (Mevcut Durumu).

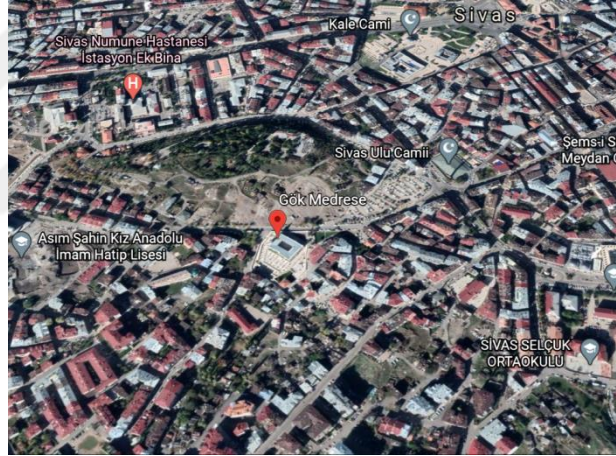
TABLO 5.7: KONYA TAHİTR İLE ZÜHRE MESCİDİ YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 7		KONYA TAHİTR İLE ZÜHRE MESCİDİ		İncelenen Bölüm	Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar						Müdahalelerde Bozulmalar																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
					Taşyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Taşyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda			Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																														
									Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kirlilik Birikim-İs tabakası	Yüzeyel Tabaka Oluşumu Çekilme-tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Alçı-Harf ile	Çizgisel desen									Renklendirme boyama																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
				Kapı																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				

5.5. Sivas Sahip Ata (Gök) Medrese (Kat. No:8)

Harita	: 5.5
Çizim	: 5.15, 5.16
Fotoğraf	: 5.601, 5.685
Tablo No	: 5.8, 6.1
İnceleme Tarihi	: 25.09.2020

Gök Medrese, Sivas ili, Merkez İlçesi, Gök Medrese Mahallesi, Fevzi Çakmak Caddesinde yer almaktadır (İlki vd., 2015: 565). Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yapılandırılmış olan Gök Medrese çeşme ve Dar-ül Ziyafet'den oluşan bir yapı topluluğudur⁴² (Bayram, vd., 1981: 53). Ancak günümüze sadece Medrese ve çeşme ulaşabilmiştir.

Harita 5.5. Sivas Gök Medrese şehir plan haritası (URL-11).

Yapı kapı açıklığı üzerinde yer alan, sülüs hatlı kitabesinden anlaşıldığı üzere III. Gıyasettin Keyhüsrev zamanı, H.670- Muharrem /M.1271-Ağustos tarihinde Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Yapının mimarı giriş kapısı sağ ve solundaki sütunce üzerindeki alanlarda ismi yer alan “Kâluyânü'l Konevi” dir⁴³ (Hersek, 1993: 90) (Bilget, 1989: 4). Yapıya ait olarak 1899 tarihli bir vakfiye kopyası günümüze ulaşmıştır. Vakfiyeye 1264, 1265 ve 1280 yıllarda

⁴² Sadi Bayram vd. Gök Medrese vakfiyesini incelediği yayınında “... Sivas beldesi içinde kale kapusu karşısında ilim adamlarının oturmalarına mahsus, yazlık-kışlık odaları, bir abdestliği, biri sağ diğeri sol tarafta iki minareyi, girişinde bir mescidi müştemil, Medrese-i Sahibeyye-i Fahriye namıyla meşhur binası muhkem ve avlusu geniş bir medrese bina etti. Suyunu akıttı ve bu medresenin haricinde bir de Dar-ı Ziyafet (Konuklar yurdu) yapıdır...” bilgisini aktarmaktadır (Bayram, vd., 1981: 53).

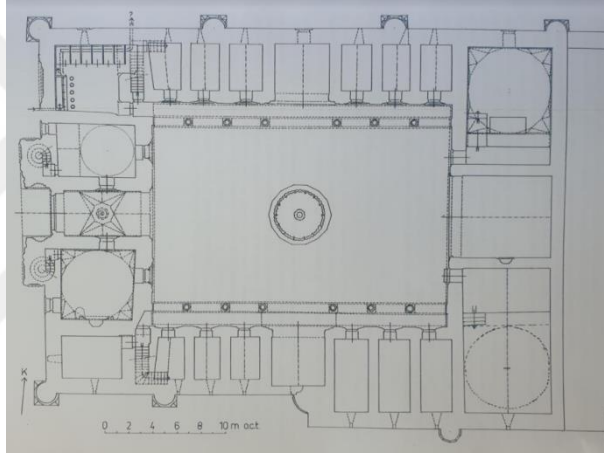
⁴³ Yapının kitabesi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Hersek, 1993: 190-191)

eklemelerin yapıldığı ve 1280 de bu nüshaların birleştirilerek tek nüsha haline geldiği ve Konya kadısı tarafından onaylandığı kaynaklarda aktarılmaktadır (Bayram, vd., 1981: 32).

Medrese, günümüzde “Gök Medrese” olarak anılmaktadır. Ancak kaynaklarda banisinden dolayı “Sahip Ata Medresesi”, “Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye” (Bayram, vd., 1981: 53), (Bilget, 1989: 4) ayrıca “Kızıl Medrese” olarak ta geçmektedir (Evliya Çelebi, 1969-71: 201-202’den aktaran Bilget, 1989: 3).

5.5.1. Mimari Özellikleri

Medrese tarihi süreçte uğradığı bozulmalara ve müdahalelere rağmen özgün plan tipini büyük ölçüde koruyarak günümüze gelebilmiştir (Çizim 5.15).

Çizim 5. 15. Sivas Gök Medrese planı (restitüsyon) (Tuncer, 2008: 144).

Yapı, açık avlulu ve dört eyvan plan şemasına uygun olarak inşa edilmiştir. Mevcut haliyle tek katlı olup yapı elemanlarının üstü tamamen koruyucu çatıyla örtülü durumdadır. Ancak yapının özgününde tek ya da iki katlı olduğuna dair farklı görüşler vardır ve bu durum tartışma konusudur⁴⁴.

Yapıya, batı (giriş) cephenin ortasını kaplayacak şekilde konumlandırılan taç kapıdan girilmektedir. Anadolu Selçuklu taç kapı geleneği içinde kompozisyonu ile ayrıcalıklı bir yere sahip olan ve yerli yabancı pek çok çalışmaya konu olan yapıdaki taç kapı, yapının en göz alıcı unsurudur⁴⁵.

⁴⁴ Gök medresenin ikinci kat meselesi hakkında bkz. (Bilget, 1989: 35), (Yavaş, 2015: 149), (Oktay, 1948: 114), (Sözen, 1970), (Evliya Celebi, 1969-71: 201-202), (Gabriel, 1934: 155-161), (Kuran, 1969).

⁴⁵ Gök Medrese ile ilgili yayınlar için bkz. Özkun, 2006, Balık, 2006, Şahinoğlu, 1977, Oktay, 1948, Demirel, 2000, Yavaş, 2015, Bilget, 1989, Bilget, 1998, Özkun, 2006, Okay, 1948, Sözen, 1970,

Mermer malzemeden yapılan kapının iç tarafında iki renkli kilit taşlardan mamul kemerli kapı açıklığı bulunur. Bu kapı açıklığının üstünde on dört sıralı mukarnas kavsara yükselir. Kapı açıklığının sağ ve sol kenarlarında bahsi geçen kavsara düzenlemesinin küçük birer örnekleri yer alır ve bu kavsara nişleri iki küçük sütunce ile dıştan sınırlandırılmıştır.

Giriş üzerindeki kavsara kısmını dıştan kesintisiz yazı düzenlemeli sivri kemer formlu bir kuşak çevreler. Sivri kemer iç ve dış köşelikleri kıvrık dal, rumi motifi ve kabaralarla düzenlenmiştir. Günümüzde kabaralar mevcut değildir. Sivri kemer üst kısmında yapı kitabesi bulunmaktadır. Kitabe ve sıralanan tüm bu unsurları farklı genişlik ve düzenlemede beş kuşak artarda çevrelemektedir. Düzenlemelerde kıvrık dal, yaprak, palmet, lotus, rumi ve geometrik motifler kullanılmıştır. Dikdörtgen formda düzenlenen kenar kuşakları en üstte minare kaidelerinin bitiş seviyesinde den-dan sırasıyla sonlandırılmıştır. Kuşaklar sağ ve soldan minare kaidesi genişliğinde ve bölümlere ayrılmış dikdörtgen formlu sütunlarla sınırlandırılır. Bu sütunlar minarelerin zemine kadar uzanan kaideleri olarak algılanmaktadır (Resim 5.601).

Resim 5. 601. Medrese, giriş cephe(batı), taç kapı.

Sütunlarda yukarıdan (minare tuğla kaidesi bitiminden) aşağıya doğru ilk olarak kapı açıklığının devamı olan geometrik süslemeli bir bölüm, altında rumi ve kıvrık dal motiflerinden oluşan kare formlu bir bölüm, devamında dikdörtgen formlu kitabelik kısmı, altında sekizgen formlu ve ortasında sivri kemerli bir açıklığın bulunduğu bölüm, devamında, sivri kemerli ve zemine kadar uzanan, sırasıyla hayat ağacı motifi ile sekiz kollu yıldız içinde yer alan bir kitabelik

---

Evliya Celebi, 1969-71, Gabriel, 1934, Kuran, 1969, S.K. Yetkin, 1970, S. K. Yetkin, 1965, Önge, 1997, Bakırer, 1976, Bayburtluoğlu, 1997, Hersek, 2001, Başkan, 1991, Kahya vd., 2001, Tuncer, 2008, Tuncer, 2004.

bölümüyle son bulur. Bu düzenleme sağ ve solda simetrik olarak uygulanmıştır (Resim 5.601).

Giriş (batı) cephenin köşelerinde iki, güney ve kuzey cephelerde de üçer tane olmak üzere taş payandalar yer almaktadır. Payandalardan giriştekilerin ikisi tamamen, kuzey ilk payandanın ise alt yarısı yoğun şeklide süslü olup diğerleri sonraki onarımlarda tamamlama olarak yapıldığı için sade bırakılmıştır. Ayrıca giriş cephesinin kuzey duvarında çeşme yer almaktadır (Resim 5.602, 5.603).

Resim 5. 602. Medrese, kuzey cephe, taş payandalar.

Resim 5. 603. Medrese, kuzey cephe, çeşme.

Taş kapı üzerinde yer alan tek şerefeli minareler, sırlı-sırsız tuğla ile çini malzemeden ve kare planlı bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaide kısımları kuzey minarede kuzey-batı, güney minarede ise güney-batı yönlerde çini ve sırlı-sırsız tuğla kullanılarak düzenlenmiş olup iki minaredeki düzenleme birbiriyle aynıdır. Minare kaideleri en altta kuzey-batı ve güney-batı yönlerde kare formlu iki pano ile başlar. Bu panolardan alttaki merkezde yuvarlak formlu, köşelikleri ve etrafı turkuaz ile koyu patlıcan moru çini kuşakla çevriliyken, üstteki kareye kayın dikdörtgen formlu pano, ortada turkuaz tek renk çini karolar etrafında koyu patlıcan moru kalın ve iki etrafında turkuaz ince şeritlerle çevrili olarak düzenlenmiştir. Bu iki pano sırlı ve sırsız tuğlaların sıralı kullanımı sonucu oluşturulan kuşaklarla çevrelenmiştir. Panoların diğer cephelerinde dikdörtgen sırsız ve kare sırlı tuğlaların kaydırmalı sıralamasıyla oluşturulan kuşakla devam eder (Resim 5.604).

Minare pabuç kısmında her cephenin tam ortasına denk gelecek şekilde sivri kemerli ortası ve köşelikleri turkuaz-koyu patlıcan moru çinilerle süslü dikdörtgen formlu panolar yer almaktadır. Panoların sağ ve solunda sırsız tuğlalardan yapılan prizmatik üçgenlerle tüm cepheler birbirine bağlanır (Resim 5.605).

Resim 5. 604. Medrese, minare, kaide kısmı, kuzey-batı cepheler.

Resim 5. 605. Medrese, minare, kaide ve pabuç kısmı, doğu cephe.

Minare kaidesinden şerefe altı kuşağa kadar olan minare gövdeleri, sekiz adet yarım daire formlu turkuaz sırlı tuğla dikey kuşakla sınırlandırılmıştır. Bu dikey kuşaklarda turkuaz ve koyu patlıcan moru konik çiniler ve tuğla birlikte kullanılarak oluşturulan geometrik motifli düzenlemeyle donatılmıştır. Şerefe altındaki geniş kuşak panoda çini mozaik tekniğinde, turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerden mamul bir yazı düzenlemesi söz konusudur. Minare gövdesindeki düzenleme Konya İnce Minareli Medrese minaresiyle aynı özelliktedir (Resim 5.606).

Resim 5. 606. Medrese, minare gövde.

Minarelerdeki tek fark şerefe kısımlarında görülür. İki şerefe de tuğla malzemeden yapılmış olup tuğla düzenlemelerinde farklılık görülür. Şerefe üstü kısım sırsız tuğla malzemeden yapılmış ve üzerleri konik külahlarla kapatılarak sonlanmıştır (Resim 5.607).

Resim 5. 607. Medrese, minare şerefe kısmı.

Çifte minareli taç kapıdan, yıldız tonoz örtülü ve dikdörtgen planlı (giriş) batı eyvanına girilmektedir. Eyvanın sağ ve solunda karşılıklı kapılardan sağdaki (güney) ile “Mescide” soldakiyle (kuzey) “Darül kurra” olarak kullanıldığı düşünülen alana geçilmektedir (Ertuğrul, 1996: 138). Minareye bu mekânlardaki merdivenlerden çıkılmaktadır. Bu mekânların yanlarında dikdörtgen planlı iki mekân daha yer alır (Resim 5.608).

Resim 5. 608. Medrese, batı (giriş) eyvan ve havuzlu avlu.

Medresenin güneyinde yer alan mescit, kubbe örtülü ve kare planlıdır. Mescidin güney duvarı ortasında tuğla malzemeden üretilen çinili mihrap yer almaktadır. Yapı kubbe geçiş unsuru olarak kullanılan Türk üçgenleri seviyesine kadar taş malzeme üzeri sıvalı olup bu seviyeden yukarıda ise çini ve sırlı-sırsız tuğa malzemeden inşa edilmiştir. Beden duvarlarından kubbeye geçiş otuz altı adet ters-düz olarak sıralanmış Türk üçgenleri ve devamında yazı kuşaklı kubbe kasağı ile sağlanır (Resim 5.609, 5.610).

Resim 5. 609. Medrese, mescit mihrabı.

Resim 5. 610. Medrese, mescit kubbesi.

Medrese'nin onikigen planlı ve mermer havuzlu avlu mekânı, kuzey ve güney cephelerinde ortada eyvanlar yanlarında üçer adet odalar şeklinde tasarlanmıştır. Kuzey cephedeki odalar birbirlerine eş büyüklükte olup güney cephe odalarının batı tarafta olan üç tanesi doğu tarafta olanlara nazaran daha küçük boyutludur.

Karşılıklı eyvanlar eş büyüklüktedir. Kuzey ve güney cephelerde ortadaki(eyvan önüne denk gelen) daha geniş olmak üzere tasarlanmış taş ve mermer sütunlar üzerinde yükselen sivri kemerlerle revaklar oluşturulmuştur. Mevcut durum itibariyle baş eyvan (doğu) cephedeki mekânlar nerdeyse tamamen yıkılmış olup onarımlarda belirlenen temel izleri doğrultusunda aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (Tuncer, 2008: 81). Doğu cephenin kuzeyindeki mekân türbe yapısı olarak bilinmektedir. Kubbe örtüsü ve beden duvarlarının büyük kısmını kaybeden mekân da onarımlarda yenilenmiştir. Bu alanda yapılan kazılar esnasında çokça çini parça bulunduğu da kaynaklarda aktarılmaktadır (Tuncer, 2004: 126) (Resim 5.611).

Avlu ve batı (giriş) eyvan zemininde kesme taş malzeme kullanılmışken, kuzey, güney, doğu eyvan zeminlerinde mermer kaplama uygulanmıştır. Güney ve kuzey cephelerdeki odaların zeminlerinde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Doğu ve batı eyvan duvarları mermer malzemeyle kaplanmış olup kuzey-güney eyvan duvarları taş malzeme üzerine çini kaplıdır⁴⁶. Güney ve kuzeydeki oda duvarları ise taş malzeme üzerine sıvalı durumdadır. Anlaşıldığı üzere medrese genelinde taş, mermer, sırlı-sırsız tuğla ve çini malzeme kullanılmıştır (Resim 5.612).

⁴⁶ Yapıya gerçekleştirilen ziyaret esnasında yapı çinilerinin restorasyonu bitmediği gerekçesiyle eyvanların görüntülenmesine izin verilmemiş olduğundan eyvan çinilerine ilişkin görsel çekilememiş ve kullanılamamıştır.

Resim 5. 611. Medrese, batı (giriş) eyvan.
Resim 5. 612. Medrese, doğu eyvan ve havuzlu avlu.

5.5.2. Onarımların Tarihçesi

Zaman içinde çeşitli sebeplerle tahrip olan medrese ve minareler kısmen onarılarak günümüze gelebilmiştir. Kaynaklara göre yapı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde olmak üzere birçok kez onarım görmüştür.

Yapının durumuna ilişkin en eski bilgi 1650 tarihli olup Evliya Çelebi'nin seyahat namesinde geçmekte ve “zaman nice yerlerini bozmuş” ifadesiyle aktarılmaktadır (Evliya Çelebi, 1314: 202'den Kahya vd., 2001, 442). Buradan yapının 17. Yüzyılda harap halde olduğu anlaşılmaktadır. İkinci bilgiye ise 1717 tarihli hurufat defterinde rastlanır. Mescide hatip tayini ve cuma namazı kılınmasına ilişkin bir belgedir (Erdoğan, 1968: 164).

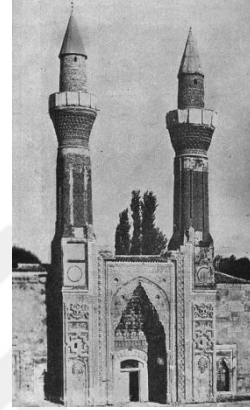
Yapı onarımlarına ilişkin ilk belge ise M.1131/M.1719 tarihli olup Sultan tarafından Sivas Beylerbeyi ve Kadısına gönderilen bir fermanla medrese minarelerinin ve şerefelerinin onarılması istenmiştir (Erdoğan, 1968: 164).

Onarımlara ilişkin ikinci belge H.1239/M.1824 tarihlidir. Kitabesi günümüze ulaşan bu onarım esnasında yıkılan doğu (ana) eyvan ve yanındaki mekânların avlu yüzlerinden bir duvar örülerek yapının dışında bırakılmış, avlunun kuzey-batı bölümündeki revaklar ve gerisindeki odalar yeniden inşa edilmiş, medresenin tam olarak bilinmeyen bir kısmına ikinci kat ilave edilmiştir (Nafiz vd., 1928: 116) (Özdural, 1968: 81).

Diğer bir onarım belgesi H. 1322/ M.1904 tarihli olup Sivas Valisi Reşit Akif Paşa döneminde Efka Nezareti/Vakıflar idaresinde yapılmıştır. Onarım detayları bilinmemekle birlikte minarenin petek ve şerefeleri onarılmıştır (Bilget, 1991: 28). Özdural yayınında bugün kaldırılmış olan muhdes ahşap kapının ve havuzun bu onarımlarda yapılmış olabileceğini aktarır (Özdural, 1968: 81-82).

1937 yılına gelindiğinde Sedat Çetintaş tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na yazılan rapordan anlaşıldığı üzere yapıda temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiş, muhdes havuzun çevre duvarları kaldırılmış, ana eyvan üstündeki ev yıkılmış, güney-batı köşe odanın ve kuzey-batı bölüm üstündeki ekler kaldırılmış, dershanenin tonoz ve kubbesi ortaya çıkarılmıştır (Özdural, 1968: 82-83) (Resim 5.613, 5.614).

Resim 5. 613. Medrese, minare ve avlu görünüş (V.B.M.).
Resim 5. 614. Medrese, taç kapı, minareler (Oktay, 1948: 113).

Yapı 1944 tarihinde kamulaştırılmış, bu esnada giriş cephesi önündeki taş döşeme ortaya çıkarılmış, yapı çevresindeki niteliksiz bina kalıntıları kaldırılmış, yapı temeline tehlike oluşturan çeşme kapatılmıştır (Özdural, 1968: 82-83).

Yapı 1927 den 1967 yılına kadar Sivas Müzesi olarak hizmet vermiştir. 1951 ve 1960 yıllarında batı kanat odası çatısının onarımı ve kuzey eyvan doğusundaki odaların en doğudaki iki mekân bölme duvarları arasında ocak yeri açılması gibi müdahaleler yapılmıştır (Özdural, 1968: 82-83).

1967 yılında Müzenin Buruciye Medresesine taşınmasıyla yapı Vakıflar Genel Müdürlüğüne teslim edilmiştir (Tanyeli vd., 2015: 26)

Tuncer tarafından yapıda 1978-79 yıllarında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda avlu ve damda temizlik yapılmış, araştırma kazısı gerçekleştirilmiştir. Çıkan sonuçlar ışığında rölöve ve restitüsyon projeleri hazırlanmış ve korumaya yönelik müdahalelerde bulunulmuştur (Tuncer, 2004: 123-130). Bahsi geçen müdahaleler esnasında yeniden yapılmak üzere kaldırılan çatı ödenek problemleri sonucu birkaç yıl açık kalmış bu sebeple taşıyıcı sistem ve malzemede bozulmalara sebep olmuştur. Bu dönemde yapılan saç levha çatı örtüsü taş yüzeylerde pas lekeleri oluşturmuş ve yağlı boya ile numaralandırılan taşlar

üzerinde geri dönüşümü zor bozulmalar meydana gelmiştir (Kahya vd., 2001: 443). Eyvan duvarlarında ve tonoz örtüsünde yer alan çinilerin bozulmalarını önlemek ve mevcut durumlarını korumak için arada keçe olan bir iskele yaptırarak koruma altına almıştır (Tuncer, 2004: 123-130) (Resim 5.615, 5.616).

Resim 5. 615. Medrese, kuzey kanat avlu yüzü 1978 (Tuncer, 2004: 88).

Resim 5. 616. Medrese, doğu eyvan avlu yüzü 1978 (Tuncer, 2004: 80).

Tuncer tarafından 1978-79 yılı çalışmalarının devamı olarak 1990 yılında kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda yapıda sondajlar yapılmış, girişin özgün döşemesi, çeşme yalağının özgün hali, kuzey-doğu köşe payanda temeli, doğu cephe sınırları tespit edilmiştir (Tuncer, 2004: 129-130). Onarım projeleri bürokratik sebeplerle uygulanamamış, yapı 1994 yılında Sivas Belediyesi tarafından onarılmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğünden devralınmıştır. Yapı onarımının bilimsel araştırmalarını desteklemek için bir vakıf kurulmuştur (Kahya vd., 2001: 443).

Yapıya 1995-96 yıllarında yapılan müdahalelerde ise temizlik ve kazı çalışmaları yapılmış bu esnasında avlunun özgün zemin seviyesi tespit edilmiş, revak sütun kaideleri ortaya çıkarılmış ve hayat ağacı süslemeli taşlar bulunmuştur (Bilget, 1997: 610).

Sivas Gök Medrese Vakfı'nın isteği üzerine İ.T.Ü. tarafından 1997-98 yıllarında fotogrametik belgeleme, malzeme analizi ile bozulma tespiti içeren bir çalışma başlatılmış ancak çalışmaların sonuçlandırılmaması üzerine yapı 2004 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir (Yavaş, 2015: 148).

Yapıya ilişkin 2006 yılından başlayarak 2015 yılına kadar süren aralıklı onarımların V.G.M, yüklenici firmalar ve yapı kontrolör teşkilatı arasında yaşanan problemler sonucu sekteye uğradığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu onarımlar esnasında yapı zemin ve malzeme güçlendirmelerinin, çevre düzenlemelerinin,

aslına uygun olarak yıkık bölümlerin tamamlanmasının, çini onarımlarının, cephe ve iç mekan yüzeylerinde gerekli görülen alanların yüzey temizliğinin, yapının yeniden kullanımının vb. gibi uygulamaların gerekli görüldüğü ve planlandığı ancak taraflar arasında ortak kabulün olmadığı uygulamaların yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁷ (Tanyeli vd., 2015: 223-248).

V.B.M. restorasyon raporlarındaki 2016-19 tarihli dosyalarda yer alan bilgiler doğrultusunda; yapıda üst örtü sistemlerinde görülen hatalı ve özgün olmayan eklerin kaldırılması, bozulan özgün malzemenin onarılması, var olan eksikliklerin özgününe uygun malzemeyle tamamlanması, özgünü olmayan yerlerde özgüne uygun yeniden yapıma gidilmesi, yapının zemin ve malzemelerinde görülen statik problemlerinin giderilmesi, nem ve sonrasındaki tuzlanma sorununa yönelik temizlik yapılması, ahşap ve çini malzemelere gerekli işlemler sonucu koruyucu uygulanması vb. gibi müdahale kararları alınmıştır. Yapıya gerçekleştirdiğimiz 25.09.2020 tarihli ziyaret esnasında bahsi geçen uygulamaların çoğunlukla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Çinilerdeki restorasyon müdahaleleri ile ilgili Osmanlı dönemine ait onarım kayıtları ve detayları az sayıda ve kısıtlı nitelikte oldukları için bilgiler yetersiz kalmaktadır. Ancak eski tarihli onarımlarda süsleme unsurlarından çok yapısal unsurların dikkate alındığı söylenebilir. Çinilere ilişkin yapılan onarımlardan daha çok eski tarihlerde gerçekleşen çini bozulmaları tespit edilebilir.

Çinili minare onarımlarına ilişkin ilk belge ise M.1131/M.1719 tarihli olup Sultan tarafından Sivas Beylerbeyi ve Kadısına gönderilen bir fermanla medrese minarelerinin ve şerefelerinin onarılması istenmiştir (Erdoğan, 1968: 164). İkinci belge ise H. 1322/ M.1904 tarihli olup Sivas Valisi Reşit Akif Paşa döneminde Efkafe Nezareti/Vakıflar idaresinde yapılmıştır. Onarım detayları bilinmemekle birlikte minarenin petek ve şerefeleri onarılmıştır (Bilget, 1991: 28). Bahsi geçen belgelerde çinilere yapılan doğrudan bir müdahaleden bahsetmek olanaksızdır ancak çinili olan minare onarımlarında çinilerin ve sırlı tuğlaların bozulmuş durumda olduğu söylenebilir.

---

⁴⁷ Yapıya ilişkin 2006-2015 yılları arası onarım bilgilerinin detayı için bkz. (Tanyeli, vd., 2015: 223-248).

Sivas ve yakın çevresinde kalıcı hasar bıraktığı bilinen 1668, 1695, 1754 ve 1794 tarihli depremlerde medrese ve çinilerin de büyük bozulmalar yaşadığı kuvvetle muhtemeldir ancak kayıtlarda ve kaynaklarda bu konu hakkında bilgi verilmemesinden kesin bir şey söylemek mümkün değildir. (Ambradeys vd., 1995: 77-83, 95, 124, 166'dan aktaran Tanyeli, vd., 2015: 225, 4 nolu dipnot).

Cumhuriyet dönemi onarımlarında çinilere ilişkin ilk kayıt 1978-79 tarihli'dir. Tuncer tarafından yürütülen çalışmalarda eyvan duvarlarında ve tonoz örtüsünde yer alan çinilerin bozulmalarını önlemek ve mevcut durumlarını korumak için arada keçe olan bir iskele yaptırılarak koruma altına alındığı aktarılmaktadır (Tuncer, 2004: 123-130) (Resim 5.617, 5.618).

Resim 5. 617. Medrese, güney eyvan, çinileri koruma iskelesi, 2006(V.B.M.).
Resim 5. 618. Medrese, güney eyvan çinileri koruma iskele detay, 2006 (V.B.M.).

Uzun bir aradan sonra 2007-08 yılında gerçekleşen onarımlarda minare, eyvan, mescit ve türbe çini ve sırlı tuğlalarına müdahale edildiği V.B.M. kaynaklarındaki resimlerden anlaşılmaktadır. Bahsi geçen çini ve sırlı tuğlalar en büyük bozulmaya da bu onarımlar sonrasında sahip olmuştur (Resim 5.619, 5.620).

Resim 5. 619. Medrese, minare çinilerinin onarımı, 2007(V.B.M.).
Resim 5. 620. Medrese, güney eyvan çinilerinin onarımı, 2007(V.B.M.).

Onarımlar sonrasında 2010 yılına gelindiğinde yapıda meydana gelen diğer bozulmalarla birlikte çini ve sırlı tuğlalarda görülen yeni bozulmalardan dolayı

uygulamaların durdurulması ve bozulmaların giderilesi için proje müellifleri tarafından V.G.M. ne gönderilen yazıdan anlaşılmaktadır (Tanyeli, vd., 2015: 243). Bu olaydan sonra yüklenici firma değişikliği yaşanmıştır (Resim 5.621, 5.622).

Resim 5. 621. Medrese, minareler, 2010 (V.B.M.).

Resim 5. 622. Medrese, güney eyvan çinilerinde görülen bozulmalar, 2010 (V.B.M.).

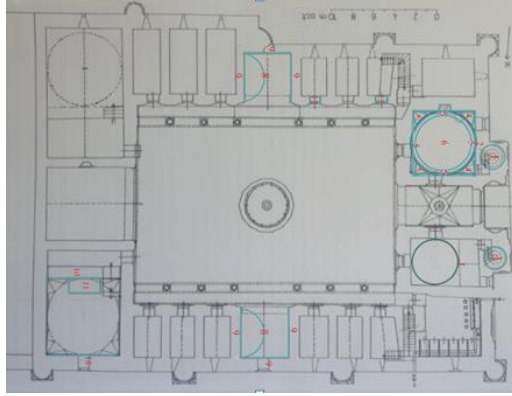
V.B.M. restorasyon raporlarındaki 2019 tarihli bilgiler doğrultusunda; çiniler üzerindeki tuzlanma sorununa yönelik temizlik yapılması, eksik çinilerin bazı alanlarda kireç harç ve boya ile tamamlanması bazı alanlarda ise yeniden üretim ile tamamlanması, işlemler sonucu yüzeylere koruyucu uygulanması vb. gibi müdahale kararları alındığı anlaşılmaktadır⁴⁸.

5.5.3. Çinilerinin Konumu ve Teknik Özellikleri

Gök Medresenin günümüze ulaşan çinilerinin konumları, dış cephe ve iç mekân olarak sınıflandırılabilir.

Medresede dışarıda yer alan çiniler minaresinde(1), iç mekândaki çiniler ise mescit(2) ve dar-ül kurra kubbe(3) kasnaklarının dış yüzlerinde, mescit Türk üçgenleri(4), kubbe kasnağı(5) ve kubbe iç yüzeylerinde(6), mescit mihrabı(7), kuzey ve güney eyvanların tonoz örtü(8) ve duvarlarında(9), türbe mekânı duvarlarında(10) ve sandukasında(11), güney cephe (batıdan başlayarak) bir(12) ve üç(13) nolu odaların girişleri üzerindeki sivri kemerli pencere şebekelerinde görülmektedir.

⁴⁸ V.G.M.'ne yapılan müracaatımızdan sonra V.B.M. den elde edilen 2008 ve sonrasındaki çini onarımlarına ilişkin onarım raporlarına tam olarak ulaşamamıştır. Sadece o dönemlere ait onarım görselleri ve restorasyon restitüsyon dosyalarına (DWG dosya türünde) ulaşılmıştır. Aktardığımız bilgiler detaylı yazılı rapor olmadığından çizimler üzerinde yer alan küçük bilgilendirme yazılarından edinilmiştir bundan dolayı yapılan onarımlarda kullanılan malzeme ve detay hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Çizim 5.16. İnce Minareli Medrese çini kullanım alanları (Tuncer, 2008: 144'den işlendi)

Minare çinileri: Bugün taç kapının kuzey ve güney köşe noktalarında bulunan minareler tek şerefeli olup kare planlı kaide üzerinde yükselmektedir. Minare kaideleri en altta kuzey-batı ve güney-batı yönlerde kare formu iki pano ile başlar. Bu panolardan alttaki merkezde yuvarlak formu ve turkuaz tek renk çini karolardan oluşmakta, etrafını koyu patlıcan moru yuvarlak düzenlemeli bir den-dan kuşak çevirmektedir. Yuvarlak madalyon turkuaz sırlı tuğla ve sırsız tuğlaların sıralı düzenlemesiyle sınırlandırılmıştır. Yuvarlak formu madalyon alanının köşelikleri ve köşelikleri çevreleyen panonun son kuşağında da turkuaz ile koyu patlıcan moru çinilerden oluşan kıvrık dal ve rumi motifli düzenlemeden oluşan mozaik teknikli kuşak yer almaktadır.

Üstteki ikinci kareye kayın dikdörtgen formu pano, ortada turkuaz tek renk çini karolar etrafında koyu patlıcan moru kalın ve iki etrafında turkuaz ince şeritlerle çevrili olarak düzenlenmiştir. Bu iki pano sırlı ve sırsız tuğlaların sıralı kullanımı sonucu oluşturulan kuşaklarla çevrelenmiştir. Panoların diğer cephelerinde dikdörtgen sırsız ve kare sırlı tuğlaların kaydırmalı sıralamasıyla oluşturulan kuşakla devam eder (Resim 5.623, 5.624).

Resim 5. 623. Medrese, minare, kaide kısmı, kuzey-batı cepheler, alttan birinci pano.

Resim 5. 624. Medrese, minare, kaide kısmı, kuzey-batı cepheler, alttan ikinci pano.

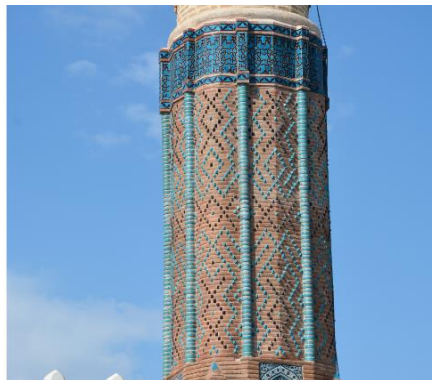

Minare pabuç kısmında her cephenin tam ortasına denk gelecek şekilde sivri kemerli ortası ve köşelikleri mozaik teknikli, turkuaz-koyu patlıcan moru çinilerle süslü dikdörtgen formu panolar yer almaktadır. Panoların iç zemin ve sivri kemer kuşağı rumi, kıvrık dal ve tepelik motifleriyle, köşelikler ise geometrik formlarla düzenlenmiştir. Panoların sağ ve solunda sırsız tuğlalardan yapılan Türk üçgenlerine benzer ve uçları turkuaz sırlı tuğlalı prizmatik üçgenlerle tüm cepheler birbirine bağlanır (Resim 5.625).

Resim 5. 625. Medrese, minare, kaide ve pabuç kısmı, doğu cephe.

Minare kaidesinden şerefe altı kuşağa kadar olan minare gövdeleri, sekiz adet yarım daire formu turkuaz sırlı tuğla dikey silmeyle sınırlandırılmıştır. Bu dikey kuşaklarda turkuaz ve koyu patlıcan moru konik çiniler ve tuğla birlikte kullanılarak oluşturulan geometrik motifli düzenlemeyle donatılmıştır. Şerefe altındaki geniş kuşak panoda çini mozaik tekniğinde, turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerden mamul bir yazı düzenlemesi söz konusudur. Minare gövdesindeki düzenleme Konya İnce Minareli Medrese minaresiyle aynı özelliktedir (Resim 5.626).

Resim 5. 626. Medrese, kuzey minare gövde.

Minarelerdeki tek fark şerefe kısımlarında görülür. İki şerefe de tuğla malzemeden yapılmış olup tuğla düzenlemelerinde farklılık görülür. Şerefe üstü

kısım sırsız tuğla malzemeden yapılmış ve üzerleri konik külahlarla kapatılarak sonlanmıştır (Resim 5.621).

Mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzey çinileri: Medrese giriş (batı) cephesinin kuzey (dar-ül kurra) ve güneyinde (mescit) yer alan iki mekân kubbe örtülüdür. Bu iki mekândaki kubbe örtülerin kasnak kısımlarının birbirlerine bakan dış yüzlerinde çini uygulamaları mevcuttur. Her iki kubbe kasnağında da kısmi olarak turkuaz ve koyu patlıcan moru renkli tek renk çiniler kullanılmıştır. Turkuaz çiniler altıgen formlu olarak merkezde, koyu patlıcan moru çiniler üçgen formlu olup altıgenlerin etrafında kullanılarak geometrik bir düzenleme oluşturmuştur. Kısmi çinilerin alt sıraları zemin yönünde koyu patlıcan moru ince şerit çinilerle sınırlandırılmıştır. Kubbe dış yüzey çinilerin tamamı yeniden üretim çinilerdir. Özgün çini izlerine rastlanmamıştır (Resim 5.627, 5.628).

Resim 5. 627. Mescit (güney)kubbe kasnağı dış yüz çinileri.
Resim 5. 628. Dar-ül Kurra (kuzey) kubbe kasnağı dış yüz çinileri.

Mescit Türk üçgenleri, kubbe kasnağı ve kubbe çinileri: Kubbe geçiş elemanı olarak kullanılan Türk üçgenleri her cephede dokuz adet olmak üzere ters-düz dizilimle düzenlenmiştir.

Resim 5. 629. Mescit, Türk üçgeni çinileri.

Üçgenlerin içleri ortada koyu patlıcan moru kenarlarda turkuaz ince şerit çinilerin oluşturduğu kare formlar ile sırsız dikdörtgen formlu tuğlaların kaydırmalı düzenlemesiyle dolgulanmıştır. Her bir üçgende ayrı düzenleme görülmekte ancak hepsi kaydırmalı düzende geometrik formlar oluşturduğu için birlik arz etmektedir.

Tüm üçgenler dıştan ve içten bir sıra sırsız tuğla ortada koyu patlıcan moru ve turkuaz çinilerden tepelik motiflerinin sıralamasıyla oluşan kuşakla sınırlandırılmıştır (Resim .5629).

Güney ve kuzey cephelerdeki üçgenler eş büyüklükte olup kesintisiz devam ederken, doğu ve batı cephelerde tam orta noktaya gelecek şekilde dikdörtgen nişler yer almaktadır.

Resim 5. 630. Mescit, Türk üçgeni çinileri .
Resim 5. 631. Mescit, Türk üçgeni çinileri.

Bu nişlerden doğuda olanın içi yuvarlak kemerli ve ışıklık mazgal olarak tasarlanmış, köşeliklerinde ise turkuaz koyu patlıcan moru çinilerin geometrik düzenlemesi ile dolgulanmıştır. Batıda olan nişin merkezi sivri kemer formu olup, rumi, tepelik ve kıvrık dal motifi düzenlemelidir. Orta alanın etrafı eş genişlikte yine rumi, tepelik ve kıvrık dal motifli düzenlemeye sahip iki kuşakla çevrelenmiştir. Bu kör niş zeminde turkuaz, motiflerde ise koyu patlıcan moru çiniler kullanılmış ve mozaik çini tekniğinde uygulanmıştır. Orta zemin ve kuşaklar dıştan koyu patlıcan moru ince kuşaklarla çevrelenmiştir. Köşeliklerde ise yine turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerden çokgen motifli geometrik düzenleme görülmektedir. Türk üçgenleri alttan kare formu zemine otururken üstten on altıgen formda kasnağa bağlanmaktadır (Resim 5.630, 5.631)

Kubbe kasnağı, altta on altıgen üstte daire formudur. Türk üçgenleri üzerinden başlayan ilk alanda, on altıgen formu, turkuaz zemin üzerine koyu patlıcan moru çinilerden oluşan, mozaik teknikli, tepelik ve kıvrık dal motifi düzenlemeli ince bir kuşak bulunmaktadır. Devamında üç sıra turkuaz ve sırsız tuğladan oluşan bölüm ve onun üzerinde yine mozaik teknikli yazı düzenlemeli kuşak yer alır. Bu kuşakta üç ayrı hadis yer almaktadır (Tuncer, 2008: 107). Yazı kuşağı, turkuaz çinilerden oluşan helezoni kıvrık dal ve rumi motif düzenlemeli bir

zemin üzerine koyu patlıcan moru çinilerden oluşan yazı istifinden meydana gelmektedir. Yazı kuşağı alttan ve üstten kazıma (sahte) mozaik teknikli koyu patlıcan moru çinili, kıvrık dal ile rumi motiflerden oluşan düzenlemeye sahip ve turkuaz ince çini şeritlerle sınırlandırılan kuşaklarla çevrelenmiştir (Resim 5.632).

Resim 5. 632. Mescit, kubbe kasnağı çinileri.

Kubbede merkezinde daire formu, turkuaz tek renk çini karolardan yapılmış bir madalyon bulunmaktadır. Orta madalyondan başlayan, ortada koyu patlıcan moru kenarlarda turkuaz ince şerit çinilerin oluşturduğu kare formlar ve devamında yatay kullanılmış dikdörtgen formu sırsız tuğlalardan oluşan bir uygulamayla birinci sırda altı kollu, ikinci sırada on iki kollu yıldız düzenlemesi oluşturulmuştur. Devamında yine aynı düzene sahip çini ve sırlı tuğlalarla kubbe yüzeyi baklava motifleri ve onların uçlarından çıkan uzantılarla oluşturulan geometrik düzenle dolgulanmıştır. Düzenlemede merkezden kasnağa doğru ilerledikçe motiflerin boyutları büyüyerek kubbeyi donatmaktadır (Resim 5.633).

Resim 5. 633. Mescit, kubbe çinileri.

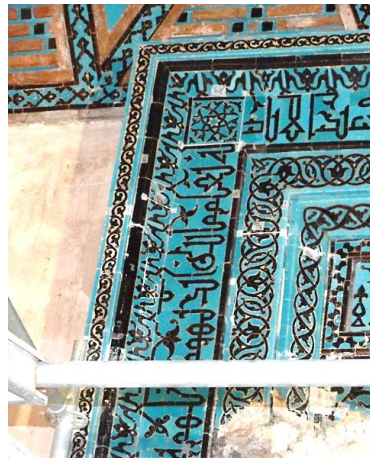
Mihrap çinileri: Onarımı halen devam eden mihrap bulunduğu destek duvarından bir miktar dışa taşkın durumdadır. Mihrabın mukarnas kavsara üstü kitabelik kısmı ve aynı hizadaki kenar kuşakları çinili olarak mevcut haldedir. Mihrap dıştan üç sıra, kıvrık dal ile rumili, geometrik ve yazı düzenlemeli kuşak ile çevrelenmiştir (Resim 5.634).

Resim 5. 634. Mescit, mihrap.

Dıştaki ilk kuşak Konya Sahip Ata Cami Mihrap çinileriyle benzerlik gösterir. Düzenleme, kazıma(sahte çini) teknikli olarak koyu patlıcan moru çinilerden oluşan kıvrık dal ve rumi motifleri sıralı olarak devamından oluşmaktadır. Zemin beyaz renkte boş bırakılmıştır. Kuşak iki yönden turkuaz ince çini şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Mihrabın en geniş kuşağı olan ikinci kuşakta “Ayet el-Kürsi” düzenlemesi yer alır. Düzenlemenin ilk kuşağa yaslı hizası dış bükey olarak tasarlanmış ve yazıda kullanılan harflerin uçlarından çıkan uzantılar bu kısımda dal ve rumi motiflere dönüşerek aynı bölüm içinde iki ayrı kuşak hissi uyandırmıştır. Zeminde turkuaz, motiflerde koyu patlıcan moru çinilerin kullanıldığı mozaik teknikli kuşağı iki yönden koyu patlıcan moru çini şeritler sınırlandırmaktadır. Yazı kuşağının sağ ve sol köşelerindeki kare formlu alanlarda, merkezde altı kollu yıldız ve uçlarından çıkan rumilerin oluşturduğu motiflerin yer aldığı iki yuvarlak madalyon yer alır.

Resim 5. 635. Mescit, mihrap

Üçüncü kuşakta yine mozaik teknikte uygulanan, kıvrık dal, rumi ve tepelik motiflerinden oluşan bir düzenleme görülür. Zemin turkuaz, motifler koyu patlıcan moru çinilerden oluşmaktadır. Kuşak iki yönden turkuaz çini şeritler sınırlandırmaktadır (Resim 5.635).

Mihrabın alınlık kısmında yine bir yazı düzenlemesi yer almaktadır. Kullanılan harfler ve boşluklarda kullanılan rumi-tepelik motifleri koyu patlıcan moru, zemin ise turkuaz çiniden mozaik teknikte tasarlanmıştır. Kitabeliği turkuaz ve koyu patlıcan moru geometrik motiflerin oluşturduğu sıralı bir kuşak çevrelemektedir. Bu kuşak iç ve dıştan koyu patlıcan moru ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Kitabeliği mevcut haliyle üstten, sağdan ve soldan sınırlayan diğer bir kuşak ta yine kıvrık dal ve rumi motif düzenlemelidir. Mozaik teknikli kuşakta motifler koyu patlıcan moru, zemin turkuaz çinilerden yapılmıştır (Resim 5.636).

Resim 5. 636. Mescit, mihrap alınlık.

Alınlık altındaki mukarnaslı alanın kaba formları anlaşılmakta ancak ilk mukarnas nişinin bir kısmı hariç diğer kısımlarında çini bulunmamaktadır. Mukarnaslı alan ve altındaki göbek kısmı sıvalı olup mihrap kuşakları ise tuğla malzemesi görünecek kadar destek duvarına inmiş durumdadır (Resim 5.637).

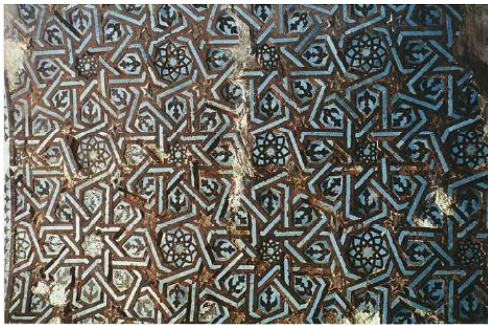
Resim 5. 637. Mescit, mihrap.

Kuzey-güney eyvan çinileri: Yapıya ilişkin yerinde yapılan incelemeler esnasında eyvan çinilerinin incelenmesine izin verilmemiştir, bundan dolayı eyvan çinilerinin özgün durumu hakkında kaynaklardan edinilen bilgiler şöyledir;

Güney ve kuzey eyvan çinileri aynı düzenlemeye sahiptir. Eyvanlarda çiniler tonoz örtüde, eyvan yan ve arka duvarlarında görülmektedir. Selçuklu çini sanatında yeni teknik ve motif özelliklerine sahip eyvan çinilerinin tonoz düzenlemeleri yarıdan simetrik şekilde tasarlanmıştır (Yetkin, 1986: 87). Tonoz örtü düzenlemesinde merkezde koyu patlıcan moru çiniden sekiz kollu küçük bir yıldız bulunurken onun etrafında ortada turkuaz çini iki kenarında sırsız tuğla üç şerit ışıktan oluşan daha büyük sekiz kollu yıldızlar kesintisiz kaydırmalı olarak sıralanmıştır. Sekiz kollu yıldızların iç boşluklarını koyu patlıcan moru çiniden tepelik motifleri dolmaktadır. Sekiz kollu yıldızların aralarında kalan sekizgen boşluklarda koyu patlıcan moru sekiz kollu yıldızlar, beşgen boşluklarda ise dışa taşkın beş kollu yıldız formu prizmatik kabaralar yer almaktadır. Tonoz düzenleme mozaik çini tekniğidir (Resim 5.638).

Tonoz aynı düzenlemeli sağ ve sol çinili alanları ilk olarak koyu patlıcan moru çinili ters-düz ok başı motiflerinden oluşan ince kuşakla, devamında koyu patlıcan moru düz kuşakla, son olarak ta koyu patlıcan moru ve turkuaz çinilerden oluşan ve birbiri içinden geçerek ilerleyen kıvrık dal ve rumi motifli kuşakla çevrelenmiştir. Bu üç kuşak sırası tonoz örtünün tam orta noktasında içe kıvrılarak merkezde turkuaz zemin üzerine koyu patlıcan moru çinilerden oluşan ve içinde yazı düzenlemeli bir madalyon ile dolgulanmıştır (Resim 5.639).

Resim 5. 638. Medrese, kuzey eyvan, tonoz örtü çinileri (Tuncer, 2008: 101).

Resim 5. 639. Medrese, kuzey eyvan, tonoz kilit çinileri (Tuncer, 2008: 101).

Eyvanların arka duvarlarında kareye yakın onikigen form içinde merkezde sekiz kollu yıldız bulunur. Merkez yıldızın etrafında turkuaz çini ve sırsız tuğla üç şerit ışıktan oluşan dört kollu çarkı felek motifleri yer alır. Bahsi geçen

düzenlemedeki birimin tekrarıyla eyvan ara duvarı dolgulanmıştır. Eyvan arka duvar pencere açıklığının etrafını kıvrık dal ve rumi tepelik motifli düzenlemeye sahip kuşak sınırlandırmaktadır. Arka duvar çinilerinin tamamını dıştan koyu patlıcan moru ve turkuaz renkli çinilerden oluşan iki iplik sistemli, kıvrık dal, yaprak ve rumi motif düzenlemeli kuşakla çevrelenmiştir (Resim 5.640).

Eyvanların beden duvarlarında ise ortada turkuaz tek renkli altıgen karo ve etrafında koyu patlıcan moru üçgen formların kaydırmalı sıralamasıyla oluşan bir düzenleme görülmektedir

Resim 5. 640. Medrese, güney eyvan, arka duvar çinileri (Tuncer, 2008: 90).

Türbe ve güney cephe oda pencere çinileri: baş (doğu) eyvanın kuzeyinde yer alan türbe odasının girişindeki koridordan üç basamaklı merdiven ile ana mekâna geçilmektedir. Merdivenler seviyesinde yükselen duvar üzerinde yer alan turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerden özgün kompozisyonu tam anlaşılmayan geometrik düzenlemeye sahiptir. Çinili duvar üzerinde yer alan ve üst kısmı tamamlanmamış çinili bir sanduka bulunmaktadır. Sanduka kaide kısmı altıgen tek renk çinilerden yapılmış olup kenarları ve alt sırası koyu patlıcan moru çini şerit ile sınırlandırılmıştır.

Türbe odasının batı duvarının zemine yakın alt kısımlarında da yine turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerden oluşan özgün kompozisyonu tam anlaşılmayan geometrik düzenleme görülmektedir. Çinilerin kompozisyon düzeni hakkında net bilgi bulunmadığından kısmi tamamlama yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbe odasında yer alan çinilerin tamamı yeniden üretim çinilerdir. Özgün çini izlerine rastlanmamıştır (Resim 5.641, 5.642).

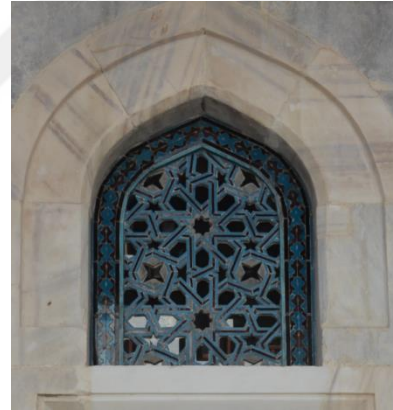
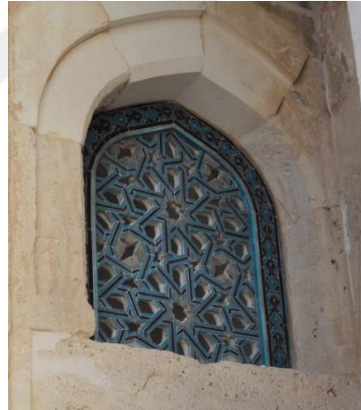

Resim 5. 641. Medrese, türbe duvar ve sanduka çinileri.

Resim 5. 642. Medrese, türbe batı duvar çinileri.

Medresenin güney cephesinde yer alan ve batı cepheye bitişik olan birinci ve üçüncü oda giriş açıklıkları üstünde çinili sivri kemer formu şebekeler bulunmaktadır. Şebekelerde üst üste yerleştirilmiş, merkezde sekiz kollu küçük yıldızdan çıkan daha büyük sekiz kollu yıldızlar bulunmaktadır. Yıldız kollarının ve birleşim yerlerinin aralarında kalan altıgen, sekizgen ve beş kollu yıldız formu alanlar ajur teknikli olarak boşaltılmıştır. Şebeke çinilerin tamamı yeniden üretim çinilerdir. Özgün çini izlerine rastlanmamıştır (Resim 5.643, 5.644).

Resim 5. 643. Medrese, güney cephe, 1. Oda pencere şebeke çinileri.

Resim 5. 644. Medrese, Güney cephe, 3. Oda pencere şebeke çinileri.

5.5.4. Çinilerin Mevcut Korunma Durumu

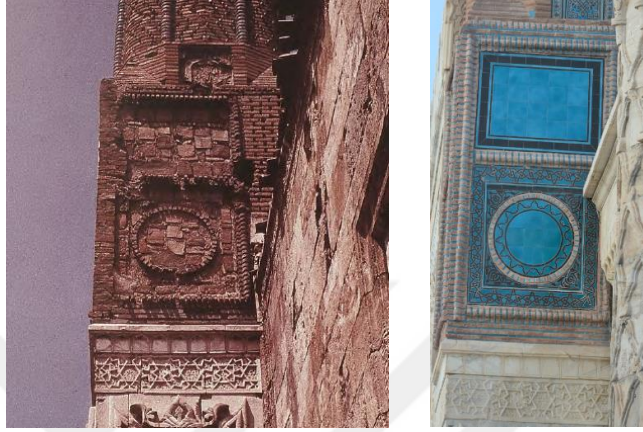
Minare çinileri

a. Pano bozulmaları;

Minarenin gövde kısmında, sırsız tuğlalar ile birlikte dışa taşkın ve hem yüzey seviyede kullanılan özgün turkuaz ve koyu patlıcan moru sırlı tuğlaların yarıya yakını günümüze ulaşabilmişken kaide ve şerefe altı kısımdaki çinilerin tamamı yok olmuştur.

Pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.8).

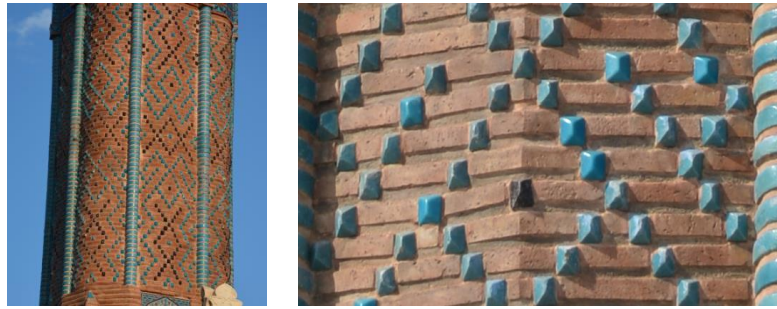
Birim malzeme kaybı: Minare kaidelerinin kuzey ve batı ile güney ve batı yönlerinde kare formlu çinili panoları ve minare pabuç kısmında her cephenin tam ortasına denk gelecek şekilde sivri kemerli pano (güney minarenin iç avluya bakan doğu yüzündeki pano hariç) özgün çinilerin tamamı birim malzeme kaybına uğramıştır (Resim 5.645, 5.646).

Resim 5. 645. Medrese, güney minare kaide kısmı, güney cephe, birim malzeme kaybı (Tuncer, 2008: 45).

Resim 5. 646. Medrese, güney minare kaide kısmı, batı cephe, mevcut hali.

Minarenin sekizgen gövdesindeki yarım daire turkuaz sırlı tuğlaların oluşturduğu dikey silmelerde ve sırsız tuğlaların üzerinde kullanılan turkuaz ve koyu patlıcan moru konik sırlı tuğlalarda da birim malzeme kayıpları görülmüştür. Kayıplar en çok kuzey minarenin batı cephesi şerefe altı kısmında olmuştur (Resim 5.647, 5.648).

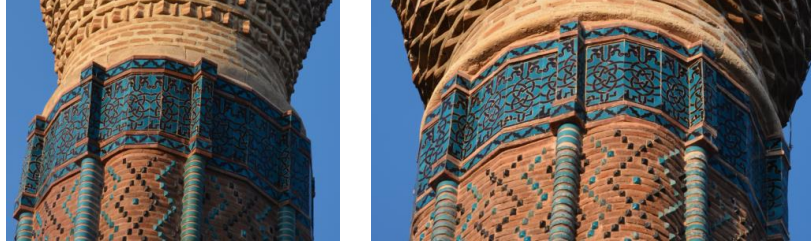

Resim 5. 647. Medrese, kuzey minare gövde, sonradan üretim sırlı tuğlalar, birim malzeme kaybı.

Resim 5. 648. Medrese, kuzey minare gövde, detay.

Minarelerin şerefe altı kuşaklarında yer alan çinilerin tamamı birim malzeme kaybına uğramıştır. Mevcut haliyle minare kaide ve gövdesindeki özgün çiniler korunmuş, eksiklikler yeni üretim çinilerle tamamlanmıştır.

Özgün çiniler yüzey doku, sır rengindeki ton değişimleri gibi farklılıklarla ayırt edilebilmektedir (Resim 5.649, 5.650).

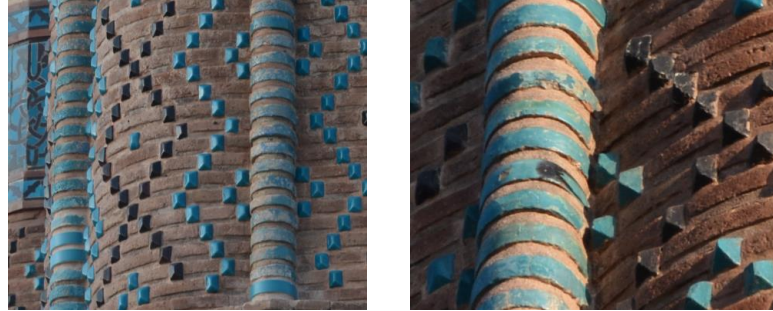
Resim 5. 649. Medrese, kuzey minare, şerefe altı kuşak çinileri, birim malzeme kaybı.
Resim 5. 650. Medrese, güney minare, şerefe altı kuşak çinileri, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme bozulmaları;

Minarelerde malzeme bozulmaları -çini hamuru ve sırda görülen- parça kaybı ve çatlak tipinde tespit edilmiştir (Tablo 5.8).

Parça kaybı: Minare gövdelerinin tüm cephelerinde yer alan özgün turkuaz silmelerde genele yaygın parça kayıpları mevcuttur. Ayrıca yine bu silmeler arasında yer alan özgün konik turkuaz ve koyu patlıcan moru sırlı tuğlalarda da parça kaybı görülmektedir.

Parça kayıpları sır yüzeyinde gelişen ve sır tabakasının kayıpları ile çini hamuruna kadar inen tipte görülmektedir (Resim 5.651, 5.652).

Resim 5. 651. Medrese, güney minare dilimli gövde, güney-batı cephe silmeler, parça kaybı.
Resim 5. 652. Medrese, kuzey minare dilimli gövde, doğu cephe silme ve konik sırlı tuğlalar, parça kaybı

Çatlak: Güney minare kaidesi batı yönde yer alan panolardan alttaki turkuaz renkli yuvarlak formu panonun orta zemininde ve üzerindeki kare formu panonun koyu patlıcan moru çinilerinin alt hizadaki karolarında sır yüzeyini ilgilendiren çatlaklar görülmektedir (Resim 5.653, 5.654).

Resim 5. 653. Medrese, güney minare, batı cephe, yuvarlak kaide panosu, çatlak.

Resim 5. 654. Medrese, güney minare, batı cephe, kare kaide panosu, çatlak.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Sorunlar, birim malzemedeki yenileme ile yapılan tamamlama tipinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.8).

Tamamlama: Minare kaidelerinde yer alan kare formlu panolarının tek renk çinilerinin tamamı ve minare pabuç kısmındaki sivri kemerli pano (güney minarenin iç avluya bakan doğu yüzündeki pano hariç) özgün çinilerin tamamındaki birim malzeme kayıplarında yeniden üretim çiniler ile tamamlama uygulaması yapılmıştır (Resim 5.655, 5.656).

Resim 5. 655. Medrese, kuzey minare kaide ve pabuç kısmı, kuzey ve batı cephe, birim malzemedeki yenileme.

Resim 5. 656. Medrese, kuzey minare pabuç kısmı, batı cephe, birim malzemedeki yenileme.

Minarelerin sekizgen gövdesindeki yarım daire turkuaz silmelerde ve turkuaz ve koyu patlıcan moru konik sırlı tuğlalarda da birim malzemedeki yenileme yapılmıştır. Yenileme en çok kuzey minarenin batı cephesinde olmuştur (Resim 5.657).

Minarelerin şerefe altı kuşaklarında yer alan çinilerin tamamında birim malzemedeki yenileme yapılmıştır (Resim 5.658).

Resim 5. 657. Medrese, kuzey minare gövde kısmı, batı cephe, birim malzemede yenileme.

Resim 5. 658. Medrese, kuzey minare şerefe altı kuşak, batı cephe, birim malzemede yenileme.

Mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzey çinileri ile türbe ve güney cephe oda pencere şebeke çinileri

a. Pano bozulmaları;

Mevcut haliyle bahsi geçen tüm alanlarda özgün çinilere ait hiçbir parça günümüze ulaşmamıştır.

Pano bozulmaları taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı türünden tespit edilmiştir (Tablo 5.8).

Taşıyıcı sorunları: Mescit ve dar-ül kurra kubbelerinde ve türbe duvarlarında taşıyıcıları kapsayan bozulmalar meydana gelmiştir. Bozulmalar kısmi yıkılma türünden olup bozulmalar esnasında taşıyıcılar üzerindeki çinilerin de zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Mevcut haliyle kubbeler ve türbe duvarları aslına göre yeniden yapılmıştır (Resim 5.659).

Resim 5. 659. Mescit ve dar-ül kurra kubbe dış yüzleri, taşıyıcı sorunları.

Birim malzeme kaybı: Mescit ve dar-ül kurra kubbelerinde ve türbe duvarlarında taşıyıcıları kapsayan bozulmalar esnasında kubbelerin birbirlerine bakan yüzlerinde ve türbenin giriş koridoru solundaki duvar ile türbe batı duvarında

yer alan çiniler de zarar görmüştür. Buna bağlı olarak birim malzeme kayıpları meydana gelmiştir.

Mevcut haliyle kubbe kasnaklarında ve türbe duvarlarında özgün hiçbir parça çiniye rastlanmamaktadır. Ancak kaynaklarda bahsi geçen ve görselleri de paylaşılan çinilerin yerlerine mevcut durumda yeni üretim çiniler yer almaktadır (Tuncer, 2008: 1-183) (Resim 5.660, 5.661).

Resim 5. 660. Medrese, türbe batı duvar çinileri, birim malzeme kaybı.

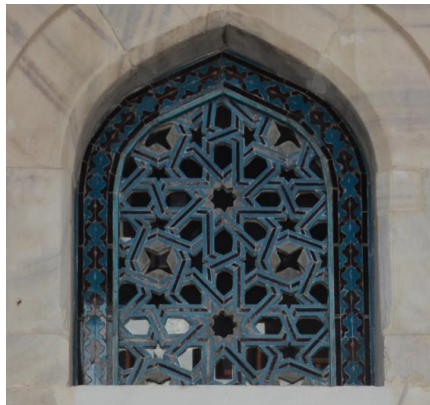

Resim 5. 661. Mescit (güney)kubbe kasnağı dış yüz çinileri, birim malzeme kaybı.

b. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzey çinileri ile türbe ve güney cephe oda pencere şebeke çinilerinde onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar tamamlama tipinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.8).

Tamamlama: Bahsi geçen alanlarda yeni üretim birim malzeme ile tamamlama yapılmıştır. Ancak yeni üretim çiniler kullanılarak yapılan tamamlamalar, özgünü hakkında net fikir elde edilemediğinden olsa gerek kısmi olarak yapılmıştır.

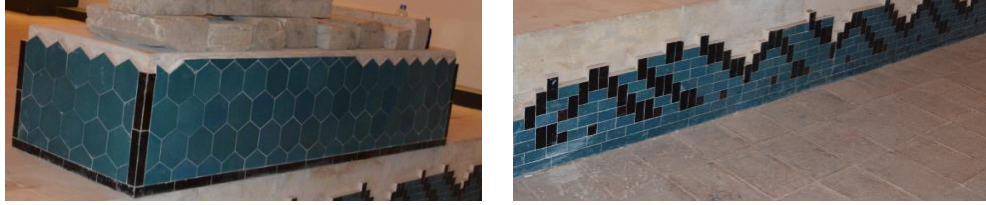

Resim 5. 662. Medrese, güney cephe, 3. oda pencere şebeke çinileri, birim malzemede yenileme.

Mescit ve dar-ül kurra kubbe çinileri ve türbe giriş ve batı duvar çinilerinin özgününe ait kaynaklarda bilgi ve görseller yer almakta ancak türbede yer alan sanduka ve güney eyvan bir ile üç nolu pencere şebeke çinilerine ait bilgi ve görsele

rastlanmamaktadır (Resim 5.662). Mevcut haliyle sonradan yapılan onarımlarda yeniden üretim çinilerle kaplanmış olan tüm alanlarda çinilerin özgünlerine ait hiçbir parçaya rastlanmamıştır (Resim 5.663, 5.664).

Resim 5. 663. Medrese, türbe sanduka çinileri, birim malzemede yenileme.

Resim 5. 664. Medrese, türbe giriş duvar çinileri, birim malzemede yenileme.

Sanduka ve türbe duvarlarında yenilenen çiniler, kaynaklardan yer alan özgün çinilerle aynı ölçü ve formda üretilmiş olup, özgüne çok yakın tonlarda renklendirilmiştir.

Mescit Türk üçgenleri, kubbe kasağı ve kubbe çinileri

a. Pano bozulmaları;

Mescit Türk üçgenleri ve kubbe kasağında kullanılan turkuaz, koyu patlıcan moru çiniler ve sırsız tuğlaların tamamına yakını özgün haliyle günümüze ulaşabilmiştir. Kubbe çinilerinin ise kubbe kasağından kubbe göbeğine doğru yaklaşık on beş sırası özgün olup diğer bölümler sonraki onarımlarda tamamlanmıştır.

Çinilerdeki pano bozulmaları, birim malzeme kaybı olarak karşımıza çıkar (Tablo 5.8).

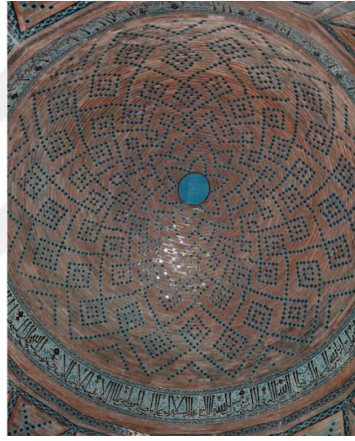
Birim malzeme kaybı: Türk üçgenlerinin doğu cephesinde yer alan dikdörtgen nişin köşeliklerinde birim malzeme kayıpları görülmektedir.

Resim 5. 665. Mescit, Türk üçgeni (doğu)niş köşelik çinileri, birim malzeme kaybı.

Bu nişi çevreleyen kuşağın sağında ve hemen üstüne denk gelen on altı gen ince kubbe kasnağının da aynı hizadaki çinilerde birim malzeme kayıpları mevcuttur (Resim 5.665). Köşelikler hariç bu alanda görülen çinilerindeki birim malzeme kayıplarında alçı-harçlı bir tamamlama görülmemekle birlikte üzeri özgün renklerle boyanarak görsel bütünlük sağlanması amaçlanmıştır. Ancak yüzey boyaları dökülen kısımlar birim malzeme eksikliğini göstermektedir.

Kubbe çinilerinin ise kubbe kasnağından kubbe göbeğine doğru yaklaşık on beş sırası özgün olup diğer bölümlerde çoklu birim malzeme kaybı yaşanmıştır. Birim malzeme kaybı görülen alanlardaki eksiklikler sonraki onarımlarda yeniden üretim çinileriyle tamamlanmıştır. Ancak tamamlamada kullanılan çini malzemenin özgün çinilerin renk ve formlarıyla birebir aynı olması aydınlatılmakta güçlük oluşturmaktadır (Resim 5.666).

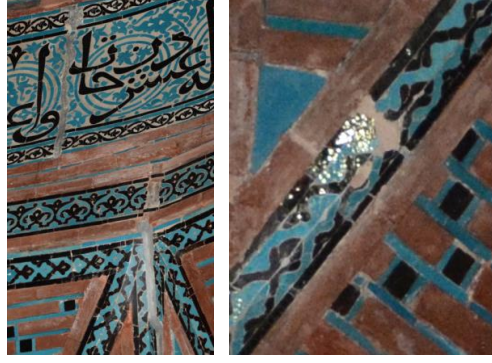

Resim 5. 666. Medrese, mescit kubbe, birim malzeme kaybı.

b. Malzeme Bozulmaları;

Bozulmalar parça kaybı tipinde karşımıza çıkar (Tablo 5.8).

Parça kaybı: Panolardan oluşan kubbe kasnağının mihrap sağına denk gelen kısmındaki ve hemen altındaki Türk üçgenlerinin uç kısmındaki turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerde parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.667).

Resim 5. 667. Mescit, güney cephe, kubbe kasnağı ve Türk üçgenleri, parça kaybı.

Resim 5. 668. Mescit, doğu cephe, Türk üçgeni, parça kaybı.

Türk üçgenlerinin doğu cephenin güney alt kuşaklarındaki çinili turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerde parça kaybı görülmektedir (Resim 5.668).

Türk üçgenlerinin doğu cephesinde yer alan dikdörtgen nişin köşeliklerindeki turkuaz ve koyu patlıcan moru çinilerin kenarlarında ve batı cephede yer alan kör niş orta kısmında bulunan turkuaz özgün çinilerde parça kayıpları mevcuttur (Resim 5.669, 5.670).

Resim 5. 669. Mescit, Türk üçgeni (doğu) niş köşelik çinileri, parça kaybı.

Resim 5. 670. Mescit, Türk üçgeni (batı) kör niş çinileri, parça kaybı.

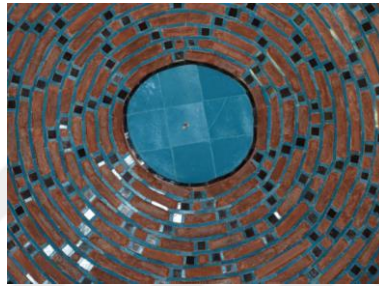
c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Onarımlar ile oluşan bozulmalar tamamlama tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.8).

Tamamlama: Uygulamalar birim malzemede yenileme ve dolgu türü tamamlama tipinde tespit edilmiştir.

Kubbenin kubbe kasnağı üstün başlayarak kubbe merkezine doğru ilerleyen yaklaşık on beş sırası özgün tuğla ve çinilerden oluşup diğer kısımlarda tamamlama birim malzemede yenileme ile yapılmıştır.

Onarımdan önce yeniden üretim malzemelerin yerleştirildiği alanlar sıvalı olup onarımlar esnasında özgüne uygun form, ölçü ve renkte yeni malzemeler konulmuş, özgünle görsel bütünlük sağlanmıştır (Resim 5.671).

Resim 5. 671. Mescit, kubbe göbeği, tamamlama.

İkinci tip tamamlama uygulaması, Türk üçgenlerinin batı cephesinde yer alan kör niş orta kısmında bulunan turkuaz özgün çinilerin parça kayıplarında alçı-harç malzemeyle yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5.672).

Resim 5. 672. Mescit, Türk üçgeni (batı) kör niş çinileri, tamamlama.

Kubbe kasnağı panolarının mihrap sağına (batı) denk gelen kısmındaki birleşim yerinde ve hemen altındaki Türk üçgenlerinin uç kısmındaki çini parça kayıplarında dolgu türünden bir tamamlama görülmektedir (Resim 5.673, 5.674).

Resim 5. 673. Mescit, güney cephe, Türk üçgenleri, tamamlama.

Resim 5. 674. Mescit, güney cephe, kubbe kasağı, tamamlama.

Türk üçgenlerinin doğu cephenin güney taraf alt kuşaklarındaki çinili turkuaz ve koyu patlıcan moru çini parça kayıplarında da alçı-harç malzemeyle tamamlama yapıldığı görülür (Resim 5.68). Batı cephe kör nişte yapılan tamamlamada daha titiz bir uygulama görülürken kubbe kasağı ve Türk üçgenlerindeki tamamlamalar daha çok dolgu niteliğinde olup özensiz uygulamalardır. Tamamlama yapılan alanlar boyanmadan bırakılmıştır.

d. Müdahalelerde bozulmalar;

Bozulmalar nem sorunu ve leke olarak iki tipte karşımıza çıkar (Tablo 5.8).

Nem: Güney cephenin doğu ve batı uçlarındaki Türk üçgenleri sırsız tuğlalarında görülen bir nem sorunu mevcuttur. Özellikle sırsız tuğla yüzeylerde kendini gösteren bu sorun çok fazla ilerlememiş değildir (Resim 5.675).

Resim 5. 675. Mescit, Türk üçgeni, güney cephe batı uç, nem

Leke: Türk üçgenlerinin kuzey cephesinin neredeyse tamamını içine alacak şekilde lekeli bir görünüm mevcuttur. Bozulma neme bağlı harekete geçen tuzlanma

oluşumlarını işaret etmektedir. Ancak bu bölümlerde aktif bir nemlenme görülmemektedir (Resim 5.676).

Resim 5. 676. Mescit, Türk üçgenleri, kuzey cephe, leke.

Mihrap çinileri

a. Pano bozulmaları;

Onarımı halen devam eden mihrabın mukarnas kavsara üstü kitabelik kısmı ve aynı hizadaki kenar kuşakları özgün çinili olarak mevcut haldedir.

Pano bozulmaları birim malzeme kaybı tütünden karşımıza çıkar (Tablo 5.8).

Birim malzeme kaybı: Kavsara üzeri seviyedeki mihrap kuşakları ile kitabelik kısmı turkuaz ve koyu patlıcan moru özgün çinilerin haricindeki tüm mihrap çinilerinde birim malzeme kaybı görülmektedir. Mevcut haliyle mihrap kenar kuşaklarının destek duvarı tuğla malzemeli olarak kısmen açığa çıkarılmıştır. Mukarnas nişli kavsara ve altındaki orta alan ise sıvalı olarak tespit edilmiştir (Resim 5.677).

Resim 5. 677. Mescit, mihrap.

b. Malzeme bozulmaları;

Bozulmalar çatlak ve parça kaybı türünde görülmektedir (Tablo 8).

Çatlak: Mihrabın özgün çinilerinde genele yaygın olarak sır yüzeyini kapsayacak nitelikte çatlaklar görülmektedir. Koyu patlıcan moru çini yüzeylerde daha belirgin olan çatlaklar turkuaz çinilerde de mevcuttur (Resim 5.678).

Resim 5. 678. Mescit, mihrap kuşak, çatlak.

Parça kaybı: Mihrabın turkuaz ve koyu patlıcan moru mevcut özgün çinilerinin, birim malzeme kaybı yaşanan parçalarla olan tüm sınırlarında parça kayıpları görülmektedir (Resim 5.679).

Resim 5. 679. Mescit, mihrap kuşak, sol taraf, parça kaybı.

Özgün çiniler üzerinde de parça kayıpları mevcuttur. Mihrabın dıştan birinci kuşak sol üst köşesinde, iki ve üçüncü kuşak arasındaki koyu patlıcan moru ince şeritin orta kısmında, üç ve dördüncü kuşak arası turkuaz şerit çininin orta kısmında da parça kayıpları bulunmaktadır (Resim 5.680).

Resim 5. 680. Mescit, mihrap kuşak, sol ve orta taraf, parça kaybı.

c. Onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar;

Mihrapta onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen sorunlar, tamamlama tipinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 5.8).

Tamamlama: Mihraptaki tamamlama uygulamaları tek tipte karşımıza çıkmaktadır.

Mihrapta görülen eksiklikler, önceki onarımlarda özgün çinilerin oluşturduğu dekorasyon seviyesinde içeriği tespit edilemeyen harç kullanılarak tamamlanmıştır. Tamamlama uygulaması yüzeyler özgünüyle ilgisi olmayan açık yeşil tonlarında boyanarak sonuçlandırılmıştır (Resim 5.681).

Resim 5. 681. Mescit, mihrap, eski onarım, tamamlama (Tuncer, 2008: 72).

Mevcut haliyle onarımı halen devam eden mihrapta sıva raspalarının yapıldığı ve kısmi olarak sıvadan temizlendiği görülmektedir.

Kuzey-güney eyvan çinileri

Yapıya ilişkin yerinde yapılan incelemeler esnasında çini restorasyonlarının devam ettiği gerekçesiyle eyvan çinilerinin incelenmesine izin verilmemiştir, bundan dolayı eyvan çinilerinin mevcut durumları incelenememiştir.

5.5.5. Çinilerin Asli Durumuna Göre Meydana Gelen Bozulmaları

Yapıda görülen sırlı tuğla ve çini bezeme minarelerde, mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzlerinde, mescit Türk üçgenleri, kubbe kasnağı ve kubbe iç yüzeylerinde, mescit mihrabı, kuzey ve güney eyvanların tonoz örtü ve duvarlarında, türbe mekanı duvarlarında ve sandukasında, güney cephe (batıdan

başlayarak) bir ve üç nolu odaların girişleri üzerindeki sivri kemerli pencere şebekelerinde karşımıza çıkar.

Bozulmalar genel olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar ile yapılan müdahalelerdeki bozulmalar şeklinde sıralanabilir (Tablo 6.1).

Pano bozulmaları, minarede, mescit kubbe ve kubbe geçiş elemanlarında, mihrapta, birim malzeme kaybı olarak görülmüştür. Mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzey çinileri ile türbe ve güney cephe oda pencere şebeke çinilerinde ise taşıyıcı sorunları ve birim malzeme kaybı olarak görülmüştür.

Birim malzeme kayıpları, minarelerde kaide ve gövdede dilimleri ayıran turkuaz yarım silindir ve dilimli yüzeylerdeki prizmatik sırlı tuğlalarda, ayrıca şerefe altı bölümdeki çinili kuşakta görülmektedir (Resim 5.682). Kubbe de ise kubbe kasnağından kubbe göbeğine doğru yaklaşık on beş sırası haricindeki alanda birim malzeme kaybı mevcuttur. Eski tarihli görseller kubbenin onarımlar esnasında sıvandığını göstermektedir (Resim 5.683). Türk üçgenlerinin doğu cephesinde yer alan nişin köşeliklerinde ve bu nişi çevreleyen kuşağın sağında ve hemen üstündeki ince kubbe kasnağı kuşağının da aynı hizadaki çinilerde birim malzeme kayıpları mevcuttur (Resim 5.665).

Resim 5. 682. Medrese, minare gövde kısmı, birim malzeme kaybı (Tuncer, 2008: 71).

Resim 5. 683. Medrese, mescit kubbe, birim malzeme kaybı (Tuncer, 2008: 193).

Kubbede görülen birim malzeme kayıpları günümüzde kubbe Türk üçgenlerinde açık şekilde izlenen neme bağlı gelişmiş, ilerleyerek özgün çini ve tuğlaların bozulmasına sebep olmuştur. Nemin günümüzde de açıkça izlenmesi, su kaçaklarının halen var olduğuna, nem problemi giderilmişse bile henüz tam kurumadığına işaret etmektedir. Nitekim son onarımlardan sonra bozulmaların görülmesi de bu fikri desteklemektedir.

Mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzey çinileri ile türbe ve güney cephe oda pencere şebeke çinilerinde ise taşıyıcı sorunları yaşanmış ve buna bağlı olarak taşıyıcı üzerindeki çinilerde de birim malzeme kayıpları yaşanmıştır. Taşıyıcı sorunlarına Sivas ve yakın çevresinde kalıcı hasar bıraktığı bilinen farklı tarihli depremlerin sebep olduğu kuvvetle muhtemeldir (Ambradeys vd., 1995: 77-83, 95, 124, 166'dan aktaran Tanyeli, vd., 2015: 225, 4 nolu dipnot).

Kubbe dış yüz çinileri son onarımlarda kısmi olarak tamamlanmıştır ancak tamamlamalarda kaynaklarda az miktarda da olsa yakın tarihe kadar var olduğu anlaşılan özgün çiniler tespit edilememiştir. Aynı durum Türbe giriş ve batı duvarı çinileri ile sanduka çinileri için de geçerlidir (Resim 5.684, 5.685).

Resim 5. 684. Medrese, dar-ül kurra kubbe dış yüzey özgün çinileri (Tuncer, 2008: 157).

Resim 5. 685. Medrese, türbe giriş duvarı özgün çinileri (Tuncer, 2008: 139).

Malzeme bozulmaları, özgün çini ve sırlı tuğlaları bulunan minare, Türk üçgenleri, kubbe kasnak ve mihrapta görülen parça kaybı, çatlak-kırık şeklindedir. Bu bozulmalar binanın uğradığı bozulmalar üretim hataları ve bakımsızlıktan kaynaklanmış olmalıdır.

Minaredeki özgün turkuaz kaval silmelerde ve ara yüzlerde kullanılan turkuaz ve patlıcan moru prizmatik çinilerde, kubbe kasnağının doğu ve batı cephe ortalarında yer alan kemerli niş çinilerinde, kubbe kasnağının en geniş kuşağındaki güney cephe pano birleşim yerlerine ve Türk üçgenlerini kuşatan ince kuşak doğu cephe bingilerde parça kayıpları görülmektedir. Bozulmalar onarımlar, deprem, nem, bakımsızlık gibi etkenlere bağlı gelişmiştir.

Özellikle minare kaidesindeki kare ve yuvarlak panolarda görülen sır çatlakları mihrabın mevcut özgün çini yüzeylerinde de görülmektedir. Özgün çini çatlakları zamana ve kötü kullanıma bağlı olduğu düşünülse de yeniden üretim çinilerdeki çatlaklar kısa bir zaman önce üretildiği düşünüldüğünde üretim hataların bağlı olarak geliştiği anlaşılmaktadır.

Yapıdaki onarım sorunları tamamlama uygulamalarıdır. Yoğun olarak birim malzemede yenileme ile yapılan tamamlamalarda dolgu nitelikli tamamlamalar ve alçı-harçlı uygulamalar da tespit edilmiştir.

Birim malzemede yenileme minarelerin gövde, kaide ve şerefe altı kuşaklarında ve mescit kubbesindeki tüm eksiklikler de uygulanmıştır. Ayrıca mescit ve dar-ül kurra kubbe kasnaklarının dış yüzlerinde, türbe mekânı duvarlarında ve sandukasında, güney cephe (batıdan başlayarak) bir ve üç nolu odaların girişleri üzerindeki sivri kemerli pencere şebekelerinde kullanılmıştır.

Yeni üretimler gayet özenli olup özgün malzeme boyutlarına, kompozisyon düzenine ve harç malzemesinin taşkınlıklarına dikkat edilerek yapıldığı tespit edilmiştir. Minare yeni üretim çinileri renk ve formlardaki detaylar yoluyla ayıt edilmekte ama kubbe de yapılan tamamlamalarda kullanılan renkler özgünüyle anı olup ayrıştırmayı güçleştirmektedir. Ancak kubbe eteklerinde var olan özgün sırsız tuğla yüzeylerindeki renk farkı ve eskimişlik görüntüsü üst kısımdaki yeni üretimlerden ayrıştırmayı desteklemektedir.

Güney cephe bir ve üç nolu oda girişlerinde yer alan pencere şebekeleri de tarihi süreçte yıkılmış ancak çinilerin özgününe ait kayıtlı bilgiye ulaşamamıştır. Şebekelerde yapılan tamamlamaların Sahip Ata'nın Konya'daki yapılarında yer alan ve benzer özellik gösteren şebeke düzenine göre yeniden yapıldığı düşünsel de belgelerde tamamlamaların neye göre yapıldığı tespit edilememiştir.

Diğer tamamlama uygulaması ise alçı-harç malzemeyle yapılmıştır. Uygulama mihrapta, Türk üçgenlerinin doğu cephenin güney taraf alt kuşaklarındaki turkuaz ve koyu patlıcan moru çini parça kayıplarında (Resim 5.668), batı cephe kör niş göbeğinde ve Güney cephe, Kubbe kasnağı panolarının birleşim yerlerinde görülmektedir. Kör niş göbeğinde yapılan tamamlamada daha titiz bir uygulama olarak görülürken, kubbe kasnak ve Türk üçgenlerindeki tamamlamalar daha çok dolgu niteliğinde olup özensiz uygulamalardır. Tamamlama yapılan alanlar boyanmadan bırakılmıştır.

Yapıda son olarak gözlenen müdahalelerdeki bozulmalar, nem sorunları ve leke olarak tespit edilmiştir. Nem sorunu kubbe Türk üçgenlerinin güney cephesi doğu ve batı köşelerdeki üçgenleri içine alacak şekilde mevcuttur (Resim 5.675). Türk üçgenlerinin kuzey cephesinde de neme bağlı olarak gelişmiş olan lekelenmeler

görülmektedir (Resim 5.676). Güney cephede aktif olan nem sorunun kuzey cephede ilerleyerek yeni bir bozulmaya yol açtığı görülmektedir.

Yapılan mevcut durum değerlendirmesinde kuzey-güney eyvanlardaki çini restorasyonlarının devam ettiği gerekçesiyle çinilerin incelenmesine izin verilmemiştir, Bu nedenle eyvan çinilerinin mevcut durumları incelenememiş ve asli durumuna göre meydana gelen bozulmaları tespit edilememiştir.

TABLO 5.8: SİVAS GÖK MEDRESE YAPISI ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG 8		SİVAS GÖK MEDRESE		İncelenen Bölüm	Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları								Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar								Müdahalelerde Bozulmalar																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
					Taşçı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Taşçıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda			Sırda					Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrılmaları ve solmaları	Parça kaybı																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
									Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması	Koruzlan	Yüzey kırıklık	Birikimlik tabakası	Yüzeyel Tabaka Oluşumu/Cirklenece	Birim malzemede	Çizgisel desen	Renklendirme boyama																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
Minare																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			</

		tonoz ve duvarları	Batı	DEĞERLENDİRİLMEMİŞTİR																			
			Kuzey																				
			Güney																				
		Mihrap																					
		Kubbe																					
		Kubbe kasnağı																					
		Kubbe geçiş elemanları																					
		Kubbe kasnak dış yüzey																					
		Sanduka																					

6. DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda Selçuklu dönemi veziri Sahip Ata baniliğinde yaptırılan, özgün çini-sırlı tuğla dekoru barındıran sekiz yapı tespit edilmiş, bu yapılar “Katalog” bölümünde tek tek ele alınarak incelenmiştir.

Bu bölümde ise yapılan inceleme sonucunda elde edilen somut verilere dayandırılarak Sahip Ata yapılarındaki çini ve sırlı tuğla malzemede, teknik özellikleri ve kullanımı ile bozulmalar ve bozulmaya neden olan faktörler ele alınarak değerlendirilecek; böylece çinili eserlerde tespit edilen (aynı ya da farklı) korunma problemleri ortaya konacaktır.

6.1. Çinilerde Teknik Özellikler ve Kullanım Alanları

Çalışma kapsamında incelenen Akşehir “Taş Medrese” ve “Mescit”, Konya Sahip Ata “Cami”, “Hankâh” ve “Türbe”, Konya “İnce Minareli Medrese”, Konya “Tahir ile Zühre Mescidi”, Sivas “Gök Medrese” olarak anılan Sahip Ata yapıları, Selçuklu dönemi çini sanatında görülen neredeyse tüm teknikleri barındırmaktadır.

Çiniler; “sırlı tuğla”, “tek renk sırlı çini”, “tek renk sırlı-altın yaldızlı çini”, “kabartma çini”, “çini mozaik”, “sahte (kazıma) mozaik” ve “lüster çini” olarak tanımlanan yedi farklı teknikte üretilmiştir.

Sırlı tuğla tekniğindeki uygulamalara, Akşehir Taş Medrese Türbesi Türk üçgenlerinde, kubbesinde ve türbede eyvan doğu duvarında, Akşehir Taş Mescit minaresinde son cemaat yeri sivri kemerinde, Konya Sahip Ata Cami taç kapı panolarında ve minaresinde (Kat. 3; Resim 5.187), Sahip Ata Hankah kubbesinde Sahip Ata Türbesi giriş koridor duvarlarında, İnce Minareli Medrese minaresinde, batı eyvan kemerinde ve kubbesinde, Tahir ile Zühre Mescidi’nin son cemaat yeri tonozunda ve kubbesinde (Kat. 7; Resim 5.560, 5.561), Gök Medrese minaresinde, mescidin Türk üçgenlerinde ve kubbesinde rastlanmaktadır.

Tek renk sırlı çini tekniğindeki uygulamalar, Konya Sahip Ata Cami mihrabında, Sahip Ata Hankahı eyvan duvarlarında (Kat. 4; Resim 5.243), Sahip Ata Türbe duvarlarında, Tahir ile Zühre Mescidi mihrabında, Gök Medrese minaresinde, türbe sandukasında, mescit kubbe göbeğinde, dar-ül kurra ve mescit kubbe kasnağı dış yüzlerinde tespit edilmiştir.

Tek renk sırlı yaldızlı çini ve kabartma çini tekniğindeki uygulamalar sadece Konya Sahip Ata Türbesi sandukalarında görülmektedir (Kat. 5; Resim .5335, 5.336).

Çini mozaik incelenen tüm yapılarda en çok uygulanan teknik olup, Akşehir Taş Medrese Türbesi'nde eyvan doğu duvarında, kubbesinde ve kubbe kasnağında, Akşehir Taş Mescit'te minarede, mihrapta ve kubbe göbeğinde, Konya Sahip Ata Camisi'nde taç kapı panolarında, minaresinde ve mihrabında, Sahip Ata Hankahı'nda pencere şebekelerinde ve kubbe kasnağında. Sahip Ata Türbesi'nde sivri kemerli giriş açıklığında, pencere şebekelerinde, sivri kemerinde (Kat. 5; Resim 5.225, 5.330), kubbesinin Türk üçgenlerinde, kubbe kasnağında, kubbe göbeğinde ve sandukalarında, İnce Minareli Medrese'de minarede, kubbe kasnağında, üçgen bingilerde ve pencere alınlıklarında, Tahir ile Zühre Mescidi kapısında, pencerelerinde, mihrabında ve kubbe göbeğinde, Gök Medrese'de minaresinde, eyvan tonozlarında ve arka duvarında, mescit mihrabında (Kat. 8; Resim 5.607) ve kubbe kasnağında, oda pencere şebekelerinde, türbe duvarlarında, mescit mihrabında, Türk üçgenlerinde ve kubbe kasnağında rastlanmaktadır.

Diğer bir uygulama türü olan **kazıma (sahte) mozaik tekniği**, Akşehir Taş Medrese'nin türbe eyvan doğu duvarında (Kat.1; Resim 5.15), Akşehir Taş Mescit mihrabında, Konya Sahip Ata Cami mihrabında, Sahip Ata Türbesi'nin girişe açılan koridor duvarlarında, sivri kemerinde ve kubbe kasnağında, Gök Medrese mihrabında ve kubbe kasnağında uygulanmıştır.

Lüster çini tekniği çok az örnekle karşımıza çıkmaktadır; yalnızca Konya Sahip Ata Cami mihrabında görülmektedir (Kat.1; Resim 5.184).

Çini ve sırlı tuğla malzemelerde kullanılan **renkler**, incelenen yapılarda birbirlerine yakın özellikler göstermekte, sadece renk tonlarında farklılıklar arz etmektedir. Kullanılan asli renkler mavi ve yeşil renkler arasında farklı ton geçişlerinin görüldüğü firuze, yine siyaha yakın tonlara kadar geçişlere sahip pathıcan moru, kahverengi, lacivert ve kobalt mavisi renklerdir.

Özellikle mozaik tekniğindeki uygulamalarda daha bariz görülen, zeminin beyaz rengi, kompozisyonları tamamlamaktadır. Turkuaz renk tüm yapılarda yakın tonlardadır.

Patlıcan moru renkte, siyaha yakın en koyu ton Tahir ile Zühre Mescidi ve Akşehir Taş Medrese’de görülmekteyken, en açık tonları Konya Sahip Ata Cami, Hankah ve Türbesi’nde kullanılmıştır. Kobalt mavisi renk Konya Sahip Ata Türbesi’nde, kahverengi Akşehir Taş Medrese Türbesi’nde ve mescidinde, lacivert renk ise sadece Konya Tahir ile Zühre Mescidi’nde uygulanmıştır.

Çini ve sırlı tuğla malzemelerde kullanılan (birim malzeme) **formlar** yer aldıkları kompozisyon düzenine göre değişiklik göstermektedir.

Sırlı tuğlalar çoğunlukla dikdörtgen ve kare formda kullanılmıştır. Ancak İnce Minareli Medrese ve Gök Medrese minarelerinde, yarım silindirik ve prizmatik formda kullanımları da görülmektedir. Prizmatik formlu kullanımlarda, kare ve yıldız formları uygulanmıştır. İnce Minareli Medrese ve Sivas Gök Medrese minarelerinde kare formlu olanları tespit edilmiş, ancak Gök Medrese eyvan tonozlarında kullanıldığını (kaynaklardan) öğrendiğimiz prizmatik yıldız formlu çiniler ise tespit edilememiştir.

Özellikle duvarlarda, sanduka ile mihraplarda görülen ve daha büyük boyutlu olan tek renk çiniler altıgen ve kare formda kullanılmıştır.

Konya Sahip Ata Cami mihrabında, hankah ve türbe duvarlarında, sandukalarda ve Tahir ile Zühre Mescidi mihrabında altıgen ve kare formun örnekleri görülür (Kat. 4; Resim 5.243). Ayrıca Sivas Gök Medrese minare kaidelerinde yer alan panolarda ve Sahip Ata Türbesi’nin sivri kemeri üzerinde yer alan karşılıklı iki kabarda da kare formlu çinilerin kullanımı görülmektedir. Geometrik düzenlemeli alanlarda kompozisyonun gerektirdiği formda çokgenler ve yıldız formları da yoğun kullanılan formlar arasındadır. Bitkisel ve yazı karakterli düzenlemelerde ise kompozisyonun gerektirdiği şekilde kıvrık dal ve harf formları kullanılmıştır.

Sahip Ata yapılarında çini ve sırlı tuğlalar, beraberinde , alçı kabartma ve az miktarda da olsa mermer malzemenin birlikte kullanıldığı **kompozisyon düzenlemeleri**, yazı, geometrik ve bitkisel karakterli bezeme unsurları olarak farklılaşmaktadır.

Selçuklu çini sanatının en belirleyici unsuru olan **kufi yazı** genellikle ayetler ve hadislerin yer aldığı düzenlemelerden oluşur; daha çok kubbe kasnaklarında kullanılırken (Kat. 4; Resim 5.294), yanı sıra taç kapı panolarında (Kat. 3; Resim

5.185), pencere alınlıklarında (Kat. 6; Resim 5.442) ve sanduka yüzeylerinde de uygulanmıştır.

Kubbedeki yazı düzenlemeli uygulamalar, Akşehir Taş Medrese Türbesi'nde, Konya Sahip Ata Hankahı'nda ve Türbesi'nde Konya İnce Minareli Medrese'de (Kat. 6; Resim 453), Sivas Gök Medrese Mescit kubbesi'nin kasnaklarında rastlanırken, Akşehir Taş Medrese Mescidi kubbesi, Konya Sahip Ata Türbesi kubbesi ve Tarih ile Zühre mescidi kubbesinde kubbe göbeğinde de yer almaktadır .

Yazılı düzenlemeler ayrıca İnce Minareli Medrese'de ve Sivas Gök Medrese'de minarelerin şerefe altı kuşaklarında (Kat. 8; Resim 5.626), İnce Minareli Medrese'de pencere alınlıklarında, Konya sahip Ata Camisi'nde taç kapıdaki panolarda ve Sivas Gök Medrese'de mescit mihrabında da yazılı düzenlemeler mevcuttur.

Geometrik düzenlemeler tüm yapılarda kullanılan ve en çok uygulanan kompozisyon türüdür. Taç kapıda, kapı geçişinde, minarede, kemerde, kubbede kasnakta ve göbekte, mihrapta, pencere şebekesinde, alınlıkta ve köşelikte, duvarda ve sandukalarda kullanılan geometrik düzenlemelerde özellikle çokgenler ve çok kollu yıldızlar kullanılmıştır. Düzenlemelerde hem karmaşık olarak değerlendirilebilecek, çokgenlerin ve çok kollu yıldızların birbirleriyle kesişiminden oluşan geçme kompozisyonlar yanında, hem daha yalın olarak değerlendirilebilecek baklava dilimli kompozisyonlar yer almaktadır. Ancak tüm geometrik düzenlemeler, kesintisiz ve kaydırmalı sıralamalarla, sonsuzluk hissini vurgular niteliktedir.

Geometrik düzenlemenin en karmaşık uygulamaları Akşehir Taş Medrese kubbe kasnağında (Kat. 2; Resim 5.28), Konya Sahip Ata Camisi ve Sivas Gök Medrese mihraplarında, Tahir ile Zühre Mescidinin kapısında ve Konya Sahip Ata Hankahı ile Türbesi'nin pencere şebekelerinde, türbe kemerinde, geçiş kapısında ve sandukalarında (Kat. 5; Resim 5.327, 5.328) görülürken en yalın uygulamalar ise Akşehir Taş Medrese, Konya Sahip Ata, İnce Minareli Medrese ve Sivas Gök Medrese Minare gövdelerinde ve kubbelerinde görülmektedir.

Bitkisel düzenlemeler, genellikle mihrap, kemer, niş gibi unsurların etrafını çeviren, birden fazla sayıda, farklı genişlik ve düzene sahip kuşaklar şeklinde uygulanmıştır. Ayrıca Türk üçgenlerinde de sıklıkla görülür. Kuşaklarda kıvrık

dallar, rumi, tepelik, yaprak, vb. motifler kullanılarak tek ya da çift iplik sistemli geçme düzenlemeler tercih edilmiştir.

Bitkisel düzenlemelere Akşehir'de türbenin eyvan duvarındaki küçük panolarda, mescit mihrabında, Konya Sahip Ata Camisi mihrabında (Kat. 3; Resim 5.184), hankahın pencere şebekelerinde, türbenin sivri kemerinde, kapı açıklığı çevresinde, kubbe kasnağında ve göbeğinde, pencere şebekelerinde ve duvarlarında, İnce Minareli Medrese'de kubbenin üçgen bingilerinde, kubbe kasnağında ve pencere alınlıklarında, Sivas Gök Medrese'de minare kaidesindeki sivri kemerli panolarda, türbesinde Türk üçgenlerinde, pencere şebekelerinde, kubbe kasnağında ve mescit mihrabında rastlanmaktadır.

Yapılardaki çinilerin ve sırlı tuğla uygulamalarının iç mekân ve dış-cephe yüzeylerinde **kullanım alanları** farklılık göstermektedir.

Dış mekânda minaredeki kullanımı, Sahip Ata Camisi'nde, İnce Minareli Medrese'de, Sivas Gök Medrese'de (Kat. 8; Resim 5.604, 5.605), Akşehir Taş Medrese'de görülür. Taç kapıdaki kullanım sadece Sahip Ata Camisi'nde görülmektedir. Ancak anıtsal bir taç kapısı olmayan Tahir ile Zühre Mescidi'nde kapı açıklığı çevresinde de çini kullanımı görülmektedir (Kat. 7; Resim 5.563). Dış mekânda kubbe dış yüzeylerdeki çini kullanımı sadece Sivas Gök Medrese Mescidi'nde ve Dar-ül Kurra'da tespit edilmiştir (Kat. 6; Resim 5.661).

İç mekânda kubbe içerisindeki kullanımını Akşehir Taş Medrese Türbesi'nde, Sahip Ata Hankah'ında, İnce Minareli Medrese'de ve Sivas Gök Medrese'de mescitte (Kat. 8; Resim 5.629, 5.633) görmekteyiz. Kubbe içerisindeki kullanımlara kasnağındaki kullanımlar yukarıda sıralanan yapılarda görülürken, Sahip Ata Türbesi'nde farklı olarak sadece kasnakta kullanıldığını tespit etmekteyiz. Kubbelerde, dairesel ya da çokgen düzenlemeli göbek-madalyon kullanımını (Kat. 2; Resim 5.113), tepelerinde açıklık bulunan Sahip Ata Hankah ve İnce Minareli Medrese haricindeki tüm yapılarda görmekteyiz. Kubbe ile bağlantılı olan üçgen bingiler-Türk üçgenlerindeki kullanımı ise Akşehir Taş Medrese, Sahip Ata Türbe, İnce Minareli Medrese (Kat. 6; Resim 5.452), Sivas Gök Medresede karşımıza çıkmaktadır. Tonozlarda kullanımı Akşehir Taş Mescit son cemaat yeri örtüsünde ve Tahir ile Zühre Mescidi giriş koridoru örtüsünde tepe kuşağı ve göbek-madalyon

şeklinde görülmektedir. Sivas Gök Medrese’de eyvan tonoz örtülerinde de görülmektedir.

İç mekânda en aygın kullanım alanlarından biri duvarlarıdır. Akşehir Taş Medrese türbe doğu ve güney eyvan duvarlarında, Sahip Ata Hankah batı (Kat. 4; Resim 5.243), kuzey ve güney eyvan duvarlarında, Sahip Ata Türbe giriş koridor tüm cephe duvarlarında ve iç mekân güney, kuzey ve batı duvarlarında, Sivas Gök Medrese eyvan duvarlarında ve türbesinin batı duvarında çini kullanımı tespit edilmektedir. Bu alanlarda çini-sırlı tuğlalar panolar halinde düzenlenmiş kısmi ya da bütünsel halde taşıyıcı duvara sabitlenmiştir. Çini kullanımının en çok görüldüğü diğer alanlar pencere şebeke ve köşelikleridir. Konya Sahip Ata Hankah’ında, türbeye açılan koridorda yer alan iki şebeke hariç tüm pencere şebekelerinde ve köşeliklerinde çini kullanımı mevcuttur. Sivas Gök Medrese’de güney cephedeki 1. ve 3. no.lu oda şebekelerinde de (Kat. 8; Resim 5.643, 5.644) çini kullanımı görülür. İnce Minareli Medrese’de pencere alınlık ve köşelikleriyle Tahir ile Zühre Mescid’inde doğu cephe penceresi köşeliklerinde ve güney cephe penceresi kenar sövelerinde çini kullanımı tespit edilmiştir (Kat. 7; Resim 5.557, 5.558).

Mihraplardaki kullanımı Akşehir Taş Mescit (Kat. 2, Resim 5.101), Konya Sahip Ata Cami, Sahip Ata Türbe, Tahir ile Zühre Mescidi ve Sivas Gök Medrese mescidi mihraplarında görmekteyiz. Sahip Ata Türbe ve Tahir ile Zühre Mescit mihrabı, diğer mihraplar gibi sadece çiniden yapılmamıştır. Aynı zamanda alçı kabartmalar kullanılarak, farklı bir düzenleme uygulanmıştır; kabartmalar arasında ayrılan kısımlarda çini kullanımı görülür.

Eyvan, kapı açıklık ve iç mekân bağımsız kemerlerinde kullanım alanı olarak tercih edilmiştir. Akşehir Taş Mescit’inde son cemaat yeri kuzey kemerinde, Sahip Ata Türbesi’nde kapı açıklığını kuşatan kemerde ve iç mekândaki büyük sivri kemerde (Kat. 5; Resim 5.325, 5.326), İnce Minareli Medrese’de batı (ana) eyvan kemerinde de uygulamalar tespit edilmektedir.

Sahip Ata Türbesi ve Sivas Gök Medrese Türbesi’nde yer alan sandukalar da diğer bir çini kullanım alanıdır (Kat. 8; Resim 5.641, 5.642).

6.2. Çinilerde Belirlenen Korunma Sorunları ve Bozulmalar

İncelenen yapılarda, hem çini ve sırlı tuğla bezemede hem de bu dekorasyonun bulunduğu (duvarlar, tonoz ve kubbe gibi) taşıyıcılarda tarihi süreç içerisinde pek çok tahrip edici etkene (çevre, iklim, ihmal, kullanım, onarım vb.), bulunduğu yere (dışta/cephede veya iç mekânlarda duvarda, tonozda kubbede, tonozda vb. gibi) ve sahip oldukları özelliklere göre (üretim teknolojisi, ham madde vb.) çeşitli bozulmalar meydana gelmiştir.

İncelenen yapılarda, çinilerde meydana gelen bozulmalar, genel itibariyle pano bozulmaları, malzeme bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar ve müdahalelerdeki bozulmalar olarak dört ana başlıkta toplanan, yirmi iki tipte tespit edilmiştir.

6.2.1. Pano Bozulmaları

Pano bozulmaları, sırlı tuğla ve çinilerin oluşturduğu kompozisyonda meydana gelen bozulmaları tanımlamaktadır.

İncelenen yapılarda belirlenen pano bozulmaları; “taşıyıcı sorunları”, “birim malzeme kaybı”, “pano bağlantı /derz malzeme sorunları”, “taşıyıcıdan ayrılma” şeklinde tanımlanan alt başlıklar altında incelenmiştir.

6.2.1.1. Taşıyıcı Sorunları:

Bozulma incelenen tüm yapılarda, farklı alanlarda tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Bozulma türü, çini-sırı tuğlaların üzerine sabitlendiği taşıyıcıda (duvar ve örtü gibi) görülen eksiklikleri tanımlar.

Taşıyıcı bozulmaları, eksikliklerin niteliğine göre iki farklı tipte karşımıza çıkmaktadır.

İlki, duvarlarda, pencere şebekelerinde (Kat. 4, 5; Resim 5.278, 5.337, 5.338), minarelerde görülen ve oldukça büyük boyutlu kayıpların meydana geldiği bozulma şeklindedir (Kat. 3; Resim 5.204). Bu bozulmalarda çinili ve sırlı tuğlalı taşıyıcı duvarlar bütüncül olarak yıkılmış ve büyük miktarda kayıplara sebep olmuştur. Bozulmaların bu denli büyük olması temelde yapılara İnce Minareli Medrese ve Sahip Ata Cami’sin de olduğu gibi yıldırım çarpması ve Sivas Gök Medrese, Akşehir

Taş Medrese ve Mescit örneklerinde olduğu gibi çok uzun süre bakımsız kalmasına bağlıdır.

İkinci tip bozulmada ise, taşıyıcı duvarlarda görülen ancak kısmi olarak meydana gelen tiptedir. Pencere şebekelerinde (Kat. 4, 5; Resim 278, 276), giriş kapı açıklığında (Kat. 7; Resim 562, 563), minare ve son cemaat yeri duvarlarında görülen (Kat. 2; Resim 5.114, 5.137, 5.138) taşıyıcı sorunları bu tipte tespit edilmiştir. Bozulmada eksiklikler taşıyıcının mukavemetini ciddi düzeyde etkilemeyecek ancak görsel bütünlüğü bozacak şekilde meydana gelmiştir.

Yapılan incelemelerde genel olarak taşıyıcı sorunlarının, çevresel etkenle birlikte şiddetli deprem, yıldırım düşmesi, Vandalizm, yoğun ve sonuçsuz onarımlar ve bakımsızlığın sebep olduğu ve derinleştiği anlaşılmaktadır. Taşıyıcı sorunu yaşayan alanlarda meydana gelen eksikliklerin tamamına sonraki onarımlarda müdahale edilmiş ve destek duvarlarında mevcut haliyle görsel ve yapısal bütünlük sağlanmıştır.

6.2.1.2. Birim Malzeme Kaybı:

İncelenen tüm yapılarda tespit edilen ve en yoğun görülen bozulma türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Birim malzeme kayıpları, panolarda meydana gelen, çini ve sırlı tuğlalardan oluşan birim malzemedeki eksilmeleri/kayıpları tanımlar.

Birim malzeme kayıpları, eksikliklerin niteliğine göre iki farklı tipte görülmüştür.

İlk bozulma tipi çoklu birim malzeme kayıpları şeklindedir. Yukarıda açıklandığı üzere taşıyıcı sorunlarına bağlı gelişen duvar çinilerinde olduğu gibi (Kat. 2, 4, 5), minarelerde (Kat. 2, 3, 4, 6, 8), pencere şebekelerinde (Kat. 4, 8) tespit edilen eksiklikler çoklu birim malzeme kaybı şeklindedir. Bozulmalara, en büyük etken taşıyıcı sorunları olmakla birlikte eski onarım uygulamaları da oldukça etkilidir. Duvar çinileri onarımlara bağlı kayıpların yaşandığı örneklerdendir. Ayrıca kapı üstü ve eyvan pencere şebekelerinin tamamında özellikle sivri kemerli iç kısımlarında görülen yoğun birim malzeme kayıpları yapının tarihi seyirde bakımsız bırakılması ve üst örtüden gelen neme bağlı geliştiğini göstermektedir. Sahip Ata Hankah'ında köşeliklerinde özgün parçaların korunduğu anlaşılan pencere

şebekelerinden kuzey pencere şebekesindeki kayıplar ayrıca hırsızlık sırasındaki tahribatla meydana gelmiştir (Kat. 4).

Çoklu birim malzeme kayıpları Tahir ile Zühre Mescidi, Sivas Gök Medrese Mescidi ve Akşehir Taş Mescit mihraplarında ve Akşehir Taş Medrese Türbe kubbe kasnaklarında da görülmektedir. Özellikle Tahir ile Zühre Mescidi ve Akşehir Taş Mescit mihraplarındaki birim malzeme kayıpları özgün düzenleme hakkında fikir edinmeyi zorlaştıracak şekilde tamamına yakını kaybetmiş durumdadır. Ancak bazı mihraplarda görülen yoğun birim malzeme kayıplarına rağmen özgün çiniler kompozisyon özelliğini yansıtmaktadır (Kat. 8). Mihraptaki bozulmalarda ana etkeni yapının taşıyıcı duvarlarında uzun süre aktif olan nem ve bakımsızlıktır. Kubbe kasnaklarında da yoğun birim malzeme kayıpları yaşanmıştır. Ancak kayıplar farklılık gösterir. Kasnaklardan bazılarında kullanılan patlıcan moru birim çinilerin tamamına yakınında kayıplar mevcutken bazı kasnaklarda kullanılan çini mozaik panoların yarıdan fazlasında birim malzeme kayıpları yaşanmıştır (Kat. 6, 2).

İkinci tip kayıplar daha az miktarda olup bir kaç birimi etkileyecek ölçüde görülmektedir. Özellikle Sahip Ata Hankah ve Türbe kubbelerinde, İnce Minareli Medrese ve Akşehir Taş Medrese Türbe Türk üçgenlerinde görülür. Benzer sorunlar Konya Sahip Ata Türbe pencere şebekelerinde Konya Sahip Ata Hankah duvarlarda ve Konya Sahip Ata Türbe sandukalarda da kısmi kayıplar şeklinde tespit edilmektedir. Birim malzeme kayıpları estetik bütünlüğü bozan, ancak yapısal sorunlara yol açmadığı; bununla birlikte bitişiğinde bulunan birim malzemeler ve taşıyıcı duvarların zaman içinde bozulmasına imkân sağlayacağı da söylenebilir.

Yapılan incelemelerde malzeme kayıplarının onarım ve taşıyıcı sorunlara bağlı olarak geliştiği; sorunların deprem, yıldırım düşmesi, Vandalizm, nem, yeniden kullanım ve bakımsızlık gibi etkenlerle de arttığı tespit edilmiştir.

Akşehir Taş Medrese türbesinde ve İnce Minareli Medrese kubbe kasnağındaki -çoklu- birim malzeme kayıplarına, mevcut haliyle bırakılarak herhangi bir müdahalede bulunulmamış; ancak diğer kayıpların tamamında sonraki onarımlarda tamamlama uygulanmış, dekorasyonda görsel bütünlük sağlanmıştır.

6.2.1.3. Pano Bağlantı- Derz Malzeme Sorunu:

Bozulma dört yapıda tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Pano bağlantı- derz malzeme sorunları, birim malzemenin panoya ve panoların da taşıyıcı duvarlara (duvar, tonoz, kubbe) sabitlenmesinde kullanılan derz-dolgu malzemedeki sorunları tanımlar.

Pano bağlantı- derz malzeme sorunları, bozulmanın niteliğine göre iki farklı tipte tespit edilmiştir.

Bozulmanın ilki, birim malzemeler düzeyinde gerçekleşen tiptedir. Özellikle İnce Minareli Medrese minarede şerefe altı mozaik çinili kuşaklarda görülen bozulma, birim çini parçalar ile sabitlendiği panoda ortaya çıkan bağlantı-derz malzeme sorunları olarak tespit edilmektedir. Bu bozulmada birim malzemeler çoklu olarak bulunduğu panodan ayrılmıştır ve pano üzerindeki bağlantı-derz malzeme izleri kısmi olarak halen görülmektedir. Bozulma panonun tamamını etkilemeyen tipte olup özgün panolar üzerinde özgün birim malzemeler az da olsa bulunmaktadır. Bozulmaların minareye yıldırım düşmesi esnasında ve sonrasında oluşan sarsıntı-yer hareketleri ile devamında nem ve tuzlanmaya bağlı olarak zaten zayıflayan tutunma güçlerinin iyice azalması sonucu meydana geldiği anlaşılmaktadır. Günümüzde var olan harç malzeme izleri bu alanlarda derz sorunu yaşandığını ve devamında taşıyıcıdan ayrılmaların olduğu fikrini desteklemektedir (Resim 5.459, 5.465, 5.466).

Bozulmanın ikinci tipi ise panolar düzeyinde görülmekte ve özellikle kubbe kasnaklarında tespit edilmektedir (Kat. 1, 4). İncelediğimiz yapıların özgün kubbe kasnak düzenlemelerinde, birim çinilerden oluşan mozaik teknikli panolar yan yana yerleştirilerek kasnaklar donatılmıştır. Bahsi geçen kasnak panolarında görülen ve bağlantı-derz malzeme sorunları olarak tespit edilen bozulmada, çinili panolar tamamıyla destek duvardan ayrılmıştır ve özgününe ait hiçbir parça bulunmamaktadır. Yani panonun tamamını etkileyen bozulma şeklindedir. Bu bozulma (Sahip Ata Hankah kasnağında olduğu gibi tek pano kaybı ya da Akşehir Taş Medrese Türbe kasnağında olduğu gibi neredeyse 3/2 lik kısmını kapsayacak büyük bozulmalar olarak görülmektedir (Resim 5.28, 5.60). Çoklu birim malzeme kayıplarının sebebi olan bu bozulmanın, kubbeden gelen ve halen izleri takip edilen nemden kaynaklı olup, bağlayıcı harç malzemedeki mukavemet kaybına bağlı geliştiği anlaşılmaktadır.

Yine panolar düzeyinde görülen ancak eski resimlerden tespit edilen bu tür bozulmalara Sahip Ata Hankah ve Türbe duvarlarında da rastlamıştır. Türbe ve

Hankah duvarlardaki altıgen tek renk çini karolardan oluşan panolarda görülen bozulmaların eski onarımlar esnasında kullanılan hatalı malzeme kullanımı, alt yapı kaynaklı nem sorunu ve devamında oluşan tuza bağlı geliştiği anlaşılmakta ancak yine eski onarımlar esnasında gerçekleşen kasti yıkımlara bağlı gelişmiş olabileceği de akla gelmektedir (Küçük, 2009: 146-147) (Kat. 4,5; Resim 5.242, 5.374).

Bahsi geçen bu duvar pano bozulmalarındaki eksiklikler son onarımlarda özgüne uygun bağlayıcı-harç malzeme kullanılarak onarılmış ancak minare ve kubbe kasnaklarında görülen bozulmalara müdahale edilmeden bırakılmıştır. Bu alanlardaki destek duvarlarının bütünlükleri öncelenmiş durumdadır.

Yapılan incelemelerde pano bağlantı/derz malzeme sorunlarının pano ve birim malzemeler ile destek duvar ve panolar arasındaki bağlantıda ortaya çıkan mukavemet kaybına bağlı geliştiği; sorunların yıldırım düşmesi, onarım, nem, tuzlanma gibi etkenlerle de arttığı tespit edilmiştir.

6.2.1.4. Taşıyıcıdan Ayrılma: İncelenen bozulma dört yapıda tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Bozulma taşıyıcı sorunlarına veya derz-bağlantı malzeme sorunlarına bağlı gelişen panonun taşıyıcısıyla bağlantısını yitirmesi olarak tanımlanır.

Bozulmalar, pano-taşıyıcı ilişkisinde gelişen ve panonun tamamını ilgilendiren şekilde bütüncül ve panonun bir bölümünü ilgilendiren şeklide kısmi olarak iki tipte tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bölümde bahsi geçen duvar ve kubbe kasnak panolarındaki ayrılımlar benzer özellikte olup panoyu kapsayan ilk tip bozulmaya örnektir (Kat. 1, 4, 5). Sahip Ata Hankah, Türbe ve Akşehir Taş Medrese Türbesinde görülen bozulmalarda panolar taşıyıcı duvarla bağını tamamen kesmiş ve bütüncül olarak ayrılmıştır. Bahsi geçen duvar taşıyıcıdan ayrılımları eski resimlerden tespit edilmektedir, son onarımlarda panoların bağlantı sorunları giderilerek özgün yerlerine sabitlenmiştir.

İnce Minareli Medrese minare çinilerindeki taşıyıcıdan ayrılımlar ise kısmi olarak meydana gelen bozulmalara örnek olarak tespit edilmiştir. Bozulmada birim çini malzemeler pano ile bağını kısmen kesmiş ve ayrılmıştır. Minarede görülen

taşıyıcıdan ayrılmalara herhangi bir müdahalede bulunulmadan olduğu gibi bırakılmıştır.

Yapılan incelemelerde taşıyıcıdan ayrılma sorunlarının pano bağlantı/derz malzeme sorunlarının pano ve birim malzemeler ile destek duvar ve panolar arasındaki bağlantıda ortaya çıkan mukavemet kaybına bağlı geliştiği tespit edilmiştir.

6.2.2. Malzeme Bozulmaları

Malzeme Bozulmaları, sırlı tuğla ve çinilerin hamurunda ve sır yüzeylerinde meydana gelen ham madde, üretim teknolojisi ve dış etkenlere bağlı olarak farklılaşan bozulmaları tanımlamaktadır.

İncelenen yapılarda belirlenen malzeme bozulmaları; tuğla-çini hamurunda görülen “aşınma-ufalanma”, “çatlak-kırık” ve “parça kaybı” ile sırda görülen “çatlak-kırık”, “renk bozulması-korozyon”, “yüzeysel kirlilik-birikim/is tabakası” ve “yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma” şeklinde tanımlanan alt başlıklar altında incelenmiştir.

6.2.2.1. Aşınma-ufalanma:

Bozulma incelenen yapılardan ikisinde tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Bozulma, çini ve tuğla hamur ve sır yüzeyinin mekanik ve kimyasal etkenler bağlı olarak yıpranmasını (aşınma) ve küçük parçalar halinde koparak dökülmesini ve çözülmesini (ufalanma) tanımlar.

Aşınma-ufalanma sorunları, bozulmanın niteliğine göre iki farklı tipte tespit edilmiştir

İlk bozulma tipi, kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinde ve kubbede görülmektedir. İnce Minareli Medrese kubbesi ve Akşehir Taş Medrese Türbe Türk üçgenleri tuğlalarının sırlı yüzeylerinde başlayan ve hamura kadar ulaşan aşınma ve ufalanmalar sırlı yüzeylerin tamamına yakınında, hamurlarda ise kısmen ancak yüzeyden derinleşen kayıplara sebep olmuştur. Sırsız tuğlalardaki bozulmalar ise hamurun nedeysse tamamını etkileyecek şekilde gelişmiştir. Akşehir Taş Medrese Türbe Türk üçgenlerinde görülen bozulmanın bağlı bulunduğu kubbe yüzeyinde halen izleri görülen nem ve ona bağlı gelişen tuzlanmayla derinleştiği

anlaşılmaktadır. Zira Türk üçgenlerinde yüzeyi sıva ile kapatılan ancak sorunu devam eden sırlı tuğlalardaki aşırı nem sır tabakası ile hamurun birleşim yerlerindeki mukavemeti azaltmış, muhtemel oluşan tuzlanma veya don devamında sır kayıplarına ve hamurda ufalanmalara sebep olmuştur. Tuğla ve sırlı tuğlalarında görülen bozulmalar birkaç birim malzemeyi kapsayacak şekilde kısmi bozulma tipindedir (Kat. 1; Resim 5.61, 5.62, 5.63, 5.78, 5.79).

İkinci bozulma tipi İnce Minareli Medrese kubbe kasnağındaki çini malzemelerde tespit edilmiştir. Burada görülen bozulma biraz farklıdır. Çünkü aynı alanda bulunan ve sırlı yüzeye sahip olan turkuaz ve patlıcan moru çinilerden özellikle patlıcan moru çinilerin tamamına yakınında sır yüzeyinden başlayıp çini hamuruna kadar ulaşana ileri derecede aşınma ve ufalanma görülmektedir. Aynı yerde bulunan turkuaz çinilerde ise çok daha az bozulma görülmektedir. Kasnak çinilerindeki aşınma-ufalanma türü bozulmaların etkin sebebinin tuğla-sırlıtuğlaları da bozan aşırı nem olduğu anlaşılır. Halen aktif olan nemin devamında oluşan tuzlanma ve don sır kayıplarına ve hamurda ufalanmalara sebep olmuştur. Ancak patlıcan moru çinilerdeki ileri derece bozulmaları sadece bu sebeplerle açıklamak yeterli değildir. Patlıcan moru çinilerdeki ileri derece bozulmanın temelde ham madde ve üretim teknolojilerinden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Zira birden fazla katmana sahip bir bütün olan çini malzeme, hamur ve sır içerikleri ile üretim atmosferi birbirlerine maksimum uyumlu olmadığı durumlarda bozulmalar meydana gelmektedir (Fraser, 2010: 84). Bahsi geçen uyumsuzluklar (sır ve hamur arasındaki yüzey gerilimi ve genleşme farkı gibi) pişirim esnasında ve sonrasında (hızlı soğutma, termal şok gibi) birim malzeme, zaaf (kılcal çatlak-kırık, kavlama) olarak ortaya çıkmaktadır⁴⁹ (Taçyıldız, 2018: 185-198) (Fraser, 2010: 115) (Arcasoy, 1983: 224). Bozulma ilk zamanlar malzemeyi etkin bozacak durumda olmasa da burada olduğu gibi çevresel (nem, tuz, on), bakımsızlık, onarımlar ve zaman gibi etkenler ile ileri derecede kendini gösterir (Kat. 6; Resim 5.500, 5.501, 5.502). Farklı özellikteki

⁴⁹ Çalışmamız kapsamında üç yıl boyunca atölye çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında “Selçuklu dönemi çini sanatı teknikleri ve çini ile sırlı tuğlalarda görülen bozulmaların” daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Selçuklu çini sanatının farklı tekniklerinin yeni üretimleri yapılmış hem de üretilen çini ve sırlı tuğlalarda hammadde ve üretim aşamasında oluşabilecek uyumsuzluklara yönelik denemeler yapılmıştır. Uyumsuzlukların oranları değiştirilerek bozulmaya etkileri daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu uygulamalarda ilgili kısımda bahsi geçen bozulmalar yakalanmıştır (kırık, çatlak, kavlama, matlık, kellik, iğne başı vb.). Özgün malzemelerde zamana bağlı gelişen sorunlar tam anlamıyla ulaşmak mümkün olmasa da bozulmaların temel sebepleri daha iyi anlaşılmıştır.

malzemeler bozulma faktörleriyle karşılaştıklarında sabit olmayan (değişken) bozulmalar göstermektedir. İnce Minareli Medrese kubbe kasnağı patlıcan moru ve turkuaz çinilerdeki bozulma farkı bu duruma örnektir.

Aşınma-ufalanmaya bağlı gelişen eksikliklere mevcut haliyle özgününe müdahale edilmeden olduğu gibi bırakılmıştır.

Yapılan incelemelerde malzeme sorunlarının çini-tuğla ham madde içerik ile oranlarına, üretim teknolojilerine ve harici dış etkenlere (nem, tuzlanma, don gibi) etkenlere bağlı olarak geliştiği ve tespit edilen tüm bozulmaların birbiriyle yakın ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

6.2.2.2. Çatlak-kırık:

İncelenen tüm yapılarda tespit edilen en yoğun bozulma türlerinden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Bozulma, çininin sır ve hamur malzemesinde üretim ve uygulama sorunları (malzemenin iyi elenmemesi, yanlış kurutma ve fırınlama gibi) ile çevresel etkenlerin (nem, tuz, don gibi) birleşmesinden oluşan gerilimlere bağlı malzemenin devamlılığını yitirmesi olarak tanımlanır.

Bozulma, niteliğine göre iki farklı tipte tespit edilmiştir.

İlk tip bozulma devamlılık kaybı sonucu malzeme bütünlüğünü kısmi yitirdiği durumlarda gelişen çatlaklar şeklindedir. Bu bozulma genellikle çinilerin ve sırlı tuğlaların sır yüzeylerinde görüldüğü gibi çamurda gelişen sorunların devamında malzemenin hamurunda da tespit edilmiştir.

Sır yüzeyi çatlakları tüm yapılarda görülmekle birlikte bozulma niteliği açısından farklılıklar göstermektedir. Akşehir Taş Medrese ve Mescidinde olduğu gibi bazı çatlaklar sadece ince-kılcal damarlar şeklinde görülmekte, yüzeysel ve hafif etkisiyle sır ile hamur bütünlüğüne ciddi tehdit oluşturmamaktadır (Resim 5.40, 5.41, 5.42, 5.43, 5.64, 5.65, 5.66). Ancak yine çatlak olarak görülen ve hamura kadar inen bozulmalarda malzeme bütünlüğü risk altındadır. Buradan anlaşıldığı üzere sırdaki çatlaklar hem sırda hem de hamurda kırılmalara bütünüyle sebep olmayacağı gibi hamurda meydana gelen çatlak sır yüzeyindeki çatlak ve kırıklara bütünüyle sebep olabilir.

Özgün malzemede olduğu gibi yeniden üretim çiniler üzerinde de bu bozulma açıkça izlenmektedir. Konya Sahip Ata Hankah ve Sivas Gök Medrese duvarlarında ve minare panolarında kullanılan yeni üretim çinilerin zemin seviyesinden belirgin olarak başlayıp pano orta seviyelere kadar uzanan alanda kılcal sır çatlakları görülür. Sahip Ata Hankah ve Türbesi, İnce Minareli Medrese ve Tahir ile Zühre Mescidi pencere şebekelerinde bulunan az miktardaki özgün malzemeden özellikle köşelik çinilerinde, giriş koridor duvarlarında, kapı açıklığı ve sivri kemerde de kılcal çatlaklar tespit edilmiştir.

Özgün ve yeniden üretim çinilerin özellikle alt zemin ve üst örtüye yakın alanlarda yoğunlaşan bu bozulmaların devamında görülen tuz çıkışları ve çiçeklenmelerden anlaşılabileceği gibi bozulma zeminden ve üst örtüden gelen nem kaynaklıdır.

İkinci tip bozulma kırıklar şeklinde tespit edilmiştir. Malzeme bütünlüğünün tamamen ayrıldığı durumlarda gelişen kırıklar, sır çatlakları kadar çok miktarda olmasa bile oldukça fazla şekilde görülmektedir (Kat. 3; Resim 5.193, 5.207). Tüm yapılar genelinde bu bozulmanın görüldüğü birim malzemelerde sır ve hamurda kenar köşe kayıplarına da sebep olmuştur.

Sadece özgün çiniler üzerinde tespit edilen kırıklar özellikle duvarlarda, sandukalarda, mihraplarda, minarelerde, pencere şebekelerinde, kubbe kasnaklarında görülmektedir (Kat. 4, 6; Resim 5.262, 5.476, 5.477).

Konya Sahip Ata Hankah ve Türbe duvarları ve Türbe sandukalarının (Resim 5.404, 5.405, 5.406) altıgen ya da kare formlu karolarında görülen kırıklar çok parçalı kırıklar şeklindedir. Bozulma oldukça derinleşmiş ve kırıklar devamında parça kayıpları da görülmüştür. Sahip Ata Hankah ve Sivas Gök Medrese Mescit kubbe kasnağı ve İnce Minareli Medrese pencere köşelik ile alınlıklarında görülen kırıklar farklılık göstermektedir. Birim malzemeden çok pano bütününe ait bozulmaların sonucu olarak ortaya çıkan bu kırıklar pano birleşim yerlerindeki çiniler üzerinde etkili olmuştur. Pencere alınlık ve köşeliklerinde ki bozulmalar neredeyse aynı yer olarak orta-soldan başlayıp orta-sağa doğru uzanan kesintisiz kırıklardır. Kırık hat bazı pencerelerde birden fazla kola ayrılmıştır. Bu kırık hatlar üzerindeki tüm çini birim malzemelerde kırıklar ve buna bağlı sır yüzeylerinde çatlaklar oluşmuştur (Resim 5.476, 5.477, 5.478, 5.479, 5.480). Yaklaşık aynı yere

denk gelen kırık hatlar ise mozaik teknikte parçalar halinde oluşturulan çinili panoların destek duvarı üzerine yerleştirildiği birleşim yerleri olması ile açıklanabilir. Uzun süre bakımsız kalması da bozulmaları derinleştiren diğer faktör olmuştur.

Çatlak ve kırıklara bağlı eksiklikler ve mukavemet kayıpları son onarımlarda özgüne uygun bağlayıcı-harç malzeme kullanılarak onarılmış ancak onarımlardan sonra meydana gelen bozulmalara müdahale edilmeden bırakılmıştır.

Yapılan incelemelerde çatlak ve kırık sorunlarının, nem, don ve zaman gibi çevresel faktörlere bağlı geliştiği anlaşılrken, oldukça fazla sayıdaki onarımların da etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca onarımlar kapsamında kısa süre önce uygulanan yeniden üretim çini yüzeylerdeki bozulmalar da malzemenin özgün kadar uyumlu ve sağlam nitelikte olmadığını da göstermektedir. Kullanılan bu çinilerin, çevresel şartlara kısa bir sürede dahi olsa dayanamayıp bozulma göstermesi bunu destekler. Yapılarda halen aktif olan nem ve devamında oluşan tuzlanmaları da yapılan onarımların niteliğini düşündürmektedir. Zira Onarımda yerleştirilen yeni çinilerde bozulmanın olması bozulma kaynağın yani nemin halen devam ettiğini gösterir.

6.2.2.3. Parça kaybı:

İncelenen tüm yapılarda görülen en yoğun bozulma türlerinden bir diğeri olarak tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Bozulma, çini ve tuğlanın sır veya hamur malzemesinden koparak ayrılan ya da kaybedilen her türlü eksikliği tanımlar.

Parça kayıpları niteliklerine göre iki tipte tespit edilmiştir.

Birinci tip bozulmada kayıplar hamuruna ulaşmayan, çini ve tuğlaların sır yüzeylerinde oluşan kayıplar şeklindedir. Bu sır kayıpları mevcut haliyle görsel bütünlüğünü kısmi olarak etkilese de malzeme bütününde etkili değildir. Bu tip parça kayıpları Akşehir Taş Medrese Mescidi minare gövdesinde ki sırlı tuğla yüzeylerde tespit edilmiştir (Resim 5.122, 5.123, 5.124).

İkinci tip parça kayıpları hem sır yüzeyini hem de malzeme hamurunu kapsayan niteliktedir. Sır yüzeyini kaybeden birim malzemelerin yüzey korumasında

gelişen zafiyet ile çini ve tuğla hamurunun bozulduğu anlaşılmaktadır. Konya Sahip Ata Cami minare ve taç kapısında, Akşehir Taş Medrese ve Mescit kubbe ve tonozlarında, kubbe geçiş elemanlarında bu tip parça kaybı görülmektedir (Resim 5.45, 5.46, 5.47, 5.48, 5.49, 5.50, 5.51, 5.67, 5.68, 5.69, 5.70, 5.71).

Kayıplar çini ve sırlı tuğlaların kenar köşelerinde oluşan kayıplar şeklinde olup özgün formun tamamen kaybolmasına sebep vermeyecek şeklide olabildiği gibi birim malzemenin neredeyse yarıdan fazlasını kapsayacak şekilde de tespit edilmiştir.

Konya Sahip Ata Türbe ve Hankah sanduka ve duvarlarında ileri derecede görülen parça kayıpları özgün malzemenin formunun net anlaşılmamasına sebep olacak şekildedir. Birim malzemeyi yoğun etkileyen parça kayıplarına eski onarımlardaki kasti çini yıkımların sebep olduğu anlaşılmaktadır (Resim 5.256, 5.257, 5.258, 5.383, 5.384, 5.385). Kenar köşe kayıpları ve çoklu hamur ve sır kayıpları sırlı tuğla parçalar üzerinde de tespit edilmektedir.

İnce Minareli Medrese, Sahip Ata Hankah, Türbe ve Sivas Gök Medrese de aşınma-ufalanma ile çatlak-kırık görülen duvar, kemer, sanduka, kubbe kasnak ve kubbe geçiş elemanlarında bahsi geçen tiplerde parça kayıpları tespit edilmiştir. İnce Minareli Medrese kubbe kasnağında özellikle patlıcan moru çinilerde yoğun aşınma-ufalanma sonucu genele yaygın oluşan parça kayıpları da bu tip bozulmaya örnektir. Kayıplar sırla birlikte hamura kadar derinleşen ölçülerdedir (Resim 5.508).

Parça kayıpları sonucu meydana gelen eksikliklerin bir kısmı son onarımlarda özgüne uygun bağlayıcı-harç malzeme kullanılarak tamamlanmış ve görsel bütünlük kaygısıyla renklendirilmiştir (Kat. 3, 4, 5, 6, 7, 8). Ancak yine bazı alanlarda görülen eksikliklere ise müdahale edilmeden bırakılmıştır (Kat. 1, 2).

Yapılan incelemelerde parça kayıplarının, hamur ya da sırrın mekanik bir etkiye maruz kalmasıyla ortaya çıkacağı gibi üretim ve uygulamadan kaynaklanan eksikliklerin de etkisiyle desteklenerek çevresel etkenler (nem, don, tuz) sonucu da ortaya çıkabildiği tespit edilmiştir. Bozulma mekanik etkilerle (onarım-kasti yıkım) doğrudan, çevresel etkilerle dolaylı olarak ortaya çıkmıştır. Dolaylı etkiler yoluyla bozulma önce aşınma-ufalanma ve çatlaklar-kırıklar yoluyla başlamış ve parçaların bünyeden ayrılmasıyla devam etmiştir ilerleyen aşamalarda birim malzeme kaybına kadar etkili olduğu anlaşılır. Bu bakımdan aşınma-ufalanma ve çatlak-kırık görülen

tüm çini-tuğlalı unsurlarda parça kayıplarının görülmesi kaçınılmazdır. Onarımlar esnasında yaşanan kasti yıkımlarla doğrudan parça kayıplarının olduğu anlaşılmaktadır.

6.2.2.4. Renk Bozulması-Korozyon:

İncelenen iki yapıda tespit edilen bozulma türüdür.

Renk bozulması-korozyon, çini-tuğlanın sır malzemesinde görülen ve özgün renginde meydana gelen farklılaşmalar olarak tanımlanır.

Bozulma, sır ya da içeriğinde (bileşenlerinde) bulunan malzemelerin kimyasal ve ya çevresel etkenlerle karşılaşarak değişime uğraması sonucu ortaya çıkar. Çevresel etkenler, üretim ve uygulamada oluşan farklılıkların zaman içinde nem, don, tuz gibi etkenlerle destekleyip bozulmasına yol açarken; kimyasal etkenler onarımlar esnasında direkt sır yüzeyine uygulandığı takdirde bozulmaya sebep verebilmektedir. Bozulma kimyasal etkilerle direk çevresel etkilerle dolaylı olarak ortaya çıkar. Dolaylı etkiler yoluyla bozulma önce aşınma-ufalanma ve çatlaklar-kırıklar yoluyla başlar ve sır yüzeylerine ulaşarak renkleri bozar.

İncelediğimiz yapılarda taç kapı yazılı panoların özellikle patlıcan moru çini yüzeylerinde görülen bozulma, parlak olması gereken sır tabakasının oldukça opak (buğulu) görünmesine sebep olmuştur. Yani sır yüzeyi camsı özelliğini kaybetmiş durumdadır. Aynı bozulma şekli camii mihrap kavsarası altıgen çinilerinde de görülmektedir. Opak (buğulu) görüntünün nedeni tespit edilememesine rağmen, minaredeki tuğla yüzeylerin oldukça temiz olması dolayısıyla, ya tuğlalar için yapılmış olabilecek “kumlama yöntemiyle temizlik” çalışmasının neden olduğu ya da onarımların son aşamasında kullanılan yüzey korumu uygulamalarında kullanılan (paraloid vb. gibi) malzemelerin miktarına ve zamana bağlı olarak geliştiğini düşündürmektedir. Bu uygulamaların cam veya sırlı yüzeylerde benzer bir etki yaptığı bilinmektedir (Kat. 3; Resim 5.194, 5.195, 5.196, 5.227).

Kubbe kasnağında bulunan ve çoğu aşınma-ufalanma sonucu tahrip olan patlıcan moru çinilerin kalan özgün parça yüzeylerinde de aynı tür bozulma görülmektedir. Bozulma sırlı yüzeydeki parlak tabakanın tahrip olması ve buğulu-opak bir görüntüye sahip olması şeklinde kendini gösterir (Resim 5.511). Kubbe

kasnağı çini yüzeylerdeki renk bozulmaları aşırı neme maruz kalınması ve devamında sır yüzeyi ile çini hamurunda gelişen bozulmaların göstergesidir (Kat. 6).

6.2.2.5. Yüzeysel kirlilik-birikim/İs tabakası:

Bozulma incelenen yapılardan yedisinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Çini-sırlı tuğlalar üzerinde, endüstriyel (ev, araba, fabrika yakıtı) yakıtların içinde bulunan yanmış karbon atıklar, havada salınan metal ve mineral atıklar, çevresel etkenler ile oluşan hava kirliliği ve onarımlarda kullanılan hatalı malzemeler ile meydana gelen yüzey bozulmalarını tanımlar.

Bozulma iki farklı tipte tespit edilmiştir.

İlki, zamana ve çevresel etkenlere bağlı gelişen basit kirlilik tipindedir. Tüm çinili ve sırlı tuğlalı yüzeylerde görülen bozulma malzemede daha az bozucu etkiye sahiptir. Taç kapı, minare ve mihrapta (Kat. 3; Resim 5.196, 5.218), pencere şebekeleri ve kubbe ile kubbe kasnağında (Kat. 4; Resim 5.290, 5.301), giriş kapı açıklığı, duvar, iç mekânda, büyük sivri kemer köşeliklerinde (Kat. 5; Resim 5.349, 5.362) ve kapı ve kubbe göbek kısmında bu tip bozulmalar tespit edilmiştir (Kat. 7; Resim 5.566, 5.589). Bozulma çinilerinin yüzeylerinde ve parçaların yerleştirildiği, özgünde beyaz hidrolik kireç harcı zeminden de açıkça izlenen yüzeysel kirlilik olarak görülür. Ayrıca kubbe kasnak çinilerinde görülen yoğun aşınma ve ufalanma sonucu oluşan tozuma da yüzey kirlilik ve birikimlerine sebep olmuştur (Kat. 6; Resim 5.512, 5.513). Bunlarda basit yüzeysel kirlilik olarak tespit edilmiştir.

Yukarıda sıralanan diğer kimyasal etkenlere bağlı olarak gelişen ve onarımlarda kullanılan hatalı malzemelerden kaynaklı derinleşen ikinci bozulma tipi ise, benzer olarak ilk sır yüzeyinde başlar ve ardından ilerleyerek malzeme hamurunu kapsayan daha büyük bozulmaları tetikler.

Yapı duvar panolarında, Türk üçgenlerinde, kubbe kasnak ve tonozlarında, sivri kemlerde yer alan çini ve sırlı tuğlaların yüzeylerinde genele yaygın harç kalıntısı olarak görülen yüzeysel kirlilik-birikimler bu tip bozulmaya örnektir (Kat. 1; Resim 5.52, 5.53, 5.54, 5.55, 5.75, 5.76, 5.77, 5.78, 5.81, 5.37, 5.63, 5.64, 5.65). Kirlilik bazı bölümlerde kısmen bazı bölümlerde ise çini renklerini ve dekoru örtecek ölçüde yoğun bir tabaka oluşumuyla malzemeyi örtmektedir. Özellikle tonoz ve sivri kemerde görülen yüzey kirliliği ileri derecede olup ancak tonozda yüzeyi

kaplanmayan birkaç parça sırlı tuğla renk ve malzeme hakkında fikir vermektedir (Kat. 2).

Bu alanlardaki bozulmalar, daha önceki müdahaleler sırasında yapılan (olasılıkla is, kirlenme ve su emilimine bağlı tuzlanma gibi nedenlerle) kirlenen yüzeyin kapatılması amacıyla sıva veya badana uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu tür uygulamalar, onarımlar sırasında tamimiyle temizlenememiş, kalıntıları ile günümüze ulaşmıştır. Nitekim derz arasında sıva kalıntıları, tuğla ve sırlı tuğla yüzeyleri üzerinde görülen kireçli kalınlılar ve ince bir tabaka halinde yüzeyi kaplayan tabakalanma ve birikintiler bu tür bir müdahaleyi göstermektedir (Kat. 2).

6.2.2.6. Yüzeysel tabaka oluşumu/Çiçeklenme-tuzlanma:

Bozulma incelenen yapılardan üçünde tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Bozulma çini-tuğla malzemenin, bağlı bulundukları taşıyıcı duvar zemini ya da üst örtü sisteminden gelen veya ortamda var olan nem ile birleşmesi, yoğun nem sayesinde suda ve malzemedeki çözünebilir tuzların aktifleşmesi ile yüzeyden çıkışı olarak tanımlanır. Ayrıca çini ve tuğlaların sır ve boya bileşiminde kullanılan arıtılmış pigment ve ara malzemelerin pişirim sonrası yüzey reaksiyonu olarak ortaya çıkan ince tuz oluşumları olarak da tanımlanır.

Bozulma iki tipte tespit edilmiştir.

Her iki bozulmada benzer etkenler sonucu ortaya çıkmış olsa bile tuz oluşumları yoğunluk açısından farklılık gösterir.

Birinci tip bozulma özellikle sırlı yüzeylerdeki kılcal sır çatlaklarından çıkan tuzlanmalar şeklindedir. Asıl itibarıyla kılcal sır çatlaklarının oluşumuna sebep olan ana etkenlerin başında da tuzlanma-çiçeklenme gelmektedir. Özellikle çini yüzeylerinde görülen bu bozulmalar Sahip Ata Hankah ve Türbe duvarlarında, kemer ayaklarında ve pencere şebeke köşeliklerinde tespit edilmiştir. Zemine yakın alt seviye ve örtüye yakın üst seviyede tespit edilen bozulmanın nemden kaynaklı geliştiği açıktır.

Sırlı yüzeylerde ince kılcal çatlakların oluşumunu tetikleyen tuzlanmalar aynı zamanda parça kayıplarına da sebep olmuştur. Ancak çiçeklenme-tuzlanmaya

bağlı gelişen parça kayıpları Sahip Ata Hankah'ta olduğu gibi özgün malzemedeki eksikliklerin giderilmesi için yapılan tamamlamalı bölgelerde tespit edilmiştir (Resim 5.375, 5.376). Tuzlanma-çiçeklenmeye bağlı kılcal nitelikli bozulmalar hem özgün çinilerde hem de yeniden üretim çinilerde tespit edilmiştir.

İkinci tip bozulma özellikle tuğla yüzeylerde tespit edilmiştir. Sahip Ata Türbe de üst örtüye yakın duvar üst seviyelerinde görülen çiçeklenme-tuzlanmalar nerdeyse tuğla yüzeylerin tamamını kapsayan tabaka şeklindedir. Aynı alanda bulunan sırlı malzeme yüzeylerinde ise tuzlanmaya bağlı bozulmalar kılcal çatlaklar tipindedir. Bozulmada sırlı yüzey sayesinde çıkışı engellenen tuzun, sırsız yüzeylere yöneldiği ve buna bağlı olarak sırsız yüzeylerde yoğunluğun oluştuğu anlaşılmaktadır (Resim 5.350, 5.351). Yine bozulmaya Sahip Ata Cami minare gövdesindeki tuğla malzemelerde rastlanmaktadır. Burada görülen bozulma tabaka şeklinde değil oldukça ince ama yüzeye yaygın tipte oluşmuştur. Bozulmanın eski onarımlar sırasında kullanıldığı bilinen çimentolu harçlardan kaynaklandığı ve bu hatalı malzemenin son onarımların yetersiz oranda temizlendiği anlaşılmaktadır.

Yapılan incelemede tuzlanma-çiçeklenmelerin çatlak, kırık, parça kaybına gibi bozulmalara sebep olurken ona eşlik eden onarımlara bağlı hatalı malzeme kullanımı ile zemindeki drenaj problemlerinin de bozulmaların oluşumu ve desteklenmesinde etkili olduğu anlaşılmıştır.

6.2.3. Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar

Bozulmalar, çini ve tuğla malzeme ile üzerine sabitlendiği taşıyıcı duvarda özgün yapımından sonraki tarihi seyir içinde gerçekleştirilen, bilinçli-bilinçsiz müdahaleler esnasında ve sonrasında meydana gelen bozulmaları tanımlamaktadır.

İncelenen yapılarda belirlenen onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar; “Tamamlama” sorunları “Hatalı malzeme kullanımları, “Badana-sıva uygulamaları”, “Yüzey koruma uygulamaları” ve “Vandalizm” şeklinde tanımlanan başlıklar altında incelenmiştir.

6.2.3.1. Tamamlama:

İncelenen yapıların tamamında karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Tamamlama, çini ile sırlı tuğla bezeme bulunan alanlarda meydana gelen bütüncül ya da kısmi eksikliklerin-kayıpların giderilmesi amacıyla yapılan tümleme müdahaleleri olarak tanımlanır.

Tamamlamalar, genel anlamda taşıyıcı unsurlarda ve birim malzemede olmak üzere iki alanda, uygulamalar ise temelde ilki birim malzemede yenilemeyle tamamlama, ikincisi harç (alçı-çimento katkılı- hidrolik kireç harcı) malzeme ile tamamlama olmak üzere iki ana tipte tespit edilmiştir.

Birim malzemede yenileme de kendi içinde farklı uygulamalar göstermektedir. Bunlar taşıyıcı eksikliklerinde ve birim malzeme eksikliklerinde uygulanan tamamlama tipleridir.

Taşıyıcı eksikliklerinde yeniden üretim malzemeler kullanılarak tamamlama yapılmışken birim malzeme eksikliklerinde yeniden üretim malzemeler ve yerinde bulunan özgün malzemeler kullanılarak tamamlama uygulaması yapılmıştır.

İkinci tamamlama uygulaması olan harç ile tamamlama uygulamaları da kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. Bunlar farklı içerikli harç malzeme (alçı, çimento katkılı, hidrolik kireç harcı gibi) kullanılarak çinili panoların sadece duvara tutturulduğu uygulamalar, harç malzeme kullanılarak taşıyıcıdaki ve birim malzemedeki eksikliklerin tamamlandığı dolgu nitelikli uygulamalar ve yine harç malzeme kullanılarak çini ve sırlı tuğlalarda bulunan eksikliklerin giderilmesi için uygulanan tamamlamalar olmak üzere üç tipte sıralanabilir.

Çini ve sırlı tuğlalarda (birim malzemede) bulunan eksikliklerin harç malzeme kullanılarak tamamlandığı uygulamalar da kendi içinde üç farklı tipte tespit edilmiştir.

Bunlardan ilki, sadece alçı-harç malzeme kullanılarak yapılan ve mevcut eksikliklerin giderilmesinin amaçlandığı tamamlamalardır.

İkincisi, alçı-harç malzeme kullanılarak eksikliklerin giderildiği ve yüzeyin kompozisyonunda kullanılan motiflerin sadece kontörlerinin çizilerek aşırıya gitmeyen ancak görsel bütünlüğü sağlamayı da amaçlayan tamamlamalardır.

Üçüncüsü ise, birim malzeme eksikliklerinin alçı-harç malzemeyle tamamlandığı yüzeylerin mimetik olarak renklendirildiği ve temelde görsel bütünlük ve estetik kaygının temel alındığı uygulamalardır.

Birinci tip uygulama olan alçı-harç ile yapılan tamamlama kendi içinde üç farklı uygulama ile tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, düz yüzeyli zeminlerde uygulanan hem yüzey (düz) tamamlamalardır.

İkincisi, kabartmalı zeminlerde görülen eksikliklerin düz yüzey olarak tamamlandığı uygulamalardır.

Üçüncüsü ise kabartmalı zeminlerin kabartmalı olarak tamamlandığı uygulamalar şeklindedir.

Üçüncü tip olan alçı-harçlı ve renklendirmeli tamamlalar da kendi içinde iki farklı uygulama ile tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, eksiklikleri tamamlanan birim malzeme yüzeylerinin pürüzsüz olarak sıvandığı ve yüzeyin özgüne en yakın hatta birebir renklerde boyandığı uygulamalardır. İkincisi ise özgün malzeme yüzeyinde var olan aşınma-ufalanma ya da parça kaybı gibi bozulmalardan kaynaklı eksikliklerin giderilmediği, eksik ve pütürlü yüzeyin özgün malzemeye en yakın renklerde boyandığı uygulamalardır.

Genel anlamda tasnifi yapılan tamamlama detayları ve incelenen yapılardaki uygulamaları aşağıdaki gibidir.

Yapılan incelemelerde genel olarak tamamlamaların, ilk önce taşıyıcı sorunlarına yönelik yapılırken son dönem onarımlarında taşıyıcı sorunu ve üzerindeki birim malzeme kayıplarına yönelik gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu durum onarımlarda ilk tamamlamaların yapıyı kurtarmak amaçlı yapıldığı, süslemelerin ikinci planda bırakıldığı, yakın tarihli onarımlarda ise görsel bütünlük kaygısı ile desen tamamlamalı ve renklendirmeli ancak niteliği yine tartışılan uygulamalara gidildiği anlaşılmaktadır.

Birim malzemede yenileme ile tamamlama uygulamaları incelenen yapılardan altısında karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Çini ve sırlı tuğlalar ile bağlı bulundukları taşıyıcı duvarlar ham madde ve üretim teknolojisi açısından farklılıklara sahiptir. Farklı özellikli bu malzemeler zaman içinde dış etkenlerle karşılaştıklarında çeşitli bozulmalar göstermiş ve bu bozulmaların giderilmesi için de nitelikli-niteliksiz tamamlamalara gerek duyulmuştur. Bu müdahalelerden ilki birim malzemede yenileme uygulamasıdır. Bozulma, taşıyıcı duvarlar ile üzerindeki çini ve sırlı tuğlalarda oluşan eksikliklerin

tamamlanmasında, yapısal ve görsel bütünlük amaçlanarak yeniden üretim malzemelerin kullanılması olarak tanımlanır.

Yapılan incelemelerde genel olarak taşıyıcı-birim malzemede yenileme, iki farklı tipte tespit edilmiştir. Birinci tip uygulamalar yapıların eski tarihli onarımlarda taşıyıcı sorunlarına yönelik yapılmıştır. Uygulamalarda, özellikle minare, eyvan kemeri, tonoz kemeri, kubbe ve duvarlarda görülen, yıldırım isabet etmesi, üst örtüden kaynaklı nem sorunu ve bakımsızlık sonucunda meydana gelmiş taşıyıcı duvar eksiklikleri dikkate alınmıştır (Kat. 2, 5, 6).

Bu tip taşıyıcı yenilemelerinde de üç farklı uygulama görülmektedir.

Birinci tip: Taşıyıcıda malzeme yenileme, taşıyıcı duvarlardaki özgün malzemelerde görülen eksikliklerin sonraki onarımlarda yeniden üretim tuğla malzeme ile tamamlanması tipindedir.

Konya, İnce Minareli Medrese eyvan kemerinde yapılan yenileme oldukça özensiz olup kullanılan tuğla malzemenin boyutlarına dikkat edilmediği ve harç malzemesinin de özgün tuğlalara taşkın kullanılarak yüzeyde kötü görüntüye sebep olduğu görülmektedir. Minaredeki birim malzeme yenilemesinde de taşıyıcı sorunu yaşayan sadece doldurmak, eksikliği gidermek ve yeni sorunların oluşmasını önlemek amaç edinilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İnce Minareli Medrese’de kubbedeki, Akşehir Taş Mescitte tonoz kemeri ve Konya Sahip Ata Türbesi’nde duvarlardaki uygulama daha özenli olup özgün malzeme boyutlarına, kompozisyon düzenine ve harç malzemesinin taşkınlıklarına dikkat edilerek yeni birim malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir. Taşıyıcı eksikliklerinde kullanılan tuğlaların özgününe kıyasla daha belirgin görülen renk ve doku farkı ile derz harçlarında görülen malzeme izlerinin diğerine oranla daha temiz ve açık renk olması onarım alanlarını belirginleştirmektedir. Bu tamamlamalar yapıldıktan sonra alanların üzerine herhangi bir müdahalede bulunulmadan bırakılmıştır (Resim 5.514, 5.515, 5.516).

İkinci tip: Taşıyıcıda malzeme yenileme, eksiklikleri tamamlanan yüzeylerin sıvanması ve beyaz badana ile renklendirilmesi şeklindedir. Uygulama Sahip Ata Türbe duvarlarda tespit edilmiştir. Bu uygulamamın yapıldığı alanlarda kullanılan

yenileme malzemesinin cinsi tespit edilememiştir ancak diğer duvarlarda kullanılan tuğla malzeme ile yapıldığı muhtemeldir (Kat. ; Resim 5.337, 5.339).

Üçüncü tip: Taşıyıcıda malzeme yenileme ise taşıyıcısı nerdeyse tamamen yıkılmış olan Sivas Gök Medrese duvar, pencere şebekesi, sanduka, kubbe dış yüz kasnağı taşıyıcı eksiklikleri, yeniden yapım türünde tamamlanmış (yapılmış) ve üzerindeki çini birim malzeme eksikliklerinde de özgününe uygun yeniden üretim çiniler kullanılmıştır (Kat. 8; Resim 5.645, 5.646, 5.647). Bozulmalar, çevresel etkenler, bakımsızlık, çok sayıda ve sonuca varmayan onarımlar, deprem gibi etkenlere bağlı olarak gelişmiştir.

Taşıyıcı-birim malzemede yenileme ikinci tip uygulamaları -ki son dönem onarımlarında görülür- birim malzeme kayıplarına yönelik gerçekleştirilmiştir.

Bu tip birim malzeme yenilemelerinde de iki farklı uygulama görülmektedir.

Bunlardan ilki özgün çinili panolar üzerinde görülen birim malzeme eksikliklerin sonraki onarımlarda özgününe uygun renk, form ve malzeme olan yeniden üretim çiniler ile tamamlanması tipindedir (Kat. 4, 8).

Sivas Gök Medrese minarelerinde, duvarlarda, sandukada, pencere şebekelerinde, kubbe dış yüz kasnaklarında ve kubbede görülen uygulamalarda kullanılan yeni üretim çiniler gayet özenli olup özgün çini malzeme boyutlarına, kompozisyon düzenine ve harç malzemesinin taşkınlıklarına dikkat edilerek yapıldığı tespit edilmiştir.

Sivas Gök Medrese minare yeni üretim çinileri renk ve formlardaki detaylar yoluyla ayıt edilmekte ama kubbe de yapılan tamamlamalarda kullanılan renkler özgünüyle anı olup ayrıştırmayı güçleştirmektedir. Ancak kubbe eteklerinde var olan özgün tuğla yüzeylerindeki renk farkı ve eskimişlik görüntüsü üst kısımdaki yeni üretimlerden ayrıştırmayı destekler niteliktedir (Kat. 8; Resim 5.671).

Ayrıca Sahip Ata Hankah duvarlarda yenilenen çiniler, özgün çinilerle aynı ölçü ve formda üretilmiş olup, özgüne çok yakın tonlarda renklendirilmiştir. Yenilenen çinilerin boyanmasında homojen tek renk boyanmış olmaları -turkuazın maviden yeşile pek çok tonunu içeren- özgün çini karolardan rahatlıkla ayıt edilebilir olmalarına imkân sağlamıştır. Bu farkın uzaktan bakıldığında fazlaca belli olmaması sayesinde duvarlarda görsel bütünlüğü sağlamıştır (Resim 5.267, 5.268).

Birim malzemede yenilemeye giderek yapılan tamamlamalarda bir uygulama dikkat çekicidir Sivas Gök Medrese pencere şebekeleri ve sanduka çinilerinin özgününe ait kayıtlı bilgiye ulaşılamamış, kaynak ve onarım raporlarında ibraz edilmemiş olmakla birlikte şebekelerde birim malzemeyle bütüncül bir tamamlama yapılmıştır. Bu tamamlamanın özgüne ait hiçbir parçaya rastlanmamış olmasına rağmen neye göre yapıldığı anlaşılamamıştır (Resim 5.662, 5.663, 5.664).

Yine Sivas Gök Medrese duvarlarda ve kubbe dış yüz kasnaklarında benzer nitelikte bozulma olmakla birlikte özgününe ait bilgi bulunmakta ve kaynaklarda az miktarda özgün çinilerin eski fotoğraflarına ulaşılmaktadır. Tamamlamalarda kullanılan birim çiniler bu bilgiler doğrultusunda uygun ölçü ve formda üretilmiş olup, özgüne çok yakın tonlarda renklendirilmiştir. Uygulama çinilerin tamamına ait düzen hakkında yeterli bilgi bulunmamasından olsa gerek yenilemeler kısmi olarak yapılmıştır. Ancak kaynaklarda yer alan özgününden kalan parçalar yeni tamamlamalarda tespit edilememektedir (Kat. 8; Resim 5.684, 5.685).

Birim malzemede yenileme uygulamalarının ikinci tipinde ise farklılık görülmektedir. Minare (Kat. 3) ve pencere şebekelerinde (Kat. 4, 5) görülen uygulamada birim malzeme eksiklikleri yeniden üretim çiniler ile değil özgün çinilerden kalan parçaların kullanılması şeklindedir.

Sahip Ata Cami minaresinde yapılan uygulamada eksiklikler restorasyon raporlarında bildirildiği üzere yıkılmış olduğu düşünülen sol minare kovanından çıkan iyi durumdaki çini parçalar ile yenilenmiştir. Sahip Ata Hankah ve Türbe pencere şebekelerinde de uygulama aynıdır ancak yapılan bu işleme dair kayıtlarda bilgiye ulaşılamamıştır. Birim malzeme yenilemelerinde kullanılan çinilerin çok büyük ihtimalle ele geçen diğer özgün çinilerden olması, renk ve desen farkının olmayışı sayesinde anlaşılmaktadır. Yenilenen birim malzemenin dekorasyonu belirtmeyecek biçimde kullanılmaları onarım bölümlerinin ayırt edilmesini oldukça zorlaştırmıştır.

Taşıyıcı-birim malzemede yenileme bozulmalarının, nem, tuzlanma gibi çevresel etkenler ve yangın, deprem ve yıldırım gibi afetler yoluyla meydana gelen eksikliklere yapılan uygulama sorunları olduğu, ayrıca bakımsızlık ve kasti zararlar yani Vandalizm’de bozulmaların oluşumunda ve desteklenmesinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bozulmalara karşı yapılan yenilemeler statik olarak önemli

unsurlarından olan taşıyıcıları yakından ilgilendirdiği için üzerindeki özgün çini-tuğla panoları da kapsayan büyük öneme sahiptir.

Harç ile yapılan tamamlama uygulamaları incelenen yapıların hepsinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Birim malzeme eksikliklerinde uygulanan tamamlama, çini ve sırlı tuğlalarda oluşan eksikliklerin harç (alçı, çimento katkılı, hidrolik kireç) malzeme kullanılarak giderilmesi olarak tanımlanır.

Alçı-harç kullanılarak yapılan tamamlamalar nitelikleri bakımından farklılıklar göstermektedir.

Birinci tip uygulama, duvarlarda tespit edilen ve çini panoların sadece duvar tutturulmasını amaçlayan müdahalelerdir.

Akşehir Taş Medrese türbe eyvanında yapılan uygulamada eksiklikler derz dolgusu olarak kullanılan ve niteliği anlaşılmayan harç malzemeyle tamamlanmıştır. Tamamlamada, özgün malzemenin biçim-form, yön, desen bütünlüğü ve dekor özelliklerini dikkate almadan, çini panoların taşıyıcı duvara sabitlenmesini gözetken niteliktedir. Tamamlamalar duvarla hem yüzey seviyede ve tüm yönlerden özensiz bir işçilikle derz harcı ile tutturulmuştur (Resim 5.56, 5.57, 5.58).

İkinci tip uygulama, Türk üçgenlerinde, minarede, pencere alınlık ve köşeliklerinde, eyvan kemerinde tespit edilen dolgu türü müdahalelerdir (Kat.1,6).

Akşehir Taş Medrese Türbe Türk üçgenlerindeki birim malzeme eksikliklerinde uygulanan ve gayet özensiz yapılan bir diğer tamamlamada da gri-beyaz renkli bir kireç bağlayıcılı harç malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir. Burada da eksiklikler dolgu türünde tamamlanmıştır, dekorasyon bütünlüğünde oluşan kayıplar da olduğu gibi bırakılmış, hatta geçirilmiştir (Resim 5.82).

Benzer uygulama, İnce Minareli Medrese minaresinin çokgen gövde dikey silmelerde, pencere alınlık-köşelik panolarında ve ana eyvan kemerinde görülür. Uygulamada minare silmelerinde yer alan eksikliklerde özgün tuğlaların rengine uygun olarak hazırlanan harçlar ile tamamlama yapılmıştır. Sadece dikey silme alanında yapılan tamamlamalar özgün sırlı tuğla formları ve derz boşlukları gözetilmeden ve oldukça özensiz bir sıvama şeklinde uygulanmıştır (Resim 5.469).

Minarede tespit edilen diğ er bir uygulama, yine dikey silmede görülür. Eksiklik görülen silmede özgün sırlı tuğlaların yarım daire formu özensiz bir şekilde taklit edilmiş ve derz boşlukları da aynı özensiz işçilik ile uygulanmaya çalışılmıştır. Kullanılan harç malzemenin niteliği anlaşılamamakta ancak rengi özgün malzemeye uygunluk göstermektedir. Tamamlanan alanın yüzeyine herhangi renklendirme yapılmadan bırakılmıştır (Resim 5.468).

Ayrıca İnce Minareli Medrese pencere alınlık çinilerinin orta eksene denk gelen derin çatlak-kırıklarında ve birim malzeme kayıplarında da ha la kısmi dolgu uygulaması yapılmıştır. Dolgu uygulamasında estetik kaygıdan ziyade, özgün çinilerin sorun olabilecek noktalarda güçlendirilmesini amaçlar niteliktedir. Tamamlamada kullanılan harç içeriği bilinmemekte ancak gri-krem rengi, ince taneli yüzey dokusu ile  imento veya hidrolik kireç harç izlenimi vermektedir (Resim 5.481, 5.484, 5.485). İnce Minareli Medrese ana eyvan kemerindeki çatlakta uygulanan tamamlama da durum benzerdir. Tamamlamada kullanılan kırmızı-kahve ha la geliş güzel sıvama türü bir uygulama yapılmıştır. Tamamlama oluşan dikine çatlak hattın kapatılması amaçlamıştır (Resim 5.518).

   nc  tip uygulama mihraplarda, geçiş kapı açıklıklarında, kubbelerde, kubbe kasnaklarında, sandukalarda ve pek çok  inili alanlarda tespit edilen daha özenli tamamlamalardır.

Uygulamaların temelinde eksiklikler özgün malzemeye zara vermeyecek nitelikte alçı-harç malzemeyle tamamlanmış ve yüzeyler de renklendirme uygulamaları da yapılmıştır. Tamamlamada,  zg n birim malzemenin biçim-form, y n özellikleri dikkate almıştır. Uygulama  ini ve sırlı tuğlardaki boşluklarının dolgulanmasını, yapısal ve görsel bütünlüğün sağlanması gözeten niteliktedir. Oldukça özenli işçilikle yapılan tamamlamalar, uygulama bakımından farklı tiplerde tespit edilmiştir.

Birinci tip uygulama, incelen yapıların üçünde tespit edilen sadece alçı-harç ile tamamlama tipindedir (Tablo 6.1).

Uygulama Akşehir Taş Mescit mihrabın mukarnaslı kavsarasında görülür.  zg n çinilerin bulunduğu kavsara sıralarında kenar köşe kayıplarının alçı-harç ile tamamlandığı, diğ er kavsara sıralarında aynı malzemeyle sadece mukarnas formlarının belli edildiği ve üzerinin sadece sıvandığı uygulamada, özgün çiniler

dışındaki tüm kavsara renklendirilmeden sade bırakılmıştır. Mevcut parçaların farklı düzene sahip olması ve genel düzen hakkında yeterli kesin bilgi bulunmadığından dolayı doğru bir uygulamadır (Resim 5.167). Ayrıca Sahip Ata Cami mihrap sütuncelerinde görülen ancak oldukça küçük ölçülü bir alanda yapılan benzer uygulamada da düzenlemenin tamamına ait yeterli veri varken eksiklikler sadece alçı-harç ile tamamlanmış birim malzeme sınırları belli edilmemiştir. Uygulama, tamamlamalarda var olan bir tekniğin gösterilmek istendiği numunelik bir uygulama olarak anlaşılmaktadır. Zira mihrabın diğer alanlarında mimetik tamamlamalar uygulanmıştır (Resim 5.219).

Benzer uygulamaya Tahir ile Zühre Mescidi giriş kapı açıklığı kitabelik kısmı ve sivri kemer kuşağı, mihrap kitabelik kısmı ile kavsara ve altındaki göbek alanında rastlanmaktadır. Eksikliklere yönelik tamamlama hidrolik kireç harcı malzemeye yapılarak sıvanmış ve yüzeyler boyanmadan düz bırakılmıştır. Aşırıya gitmeyen bir uygulama olduğu düşünülse de mihrap kitabe panosu ve köşeliklerinde özgün çinili yüzeylerin sıvanarak kapatıldığı anlaşılmaktadır. Yüzeyde halen özgün çinilerin varlığına işaret eden izler bu fikri desteklemektedir (Resim 5.583). Bu yönüyle eleştirel bir uygulamadır. Yapılan uygulamada özgün çini boyut, form değerleri göz ardı edilmiş, görsel bütünlüğü yakalamak amaç edinilmiştir.

Mevcut haliyle farklı bir örnek olan ve yine Sivas Gök Medrese mihrabında görülen benzer tipteki uygulamalarda eksiklikler, özgün çinilerin oluşturduğu dekorasyon seviyesinde ancak içeriği tespit edilemeyen harç kullanılarak tamamlanmıştır. Ancak mevcut haliyle onarımı halen devam eden mihrapta sıva raspalarının yapıldığı ve kısmi olarak tamamlamada kullanılan alçı-harçlardan temizlendiği görülmektedir. Mihrap mevcut hali itibarıyla tamamlamalarından temizlenmiş ender çinili unsurlardan biridir (Resim 5.681).

İkinci tip uygulama, incelen yapılardan sadece birinde tespit edilen çizgisel desen ile tamamlama tipindedir (Tablo 6.1).

Tamamlama, çinilerde oluşan eksikliklerin alçı-harç malzeme kullanılarak tamamlanması ve üzerine özgün desen uygun yapılan tamamlamada boyamaya yer verilmeden sadece motif sınırlarının çizgisel olarak verildiği uygulama olarak tanımlanır.

Uygulama Akşehir Taş Medrese Mescidi mihrabında görülür. Mihrabın sol sütuncesinin zemine yakın alt kısmında küçük bir alanda yapılan uygulamada, eksiklik var olan özgün parçaya göre alçı-harç ile tamamlanmış ve yüzey sıvanmıştır. Özgün desen renklendirilerek değil sadece kontür olarak belirtilmiştir. Uygulama, tamamlamalarda var olan diğer bir tekniğin gösterilmek istendiği numunelik bir uygulama olarak anlaşılmaktadır. Zira mihrabın tamamında mimetik tamamlamalar uygulanmıştır (Resim 5.172).

Üçüncü tip uygulama, incelenen yapıların tamamında en çok uygulanan tamamlamalar tipindedir (Tablo 6.1).

Tamamlama, çinilerde oluşan eksikliklerin tamamına yakının alçı-harç malzeme kullanılarak tamamlanması ve yüzeylerin özgün malzemeye ve düzenlemeye uygun olarak renklendirilmesi olarak tanımlanır.

Tamamlamada, özgün malzemenin biçim-form, yön, renk ve kompozisyon özellikleri çoğunlukla dikkate alınmıştır. Uygulama çini ve sırlı tuğlardaki boşluklarının dolgulanmasını, görsel ve özellikle estetik bütünlüğün sağlanmasını gözetilen niteliktedir. Oldukça özenli işçilikle yapılan tamamlamalar, uygulama bakımından farklı tiplerde tespit edilmiştir.

İlk uygulama düz yüzeylerde hem yüzey seviyede yapılan ve özgüne uygun tek renkte boyanan tiptedir. Bu uygulama Sahip Ata Türbe sandukalarında tespit edilmiştir. Tamamlamada bazı alanlarda çini formlarına ve derz işaretlerine dikkat edilmiş bazı alanlarda ise eksiklikler tek parça halinde birim malzeme formu gözetilmeden tamamlanmıştır (Resim 5.412).

İkinci uygulama, kabartmalı yüzeylerde düz seviyede yapılan ve özgüne uygun çok renkli ve mimetik boyama tipindedir.

Bu uygulama Tahir ile Zühre Mescidi geçiş kapı açıklığının ana kuşağında tespit edilmiştir. Özgünü kabartmaları ve tuğla malzemeli olan alan eksikliklerinde hem yüzey seviyede alçı-harç malzemeye tamamlama yapılmış ve yüzey özgün malzemeye uygun renklerde boyanarak tamamen renklendirilmiştir. Yapılan uygulamada birim malzeme formları, derz boşlukları ve kompozisyon düzeni özenle taklit edilmiştir (Resim 5.567, 5.578).

Üçüncü tip uygulama. kabartmalı yüzeylerde kabartmalı tamamlama ve özgün renklerde boyama tipindedir. Bu uygulama Tahir ile Zühre Mescidi mihrap ana kuşağında tespit edilmiştir. Mihrabın eksiklikleri özgüne uygun biçimde kabartmalı olarak tamamlanmış ve görsel bütünlük sağlanmıştır. Ancak özgün kabartmalar ve aralardaki özgün çiniler ile sonradan yapılan tamamlamalar bütünüyle beyaz ve mavi renge boyandığından onarımda gereken belirtme esası yitirilmiştir. Uygulama özgünün korunmasından çok özgün biçimin kazandırılmasına ve görsel bütünlüğe ulaşmaya hizmet etmiştir (Resim 5.581, 5.584).

Dördüncü tip uygulama. incelenen yapılardan altısında tespit edilmiştir (Tablo 6.1).

Tamamlamalar içinde en yoğun tespit edilen uygulama tipi olup, alçı-harç ile eksikliklerin tamamlanması, yüzeyin özgüne uygun düzende ve çoklu renklerde boyanması tipindedir.

Bu uygulama minarede, taç kapıda, mihrapta, duvarda, pencere şebekelerinde, kubbede, kubbe geçiş elemanlarında, sandukalarda ve kemerde görülen birim malzeme ve parça kayıplarında kullanılan tamamlama türüdür.

Tamamlamada tüm eksiklikler özgün malzemeler seviyesinde alçı-harç malzemeyle tamamlanmış, tamamlanan yüzeyler özgüne oldukça yakın tonlarda birebir renklendirilmiş, birim malzeme ölçülerine ve derz boşluğu izlerine birebir uygunluk gösterilmiştir. Bu uygulamada görsel bütünlük yüksek oranda yakalanmış ancak tamamlanan yüzeyler özgünden oldukça zor ayırt edilmektedir. Bu durum genele yaygın olmakla birlikte en çok pencere şebekelerinde (Kat. 4, 5, 7), mihraplarda (Kat. 2, 3) ve sandukalarda (Kat. 5) tespit edilmiştir.

Sahip Ata Cami ve Akşehir Taş Medrese taç kapı ve minarelerinde görülen uygulamalar da ise mevcut haliyle yüzeylerde gelişen renk solmaları nedeniyle özgün malzemeler rahat tespit edilebilir durumdadır.

Sahip Ata Hankah ve Türbe duvar karolarında uygulanan tamamlamalardaki renklendirmeler de yakın tonlu ancak özgününden ayrıştırılır niteliktedir. Ayrıca tamamlamalar genelde form, ölçü, birim malzeme sınırı bakımından oldukça özenli olup yüzeyler pürüzsüz görülmektedir. Ancak duvarlarda yer alan birim malzemeler,

onarım adı altında tahrip edilmesinden dolayı oldukça fazla parçalı duruma gelmiş, bu alanlarda yapılan tamamlama uygulamalarında da zorluk yaşanmış ve buna bağlı olarak tamamlamalarda yüzey seviye farklılıkları ya da eşleştirme sorunları yaşanmış, karo sınırları bazı alanlarda belirlenememiştir (Resim 5.252, 5.256, 5.259).

Bu tip tamamlamaların yapıldığı bazı uygulamalar bir yönüyle dikkat çekmektedir. Akşehir taş Medrese Mescidi mihrabının birinci kuşak, kavsara ve kavsara altındaki orta alanda özgün çini parçaları bulunmaktadır, ancak ikinci kuşak ve kavsara köşeliklerinde özgün çinilere rastlanmamıştır. Özgün parçaları olmayan bu tamamlamada görsel uyumsuzluk ve kopukluk görülmemektedir ancak düzenleme bütünü hakkında mevcut parça ve bilgiye ulaşılmadan (ulaşıldıysa da raporlarda ibraz edilmeden) bu tamamlamaların neye dayanarak yapıldığı da anlaşılamamaktadır. Yapıya ait restorasyon kayıtlarında çini buluntular ve mevcut parçalar belgelenmiş ancak bahsi geçen kuşak ve köşelik çinilerine ilişkin görsel bulunmamaktadır. Uygulama bu yönü ve özgüne çok yakın tonlarda boyanarak ayıt edilmeyi zorlaştırması açısından eleştirilebilir (Resim 5.167, 5.168, 5.170, 5.171).

Beşinci tip tamamlama, çinilerin ve sırlı tuğlaların yüzeylerinde ve kenar köşelerin de oluşan eksikliklere herhangi bir müdahalede bulunulmadan yüzeyin doğrudan özgüne uygun renkte boyanması tipindedir.

Uygulama yoğunlukla kubbelerde ve minarelerde ardından tonoz tepe kuşaklarında tespit edilmiştir.

Akşehir taş Medrese mescidi minare kuşaklarında ve son cemaat yeri kuzey tonozunun tepe kuşağında sırlı tuğla yüzeylerdeki sır kayıplarında sadece görsel bütünlük sağlamayı amaçlayan ancak oldukça özensin bir uygulamayla tamamlama yapılmıştır. Sır kayıpları yaşanan tuğla yüzeylerinde herhangi bir düzeltme, boşlukları-eksiklikleri tamamlama vb. amaç gütmeyen sadece özgününe oldukça yakın renklerde yapılan doğrudan boya uygulamaları yapılmıştır. Tonoz tuğlaları arasındaki derz boşlukları da kahverengiye boyanmış ve birim malzemenin ayıt edilmesi güçleşmiştir. Ayrıca kenar ve köşelerden taşan boyalar görsel nizamı bozmaktadır. Bu uygulama ile görsel bütünlüğü sağlanmış ancak tamamlamadaki niteliksizlik ile eleştirilecek durumdadır (Resim 5.133, 5.134, 5.157, 5.158).

İnce Minareli Medrese kubbe kasnağında tespit edilen uygulamalar benzer özellikte olup üst açıklığa yakın ve orta kısımlarındaki sırlı tuğlaların sır kayıplarıyla

oluşan eksikliklerinden kaynaklı sorunlar giderilmeden pütürlü yüzeye direk boyama uygulaması yapılmıştır (Resim 5.514, 5.515, 5.516).

6.2.3.2. Hatalı malzeme kullanımı:

Hatalı malzeme kullanımı incelenen yapılardan üçünde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Bozulma, yapıların eski ve yeni bazı onarımlarda özgün ile uyuşmayacak malzeme kullanımı ve sonrasında karşılaştıkları nem, tuzlanma gibi çevresel etkenler, bakımsızlık, afetlere bağlı olarak meydana gelen bozulmaları tanımlamaktadır.

İncelediğimiz yapılarda hatalı malzeme kullanımı minare, mihrap, kubbe ve giriş kapı açıklıklarında tespit edilmiştir (Kat. 3, 6, 7).

Bu uygulamalardan bir kısmı yapıların restorasyon raporlarında yer almakta iken bir kısmı yapılarda görülen bozulma ve görsel işaretler sonucunda anlaşılmıştır.

Restorasyon kayıtlarında çimento katkılı harç kullanıldığı bilgisi bulunan Sahip Ata Cami minare ile mihrabı ve Tahir ile Zühre Mescidi giriş kapı açıklığında, bu malzemelerin son onarımlarda temizlenerek ayıklandığı ve özgüne yakın özelliklere sahip kireç harçlı malzemeler kullanılarak onarıldığı da aktarılmaktadır. Ancak mevcut haliyle minare gövde kısmında bölgesel olarak görülen tuzlanmalar hatalı malzeme temizliğinin tam olarak yapılmamış olduğu işaret etmekte ve birim malzeme ve taşıyıcı sorunlarına bağlı gelişen bozulmaların da temelini çimento katkılı harç malzemenin oluşturduğu anlaşılmaktadır.

İnce Minareli Medrese restorasyon kayıtlarında çimento katkılı harç kullanıldığına dair bilgiye rastlanmayan ancak hatalı malzeme kullanımına bağlı geliştiği görülen bozulmalar, kubbe ve minarede tespit edilmiştir. Halen aktif izleri takip edilen neme bağlı derinleşen bozulmalar ve özellikle kubbenin üst ve orta seviyesinde gri tonlu harç görüntüleri önceki onarımlarda çimento katkılı malzeme kullanıldığını fikrini desteklemektedir (Resim 5.527). Ayrıca eski tarihli resimlerde görülen minarenin yıkılan gövdesinin tarihi bilinmeyen onarımlarda niteliği tespit edilemeyen ancak çimento katkılı olduğunu düşündüğümüz harçla sıvandığı anlaşılmaktadır (Resim 5.531, 5.532). Günümüzdeki mevcut hali ile minarenin bu

kısmı bahsi geçen sıvadan arındırılmış durumdadır (Resim 5.533). Bu alanda yer alan, yazı düzenlemeli ve mozaik teknikli çinilerin, hatalı malzeme kullanımının ve sonradan bu malzemenin temizlenmesi sırasında zarar gördüğü muhakkaktır (Kat. 6; Resim 5.534).

İncelediğimiz yapılarda tespit edilen hatalı malzeme, çimento katkılı harçlardır. Bu malzemenin onarımlarda kullanılması Cumhuriyetten sonraki dönemlere denk gelmektedir. Malzeme kullanımının ilk yıllarında, uzun vadede vereceği zararlar tam olarak bilinmediğinden, kolay kullanılabilir ve ilk etapta dayanıklı bir malzeme olduğundan dolayı çokça talep edilmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda özellikle çini ve tuğla gibi özgün malzemelerle yapısal olarak uyumadıkları ve nemli ortamlarda suyu tutan ve geçirimsiz olan yapısal özellikleriyle kendini ve beraberinde bulunan özgün malzemenin bütünlüğünü etkilediği anlaşılmıştır. Ortaya çıkan bozulmalar birim malzemede çatlak-kırık, aşınma-ufalanma, parça kaybı ve devamında birim malzeme kaybına sebep olabilmekte, hatta taşıyıcı unsura kadar ilerleyen durumlarda taşıyıcı kayıplarına da sebep olabilmektedir.

6.2.3.3. Badana-sıva uygulamaları:

Bozulma incelenen yapılardan ikisinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Badana-sıva uygulaması, onarıma ihtiyaç duyan özgün malzeme yüzeylerine niteliksiz onarım esnasında içeriği tespit edilemeyen muhtemel kireç malzemeyle yapılan kısmi ya da bütünsel kapatma işlemi olarak tanımlanır. Bu uygulama eski tarihli niteliksiz onarımlarda gerçekleştirilmiş olup son dönem onarımlarında önceden yapılan müdahale alanları raspa edilerek temizlenmesi öngörülmektedir.

Akşehir Taş Medrese ve Mescidinin son cemaat yeri tonozu, kubbe ve Türk üçgenlerinde daha net olarak gördüğümüz uygulama, kubbe kasnak çini yüzeylerinde de izlerden takip edilmektedir (Resim 5.83, 5.84, 5.85, 5.86, 5.87, 5.88).

Uygulamalar önceki onarımlarda olasılıkla is, kirlenme ve su emilimine bağlı tuzlanma gibi nedenlerle kirlenen yüzeyin kapatılması amacıyla uygulanmış olmalıdır, ancak sonraki onarımlar sırasında tamimiyle temizlenememiş ve kalıntıları ile günümüze ulaşmıştır. Nitekim derz arasındaki sıva kalıntıları, çini, tuğla ve sırlı tuğla yüzeylerinde görülen kireçli kalınlılar ve ince bir tabaka halinde yüzeyi

kaplayan tabakalanma ile birikintiler, bu tür bir müdahaleyi ve akıntılar ise bunun temizlenmesinden kalan artıkları göstermektedir. Mevcut haliyle özellikle sırlı tuğla yüzeylere uygulanan beyaz badanada dökülmeler görülmektedir. Bu dökülmeler beyaz badana yüzeyinde ve kısmen sırlı yüzeyi etkileyecek şekilde geliştiği anlaşılmaktadır (Kat. 1; Resim 5.87, 5.88) (Kat. 2; Resim 5.160).

Yapılan incelemelerde, onarımlarda zaman içinde oluşan görsel bozulmaların (kir, is, tabakalaşma) giderilmesi, bütünlüğün sağlanması ve belki de korumak amaçlı uygulanan badana-sıva uygulamalarının özgün malzemenin mevcut durumunu algılamakta engel olduğu ve sır yüzeylerinin bozulmalarını etkilediği anlaşılmaktadır.

6.2.3.4. Yüzey koruma uygulamaları:

Bozulma incelenen yapılardan dördünde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Yüzey koruma uygulamaları, malzemenin yüzeyine uygulanan ve yüzeysel olarak korunmasını amaçlayan uygulamalar olarak tanımlanır. Bu uygulama yeni tarihli onarımlarda gerçekleştirilmiştir.

Yapılara ilişkin restorasyon kayıtlarından anlaşıldığı üzere, özgün çini ve sırlı tuğlalı yüzeylerde olduğu gibi eksiklikleri giderilerek tamamlanan tüm yüzeyler de koruma uygulamasına tabi tutulmuştur (Kat. 3, 4, 5, 7).

Uygulama aslında şeffaf malzeme olan Paraloid B72 ile hazırlanan solüsyonla yapılmıştır. Bu malzeme restorasyonu yapılan yüzeylerin hava şartlarından etkilenmemesini sağlamak amacıyla yüzeye uygulanmaktadır. Geri dönüşümlü, kimyasal olarak zararsız ve şeffaf olan malzemenin kullanımına ilişkin görsel iz bulmak zordur ancak uygulamada kullanılan malzemenin hassas oran dengesi tutturulamadığı durumlarda Sahip Ata Cami taç kapı ve mihrap kavsara orta alanda görüldüğü gibi buğulanmaların (opaklaşma) geliştiği de anlaşılmaktadır.

6.2.3.5: Vandalizm:

Bozulma incelenen yapılardan ikisinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Vandalizm, insan eliyle kasti olarak gerçekleştirilen tahribatlar olarak tanımlanmaktadır.

Sahip Ata Hankah ve Türbe yapıların birbirlerine bağlı pencere şebekelerinde meydana gelen tahribatlar, 1981 yılında camiden hankaha geçmek isteyen bir hırsız tarafından kasti olarak gerçekleştirilmiştir. Olay esnasında üzeri tamamen çinilerle kaplı olan pencere şebekesi, orta alandan kırılarak tahrip edilmiş buna bağlı olarak taşıyıcı sorunu, birim malzeme kaybı, parça kaybı, çatlak ve kırıklar gibi çoklu bozulmalara sebep olmuştur (Kat. 4,5).

Sahip Ata Hankah'ında yapılan eyvan duvar çinilerinin tahribatı aslında kasıtlı olarak ancak bilinçsizce yapılan, bir tür Vandalizm olarak değerlendirilebilir (Resim 5.242). Buradaki kritik durum bu uygulamanın ilgili kurum eliyle verilen ihale sonrasında uygulamalar sırasında yapılmış olmasıdır. Neyse ki tahribat daha fazla çiniye ulaşmadan yetkili kurum duruma el koymuş ve konu yargıya intikal etmiştir. Bu müdahalede farzla miktarda birim malzeme kaybı, parça kaybı, çatlak-kırık türü bozulmalar meydana gelmiştir.

İnce Minareli Medrese yapısında, günümüzde tam olarak tespit edilemeyen, ancak bilgilerine yapı onarım tarihçesi içinde yer verdiğimiz mescit ve öğrenci hücrelerinde meydana gelen tahribat da diğer bir Vandalizm örneği olarak değerlendirilebilir.

Kaynaklardan 1923 öncesinde yapıya saldırıda bulunduğu ve havaya uçurulmaya çalışıldığı, 1923 de ise Fahrettin Altay Paşa tarafından medresenin yıkılmaya kalkışıldığı, ancak önlendiğini öğreniyoruz (Kat. 6; Resim 5.431, 5.432). Nitekim yapıdaki mevcut çinilerinde tespit edilen malzeme ve parça kayıpları, çatlak-kırık gibi pek çok bozulmanın bu girişim sırasında konulan dinamitler yüzünden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

6.2.4. Müdahalelerde Bozulmalar

Müdahalelerdeki bozulmalar, incelenen yapılarda çini bezemeli alanlarda oluşan sorunların giderilmesine yönelik yapılan onarım uygulamalarında müdahale sonrası ortaya çıkan sorunları tanımlamaktadır.

Yapılan incelemelerde müdahalelerdeki bozulmaların; özgün çini-tuğla ham madde içerik ile üretim teknolojilerine, onarımlar esnasında kullanılan malzemenin niteliğine, kullanım miktarına, uygulama şekline, uygulama alanına, uygulayan kişiye, bozulmaların bütünsel ele alınıp alınmadığına ve onarımlardan sonra zaman

içinde karşılaştıkları bozucu (çevresel, iklimsel, kimyasal, bakımsızlık vb.) etkenlere bağlı olarak geliştiği ve tespit edilen tüm bozulmaların birbiriyle yakın ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

İncelenen yapılarda gözlenen bozulmalar; “Nem” sorunları, “Leke” oluşumları, “Yüzey boya ayrılmaları-solmaları” ve “Parça kaybı” başlıkları altında incelenmiştir.

6.2.4.1. Nem:

Bozulma incelenen yapılardan beş tanesinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Nem, temelde yalıtım sorunlarına bağlı olarak zeminden ya da üst örtüden gelen suyun, taşıyıcı duvarlarda ve üzerlerindeki çini ile tuğla malzemelerde (malzemenin gözenekli yapısından imkân bularak) ilerlemesi ve zaman içinde iklim şartları sonucu (don, erime) formunu değiştirmesi ile yapı malzemelerinde meydana gelen bozulmalar olarak tanımlanır.

Bozulma oluşum alanı itibariyle kubbelerde, kubbe kasnaklarında, Türk üçgenlerinde, eyvan örtü ve kemerlerinde, duvarlarda ve mihraplarda karşımıza çıkmaktadır (Kat. 1, 4, 6, 7, 8).

Sıralanan bu unsurlarda görülen bozulmalar farklı özellikler göstermekte ancak hepsi halen aktif olan yoğun nem sorununu işaret etmektedir.

Akşehir Taş Medrese Türbesinde üst örtüye yakın alanlarda gelişen nem sorunları devamında kubbede görülen tuzlanmalar, yüzeylerde tespit edilen beyaz badana-sıva kalıntıları ve yüzeysel kirlilikler ile birbirine kaynaşarak bozulmayı derinleştirmiştir (Resim 5.89). Bozulmalar bazı alanlarda daha yoğun bazı alanlarda daha az olarak kendini göstermektedir (Resim 5.75,5.76).

İnce Minareli Medrese kubbenin üst kısmından başlayarak yoğunlaşan, devamında kubbe kasnağını, Türk üçgenlerini, eyvan örtü ve kemerinin bir bölümünü içine alacak şekilde ilerleyen bozulmalar, yalıtım sorununun onarımlarda tamamen çözülmediğini, nem kaynağının kesilemediğini göstermektedir. Nem sorununa eşlik eden ve yüzeyleri kaplayan tuzlanma sorunlarının, önceki onarımlar sırasında bu bölümlerde (çimento malzeme gibi) hatalı malzeme kullanıldığını ve bu malzemenin onarımlar sırasında özgün malzemeden yeterince temizlenemediğini /

ayıklanamadığını düşündürmektedir. Nitekim kubbenin üst ve orta seviyesinde gri tonlarda harç görüntüleri bu tespiti doğru niteliktedir (Resim 5.528, 5.529, 5.530).

Sahip Ata Halkah duvarlarında ve mihrapta tespit edilen neme bağılı bozulmalar renk değişiklikleri, ufalanma ve yüzeyden içe doğru genişleyen lokal dökülmeler şeklinde kendini göstermektedir. Ayrıca özgün ve yeni üretim çinilerde görülen, çatlak ve kırıklar nem (sonrasında tuz çıkışı ve don gibi yeni sorun) kaynaklı diğer bozulma türleridir (Resim 5.270, 5.271, 5.272, 5.273).

Yapılan incelemelerde genel olarak nem sorunlarının müdahalelerdeki eksikliklerden ve yalıtım sorunlarından kaynaklandığı, onarımlarda kullanılan hatalı malzemelerin ise nem ile (tuzlanma ve sonrasında) farklı sorunların oluşmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Nemin varlığı sadece görsel anlamda değil, devamında tuzlanma-çiçeklenme, sır yüzeyi kayıpları, hamurda aşınma-ufalanma, parça kaybı, birim malzeme kaybı ve pano bozulmalarına kadar uzanan bozulmaları besler.

6. 2.4.2. Leke:

Bozulma incelenen yapılardan dördünde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Leke, çini ve tuğla malzeme yüzeylerinde doğrudan (badana-sıva, hatalı malzeme kullanımı, yangın vb.) ya da dolaylı (nem, tuzlanma, hava kirliliği, tabakalaşma vb.) etkenler sonucu oluşan, lokal veya genel yaygın organik veya inorganik oluşumları / kirlenmeyi tanımlamaktadır.

Bozulma kubbelerde, Türk üçgenlerinde, eyvan örtü ile kemerinde ve mihrapta tespit edilmiştir (Kat. 1, 6, 7, 8).

Yapılan incelemelerde bozulmalarda farklılıklar tespit edilmiş ve genel olarak lekelenmelerin zaman içinde gelişen yalıtım sorunlarına bağlı su emilimi ve nemden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Sadece neme bağılı tuzlanma türü lekeler renklerde özgüne kıyasla koyulaşmaya yol açtığı izlenmektedir. Bu tür bozulmanın, kısmi olarak yeni onarım görmüş olan Sivas Gök Medrese mescidi kubbesinde ve Türk üçgenlerinde (Resim 5.765, 5.766) ve İnce Minareli Medrese eyvan örtü ile kemerinde tespit edilmiştir (Resim 5.528, 5.529).

Yüzeylerde nem ve devamında tuzlanmadan kaynaklı olduğu anlaşılan bozulmalar özgün yüzeyde kapaticılık sağlamaktadır.

Tahir ile Zühre Mescidi mihrabında ve Akşehir Taş Medrese Türbe kubbesinde ve Türk üçgenlerinde görülen, yüzeysel tabaka oluşturan bu tür lekeler zaman içinde kirlilik etkenleriyle daha çok pekişerek özgün yüzeyde kısmi örtücü etkiye ulaşmaktadır. Yapıların zaman içinde geçirdikleri onarımlar esnasında kullanılan çimento katkılı harç gibi hatalı malzeme kullanımına bağlı tuz çıkışları ve badana-boya gibi uygulamaların kalıntıları yüzeyde leke olarak değerlendirilen bozulmalara yol açmıştır (Kat. 7; Resim 5.585; Kat. 1; Resim 5.89).

Leke oluşumları sadece görsel ve estetik bir sorun değil, sır yüzeyinde tabakalaşma, sır ve hamur kayıpları, hamurda aşınma-ufalanma, parça kaybı, birim malzeme kaybı ve pano bozulmalarına kadar uzanan bozulmaları besler.

6.2.4.3. Yüzeyde boya ayrılmaları ve solmaları:

Bozulma incelenen yapılardan beş tanesinde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1.).

Yüzey boya ayrılmaları-kayıpları, onarımlarda çini ve sırlı tuğla malzemede harç üzeri boyama yöntemiyle yapılan tamamlamalarda oluşan eksilmeleri tanımlar.

Bozulmalar incelenen yapılarda minare, mihrap, taç kapı, pencere şebekeleri, duvar, giriş kapı açıklığı, kemer ve sandukalardaki çinili bezememe yüzeylerinde tespit edilen boya solmaları ve ayrılmaları şeklinde karşımıza çıkar.

Bozulmaların dış mekânda bulunan Sahip Ata Cami, İnce Minareli Medrese ve Akşehir Taş Medrese taç kapı ve minare gibi yapı unsurlarında çevresel faktörlere bağlı geliştiği, iç mekânda ise Akşehir Taş Medrese Mescidi, Sahip Ata Cami, Hankah ve Türbesi, Tahir ile Zühre Mescidinde görüldüğü gibi genellikle yalıtım sorunlarına bağlı oluşan nemden kaynaklandı anlaşılmaktadır.

Bozulmaların ilk şekli, çoğu tespitte olduğu gibi, boyalı tamamlama yüzeylerinde renk solması tipinde oluşumlar biçiminde karşımıza çıkar ve tamamlama yapılan alan genelini çok etkilememiştir. Bu tip bozulmalar Sahip Ata Cami taç kapı ve minaresinde, Sahip Ata Hankah ve Tahir ile Zühre Mescidi pencere şebekelerinde ve Sahip Ata Türbe sandukalarda tespit edilmektedir.

Bozulmada sorunun daha ilerlemiş tipi renklendirilen yüzeylerde boya ayrılmaları şeklinde tespit edilmiştir. Diğerinde olduğu gibi sorun tamamlanan alanlarda lokal oluşumlar şeklinde mihraplarda (Kat. 3, 4, 7), duvarlarda (Kat. 4), giriş kapı açıklıklarında, kemerlerde ve sandukalarda tespit edilmiştir (Kat. 5).

Bozulmaların asıl itibariyle nem ve beraberinde taşıdığı tuzlanmadan kaynaklandığı ve sorunun tekrarlanması ve yoğunluğuna göre farklı kademelerde karşımıza farklı sorunlar olarak çıktığı anlaşılmaktadır.

6.2.4.4. Parça kaybı:

Bozulma incelenen yapılardan üçünde karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6.1).

Parça kayıpları; onarımlarda tamamlaması yapılan malzemelerde müdahale sonrası oluşumu görülen eksilmeleri tanımlar.

Bozulmalar, tamamlama malzemelerinde aşınma-ufalanma, parça kaybı şeklinde tespit edilmiştir. Bu bozulmalardan alçı-harç ya da hidrolik kireç gibi doğal malzemeli uygulamalarda meydana gelen sorunlar geri alınabilir nitelikte oldukları için özgüne daha az zarar vermekte ancak çimento katkılı harç gibi malzemelerin bozulması özgün malzemeyi daha fazla etkilemektedir.

Yapılan incelemelerde genel olarak bozulmaların özellikle yalıtım sorunlarına ve onarımlarda kullanılan malzemelerden kaynaklı olup sonradan karşılaştıkları çevresel etkenlerle ilerledikleri anlaşılmaktadır. Sahip Ata Türbe sandukalarında, İnce Minareli Medrese pencere köşelik ve alınlıklarında ve Tahir ile Zühre Mescidi giriş kapı açıklığında tespit edilen bozulmalar parça kayıpları tipinde tespit edilmiştir. Bozulmaların yalıtım sorunlarına bağlı oluşan nem ve önceki onarımlarda kullanıldığı anlaşılan çimentolu harçların yeterince temizlenmesine bağlı oluşan tuzlanma sorunlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Parça kaybı türündeki bozulmaların sadece onarımda uygulanan malzemelerde görülmesi bu fikrimizi destekler niteliktedir.

TABLO 6.1.: SAHİP ATA YAPILARI TOPLU ÇİİNİ BOZULMALARI

KATALOG NO	İNCELENEN YAPI	İncelenen Bölüm		Pano Bozulmaları				Malzeme Bozulmaları						Onarım ve Diğer Müdahalelerle Meydana Gelen Bozulmalar								Müdahalelerde Bozulmalar			
				Tasıyıcı sorunları	Birim malzeme kaybı	Pano bağlantı- Derz Malzeme sorunu	Tasıyıcıdan ayrılma	Tuğla-Çini hamurunda		Sırda				Tamamlama				Hatalı malzeme kullanımı	Badana-sıva uyg.	Yüzey Koruma Uyg	Vandalizm	Nem sorunları	Leke	Yüzey-boya ayrımları ve solmaları	Parça kaybı
								Aşınma-Ufalama	Çatlak-Kırık	Parça kaybı	Çatlak-Kırık	Renk bozulması Korozyon	Yüzey kırıklık Birikim-iş tüküsü	Yüzeysel Tahata Oluşuma/Çıkarılma-tuzlanma	Birim malzemede yenileme	Alet-Hare ile	Çizgisel desen	Renklendirme boyama							
KATALOG 1	AKŞEHİR TAŞ MEDRESE	Türbe eyvan	Doğu																						
			Batı																						
			Kuzey																						
			Güney																						
		Türbe kubbe																							
		Türbe kubbe kasnağı																							
		Türbe kubbe geçiş elemanları																							
KATALOG 2	AKŞEHİR TAŞ MEDRESE MESCİDİ	Minare																							
		Mihrap																							

KATALOG 6	KONYA İNCE MİNARELİ MEDRESE	Türbe duvarları	Güney																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								</

[illegible]

7. SONUÇ

Çalışmamızda Selçuklu dönemi veziri Sahip Ata baniliğinde yaptırılan, özgün çini-sırlı tuğla dekoru barındıran sekiz yapı tespit edilmiş, bu yapılar tek tek ele alınarak incelenmiştir.

İncelenen yapılarda, çinilerde ve sırlı tuğlalarda tespit edilen bozulmalar incelendiğinde, dört ana başlık altında, yirmi iki alt başlıkta toplanmıştır.

Bozulmaların ele alındığı ilk grup pano bozulmalarıdır. Çini ve sırlı tuğlaların bir araya getirilerek bir tür pano oluşturdıkları kabul edilerek, bu bütündeki her türlü değişim pano bozulmaları olarak kabul edilmiştir. Bozulmalar kendi içerisinde; çinilerin yer aldığı mimari elemanda meydana gelen değişimler için “taşıyıcı sorunları”, bu bütünde olan eksilmeler “birim malzeme kaybı”, birimler arası bağlantıda meydana gelen sorular “pano bağlantı /derz malzeme sorunları”, birim malzemenin yerinden ayrılması “taşıyıcıdan ayrılma” şeklinde tanımlanan alt başlıklarla tanımlanmıştır.

Malzeme bozulmaları, bezemeyi veya kompozisyonu oluşturan bütünde birim çini ve sırlı tuğla malzemelerde görülen bozulma biçimlerini tanımlamaktadır. Malzeme bozulmaları; sırlı tuğla ve tuğla-çinilerde sır ve hamurda görülen “aşınma-ufalanma”, “çatlak-kırık” ve “parça kaybı” ile daha çok sırda görülen “renk bozulması-korozyon”, “yüzeysel kirlilik-birikim/is tabakası” ve “yüzeysel tabaka oluşumu/çiçeklenme-tuzlanma” şeklinde alt başlıklar altında incelenmiştir.

Onarım veya müdahalelerle meydana gelen bozulmalar, yapılarda ve ilişkili olarak özgün çini ve sırlı tuğlalarda yapılan onarım ve diğer benzeri müdahaleler sonucu oluşan değişimleri ve bozulmaları tanımlar. İncelenen yapılarda karşımıza çıkan bozulma biçimleri, “tamamlama” “hatalı malzeme kullanımı”, “yüzeye badana-sıva uygulamaları”, “yüzey koruma uygulamaları” ve “Vandalizm” başlıkları altında tespit edilmiştir.

İncelenen yapılarda tespit edilen son bozulma grubu müdahalelerin bozulması olarak tanımlanmıştır. Yapılan onarımlar sonrasında ortaya çıkan bozulmalar “Nem” sorunları, “Leke” oluşumları, “Yüzey boya ayrılmaları-solmaları” ve “Parça kaybı” başlıkları altında incelenmiştir.

Çinilerde ve sırlı tuğlalarda tespit edilen bozulmalar, nedenleri açısından ele alındığında; üretim aşamasından başlayarak yapımında kullanılan bileşenlerine (toprak, boya, astar, sır), maruz kaldığı üretim biçimine (şekillendirme, kurutma, pişirim), bezeme unsuru olarak yerleştirildikleri ve kullanıldıkları yapı elemanına, ilişkili olduğu taşıyıcı unsurlara (taşıyıcı duvar malzemesi, harç-derz malzemesi) ve sergilendikleri alanda ve bulunduğu yerde gelişen çevresel, iklimsel ve insan kaynaklı etkenlere bağlı olarak bir bozulma süreci geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Yapıların ve çinili bezemedeki bozulmaların tarihsel süreçteki değişimi incelenmek istediğinde, en büyük eksikliğin yeterli belgenin olmaması veya ulaşılamaması olarak karşımıza çıkar.

İncelenen eserlerin inşa edilmesi sonrasında Osmanlı dönemine kadar herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Osmanlı Dönemine gelindiğinde, yapılar ve çiniler farklı sebeplerle onarıma ihtiyaç duymuş ve çeşitli onarımlar geçirmiştir. Döneme ait onarım bilgileri az miktarda ve yüzeyseldir. Edinilen bilgiler, vakıf kayıtlarında yer alan, aslında müderris, imam tayini gibi konuların arasında geçmekte; onarımlar, ancak ilgili onarım için ayrılan bütçe bilgileriyle sınırlıdır ve bütçenin miktarı da yapılan işin kapsamı hakkında ancak fikir yürütmeye yaramaktadır. Çiniler ve onarımları söz konusu olduğunda ise kaynaklardan herhangi bir bilgiye ulaşılamamakta, çini sorunlarına ait bir bütçe ayrılması ve kayıt tutulmasının (belgelemenin) söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında onarım bilgileri ve sorunlar daha kolay kavranır olmuştur. Vakıflara bağlı ve çoğu harap halde olan yapılar, içinde bulunulan ortam ve imkânsızlıklar dolayısıyla adeta yıkılmaya terk edilmiştir. Cumhuriyet dönemine ait ilk onarım uygulamalarında da bozulmaların derinleşmesinden başka çok fazla bir şey değişmemiştir. Onarımlarda yapısal unsurlara ait bozulmalar ön planda tutulmuş ve çinilerden ziyade mimari sorunlar öncelenmiştir. İnce Minareli Medrese minaresine yıldırım düşmesi sonucu taşıyıcı duvara müdahalede bulunulması ancak çinilerine ilişkin herhangi bir uygulamanın yapılmaması buna örnek olarak gösterilebilir.

Bu dönem uygulamalarda yeni bir malzeme olarak çimentonun ülkede kullanılmaya başlamasıyla hatalı uygulamalar yapılmıştır. İlk etapta malzemenin

uzun vadede sebep olacağı problemler bilinmediğinden, oldukça pratik kullanıma sahip bir malzeme olduğundan çimento katkılı harçlar (çalışma konumuzdaki çinili yapılarda bağlayıcı-dolgu ve derz-harç malzemesi olmak üzere) pek çok yapıda kullanılmıştır.

Bu yıllarda çiniler, bulundukları yapılar ile birlikte onarımlarda konu edilir hale gelmiştir. Hatta çini onarımları için uzman olan kişilerin aranmasına gayret edildiği öğrenilmektedir. Nitekim önceki onarımlarda mimari yapı elemanlarının sağlamlaştırılması ve güçlendirilmesi veya hasarsın giderilmesi yönünde uygulamaları oluşturur iken son dönem onarımlarında çinili bezemelerde de sağlamlaştırma ve tamamlama uygulamalarına da yer verilmesi çinili bezeme unsurlarında da önem gösterildiğine işaret etmektedir.

Yakın tarihli müdahalelerde durum daha doğru algılanıp uygulanmaya çalışılsa da çinili süslemeleri tehdit eden faktörler halen mevcuttur. Bu faktörleri, uzmanlar tarafından yapılan ve gayet nizami bir prosedüre sahip olan son dönem onarımlarından sonra ortaya çıkan yeni bozulmaları inceleyerek tespit edebilmekteyiz.

Yapılardaki ilk dönem onarımlarının aslında belki sorunların değil ancak kullanılacak yöntem ve malzemeler konusunun yeterince irdelenmeden yapıldığını göstermektedir. Nitekim çoğu yapıda oluşan hasarı gidermeye yönelik yapılan çalışmalarda, özellikle kullanılan malzemelerin yarattığı sorunlardan olsa gerek, sonraki dönemde yeni onarımlara ihtiyaç duyulmuştur.

Çini-sırlı tuğla onarımlarında tespit edilen önemli eksikliklerden biri yukarıda da değinildiği üzere zaman içinde oluşan bozulmalara yönelik gerçekleştirilen onarımların görünen sorunların çözümüne yönelik yapılmış olmasıdır. Özellikle eski tarihli onarımlarda benimsenen bu yaklaşım yapısal unsurların öncelenerek onarım yapıldığı çinilerin ikincil planda kaldığını, bu nedenle kullanılan malzemelerin hem yapı elemanları hem de bezeme malzemelerinin bozulmasına oldukça etki ettiği anlaşılmaktadır.

Yakın tarihli onarımlarda dikkatin yapısal unsurlardan bezeme unsurlarına da kaydığı ve Çini ve sırlı tuğla malzemelere odaklanan bir planlama yapıldığı; uygulamalarda görsel bütünlük ve estetik kaygıya da önem verilmeye başlandığı,

ancak hale yapılan uygulamalarda sorunların ve çözümlerin tam olarak üretilmediği anlaşılmaktadır.

Konya Sahip Ata ya da Sivas Gök Medrese külliyelerinde kısa bir zaman önce onarım geçirmiş olan malzemelerde yeni bozulmalar görülmüştür. Yapılarda görülen bozulmalar hem özgün malzemede hem de kullanılan yeniden üretim malzemelerinde karşımıza çıkar. Her iki malzemede de tuz çıkışı ve çiçeklenme gibi nemden kaynaklı bu bozulmaların görülmesi, yapının önceki onarımlara ihtiyacı ortaya çıkartan hatalı malzeme kullanım sorunlarının tam tespit edilemediğini ya da tespit edilmiş olsa bile tam olarak çözülemediğini göstermektedir.

Buna karşın çini-sırlı tuğlalarda titiz belgeleme (tüm çini parçaların envanterinin çıkarılması gibi), işçilik ve disiplinle yapıldığını tespit ettiğimiz uygulamalar görülmektedir.

Özellikle Sahip Ata Hankah'ında önceki onarımlar sırasında tahrip olan çiniler ve oluşan bütünlük kaybına rağmen oldukça titiz bir işçilik ve yoğun mesai harcanarak sonraki müdahaleler sırasında onarıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan tamamlamalarda harçlı tamamlama ve yüzeyin boyanarak tütleme yapılması, yeniden üretim çinilerinde onarım (belirtme) esaslarına dikkat edilmesi olumlu bir husustur.

Ancak külliye genelinde görülen renklendirmelerde yoğun birebir tamamlamalar görsel bütünlük isteğinin özgün malzemenin korunması gerekliliğinin önüne geçtiğini gösterir. Bu uygulama onarım açısından eleştirel bir durum olsa da büyük önem ve değere sahip olan yapıların görsel olarak özgün durumunu yansıtmaya devam etmesinin izleyici, araştırmacı, kullanıcı ve yürütücü açısından bir beklenti olmasıdır. Bu beklenti, yapılacak uygulamaların, belirli sınırlar içerisinde yapılması durumunda makul karşılanabilir. Bu durum kullanıcı isteklerinin karşılanmasıyla birlikte korunmasına ve ileriki zamanlara doğru şekilde aktarılmasına da katkıda bulunulacaktır.

Yapılan Müdahalelerde diğer önemli husus yapılan uygulamalarda çalışma başarısıdır. Nitekim yapılan uygulamalarda önemli bir sorun yapılan uygulamadaki çalışma kalitesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada özellikle süslemelerin korunmasında malzeme koruma uzmanlarıyla birlikte Geleneksel Sanatlar alanında çalışan uzman kişilerin de dâhil olması önerilebilir. Bu yapılarda

süslemeler de en az mimarisi kadar önemlidir. Süslemelerin doğru tanımlanması, malzeme bilgisinin, sorunlarının, sorunlarının kaynağının tam bilinmesi ve yapılacak müdahalelerin bu doğrultuda yapılması multidisipliner bir birikim gerektirir. Süsleme onarımları mimarların, sanat tarihçilerin, restoratörlerin ve geleneksel sanatlar uzmanlarının değerlendirilmesiyle bütüncül çözümlenebilir.

Çinili yapıların korunmasında aşağıda belirtilen konulara dikkat edilmesi gereklidir.

Korumaya yönelik ilk önemli husus, yapıların korunma gerekliliğine ilişkin eğitim ve bilinci oluşturulmasıdır. Günümüzde ön lisans, lisans ve lisansüstü programlarda uygulamalı ve teorik olarak yüksek nitelikli eğitim programlarının bulunması ve bu programlardaki eğitimcilerin alanında yetkin kişiler olması koruma-onarım bilincinin oluşmasında ve gelişmesinde en büyük etken ve gelecek ümididir. Profesyonel anlamda eğitim ve bilincin oluşmasında bunun önemi tartışılmazdır. Ancak dört bir tarafı kültür varlıklarıyla donatılmış olan ülkemizdeki koruma-onarım eğitim ve bilincinin aileden başlayıp topluma yayılması da önemlidir Profesyonel çabalar yanında kişisel gayretlere de bağlıdır.

Değinilebilecek önemli ve olumlu husus ise çalışma konumuzu oluşturan çinili yapıların mevcut hali ile kullanıma açık olarak varlıklarını sürdürmeleridir. İncelediğimiz sekiz yapıdan dört tanesi (Akşehir Taş Mescit, Sahip Ata Cami, Türbe, Tahir ile Zühre Mescidi,) halen kendi inşa amaçlarına hizmet etmekte iken, dört tanesi de (Sahip Ata Hankah, İnce minareli Medrese, Akşehir Taş Medrese, Sivas Gök Medrese), ahşap, şehir müzesi gibi düzenlenmiş müzeler olarak kullanılmaktadır. Her iki kullanımda da yapılar kadar çinili bezeme de takdir edilerek azami düzeyde korunmaya çalışılmıştır. Temennimiz sonraki ham yapıların hem de onların önemli bir parçasını oluşturan çinilerin gelecek nesillere de ulaşması için gereken önlemlerin alınmasıdır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., (2009), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayın, İstanbul.
- Akok, M., (1967) “Konya-Akşehir’de Taş Medrese Binası ve Restorasyon Çalışmaları”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XVI, s.5-26, Ankara.
- Akok, M., (1970), “Konya’da İnce Minareli Medresenin Rölöve ve Mimarisi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XXIV, S.1, s.5-36, Ankara.
- Akok, M., (1972), “Konya’da Sahip Ata Hanikah, Camiinin Rölöve ve Mimarisi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XIX-II, s. 5-38, Türk Tarih Kurumu Basın Evi, Ankara.
- Akok, M., (1974), “İshaklı Kervan Sarayı”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C.XXI, S.2, s.5-21, Ankara.
- Akok, M., (1977), “Konya’da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünülen Üç Selçuklu Eseri. Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C.XXIV, S.1, s.41-69, Ankara.
- Akgül, N., (2000), *Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Sırlı Kaplama Kullanımı*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akmaydalı, H., (1982), “Konya Merkez Tahir ile Zühre Mescidi”, *Rölöve Restorasyon Dergisi*, S.3, s. 101-121, Ankara.
- Akyurt, Y., (1940), *Resimli Türk Abideleri*(Türk Tarih Kurumu Arşivindeki Yazma), 1. Cilt, Konya.
- Ambraseyss, N.N. – Finkel, C.F., (1995), *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas, A Historical Review, 1500-1800*, İstanbul.
- Anonim Selçuknâme, (1952), (Yay.: Feridun Nâfiz Uzlu), *Anadolu Selçukluları Devleti*, Ankara.
- Anılanmert, B., Rona, Z., (1997), “Çini”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.1, s.405-408.
- Arık, M., O., (1967), “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anadolu (Anatolia)*, S.XI, , s.57-100.
- Arcasoy, A., (1983), *Seramik Teknolojisi*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Anasanat Dalı Yayınları, No: 2, Ankara.
- Arık, M.O., (1993), “Başlangıç Devri Anadolu-Türk Mimari Tezyinatının Karakteri”, *Malazgirt Armağanı*, s.173-177, Ankara.
- Arık, O., (2007), “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Dini ve Kamusal Yapılarında Çini”, *Anadolu Toprağının Hazinesi –Çini – Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, s. 37-190, İstanbul.
- Arık, R., (2007), “Anadolu Selçuklu Sarayında Çini”, *Anadolu Toprağının Hazinesi –Çini – Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, s. 219-393, İstanbul.
- Arslan, A., (2005), “Akşehir Taş Medrese”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Lisans Tezi*, Eskişehir.
- Arabacı, C., (2018), “Sahip Ata Darül Hadisi’nin (İnce Minareli Medrese) Cumhuriyet Devrinde Kullanımı”, *Sahip Ataogulları ve Turgutoğulları Beyliği Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.53-86, Konya.
- Arabacı, C., (1998), *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya
- Arseven, C.E., (1973), *Türk Sanatı*, İstanbul.
- Arseven, C.E., (1984), *Türk Sanatı*, İstanbul.
- Asatekin, G., (2004), *Kültür Ve Doğa Varlıklarımız, Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınlar, Yayın No:104, Ankara.

- Aslanapa, O., (1946), “İnce Minareli Medrese”, *Ülkü*, C.IX, S.105, s.12-13, Ankara.
- Aslanapa, O., (1989), *Türk Sanatı*, (2.Basım), İstanbul.
- Aslanapa, O., (1993), *Türk Sanatı*, (3.Basım), İstanbul.
- Atay Yolal, C., (2007), *Başlangıcından Günümüze Kütahya Çinileri ve Çini Motiflerinin Seramik Yüzeylerde Yorumlanarak Uygulanması*, (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Atçeken, Z., (1994), “Konya Şer’iyye Sicil Kayıtlarına Göre Sahip-Ata Külliyesi’nin Osmanlılar Zamanında Tamirleri ve Caminin Bazı Bilinmeyen Yönleri”, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, s.101-110, Konya.
- Atçeken, Z., (1998), *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı Ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Atçeken, Z., (2000), “Konya Şer’iyye Sicil Kayıtlarına Göre İnce Minareli Darü’l Hadis’in Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması”, *Yeni İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi*, Özel Sayı III, s.37-47, Konya.
- Atagün, D., (2010), *Türk Çini Sanatında Renkli Sır Teknikleri ve Reçeteleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Çini Anasanat Dalı), Sakarya.
- Atalay, M. C., Güler, K., (2014). “Taş Çini Tekniği ve Bir Turkuaz Uygulaması”, *Kalemişi Türk Sanatları Dergisi*, C. 2, S. 4, s.41-53.
- Ayduslu, N., (2012), *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Çini Mozaik*, Atatürk Üniversitesi, (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Ayduslu, N., (2013), “Bir Selçuklu Çini Tekniği Sır Kazıma”, *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S:30, s.9-18, Erzurum.
- Ayönü, Y., (2018), “Sahib Ataoğullarının Türkmenler İle Mücadelesine Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.87-94, Konya.
- Bakır, S., (1999), *İznik Çinileri ve Gülbekyan Koleksiyonu*, Ankara.
- Bakırer, Ö., (1971), “Anadolu’da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil Malzeme ve Tezyinat Özellikleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. IX, , s. 337-361, Ankara.
- Bakırer, Ö., (1976), *13 ve 14. Yüzyılda Anadolu Mihrapları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bakırer, Ö., (1981), *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara.
- Bakırer, Ö., (1984), “Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Tuğla Kullanımı”, *Konya*, , s.77–84, Ankara.
- Bakırer, Ö., (1985), "Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler." *Vakıf Haftası Dergisi*, S.2, s. 49-64.
- Bakırer, Ö., (2000), *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, (2. Baskı), Ankara.
- Balık, İ., (2006), “Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas*, s.261, Sivas.

- Balık, (2018), “Sahip Fahrettin Ali’nin Yaptırdığı Gök Medresenin Selçuklu Eğitim Sistemi İçindeki Yeri” *Sahip Ataogulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.199-208, Konya.
- Baltacı, C., (1976), *XV-XVII. Asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul.
- Baş, T.,(2008), *Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Mahalle Mescitlerinin Restorasyon Sorunları*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Başar, E., (1998), “Konya’daki Selçuklu Minareleri”, *Yeni İpek Yolu*, Konya I, s. 307-324., Konya.
- Başaran, S., (2000), *Pişmiş Toprak ve Çam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, Graphis Yayınları, İstanbul.
- Başkan, Ç., (1991), “Sivas’ta Beş Selçuklu Çağı Yapısı”, *Lale Dergisi*, S. 67, s. 26.
- Bayram, S. – Karabacak, A.H., (1981), “Sahib Ata Fahrü’-d-din Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.XVII, s. 31-61, Ankara.
- Bayburtluoğlu, Z., (1977), “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni”, *Vakıflar Dergisi*, S.XI, s.67-106, Ankara.
- Bayburtluoğlu, Z., (1993), *Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum,.
- Bayazıt, M.,- Işık, İ., (2014), “Mimaride Kullanılan Çinilerin Bozunma ve Aşınma Davranışları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, S.14, s. 153-158.
- Belli, V., E., (2009), *Van Hüsrev Paşa Camisindeki Taş, Çini ve Kalemşi Süslemelerin Bozulma Nedenleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı), İstanbul.
- Bilget, N.B., (1989), *Gök Medrese*, Ankara.
- Bilget, N.B., (1991), *Sivas’ta Buruciye Medresesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bilget, N.B., (1997), “Sivas Gök Medrese 1995–1996 Yılı Çalışmaları”, *VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (7–9 Nisan 1997), s.607–616, Ankara.
- Bilget, N.B., (1998), “Sivas Gök Medrese 1995–1996 Yılı Çalışmaları”, *VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (7–9 Nisan 1997), s.607–616, Ankara.
- Bloom, J., (1994), “The Minaret Before the Saljûgs”, *The Art of the Saljûgs in Iran and Anatolia*, (Ed. R.Hillenbrand), , s.12–17, California.
- Borelli, E. 1999. ICCROM ARC Laboratory Handbook - Salts. Volume 3, Rome: ICCROM.
- Bozer, R., (2006), “Ahşap Sanatı”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartığı 2*, (Mimarlık ve Sanat), s.533–541, Ankara.
- Brend, B., (1975), “The Patronage Of Fahraddin Ali Ibn Al-Husain and the Work of Kaluk Abd Allah in the Development of the Decoration on Portal in Thirteenth Century Anatolia”, *Kunst des Orient*, C.X, S.12, s.160-187, Berlin.
- Busy, S.,- Oakley, V., (1993), *Conservation and Restoration of Ceramics (Seramiklerin Restorasyon ve Konservasyonu)*, Butterworth-Heinemann-A division of Reed Educational and Professional Publishing, London.
- Büyükakıncı, B., (2010), “Hava kirliliğinin tarihi eserlere etkisi ve alınması gereken önlemler”, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, S. 19, s. 47-52.

- Büyükakıncı, B., (2010), “Hava kirliliğinin tarihi eserlere etkisi ve alınması gereken önlemler”, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, S. 19, s. 47-52.
- Bülbül, N., (1998), “İnce Minareli Medrese Son Anda Yıkılmaktan Kurtuldu!”, *Merhaba*, 3 Ocak 1998, s.3.
- Caner-Saltık, E., (1999), “Taş ve Seramik Eserlerin Özelliklerinin Ve bozulmalarının Korunma Amacıyla İncelenmesi”, I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokymu, Bildiriler Kitabı, s. 107-109, Ankara.
- Çeken, M., (2007), “Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme, Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler”, *Anadolu Toprağının Hazinesi –Çini – Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, s. 13-24, İstanbul.
- Çetin, E., (1993), “Günümüzde Gerçekleştirilen Eski Eser Restorasyonlarında Karşılaşılan Sorunlar ve Öneriler”,

(<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1059>),

(Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

- Çobanoğlu, Denknalbant, A., (2016), “Konya Sahip Ata Camii Taç kapısı Üzerine Yeni Bir Tespit”, *TÜBA-KED*, S.14, s.12-25, İstanbul.
- Crane, H., (1993), “Notes on Saldjug Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol, XXXVI, s.1-57.
- Crane, H., (1975), “Materials For The Study Or Muslim Patronage In Saljuq Anatolia; The Life And Works of Jalâl-Al-Dîn Qaratâi”, (Harvard University, The Department of Fine Arts, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Harvard.
- Ceylan, A., (1993), “*Kanûnî Zamanında Akşehir Kazâsı*”, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Demir, M., (1996), “*Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Demiralp, Y., (1996), *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demirel, Ö., (2000), *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara.
- D.İ.A., (1998), “Hoca”, C.18, s. 186-187, İstanbul. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca>) (Erişim Tarihi: 18.01.2021).
- Diez, E., (1949), “The Zodiac Reliefs at Portal of the Gök Medrese in Siwas”, *Artibus Asiae*, C.12, s.99-104, Hellerau-Dresden.
- Dilaver, S., (1971), “Anadolu’daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi”, *Sanat Tarihi Yıllığı IV (1970-71), (Malazgirt Zaferinin 900. ncü Yıldönümü Özel Sayısı)*, s.17-28, İstanbul.
- Doğan, K., (2012), “Konya Sahip Ata Külliyesi Ve Vakıf Müzesi”, *Vakıflar Dergisi*, S.38, s. 174-181, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Duran, R., (2001), *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri*, Ankara.
- Eldem, H., E., (1982), *Kayseri Şehri*, (Haz: K. Göde), Ankara.

- Ergenç, Ö., (1995), Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. *Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara.
- Erdemir, Y., (2007), “Konya Selçuklu Medreselerinin Onarımlarında Ortaya Çıkarılan Yeni Çini Buluntular”, *Konya Kitabı*, S.X, 329-344, Konya
- Erdemir, Y., (2009), *İnce Minareli Medrese*, Konya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya.
- Erdemir, Y., (2018), "Sahip Ata Ailesinin Türbesi Ve Nadide Çinileri Üzerine", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, s. 253-303, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sema/issue/41285/480312>
- Erol, A., (2014), *Konya sahip Ata Külliyesi Çinileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ertaş, Ş., (2017), “Konya Akşehir Taş Medresesinin Taş Eserler Müzesine Dönüşümü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, S. 2(2), s.1-17, Isparta.
- Erdmann, K., (1961), *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Vol.I-II., Berlin.
- Erdoğan, M., (1968), “Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.VII, s.149-205 İstanbul.
- Erat, B., (2006), “Hamamlar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, (Mimarlık ve Sanat), s.457–465 Ankara.
- Ertuğrul, Ö., (1996), “Gökmedrese”, *TDK İslam Ansiklopedisi*, C.14, s.139,139.
- Erdoğan, M., (1968), “Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.VII, s.149-205, İstanbul.
- Ersan, M., (2018), “Sahib Ata Fahrettin Ali’nin Türkiye Selçukluları Devlet Erkanı İçindeki Yerine Dair Bir Değerlendirme”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.23-30 Konya.
- Eskici, B., (2004), Özel Koleksiyona Ait bir Çini Sobanın Restorasyonu, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. 4, s.77-84, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eskici, B., Akyol, A., A., Kadioğlu, Y., K., (2006), “Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri”, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.46, s. 165-188.
- Eskici, B., Akyol, A., Kadioğlu, Y., (2008), “Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi Malzeme Analizleri ve Korunma Sorunları”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, S. 8, s. 15-30, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eskici, B., (2008), “Mimari restorasyonda Malzeme Kullanımı ve Yöntem Sorunları Üzerine”, *Yapı Dergisi*, S. 322, s. 118-123.
- Eskici, B., Akyol, A., A., Kadioğlu, Y., K., (2008), “Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Yapı Malzemeleri, Buralarda Görülen Bozulmalar Ve Çözüm Önerileri”, 23. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, s.69-90, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösım Basımevi.
- Eskici, B., (2009), “Tarihi Bina Onarımında Cephe Temizliğinin Önemi ve Yöntem Sorunları Üzerine”, *TMMOB Uluslararası Katılımlı Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-2 Bildiri Kitabı*, s.773-784, 15-16-17 Ekim, Diyarbakır.

- Eskici, B., Kabaoğlu, C., (2011), Balat İlyas Bey Külliyesi Koruma Onarım Çalışmaları, *Balat İlyas Bey Külliyesi. Tarih, Mimari Restorasyon / Balat İlyas Bey Complex. History, Architecture, Restoration*, (Editörler M. Baha Tanman, Leyla Kayhan Elbirlik), İstanbul.
- Eskici, B., (2013), “Arkeolojik ve Sanat eserlerinin Korunmasında Temizliğin Önemi ve Lazer Teknolojisi Üzerine”, *Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı*, s. 59-66, Ankara.
- Eskici, B., (2018), “Seramik Onarımlarında Bütünleme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sanat ve tasarım Dergisi*, S. 22, s. 135-153.
- Evliya Çelebi, (1669-71), *Seyahatname*, (Çev. Z. Danışman), II. Cilt, İstanbul.
- Evliya Çelebi, (1314), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi III*, İstanbul.
- Evliya Çelebi, (2004), (Haz: S.A. Kahraman-Y. Dağlı), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 3. Kitap, İstanbul.
- Eyice, S., (1960), “Minâre”, *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, 8. Cilt, s.323-335 (323-324), İstanbul.
- Eyice, S., (1972), “İshaklı Kervansarayı”, *Türk Ansiklopedisi*, C.XX, s.237, Ankara.
- Fraser, H., (2010), *Seramik Hatları ve Çözüm Yöntemleri*, (Çev. Zeliha Mete-İlker Özkan), Karakalem Kitap Evi Yayınları, İzmir.
- Gabriel, A., (1931), *Monuments Turcs ‘Anatolie, I, (Kayseri-Nigde)*, Paris.
- Gabriel, A., (1934), *Monuments Turcs D’Anatolie II (Amasya-Tokat-Sivas)*, Paris.
- Glück, H., (2001), “İslam Hamamının Menşesi ve Tekamülü”, *Türk Yurdu*, C.19-5, S.188-27, Onaltıncı Sene (Mart 1927), s.129-133, Ankara.
- Gordon, T.C., (1967), “Sahib” Maddesi, *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C.10, s.66, İstanbul.
- Gök, H., İ., (2018), “Cimri Hadisesinde Sahip Ataoğullarının Rolü”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.127- 142, Konya.
- Gökbil, M., (2010), *Foça Antik Kenti Buluntularının Restorasyonu*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Grenard, M.F., (1901), “Notes sur les Monuments du Moyen Age de Malatia, Divrighi, Sivas, Darendah, Amasia et Tokat”, *Journal Asiatique*, n.17, s.549-558.
- Güvenateş, H.,(1996), *Türk Çini Sanatı Teknikleri ve Mozaik Tekniğinde Üretilen Çinilerin Günümüz Dekorasyonunda Kullanımı üzerine Öneriler*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Hamilton, W.J., (1842), *Reseraches In Asie Mineure, Pontus And Armenia With Some Account On Their Antiquities And Geology*, C.1-2, London.
- Hébrard, E., (1914) “Les Monuments Seldjoudides de Konia”, *Le Monde Illustre*, s.178-179, Paris.
- Hébrard, E., (1923), “Les Monuments Seldjoudides de Konia”, *Illustration*, 25 Ağustos
- Hersek, C.M., (1993), “Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Sivas Şehri Anıtları”, (G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Hersek, C.M., (2001), “Sivas’taki Selçuklu Dönemi Medreselerinin Restitüsyonu ve Restorasyonu Sorunları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme”,

- I.Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, C.I, (11-13 Ekim 2000), s.387-395, Konya.
- Hersek, C. M., (2006), “Sivas”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (Mimarlık ve Sanat), s.273-277, Ankara.
- Huart, C., (1897), *Konia, La Ville des Derviches Tourneurs, Souvenirs D'un Voyage en Asie Mineure*, Paris.
- Huart, C., (1978), (Çev: N.Uzel), *Mevlevîler Beldesi Konya*, İstanbul.
- Huart, C., (1895), *Epigraphie Arabe d'Asie Mineure*, Paris.
- Işıksan, S. S. (2008), *Türkiye’de Tarihi Yapılardaki Çinilerin Korunmasına İlişkin Yapılan Çalışmalar ve İzmir Milli Kütüphane- Opera Binası Çinilerinin Koruma Projesi*, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı), İzmir.
- Işıksan, S., S., (2012), “Tarihi çinilerde Yapısal Özellikler ve Karşılaşılan Bozulmalar”, *Yedi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S.7, s. 15-22.
- İbn-i Bibi, (2007), *Selçukname*, (Çev. Mükrimin Halil Yinanç), Kitabevi, İstanbul.
- İlhan, N., (1978), “Le Buzhane’ de Konya”, *Fifth International Congress of Turkish Art* (21-2 Sept. 1975), s.423-432, Budapest.
- İlki, A.- Cömert, M.-Demir, C.-Çengiz. Ş., (2015), “Sivas Gökmedrese: Yapı mühendisliği Ön Değerlendirmeleri”, *5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*, Erzurum.
- İnbaşı, M., (1993), *XVI. yy’da Kayseri*, Kayseri.
- İvanow, W., (1967), “Hoca Maddesi”, *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C. 5/1, s.550-552, İstanbul.
- Kahya, Y.,-Tanyeli, G.- Kuzcular, K., (2001), “Sivas Gök Medrese Üzerine Yeni Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiri Kitabı I.*, s.441, Konya.
- Kap, T., Sağlık, M., (2018), “Tarihi Eser Restorasyonunda Beton Teknolojisinin Kullanımı”, *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 88-99.
- Kalfazade, S., (2011), “Taşmedrese”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, s.157-159, İstanbul.
- Karamağaralı, H., (1982), “Sahip Ata Camii’nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.III, s.49-75, Ankara.
- Karamağaralı, H., (Tarihsiz). “Anadolu’da Moğol İstilasından Sonra Yapılan Dinî Mimarlık Eserlerinin Plan ve Form Özellikleri”, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Karpuz, H., (1989), “Sahip Ata’nın Yaptırdığı İshaklı Han”, *Antalya 3. Selçuklu Semineri* (10- 11 Şubat 1989)*Bildiriler*, s.82- 90, İstanbul.
- Karpuz, H., (1998), “Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Tarafından Yapılan Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S.IX, s.43-59, İzmir.
- Karpuz, H., (1994), *Anadolu Selçuklu Mimarisi Ders Notları*, s.51, Konya.
- Karpuz, H., (2009), *Türk Kültür Varlıkları Envanteri “Konya”*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Katoğlu, M., (1967), “13.Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve Son Cemaat Yeri”, *Türk Etnografya Dergisi*, S.IX, (1966), s.81-100, Ankara.

- Kayademir, M., (1986), “*Restoration Project of Ishaklı Caravanserai in Sultandag*”, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Restorasyon Bölümü, Yayınlanmamış Master Tezi), Ankara.
- Kaya, Y., Uncu, C., (2018), “Sahip Ataoğullarıyla ilgili Bir Bibliyografya Denemesi”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.209-218, Konya.
- Kendi İ.,A., (1959), *Konya Mezar Folkloru*, Konya.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî,(1943), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev.: Mürsel Öztürk), 2000, Ankara.
- Kieslinger, A., (1968), “Principal Factors in Wheatering of Natural Building Stones”, *Conferences on Weathering of Stones*, Brussels, Paris, ICOMOS, Pala is de Chaillot.
- Koçu, V., (1994), "Hoca Ahmet Yesevi Türbesi Restorasyonu." *Vakıf Haftası Dergisi*, S.11, s. 203-228.
- Konyalı, İ.H., (1945), *Nasrettin Hoca Şehri Akşehir (Tarihi Turistik Kılavuz)*, İstanbul.
- Konyalı, İ.H., (1955), “Konya’da Çalınan Eserler”, *Yeni Konya*, s. 65-75, Konya.
- Konyalı,İ.H., (1964), *Abideleri ve Kitâbeleri İle Konya Tarihi*, Konya.
- Konyalı, İ., H., (1997), *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara.
- Konyalı, İ., H., (2007), ‘*Yeni Transkripsiyonla*’ *Abideleri Ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya.
- Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Akşehir Taş Medrese Restorasyon Kayıtları* (Dosya No: 42-02-01-./1
- Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Sahip Ata Külliye Yapıları Restorasyon Kayıtları* (Dosya No: 42-01-01-./2).
- Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Tahir ile Zühre Mescidi Restorasyon Kayıtları* (Dosya No: 42-01-01-./54.).
- Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *İnce Minareli Medrese Restorasyon Kayıtları* (Dosya No: 42-01-01-./59).
- Koroğlu, H., (1999), *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya.
- Kuban, D. vd., (2002), *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul.
- Kucur, S., (1993), “*Sivas, Tokat ve Amasya’da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları – Vakfiyelere Göre-*”, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Kuran, A., (1969), *Anadolu Medreseleri*, C.I, Ankara.
- Kuran, A., (1993), “Anadolu’da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi”, *Malazgirt Armağanı*, s.179-186, Ankara.
- Kuşçu, D., (2018), “Selçuklu Devletinin Çöküş Sürecinde İki Devlet Adamı; Muineddin Pervane Ve Sahip Ata Rekabeti”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.103-114, Konya.
- Küçükdağ, Y., (1989), *Lale Devrinde Konya*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Küçükdağ, Y., (2018), “Konya’da Sahip Ata Hankahı’nın Osmanlı Osmanlı Dönemindeki Durumu”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.53-86, Konya.
- Küçük, C., (1997), “Pişmiş Toprak Eserlerin Restorasyon ve Konservasyonu”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. 31, s. 117-132, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Küçük, C., (2009), “Sahip Ata Hangahı ve Türbesi Çinilerinin Restorasyonu”, *Kagır Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri*, s.143, İstanbul.
- Löytned, J., (1907), *Konia: Inschriften der Seldschukischen Bauten*, Berlin.
- Meinecke, M., (1976), *Fayence-Decorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien*, C.2, Tübingen.
- Mendel, G., (1908), *Les Monuments Seldjukides en asie Mineure*, Paris.
- Merçil, E., (2008), “Sahip Ata”, *DİA*, C.35, s.515-516, İstanbul.
- Mimiroğlu, İ., M., (2007), “Sahip Ata Camii Mihrabındaki Lüsterli Çiniler”, *Konya Kitabı X*, Konya.
- Mirdanlı, N., Sakarya, N., (2009), “Türk Çinilerinde Pişme Sonrası Oluşan Fazlar”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 18, S. 1, s. 279-288.
- Nafiz, R.-Uzunçarşılı, İ., H., (1928), *Sivas Şehri*, İstanbul.
- Oral, Z., (1945), “Konya’nın Tarihi Eserleri ve Bugünkü Durumları”, *Konya*, C.X, S.84, Konya, s. 32-40.
- Oğuzoğlu, Y., (1980), “17.yy. Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma”, (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Oktay, S., (1948), “Sivas’ta Gök Medrese”, *Arkitekt*, C.17, s.113-115, İstanbul.
- Odabaşı, A., Özönder, H., Karpuz, H., (2000), *Eskimeyen Meram*, Konya.
- Oral, Z., (1945), “Konya’nın Tarihi Eserleri ve Bugünkü Durumları”, *Konya*, C.X, S.84, s. 32-40, Konya,.
- Otto-Dorn, K., (1959), *Seldschukische Holsäulenmoscheen in Kleinasien*, *Aus der Welt der Islamischen Kunst, Festschrift für Ernst Kühnel*, s.59-88, Berlin.
- Öcal, A.- Dal, M., (2012), *Doğal Taşlardaki Bozunmalar*, İstanbul.
- Ögel, S., (1958), “Bir Selçuk Portalleri Grubu ve Karaman’daki Hatuniye Medresesi”, *Yıllık Araştırmaları Dergisi II*, (1957), s.115-119, Ankara.
- Ögel, S., (1966), *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara.
- Önder, M., (1962), *Mevlana Şehri Konya*, Konya.
- Önder, M., (1971), *Mevlana Şehri Konya*, 2. Baskı, Ankara.
- Öney, (1976), *Türk Çini Sanatı*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Öney, G., (1987), *İslam Mimarisinde Çini*, Ada Yayınları, İzmir.
- Öney, G., (1988), *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, (2. baskı), Ankara.
- Öney, G., (1999), *Erken Osmanlı Mimarisinde Çini (XV.-XVI. YY Başı İznik-Bursa-Edirne)*, Osmanlı Kültür ve Sanat, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Önkal, H., (1996), *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara.
- Önge, Y., (1969), “Çift Şerefeli Selçuklu Minareleri”, *Önasya*, C.5, S.50, s.10-11, 22, Ankara,
- Önge, Y., (1984), “Konya Sahip Ata Hankâhı”, *Suut Kemal Yetkin’e Armağan, Hacettepe Armağan Dizisi I*, s.281-292, Ankara.
- Önge, Y., (1995), *Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara.
- Önge, Y., (1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara.
- Önkal, H., (1996), *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara.
- Özdemir, O., (1959), *İlgün Kaplıcasının Tarihçesi*, Konya.
- Özdural, A., (1968), “Sivas-Gök Medrese”, (M.E.T.U Faculty of Architecture Department of Restoration, Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara.

- Özırmak, Y.D., (1992), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri.
- Özkun, Ü., B., (2006), “Selçuklu Mimarisinde Malzeme Kullanımı ve Sivas Minarelerinin Malzeme Değerlendirmesi”, *Selçuklular Döneminde Sivas*, s. 501, Sivas.
- Öztürk, Ç., (2020), “Mevlana Kubbe-i Hadra (Konya) Dış Duvarının 1912 ve 1965 Yıllarındaki Onarımlarında Kullanılan Çinilerin Karakterizasyonu”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, S.20, s.900-907, Afyon.
- Pala, İ., Ç., (2018), “Türk Çini Sanatında Kullanılan Teknikler”, *21. Yüzyılda Türk Sanatı: Meseleler ve Çözüm Önerileri Milletlerarası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Ed.: Doç. Ruhi Konak), E-Kitap, s: 347- 368.
- Parlak, S.,(2008) “Sahip Ata Külliyesi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, s.516-518.
- Rogers, J.M., (1965), “The Çifte Minare Medrese at Erzurum and Gök Medrese at Sivas”, *Anatolian Studies*, S.XV, s.63-85, London.
- Rogers, J.M., (1974), “Seljuk Architectural Decoration at Sivas”, *The Art of Iran and Anatolia from the 11th to the 13th Century A.D.*, (Ed. W.Watson), London.
- Rogers, J.M., (1976), “Waqf And Patronage In Seljuk Anatolia The Epigraphic Evidence”, *Anatolia Studies*, S.XXVI s.69-103.
- Samur, T., (1985), “*İlgın'da Türk Devri Yapıları*”, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Samur, T., (1990), “*Akşehir'de Türk Mimari Eserleri*”, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Sarre, F., (1896), *Reise in Kleinasien-Sommer 1895-Forschungen zur Seldschukischen Kunst und Geographie des Landes*, Berlin.
- Sarre, F., (1910), *Denkmäler Persischer Baukunst IV: Die Seldschukischen Baudenkmäler von Konya*, Berlin.
- Sarre, F., (1999), Konya Selçuklu Abideleri, *İpek Yolu Dergisi*, S.11, 97-142, Konya.
- Singer, F., German, W., L., (1971), *Ceramic Glazes*, Yayınlayan: Borax Consolidated Limited, London Sw1, (Çeviren: Tülin Ayta, 1976), İstanbul.
- Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Gök Medrese Restorasyon Kayıtları*, (Dosya No: 58-01-16).
- Soyman, F. – Tongur, İ., (1944), *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya.
- Sözen, M., (1970), *Anadolu Medreseleri, Selçuklular ve Beylikler Devri*, C.I-II, İstanbul.
- Sözen, M., (1982), “Sivas Gök Medrese ve Düşündürdükleri”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 4, (I. Restorasyon Semineri 6-7 Mayıs 1982 Özel Sayı), s.93-100, Ankara.
- Sönmez, Z., (1995), *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara,
- Şahinoğlu, M., (1997), *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, İstanbul.
- Şahin, F., (1983), *Seramik Sözlüğü*, Anadolu Sanat Yayınları-2, İstanbul.
- Şeker, M., (2018), “Sahip 'Ata Kavramı ve Bu Unvanın Veriliş Sebebi”, *Sahip Ataogulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.31,40, Konya.

- Şen, A., (2018), “Sahip Ata Esrelerinde Minare Tasarımı”, *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.419- 438, Konya.
- Şener, S., (1997), “Kubad-ı Abad Kazısında Ele Geçen Çini Buluntular Üzerinde Uygulanan Restorasyon-Konservasyon İşlemleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, s. 355-362, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Şener, S., (2012), “Arkeolojik Alanda Taban Mozaiklerinde Karşılaşılan Bozulmalar”, *Türkiye’de Arkeometrinin Ulu Çınarları/Two Eminent Contributors to Archaeometry in Turkey*, Prof. Dr. Ay Melek Özer ve Prof. Dr. Şahinde Demirci’ye Armağan/To honour of Prof. Dr. Ay Melek Özer and Prof. Dr. Şahinde Demirci, s.329-344, (Editörler/Editors:Ali Akın Akyol - Kameray Özdemir), Homer Kitabevi, İstanbul
- Şener, Y., S., (2013), “Arkeolojik Alanda Yapı Malzemelerinin Korunması: Temel Yaklaşımlar, Yöntem ve Uygulama Biçimleri”, *Orhan Bingöl’e Armağanı A Festschrift for Orhan Bingöl on the occasion of his 67 th Birthday*, s.611-624, Ankara.
- Şener, Y., S., (2014), “Ani Şehir Surları, Koruna Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler”, *Turkish Studies, International For The Languages, Literature Abd History Of Turkish Or Turkic*, Volume: 9/10, p. 977-990, Ankara.
- Şener, S., (2015), “Taş Eser Korumada Tamamlama Uygulamaları: Yöntem Ve Uygulama Biçimlerine İlişkin Değerlendirmeler”, *IV. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Türkiye Arkeolojisinde Taş: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar* Prof. Dr. Hayriye Yeter Göksu Onuruna Bildiriler Kitabı, s. 143-151, Bilgin Sanat Kültür Yayınları, Ankara.
- Şener, S., (2017-2018), Yayınlanmamış Doktora Ders Notları.
- Şimşir, Z., (2001), “Konya’daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kûfî ve Ma’kılî Yazı”, *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Bildiriler (11-13 Ekim 2000), C.II, s.311-331, Konya.
- Taçyıldız, E., (2018), *Seramik Sırrının Sırrı*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Tanman, B., Parlak, S., (2006), “Tarikat Yapıları”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurlığı (Mimarlık ve Sanat) 2*, s.391– 419, Ankara.
- Tanyeli, G.- Kahya, Y., (2015), “Sivas Gök Medrese’nin Acıklı Hikayesi 1997-2014”, *Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII.*, İstanbul.
- Taşkın, S., (1971), “Anadolu Selçuklularında Çinili Lâhitler”, *İstanbul Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı IV (1970-71)*, (Malazgirt Zaferinin 900. Yıldönümü Özel Sayısı), s.237-257, İstanbul.
- Taşkıran, G., (2014), *Erken Osmanlı Dönemi Yapılarından Mahmut Paşa Türbesi Çinilerinin Bozulma Sebepleri ve Korunmasına Yönelik Öneriler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Bilim Dalı), İstanbul.
- Tuncer, O.C., (1981), “Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler”, *Vakıflar Dergisi*, S.XIII, s.449-458, Ankara.
- Tuncer, O.C., (1982), “Birkaç Selçuklu Taçkapısında Geometrik Araştırmalar”, *Vakıflar Dergisi*, S.XVI, s.61-76, Ankara.
- Tuncer, O.C., (1985), “Mimar Kölük ve Kâluyan”, *Vakıflar Dergisi* S.XIX, s.109–119, Ankara.
- Tuncer, O.C., (1986), *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara.
- Tuncer, O.C., (1988), *Kayseri Sahip Ata Medresesi*, Ankara.

- Tuncer, O.C., (2004), “Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar”, *Vakıflar Dergisi*, S.XXVIII, s.121-139, Ankara.
- Tuncer, O.C., (2008), *Sivas Gök Medrese (Sahip Ata Fahrettin Ali Medresesi)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Tuncoku, S.S., (1993), “*The Restoration Project Of A XIII Century Anatolian Seljuk "Mescid" In Konya With The Emphassion The Materials And Related Problems*”, (O.D.T.Ü. Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara,.
- Turan, O., (1951), “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, C.IX, S.3-4, s. 447-457, Ankara.
- Torraca, G., 1982, *Porous Building Materials*, ICCROM, Rome.
- Tuş, M., (1993), “*Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*”, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Uğur, M.F., - Koman M.M., (1934), *Sahip Ata İle Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- Uysal, A.O., (1994), “Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler”, *X.Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Tebliğler*, s.2349-2367, Ankara.
- Uzluk, F.N., (1951), “Konya Abideleri Nasıl Yıkıldı”, *Yeni Konya*, 5 Kasım 1951, s.2, Konya.
- Uzluk, F., N., (1958), *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal*, Ankara.
- Ünal, R.H., (1982), *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir.
- Ünver, A.S., (1941), “Konya’da Selçuklular Zamanındaki Hamamlara Dair”, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi Enstitüsü 1940-41 Ders Yılı Çalışma Hulasası VIII*, s.83-86, İstanbul.
- Ünver, S., (1964), “Yetmiş Yıl Önce, Konya”, *Belleten*, C.XXXI, S.121-124, s.201-220, Ankara.
- Wilber, D., R., (1939), “The Development of Mosaic Faience In Islamic Architecture İn İran”, *Art Islamica*, VI/1, s. 16-47.
- Vakıf Restorasyon Yıllığı, (2012), S.4, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Konya Akşehir Taş Medrese Restorasyon Kayıtları*, (Dosya No: 42-02-01-./1).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Konya Sahip Ata Külliyesi Restorasyon Kayıtları*, (Dosya No: 42-01-01-./2).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Konya İnce Minareli Medrese Restorasyon Kayıtları*, (Dosya No: 42-01-01-./59).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Konya Tahir ile Zühre Mescidi Restorasyon Kayıtları*, (Dosya No: 42-01-01-./54.).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Sivas Gök Medrese Restorasyon Kayıtları*, (Dosya No: 58-01-16).
- Yavaş, A., (2007), “*Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Mimari Eserleri*”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara.
- Yavaş, A., (2008), “Konya Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mesciti”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 20, s.161-178, Erzurum.

- Yavaş, A., (2015), Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Mimari Eserleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yavaş, A., (2018), "Bir Ortaçağ Banisi: Sahip Ata Fahrettin Ali", *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.153- 168, Konya.
- Yavaş, A., (2019), "Konya Sahip Ata (İnce Minareli) Medresenin inşa Tarihi Ve Asli Durumu Hakkında Bazı Tespitler", *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, s.215-249, İstanbul.
- Yakar, M., Orhan, O., Ulvi, A., Yiğit, A. Y., Yüzer, M. M., (2015), "Sahip Ata Külliyesi Rölöve Örneği", TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 15. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.
- Yavuz, A.T., (1983), *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tono ve Kemer*, Ankara.
- Yavuz, A.T., (2006), "Kervansaraylar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* 2, (Mimarlık ve Sanat), s.435-445, Ankara.
- Yetkin, S., K., (1965), *İslam Mimarisi*, s.111, Ankara.
- Yetkin, S., K., (1970), *Türk Mimarisi*, s.58, Ankara.
- Yetkin, Ş., (1986), *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul.
- Yetkin, Ş., (1993) "Çini", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, s. 329-335.
- Yörükoğlu, Ö., (1977), "Sahip Ata Araştırması Buluntuları", *Vakıflar Dergisi*, S.XI, s.217- 220, Ankara.
- Yörükoğlu, Ö., (1981), "Sahip Ata Araştırması Buluntuları", *VIII. Türk Tarih Kongresi (11- 15 Ekim 1976)*, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II, s.899-905.
- Zeki, İ., (2018), "Günümüz Farsça Araştırmalarında Sahip Ata", *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.293- 302, Konya.
- Zeyda, M., (2018), "Al-Sahib Ata Fakhuriddin' Buildings In Anatolia And their Relationships With Their Counterparts In Cairo In The Memluk Area", *Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları: 38, s.225-266, Konya.
- Zeyveli, F., Eskici, B., (2019), " Müze Koleksiyonlarındaki Çinilerde Görülen Bozulmalar: Ankara Etnografya Müzesi Çini Pano Örneği", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 24, s.429-449.

İNTERNET KAYNAK

URL-1:

DİA, (1998), "Hoca", C.18, s. 186-187, İstanbul. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/>, Erişim Tarihi: 19.01.2021).

URL-2:

<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1059/%C3%87etin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

URL-3:

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf, (Erişim Tarihi: 17-02-2020).

URL-4:

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf, (Erişim Tarihi: 17-02-2020).

URL-5:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Altunkalem,+Ta%C5%9Fmedrese+Cami,+42550+Ak%C5%9Fehir%2FKonya/@38.3585891,31.4074859,571m/> (Erişim

Tarihi: 19.01.2021).

URL-6:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Sahip+Ata+Vak%C4%B1f+M%C3%BCzesi/@37.867578,32.4921533,17z> (Erişim Tarihi: 19.01.2021).

URL-7: (<https://www.vgm.gov.tr>).

URL-8:

<https://www.google.com.tr/maps/place/%C4%B0nce+Minare+Ta%C5%9F+Eserler+M%C3%BCzesi/@37.8728758,32.4877862,17z/> (Erişim

Tarihi: 19.01.2021).

URL-9:

<https://www.google.com.tr/maps/place/Tahir+ile+Z%C3%BChre+Cami+ve+T%C3%BCrbesi/@37.869926,32.4834584,17z/> (Erişim Tarihi: 6.12.2019)

URL-10: <http://www.selcuklumisasi.com/> (Erişim Tarihi: 6.12.2019.)

URL-11:

<https://www.google.com.tr/maps/place/G%C3%B6k+Medrese/@39.7442955,37.0145381,17z> (Erişim Tarihi: 6.12.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :
Uyruğu :
Doğum tarihi ve yeri :
Medeni hali :
Telefon :
Faks :
e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Y.Y.Ü. Genel Sanat Tarihi A.B.D.	2011
Lisans	A.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi	2000
Lise	Erzurum Lisesi	1996

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014	Kastamonu Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

KONAK Işıl (2019). “Kastamonu Adıl Bey Türbesi Restorasyon Geçmişi ve Mevcut Korunma Durumu Hakkında Bir Değerlendirme”. Vankulu Sosyal Araştırmaları Dergisi, O(4), s.127-147. (Kontrol No: 6520975)

BILGEN Muhammet, KONAK Işıl, GÖKTAS KAYA Lütfiye (2020). “Eflani Demirli (Küre-I Hadid) Köyü Camii Ve Türbesi İle Kalem İşlerinin Mevcut Korunma Durumu Üzerine Bir Değerlendirme”, Akdeniz Sanat, 14(25), s.71-91. (Kontrol No: 6521158)

KONAK Işılay (2019). “Kastamonu Adıl Bey Türbesi Restorasyon Geçmişi Ve Mevcut Korunma Durumu Hakkında Bir değerlendirme”. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, 176-176. (Özet bildiri/Sözlü sunum)(Yayın No:5931083)

BILGEN Muhammet, YETİS Ezgin, KONAK Işılay, EROĞLU Murat (2019). “Kastamonu- Araç Aşağıyazı Köyü Camii Kalem İşleri”. Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu, 523-534. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:5711516)

KONAK Işılay (2019). “Kastamonu Atabey Türbesi Restorasyon Geçmişi Ve Mevcut Korunma Durumu Hakkında Bir Değerlendirme”. 21. Yüzyılda Türk Sanatı: Meseleler Ve Çözüm Önerileri Sempozyum- Sergi- Konser-Çalıştay (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4755691)

KONAK Işılay (2018). “Konya Sahip Ata Camii Hankahı ve Türbe Çinileri İle Mevcut Korunma Durumu Hakkında Bir Değerlendirme”. Akdeniz Üniversitesi GSF 3. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu ”Kültürel Mirasın Korunması ve Yasatılması Sempozyumu” (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4755895)

BILGEN Muhammet, DILBER Mine, KONAK Işılay (2017). “Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi’nde Korunan Farklı Dönemlere Ait Dokuz El yazmasının Tezhiplerinin İncelenmesi”. Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu, 2284-2300. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4008176)

Hobiler

Müzik, edebiyat.

